

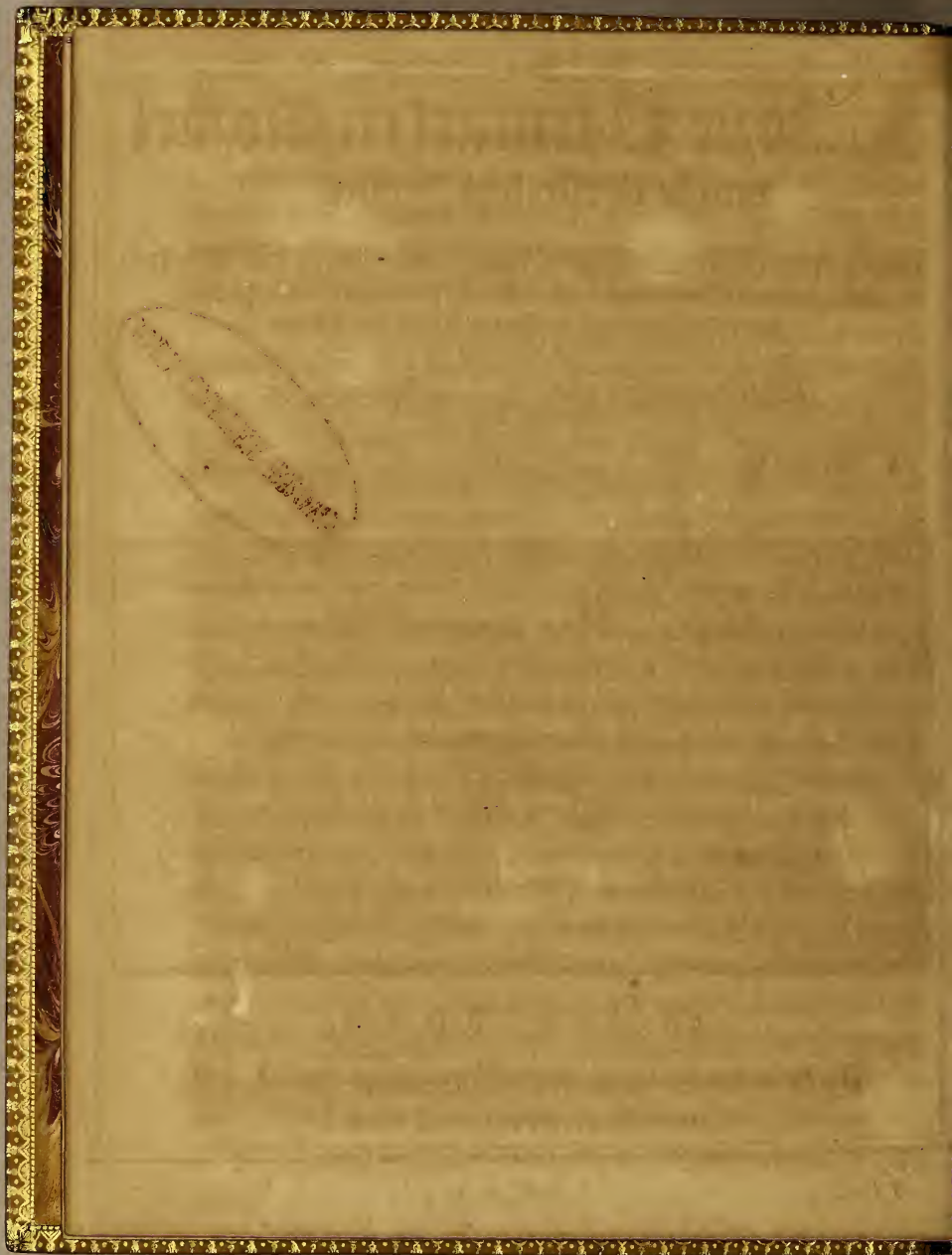
John Carter Brown.

BOUND BY F. BEDFORD

Historie Naturael en Mozael van de Westersche Indien.

Waer inne gbehandelt wort van de merckelijckste dinghen
des Hemels/ Elementen/ Metalen/ Planten ende Gedierren
van dien: Als oock de Manieren/ Ceremonien/ Wetten/
Regeeringen/ ende Oorlogen der Indianen.

Ghecomponeert door Iosephum de Acosta, der
Jesuytscher Oorden :

Wt den Spaenschen in onse Nederduytsche tale overgheset :
Door Jan Huyghen van Linschoten. De tweede Editie :

JOHN CARTER BROWN

AMSTERDAM,

By Broer Iansz. op de nieu-zijds achter Burgh-wal,
inde Silvere Kan. Anno 1624.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RECEIVED

at

CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

1911

Achtbaren , Wijfen , Discreten en-

de seer Voorfienighen Heeren, Mijn Heeren *Pieter Cornelisz. Keyfer. Schoult, VVillem Cornelisz. de Jonge, Meynert Symonsz Simeins, Lucas Gerritsz. ende Jacob Sivertsz Schipper, Burghermeeften : midts gaders de Vr oetschappe ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeeftadt Enchuyfen, mijn grootgunftighe ende gebiedende Heeren.*

Oewel ick , achtbare seer vvijfe Heeren , geerne beken my seer aengenaem te zijn, te verftaen het verhael, t'welcke wy van de Oost-Indifche Landen ende Vaert, hebben 'tvoorleden Iaer uyt den Druck laten gaen , niet alleen wel ghetrocken , maer (dat my noch veel heuchlijcker geweest is om hooren) door de naevolgende ervarentheyt , bevonden te zijn met de waerheydt over een te draghen, niet min verseeckert van de beschrijvinge van gantsch West-Indien, die wy, door hulpe des Hoogh-Geleerden *Doctoris Plaudani*, daer by gevoegt hebben : Soo heb ick my nochtans, int mijne selfs, so niet connen vernoegen, als wel, in de tegenwoordige verclaringe, van de naestgheseyde Landen, die wy V. E. hier mede seer danckelijcken voordraghen, bemerckende in alle stucken des Schrijvers voornemen in dien hooger ghenomen, cierlijcker vervaet, ende scherpsinniger uytgevoert te zijn, dan mijn oeffeninge ende geringh verstant bedroech, ofte noch soude bedraghen , want hem niet ghenoech heeft laten zijn, aengemerckt, ende achtervolgens gestelt te hebben, alle de bysonderheden, die haer, so in de

lucht en 'twater, als ooc onder en op der aerde der voor-
schrevē landē opdoē, maer heeft tot voorder verclarin-
ge, seer cloeckelijcken getracht, om wt de natuerlijcke
wetenschap daer hy hem vertoont veel in geoeffent en
wel ervaren geweest te zijn) vā elcker dien, eygentlijcke
reden ende bescheyt te geven, gebruyckende een en ge-
lijcke voet, op het verhalen van haer *Huysboudinge, Zeden,*
Borgherlijcke VVetten, Godtsdiensten ende Oorloghen, als wy in 't
verhandelen, van soodanige faken, veel-mael bevinden,
der geleerde Mannen, wijse ende gebruyck niet te zyn,
naecktelijck voor te stellen, die wonderbaerlijckheydt
des Werelts, maer daer benevens, t'ondersoecken, haer
oorspronck ende beginselen, ende die uyt het vervolgh
van de natuere, self te bewijsen, t'welcke alleen by den
verstandighen, onghetwijffelt ghehouden wort te zyn,
het leven en ziel (in maniere van spreken) van een wel-
ghestelde reden, ende een yeghelijck by hem selfs, niet
alleen gevoelt, maer bekennen moet, te zyn een byson-
dere vermakelyckheyte: Want wat is een redelyck ver-
stant heughelycker op Aerden, dan wetenschap? wat de
wetenschap eygenter ende ghevoeghlycker, dan reden.
en bewijs? welcke, of wy schoon alle niet evenwel con-
nen begrypen of waerden, sचेpt niet te min, een ye-
ghelyck daer syn ghenoege ende lust uyt, nae de mate
des verstandts, daer hy van den Heere hier boven mede
begaeft is. Ick weet seer wel, dat my ooc niet toe en staet
noch in my is, om t'onderscheyden, ofte oordeelen, hoe
onse Schrijver, int overloopen van soo diepsinnighe re-
den, hem ghedraghen mach hebben: Maer het zy dan
myn behagelycheyt, ofte t'goet vertrouwē, op de heer-
lycke ge-

Iycke getuygenisse, die hun des verstaende, daer over ge-
ven, so laet ic my vastelycken voorstaen, dat syn vernuft
en weteschap, ooc voor cloecke en wel geoeffende sinne
van Nederlant, sal mogen strecken tot eerlicke verma-
kelycheyt ende onderrechtinge van vele sake, die in de
geheymenisse van de natuere verborgen zijn. Voor my
hebbe ic altoos sulcke lust en vernoegen daer in gevon-
den, dat ic nauwelijcx soude connen seggen, of my voor
het eerste heugelijcker zy gheweest het over ende weer
over te lesen, dan namaels het over te settē in onse spra-
ke, daer ic, Godt zy geloofst, wel tijt toe ghehadt hebbe,
ende sonderlingh zynde op de Reyse om t'onderfoeckē
de engte van *Nassau*, daer V. E. ende myn Heere *D. Mael-
son*, voortijts van hooghloflijcker gedachtenisse, nu van
syn Excellentie als een getrouwen Achares, Raet ordi-
naris, my haer goetgunsticheyt in hebbē bewesen, welc-
ke oorfake my nu wel behoorde alleen genoechsaem te
zyn, om myn Erntf. ende Eersf. Heeren, hier inne met
gehoorsame eerbiedicheyt te erkennen, nademael my
noch dese weldaet, ende veel min de eer, gunst en voor-
deel die my oock naderhant haer Eersaemheden meer-
der ende grooter bewesen hebben, ende ic noch daghe-
lijcx in een eerlicke staet by haer geniete, anders onmo-
gelyck zijn te verschuldigen, dan met myn getrouwen
dienst ende danckaerlijc nadencken, t'welcke of schoon
ic niet dadelijc sal connen ofte mogē nacomen, verho-
pe doch onder V. E. goedertierenthey, danckaerlijck
te doen blijcken, met hulpe des Heeren, dat het my aen
de goede wille geensins gebrokē sal hebben. Bidde der-
halven onderdanichlycken, haer sal gelieven myn gerin-

gen arbeyt te laten zyn een gedenck-teycken van myn dienstwillich gemoet ende danckaerheyt, haer lofslijcke naem ende dese Stadts-vermaertheyt, tot becleedinghe van myn onbevroede lust ende yver, die ic wel bevinde in my crachtiger geweest te zyn, alst meer gebeurt, dan des verstants oeffeninge ende wetenschap: doch verhope ic soo niet, of sullen, die geerne het verstant oeffenen in redelijcke wetenschap, derhalven niet te min verstaen (hoewel niet in gelijcke fraeyicheyt van sprake) welcke de oorspronc en natuerlic vervolgh zy, van so wonderbaerlijcke geschichten, als in de voorseyde landen haer dagelicx vertoonen, bycans tegens het beloop vā desen deele des werelts, ende (dat in dese landen te voren noyt gehoort is geweest) wat onder so grooten, en voortijts, gantsch onbekenden volc van veel laren herwaerts, gendcweerdich gheschiet zy, t'welcke (so ic uyt myn finnelijcheyt mochte oordeelen) myn E. Heeren ooc niet ongenoeglijc sal syn, by ledige tijt, loopēs wyse te doorsien, waer door ic weder veroorsaect sal zyn, om andere diergelijcke dingen (met Godes toelatinge) by der hant te nemen, ende onse Natie mede te deelen: En nu myn voornemen in desen tot geen ander eynde gericht, dan om, neffens myn onderdanich ende dienstwillich gemoet, met alle eerbiedinge, V. E. te bidden, dat haer gelieye tselve wel te latē gevallē en int goede aente nemē.

Biddende hier mede den oppersten ende Almogenden Heere, V. E. te sparen in langhduerige gesontheyt ende gelucksalige Regeeringe. T' Enchuyfen desen eersten May, 1598.

V. E. onderdanighen Dienaer,
Jans Huygben van Luyckenen.

VAn de nieuwe Werelt, ende West-Indien, hebben veel Auteurs geschreven verscheyden Boecken ende Tractaten, waer inne sy te kennen geven, nieuwe ende vreemde dingen, die men in de selfde contreyen ontdeckt heeft, als oock van de daden ende gheschiedenissen der Spagnerden, diese overwonnen ende bewoont hebben: maer tot noch toe en hebbe gheen Auteur ghesien, die handelende is, om d'oorfaken ende redenen van sulcken vreemde nieuwicheden der Natuere te verclaren, noch die daer van discoureert, ofte dies aengaende ondersoeck doet: Ende hebbe oock noch veel weynigher ghemoet, eenich Boeck, welcker argument inhoudende is, de daden ende Historie der selfder oude Indianen ende inghebornen bewoonders der nieuwe Werelt. Beyde dese materien en hebben voorwaer gheen cleyne swaricheyt: Eerstelijcken, om dat het dinghen zijn der eygenschappen die uyt de *Philosophie* haren oorspronc hebben, in voortijden vergemeenschap ende aenghenomen, ghelijck als daer is de Geweste die men noemt de seer vochtighe *Torrida*, ende de contreyen die seer getempert zijn, als oock van dat het daer regent als de Sonne daer naest by is, ende andere diergelijcke dingen. De gene die van West-Indien geschreven hebben, en hebben geen professie gedaen van soo veel Philosophie: Ende dat noch meer is, soo hebben de meesten hoop der selven op sulcke dingen niet verdacht geweest. Ten anderen, het tracteren van de daden ende eyghen Historie der Indianen, behoeft veel ghemeynchaps ende ondersochtheyt by den seiven Indianen, welke de meesten deel (die van Indien geschreven hebben) gebroken heeft: t'eerder, om datse hare tael niet en wist, oft om datse niet getracht noch onderstaet hebben yet van harer Ouderdommen, te weten, in voegen datse alleenlijcken te vreden geweest zijn, te verhalen sommige van haerder dingen die uytmuntende waren. Nu ick dan, begerich wesende om meer ende bysondere kennisse te hebben van haerder dinghen ende eygenschappen, hebbe neerstlicheyt gedaen met lieden die in alsulcke materien ervaren ende geverseert waren, van welcker onderichtighe ende volcomen verclaringe ick genomen hebbe t'ghene my ghedocht heeft, genoech te voldoen, om notitie ende kennisse te gheven van de manieren ende daden der selver lieden: ende int *Naturael*, van de Landen ende hare eyghenscappen, met d'ervarentheyt van vele Iaren, ende neerstlicheyt van t'ondersoecken, discoueren ende vergemeenschappen met wijse ende experte personen. Van gelijcken, soo duncken my voorge went te zijn sommige waerschouwingen, de welke dienstelijck ende profijtelijck souden mogen wesen, aen andere ende beter vernufften, om de waarheyt t'ondersoeckē: ofte soot hen goet dunckt, t'ghene datse hier vinden, voorder te passeren. Daeromme, hoe wel dat de nieuwe Werelt niet meer nieu, maer out is, nae t' vele datter van geseyt ende geschreven is, so dunckt my nochtans, dat men dese *Historie* eenichsins voor nieu mach houden, om dat het ghelijckelijcken een Historie, ende eensdeels Philosophie is, zijnde niet alleenlijck van de werken der natuere, maer ooc insgelijcx van den vryen wille, t'welcke syn daden ende costuymen der lieden, door alle t'welcke my goet ghedocht heeft, t'selfde eenen naem te gheven van een *Historie Naturael* ende *Morael* van West-Indien, omvanghende met dese intentie beyde den dinghen te samen. In de twee eerste Boecken wort ghehandel, t'gene dat den Hemel de ghempertheyt ende habitatie der lucht aengaende is, welke Boecken ick eerst int Latijn geschreven hadde, ende naemaels overgeset, gebruyckende meer de vryicheyt van cē Auteur, als d'obligatie van een Oversetter, om my beter te voeghen voor de gene aen wien dat het in de gemeyne tale geschreven wort. In d'ander twee Boecken daer aen volghende, wort getracteert, het ghene dat van de Elementen ende natuerlijke *Mecten* ofte *Compositien* (dat zijn Metalen Planten ende Gedierten) in Indien schijnt notabel te wesen. Van de lieden ende hare daden (sick wil seggen der selfder Indien) hare Costuymen, Manieren. Regeeringhe e *Qorlogē* ende gheschiedenisse, syn t'meeftendeel van dese Boecken ofte Historie verclarende.

het gh. n. s.

Voorreden.

het ghene men heeft connen ondervinden ende weerdich schijnt te wesen om verhalen. Hoe dat men heeft connen weten de geschiedenissen ende oude daden der Indianen, (dewyle datse gheen schriften, als wy lieden gehadt hebben) sal in de selve Historie gheseyt worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder abelheyt, te hebben moghen ende connen confervieren ende onthouden hare Antiquiteyten ofte Ouderdommen, sonder te weten ofte te hebben cenige geschriften ofte letteren. Het cynde van desen arbeyt (die den Autheur, door de notitie der natuerlijcke wercken, so wijselijcken van alle naturele dingen gedaen heeft) is, dat men d'eere ende glorie daer van, wil geunden alder-oppersten Heere, die op allen plaetsen wonderbaerlijcken is, ende door de kennisse der manieren ende eygeft dingen der Indianen, datse gehopen worden, te mogen achtervolgen ende volstandich blijven, in de genade der hoogher beroepinghe des heyligen Euangeliums, tot het welcke belieft heeft de ghene die van de hooghste Berghen verlichtende is, sulcken verblinden volcke te brengen, in desen laetsten tijden. Boven dien so mach noch een yeder voor syn selfs, daer van ghelijcken, eenige vruchten uyt rapen: Want hoe onweert dat het subiect van dien is, so cander den Wijzen nochtans wijsheydt uyt nemen, ende van de onnutte ende cleynste Dierkens can men een diepe ende hooge aenmerckinghe, ende een seer oorboorlijcke Philosophie trecken. Restteert alleenlic den Leser te waerschouwen, dat die twee eerste Boecken, van dese Historie ofte Discours, gheschreven zijn, wesende in Peru: Ende d'ander vijf aenvolgende in Europa, om dat my de gehoorfaemheyt verobligeert hadde, weder herwaerts te keeren, waer door d'eenen handelende zijn, als van tegenwoordigh e dingen, ende d'ander, als van dinghen van der hant absent wesende, op dat dese verscheydenheyt niemant en mochte mis hagen, heeft my goet ghedocht t'selve alhier t'adverteren.

Het eerste Boeck der Histo- rie Naturael ende Morael, van West-Indien.

Het 1. Capittel. Van d'opinie die sommighe Autheuren gehad hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Weerelt.

Enderen hebben soo verre ype den wegh gewees/te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilben gelooven/dat men aen dese zijde lant hadde/sae dat meer te verwonderen is/so en zijn der oock niet ghebroochen / de gheene die ontkenen / dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelijck wp sien) was: Want alhoewel het waer is / dat de meeste ende de beste van de Philosophen geboelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was/ ghelijck alse in effect is/ zijnde alsoo t'wertrijck van alle canten omringht ende binnen in be sloten / niet teghenstaende soo zijn daer nochtans sommigen (ende niet wepnich/noch) van de minste autozistept) onder de gewijbde Doctoren ghe weest/van verscheyden gheboelen / versierende tmaecksel der Weerelt/in de gedaente van een huyt/ in't welke t'dack dat alleenlijcken van boben is omringelende/ sonder van alle canten te be slupten / ghebende daer toe dese reden/ dat het wertrijck anders int midden der lucht moeste hangen/het welke en vzeemt d'inch / ende buyten alle redem schijnt te wesen / in'ghelijcks dat wp oock in alle edificien ofte ghestichten sien / hoe dat het fundament ende de bloer / ter eener van onder/ ende het dack daerentegghen/ter anderer/van boben comt / daeromme nae reden ende uptwijfen van goeder aenmerckinge/soo souben in dit groot Edificie der Werelt / den gantschen Hemel ofte lucht wesen/het cene deel van boben/ende het geheele wertrijck daer en tegghen van onder/ tander deel. De glozieuse Chrysofomus (ge'yck als een die hem meer herontlelicht hadde / in de studie der W. Schijfuere / als in de Wereltghesche consten) bewijst te wesen van dese opinie / houdende zijnen spot (in zijn Conmentarien op d' Epistel tot den Hebreen) met den ghenen die bebestiggen/dat alle de Weerelt rondt is. Het schijnt dat de Schijfuere wat anders wil te verstaen geben / noemende den Hemel een Tabernakel ende Tente die Godt gheselt heeft. Daer en boben passert by het selbe den heyligen Man noch verder/ ende seyt / dat het niet en is den Hemel die hem verroert ende omvraept/maer dat het zijn de Son/de Maen ende de Sterren die haer aen den Hemel vervoeren / in sulcker voegen ghelijck als haer de Voghelen des lichts ontzwerben/ende niet gelijck als de Philosophen meynen/datse

Chrysof.
Homil. 14.

En 7. in Epist. ad Hebr.
Hebr. 8.
Idem Chrysof. Homil.

met den

met den selven Hemel omgaen/gelyck als de stralen met het radt doen. Maet dese meyninge van Chrysofomus houdt het oock Theodoretus, een treffelyck Autfieur / ende Theophilactus, ghelyck als hy oock byna in alles doet. Ende Lacontius Firmianus is het selfoe/boven alle de voozgaende geboelende: Hy en verfabicht hem niet te lachen ende te spotten met de optie van de Peripateticis ende Academicis, die de Werelt een ronde figuree gheben / ende het Aerdtrijck int midden stellen. Want het schijnt haer te wesen een dinc om te lachen/dat het Aerdtrijck (ghelyck als geseyt is) in de lucht soude hanghen: waer dooz hy hem meer comt te berghejcken met de meyninge van Epicurus, de welcke seyd/ datter van d'ander zijde der Werelt anders niet en was/dan een Chaos,ende een onepndelijcken afgront. Het schijnt eenighe ghelyckentisse te hebben met het gene S. Hieronymus seyt / daer hy is schrijvende op d'Epistel tot den Ephezen / met dese woorden: De naturijcke Philosph (seyt hy) passeert met zijn diephtwicheyt de hooghte van den Hemel / ende in de diepten des Aerdtrijck ende afgront dinc hy een onnietelijcke ledicheydt. Daer woxt van Procopius verhaelt (hoe welck t'selbe niet ghesten hebbe) dat hy bevestighende is op het Boeck van Genesis, d'optie van Aristoteles (belanghende de ghedaente ende t'omloopen des Hemels) te seggen de heylige Schryfuere te strijden. Doch dat de vozeypde Autheuven diergelycke dingen meynen ende segghen / en hebben wy ons niet te verwonderen / want het genoech bekennt is / sp haer soo seer niet geoeffent te hebben in de Consten ende beduydinghe der Philosophie/ trachtende naer andere Scladien van meender wichticheyt. Het gene meer te verwonderen is/is dat/wesende S. Augustijn so uymuntende in alle naturijliche Consten/ende zijnde in de Astronomie ende Physica soo erbaren/ is niet tegghenstaende altoos twijfelachtich geweest/sonder hem te resoleren/ofden Hemel d'Aerdtrijck van alle ranten omringende was / ofte niet. Wat vzaegh ick daer nae / (seyt hy) dat wy dencken / dat den Hemel (als een doot) het Aerdtrijck van d'een zijde alleen bedeckende is / ghelyck als een groote schotel die daer boven ober comt. Op de selve plaetse daer hy dit verhalende is / gheeft oock te verstaen / ende seyt het claerlijcken uyt/dat daer gheen bewijs af en is/van alleenlijck giffinge/ om te bevestigen dat den Hemel van een ronde figuree is. Albaer / als oock op ander plaetsen/wozt het vooz een twijfelachtich dinc ghehouden / dat haer de Hemelen ondaepen. Men en sal hier in niemant achterhalen/noch de gewijde Doctoren der Kercke in min houden/soo die in eenighe puncten der Philosophie ende naturijliche consten een ander geboelken hebben/dan het wel meest vooz goede Philosophye aenghenomen ende geapprobeert is: want alle hare studeringhe was alleenlijck om den Schepper te kennen te dienen ende te prediken waer inne sp groote waerdicheyt hadden. Ende dewijle datse gantscheijcken hier in geemploeyt ende besich waren / (twelcke ons noodichste is) so en is niet veel in de studeringhe ende kennisse der Schepelen / niet altoos volcomelijchen ghereft te hebben. Wel meer zijn vooz secker te berispen / de Gheleerden en pdele Philosophen van desen tijden/die kennisse en wetenschap vercregen hebben/ende van twesfen ende ordonantie deser Schepelen/ende van de courfende t'omloopen der Hemelen/dat die arme ongelukkighe Menschen niet gecomen en zijn tot kennisse der gener die alle t'selbe gheschapen ende ghemaeckt heeft: ende zijn hun altemael verontledigende in dese maechels ende werken van soo grooten weerdicheyt/sonder eens hare ghevachten te verheffen / om te ontdekken den oppersten Autfieur/ghelyck als sulckx de Goddelijche wijs seyt genoech verclarende is/segghende/of sp al schoon den Schepper ende Heere van alles ghekent hebben/en hebben hem niet ghedient noch ghe-zert alsoo sp schuldich waren / verpelt wesende met harer donder/twelckeden van den Apostel soo gerechtelijcken berueten ende aengetijgt wozt.

Het 2. *Capitel.* Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is.

Mer comende op onsen propooste/ soo en is aen't ge-
 ne dat Aristoteles, ende d'ander Peripatetici, ghelijckelijcken met die
 Stoicijns gheboeden/ geen twijffel aen/ van dat den Hemel gantche-
 lijcken van een ronde figure soude wesen / doende haer movement
 ofte onloop int ronde / twelcke eygentijck so warachtich is dat wy't
 met onsen ooghen aensien : Jae wy die hier in Peru woonen / sien't
 veel oogenschynlijcker / dooz d'erbarentheyt / van het ons dooz eenige
 reben ofte Philosophische bewijninghe vertoont soude moghen werden. Ende om te
 weten of den Hemel gantchelijcken ront / ende het Aerdrick van alle canten om-
 vanghen is / sonder daer twijffel aen te stellen / soo ist alleen ghenoech t'aenschouwen
 van dese Hemispherio, nae de plaetse ende Gheveste des Hemels die t'Aerdrick om-
 vangt / twelcke van d'Ouderen noyt gesien gheweest is : ende is oock genoech ghe-
 sien / ende g'enoteert te hebben / beyde de Polen daer den Hemel als op een spil / op om
 bzapende is / te weten / den Polus Articus, ofte van't Nooyden / welcke die van Europa
 sien : ende dese andere Antartico, ofte van't Zuyden / daer S. Augustijn aen twijffelt /
 die wy a' hier in Peru (de Linea ghepasseert weseude) / met de Nooyd-sterre verwijsse-
 len. Epndlijcken is ghenoech ghebaren te hebben meer dan t' seftich graden van't
 Nooyden nae het Zuyden / te weten veertich van d'eene / ende d'yn-en-twintich van
 d'ander zijde / der Linea : achter-latende booz dese reyse / ghetuygenisse van anderen
 die op veel meer hooghten gebaren ende gecomen zyn / bynaest op de t' seftich graden
 aen't Zuyden. Wie soude segghen dat het Schip Victoria (weerdtich booz secker een-
 twiger ghebachtensse) niet ghewonnen heeft de victorie / ende getrumpheert van de
 rondicheyt der Werelt : Als oock niet minder van die soo pdele ledicheyt ende onepr-
 delijcke Chaos, die d'ander Philosophen / onder t'Aerdrick stelden / want heeft de We-
 relt omghebaren / omloopende die onmetelijcke groote Zee Oceaen. Wie en sal't niet
 schijnen / met dese daer betwefen te hebben / dat alle de grootte van't Aerdrick (hoe
 groot dat men die oock af heeft) de Doeten van een Mensche onder woopen zyn / de
 wijle dat se die gemeten hebben : Waer aen sonder twijffel blijkende is / den Hemel
 van een ronde ende perfecte figuer te wesen / zijnde t'Aerdrick met het Water om-
 vanghende / makende alsoo een Globus ofte ronden cloot / hebbende haren ooz / spronck
 upt de twee Elementen / die hare palen met de ronde ende grootte besemt hebben :
 twelck men genoech proberen ende vertoonen can dooz Philosophische ende Astro-
 nomische rebenen / ende achterlatende de subtylhedene die men ghemepnlijcken alle-
 geert / van dat men het volmaectste Lichaem (twelck den Hemel is) de perfectste Fi-
 guere behoort te gheben / welcke sonder twijffel de ronde is. Hier upt volghet het / dat
 die omloopende verroertinghe / niet gelijk noch ghestadich can wesen / zijnde op / som-
 nige plaetsen ober d'wers / haer bzapende gelijc als het noodicht verpicht / dewijle
 dat de Son / Maen / ende Sterren niet eben gelijk noch eenparich / rondson loopen.
 Waer dit achter gelaten / soo dunct my / dat de Maen alleenlijcken ghenoech kan be-
 staen / in dese sake als een ghetrouwte ghetuyghe in den Hemel / overmits dat sy haer
 van alleenlijck verdonckert ende Eclypses woort / ten tijden dat de rondicheyt van't
 Aerdricks / ex diametro, tusschen haer ende de Son / in den wegh somt / ende also de pas-
 sagie van de stralen der Sonne belettende is : twelck boozwaer niet en soude moegen
 gheschieden / soo't Aerdrick niet en stonde in't midden der Werelt / omringht zijnde
 van alle

*Plutarch. de
 plaricis phil.
 lib. 2. Cap. 2.*

*August. lib.
 de Genes. cap.
 lit. cap. 10.*

August.
Epist. 109.
ad Ianuari-
um. cap. A.

van alle canten der Hemelscher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenstaende geloo-
ken zijn de ghene die t'wysfelinghe stellen/ of de claricheyt van de Maen/ haer van't
licht der Sonne mede gedept woort/ oft niet. Maer dit is al te veel ghetwysfelt/ made
mael men anders gheen rebelijcke oorzaken en can vinden/ van de Clitusen/ volle ende
quartieren der Maen/ dan de ghemene schappen ende deelachticheyt van't licht der
Sonne. Sullen van gelijcken behouden (soo wt't willen insien) dat den nacht ander
geen dinc en is/ van de donckerheyt / die veroorzaecht woort dooz de schaduwe van't
Aertrijck / om dese wille dat de Son dan aen d' ander spde is passerende. Soo dan nu
de Son aen d' ander spde van het Aertrijck niet en comt / maer datse ten tijden van't
ondergaen wederom keert / aen de cant henen loopende / 'twelcke toelaten moet den
genen die seyt/ dat de Werelt niet ront en is/ van datse gelijk een Schotel d'aensehijn
van't Aertrijck is bedeckende/ soo moet daer nootwendich upt volgen/ dat het niet en
mach maken de verschepdenheyt die wy sien aen de daghen ende nachten die op som-
mige plaetsen der Werelt (op spnen tijdt) lanck ende cozt zijn / ende op ander con-
trepen eeuwich eben lanck/ ende in eenen boen. Het ghene S. Augustijn schryft op de
Boecken van Genesis, ad literam, dat men wel mach bevyden alle d'oppositien, conver-
sionen, elevation, verballinghe ende andere Aspecten ende dispositien der Planeten sijn
Sterren/ om daer by te verstaen/ datse haer verroeren / staende den selven Hemel sijn/
sonder ombrapen/ is wy lichtelijck genoegh te verstaen/ gelijck als het oock sal wesen
hoor een pegelijck: ooplof hebbende te verstaen het gene ons hoor oogen comt. Want
soo wy by ghelijckenisse stellen / dat elke Sterre ende Planeet een Lichaem op sijn
selven is/ woerdende van een Engghel gheboert ende hoor gheboen/ in sulcker doegen
als hy Habacuc in Babilonten voerde. Wie sal soo blind wesen/ dat hy niet en soude
sien/ dat alle die verschepdenheyt (die daer van Aspecten ende Sterren blijkende is)
niet en comt te yorederen/ hoor de differentie der verroeringe: Ende dat de gene die se
verroerende is/ haer dat willens gheeft. Nochtans soo en gheeft de goede reden geen
plaets/ dat de spatie ende Gheuweste (alwaer men versiert de Sterren te gaen of te
bliegen) mach laten te wesen Elements gewijs ende verdersijck dewijle dat het hant
verdeelt ende affsheyt als sper hoor passeren/ want en passeren hoor seker hoor gheen
ledicheyt. Ende soo de Gheuweste daer haer de Sterren ende Planeten in moeren / de
corruptie onder woopen is/ soo moet het hoor ghelwis zijn/ dat sy 'kelf de upt de natu-
re oock zijn: Ende volghet consequentelijcken / datse moeten veranderen ende op't
eynde bergaen: Want natuerlijcker wijse/ soo en can d'ingehouden niet duertiger wesen
als d'inghoutsel. Soo men van seyt/ dat de Hemelsche Lichamen verderselijck zijn/
('twelcke niet ober een comt met 'tghene dat de Schijfzuren ende Palmen verhaelt:
Al waert/ seyt die/ datse Godt hoor altoos gemaecht heeft) soo en accordeert het oock
niet wel met d'opdomantie ende onderhoudinghe van desen Orbis ofte Werelt: segge/
om dese waerheyt te bevestigen/ moch meer/ van dat de self de Hemelen de ghene zijn/
die haer verroeren/ ende dat de Sterren haer daer in ombrapen/ mogen wy allegeren
met het ghesicht: Want wy sien ooghen/ schijnlijcken dat haer niet alleenlijcken de
Sterren verroeren/ maer oock plaetsen ende gheheele Gheuwesten des Hemels: Ick
en spreke niet alleen van de blinkende ende licht- schijnende plaetsen/ gelijck als daer
is de ghene die men noemt Via lactea, in onse gemeyne Tale/ den wegh naer S. Jacob
gheheten/ dan oock hoor van heel andere meer / wil dit segghen by andere donckere
ende swarte plaetsen die aen den Hemel zijn: Want men siet daer in der wonckere
dinghen in/ als blacken die seer merkelijck zijn/ de welcke ick na mijn onthouden (in
Europa weseude) nopt aen den Hemel ghesien hebbe / ende alhier in dese ander He-
mispherio hebse seer beschepdelijcken aengemercht. Dese Blacken zijn van couleur ende
ghedachte.

August.
lib. 2. de
Cens. ad litt.
cap. 10.

Dav. 14.

Esai. 148.

ghedaente/ghelijck als het deel der gheclijpde erde Maen/zijnde den anderen in de selbe
 (wartigheyt ende schaduwte ghelijck/gaen altoos dicht aen de selfde Sterren / in een
 ghedaente ende grootte/gelijck als wy't met clare ende oogenschijnlijcke onderficht-
 heyt ghesien ende ghenoteert hebben. Sal misfichten sommighe een nieu dincck schyn-
 nen te wesen/ende sullen moghen vragghen/waer van soodanlige generatte van Blac-
 ken aen den Hemel procederen mogen: twelcke ick booy't eerste tot noch toe niet heb-
 ben connen begrippen/ban alleenlijcken te dencken/bat (gelijck als de Via lactea, soo de
 Philosophen segghen) sulckx comende is / bat het op eenighe plaetsen ban den Hemel
 dieker ende dichtcr is/ende daerom meer licht in haer verbaten/hebbende oock alsoo/
 in't contrarie/andere seer dun ende doozschijnende plaetsen: ende doozdien dat de self-
 de minder licht ontfanghen/soo schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit selfde
 doozsake is/ofst niet/en hebbe geen sekerheyt van/om te bevestighen niet tegenstaen-
 de datter in der daet de selfde Blacken aen den Hemel zyn/ (ghesien datse sonder ver-
 minderinghe/met het selfde Compas / als de Sterren verroeren) is een seker experie-
 rentie/ende is diekwils willens op gelet: Waer uyt men van alle dat gheseyt is/be-
 slupten mach/dat de Hemelen/sonder twijffel/tMertrijck ban alle canten in haer om-
 vanghende zyn/haer met eenen ghestadighen looy daer rondtsom mooverende/ sonder
 dat het noodich is/sulckx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel. Dat de heylige Schrift ons te verstaen gheeft, het
 Aerdrick in't midden van der Werelt te wesen.

Al ist dat Procopius Gaseus; ende andere van sijn opi-
 nie/hun laten duncken/bat het tegens de heylighe Schrijtuere strijdende
 is. Mertrijck in't midden van de Werelt te stellen/ende den Hemel booz-
 gheheel ront te houden/soo en ist boozwaer nochtans geen leere die daer
 teghens strijdt/maer is eer seer gelijck sojmich/ met het gene dat ons den
 Text van de Schrijtuere leert: Want achter-ghelaten van dat de selve Schrijtuere
 diekwils dese maniere van spreken/ban de rondicheyt der Werelt ghehooyckende/ende
 op een ander plaetse aenwysende is / bat alle het gene dat lichamelijcken is/ ban den
 Hemel omringht/ende als met sijn rondicheyt omvanghen te wesen: soo en can men
 ten minsten dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te verstaen/ daer hy aldus seyt:
 De Son rijst op/ende gaet onder/ende keert weder op sijn plaetse/ende ban daer comt
 hy weder op te staen/loopende nae den Middach / ende alsoo weder nae 't Doorden/
 omloopende alle dinghen: alsoo swerst de Gheest rondtsom/ende keert weder op sijn
 bestemde plaetse. Op dese passagie soo seyt de Paraphrasie ende uplegginge van Grego-
 rio Neocelariense, ofte Nazianzeno aldus: De Son hebbende 't ghehele Aerdrick ge-
 comen/keert weder ghelijck ban een omloop / tot sijn bestemde plaetse ende bestect.
 Het ghene dat hier van Salomone gheseyt/ende van Gregorio berclaert woyt / en const
 berseker niet verstaen/soo men eenige plaetsen ban't Mertrijck hadde/die van den He-
 mel niet omvanghen waren. Het selve woyt oock alsoo verstaen van S. Hieronymo,
 schrijvende op d' Epistel tot den Ephesen/op dese maniere: De meeste bebestinghen
 ghemenlijcken/ (comende met Ecclesiastes ober een) dat den Hemel rondt is / doende
 haren omloop in't ronde/gelijck als een doot: twelck een slecht dincck is/ de wijle dat
 gheenige ronde figuren hebben mach/breedde/lengthe/hooghte/noch diepte / ghesien
 dat het van alle toegen eben gelijck ende effen is/etc. Nu soo en is dan / nae S. Hiero-
 nymus seggen/tgene d' andere van den Hemel houden/datse rondt is: niet tegens de
 Schrijtuere/

Hester 13.
 Sap. 1. 2. 7.
 11. 18.
 Psal. 9. 17.
 23. 30. 37.
 Job. 37.
 Eccles. 1.

Hieron. in
 cap. 3. ad
 Ephos.

Basilio.
Homil. r.
Hexame.
prop. finem.
Ambros.
lib. r.
Hexame.
cap. 6.

Schijfuere/maer comter eer seer mede ober een: want al-hoe-wel dat hem S. Basilius ende S. Ambrosius (die hem gemeynlijcken in de Boeken ghenae mit Hexameron, boelghen) in dit punt een weynich twyffelachtich houden/soo byghgen sy hen nochtans in't eynde meest in't toegeven van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer/dat S. Ambrosius niet wel ober een en comt/met de vyfste Substantie die Aristoteles den Hemel toe-eygent. Van de plaetsen des Aerdrtryck/ende van sijn vastigheyt/is een dine om sijn/hoe frap/ende niet wat een aerdigheyt/dat de Schijfuere daer van verhaelt/om ons verwonderet te maken/ende niet minder lust te geven van de onepndelijcke macht ende Wijsheyt des Scheppers: Want ter eerder/soo verhaelt ons Godt/dat hy is gheweest den genen die ghehet heeft de Columnn die t Aerdrtryck op-houden/ons te verstaen ghevende (gelijck alst S. Ambrosius te recht verclaert) dat het onmenschelijcke ghewicht des gantzen Aerdt-bodems gesustineert ende op gehouden wort/doog de handen des Goddelijcken crachs/dat de Schijfuere op deser maniere gebuyckel/te noemen Columnnen des Hemels/ende van t Aertrijck: en sijn booywaer niet ghelijck als d'andere van Atlants, die de Poeten versiert hebben/maer andere eyghen booyte comen upt het ewighe woort Godes/twelcke niet spner deucht de Hemelen ende Aerde onderhoudende is. Maer noch soo seyt de selve Goddelijcke Schijfuere seer frap op een ander plaetse/om ons te beduyden/dat het Aertrijck/vast/ende tmeestendeel met het Clement van t Water omvanghen is: Dat Godt het Aerdrtryck gestelt heeft op den Wateren. Ende op een ander: Dat hy de rondicheyt des Aerdt bodems op den Zee en ghesondeert heeft: alhoe wel dat S. Augustijn niet gheboogen wil/dat men dese passagie/als een sententie des gheloofs/aemmenen sal van dat het Aertrijck ende t Water (in't midden der Werelt) een Globus maken/soekende alsoo de booyte woorden des Psalms eenen anderen sin ofte upleggtinghe te geven. Doch het eenboedich gheboelen is sonder twyffel/tyghene dat gheseyt is/dat is/ons te verstaen gebede/niet van doen te wesen andere sondamenten noch steunfels van t Aertrijck te versieren/dan t Water/twelcke (alhoe wel dat het soo lichtveerdich ende veranderinghich is) van den oppersten Constenaer alsoo bezodineert is/dat het in hem dese onmetelijcke Machinam des Aerdrtryck ophoudende ende besluptende is: waerom geseyt wort het Aerdrtryck gesondeert ende opgehouden te wesen op de Wateren ende Zee: zynde waerachtich/dat het Aerdrtryck eer onder Water/als daer boven op sijn plaetse heeft: want nae onse inbeelvinghe ende gebachten/in't ghene dat aen d'ander zyde des Aerdt-bodems (twelcke wy bewoonen) gehonden wort/laten wy ons booystaen/onder den Aerdt-bodem te wesen. Alsoo imaginieren wy van ghelijcken de Zee ende Wateren/die hebben t Lant aen d'ander syde ovrtingen van anderen/ende t Lant daer boven op te comen: Doch de waerheyt is/dat het ghene dat eygentlijcke onder is/is altoos het ghene dat aldermeest te midde-weghen der Werelt staet: Maer de Schijfuere spreckt nae onse maniere ende gebuyck van dencken ende spreken. We want soude mogen vragen/Overwilt dat het Aerdrtryck op de Wateren/gelijck als de Schijft seyt sijn vastigheyt heeft/waer op sijn dan de selve Wateren rustende/ofte wat steunfel sullen die hebben? Ende soo t Aertrijck ende de Wateren een ronde Globus maken/waer mach haer dan alle dese verschijckelijcke Machina op onderhouden? Dit selve wort ons op een ander plaetse van de heylige Schijft volbaen/gevende ooyfaecke tot meerder verwonderinghe van de macht des Scheppers/ segghende: Den Aquilon seyt t Booyden spreckt heer upt op de ledicheyt/en heeft het Aertrijck op niet ghehanghen. Heest het sekerlijcken heerlijcken verclaert: Want t'chijnt booywaer/dat de Machina ofte tmaetfel des Aerdrtryck ende t Water op niet hanghende is/te weten/als men hem inbeelbt die in't midden van de Lucht te staen/gelijck alsse in effect

Iob. 9. & 26
Hebr. r.
Psal. 13. 23.

Augustin.
Psal. 135.

Iob. 26.

effect staet. Dese vyzemblygheyt daer hen de Menschen so seer van verwonderen/woyt
 van Godt noch meer verheyt/vragende den selven Job: Wie heeft den Aijn gescho-
 ren van de slichtinge der Werelt? Segt my dat soo ghy 't gheocht hebt. Ofte in wat Psal. 38.
 siment ende materie zyn de fondamenten verfeert? Epndelijche a / op dat men vol-
 epnde te verstaen den treyn van dit wonderbaerlijck maecksel der Werelt/soo seyt den
 Propheet Dabid (een groot berheser ende sanger der wercken Gods) in een Psalm/ Psal. 103.
 die hy op desen propoost gemaeckt heeft/aldus: Ghy die het Aerdryck op syn eppen
 vasticheyt gefondeert hebt/sonder tot eenige tyjde te wanckelen ofte om te storten. Hy
 wil seggen dat d'oorfakē van dat het Aerdryck (gestelt zynde in 't midden der Lucht)
 niet en valt noch waggheft/is om dies wille dat het sekere fondamenten heeft van syn
 natuerlijcke vasticheyt/die hem gegeven zyn van d'alderwysse Schepper/op dat het
 hem in zyn selven mach ophouden. sonder eenige andere steu/sels ofte stuten van doē
 te wesen. Alhier so bedyecht hem van het Menschelijcke veruult/soeckende andere
 fondamenten van 't Aerdryck/welc bedyoch spruyt ende is van te willen niet en ver-
 ge ijcken Godes wercken/ met de wercken der Menschen/alsoo dat ter niet te vreesen
 is (al ist schoon dat het hem noch soo veel laet sehjnen/dese Machina aen de lucht te
 hangen) datse ballen ofte omstorten sal. Met rebenen so boechter (boozwaer) Dabid
 noch hy (nae dat hy van de wonder wercken Gods gecontempleert ende gesonghen
 hadde) seggende: De Heere sal hem in syn wercken verheugen. Ende daer na: O hoe Psal. 103.
 groot badich zyn u wercken Heere/het sehjnt wel/datse altesamen uyt u wetenschap
 gecomen zyn. Boozwaer/soo ick mijn geboelen seggen sal/van 't gene dies beroerende
 is/verclare dat/van d'oversehe reysen/ dat ick de groote Golffe der Oceaanischer Zee
 gepasseert hebbe/varende na dese contreye (van so vyzende Landen) toe/hebbe my ge-
 siet 't aenschouwenende bemerkē de grootmoghende vyzemblygheyt van dese Godes
 wercken en conde niet laten te gheboelen een uytnemende verheuginghe/niet ober-
 denkinge van d'alder-opperste Wyshheit ende groothheit des Scheppers/die in dese
 syne wercken so veel verheugende zyn: so dat my/in comparatie van dien/alle Palaps
 sen der Coningen ende Menschelijcke vonden/en deynicheyt en van gheener wer-
 den duncken te wesen. Hoe dicwils is my in gedachtenis ende in den mont gecomen/
 dat van den Psalm/daer hy seyt: Groot vermaken hebt ghy my/Heere/gegeven met Psal. 97.
 u wercken/ende ick en sal niet naelaten my te verheugen in 't aenschouwen der wer-
 ken uwer handen. Boozwaer de wercken van Godes Hant/werck/hebben/ic en weet
 niet hoe/een soodanigen gratte ende waerheyt/door de heymelijcke verborghentheyt/
 dat al ist schoon/dat men die eens andermael/ende veel reysen/cont te sien/gheben al-
 toos een nieuwe oorsake van verheuginge/recht 't contrarie van de werck der Men-
 schen. Want al ist sake dat de selve gemaeckt zyn met veel conste ende subtylheit/soo
 men daer een gewooneheyt af heeft/die te besien/so en schynen niet/ya men crighter
 bynaest een mislagen ofte walginghe af: gelijck als daer zyn/schoone Lust-Hoven/
 Dalleysen/heerlijcke Tempels/Burgen van uytnemende gestichten ende fabrycke:
 later wesen Schilderijen/uytgehouden wercken/Gesteinten van costelijcke inventie
 ende maesel/laerfe hebben alle de weerdycheyt die mogelijken is te bedencken/soo ist
 niet tegenstaende een sekere ende gewisse sake/dat siende de selve twee ofte by maels/
 so sal men qualijcken d'oogen daer weder recht op mogen na toe slaen/dan sulen haer
 tersontt berdypen ander dinghen te besichighen/als versadicht van 't eerste schoufel.
 Maer so ghy de Zee siet/ ofte u ooghen slaet op een hooge steentoppe ofte Clippe/ die
 hem op een vyzende maniere vertoonende is: ofte het Wit/wanneer 't niet syn eppen
 natuerlijcke groentigheyt ende Bloemen beleeft is: ofte de stroomen van een loopen-
 de Riviere, die sonder cessen teghens de steentoppen aen-slaet/ als verbolghen in syn
 aenbergh

Verbechtlinge: En eyndlijcken/eenige andere wercken der natuere/booz meer maels dat men se niet/so verhoopsaecten se altoos een nieuwe bzeuchde en vernakelijchert/sonder 'tgesichte eenichfins te versadige/so dat het sonder twijffel schijnt te wesen/als een oberbloedich ende magnifisch bancket der Goddelijcker wijf hept/die albaer stil-swijghende / (sonder opt moede te werden) onser aenmerckinge is wepdenbe ende vermakende.

Het 4. Capittel. Antwoort op het ghene dat uyt de Schriftuere gheallegeert wert, teghens de rondicheyt des Hemels.

Mer Keerende tot de Hemelsche Figure/so en weet ick niet met wat authoziteyt der Schriftuere men heeft mogen by bzingen/ die niet ront te wesen/ende sijn verroeringe in 't ronde te doen: want van dat S. Paulo den Hemel een Tabernakel ofte Tente noemt/die Godt (ende niet den Mensch) gestelt heeft/so en sullen wy daer uyt niet verstaen/het Werckje een deels (als met een verhemelt) beheet te wesen/ende also staende blyst/sonder verroeren/gelike alst schijnt/dat van sommige verstaen word. Den Apostel handelt een ghelijckenis van 't Tabernakel der ouder Wet/op welke propooft hy sebbe/dat het Tabernakel der nieuwer Wet van genaden/den Hemel is/allwaer den oppersten Bystester Iesus Christus, booz eenmael/booz sijn Bloet ingegaen is: En hier uyt wil hy segghen/dat daer so veel boozdeels is/van 't nieuwe Tabernakel tot het oude/ alffer is van verstaen tusschen den Aetheur van 't nieuwe (welcke is Godt) en den werckman van 't oude/ twelcke een mensche was: alhoewel waer is/dat hier oude Tabernakel ooc booz Gods wijf hept gezonneert is geweest/zijnde sijn Meester Beseleel daer van onderwelen. *En is ooc niet noedich/ in de ghelijckenisse eenighe parabolon ofte allegorien te soecken.* *Cen is in alles/ en niet alle dingen (daer men dien toe neemt) dienlich zyn: gelike als den Godsalighe Chryfostomus dat op een ander propooft wonder wel te pas byengt.* *Wander authoziteyt die S. Augustijn by bzingt/ welke van etijckhe geallegeert wert/ om te proberen dat de Werelt niet ront en is/ seggende: De Hemel strect hem uyt/ als een bel/ waer uyt nemen/ dat sy niet ront/ van plat bodē op is. Waer hier op antwoort ons den selven hepligen Doctoor seer lichtelijcken en wel/ dat men ons in dese woorden vanden Psalm niet te verstaen en geest/ de Figure des Hemels/ dan hoe lichtelijcken dat Godt een so grooten Hemel gemaect heeft/ also en wast door God niet te onmogelijcker een so onmetelijcke oberdesel des Hemels daer ober te trecken/ gelijck alst ons soube mogen wesen een gebouwen Del 't ontbouwe. Ofte heeft misfchien gesocht/ ons te kennen te geben Godts groote Majesteit en Heerlijcheyt/ het welcke den Hemel/ so groot ende schoon/dienende is/ gelike als onstleben in 't best een verhemelt ofte Tente van bellen ten dienste comt: Twelcke van een Poëet seer aerdich verclaert wordt/ daer hy 't noemende is/ het Davilloen des claren Hemels. Het ander van Esaias/ daer hy sept: Den Hemel is mijnen Stoel/ ende d' Aerde dient my als een Schabel booz mijn Voeten. Wy also berre als wy in de dwalinge der Antropomorphiten waren/ de welke Godt naer sijn Godtheit/ lichamelijke leden toeschyeven/ so mocht het ons wat te doe geben/ om te verclaren hoe het mogelijc soude wesen/ het Werckje een Schabel booz Godts Voeten te zyn/ staende in 't midden der Werelt / de wijle dat hy alle de Werelts herbullende is/ want moeste als dan voeten van alle zijden/ ende rontsom beel hoofden hebben/ twelc een dinc om lachen ende mede te spottē is. So is het dan genoch te werten/ dat wy inde heplige Schriftuere niet en sullen volgen de letter/ de welcke doodet/ maer den Geest die 't leven gheeft/ gelijck alst ons van S. Paulus gheleert word.*

Exod. 36.

*Chryfsto.
20. rap.*

*Psal 103.
August. 2.
de Ge esis
ad lict. cap. 9*

Esai. 66.

Het 5. Capittel. Van't Schepfel ende ghedaente des Hemels der
nieuwe Werelt.

Hoe dat de ghedaente ende t'maeksel van desen He-
mel (die aen de Zuyt zijde staet) is / wort in Europa van velen gebraccht:
want men in de oude Schyabenten niet seekers daer van lesen can / hoe
wel dat se besupten een Hemel aen de se zijde der Werelt te wesen: doch
wat maeksel ende ghedaente de selve heeft en sybben sy niet conuen be-
gripen / dan dat sy heel handelende zyn van een groote ende schoone Sterre (die wy
alhier sien) van sien Canope geheeten. De gene die van nieuws nae dese contreye va-
ren / plachten wonderlijcke dingē van desen Hemel te schryue te weten / dat sy seer claer
blinckende is / zijnde van veel ende seer groote Sterren. In effect / de dingen die verre
van der hant zyn / worden altoos grooter gemaecht als sy zyn: Ick en sie alhier geen
Sterren / die de Wasym ende de Waghen te hoven gaen. 't is wel waer / dat de Cru-
sero ofte Crups Sterre van hier / schoon ende van een cterlijck ghesicht is. Crusero hie-
ten wy / vier merckelijcke Sterren / gheselt in goeder proportie ende ordene van ghe-
lijckheyt / die onder haer een forme van een Crups maken. D'onderstandighe geloou-
ben / dat dese Crusero de Zuyder Pool is / om dies wille dat sy de Zee-lieden alhier
de hoogte daer van sien nemen / gelijc als men aldaer de Noort-Sterre plach te doen /
maer sy bedriegen hen daer in. De redenen waerom dat de Zee-lieden de selve alhier
gebruycken / is / om dat men aen dese zijde gheen vaste Sterre en heeft / die den Pool
vertoondene is / ghelijc als aldaer de Noortsterre doet. Hierom ist / dat se de hooghte
van de sterre (te weten / de voer van den Crusero) nemē / de welke van de rechte / waer-
achtighe ende vaste Pool / bertich graben bersephen is / ghelijc als de Noortsterre
aldaer maer drie graben / ofte wat meer / van de Pool af staet / door het welke men al-
hier de hoogten qualijcker nemen can: Want de voorszepde Sterre / ofte hoer der Cru-
sero / moet recht overepnt staen / t'welcke alleen op een sekeren stont des nachts te pas
comt / zijnde op diverse tijden van t Jaer op bersephen uren / ende comt een laange
wijl van t Jaer / vande geheele nacht niet recht over epnt te staen / t'welck een moep-
lijck dinc is / om de hooghte te vepn: Ende daerom / soo en wort daer oock van de
beste Siter-lieden niet veel op den Crusero gepast / maer behelpen hen met den Astro-
labio de Son te nemen / om de hooghte (daer sy op zyn) t'ondersoecken / waer tme ghe-
menlijcken de Noort geeseen d'ander te hoven gaen / als de gene die de Nabigate ber-
der (als eenige ander Natien ter Werelt) yurserende zyn. Men heeft oock aen dese
Zuyt zijde andere Sterren die met de Noort-Sterre eenighe ghelijckentisse hebben.
De plaetsē die men noemt Vialactea, streckt aen dese zijde seer verbe ende claer blinc-
kende / ende men siet daer die wonderlijcke swarte blacken in / daer hier boozen mentie
af ghemaecht is. Andere bysonderheden moghen van anderen met meerder particu-
laritepts ende sozghē verlaert worden / is ons booz dese mael ghenoech / t'wepnich dat
wy daer van verhaelt hebben.

Het 6. Capittel. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen,
Landt ende Zee heeft,

En is niet wepnich gedaen / de wijle wy een uytrom-
ste ghemaecht hebben / van dat wy alhier van ghelijcken eenen Hemel
hebben / die ons (als die van Europa, Asia ende Africa) overdekkende is /
met deser aemnerkinge behelpen wy ons altemets / wanneer dat som-
mighe / oft t'meesstendel van die van hertwaerts over / met sichten ende
wenschen

twenschen/na Spagnien verlangende zijn/sonder datse yet anders weten te spreken/
 dan van haer Lant. Sp vermonderen hen ja worden dickwils te gens ons verstoort/
 in te dencken/dat het ons vergeten is/ ende dat wy weynich werct van onse ghemey-
 ne Vaders lant maken: De welke van ons beaenwoort worden/dat onse begheerten
 ende verlanghen ons niet quellende is / weder nae Spagnien te keeren/om die mil-
 le dat wy hebuden den Heinel ons soe nae in Peru te wesen/als in Spagnien: Waer-
 am te recht verhaelt wert van S. Hieronymo . schryvende aen Paulinam, daer hy seyt :
 De Poore des Heinels is soo nae Bretagnien, als Jerusalem, maer naedemael dat den
 Heinel de Werelt van alle ranten int midden besluptende is/ soo moet men verstaen/
 dat daer upt moet volghen/van alle ranten der Werelt / Lant te wesen. Want soo't
 waer is/dat de twee Elementen van Water ende Lant/een Globus ofte ronden Cloot
 maken/gheleyck als de meessen ende besten der Ouderen/(naer't bewijs van Plutarcho)
 gheboeft/ende mer sekere argumenten bewesen hebben/soo soude men moghen denck-
 en/dat de Zee de gantsche contrepe van onder den Pool Antartico (ofse van't Zup-
 den) in sulcker voeghen beslaende is/dat die t Landt aen de selve zijde gantsch gheen
 plaect en geeft : ghelyck als t'elfde van S. Augustijn wijsseijcken geargueert wert/
 tegghens de ghene die d' Antipodes stellen. Sp en aenmercken niet/seyt hy/dat / al hoe
 wel men gelooft ofte bewijst/de Werelt van een ronden Figuer (gelijck als een Cloot)
 te wesen/soo en is het daerom terstondt niet seker/ dat het Lant van d'ander zijde der
 Werelt/ontdeckt ende boven water is. S. Augustijn seyt/sonder twijffel/hier seer wel in
 doch soo en volght oock daer upt niet/dat het selfde int contre arie bewesen woegt te we-
 ten/van datter gheen Landt by de Pool Antartico ontdeckt souden wesen / t'welck
 d' experientie ende erbarentheyt ons al booz oogen ghestelt heeft alsoe te zijn/ ende dat
 me dat in effect daer heeft. Want al ist schoon/dat het meestendeel der werelt t'welck
 he onder de boozj. Pool valt met Zee beslegghen is : soo en ist nochtans daerom al te
 samen gheen Zee/maer heeft oock Lant: In voeghen dat het Lant ende t' Water op
 allen plaectje der Werelt onder een barmenght ende omvanghen is / gebende den an-
 deren in ende uptcomste : t'welcke boozwaer een dinck van grooter verwonderinge/
 als oock streckende is/tot grootmakinge der werken des opper sien Scheypers. Nu
 soo weten wy van upt de heplighe Schyft / hoe dat int beginsel der Werelt de Wate-
 ren op een plaectje by een bergadert waren/zynde t' Aertrijck daer door ontdeckt/van
 ghelijcken/soo leert ons de selve heplighe Schyftuere / dat dese by een bergaderinghe
 der Watenen/ghenaemt worde/de Zee : Ende bewijle datter veel zijn / soo moet het
 nootwendich volghen/dat men veel Zeen heeft. Ende men en heeft niet alleenlijcken
 dese verscheppenheyt van Zeen in de Middellantische Zee/noemede d'ene van Euxi-
 no,d'ander van Calpio,de derde Erithreo,ofse Kooode Zee/be vierde van Perfen,d'ander
 van Italien ,ende veel meer andere alsoo. Maer van ghelijcken den boozjepden grooten
 Ocean, (die men in de Heplighe Schyft een afgront plach te noemen / al hoe wel
 die in der waerheyt een is) is oock niet tegghenslaende in veel verscheppenhejden ende
 manieren verdeelt/als in respect van dit Lant van Peru,ende geseel America, is d'ene
 die men hiet de Hooyder/ende d'ander de Supder Zee: Ende in Oost-Indien d'ene
 is de Zee van Indien,ende d'ander van China, t'welcke ick alsoo genaemt ben gelwoz-
 den/int ghene ick ghebaren / als oock van anderen verstaen hebbe/ ende dat hem de
 Zee nimmermeer van t' Lant bobende dysent Wjlen verschept/ende hoe verre dat
 oock den selven Ocean soude moghen strecken / soo en passere se boben de boozjepde
 distantie niet. Wjn seggen en is niet / dat men niet mer als dysent Wjlen de Zee
 Ocean bebaren can t'welcke een groote beuellinghe soude wesen : Want wy weten/
 dat de Dozjugeeche Scheyen hiermaels soo verre ende meer haren / ende dat men
 daer en

Plutarch.
 lib. 3. de
 placitis Phi-
 loso. Cap. 2.
 En 11.
 August. lib.
 26. de Civi-
 tat. Cap. 9.

Genes. 1.

daer en boven de geheele Werelt ter Zee in ronde mach omseplen/ ghelijck als wy t by onsen tijden gesien hebben/sonder datter aen te twijffelen is: Maer het ghene dat ick segge ende bevestighe is/ dat van het ghene tot noch toe ontdeckt is/ geenech Lant so vast Lant/ ofte Eplanden, te weten/ op een rechte streeck ofte cours boven de boorzscheyden dupsent mijlen van den anderen verscheyden lept/ ende dat men also tusschen t' een ende t' ander Lant nimmer meer meerder spatie van Zee en heeft/ het selve me- tende ter plaetsen daer t' Lant aldernaest aen den anderen ghelegghen is: Want van t' eynde van Europa ende Africa, met haren Custen, soo en liggen d' Eplanden van Canarien, als cock die van Açores, ofte Blaemstijge Eplanden/ met die van Cabo verde, ende d' andere van die Contrepe/ niet meer dan drie ofte vier hondert mijlen ten hoogsten van t' vaste Lant verscheyden: Dan ende van de selve Eplanden af/ sijnen cours nae West-Indien toe/ so heeft men nauwelijcken neghen hondert mijlen tot by d' Eplanden die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maechden/ Beata, dat is Godtsalighe/ ende d' anderen, de welcke streckende zijn op een rijde tot de gene die men heet de Barlovento, dat is van te Loefwaert/ welcke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Lant toe/ heeft men schaers twee hondert ofte drie hondert mijlen/ ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Lant streckt een onepntlijck binnch heen/ van t' Lant van Florida af/ tot het Lant der Patagones, ende van d' ander zijde by Zuyden/ de Straet van Magallanes af/ tot de Cabo de Mendosino, loopt een wpt der maten lanckstreckende Lant/ maer niet te byet: Ende daert alhier in Peru op sijn breefste is/ te weten/ ter plaetsen daert aen Brasilien grenst/ heeft het ontrent dupsent mijlen. In dese boorzepde Zupder Zee/ hoe wel dat men daer Westwaert aen gheen eyndt asen weet/ soo en ist nochtans niet langh gheleden/ dat men d' Eplanden/ (dese van Salomon gheuoemt hebben) ontdeckt heeft/ die veel ende seer groot zijn/ ende legghen verscheyden van Peru ontrent acht hondert mijlen. Ende om dies wille datmen geobserueert ende alsoo bevonden heeft/ dat alwaer veel ende goote Eplanden ligghen/ men ghemeynlijcken niet verre van daer vast Landt vint. Soo zijnder veel/ ende ick met hen/ van optste/ datter by d' Eplanden van Salomon een gewelich groot vast Landt moet liggen/ twelck aen de West zijde/ tegens onse America overcomt: Ende t' mocht misschien wel moghelijck wesen / dat het streckende is/ Zuyden aen/ nae de Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het Lant van nieu Guinea verstaet men vast Lant te wesen/ ende woxt van sommighe gheleerden/ dicht by d' Eplanden van Salomon geselt/ alsoo dat het met den reben seer ober een comt / datter noch een groot deel der Werelt t' ontdekken staet/ dewijle dat onsteden van ghelijcken dese Zupder Zee nae China ende Philippinas toeseplende zijn/ ende en segghen niet/ datse int gints varen/ te weten/ van hier derwaerts/ langher wegh passeren / als van Spagnien nae dese Indien toe. Maer ter plaetsen daer d' eene Oceanische Zee met d' ander aen een comen / ende haer vermenghende zijn/ ick meyne de Zupder met de Hoorder Zee / in de contrepe der Polus Arcticus, is ghenoech bekent / te weten / door de vermaerde Straet van Magallanes, ghelegen op hooghte van 51. graden. Ende by soo verre als d' ander zijde der Werelt in de Contrepe der Polus Arcticus, ende in een loopen/ soo ist boorzwaer een groot saerke/ twelcke van belen ondersocht/ maer van niemant (nae mijn wetenschap) tot noch toe onderbonden is/ alleenlijcke dat door gissinghe/ ende ick en weet wat tekenen/ van sommighe bevesticht woxt/ datter aen de Hoorder zijde een Straet moet wesen/ ghelijckerwijs die van Magallanes. Nu om te comen tot onse boozgenomen intentie/ soo ist ghenoech boorz dese reys/ boorz seker te weten/ dat men aen dese Zuyt zijde Lant heeft/ sae een Lant soo groot als gheheel Europa, Asia ende Africa te samen/ ende dat

Dese bers
menginghe
ende by een
comste des
Oceanischer
Zee, hebben
by van ghe-
tliche ont-
decken d' Pol-
us Arcticus,
ofte aen de
Hoorder zijde
door de fraet
van Nassau-
wen, ghelijck
als ick het
sefse sichte
he o. uderbo

den hebbe /
Anno 1594.
ende 1595.
als op een
ander booz-
der aen ghe-
ammoreet.
wozt.

men onder beyde de Polen der Werelt / Zeen ende Landt vindt / onder den anderen
omvanghen / in het welke d'Ouderen (als de gene die d' experientie gebjack) eenighen
twijffel mochten stellen / ende daer tegghen segghen.

Het 7. Capittel. Waer inne wederleydt werdt , d'opinie van
Lactantio , de welke seyde , datter gheen Antipodes en waren.

NDan/dewijle wy weten / datter onder den Polus
Antarcticus, ofte van't Zuiden Lant ghelegen is / soo refterter te we-
ten / of daer oock Volck is / die t bewoonen / t welck in booleden tijden
een questie was / daer veel om gheargueert werde. Lactantius Firmianus
ende S. Augustijn houdent booz een groote cluchte / en d'ijhen hare spot
met den genen die bevestige datter Antipodes zijn (dat is geseyt) lieden die met de boe-
te tegens ons aen gaen. Doch al hoe wel dat niet dese twee Aetheure toe mach late /
dat booz een spotternije te houden / so gaen sy noch evenwel in de reden en bewijninge
van hare opinie / op verschepden wegen / geijck als sy ooc int bernust seer verschillernde
waren. Lactantius hout het met den ghemeynen Maen / hem laten dunckende / dat het
een dunck om te lachten is / te segghen den Hemel van alle canten ront som d' Aertrijck
te comen / ende dat het Aertrijck int midden / van alle weghen / gheijck een Sal / daer
in besloten soude wesen / waerom sy aldus schryvende is: Dat wegh (sept hy) houden
de sommigen / die seggen willen / datter Antipodes zijn / die haer voetschappen int con-
trarie van d' onse setten. Zynder by aborture lieden (soo uyt / inntich / die gheloooben
datter volck is / die met de voeten om hoogh / ende t'hoofst om legh gaen / ende dat de
dinghen die alhier recht op staen / aldaer aberrechts berkeert hanghen / ende dat de
boomen ende t'hoorn aldaer neder waerts wassen / ende dat den reghen / t'ineeu / ende
den hagel op waerts naet Aertrijck toedinnende is. Ende naer meer andere wooz-
den / soo boeghter Lactantius noch meer by / segghende : Te versieren / dat den Hemel
ront is / is oorzake geweest / dat dese lieden de boozs. Antipodes (die in de lucht hangen)
geinbenteert hebben : Waerom ick van dusdanighe Philosophen niet meer te seggen
hebbe / dan dat de gene die eens comen te dwalen / blijven in hare verwaetheyt altoos
weberpannich / sustinerende t'een met het ander. Tot hier toe zijn woozden van
Lactantio : Maer booz meer / dat sy sept / soo zijn wy alhier teghen woozdich wesen /
in de contreye der werelt / die int contrarie van Asia respondeert / hien lieder Antictonos,
ghelijck als de Cosmographen segghen / ende wy en sien ons niet eens gaen hangende /
noch dat wy met de hoofden neder waerts / ende de voeten op waerts gaen. T is booz
waer een wonderlijck dunck te bedencken / twelcke een deels van t' menschelijcke ver-
stant (nae de waerheyt) niet moghelijck is t'ontfangen ende te begripen / sonder te ge-
bruycken inbeeldinghen ofte ghebachten. Ende ten anderen / soo en ist oock niet mog-
ghelijck te wesen sonder dwalen / soo men in alles d' imaginatie ofte ghebachten wil
volghen. Wy en connen niet te verstaen comen / den Hemel ront te wesen / (ghelijck
sy in effect is) ende dat het Aertrijck int midden staet / dan booz inbeeldinge : maer soo
dese selve inbeeldinghen van de reden / niet gecorrigiert ende gecessemeert wojd / dan
dat het verstant haer daer van laet berboeren / soo sullen wy ghewisselijcken dwalen /
ende bezoghen uyt comen / uyt welke wy / met openbare experientie verstaen
moghen / datter in onse Zielen een secker Heijckelicht is / waer mede wy sien
ende oordeelen. Oock mede soo worden de selve ghebachten ende inwerlijcke wy-
tinghen (die ons te boozen comen om te verstaen) met het selve inwendige licht van't
ghene sy

Lactant. lib.
7. Divini
Instit. Cap.
23.

August.
lib. 16. de
Civitat.
cap. 1.

ghene sp ons onderwijſen/ bebeſicht/ ofte te niet ghedaen. *Wp dit/ ſiet men clarij-
ken/ hoe dat de redelijcke Ziele/ alle Lichamelijcke natuere te boben gaet/ ghelijck als
de cracht ende eeuwighe deucht der waerheyt/ in de opperſte plaetſe des Menſches/
ſyn te ſidentie houdt.* Ende men ſiet het blyckelijck/ ghelijck alſt hem ghenoech wer-
ſpoont ende verclarde is / dat dit ſo wel gepureert licht/ van dat opperſte en eerſte licht
delachtich is. Ende die dit niet en weet/ ofte hier aen twijffelt/ moghen *Wp met recht
wel ſegghen/ dat hy niet en weet/ ofte twijffelt/ dat hy een Menſch is: In boeghen/
dat ſoo Wp onſe gedachten braghen/ wat haer dunctit van de rondicheyt der Werelt/
en ſullen ons voorwaer niet anders ſegghen / dan het ghene dat ſp Lactantio booz oo-
gen ondergaen/ moeten ballen: Ende aiffe nae den Middach opſijghen/ moeten clim-
men/ ende dat d'eerde in de lucht hangende is/ ende dat de lieden die aen d'aen der zide
der Werelt woonen/ met de hoofden neberwaerts/ ende voeten opwaerts moeten
gaen/ ende dat den regen al aer niet en valt van boben neberwaerts/ maer datſer eer
van onder opwaerts ſijgh t/ ende meer andere buſ danighe waenſchepen dinghen / de
welcke allen te verhal n/ tot lachen verwerken ſouden: Maer ſoo men de cracht der
reden berabicht/ ſo ſal men van alle deſe pdele Schilderije wepnich werck maken/ ende
en ſullen d' inbeeldinge niet meer lupſieren als van een oude Sottinne/ antwoordende/
dat het een groot bezoch is/ de gheheele Werelt in onſe ghedachten te willen timme-
ren/ ghelijck als ten Wups/ van t'welcke t' nederſte aertrijck het fundament/ ende t'bo-
venſte dach den Hemel is: ende ſullen oock ſegghen/ dat ſoo ghelijck als in de Crea-
tueren het hooft altoos het bobenſte/ ende t'opperſte van t'ghedierte is: hoe wel dat
juſt alle Creatueren t' hooft niet op een maniere en hebben / want d' eene hebben
t' hooft op waerts als de Menſchen/ andere ober dweers als t' Dee/ erlijcke int midden
als de Spinnen/ ende dierghelijcken: Alſoo is van ghelijcken den Hemel/ t' zp waer
dat het soude moghen weſen/ altoos boben/ ende t' Aertrijck noch min noch meer be-
neden. Want weſende warachtich/ dat onſe ghedachten aen den tijt ende plaetſe ghe-
hecht zijn ſoo comt het/ dat het van den ſelven tijt ende plaetſen niet ober al gemerckt
wert/ dan alſt in byſonder geſpeculeert ende oberdacht wert. Hier upt iſt dat ſo wan-
neer Wp de ſelbe opheffen om t'aenmercken/ ofte eenighe dinghent oberdencken/ die
den tijt ende bekende plaetſe eyrebeten ende te boben gaen / ſoo ballenſe ter ſtont ſie-
der: Ende ſoo ſp van de redenen niet weder opgeheben ende ſtaende gehouden wer-
den/ ſoo en connenſe niet een Ooghenblick ober eynt blijven: Alſoo ſien Wp oock/ dat
onſe gedachten (wanneer men handelende is van de Scheppinghe der Werelt) altoos
loopen/ tijdt ſoekende booz des Werelts Scheppinghe: Ende om de Werelt te bou-
wen/ ſoo ozbonnerenſe oock plaetſen/ ſonder te holerpndigen ofte uptcomſte te binden/
dat men de Werelt op een ander maniere maken mochte / weſende de waerheyt (ſoo
ons booz reden blyckelijck vertoont wert) geenen tijt booz de verroeringhe te weſen/
wiens mate den ſelven tijt is/ noch daer en was gantſch ge plaetſe booz de ſelbe Orbis
de welke alle Gheweſten in hem beſtuyfende is. Waerom dit argument/ dat men
teghens de plaetſen des Aertrijck/ ghenomen upt de maniere van onſer ghedachten:
ofte inbeeldinghe/ makende is/ van den excellenten Philoſophy Ariſtoeles, wel clare
de lichtrijcken voldaan wort/ ſeggende met grooter waerheyt/ dat de ſelbe plaetſen
int midden ende benedenſte der Werelt ſtaen / ende hoe een dincx meer int midden
cont/ hoe dat het meer beneden is: Welcke antwoozt allegherende Lactantius Firmi-
anus, ſonder te wederlegghen is het met eenighe ander reden booz hy ſtaende/ ſeggen-
de: dat hy hem niet en mach verontledighen om ſulck te wederlegghen/ booz de haefſe:
die hy heeft tot ander dinghen.*

*Ariſtot. 2.
Celo. cap. 3.*

Het 3. Capitel. Van d'opinie die S. Augustijn hadde, om d' Antipodes t'ontkennen.

August. lib.
Categoriarum,
cap. 10
Tom. 1.

Eer anders waren de reden die S. Augustijn ghemoevert hebben om d' Antipodes t'ontkennen / gheleijck als een soo diepstrinighen vernut betaemde : Want de reden boozen verjaelt / van dat d' Antipodes souden verkeert gaen / worden van den selven Heplighen Doctoor wederlept in syn Boeck der Predicaten : **D**ouderen (sept hy) bebestighen / dat het Aert rijk op alle plaetsen om leegh / ende den Hemel om hoogh is / soo moeten dan / naer uytwijzen van t' selve d' Antipodes gheleijck men sept / tegens ons aen gaen / hebbende insghelijck den Hemel boven t' hooft. Nu dewyle dan / dat S. Augustijn dit also verstoffont naer reden van goeder Philosophie / wat reden moghent dan wesen / die een soo Geleerder Man ghemoevert hebben / van een contrarte opinie te wesen / t' welke sekerlijck den / sin gheveest is / die hy ghenomen heeft uyt het innerste der Hepligher Theologie, naer welcker uytwijzen / ons van de heplighe Schrijtuere gheleert wert / alle Menschen der Werelt van eenen eersten Mensch (t'welcke was Adam) hare afsonstete hebben. Hier dooz dan / scheent een ongelooftich dinct / ende een rechte beuselinghe te wesen / te segghen / dat de Liedden in de nieuwe Werelt hebben moghen passeren / overvarende die onepntliche diepten der Oceanischer Zee. Ende hoorwaer / soo ons de tastelijcke ende ondersocht eerbarethejdt (van dat wy in onsen tijden ghesien hebben) niet en versekerde / men soude t' selve / tot desen huypigen dach toe / noch booz een onsekerre sake houden. Ende al hoe wel wy weten / de selve reden niet en sluyten om waerachtich te zyn / so blijft ons nochtans genoegh te doen / om daer op t' antwoorden / ick wil segghen / om te verclaren op wat manier / ende dooz wat wegh t' Menschelijcke gheslacht alhier gheromen mach wesen / ofte hoe ende waer ober dat se gecomen zyn / om dit Lant van Indien te bewoonen. Naer om dat wy t' selve hier nae met redenen sullen verhalen / solaet ons nu besien wat dat van den heplighen Doctoor in dese materie (in de Boeken van de Stadt Gods) gedisputeert wert / t'welch aldus luydende is : Het gene dat van sommighe geargueert woort / dat t' Antipodes zyn / (dat zyn lieden die van d' ander zijde der Werelt woonen / alwaer de Son oprijst / ten tijden dat se by ons onder gaet) ende dat de boetstappen des selven recht in t' contratie van d' onse aencomen / dit en is gheen dinct om te ghelooben / dewyle dat sy t' niet en bebestighen met ondersochte redenen / van alleelijck met een Philosophie losophische bewijs / die sy hier van maken / waer mede sy besluypt / dat wesende d' aert rijk int midden der Werelt / zijnde van alle canten eben naer van den Hemel ombangen / ghewitselijck de benedenste plaeste te wesen / het ghene dat aldermiddelst van de Werelt is. Dochhter daer nae noch by / segghende : De heplighe Schrijft en bejeght gheensins / welcker waerhejdt (van de gheschiedenissen die daer in verhaelt worden) zhenoech vertoonende is / hoe volcomelijcken de Propheeten der tocomende dinghen ghebewende zyn / ende is een beuselinghe / te segghen / dat van dese zijde der Werelt lieden gheromen souden moghen wesen in d' ander nieuwe Werelt / passende die onmetelijcke Zee van Ocean. Want anders niet mogelijc en is / aldaer Menschen te zyn waerachtich wesende / dat alle Menschen van dien eersten Mensch afcomen. Naer dat dit uytwijzende is / so en is alle de swarichejt van S. Augustijn anders niet geweest / dan die onuytspreekeliche groote der Zee Ocean. Van de selve meyninge was goch

Lib. 10. cap.
90

was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmerende (als een ontwijffelijck dinc) dat pas-
 ferende de Straet ofte Enghte van Gibraltar, oinnoghelijcken was/ de Zee voorder
 aen te moghen passeren/ in een van syn Epistelen/ seyt hy op dese propoost aldus: *Het*
 behaegt my seer wel/ het gene van Pindaro geseyt wort/ dat voorder Cales, de Zee/ woort
 de Menschen onbaerbaer is. Ende int Gebedt der overledenen/ welck hy S. Basilio
 toe eyghende/ seyt ten selven eynde/ dat het niemant toeghelaten was/ de Straet
 van Gibraltar t' Zeewaerts aen te passeren. Ende al hoe wel dat men dat van den
 Doet Pindaro, vooreen spreck-woort neemt/ daer hy seyt/ dat het soo wel den wijzen
 als d' onwijzen verboden is/ t' onderstaen wat voorder de Straet ofte Enghte gelegen
 is. Doch den oorspronck van dit spreck-woort gheeft ghenoech te verstaen/ hoe vast
 dat d' Ouderen in deseelve opinie ghegrondet waren. Van ghelijcken/ soo vint men
 by de Boecken der Poeten ende Historij- Schrijvers/ als oock onder d' oude Cosino-
 graphen / dat het eynde ende laeste ter myn des Hertbodems in Cales van Spagnien
 gestelt wort/ ende aldaer werden de Columnen van Hercules opgherecht / zijnde al-
 daer t' beslypt der wytteste palen van t' roomsche Keyser-rijck/ aldaer schijnt men
 van ghelijcken/ d' eynden der Werelt/ t' welcke niet alleen van de Heydenesche geschif-
 ten/ maer oock van de Ghewijde/ op de selve maniere vermeld wort/ haer voegghende
 nae onse Tale: Gelijck als daer gheseyt wort / dat het Edict ofte Placaet van Augusto
 Casare hercondicht ende upgheeroepen is/ op dat men alle de Werelt souden laten be-
 schijden. Ende van Alexander de grootte / die syn rijcke verbypde tot die eynden
 des Hertbodems. Ende op een ander plaetse wort gheseyt/ het Euangelium aenge-
 wassen te wesen/ hebbende ober de gantsche Werelt byuchten ghegeven: Want doer
 de ghewoonlijcke stijl/ soo noemt de Schijtuere de gantsche Werelt/ het meesten deel
 der Werelt/ dat doen ter tijden ontdeckt ende bekent was. Want d' Ouderen en mepe-
 ren niet/ dat men d' ander Zee van Ost-Indien/ noch dese van West-Indien/ bebae-
 re mochte/ waerom sy int generael ober een quame. Hieromme ist/ dat van Plinio (als
 de heist van t' woonbaer Landt benemende zijn: Want men en can (seyt hy) van hier
 niet derwaerts passeren / nochte van daer alhier comen. Dit selve waren oock ghe-
 boelende Tullius, Macrobius, ende Pomponius Mela, ende was eyntlijcken het gemepe-
 ne goetdinken der ouder Schijbenten.

Luc. 2.
 1. Mark. 16.
 Coloff. 1.
 Plinius.
 lib. 1. cap. 9.

Het 9. Capitel. Van de opinie die Aristoteles hadde, beroerende
 de nieuwe Werelt, en welcke d' oorfake was, die hem bedroeg om sulcx t' ontkenne.

Behalven de voorszeyde/ soo wasser oock noch een an-
 der reden / waerom dat d' Ouders ghemoveert waren/ te ghelooen on-
 moghelijck te wesen/ de lieden van daer in dese nieuwe Werelt te passe-
 ren/ seggende/ dat behalven die obergrootheyt der Ocean, so was de hit-
 te/ van de Regioen ofte Gheweste die men noemt Torrida/ ofte verbrant)
 soo upt der maten / dat se de lieden te Water noch te Landt niet en gheboogde (hoe
 stout die oock mochten wesen) van den eenen Dooz tot den anderen te moghen passe-
 ren: Want de selve Philosophen/ van de welke geaffirmeert wert de Werelt ront te
 wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat men onder beyde de Polen der Werelt woon-
 baer Landt heeft. Ontkenden/ niet tegghenstaende dat de middelste Regioen ofte Ghe-
 weste van t' Menschelijcke gheslachte niet bewoont en mochte werden/ te weten/
 t' ghene dat tusschen de twee Tropicos begrepen wert/ t'welcke de grootste bande byf

Zonas ofte Regioenen is/daer de Cosmographen ende Astronomiens de Werelt met af-
 derse. De rede die sy gawe/dat dese Zona Torrida onwoonbaer was/was dat de groote
 hitte der Sonne/die daer altoos soo dicht by/ boben overgaet/de geheele Regioen ont-
 steekende ende verleughende was/makende t'selue/bolghens onruyftbaer/ende ghe-
 bechelijcken van water ende weyden. Van dese opinte schein oock te wesen Aristote-
 les, al hoe wel dat hy een soo grooten Philosoph was/niet tegenslaende hebboogh
 hem selven in dese saecke/tot welcker verstant het goet w'sen sal/te verhalen/in wat
 sake hy met met syn discours wel geexcedeert/ende waer inne dat hy gedwaelt heeft.
 Nu dan disputerende den Philosoph van den Abrago, ofte Zuyder Wint/om/of w
 verstaen sullen / den selven w't den Middach booyt te comen / ofte van den anderen
 Pool contrarie het Noorden af/schijft op de e maniere/seggende: De rede vleert ons/
 dat de Latitudo ofte breedde van het Aertrijck bewoont wort/ hebben de syn limiten:
 Doch alle dit woonbaer Lant en mach niet aen een continueren / om dies wille dat
 het middeste deel niet getempert en is: Want het booycker is/dat het in syn Lon-
 gitudo ofte lenghte / van Oost ende West / gheen overvloedighe hitte noch coude er
 heeft/maer wel in syn Latitudine ofte breedde / t'welcke is van den Pool tot de Linea
 Equinocti. Len op dese maniere soude me sonder twyffel t'geheele Aertrijck op syn leng-
 te rontsomme moghen gaen/soo't op sommighe plaetsen van de grootte der Zee niet
 belet ende afghesneden worde. Wooywaer / soo en isser tot hier toe/(int ghene dat
 Aristoteles seyt) niet meer te verespichen : Ende heeft groote reden/dat het Lant op
 syn lenghte (dat is van Oost ende West) ghelijcker ende gherieffelijcker streckende is/
 tot het leven ende onthoudinge der Menschen/dan t'op syn Latitudo ofte breedde (van
 Zuyden ende Noorden) doet. Dit is alsoo niet alleenlijcken dooz de reden die Aristo-
 les verhaelt/(van dat men daer altoos een ghelijcke ghetempertheyt des Hemels van
 Oost ende West heeft/want is in ghelijcker distantie van de coude up het Noorden/
 ende de hitte van den Middach)maer oock dooz een ander reden: Want reysende op
 de lenghte/ heeft men altoos de dagen ende nachten in een consequentie, t'welck gaer-
 de op de Latitudo ofte breedde/niet wesen en can: Want men moet nootwendich in de
 Regioen van den Pool comen/daer men d'ene helft van t'Jaer (te weten/ses Maen-
 den)altoos nacht heeft t'welcke een groot ongerief ofte belet booyt menschelijcke le-
 ven is. Den selven Philosoph passeert noch verder/berispene de Geographen, die in
 spnen tijt d' Eplanden w'twerpen/met dese wooyden: Het ghene ick gheeyt hebbe/
 mach men hemercken op de reysen van ober Lant/ende op de navigatien die men ter
 Zee doet: Want daer is een groot verschil van de lenghte tot syn breedde / ende de
 spatie die men heeft van Hercules Columnen af / (t'welcke is Gibraltar) tot Oost-
 Indien toe/excedeert/ofte is in de proportie/verschillende meer dan vijf op drie/in de spa-
 tie die men heeft van Ethiopie tot het Lac ofte Meer van Meotis en w'tterste pale van
 Scitien. Dit selve wort bewonden by de rekeninghe der dach-reysen ende navigatien/
 soo heel als men tot noch toe met d'echarentheyt heeft comen te verstaen comen/ende
 wy hebben notitie van de bewoonde Torrida, tot soo verre datse niet meer bewoont
 en wordt/ t'welck men in desen beele Aristoteles ten besten mach houden: Want in
 spnen tijt niet meer ontdeckt en was/als d'eerste Ethiopie, welke palende is met Ara-
 bie, ende Africa. Van de ander Ethiopie interior, ofte binnenste / en wist men in spnen
 tijt niet af/noch daer en was gheen notitie van dat ober-groote Land/(te weten)
 daer men nu de Landen van Paep-Jan heeft / ende noch veel minder van alle t'an-
 der Lant/t'welcke ghelegghen is onder den Equinoctial, streckende tot ober ben Tropi-
 cum Capricorni, volpendende aen die soo vermaerde en welckende Cabo de bona Es-
 peranca, booz de navigatie der Portugaloysers/van welke Cabo af tot ober Scitien ende

Tartarien,

Aristot. 2.
 meteor cap. 5

Tartarien, met sonder twijffel (soo men t'Lant comt te meten) so grootten spatie ende breedde heeft/ als de lenghte ende spatie die daer is van Gibraltar tot Oost-Indien toe. 'Tis een slecht dinct/ dat d'Ouderen den oorspronck van den Nilus, ende d'uytser toe van Ethiopie onbekent gelu:est is. Waerom Lucanus de curieu:heyt van Iulio Caesar (van te willen ondersoeken het begunsel der Nilus) berispende is/ segghende in syn Dersen: Wat hebt ghy Romayn u te stellen/ om t'ondersoeken den oorspronck des Nijls? Ende sprekende den selven Doect tot de boozepde Nijl, seyt: Want u oorspronck soo verborge is/ dat het de geheele Werelt onbekent is/ waer ghy van daen zijt. Maer naer uytwijzen der hepliger Schijft/ soo can men wel verstaen het selfe Lant woonbaer te wesen/ want anders en soude de Drygheet Sephanias niet ge-sept hebben/ segghende van de beroepinge des selven volcke tot het Evangelium segghende van ginder: Door by de rivieren van Ethiopien sullen my van de kinderen van mijn bescroppde/ presenten gebracht worden: want alsoo noemt hy d'Apostelen. Maer als gheseyt is/ soo is behoorlijcken dat men selve den Philosoph ten besten houdt/ om dat hy de Historie-schijfvers ende Cosinographen van synen tijt gheloof gaf. Laet ons nu eantakenen het ghene datter volght: Het eene deel der Werelt (seyt hy) te wesen/ het Septentrionael ghelegghen naet. Door den booz by de ghetemperde Zona, dat is onwoonbaer/ dooz die over-groote coude. Het ander deel/ twelck leyt naer den Middaey/ passerende ober den Tropicum is oock onwoonbaer dooz d'oberdadighe hitte: Maer de ghedeelten der Werelt/ welke streckende zyn aen d'eene zijde als men Indien ghepasseert is. Ende aen d'ander zijde is passerende de Columnen van Hercules/ is seker niet aen een te comen/ om dieswille dat haer sulck dooz de groote Zee Ocean blet wert. In dit laetste he:ft hy groot ghelijck/ ende voeghter dan terstont noch by/ segghende: Om dat het nootwendich moet volghen/ dat het Lant/ aen d'ander syde der Werelt/ de selve proportie (met haren Polo Antartico) moet hebben/ ghelijck als dese onse woonde ghebedekte/ met den haren (dat is de Noord-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/ dan dat het met d'ander Werelt in alles moet procederen/ als dese van hier in alle d'ander dinghen / namelijk in t'hercomen ende ordonantie der Winden. Ende naer andere reden/ die in dese materie niet te pas en comen/ beslyt het Aristoteles aldus/ segghende: Wy moeten willens bekenne/ dat den Abrego ofte Zupden Wind/ de ghene is/ die uyt de Regioen ofte Gheueste (die hem van de hitte verbyant) blafende is/ welcker Regioen, dooz de na-hyheyt der Sonne/ onbesien ende gebeckelijck van Water ende Wyden is. Dit is d'opinie van Aristoteles. Ende booz waer so en can de Menselijcke gissinge nauwelijcken yet meer comen te versinnen. Hier uyt is/ dat ick die wis (als ick het Christelijcken overdencke) come te aenmercken/ hoefswack ende woos dat de Philosophye der Wyss/ ten desen tijden in de Goddelijcke dinghen is: Jae dat mint/ en weten somtijts in de Wereltiche dinghen (daer sy hen laten duncken soo dapper in bedyben te wesen) geen uytcom:te te geven. Aristoteles ghevoelen is/ ghelijck als hy oock bevesticht/ dat het Lant/ twelcke na dese Zuyt-Pool woonbaer is/ nae syn lenghte (dat is van Oost ende West) uytneemende groot is/ zijnde in syn breedde (dat is van den Zupder-Pool na den Equinoctial toe) seer coyt. Dit selve strejt soo seer tegens de waerheyt/ dat hy naeft alle de habittatie die men aen dese syde van den Polus Antarticus heeft/ streckende is nae de Latitudo ofte breedde/ te weten van den Pool na de Linea toe/ zijnde op de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo weynich/ dat de Latitudo alhier in dese nieuwe Werelt de Longitudo soo veel te boven gaet/ als hy seyt/ ever schijl van tot d'ype/ ende noch meer te wesen. Het ander/ van dat hy behesticht de middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona, gantsch onwoonbaer te wesen/ dooz die oberdadighe hitte/ om oorsake van de na-hyheyt der

Lucanus
10. Phais.

Sephan. 3.

hept der Sonne/zijnde daerom gebetkelijcken van Water ende Weyden/ is altemael in't contrarie: Want het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer abundant van Menschen ende Gheদিerten. Ende dese contreppe van tusschen de twee Tropicos, (gelegghen in de selve Torrida Zona) is een Regioen abundantier ende oberbloedigher van Weyden ende Wateren/ als eenighe contreppe der gantscher Werelt/ zijnde tmeesten deel van die een seer getempert en bequaem Lant: Waer by men sien mach/ dat God noch in dese natuerlijcke dinghen/ de wijs hept van desen tijdt onwetende ghemaect heeft. Besluytende hier mede dan/ dat de Torrida Zona woonbaer is/ ende in grooter menichte bewoont woxt/ hoe wel dat het selve na d'Oudere dooz onmogelijc gehouden was. Waer d'ander Zona ofte Regioen, welke streckende is, tusschen de Torrida, nae de Zuyder-Pool toe (hoewel de selve dooz sijn ghelegghentheit bequaem genoegh is dooz t' sinenschelijck leven) woxt niet tegenstaende weynich bewoont: Want men weet qualijcken van eenich ander quartier/ dan van t' Coninckrijck van Chyle, ende een stuck-weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca, zijnde de reste van de Zee Ocean beslagghen/ hoewel datter veel van opinie sijn. Ende ick bekeme van gelijcken niet bere van haer goetduncken te wesen/ datter veel meer Lants t' ontdekken staet/ dan daer ontdeckt is/ ende dat het Lant ghelegghen teghen t' Lant van Chyle ober/ vast Landt moet wesen/ ende hem streckende is Zuydtwaerts aen / tot hoog by den Circkel van Capricorno, twelcke (so het aldaer leyt) sonder twijffel een Lant van excellentie conditie wesen moet/ dooz dien dat het ghelegen is in't midden van de twee uytneimende Zonas ofte Regioenen, op de selve ghelegghentheit ende ghestalents, / als het beste van Europa. Ende soo veel als sulckx belanghende is / heeft Aristoteles een goet ende oprecht ghevoelen van gheschad: maer tracterende van 'tgene dat tot noch toe ontdeckt ende in die contreppe ghevonden woxt/ is het seer weynich Landts/ naer dat het onder de Torrida Zona seer veel ende dapper bewoont is.

Het 10. Capittel. Dat Plinius ende d'Ouderen oock het selfde van Aristoteles ghevoelende waren.

Plin. lib. 2.
cap. 26.

De meyninghe van Aristotele heeft Plinius gantschelijcken gebolcht / den welken aldus seyt: De qualiteyt van de middelste Zona ofte Regioen der Werelt / dooz welken de Son continuelijcken passeert / is als van een byer dat nae by is ontsteken / gantsch verbrandt ende ghelijck als roockende. By dese middelste sijn ander twee Regioenen ofte Gemessen aen weder zijden de welke (om datse comen te ballen tusschen de hitte van dese/ ende d'onverdragelijcke roude van d'ander) twee extremen ofte uytneimende/ soo zijns getempert/ ende moghen onder den anderen gheen gemeenschap hebben/ dooz d'oberbloedighe hitte des Hemels. Dit selve was oock d'opinie van d'ander Ouderen/ twelcke van den Poët seer aerlich in sijn Wercken ghecelebert woxt/ segghende:

Vergil. in Georgicis.

Den Hemel heel, werdt omgordt met vijf Banden
Van dees, heeft d'aen, stadich des Sons verbranden,
En door den brandt, d'Aerde ros van colour.

Den selven Doet noch op een ander plaetse :

Verneemt of oock yemant ten plaetsen woont,
Daer 't Aerdtrick haer, op het breedste vertoont,
'Twelcke de Son sengt in 't middenste van vieren.

7. Enes de

Ende van een ander Doet wort het selve noch clauer
der gheseyt:

Des Aerdtrickx zijn, des Hemels in ghetal
Banden ghelijck, onder welcke van vijven
De middelste is door de hitte over al
Niet woonbaer.

Ovid. 1.
Metam.

Dese ghemeyne opinie hadde Ouderen was gegrondet in een reden/ de welcke hen docht seker ende onberwintlick te wesen : saghen dat hoe men naerder den Middach genaechten/ hoe dat den Regioen heeter was. Twelcke alsoo waerachtich is : Want men bebitur door de selve reden in een Provincie van Italien/ het Landt van Apulien heeter te wesen/ van Toscana. Ende om de selve oorsaecke/ soo heeft men in Spagnien in Andalufen meer hitte als in Biscajen : zynde dit selve soo veel vershillende/ dat wesende de differentie noch gheen volcomen acht graden/ hout men het ene Landt boog seer heet/ ende d' ander boog seer cout. Hier uyt namen sp met goeuer consequentie dat de Regioen die den Middach soo seer ghenakende was / ende de Son boven 't'hoofst hadde/ nootwendich een uyt der maten ende ewighe hitte moeste geboelen/ behalven dat/ soo vermercktense oock noch/ dat alle de differentien van't Jaer / als van de Lenten/ Somers/ Herst/ ende Winter/ procederende zyn van't genaken ofte af-wycken der Sonne. Ende acht nemende/ dat sp/ die noch soo verre van den Tropice (daer de Son des Somers op-comt) verscheyden waren des Somers / dooy't ghenaken der Sonne een onberdyghelijcke hitte gheboelende/ maecten haer reeckeninge/ dat soo sp de Son soo nae by hen/ ende boven 't'hoofst hadden / ende dat noch 't'gheheele Jaer dooy/ dat de hitte soo onlijdelijcken soude moeten wesen/ dat de menschen sonder twijfel souden moeten berdyghnen ende verbynden. Dit waren de reden/ die d' Ouderen moveerden de middelste Zona oft Regioen boog onwoonbaer te achten : Daerom sp die noemen den Torrida Zona dat is de verbynde Zona, Regioen ofte Gherweste. Ende booy/ waer/ soo ons de erbarentheyt niet ooghenstijlich verskeret en hadde/ wy souden noch heden/ daeghs al te samen gheseyt hebben / dat het een Mathematijche ende besloten reden geweest hadde : waer by wy sien mogen/ hoe swack dat noch ons versstant is/ om dese natuerlijcke dingen te begrijpen. Daerom soo mogen wy met recht wel seggen/ dat ter goeuer ghelucke ons in desen tijden die twee groote wonderen ten beele gevallen zyn/ te weten/ t'ebaren van de groote Zee Ocean/ met soo grooter lichticheyt/ ende de kennisse van dat de Menschen in den Torrida genietende zyn een seer bequame getempertheyt/ twelcke dingen zyn die d' Ouderen noyt en konden begrijpen. Van dese twee wonderen/ te weten/ van de habitatie ende qualiteyt der Torrida Zona sullen wy met Gods hulpe in 't navolgende Boeck hiebelycken handelen. Oec soo salt van ghelijcken goet wesen/ in dit te verclaren de maniere van der Occaenscher

Zee te beahren/om dat sulckx seer noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit werck voorgehomen hebben) te comen: Maer aler wy op dit besckel comen/soo isft noodich te seggen/wat dat d'Ouderen van dese nieuue lieden/die wy Indjanen noemen/ghheboelt hebben.

Het IV. Capittel. Hoe datter onder de Voor-Ouderen eenige kennisse van dese nieuue Werelt ghevonden is.

Plutar. 3.
d-placius
Philos. Cap.
11.

Beslyptende t'ghene dat gheseyt is / rekeert noch / dat d'Ouderen niet en ghelooften/datter Menschen over den Tropico van Cancer waren/als S. Augustijn en Lactantius geboelden. En so daer menschen waren/so en wouden sy ten minsten niet geloofde die tusschen den Tropicos te wesen: Gelyck als Aristoteles, Plinius, ende vooz al/ den Philosoph Parmenides, affsimierende dat het een en t'ander t'contrarie is/ is genoch bewesen: eben wel so woxt niet te genstaende van veel liede vooz curius hept/gebraecht/ of men van dese waerhept/die in onsen tijden so openbaer en bekeut is/oor in voortjden eenighe notitie af ghehadt heeft: want het schijnt voozwaer een seer vzeemt dincte te wesen/dat wesende dese nieuue Werelt soo groot als wy met onsen Goghen sien/ dat men daer / in soo langhen voozleden tijden by d'Ouders niet af gheweten heeft/waer dooz sommigh: by abontueren ghesocht hebben den voozspoet van desen onsen tijt in dat cas te verminderen/d'eere ende gloze van onse Patie te verdonckeren: onderstaende te bewijzen / dat dese nieuue Werelt by d'Ouderen bekent is gheweest.

Hieron. super
cap. 2. ad
Ephes.

Doch men en cant voozsecker niet ontkenen hier van eenich spooz geveest te zyn. wy/wat d'Apostel wil segghen met dese woorzen / daer hy seyt: In welke gyp een tijt ghewandelt hebt/naer de ghelegghenthept van dese Werelt: Of hy by abontuere te verstaen wil gheben/datter eenen anderen tijt is/die dese Werelt niet aen en gaet/maer andere Werelden van't welcke Clemens in syn Epistel aldus schijft/ seggende: Den Ocean ende de Werelden die men ober den Ocean heeft. Dus berre van S. Hieronymo. Ick en can voozwaer niet vermoeden / wat Epistel van Clemens dit wesen mach/die S. Hieronymus alhier by brenghet: Doch en twijffelt niet/ alsoo van S. Clemens gheschreven te wesen/dewyle t'selbe van S. Hieronymo geallegeert woxt: Zijn de claerlijcken van S. Clemente verhaelt / dat men ober de Zee Ocean noch een ander Werelt jae Werelden heeft: Ghelijck als het in effect met de waerhept blyckt nade-mael dat men soo uptnemende groote distantie van d'eene Werelt tot d'ander heeft:

Plin. lib. 2.
cap. 67.

Ick wil segghen / van dit Peru ende West-Indien tot Oost-Indien ende China. Van ghelijcken soo verhaelt Plinius (die soo uptnemende was / om vzeems ende wondere dinghen t'ondersoeken) in syn natuerlijke Historie dat Hannon, Capiteyn der Carthaginensers/ gebaren heeft van Gibraltar af/ langhs de Custe heen/tot aen d'uytteste grensen van Arabien, hebbende dese spne Davigatie by geschijft naegelaten. So dit alsoo is/ alst Plinius seyt/soo volghet daer beschepdelijcken upt den seiben Hannon ghebaren te hebben alle het ghene dat supbdigen daeghs de Doting alofers beharende zyn/ passerende twee maels de Linea Equinoctial, twelcke voozwaer een dinct is/om te herwonderen: Ende nae dat van den seiben Plinius geallegeert: wert upt Cornelio Nepote, een seer gheacht Nutteur/soo souden de selve spatie ghebaren gheweest zyn van eenen anderen Eudoxus gheheeten/hoewel eenen contrarie wegh/want bliedende den seiben

Idem ibid. 2.

ſelven Eudoxus vandē Coninc der Latyres, is gebaren dooz t'Roode Meer af/tot inde
 Oceanſche Zee/vervolgende alſo de Cuſte / is gecomen tot die Engte van Gibraltar,
 twelcke vandē ſelvē Cornelio Nepote beveſicht wort/in ſynē tijt geſchiet te zyn. Daer
 wort van gelijcken geſchreben/van geachte Antheuren dat een ſchip van Carthago,
 gedwongen weſende van weer ende wint/ dooz de Zee Ocean gaeght zijnde/ is co-
 men te ſien ende berkennen een Landt/ t'welcke tot dien tijdt noyt te boozen bekent
 was gheweſt: Ende weder ghecomen zijnde tot Carthaginem met de tydinghe/ver-
 wechte den Carthagineſers tot een groote luſt ende begeerten/ om t'ſelve lant t'ont-
 decken ende te bewoonen. Dit verſtaende de Senatoren ofte Magiſtraten/ hebben de
 ſelve Navigatie met een rigorus ende ſwaer Edict, op lijf ſtraf verboden/ ſezghende
 dat de begeerlijckheyt ende luſt tot de nieuwe Landen/een afbreuck ende verballinge
 van haer Vaders-lant ſouden beroozſaken. Wt alle t'welcke men ghenoech collige-
 ren ofte vermercken mach/ dat men onder d'Ouderen eenighe kenniſſe van de nieu-
 we Werelt ghehadt heeft/ al hoe wel dat men int byſonder van de onſe America,
 ende t'gantſche Weſt-Indien, qualijcken eenighe verſe kertheyt in de Boecken der ou-
 de Schyben ten binden ran doch wel van Ooſt-Indien: Niet alleenijcken van dees/
 maer oock van ghene zijde. Welck in boozighen tijden d'uytterſe kenniſſe was/
 dooz dien datment doe ter tijdt in contrarie van nu berepſende was/ ſegghe dat men
 daer mentie af hant ende dat niet weynich noch dupſter. Want en is het niet licht-
 lijcken ghenoech onder d'Ouderen te binden/ Mallacka, t'welcke ſp noemden Auream
 Cherſonela, ende de Cabo de Comorijn, die ſp hieten Promontorium Corij, als oock
 t'groote ende dermaerde Eplandt van Samatra, dooz die ſoo oude ende gecleberde
 naem van Taprobana? Wat ſullen wy ſeggen van de twee Ethiopien, van de Bragma-
 nes, van t'groote Landt van Chynen? Wie ſielt in de Boecken der Ouderen eenigghen
 twijffel / de welcken niet weynich van deſe dingghen handelende zyn? Maer van de
 Weſterſche Indien en bevindē in Plinio niet/in deſe Navigatie d'Eplanden van Cana-
 rien (die ſp Fortunata, noemt) gepaſſeert te hebben: Waer van het rijm ty packſten (nae
 ſp ſegghen/Canarien gheheeten ſoude hebben / ende dat/ dooz de menichte der Hon-
 den die daer op waren. Dooz by Canarien heeft men nauwelijcken quēch ſpooz af by
 d'Ouderen (beroderende de Navigatie die men heben/ daeghs doet ober die groote
 Golffe, die met recht groot ghenaeint wort) comen binden: Nochtans zijnder veel
 die ſien laten ducken/ dat de Tragijſche Seneca van deſe Weſterſche Indien gepreph-
 teert heeft/ te weten / int ghene dat wy in ſp Tragedie Medea, in ſp Anapetiſche
 verſen leſende zyn/ dewelck gereduceert in Nederlaendiſche rijm / albus lupden:

Comen ſal noch, nae langhe Iaren
 Een nieuwen gheluckighen tijt,
 Datt' Ocean, ſal breedt en wijt
 Buyten haer perck, ſtrecken de baren:

Ontdeckt ſullen noch groote Landen
 Een nieuwe Werelt werden gheſien
 Door des woefte dieps beſpjen
 Datſe nu deylt van onſe ſtranden.

Thule het eynd' des Werelts te zijne,
 By yeghelijck altoos vermaert:

Sal wesen, door soo groote vaert,
Dat't ons seer nae te ligghen schijne,

Dit woxt aldus van Seneca in sijn beerssen ghesonghen / ende wy en moghen niet ontkennen / r' selve alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen : Want de langhe Jaren den hy seyt / soomen se telt van den tijt der Tragico af / zijn by de duysent vier hondert : ende wesen de van die van Medea af / zijn meer dan twee duysent. Nu / van dat de breedte Zee Ocean den wegh gheoyent heeft / die te boozen ghesloten was / ende dat men ontdeckt heeft / een groot Lant / meerder als gantsch Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt betoonende is / sien wy booz onsen oogen volbracht te wesen / sonder dat hier in eenigen twijfel is / r' ghene dat met reden wesen mach / is te dencken of het Seneca gheraden heeft / van of hy onbedocht in dese sijn Poesie gevallen is. *Mijn ghevoelen hier van is / r' selve geraden te hebben / in sulcher boegen als de wijse ende dooztrapte lieben yet plachten te gissen / heeft ghesien / dat men al in sijnen tijt nieuwe Navigatiën ende Waerden t' Zee waert begonst t' attenteren : Ende hy wist oock wel / als een Philosoph / datter een ander teggen-landt Antichtona ghenaemt / van de selve ghebadaente moeste wesen. Met dese gront const hy ghenoech bemercken / dat de stouticheyt ende abelheyt der Menschen noch int eynde de Zee Ocean souden comen te passeren : Ende die passerende / andere nieuwe Landen ende Werelt ontdekken. Hoe veel te meer / dat de gheschiedenissen van de Schipvaerden (van Plinio verhaelt) waer mede de groote Zee Ocean gepasseert worden. Al in den tijt van Seneca een bekent ding was / dat dit d' intentie van Senecas Professie gheweest is / schijnt ghenoech te verstaen gheben dese naerbolghende beerssen / alwaer / nae dat hy de gherustheyt ende t' leven der Ouberen van weplich onderwings / volepnt hadde / aldus seyt :*

T' is een aer tijt, en de Zeebaren
Sul'en willich, of met ghewelt
Doorganck gheven den stouten Helt,
En t' is gheneucht daer door te varen.

De diepe Zee, woest en ongrondich
Derf alre yeder Schip bestaen,
Alle reysen zijn licht ghedaen
Door den Zeeman cloeck, ende vondich.

Noch Lant en is, noch Coninckrijcke
Te winnen meer, die veylich wil
Bewaren t' sijn, dat bouwe stil
Een nieuwen Burch, daer hy op wijcke,

T' is al verkeert, en om ghefooten,
En op sijn plaets ghebleven niet ?
Noch in de Werelt, ghebleven yet
Dat door t' verfoerk, niet zy ontsloten.

D' Indiaen drinkt uyt de ghevoren
Alexis, en de Persiaen,
Om op de Elv', en Rijn te baen
(Couder dan Ys) laet hem bekoren.

Met dese soo vermete stouticheyt der Menschen / comt Seneca te conjectureren of te vermoeden het gene hy terstont stelt / als d' uytterste daer't op comen souden / seggende nae langhe Jaren sal comen / als verhaelt is.

Het 12. Capittel. Wat Platonis ghevoelen was, van dese Westersche Indien.

Mer soo daer yemandt was / die meer int bysonder van dese Westersche Indien gheroert heeft / soo schijnt het / dat men Platonis dese eere schuldich is / den welcken in syn Timæo aldus schijft: Indien tijden en heeft men de Golfse niet mogen bebaren / sijnkende van de Zee Atlántico, die syn beginsel neemt / comende byten de Straet ofte Engte van Gibraltár / om dies wille dat de passagie des selven aen den mont van Hercules Columnen / gheleijk als men die plachte te noemen / ghesloten was / (welcke de hoorsepde Straet van Gibraltár is) ende was het Eplandt / dat doe ter tijdt diecht by de hoorsepde Mont lepde / zijnde van alreken grootte / dat het gheheel Africa, met Asia daer by te boven ginch. Over dese Eplanden heen / was doe ter tijdt (voorde ghene die daer wesen wilden) eenen wegh nae ander Eplanden / ende van daer ginch men aen alle het vaste Landt / dat daer recht teghens over lach / omringht wesen de met die oprechte Zee. Dit woort aldus bertelt van Ciricia in Platone. Ende de ghene die sien laten duncken / dese verhalinge van Platone een waerachtighe Historie te wesen / legghense op dese maniere upt / segghende: Dat het hoorsepde groote Eplandt / Atlantis ghenamt / welcke int groote Africa, gheleijkelijck met Asia te boven ginch / alsoe het meestendeel der Zee Ocean van Arlenco (die alint de Spagniaerden bebaren) beslaende was / ende dat die ander Eplanden dien hy sept by dit groote Eplandt te ligghen / gheweest sijn / de gene die men heben daeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loef waert) als daer is Cuba, Española, S. Juan de Puerto rico, Jamaica ende andere van die contreye: Ende dat het vaste Landt Peru ende America ghenamt wort. De oprechte Zee dien hy sept t selve vaste landt omringert / meynen dese Zupder Zee te wesen: Ende dat die een waerachtighe Zee genoemt wort / is / om dat / in comparatie van hare oneyndliche groote / d'ander Midelantsche Zee / als ooc de selve Atlanticus, als d'ander Zee / daer by te vergelijcken sijn / Met een seker ende delicaet bernust / wort hier e Beschrijvinghe van Platonis doode hoorsepde curieuse Nutheuren / verlaert ende uptgelept. Hoe waerachtich ende seker t selve is / sal op een ander ghehandelt worden.

Het 13. Capittel. Dat sommighe geloof hebben, hoe dat Ophir, in de heylighe Schrift, dit ons Peru beduydende is.

Der en gebreken ooc geen / die hun laten duncken / dattet in de H. Schrift mentte gemaecte wert van dese Westersche Indien: verstaende dat van Ophir (welcke so seer gecelebreert wort) dit ons Peru te wesen. Robertus Stephanus, ofte om beter te seggen / Franciscus Varabius, (een die in de Hebreusche tale seer crbaren is / gheleijk alst hem van onsen Meester die syn dicipel gheweest is / naegegeven wort) sepde in de Scholen / uptlegghende het 9. Capittel van t eerste Boeck der Coninghen / het Eplandt genaemt la Española, (van Christoffel Colon eerst ghevonden ende ontdeckt) In 1. Reg. cap. 9. Ophir te wesen / van waer Salomon de vier hondert ende twintich / ofte vier hondert vijftich talenten sijn Goudt ghebracht worden: Want soodanich is het Goudt van Cibao, welck d'onse van t Eplandt Española brenghen. Daer en ghebreken oock gheen Gheleerde Nutheuren / welcke bevestighen dit ons Ophir

*Arias
Montanus
in Aparat.
in Palag.
cap. 9.
1. Palag. 9.
2. Reg. 10.
2. Paral. 8.
1. R. g. 2. 2.
1. Reg. 9.*

Ophir te wesen/berghelijckende den eenen naem met den anderen : gheloovende / dat ten tijden/als Boeck van Paralipomenon gheschreuen worde/ Lant van Peru den seluen naem hadde/als nu heeft. Haer gront-reden nemende/van dat de Schijft bewijsende is/dat men van Ophir was hngende sijn sijn Gout / costelijcke Ghesteenten/ende seer uytghelesen Hout/van alle twelcke (nae t'seggen van dese Auteurs) Peru grooten overbloet heeft. Maer nae mijn goet-duncken/soo is't seer verre/van dat Peru soude wesen t' Ophir, dat van de Schijftuere ghecelebheert werdt : Want hoewel dat men daer abundantie van Gout in heeft/en is/niet tegenstaende in sulcken menichvrey niet/dat het in dit cas/de saem ende rijckdom/die Oost-Indien in ouden tijden hadde/te hoven gaet/die soo seer costelijcke Ghesteenten/ende t' excellent Hout/welcher ghelijckenis in Ierusalem noyt ghesien was/en can sicker vooywaer niet sien : want alhoe wel men daer uytgelesen Esmerauden ende sommige Boomien van hart ende wel-riekent Hout heeft/niet tegenstaende/soo en binde ick alhier geen dinghen/ die soo waerdich zijn te houden/als van de Schijftuere wel gestelt word. Ten anderen /so dunct my geen goede consequentie te wesen/te denken/dat Salomon dat ober-rijcke Oost-Indien soude laten blijden/om sijn Bloten te seynben nae dit uytteste Lant. Ende soo die hier soo dickwils ghecomen waren/ soo souden ten minsten dooz eenighe redenen blijcken/datmen daer eenich spooz/oste tepcken van binde soude. Maer d' uytlegginge ende beduydinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde ick vooz een sake van wepnich substantie/wesende/ghelijck als het seker is/dat den naem van Peru, van dit geheele Lant/soo out noch soo ghemeyn niet en is. 'Tis een ordinaris gebuyrck gheweest in de ontdeckinghe der nuuwe Werelt/be namen van de Landen ende Habens te st-ten/nae d'oozaken die hen besjenden. Ende alsoo verstaet men oock gepasseert te wesen/met dit rijcke van Peru te noemen. Alhier is een opinie/dat van een Ribiere daer de Spagniaerden by ghebalke aen quamen/die van de Inghelbozen/Peru ghe-naemt werdt/dese geheele Landtschappye den naem van Peru ghegheben is : want het welcke men een argument heeft/dat d' ingebozen Indianen van Peru van soodantigen naem van haer Landt/niet en weten noch gebuyrcken. Op de selve wijze schijnt het/men affirmeren wil/dat Sepher in de Schijftuere/dese Andes ('twelcke oberhooge gebeychten van Peru zijn) souden wesen. Ten is niet gheoerch eenighe gelijckenisse van Vocabulen/oste Woorden te hebben/want op sulcker voegen souden wy oock mogen segghen/dat Iecatan soude wesen/tghene dat de Schijftuere Iectan noemt. Oock mede/soo en darf men niet denken/dat de namen van Tiro ende Paulo, die de Continghen Ingas van Peru ghevoert hebben/hen van de Romeynen/oste Christenen aen gheerft zijn : twelcke een al te sijn tweerdigen ondersoekinghe soude wesen/om soo groote dinghen te bevestighen. Het ghene dat sommige schijven/dat Tharlis ende Ophir in geen een Provincie mochte Nabigatie en was/siet men bescheypdelijcken/dooz t' insjout der Schijftuere/sulx contrarie vertoont te worden : bergelijckende het 22. Capittel van het vierde Boeck der Continghen/ met het 20. Capittel van het tweede Boeck van Paralipomenon. Want het gene dat in't Boeck der Continghen gheseyt wordt/dat Iosaphat in Aseon Gaber de Bloten toeruste op de Daert nae Ophir, om Gout te halen/wat van ghelijcken verhaelt in't Boeck Paralipomenon, hoe datmen de selve Bloot toe gemaect heeft/om nae Tharlis te varen : Waer uyt men claerlijcken gewoelt/dat de Schijft Tharlis ende Ophir (in dit cas) vooz een ghenomen heeft. Hier uyt mochte my vermant vraghen/wat Geweste/oste Provincie van dit Ophir (daer de Blote van Salomon, met de Schijf-lieden van Hiran, Contrick van Tiro ende Sidon/om t'Gout te bhenghen) gheweest is : alwaer van ghelijcken onderstont te varen/de Blote des Coninck Iosaphat, de welcke/nae de Schijftuere vermeldt/in Aseon Gaber met onmeder berginck.

*1. R. g. 9.
1. Reg. 22.*

berginck. Wat mijns belangende is / houde my hier in alderleefft / met d' optine die Iosephus in de Boecken der Antiquiteyten verhaelende is / alwaer hy seyt / 'tselfe een *Pro* Genesii. 30.
 vincie van *Cost-Indien* te wesen / zijnde ghesticht / door dien *Ophir*. Sone van Iectan, waer van in *Genesis* mentie gemaect wort / welke *Provincie* oberbloedich van ober-
 sijn *Gout* was : waer uyt ghesproten is / dat men het *Gout* van *Ophir*, ofte *Ophas*, soo
 seer plaech te celebreren. Ende nae dat sommige willen segghen / so souden het *Obrizo*
 wesen / gelijck alst *Ophirizo* : want hebbende selen soorten van *Gout* / gelijck als *S. Hieronymus*
 verhaelt / soo was dat van *Ophir* gehouden boort alder sijste / gelijck als wy
 alhier het *Gout* van *Valdivia* ofte van *Caravaya* celebrerende zyn. De piintijaelste re-
 den die my moberen te dencken / dat *Ophir* in *Cost* / ende niet in dit *West-Indien* ghe-
 legghen is / is daerom / dat de *Wote* van *Salomon* alhier noyt gheromen const / sonder
 eerst te passeren boort gantsch *Cost-Indien*, *China*, ende een ander onewndlijcke spa-
 tie der *Zee*. Ende ten schijnt niet waerachtelijken / dat se de ghehele *Werelt* daerens
 ober gheloopen souden hebben / om 't *Gout* alhier te comen soecken: Hoe veel te meer /
 zijnde dit soodanighen *Landt* / dat men daer te *Landtwaerts* geen notitie af en conste
 hebben? Oock mede so sulken wy hier nae bewijzen / dat d' *Ouderen* de conste der *Pa-
 bigatie* (die men nu ghebyrcken de is) niet gheweten / noch verregren hebben / sonder
 het welcke sy hen soo diep in de *Zee* niet en mochten begheben. *Opndlijcken* so men
 in dese dinghen anders gheen sekerheyt en heeft / dan vermoeden ende lichtuerdighe
 gissinghe / soo en is men oock niet ghehouden meer te ghelooven / dan en peder hem
 goet dunct.

Het 14. Capittel. Wat dat *Tharsis* ende *Ophir* in de *Schrijuer*
 beduydende zyn.

Soo daer gissingen ende vermoeden gelden / soo zyn de
 mijne / dat de *Vocabelen* van *Ophir* ende *Tharsis*. in de heylige *Schrijuer*
 te niet altoos bestemde plaetsen beduydende zyn / van dat de selve beduy-
 dinghe onder de *Hebreen* ghemeynt is / gelijck als in onse ghemeyne *Cale*
generalijcken 't woort van *Indien* luydende is. Want *Indien* is in onse
 usantie ende sprake soo veel te segghen / als enige *Landen* die seer verre van d' hant /
 seer rijck / ende seer vzeent van den onsen zyn. Ende wy *Spagniaerden* / noemen van
 ghelijcken *Indien* / de *Landen* van *Peru*, *Mexico*, 't *Land* van *China*, *Malacca*, *Brafilien*.
 Ende 't zyn van wat plaetsen datter van dese verhaelde contreyen / *Wieden* comen / seg-
 ghen wy *Wieden* van *Indien* te wesen : Zijnde niet teghenssaende / de boozsepde
Landen ende rijcken een onmetelike distantie ende berfchepdenheyt van den ande-
 ren ghelegen. Hoewel dat wy oock niet en moghen ontkennen / den naem van *Indi-
 en* van *Cost-Indien* genomen te hebben / want by d' *Ouderen* / (soo worden *Cost-
 Indien* gherelebeert boort een *Landt* ober-verre vander hant gelegen : waer uyt ge-
 sproten is / dat dese ander soo herschepden *Landen* / in de eerste ontdekkinghe / mede *Indi-
 en* gheheeten worden / om dies wille dat het soo herschepden / als oock boort het eynde
 der *Werelt* ghehouden worde : Alsoo dat men *Indianen* noemende is / de ghene die
 op 't eynde der *Werelt* woonen. In ghelijcker boeghen / soo dunct my / dat *Tharsis* de
 meeste reysen in de heylige *Schrijuer* / gheen bestemde ofte uytgesonderde plaets te be-
 duden is / van eenighe berce ende berfchepden *Gheswesten* ofte *Regioenen* , ende nae
 't oordeel der *Menschen* / seer vzeent ende rijck. Want het gene dat *Iosephus* ende som-
 mighe willen segghen / dat *Tharsis* ende *Tharso* in de *Schrijuere* een dinct is / wordt
 nae mijn

nae mijn goet-dincken van S. Hieronymo met reecht ende redenen wederlept: niet alleenlyck om dat men de wooschzehen Vocabelen met d'iversche Letteren schijft/ hebbende d' eene een aspiratie ende d' ander niet. Van oock daerom dat seer veel dinghen diemen van Tharhis schijfvende is/ niet wel met Tharso (een Stadt van Cicilien) mogen over een comen. Het is wel waer/ dat de Schijftuere op sommighe plaecten aenwijsinghe doet/ van dat Tharhis in Cicilien ghelegghen is: want daer woort gheseyt van Holoferne in t' Boeck van Indith, aldus: Ende gepassert zijnde de Palen van Assyrien/ is genomen by het geberghte van Ange, (dat by abouture Taurus is) welcke geberghten palende zyn/ aen de stercker zijde van Cicilien, ende heeft alle hare Casteelen ende Sterkten ingenomen ende overwonnen/ verdestruerende de vermaerde Stadt van Melothi, ende heroobernde alle de kinderen van Tharhis ende van Imael, die teghens de Woestijne over woonden/ als oock de ghene die na den Middellant van Cellion waren/ passerende ober d' Euphrates, etc. Maer gelijk als ik geseyt hebbe/ soo past het weynichmaels op de Stadt van Tharso, het ghene dat men van Tharhis verhalende is. Theodoritus ende andere/ volghende d' upleggighe van de t' seventich Obersetters/ stellen Tharhis op sommighe plaecten in Africa, ende willen seggen/ tselve te wesen dat eertijds Carthago, ende teghenwoordich t' Conincrijk van Thunes is: seggende dat Ionas (als de Schijftuere verhaelt) daer nae toe spnen wech meynde te nemen/ soo waerneer hy van de Heere af/ nae Tharhis toe vliedende was. Andere willen segghen/ dat Tharhis een sekere Regioen ofte Gheveste van Indien is/ gelijk als het schijnt dat S. Hieronymus gevoelende is. Ick en begeere hoor dese reyse dese opinie niet tegens te staen/ dan bevestighe allenlyck/ dat het niet altoos een beste Regioen ofte Gheveste der Werelt bedieden wil. De Wjshen/ die Christusium quamen aenbidden / is altoos wooscher/ van upt den Oosten te wesen: Ende men is oock upt de Schijftuere beruoende/ datse van Saba, Epha ende van Madian waren. Ende sommighe gheskerde Liedengheboelen / die upt Ethiopien, Arabien ende Persien te wesen. Hier van soo singt den Psalm der kercke: De Coningen van Tharhis sulken presenten brenghen. Lae t ons dan met S. Hieronymo houden/ dat Tharhis in de Schijftuere een Vocabel is/ van veelderley beduydinge / ende dat het somtijts verstaen wort hoor de Ghefcente Chriftolus oft Iacintus, by wijlen hoor een sekere Regioen ofte Gheveste van Indien: altemets hoor de Zee / welcke de colour van een Iacint heeft / te weten/ alsoe hoor de hitte der Sonne ontsleken is. Maer de selve heylighe Doctoor ontkent het/ niet veel redenen/ dat Tharhis (alwaer Ionas nae toe vliet) een Regioen van Indien was. Want dewijle dat hy was schepdende upt Ioppe, soo waest oock onmoghelijcken/ dat men op die Zee nae Indien soude mogen baren / want Ioppe (hedentdaechs Iapha genoemd) heen Haven van t' Hoode Marcis / (welcke hem met d' Oost-Indische Zee vermenght) dan van de Middellantische Zee / die in de Oost-Indische Zee niet upt en comt. Waer upt menclaerlijcken bemerckt/ dat de Nabigatie die de Dloot van Salomon uut Aseon Gaber (daer haer de Scheypen van Iosaphat verloren) deden/ hoor de Hoode Zee naer Ophir ende Tharhis liepen: so dat de Schijftuere expreselijcken bevestigghende is/ dat het eene ende t' ander seer verscheppen gheveste is/ van den wegh die Ionas nae Tharhis meynde te doen. Want Aseon Gaber is een Haven van een Stadt in Idumea, ghelegen in de Straet ofte Enghte / alwaer hem t' Hoode Meer met de groote Zee Ocean hermengende is. Van dat Ophir ende Tharhis woeden Salomon ghebacht/ Gout/ Silber/ Wooren-heen/ Apen ende Pauwen / met een seer moepelijcke Daert van dype Iaren: alle twelcke/ sonder twyffel / van Oost-Indien was / twelcke van alle dese dinghen oberbloedich is/ ghelijck het ons van Plinio breedelijcken onderrecht / ende by dese onse tijden ghenoech onderhonden wort. Van dit

Lego Plin.
Lib. 5.
cap. 27.

Theodor. in
1. Iozu.
Arias
Mont. ibide.
E in Al-
phabeta ap-
paratus.
Hieron. ad
Marcellum.

Esai. 60.
Psal. 45.

1. Reg. 22.
1. Paral. 2.
3. Reg. 10.

Twelcke al-
soo de waer-
heyt best ge-
lijckende is.

ong Peru

ons Peru en constinen gheen wooren-been brengen/dewijle dat men alhier geen me-
mozie van Olyfthanten en heeft: Gout/Silber/ende fraye Apen mocht men daer wel
van daen ghebracht hebben: maer mijn goet-duncken is eyndeijcken / dat men in de
Schijsuere/voorz Tharhis gemeynlijcken verstaende is de groote Zee ofte ober-verre
verscheyden Regioenen ende seer vreedende Gheswesten: Ende alsoo is mijn verstant
dat men de Prophecijen die van Tharhis sprekende zijn / (dewijle de Gheest der Pro-
phecie dat altemael verbatende is) dickwils wel voeghen mach tot de dinghen der
mentoe Werelt.

Maad it in
mijn voga-
te van Post
Indien ee-
nichsing heb-
be comen
beimercken.

Het 15 Capittel. Van de Prophecije van Obadia, die van sommi-
ghe op dese Indien beduydt ende uyrgheleyt worden.

Der en ghebreken oock niet/ de gene die segghen ende
bewestighen in de heylighe Schrijsuere langhe voorsz heen ghepropheetert
te wesen dat dese nieuwe Werelt/door de Spaensche Natie/ tot Christus
bekeert souden werden. Tot desen propoest / byenghen / beslupt van de
Prophecijen van Obadia by / twelcke aldus luydende is: Ende die ver-
dreebenen des Heys der kinderen Jsmaels/ alle de dinghen der
Chananiters tot Strep-
van't Zuyden besitten: Ende de Heplanden ofte Salichmakers sullen op den Bergh
van Spon climmen / om te oordeelen den Bergh van Esau, ende t'Coninckrijcke sal
voorz de Heere wesen. Dit is gh'stelt in onse gemeyne tale na den Text: de voorsz
ben Aurfheuren lesent upt het Hebreuschje op dese maniere: Ende die verdreebenen
van dit Heys der kinderen Israels, Chananiters tot Sarphat, (dat is Byzanckrijck) ende
die verdreebenen van Ierusalem, welcke zijn in Sepharaad, (dat is Spagnien) sullen voorsz
een erf deel besitten de Steden van't zuyden: Ende de ghene die de saligheyt van den
Bergh Zion soeckende zijn/sullen op climmen om den Bergh van Esau te oordeelen/
ende het Coninckrijcke sal voorsz de Heere wesen. Maer om dat Saphared van S Hiero-
nymo voorsz de Bosphoro ofte Engte/ende van de tseventich Oberfeters/voorz Euphra-
ta (twelcke Spagnien beduydt) verstaen woort/so en werden van sommige de ge-
tuygenissen der Ouderen niet gheallegeert/noch reden die daer toe beweghen/van al-
leynlijcken dat het hen alsoo dunckende is. Andere allegeeren de Chaldecuschje Para-
phras, die t' alsoo gheboelende is. Oude Krabynen ofte Gheleerden verclarent op de-
se maniere te weten dat Sarphat (twelcke in onse ghemeyne tale/ende van de tseventich
Oberfeters) Sarepta genaemt is/voorz Byzanckrijck verstaen woort. Maer ach-
terlatende dese disputatie / de welcke de verscheydenheyt der spraken beroecende is/
wat obligatie isser/om door de Steden van't Zuyden/ofte van Nageb (als de tseventich
stellen) te moeten verstaen/de Liederen der nieuwe Werelt: Ende wat is men oock
ghehouden/om t'volck van Spagnien te moeten verstaen/voorz de verdreebenen van
Ierusalem in Sapharad, ten ware dat wy Ierusalem nae den Gheest (ende daer door de
kercke) verstaende waren/in sulcker voegghen/dat den heyligen Gheest/door de ver-
dreebenen van Ierusalem, die in Sapharad zijn/ons beduydende is de kinderen der heyliger
kercke/die op d'eynden des Werldbodems/ofte aen de Habens van dien/ woo-
nende zijn? Want Sapharad is sulck in de Siriaecksche tale beduydende: twelcke met
onse Spagnien seer wel ober een comt / om dat het / nae d' Ouders opinie/t'uytse
van't Kerckrijck is: zijnde t'sel de bynae t' eenen mael met de zee omvanghen. Door de
Steden van Austro, ofte van't zuyden/mach men verstaen dese Landen van Indien:

Guido Bode-
riam, in E-
ta Post.
Cathol.
Regem.
in s. Com.
Sac. Bibl.
Zum arag.
in Hispani-
ca Hisp.
Obad. r.
Lodovicus,
Leo, Augu-
stinianus in
Comment.
super Abdi-
am.

want het meesten deel der nieuwe Werelt is aen de Zuydt-zijde / ofte nae den Middach ghelegen. Ja dat meer is / soo is het meesten deel van dien / de Zuyder-Pool aenschouwende. Nu' tghene dat volght / van dat de gene die de saligheyt van den Bergh Zion soekende zijn / op sullen klimmen / om den Bergh van Elau te oordeelen / en is niet swaer uyt te legghen / segghende / datse hen tot d'onderwijnghe ende tracht der heyligen Kercke begheuen / de ghene die hen onderwinden de misghuycken / ende dwaalingen der Heydenen uyt te roepen. Twelcke tbeduytsel is / van den Bergh Elaus t'oordeelen / ende volght seer wel / dat als van het Continrick niet en sal wesen dooz die van Spagnien / ofte dooz die van Europa, dan dooz onsen Heere Christus. De gene die de Propheetje van Obadia op dese maniere begeert uyt te legghen / en behoortje niet te verwerpen / dewijle het voorszeker is / dat den heylighen Gheest / alle de verborghentheden soo lange van te vozen gheheten heeft. Ende het schijnt een seer rebelyk dinct te wesen / datmen van een soo grooten sake (als daer is d'ondeckinge ende bekeertinghe der nieuwe Werelt tot het Christen gheloof) eenige mentie in de heylige Schrift af behoort te hebben. Elaias is oock verhalende / van de Bleughelen der Scheyen die aen d'ander zijde van Ethiopien heen varen. Tselfde Capittel wordt altemaal van geleerde Kuthreuen op Indien beduydt / op welcke my referere. Den selven Propheet seyt noch op een ander / dat de ghene die uyt Israet salich zijn / seer verre naer Tharsis ende verre-lyggende Eplanden gaen sullen / bekeerende veel ende verscheppen lieden dooz de Heere : alwaer hy noemende is Gyuecken-lant / Italien / Africa, ende veel ander Nationen : twelcke men / sonder twijffel / oock wel mach appliceren tot de bekeertinghe der lieden van dese Indien. Want het gene dat ons van den Salichmaker met so deel lastig bevesticht wert / dat men het Evangelie dooz de geheele Werelt sal predicken / ende dat als van het eynde comen sal / is ons voorszeker vertoonende / dat soo lan ghe als de Werelt staet / soo sal daer niet tegenstaende / noch altoos Volk wesen / die Christus oft syn Evangelie niet vercondicht en is. Hier uyt mogen wy bemerken / dat d'Gude ren een groot deel onbekent gebleven is / ende dat ons lieden noch heden daeghs niet wepnich ende niets te cleynen deel der Werelt bedekt ende verborghen is.

Esai. 18.
juxta. 70.
Interpre.
Esai. 66.

Matth. 24.

Het 16. Capittel In wat manieren dat d'eerste Menschen in Indien ghecomen moghen wesen , en le datse nae dese contreyen met gheen opsette wille ghevaren zijn.

N is het tijt te antwoorzen de ghene die segghen dat ter gheen Antipoden en zijn / ende dat men dese Regioen ofte Ghebweste (daer wy woonen) niet be woonen mach. Het was vooz S. Augustijn een groote verwonderinge te dencken / dat het Menschelycke Geslachte in dese nieuwe Werelt ghepasseert souden wesen / dooz die onmetelijcheyt der Zee Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voorszeker weten / dat men van ober langhe mentighe Jaren Menschen in dese Contreye ghehadt heeft : Als oock ten anderen / soo en mogen wy niet misaken / het ghene ons de Schifstuerer claerlijcken leerende is / alle Menschen van een eerste Mensch af gheromen te wesen : Soo blijven wy dan / sonder twijffel / gehouden te bekennen / dat de Menschen alhier / daer van uyt Europa, Asia ende Africa eerst gheromen zijn : maer hoe / ende dooz wat wegen sy haer passagie gheromen hebben / zijn wy noch onder soekende / ende begeerich om te wisten. Ten is doozwaer niet te dencken / datter een ander Arcke van Noe gheweest is / waer:

waer mede de Menschen in Indien ghebracht zijn: Nocht veel minder dat eenighen
 Engghel d'eerste bewoonders van dese nieuwe Werelt/ by den happe (als de Propheet
 Habacuc) aldaer geboert heeft. Want men en handelt niet van't gere dat Godt doen
 mochte/maer van't ghene dat met de reden/ende naer der Menschen beloop ende stijl
 ober een comende is. Ende alsoo behoortmen boozwaer hepde dese dingen booz won-
 deren ende eppghen verborghentheden Godts te houden/te weten/het eene/van dat het
 Menschelijcke gheslachte/soo onmetelijcke grootte van Zeeen ende Landen heeft mo-
 ghen passeren: ende t'ander/dat wesende/ alhier soo ontsalliche heel volck/ hoe datse soo
 langhen tijt booz den onsen verborghen geweest mogen hebben. Hierom is de vrage/
 met wat booznemen/ met wat vernuft/ ende met wat gewelt dat d' Indiaensche Ma-
 tien al sulcken over-groote Zee ghepasseert zijn. Wie mach den Indenteur ende aen-
 locker van so vzeemden wegh geweest hebben? Ick hebbe boozwaer dievolcs by my
 selven/ende met anderen/van dese sake gediscouerte/maer en can daer nimmermeer
 eenighe uytcomste ofte sekerheyt van vinden/die my voldoende is. Ebenwel soo sal
 ick epudlijcken segghen/het ghene my te horen comt. Ende bewijle dat my ghetup-
 pen ghebreken de zijn/om te volgen/ so sal ick my laten leyden by den daet (alsoewel
 din ghesonnen) der redenen/tot datse my t'eenemaal upt den oogen verbluyt: 'Tis
 een secker dinc dat d'eerste Indianen in't Lant van Peru gecomen zijn/ op ten ban
 dize manieren: want oft sy zyn gecomen ober Zee/ ofte te Lande: ende so sy te We-
 ste ghecomen zijn/so ist gheweest by geballe/ ofte met opsette wille: Segge by ghe-
 ballen versterken wesende/booz eenich ghewelt van ontweder ende teinpeest/ alst wel
 ghebreuende is/ met contrarie ende verholgen weer: Segghe/ met opsette wille/ dat
 sy boozghenomen hadden te baren om nieuwe Landen t'ondersoeken. Wgetomen
 de se dize manieren/soo en can ick anders gheen versinnen die moglijcken schynen te
 wesen/soo wy naer beloop der Wereltsche dinghen sullen syzeken/ende dat wy niet en
 willen stellen/ eenighe dichtfels van Factien ende Poetische fabulen: ofte ten waer/
 dat hem penant booz liet staen/ eenev anderen Arent te soeken/ als die van Ga nime-
 des, ofte eenich Deert met vleughelen/ als dat van Perseo, om d' Indianen daer mede
 booz de Lucht he en te voeren: ofte dat het hen by gheballen aenfact/ eenighe Maey-
 ntrinen ende Nicolaiten toe te rusten/ om haer ober Zee te byenghen. Nu van alle
 schimp-redenen aen d'een zyde stellende/laet ons eens elck een van de dize manieren
 (die wy ghestelt hebben) op sijn selven examineren/ by avontuere soo sal dese onder-
 soekinghe noch eenich profijt ofte vermakelijcheyt mede byengen. In den eersten/so
 schijnt het/dat wy de redenen souben moghen vercozen/ met te segghen dat op sulcker
 voeghen/ghelijck als wy nu in Indien comen/ met de Stuyplieden/ die haren wegh
 nemende zyn/ by de hoogste ende kernisse van't Firmament des Hemels/ ende met
 de wetenschap om de zepien te reggeren/nae den tijdt ende t'weder/ su'er berepsschen-
 de is: Dat alsoo oock/ d'oude bewoonders van dese Indien gheromen zijn/ ende dese
 Landen ontberkt ende bewoont hebben. Waerom niet: heeft men alleen t'ons n tij-
 den/ende by onse Lieden/dit secreet van ober de Zee Ocean te baren/ eerst verregen?
 Wy sien/dat men in onse tijden den Ocean bebarende is/ om nieuwe Landen te ont-
 decken/ghelijck als wepnich Yaren boozleden gedaen heeft Alvarus Mendanam ende
 sijn metghesellen: loopende upt de Haven van Lyma (welcke in Peru is) nae't We-
 sten toe/om te berepsschen het Lant dat met Peru (Oost ende West) ober een comt.
 Ende hebben in dize Maenden d'Eplanden (die sy van Salomon noemden) gebou-
 den die veel ende groot zijn. Ende is een vaste opinie/datse dicht by't nieuwe Guinea
 ghelegen zijn/ ofte hebben ten minsten eenich vast Lant daer ontrent. Ende wy sien
 hedens daeghs/dat men handeleude is/ doozt beschicken des Coninghs ende sijnen

2. Paral. 9.
3. Reg. 10.

Maet/om nae de selbe Eplanden een nieuwe Vaert te maken. Nu dewijle dat dit al-
bus toe gaet/waerom en sullen wy niet seggen dat d'Ouderen met dese intentie ende
begeerten vant ontdecken t Landt (dat men Anticonia hiet) 'welcke hare tegens
kont? Ende datter naer goeder Philosophye moeste wesen/eenen moet gheghepen
hebben/om de Nabigatie ter Zee t onderstaen/ende niet te rusten/hooy al eer/datse de
Landen/diesse sochtten/aen booyt cregghen? Doozwaer/daer en is gant schy geenen uyt-
wegh/te denken/dattet in vooyghen tijden oock alsoo niet gheschiedt en soude wesen/
ghelyck als het nu gebeurt is: Hoe veel te meer/dat de heylige Schijfture verhalen-
de is/dat Salomon van Tiro ende Sidon, Schippers ende Stuyplunden gesonden wou-
den/die seer expert ende bezyben ter Zee waren/ met de welcke men de Nabigatie
van dype Jaren doende was? Tot wat ypooste wordt de wetenschap van de Zee-
lieden/ende hare consten/so seer verheben/ende die so moeplijcke langh-buerige reyse
van dype Jaren verhaelt/soo't niet en waer om daer mede te kennen te gheben/ dat
men den grooten Ocean, met de Plote van Salomon bevarende was? Daer en zynder
niet weynich die dit aldus ghevoelen/ende hun noch laten duncken/ dat S Augustijn
weynich reden hadde/hem te verwonderen/ende te verwarran met d'onepndlijckheyt
der Zee Ocean,nademael hy wil mochte bemerckt hebben/der verhaelde Nabiga-
tie van Salomon,dat het soo ondoenbaer niet en was/de selfde te bebaren. Waer om
de w' verheyt te segghen/soo ben ick van een seer ander opinie/ende en can my niet la-
ten a'bewegghen dat d'eerste Indanen in dese nieuwe Werelt ghecomen zyn/ met een
hooy-ghenomen Vaert/die niet opsette wille ghedaen is: Ende dat meer is/so en can
ick oock niet toelaten/dat d'Ouderen in t'varen soo bezyben waren/gelyck als de lie-
den seeden/daeghs der Zee Ocean gebuyckende zyn: varende ban waer dat het sou-
d: moghen wesen/ naer eenighe andere plaetse daer't hen int dooft schiet: 'twelcke
sy volghengghen met een ongelooflycke vooyspoet ende sekerheyt. Want ban soodant-
ghe merkelycke ende groote dinghen/ en vinden onder alle d'Antiquiteyten gantsch
gheen spooy nochte epcken. D'usantie des Sepl-steens ende t Zee-Compas en heb-
be onder d'Ouderen noyt ghemoet: noch en gheloobe oock niet/ dat sy daer notitie
af ghehad hebben. Ende sonder de kennisse van t Zee-Compas/ is wel ghenoech te
voelen/onmogelycken te wesen/ober de Zee Ocean te sughen passeren. De gene die
eenige condshap der Zee-baert hebben die verstaen wel wat ick segge: Want is also
te denken/ dat wesende den Zee-man midden in de Zee/weet sy'n Schip te wendea/
waer nae toe dat sy wil. Ende so hem t Zee-Compas ontbrekende is/is te denken/
ghelyck als een die sonder ooghen met de vingher wijfende is/tghene dat nae by is/
ende tgene dat ginder verre in een beberghte staet. 'Tis een dinc om verwonderen/
dat die soo heerlycke epcken. D'usantie des Sepl-steens by de Ouderen soo langhen tijt
upt de kennisse gheweest is/ende dat men se by de Modernen ofte de Jongen eerst ont-
deckt heeft. Wan datse d'Ouderen niet ghekent hebben/verstaet men claerlijcken upt
Plinio: Want alhoewel dat sy soo curieusen Historie-schryver gheweest is/ van de
natuerlycke dinghen vertellende soo veel wonders van den Sepl-steen: niet teghen-
staende/soo en verhaelt sy niet een woozt van dese dencht ende cracht/die d'alder won-
derbaerlycke is/van te doen trecken naet Hooyden/het Her datter mede ghestreken
is. Da' ghelijcken/soo en heeft Aristoteles oock niet eens af gheroert/ noch Theo-
phrastus, noch Dioscorides, noch Lucretius, noch eenige ander Historie-schryver/oste na-
tueryllycke Philosophen die ick ghesien hebbe:hoe wil datse niet teghenstaende banden
Sepl-steen handelen zyn. Oock mede/soo en maecther S. Augustijn niet eens men-
tie af: schryvende andersing veel ende wondeyllycke excellentien van den Sepl-steen/
De Civitas, in de Boecken van de Stadt Gods. Ende is vooy seker/dat/al bertels men noch soo
veel won

Plini. lib. 3.
cap. 6. & lib.
34. cap. 14.
E. lib. 7.
cap. 4.
Dioscor. lib.
5. cap. 10.
Lucretius,
lib. 6.
Aug. lib. 21.
De Civitas.

beel wonderen van desen Steen/soo blijven die altemael niet te wesen/ in comparatie
 van dese soo hzeemde epgghenschappe/van altoos nae 't Hoorden te wijzen/ twelcke
 boozwaer een groot mirakel der natuere is. Daer is oock noch een ander argument/
 ende is dat traeterende Plinius van d'eerste binders der Navigatie. Ende verhalende
 aldaer van de andere Instrumenten ende toebehoorten/en sept niet een woort van 't
 Zee-Compass/noch van de Sept-steen: dan sept alleenlijcken / dat de kennisse der
 Sterren te noteren/in de Navigatie/ghesproten is wpt die van Phenicien. Daer en
 is gheen twijffel aen / dan dat het ghene d'Ouderen van de kennisse der Navigatie
 vercreghen hebben, is altemael gheweest in de Sterren te wesen/ende te merken op
 de ghelegentheyt der stranden/hoecken/ende verscheydenheyt der Landen. Ende soo
 sp hen bonden 't Zeewaerts hebbende van alle wegen 't Landt wpt het ghesicht verlo-
 ren/en wisten het Schip met anders gheen bewijs op syn cours te wenden/dan by de
 Sterren/Son/ende Maene. Als dit ghebrack/ghelyck alst met een dupstier weder ende
 mistigghen tijdt ghebeurt bi hielpen hen met de qualiteyt vanden Wint/ende gissinge
 vanden wegh diese ghebaen hadden. Eyndlijcken boeren op gissinghe aen/ ghelyck
 als in dese Indien d'Indianen van ghelijcken groote weghen 't Zeewaerts baren/
 zynde alleenlijck ghestuert dooz d'erwarentheyt ende experientie van haer gissinghe.
 Comt seer wel op desen propoost te pas/het ghene dat Plinius scrijft van die van 't
 Eplandt Taprobana, alstu samatra gheheten/beroerende der conste ende wetenschap/
 daer sp mede plachten te baren/schijvende op dese maniere: Die van Taprobana(sept
 hy) en sien gheen Noort-Sterre/daerom als sp baren willen/soo boldoense dit gedreck
 aldus: Nemen met hen seekere Doghels / van de welke sp altemets een laten blie-
 ghen. Ende om dies wille dat de Doghelen/van de natuer onderwesen zijn / altoos
 nae 't Landt toe trecken/soo nemen de Zee-lieden / in haer Navigatie / daer acht op/
 ende wenden 't Schip nae 't liegghen van de selfde Doghe. n. Wie twijffel/soo dese
 eenighe notitie van 't Compass hadden/en souden boozwaer de Doghelen booz gheen
 wegh wijfers ghebruycken/om daer dooz 't Landt te vinden. Nu van de sluptende/soo
 ist ghenoech met reden te verstaen/dat d'Ouderen dit secreet van den Sept steen niet
 en hebben comen te weten / dewijle dat men van soo merkelijcke dinghen (als daer
 is 't Compass van de Zee haert) gantsch gheen vorabel en wint in 't Latijn Grieck/
 noch Hebreus/souden sonder twijffel eenighen naem in dese Tale hebben/ soo sp 't ge-
 kent hebben / naedemael het een dinc is van soo grooter importantien / waer wpt
 men d'oozaecke sien mach: Want om de Scuppy-lieden nu te ghebieben den gheneu
 die aen 't Roet staet / wat cours dat hy aen seplen sal / soo sittense achter op't Schip/
 twelcke is/om van daer te sien 't Compass. Ende in boozighen tijden soo satense booz
 op 't Schip/om t'aenschouwen de differentie ende verscheydenheyt van 't Water / en-
 de 't Landt te ver kennen/ende daer af ghebodense de cours aen te setten / ghelijck als
 men't insghelijck nu oock dickwils doet / in 't in ofte wpt baren van de Havens ofte
 gaten. Ende daerom soo woorden de Stuppy-lipden van de Griecken / Proritas ghe-
 naemt/om datse alsoos op de Proa, dat is/op't boozste van 't Schip saten.

Het 17. Capittel. Van de eygenschappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seyl-steens, om met te varen: ende hoe datse d'Ouderen niet ghekent hebben.

An't gene geleyt is/mach men verstaen/ dat men de Seyl-steen behoort te geven/ ende oock schuldich is/ de eere der Nabigatie van Indien/ die men soo licht / ende met soo grooten sekerheyt doende is. Want men vindt heben/ daeghs veel Personen/ die ghebaren hebben van Lisbonnen nae Goa, ende van Sivilien na Mexico, Panama, ende in dese ander Zuyder-Zee/ tot China, ende tot de Straet van Magellanes toe/ ende dit so lichtelijcken/ als den Bouman uyt sijn Doop nae de Stadt gaet. Wy hebben lieden gesien/ die vyfthien/ jaer achtthien krepsen/ nae Indien gebaert hebben. Van anderen hebben wy gehoopt/ die meer als twintich maels de Zee Ocean over ende weder gepasseert hebben/ in de welke sy boowaer gheen spoor en vinden/ van die daer door geypt sijn: noch en gemoeten oock geen reys bare lieden / om den wegh te verpyschen. Want gelijck als den Wyden- Man seyt/ Het Schip opent ende doorszijt de Zee ende sijn baren/ sonder van daer het door passeert/ noch in de Baren eenich spoor ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Seyl-steens / so wort den ontdecken wegh van de gheheele Ocean geopent/ om dat den alderhoochsten Schepper die soodanige deucht ghemeynsaem ghemaect heeft / dat alleenlijcken door aenstrickinge/ het Hier gestadich blijvende is/ niet vertoontinge ende treckinghe nae het Doopen/ sonder op eenige plaetsen der Werelt te faelgeren. Andere mogen disputeren ende d'oorzake van dit wonder onbesoeken/ bevestigende so veel alst haer gelyft/ en doet wy gantsch gheen hinder: want t'is my meer vermaken/ dese wonderlijcheden t'aenschouwen/ ende de macht ende voorsienicheyt des oppersten Werck-mans te loven: ghedenkende met aenmerkinghe sijn uptnemende wercken. Comt boowaer hier wel te pas/ met Salomon tot Godt te segghen: O Vader/ wiens beleyt een hout regerende is/ ende daer in ghevende sijt / eenen sekeren wegh/ door de Zee/ ende een seer gewis padt door de vreeselijcke Baren/ bewijsende gelykheijden/ dat ghys van alles sout mogen bezijden/ al waert schoon/ datse sonder Schip door de Zee reysden. Maer om dat u wercken niet en sijn sonder wys heyt/ daerom so betrouwen de lieden haer leven op een cleyn hout: ende overlopende de Zee/ hebben lijf geberghit in een Boot. Van gelijcken soo comt dat van den Walter hier oock wel te pas/ daer hy seyt: De gene die in de Schepen t'Zee waerts afloopen/ ende op de Wateren hare werck doen/ sijn de gene die Gods Hant-wercken ende sijne wonderen in den afgront ghesien hebben. Twelcke boowaer niet van de minste wonderen Gods en sijn/ van dat de cracht van een so cleyne steenken de Zee gebiedende is/ dattingende die onopdringhe afgront tot sijn onderdanigheyt/ ende oydormantie t'achtervolghen. Dit seif de om dat het dagelijck gesiet/ ende een so gemeynen ende lichten dinck is/ soo en wort het van de Menschen niet verwondert/ ende comt hen niet eens in de ghedachten. Ende om dat de menschen des selven so veel is/ so wort het van den ontweteende in minder ghehouden: mer de ghene die t wel insiet/ wort van de reden verbonnen/ Godts Wyf heyt te ghebenedijnen/ ende die van soo groote welbaet ende vyent schapen dancsegginghe te gheven/ zijnde van den Hemel gerevoluert/ dat men d'Indiaensche Plaetsen (die soo menighe tijden verborghen gheweest hebben) ontdekken / ende dese Nabigatie ghebruycken souden / op dat soo veel Zielen tot de kennisse van Christo mochten

Sap. 5.

Sap. 17.

Psal. 106.

mochten comen / ende haer eeuwighe ghesontheyt berriyghen. Van gheleyken / soo heeft men hem van den Hemel boozsien met een ghewisse Gude ofte Leytman / booz denghenen die desen wegh bereyden / t welcke is den Leytman van t Zee compass / ende de dencht d'g Sepssteens. Van wat tijt af / dat dese conste van t Varen begonst / ende in ghebyuyck gheweest is. en can men niet ghewis heyd niet wren / maer van dat het gheen oude inventie is / houde ick booz ough t'uyffell. Want besalben de rebenen die int voogaende Capittel gheroert zijn / soo en het be ick neyt in de Gude ten gheselen / onder de gene die van de Wperwerken handelende zijn / dase eenighe mentie van de Sepssteen maerken: wesen de waerachtich dat het principelste instru ment van de Sonne wijser die wy ghebyuycken te vagen / is / de naelbe ofte het tongf ken die met de Sepssteen ghestrecken is. Daer wort van Edele Kuthuren geschre ven / in de Histoye van Oost-Indien / dat den eersten die de selve Daert (te water) ont deckten / t welcke was Valco de Gama : ghemoetten in de contrep van Moçambique sekere Mahomettische Zeelieden / die t Compass der Zeebaert ghebyuyckten / booz welcker middel sy de Zee albaer behoeren / maer van wien dat sy de selve conste ghe weeten hadden / en wort niet be rhyeben. Ende eenighe van dese Schribenten / is seer bebesighende / t'ghene dat wy gheboelen / dat d'Guberen gheen wetensschap van dit ferrect ghehad hebben. Maer ick sal noch een ander wonder verhaln / dat meer is van t Zee-Compass / t welcke men booz onghelooslyck soude moghen houden / soo ment niet ghesien ende mit soo clare experientie onderbonden hadde / te wten / het Wser dat ghestrecken en gheraecht wort / met de Sepssteens / die in t wafdom ofte Mine naet Zuyden toe ghebonden wort / berriyghet de cracht van altoos / t contra rie / teghent Noordten over / recht nae t Zuyden te wijen / t'z op wat plaerfe dat het soude mogen wren. Doch en wyft ooc just op alle contrep niet recht-strecks en st' / gelijc als het van gelijck met het Noordte is: want daer spu schere besette plaecten en climaten / daer t recht-strecks (sonder varieren ofte veranderen) nae t Noordten wyft / ende gantich onbeweeglyck / daer nae toe staet. Maer daer onder van daen contende / so wijcket altoos een weynich nae t Ooste ofte na t Weste / na dat men verre versche pde ofte dichte by t booz / epe beset ofte Meridial is. Dit is het gene dat de Zeelieden noemen t Noord-oost ende t Noord-westere: t Noord-oosten is / wan meer dat het helt ofte wzaet na t Oosten / en t Noord-westere / alst nae t Westen wijckenbe is. Dese de climatie ofte wzaekinghe der Naelbe van het Compass is seer noodich te wten: want al hoe wel dat het weynich ver schillende waer / soudn nochtans (so men daer in de Navigatie geen acht op en srech) an ver court doen / van haer gissinge / en meynige soude wesen. Wy is ghelept ghe weest van een eerbaren Portugeesche Stuytman / dat men in de gantsche Werelt vier bestemde plaecten heeft / daer de Naelbe van het Compass met den Pool recht strecks / sonder varieren ofte afwijcken / over een comt / ende noemdense met haer naemen / de welke wy niet wlen ghenencken. Een van dese plaecten is de contrep van t Eplandt del Cuervo, by Tercera, ofte de Diemsthe Eplanden / gelijck alst genoech oitcont is: Ende passerende van daer af / op meerder hooghe / soo Noordwestert het / ofte wzaekt het nae t Westen: Maer loopende int contrarie op minder hooghe / te wten / nae den Equinoctual toe / soo Noordtoostert het / ofte wzaekt het nae t Oosten. Hoe heel / en tot waer toe / t' selvo geschiet / mach van de meesters va dese conste verclaert wordē. Het gene dat ic hier toe segge / is / dat ic eens seer geerne soude vagen aen de Bacca lauren / die hen laten duncken dat sy al te mael wten / dat se wy dese epgenschappe eens wilden herclaren / van dat een staecken Wers ghestreecten zynde met de Sepssteen / ter slondt soo grooten cracht ontfanghende is / dat het daer booz altoos nae de Noord-Pool toewijst: Ende dit met soodanighe xaddicheyt / dat het de climaten ende d'verscheyde ghestalten der Werelt wtenende is /

Lib. 1. de
Italia 114.
Reg. 13. Plin
lib. 2. cap. 72
S. lib. 7. cap.
ultima.
Oforius de-
reb. gest. E-
manu. lib 1

Van dese de
climatie ofte
wzaekinghe
de Compass
sen hebbe te
ken oventlyken
gehandelt in
mijn reysge
schuyften der
Navigatien
van t Oost-
indie / op wat
plaecten / en
de hoe veel
dat de selve
zyn afstoe-
kende op de
gantsche
Daer van
Oost-Indi-
en.
Van ghe-
leyken heeft
men dese o-
bereencomin
ge by de Ca-
bona bona Es-
peranca aen
waer

ben boeck de
Iaſagulhas,
dat is/ van
de Paerden
ofte compaſ-
fen / om de
ſche oorſa-
ke altoos ghe-
naemt.

waer dat het hem recht ſtreecks ende baſt toonen ſal / ende op wat plaetſen dat het hem ſal inclinieren/ende nae d' een ofte d' ander zijde toe wijcken of barieren/ſoo datter geen Philoſoph noch Coſinographiſt en is / die daer een uptrouwe van weet te geben. Ende ſoo wy van deſe dingen / die wy dagelijck voorzoogen hebben) d' oorzaken niet en comen kinderen/ende ſoude ons / ſonder twiſſel / een dinc hart om gelooben weſen / ſoo wy't ſoo ooghenſchijnlyck niet en ſaghen. Die en ſoude niet bekennen / wat een onwetenheyt ende raſerijde dat het is / ons ſelven kerckters te maken om de Goddelijcke ende opperſte dinghen onſe redenen te willen onderwerpen. 'Tis beter / ghelijck als Gregorius Theologus ſeyt / dat men de redenen 't geloof ont'erbaen miſeck / want men mant en ran hem noch in ſyn eygghen huyſe gheuech verſtaen. Hier van is nu gheuech geſchouert / ende laet ons weder keeren op onſe propoſt / beſlupende dat d' Ouderen v' ſantte van't Zee-Compaſ niet verkeren en hebben: Waer upt men gheuech verſtaen mach / onmogheijcken te weſen / de Pavigatie van d' ander Weert / hier nae toe / door den Ocean te mogghen doen te weten / met opſette wille om herwaerts te comen.

Het 18. Capitel. VVaer in gheantwoort werdt, den ghenen die ghevoelende zijn, dat men in voorgighen tijden de Zee Ocean bewaren heeft, ghelijck als heden daeghs.

De Daert
van Goa af/
na d' Eplai-
dan van Ma-
laco toe /
duert altoos
die Jaren /
huc wel dat
tet hoven te
luyſene mij-
ten niet en is /
om dieſelue
d' aſe dooz ge-
hrel Goſt-
Indien / moe-
ten baren
met conjun-
tun ofte paſ-
ſagien van
winden / die
op ſekere en-
de beſtende
tijen van't
Zaer waer
t' aſe
als ich't ſel-
be onderbon-
den hebbe / waerom des Zuyhers op mie / de waerheyt beſt ghelijck is.

Et ghene int contrarie / van dat voorſeyt is / ghealle-
geert wort / van dat de Vlote van Salomon d'ze Jaren op de kerps was /
en is niet aen ghelegghen: Want de Schyftuere en bebeſicht niet / datſe
d'ze Jaren in de kerpe ombzachten / dan dat menſe eens in d'ze Jaren
bede. Ende alwaert ſchoon datſe d'ze Jaren duerde / ſo mocht het wel we-
ſen / ende heeft ſoch met de waerheyt beter ghelijckeniſſe / dat barende de ſelue Vlote
nae Ooſt-Indien toe / datſe hier ende daer onderwegghen in verſchepden Habens en-
de contreyen op hielden / om de ſelue Landen't onderzoeken ende te verkenmen / ghe-
lijck als men heden daeghs de geheele Zuyder Zee (by naeſt van Chile af / tot nieu Spa-
gnien toe) bebarende is. Deſe v'ſantte van baren (al hoe wel't ſelue ſekerder is om dat
men altoos ſant't lant hren loopt) is niet tegenſtaent't ſer moepelijc en verlancken /
dooz den grooten omweg die ſp met willen doen moeten / om de ſtreckinge der Cuſten
te belgert / als oock om datſe in verſchepden Habens vertoebende zyn. Ick en binde
voorzwaer onder d' Ouders niet / datſe haer dien't Zee waerts in hebben begeuen / mocht
endencke oock niet / datſe hare Daerden op een ander maniere ghedaen hebben / dan
ghelijck alſinſe hebben daeghs in de Middellantſche Zee doende is. Waer dooz hun
gheleerde liden moderne n te gheloochen / dat men in voorgighen tijden noyt ſonder riez-
men gebaren heeft / gheijc als de altoos gene die lang's r' lant hren liepen. Ende ſchijnt
oock / dat het de G. Schyftuere altoos te verſtaen geeft / in de beſchalinghe van de ver-
maerde Pavigatie des Propheets * Ionas, daer hy ſeyt / dat zijnde de Schip-
ghewonghen dooz't Onweder / nae't Lant toeroepden.

* Ionas, 1.

Het 19. Capittel. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste be-
woonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, verstecken wesende met onwederen-
de teghens haren wille.

Bewesen hebbende / dat het gheen schijnfel en gheeft/
te denken dat d'eerste Inwoonders van Indien aldaer gecomen zijn/
met opsette wille in hoornemen om daer te baren/maer can wel wesen/
dat soo spher te Water ghecomen zijn / mach gheschiet wesen by ghebal/
ofste dat spher dooz dwanc van onweder verstecken zijn geweest: welcke/
al hoe wel dat d'onep ityckheyt der Zee Ocean noch so groot waer/ gheen ongloof-
lijck dinck en is: Want het alsoo ghebeuet is/ in d'ontdeckinghe van onsen tijden/ soo
wanneer dat den Zeeman (wieas naem ons noch onbekent is/ op dat men soo groo-
sake/anders niemant/dan alleen de voorszicthept Godts toe en schijue) dooz een o-
ber groote storm ende onweder verstecken zijnde/ kennisse van de nieuwe Werelt ge-
creggen heeft/ latende voer betalinghe (van de goede Verberghhe ende tractement) aen
Christoffel Colon, de notitie van een soo grooten saccke. Alsoo macht oock ghebent
zijn in voorszigen tijden/ dat eenighe lieden van Europa ofste Africa, verstecken ende ghe-
bjeben wesende/ dooz de verbolghenthept des onweders/ gheworpen zijn/ aen onbe-
kende Landen/ ober de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent/ dat veel/ ende t' meestendel
der landen/ die men in dese nieuwe werelt ontdeckt heeft/ geweest is / op dese maniere:
Soo dat men d'ontdeckinghe meer macht toeschrijven de cracht ende t' gewelt de s' on-
weders / dan t' vernuft der menschen van diese ontdeckt hebben. Ende op dat men
niet en dencke / dat alleenlijcken dusdanighe Daerden gheschiet zijn by onsen tijden/
dooz de grootte der Schepen/ ende cloeck noedicheyt van onse lieden / soo mach men
hem in dit eas t' selve ghevoech laten ontseggghen / soo menlesen wil/ het ghene dat
van Plinio verhaelt werde/ gheschiet te wesen by veel van d' Ouderen/ ende schijft op
dese maniere / als Caius Caesar, de Soon van Augusto, t' ghebiet hadde inde Zee van
Arabien/ wort van hem bertelt/ ghesien ende ghekent te hebben / sekere teyckenen van
Spaensche Schepen/ die aldaer met onweder verlozen waren/ ende seyt daer na noch
meer aldus: Nepos verhaelt van den Onloop ofste Daert van by Hoorden om / hoe
datter ghebracht worden aen Quintum Metellum Celerem, een audtghefel int Con-
sulaetschap van Caio Afranio, (wesende den selfden Metellus Proculus in Dianerijk)
sommighe Indianen/ ghesonden zijnde tot een present/ dooz den Coninck van Swe-
den/ welke Indianen / Varende vut Indien om haer trafficke te doen / zijn dooz
dwanc des onweders ende tempeest / ghesaecht ende ghebeben gheweest tot by
Duytslant toe. Dooz waer/ soo dit van Plinio waerachtich is/ so en baren heben daega
de Hoogholiers niet meer/ dan daer in de voorszede twee Schip/ bueckinghen ghe-
baren is gheveest / d'ene van Spagnien af/ tot het Roode- Meer/ toe/ ende d'ander
van vut Oost-Indien tot Duytslande toe. In een ander Boeck wort van den selfden
Auteur verhaelt dat een Dienaer van Annio Plocamo (den welcken de Tollen van t'
Roode- Meer/ ghepacht hadde) varende nae Arabien toe / worden overballeen van soo
crachtighe Hoode- buren/ datse (loopende noorhy t' Land van Carmanien) in bystien
daghen tijts quamen tot Hippus toe. een Haven gheleghen in Epland t' Taprobana,
heden daeghs Samarra ghesheeten. Vertellen van ghelicken/ dat een Schip van Car-
thago vut de Zee van Mauritanien (dat is de Middelandtische Zee) met Britas (dat zijn
winden van vut den Hoorden) verstecken / ende met ghewelt ghesaecht worde tot int

Plin lib. 2.
cap. 69.

Plin lib. 6.
cap. 22.

ghesichte der nieuwe Werelt / ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinc hoog-
de ghene die eenig je ervarentheyt der Zee hebben / van datter altemeta gebuerighe
toymenten ende tempeesten opsteeken / sonder eens van haer herbolghentheyt op te
houden. Ten is my selfs ghebeurt / (naer Indien varende) dat wy t eerste Landt / dat
van de Spagniaerts bewoont is / quamen te sien / nae dat wy naer vijftien daghen
van Canarien af gheschepden waren : Ende soude sonder twyffel noch coeter reyle ge-
ballen hebben / soo wy alle de zeplen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Bras-
wel opbliesen : Also dat het my een seker dinc schijnt te wesen / datter in boozle-
den tijden lieden in Indien ghecomen zijn / dooz dwanck ende ghewelt van weder en-
de wint / sonder suet opt in den sin ghejadt te hebben. Men het st in Peru een groote
ghebrughentisse van ettelijcke Kieu/en / die in de selve contreye ghecomen soude we, en /
welcker ghebeente men noch heben / daeghs vertoonende is / by Manta, ende Puerto
Viejo / ofte d'oude Haven / van een waenschapen grootte : Ende nae ppozotte des
selven / soo moesten de lieden meer dan bytemaels grooter gheweest hebben / als d' In-
dianen teghenwoozdich zijn. Sp segghen dat de selve Kieu/en van ober Zee comen-
de Doelooch voeren teghens die van t Landt ende datse pprachtighe ende heerlijcke
ghesichten ghetimmeert souden hebben / waer van sy heden / daeghs noch een steenen
Put wijfende zijn / van een schoon ende seer costelijck ghebou. Segghen daer noch
meer by / dat om dies wille dat de selve lieden schandelijcke sonden (naemelijcken die van
teghens de natuere) doende waren / sy daerom niet byer / dat van den Hemel quam /
berbyandt ende vernestt worden. Inghelijck soo vertellen d' Indianen van Yca ende
Arica, datse in boozleden tijden plachten te varen nae sommighe Eplanden / West-
waert aen ghelegen / seer verre van daer verschepden / doende de selve Navigatie niet
opgheblasen Zee-Wolfs bellen. In somma / datter gheen tepkenen en ghebreken
van dat de Zupder Zee bevaren gheweest is / aler daer de Spagniaerden op gheco-
men zijn : Waer uyt men soude moggen vermereden / dat de nieuwe Werelt begonst
is bewoont te worden / van de lieden / die dooz t Onweder ende tempeeste van de
hoozde Winden aldaer aen-ghewoogen zijn / ghelijck als men t selve epatlijcken / in
onsen tijden heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder dinc t aenmercken /
dat de natuerlijcke dinghen / ende wichtighe saecken / den meesten tijdt ghehouden ge-
weest zijn by gheval / ende sonder dat men daer op verdacht geweest is : Ende niet
dooz eenich vernust ofte neersticheyt der mensche. Het mee stendeel van de nuwaertste
Cruperen / Gesteenten / Planten / Metalen / Percken / Gout / de Sepssteen / t Ambar,
den Diamant / ende meer ander dierghelijcke dingen / als oock hare eghenscapen
ende pprofften / heeft men boozwaer meer comen te kennen / dooz onberdachte ghe-
schiedenissen / dan dooz eenighe wetenschap ofte menschen wonden / op dat men daer
dooz soude comen te sien / dat d' eere ende prijs van soodanighe wonderen / alleenlijck /
de boozfemischeydt des Scheppers / ende niet het vernust der menschen / toe comt.
Want het ghene dat / nae onser meyninghe / gheschiedende is / by ghevalle / t selve is al-
soo van Godt niet seer goeder boozdacht beroyneert.

Nota.

Het 20. Capittel. Dat het niet teghenstaende meer gelijckenisse van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bewoonders van Indien over Landt ghecomen zijn.

NDan / besluytende met te segghen / dat het wel te proberen waer. te dencken / dat d'eerste lieden in Indien ghecomen zijn / door Schijpbreuckinge ende tempeeste der Zee : Maer alhier comt ny een / waricheyt te boozen / die ny veel te doen gheeft / te wesen / dat in gheballen het al schoon alsoo ware / dat de lieden / in so byeen ende berescheppen Landt / te Water ghecome souden moghen wesen / ende dat van de selve voortghesproten / ende bernenichvuldicht zijn / de Natien die wy sien. Wat sullen wy dan segghen van de Beesten ende Georterten die de nieuwe Werelt voortbrengt / die seer veel en groot zijn / want e : Weet niet hoe wy de ter schrey ende oder Zee nae Indien toe sullen brynghen. De reden die ons veront te segghen / dat de Menschen van Indien / eerst van Europa ofte Asia ghecomen zijn / is / om de heplige Schijp niet te contrarieren / de welcke beduyden heken leerende is / dat alle Menschen van Adam hare afcomste hebben / waerom wy d'Indianen anders gheen oorspronck geben moghen. Ende d'wijle ons de heplige Schijp oock segg jende is / dat alle de Beesten ende Ghedierten des Wertbooms vergaen zijn / uytgenomen de ghene die gereserveert ende bewaert worden tot restauratie van haer progene in de Arche van Noe / so oft oock een nootwendige sake / de procreatie ofte voorttelsting van alle de voorspde Ghedierten te reduceren tot de gene die uyt d'Arche ghecomen zijn / op den gheberijfte van Aarat, alwaer so stil staende bleef : A : vsegghen dat het ons noodich is / enen wegh te soeken / so wel hoog de Menschen als oock hoorde Beesten / door de welcke men van de oude in de nieuwe Werelt ghepasseert is. Tracterende S. Augustijn van dese questie / hoe dat men in sommighe Eplanden bindende is / Wolven / Cypren / ende andere wilde wyede Beesten / die den Menschen gants niet nuttich en zijn. Want van de Oypphanten / Heerden / Ossen / Honden / ende andere Ghedierten / daer hen de Menschen met dienen / en bint men gheenen uyt wegh van / te dencken die door subtyl hept der Menschen / met Schepen oder Zee ghevoert te wesen : ghelijck als wy heden daeghs sien / dat men de selfe van Orienten nae Europa, ende van Europa nae Peru toe / met sulcke langhduerighe reysen brynghende is. Maer van de Ghedierten die nieuwers toe nut / van veel eer seer schadelijcken zijn / ghelijck als daer zijn Wolven / ende anderen / in wat maniere dat die op d'Eplanden hebben moghen comen / (waer zijnde ghelijck alst in effect is / dat de Diluvie het gheheele Aerdrijck bedeckt heeft) oecht den voorschreven hepligen ende gheleerden Man / hem van dese waricheyt te verbynden / met het seggen / dat alsulcke Beesten / al swemende / op d'Eplanden gepasseert moeten wesen / ofte datser penant met laste van te Jagen gebrocht heeft : Ofte is gheweest een schickinghe Godts / dat se van't Aerdrijck voortgecomen zijn / in sulcker woeghen ghelijck als Godt in de eerste Scheyppinghe sepe : Ghedierten / ende wilde Beesten van't heidt / een pder nae spuen aert : Maer voortwaer / so wy dese ontbindinghe tot onsen propoost willen beegen / soo salons dese sake noch meer verwar : bliuen : Want beginnende van dat hy laetste sejdt / so en comt het niet met de schickinghe der nature / noch niet d'ordonnantie der kegeringhe / die Godt ghesjelt heeft / niet over een. Want wat volmaecte Ghedierten zinder

Genf. r.

August. lib.
16. de Civit.
1. cap. 7.

Genf. r.

Genes. 7.

(ghelyck als Leeuwen/Cypren/Wolven) die haer procreante van der Kerben nemen/ sonder generatie? Op sulcken maniere werden ghepocceert Dorsfijnen/Katten / ende andere vier geitelike onvolmaecte Dieren. Maer tot wat propooste soude de Schryftuere soo beduydelijk segghen / ghy sult nemen van alle Ghedierten ende Voghelen des hemels seuen paren Mannen ende Wyfken / op dat hare generatie op der Werden bewaert ende behouden werde/soo de Werelt soodanighe Ghedierten nae de Sundtboet voortghebracht soude hebben / met een nieuwe maniere van generatie/ sonder toeboen van Mannen ende Wyfken / Eben-wel soo blyfter dan noch een ander questie: Want (soo als sulcke Gederten/nae dese opinie van der Werden voort comen/waerom en sy estemens van in alle de Landen ende Eplanden niet / dewijle dat men de schickinghe der Nature van't vermenichvuldighen/ niet en wil aensien/ dan alleenlyck de mildicheit des Scheppers? Dat men daer sommighe van soodanighe Ghedierten gheboert heeft / met intentie van Fachte te hebben / is een ander andt-woord/ ende soude dat niet vooz onghelooflijk/dewijle wy dursen maels sien / dat de Princen ende groote Heeren/placieren alleenlycken van grootfhey/in Kruwen te hebben/Leuwen/Bezen/ ende andere wyerde Beesten / namelijcken als inense van verre Landen ghebracht hadde. Maer dat men t'elke sal ghelooven van de Wolven/Wossen/ende andere soodanighe smutte verachte Beesten / die niets goets en hebben/dan alleenlyck t'Dee te beschadighen / segghende dat inense vooz Fachte ober Zee ghebracht soude hebben / is sekerlyck een ongheschycke reden. Wie sal hen laten voozfacaen/dat men niet een soo onepndelijken Daert/lieben ghebooden heeft / die haer vyntchen/ende neerficheit deden/om in Peru Wossen te voeren / namelijcken van de ghene die men Añas noemt / t'welcke een van de hupfite ende stuckenke generatie is/die ick opt ghesien hebbe? Wie sal segghen/dat men daer Leeuwen ende Cypren ghebracht heeft? C is ghenoech/ende noch meer als te heel/dat de lieben hebben moghen behouden oer comen/met het lys te verghen in een soo moeplycken ende langhduerighe reyse/zijnde niet onweber verlicken/als ghe eyt is. Hoe veel te meer hen te bemoeven met Wossen ende Wolven ober te voeren / ende die op de Zee t'onderhouwen? C is voozwaer een spottelyck dinc/sult alleen te denken. Ende soo dese Ghedierten te Water gheromen zyn soo rekeeter alleenlyck te vermoeden/die al soenwende ghepasseert te wesen. Dat dit moghelyck om doen is/ghelyck als een sommighe Eplanden/die van den anderen/ste van't harte Landt wepntich ver-schepden liggheven/moghen wy niet ontkennen/door de seker erbarenthep/ (die wy hier van hebben) dat hy wylen dese Ghedierten / door eenighe wicthighe nootwendicheit ghepocceert zijnde/gheschelebagghen ende nachten ober swemmen/ende int eynde al swemwende het lys verghen: Maer dit is te verstaen in klepne Golfen ofte Enghten. Want onsen Ocean soude huen spot niet soodanighe swemmers houden / naedemaet dat noch de Voghelen van grooter blucht/de vlen zhelen begheven / om soo grooten afgrondt te passeren. Men bindt wel Voghelen die ober de hondert daghen vliegghen / ghelyck wy ghesien hebben / varende d'iberse reysen: Daer van de gheheele Zee Ocean ober te vliegghen is onmoghelyck / ofte ten minsten seer swaerlyck om doen. Nu dewijle dat dir alius is / waer sullen wy eenen oren weg vinden / om de wyerde Beesten ende Voghelen in Indien te passeren / ende in wat voegghen datse van d'een Werelt in d'ander gheromen zyn? Dit voortghebrachte gheest my een groot naedencken ende bemoeven / dat de nieuwe Werelt (die wy Indien noemen) niet soo gantschelycken van d'ander Werelt ver-schepden noch afghedept is. Ende om myn opinie te segghen / soo hebbe ick my al ober langhe laten voozfacaen/dat het ene Landt niet het ander / op eenige placieren

plaetsen aen den anderen / ofte ten minsten / met wepnich verchils by een comen inder : hoe wel dat men ten minsten tot noch toe gheen sekerheyt van t' contrarie en heeft : Want nae den Polus Arcticus, die men van t' Noorden hiet, en is alle de lenghte van t' Landt noch niet ontdeckt noch bekent. Ende daer zijnder veel die bevestighen het Landt van Florida een groot stuck weeghs Noorden aen te strecken / t'welcke sy segghen by de Schittsche Zee, ofte de Zee van Duytslant opte comen. Andere voegghen daer by datter Schepen gheweest zijn die daer int boozhy baren / relatere en / ghesien te hebben dat het Landt van Terre neuf, dat is Nova Francia) streckende was tot by naest d' uytterste eynde van Europa. Nu van gelycken by de Cabo de Mendocino, aen de Zuyder Zee / soo en weet men oock niet tot hoe verre dat hem het Landt aldaer streckende is / dan dat se al te mael segghen / een onepndtlyck dunck te wesen / het ghene dat het opwaerts aen streckt. Verreende tot d' ander Zuyder-Pool / soo en isser niemant die weet te segghen / waer dat het Landt ghelegghen aen d' ander zijde van de Straet ofte Enghte van Magallanes, hoveyndende is. Eenighe van t' Schip des Wilschops van Placencien, t'welck boozhy de Straet opwaerts aenlicp / bertelen altoos Landt ghesien te hebben. E selve woxt oock verclaert van den Pilot Hernando Lamerero, die booz Onweder twee ofte drie graden boven de Straet ghezeven was. Alsoo dat men gheen reden en bint / die int contrarie strijdende zijn / nochte erveroene hept die t' wederlept. Wijn gissinghe ofte optinie is / dat alle t' Landt aen den anderen bast is / ende dat het op eenighe plaetsen bereenicht / ofte ten minsten dicht by een ghelegghen is. Soo dit waer is / ghelyck als het int effect schijnt te wesen / so heeft de twyffelachtige questie (die wy geprooneert hebben / van hoe dat d' eerste bewoonders nae Indien gheromen zijn) een lichte antwoort : Want men sal seggen / dat se ghepasseert zijn / niet soo seer te Water varende / als reysende te Lande / doende desen wegh sonder eenighe booydacht hept / veranderende allenghkens / Gewesten ende Landen / waer van eenighe van die ghebonden waren / bewoonden / soeckende andere uenwe contreyen boozder aen / ende zijn alsoo by landt hept van tijden / over alle de Landen van Indien versprept ende beemenichvuldicht / tot soo veeldelep Staten / Volckeren ende Talen.

Het 21. Capittel. Op wat maniere dat de Beesten ende r' Vee, nae de Landen van Indien ghepasseert zijn.

HEt is booz't boozseyde goetduncken / een groot behulp / de teyckenen die men begehent / willende met curieusheyt de maniere van de habitatie der Indianen examineren : want op wat plaetsen dat men Eslandten heeft seer verchepden van t' vaste Landt / (ghelyck als daer is La Bermuda) bint men gantschelycken woest / ende sonder Volck te wesen. De reden daer van is / dat d' Ouderen in boozleben tijden anders niet en voeren / dan nae Gebereen of te stranden die nse by laghen / ende by nae altoos dicht int ghesicht van by t' Landt heen. Tot dit woxt noch gheallegeert / dat men op gheenighe plaetsen van Indien / groote Schepen (ghelyck als men behoerende is om groote Golfen ofte Wateren over te baren) ghebonden heeft. E ghene dat men daer bindt / zijn Balfas, Piraguas, of te Canaas, de welcke al te samen minder zijn als smack-septen : Ende dusdanighe Schepen waren d' Indianen alleenlijcken getuyckende / niet de welcke sy hun t' Zee waert in niet begeben mochten / sonder kenlijcke ende ghewisse verijckel van te newelen. Ende al waert schoon dat se holmarckte Schepen ghesadt hadden / om t' Zee waerts in te moghen baren / soo en wilsen sy doch ekenwel van t' Compas Astrolabio, noch van t' Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien daghen gheweest waren sonder Land

der Landt te sien / waf hen onmogelijcken niet te verdwalen / ende yet te weten / waer datse waren. Wy sien Eplanden die met overbloet van Indianen bewoont / ende met haerder Nabigatie seer ghemeenfaem zijn / maer het waren ban die ick gesegge die d' Indianen met de Canoas ofte Piraguas, ende sonder Compas beharen mochten. Wanneer d' Indianen van Tumbéz d' eerste reyse onse Spagniaerden (die na Peru hoeren) in t' ghesicht cregghen / ende de grootte van de up: ghescrekte zepien ende Scheyen oberfagghen / bleven verwondert / sonder opt te comen begrypen / dat het Scheyen waren / om dat syse op sulcken maniere / ende soo groot / nopt ghesien en hadden / lieten hen boozstaen / dat het rotsen ende clppen (die upt de Zee opstaken) moesten wesen: Ende siende datse voorzigtighen sonder te sulcken / bleven een lange wyl staen sien / ghelijck als de ghene die upt haer selben ende gantsch verlust waren / tot der tijt toe / datse nae by comende / vermerckende waren / ghebaerde Mans te wesen / die op de Scheyen ginghen / ghelooften dat het eenighe Eoden / ofte leden die upt den Hemel quamen moesten wesen. Waer upt men ghenoech verstaen can / hoe vzeemde dinghen dat het booz d' Indianen was / grootte Scheyen te ghebruycken / sae eenighe notitie daer van te hebben. Daer is noch een ander dinc / die dese boozreysen / opnie grootelijcken versterckt / ende is / dat men de Ghedierten (die wy gheseyt hebben / niet gheloclijck te wesen / van Mencken nae Indien gescheept te zijn) vindende is op de contreyen van t' baste Landt / ende op d' Eplanden die hier dach reysen van t' baste Landt verscheyden liggghen / en heest mense niet. Ick hebbe neersichte ghebaen om t' selve d' ondersoecken / wy laten dunckende / een sake te wesen van grooter substantie / om wy te resolueren in d' optute die ick gheseyt hebbe / van dat het Landt van Indien / ende dat van Europa, Asia ende Africa ghemeenlichap met den anderen heeft / ofte comten minsten op eenighe plaetsen / erghens dicht by den anderen. Men heeft in America ende Peru veel weede Beesten / ghelijck als daer zijn Leeuwen / hoe wel datse niet en zijn te verghelijcken in de grootte ende weerdthuydt / noch inde selve de coleur / met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer zijn veel ende seer weede Cypren / hoe wel datse gemenlijc meer met d' Indiane zijn / als met de Spagniaerden. Men heeft oock Weyen / eben / wel niet seer veel. Wilde Berckens zijnder insghelijck / maer Woschen ontajijck veel. Soo wy eenich van alle dese soorten van Beesten vinden soecken in de Eplanden van Cuba, Española, Iamaica, Margarita, ofte in La Dominica, en sullender niet een vinden. Hier upt comt het / dat de boozreysen Eplanden (hoe grootte vruchtbaer te oock zijn) in boozighen tijden (alser de Spagniaerden eerst op quamen) gantsch geen tamme noch profijtelijck Beesten en hadden / hebbende hebden / ende zijnder in soo grootte menichte / dat het Wee van de kroepen ende Ossen / al t' hants gheen seckerre eygenaers en heeft / om datse soo seer vermenichvuldicht zijne / ende de ghene die se eerst op t' belt ofte gheberghete can rijghen ende dooden / isser d' eygenaer. Welcke van de Inwoonders der boozreysen Eplanden ghedaen woort / om met de huyden haer profijnt ende handel te doen / latende t' vleesch daer heen liggghen als onnut. De Honden zijn in sulcker menichte vermeerderd / datse met grootte hoopen int wilt loopen als Wolven / doende grootte schade ondert t' Wee / het welke een grootte plaegh booz die Eplanden is. Ende dese Eplanden en zijn niet alleenlijck sonder wilde ende weede Beesten / maer oock ghebrackelijcken van t' meesten deel verbligghende Vogghelen: D' avegapen zijnder veel / ende zijn van een groot blucht / vliegghen met scharen ofte hoopen by den anderen. Men heeft oock andere Vogghelen / Daer weynich als gheseyd is. Van Watrijen ende ghedenck wy niet daer ghesien te hebben / noch en weet niet datter zijn / Ghelijck als in

als in Peru, ende noch veel min van de Beesten die men in Peru, Guancos, ende Vicuna's
 ziet/welcke zijn gelijc als wilde Geytē seer licht beerdich/ in welckers magē de Bezar-
 steenen ghebonden w. yden/die sommighe in weerden houden/ zijnde sommighe grooter
 als een Hinne Ep Indiaesche Schapen/de welcke (behalven de Wol en t' vleesch
 daer hen d' Indianen van leeden ende mede onderhouden) van gelijcken dienen om
 alle goederen te dragen als Mupl- ezels/ laden de de halve last van een Mupl/ ende doe
 haer Meesters weynich onkosten/want en hebben noch Hoef-ijfers noch Albarden,
 (dat zijn Spaensche van strop gemaect/ Ezels-salen) noch eenighe andere inspan-
 sels van doen/noch Haber om t' eten alle twelcke haer de nature om niet ghegeuen
 heeft / willende hier in d' arme Indianen te baet comen. Van alle dese soorten van
 Beesten / ende noch veel ander meer / die wy op sijn plaets sullen verhalen/ heeft het
 vaste Lant van Indien/groote menichte/zijnde d' Eplanden van alle t'selue gebr-
 kelijck uptgefondert de gene die daer de Spagniaerts op gebracht hebben. Als wel
 maer dat een van onse Hoeders in sommighe Eplanden / Epgzen ghesen hebben cu-
 na. r dat hy ons vertelde wende in een Pelgrinagte van een moeclijcke Schip-
 bruckinge. Maer ghesaecht wesende hoe verre dat de selue Eplanden van t' vaste
 Landt laghen / sepe van ontrent seben ofte acht mylen ten upersten / welcke spate
 landt water/sonder twijffel van de Epgzen ober-geswommen moet wesen. Door dese
 ende andere dierghelijc. he tecken en mach men ben. ercken / dat d' Indianen (om dit
 Lant te beruoonen) meer ghesaert zijn ober Landt/dan te water: Ende soo sy ee-
 nighe Nabigatie ghebaen hebben/en is niets te groot noch moeclijck geweest/want
 in effect soo moet hem den gantschen Aerdtbodem met den anderen beruoenigen / ofte
 ten minsten op eenighe contrepē seer dicht by een comen.

Het 22. Capittel. Hoe dat t' Indiaensche gheslachte niet gepasseert
 en is, over het Eylant van *Atlantide*, ghelijck als sommighe meynen.

DAER en gebreekt oock geen / de welcke t'goetduncken
 van Plato (dat vooren verhaelt is) volghen/ seggende/dat de lieden ghe-
 trocken souden wesen upt Eurc pa ofte Africa, naer dat vermaerde / wjt-
 beroemde ende betooverde Epland Atlantide, passerende van daer / nae
 andere ende andere Eplanden, tot dat sy gecomen zijn aen t' vaste Lant
 van Indien/om dat de Critias van Plato in sijn Timeo, van alle t'selue mentie makende
 is. Ende bewijst dat het Epland van Atlantide so groot/sae meerder was/ als ghehele
 Asia ende Africa te samen/nae Platonis geboelen/so moest daer willens wjt volgen/dat
 het de ghehele Oceaanische Zee van Atlantide, bedecken moeste/streckende tot bynaest
 d' Eplanden der nienwe Werelt. Ende daer woxt noch meer van den seluen Plato hy
 gelept van dat het selve d' sijn Epland Atlantida met een schijckelijcke Diluue t' onder-
 gacen soude wesen/hebbede daerom de selue Zee onbaerbaer ghesaten / door de veel-
 heyt der djoochten/Sanden/Stubtsen/ende ander byplicheden / twelcke hy also septe
 te wesen in sijnen tijdt/maer dat daer na (met der tijdt) d' oberlijvende vernielingen
 des seluen veruooncken Eplands/belette plaetsen ende bastigheyt genomen hebbede
 de/plaets gabe om te moghen varen. Dit selue woxt ghehandelt ende ghedisputeert
 upt goeder ernst/ende met een pber van vernustighe ende verstandighe lieden/ zijnde
 de bingheij/soo men daer eenichsins op letten wil/om mede te spotten/hebbede meer
 ghelijckenisse van Spreuken ofte Ovidius Fabulen / van van een Histoxie ofte Phi-
 losophye weerdich om vertellen. Het meesten deel der uplegghers / ende bebuders
 van Plato,

van Plato, bevestigghen een waerachtige Historie te wesen/ alle het gene dat Cricias als daer van soo veel vromdicheyts/ ende den oorzpronck des Eplands Atlantida vertelt, lende is/ als oock van sijn groote boozhert ende oorlogghen/ die/ die van Europa ende Atlantida teghens den anderen ghehadt hebben/ ende alle t'ander meer/ laten hen noch meer betwegghen/ om tselve booz een waerachtighe Historie te houden/ dooz de woorden van Cricias, die van Plato gestelt worden/ alwaer hy in sijn Timeo seggende is/ dat de redenen die hy tracteren wil/ zyn van vzeemde dinghen/ dooch t'eenemaal waerachtich. Ander Wyscipulen van Plato considerende de selve vertellinge meer schynsel te hebben van een Fabel/ dan van waerachtighe gheschiednisse/ segghen dat men alle tselve booz allegorien verstaen moet/ ende dat het haren Goddelijcken Philosophy also ghesocht heeft te doen. Van dese meyninge zyn gheweest/ Proclus, Porphirius, als oock Origenes, de welke tot Platonem soo ghenegghen waren/ dat sy sijn schriften in sulcken woerden hielden/ ghelijck oft het de Boecken Moyls, ofte van Eldras gheweest hadden: In sulcker boegen/ om dat soo waer dat de woorden van Plato met de waerheyt niet wel over een en comen/ segghen terstont/ dat men tselve met een allegorie sijn verstaen moet/ endat dat het oock niet minder en mach wesen. Ick/ om de waerheyt te segghen/ en houde Platonem in soo grooten eerwaerdigheyt niet/ al noemense hem noch eens soo veel Goddelijck. Doch ten is my oock niet seer hardt te gheloooven/ dat hy alle de selve Fabel van t'Epland Atlantida vertelt soude hebben booz een waerachtighe Historie: zijnde noch evenwel/ daer en boven een seer sijne Fabel gheweest/ namelijcken daer hy verhaelt/ dat van Cricias geleert te hebben/ hebbende tselve Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was) onder ander Liedten ghesongen. Het mach wesen soo t'wil/ ende Plato mocht booz een Historie ofte Allegorie gheschreven hebben/ het ghene dat booz my secht te verstaen is/ is dat men alle het gene hy van tselve Epland handelende is/ beginnende in de t'samen-sprekinge van Timeo, ende vervolgens in de Dialogus Cricias, booz gheen waerheyt naer segghen mach/ van tegens Jongers ende oude Wijzen. Wie en soudet booz gheen Fabel houden/ te segghen/ dat Neptunus op Clito verliest zijnde/ van haer genereer de vijf maels t'weelinghen van eender dacht/ ende dat hy van eenen Eubel dize ronde upt der Zee/ ende twee van der Herden op trock/ zijnde soo ghelijck ende essen/ datse sienen ghebrueyt te wesen/ Wat sullen wy seggen van dien Tempel van dupsent treden lanck/ ende vijf hondert bree/ welcker mueren van buyten gantsch met Silber/ ende alle t'bovenste mer Gout bedeckt was/ zijnde van binnen altemael oberwelft van ghewoocht Moiren-been/ ende ondertusschen boozlogghen van Gout/ Silber/ Perrien/ Ende in t'eynde/ van de cluchtige reden daer hy t' in den Timeo met beslupt/ seyt hy aldus: Ende op eenen dach ende nacht (valende een groote Diluivie ofte Plas tegen) zyn alle onse Soldaten hy hoopen van der Herden versonden/ ende t'Epland Atlantida is in ghelijcker manieren t'onder-gegaen/ ende in de Zee herbwonen/ is in der waerheyt soo wel getreft/ tselve altemael (so haestelijcken te verdwijnen: Want wesen de een Epland soo groot als geheel Asia ende Africa te samen) ghemaect dooz de Conste van Nigromantie, wast goet dat het alsoo herbwonen ende te niet ginc: ende is seer goet/ dat hy seyt/ dat men d'oberbliffels ende teykenen van dit soo grooten Epland/ onder t'Water noch sien mach/ ende dat de ghene die t'souden mogghen comen te sien/ (twelcke zyn de gene die de Zee gebuycken) en mogghen daer niet dooz baren. Ende boeghter dan noch aerlich hy/ dat daerom tot den huydighen dach toe/ de selve Zee niet bebaren wort/ noch bebaren mach worden/ om dat het dooz de veelheyt van de Moedder ende t'sijck die t'Epland (nae dat het verdroncken is) allenghs aenghegroept heeft/ belet word. Ick soude wel eens gheen willen vragghen/ wat asgront datter groot ghenoech gheweest soude mogghen heb-

ghen hebben om soo ober-grooten Landtschappe (welcke grooter was/als geheel Asia ende Africa te samen/ende dat tot aen Indien toe reykten) in te welghen/heb-
bende tselve soo gheheelicken in gh'slocht/datter teycken noch spooz van gheleeden
sonde wesen. Welijc het ghenoech bekenet is/dat in de Zee/daerje seggen tselve Ep-
landt gheweest te zijn/de Zee-licden gantsch gheen gront en connen binden/al wo-
pense noch soo veel bots wpt/maer is een mis verstant ende onwtentsept/te willen
disputeren van dinghen die men verrocken heeft om tijdt-verdoysf: ofte soo men de
woerdicheyt van Plato (als reden is) wil repecteren/soo moet men verstaen/tselve
enckelich gesept te wesen/om als in een Schuderje te vertoonen de prosperiteyt ende
hooshoet van een Stadt/ende tverites met den onderganch des selven daer nae vol-
ghende. Het argument datse by brengen/om te proeven datter hoosseker een Eplant
Atlantida ghetweest is/ is om dat de selve Zee noch heden/daeghs/de Zee van Atlante
ghenoemt wert/welcke van weynich inportantie is: want wy wten dat op het
uyterste eynde van Mauritanien gheleggen is den Bergh van Atlante, van de welcke
(nae Plinius ghevoelen) de Zee den naem van Atlantico behouden heeft/ende sonder
dat/soo wort van den selven Plinio verhaelt/dat men teghens ober den hooschzenen
Bergh een Eplant heeft/ghenaemt Atlantida, welcke hy seyt seer cleyn ende oolijck
te wesen. Plin. lib. 6.
cap. 31.

Het 23. Capittel. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestigende
zijn, d'Indianen van't Joodtsche gheslachte afte comen, valsch is.

Dewijle datmen over t' Eplant van Atlantida, geenen
wegh en can openen/om d'Indianen in de nieuwe Werelt te passeren/
soo dunctit het anderen, dat het moet wesen/den wegh die van Eldras int
vierde Boeck aengewesen wort/daer hy aldus seyt: Ende om dat ghy't
ghesien hebt dat hy tot hem halende was/eenen andere bzeefamen
grooten hoop/soo sult ghy weten/dat dese zijn de thien Stammen die in slavernije ge-
hoert worden/ten tijden des Coninck Olee, de welcken van Salmanassar, Coninck van
Assyrien, gebangen wech ghelept worden/hebbende de selve ghepasseert aen d'ander
zijde der Riviere/ende ober geset aen een ander Landt. Maer sy maectten onder haer
een acroopt ende verdryacht de menichte der Heydenen te verlate/ende te passeren naer
een ander contreye/verre verfscheyden/alkwaer het Menschelijcke gheslachte noyt ge-
woont en hadde/om ten minsten aldaer hare Wet t'onderhouden/die sy in haer Landt
noyt onderhouden en hadden/toghen alsoo dooz die enge incomsten der Riviere Eu-
phrates hem. Ende den Alderhooghsten dede al doe syn wonder-werken met hen/
houdende de stroomen op/ende den loop van t'Water stil/tot datse gepasseert waren.
Want dooz de selve Landouwe/was den wegh seer lanck/namelijcken van anderhalf
Jaer/ende dese Landtschappe worden gheheeten Arfareth, als doe woonden sy albaer tot
op den laetsten tijden. Ende als sy nu sullen beginnen wederom te comen/soo sal den
Alderhooghsten wederom de stroomen ende loop der Riviere ophouden/op datse pas-
seren moghen/daerom hebt ghy dien grooten hoop ghesien met vreden. Dese Schif-
tuere van Eldras willen sommighe op d'Indianen trecken/segghende/die van Godt
ghevoert te wesen/ter plaetsen daer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont had-
de/zijnde het Landt/daerse in woonden/soo verre gheleggen/dat den wegh anderhalf
Jaer reysens lanck is/om aldaer te comen/wesende dit Doelck wpt de natuere bzeef-
saen. Dat d'Indianen van't Joodtsche gheslachte af comen/hout de ghemeyne
ff 2 Maan

Men booz een seker teeken/om dat de selve vreesachtich/deynmoedich/van beel cere-
monien/scherpsinnich ende laughenachtich zijn. Behalven dat soo seggen se noch dat
hare Habjten ende Cleederen de selve schijnen te wesen/die de Joden gewyacht heb-
ben: want draghen een Tunica ofte Hemdekken/ende een kleedt daer boven ober ghe-
slaghen/gaen barre boots/ofte haer schoenen zijn Soolen boven toe ghereghen die sy
Ojotas noemen. Ende dat dit de dyacht der Hebrezen gewest is/segghen sy te bliken
uyt hare Historien/als oock by de oude Schilbergen daerse met dese dyacht af gebeelt
worden: ende oock dat de selve twee Habjten / die d' Indianen alleenlyck draghen/
gheueert zijn/de ghene die Samson in t' woldt spel seloen/van de Schysfuere Tun-
cam ende Sidoneu gheheeten/twelcke zijn de ghene die d' Indianen Hemdekken ende
Omslacy/ ofte Dec-mantel noemen: Maer alle dit selve/zijn seer ietwberdige gis-
singen/die haer veel meer tegens als met zijn. Wy wete/dat de Hebrez schryften geueert
hebben/en dat in daer onder d' Indianen noch Cael noch tecken af en heeft. Van-
der waren seer groote vrienden van Ghelt/ ende dese en draghen daer niet een dinc-
nae. De Joden/ooft ondesneben waren/ en souden hen booz gheen Joden houden.

De Spa-
guarden
houden alle
de ghene die
beruustich
scherpsinnig
ende vrel-
achtich zijn/
hoor afro-
minge der
Joden/ende
de ghene die
ploomp/ on-
bedachtende
beruustich
houden se
re wese-
waa-
rechtighe
teekenen ba-
ren onber-
uengt ende
oprecht
Spagnaert
Dese of dier-
gelijche Ha-
bjten ende
sichte dyach-
te sijn altoos
ghe weest/en
och hupdes
is de manie-
re van Goff
Indien/ ge-
nich als de
Figuren in
nijn Incu-
ratio van
Oreide ber-
toonde sijn.

D' Indianen en weten in't minste noch in't meeste van gheen Besnyden te segghen/
noch en hebben haer daghen soodanighe Ceremonien niet ghebyrecht / ghelijck wel
veel van Ethiopien ende Orienten doen. Maer wat is het te vergelijcken/ dat wesende
de Joden soo groote vrienden van haerder Cale ende Antiquiteyten t'onderhouden/
zijnde soo seer op alle plaetsen der Werelt (daerse heden daghs leven) van alle d'an-
der Aeden verscheilende/ende souden alleenlyck in Indien / hare Afcomste / Wetten/
Ceremonien/Messia. ende eyndtylichen alle hare Joodse dinghen vergeten hebben.
Het ghene dat se segghen/d' Indianen vreesachtich/ superstitieus / scherpsinnich ende
laughenachtich te wesen/en is (van dat het eerste belanght) onder hen allen niet ge-
meyn: Want men heeft onder dese Barbare Natien / die seer vyeert van alle de selve
puncten zijn. Men bindt Natien onder d' Indianen/die in alles seer cloeck ende stout-
moedich zijn. Daer zijnder oock ploomp ende grof van berstant. Van Ceremonien ende
Superstitien hebben de Heydenen altoos vrienden gheweest. Doofake waerom
dat de dyachten van hare Habjten zijn/als verhaelt is/ is booz dien dat het t'eenbou-
dichste/tserhtste ende natuerlychste dinc der Werelt is: want daer is nau welijck
eenighe strapicheyt ofte roust in ghelegghen/twelcke also in boozigen tijden ghemeyn
was/niet alleenlycken onder de Hebrezen/ maer oock onder veel ander Natien. Nu-
dan/belangen de de Historie van Efdras, (soo men van de schryften Apocriph werck sal
maken) soo is de selve meer tegens haer intentie/van daer mede: want is aldaer seg-
ghende/dat de thien stammen van de veelheyt der Heydenen af waken/om hare Ce-
rimonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d' Indianen in't contrarie/zijn genegen
tot alle die Afgoderijen der Werelt. Nu d' incomsten des Riuers Euphrates mogen de
ghene die dit gheboelen/ghenoech sien / op wat maniere dat se van daer in de nieuwe
Werelt moghen passeren ende hoe dat d' Indianen der waerts weder sullen ober com-
men ghelijck als in de boozepde plaetse ghelept wort. Ick en weet niet/waerom dat
men dese Aeden vreesachtich sal noemen mogen/zijnde waerachtich dat se malcande-
ren met doodtyliche byantschappen ende Oozlogghen verdoelghet hebben. In conclusie
ende beslypninge/soo en sie ick niet/dat d' Euphrates, Apocriph van Efdras, de lieben een-
beten passagie nae de nieuwe Werelt ghebede is / als t'betooderde ende t'fabuleuse
Atlantida van Platone ghebaen heeft.

Het 24. Capittel. Door wat redenen men niet welen can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen.

Mer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontbinden: Want men onder d'Indianen gheenighe Schryftueren / noch eenighe sekerre Memorizalen vindende is / van haer eerste Dooz-Ouders ende bewoonders. Ten anderen / soo en heeft men van gelijcken in de Boecken (van de gene die Schryften ghebuyrkt hebben) oock gantich geen spoor noch teyken der nieuwe Werelt ghebonden / dewijle dat hen veel van d'Ouderen lieten duncken / dat men in dese contreye noch Lieden noch Lant / sae dat meer is / noch Hemel en hadde. Hierom en mach sy't niet ontgaen / vooreen epgghensinnich ende vermeten Menschje ghehouden te wesen / den ghenen die hem vermeet / de sekerheyt van de eerste incomste ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben) te betoonen: Maer wy moghent alsoo heen met een gissinge ende discretie (wyt alle het ghene dat hier vooren ghehandelt is) vermoeden / het Menschelijcke gheslachte allenghskens gherepft te wesen / tot dat het in de nieuwe Werelt gheraecht is / zijnde hier van een groot behulp / tgeduerich verbolgh ofte Nabuererschap der Landen / ende by tijden eenighe Nabigatten / ende datse op buydanighe manieren aldaer gheroemen moghen wesen / ende niet van eenighe Bloete toe-gherust te hebben met opsette wilke / ofte by ghevalle van eenighe Schrybzeuckinghe: Al hoe wel dat hier van / om eenighe plaatsen / wel yet van wesen mochte. Want dewijle dat dese Landen over-groot ende wyfstrerkende zijn / hebbende ontallijcke veel Natien van Volcke. Soo moghen wy ooc wel gelooven / d'cene op een / en d'ander op een ander maniere aldaer gearriveert te wesen / ende 'telve alsoo bewoont hebben. Maer daer ick my eptlijcken in resolbere ende beslupte is / dat die vereeninghe / ofte ten minsten / de nae-gegentheyt van Indien / met die ander Werelt / de pinctpaelste ende sekerste reden gheweest is / om Indien bewoont te worden: ende laet my oock duncken / de nieuwe Werelt / ofte West-Indien / noch niet veel dupsent Jaren van Menschenen bewoont gheweest is / ende dat d'eerste die daer quamen / meer gelijcknisse ghehad moeten hebben / van wilde ende onghetemde Menschenen / dan van lieden die gemeenschap ende Burgerlijcheyt onderghelden / arriverende in de nieuwe Werelt / van haer Landt tersteken ofte verdwaelte zijnde / ofte datse haer benout ende benooodicht gebonden hebben / om nieuwe Landen te soecken: ende 'tselk de ghebonden hebbende / hebbent allenghskens beghinnen te bewoonen / gheen ander Wet onderhouden / dan nae dat hen tweynich licht / der natuere (ende dat noch ghenoech verdupstert) onderwijfende was. Ende soose al veel ghede hebben / mogen gheweest zijn / eenighe ghebuyrcken / die hen van haer eerste Daders-landt over-ghebleven zijn: al hoe wel het geen onghelooflijck dinc te dencken is / dat al waert schoon datse upt een Lant van Politie ende goede regeringhe gheroemen waren / hen 'tselbe teenemael / door lanchteyt van tijden / ende weynich usante / wel bergieten soude mogen wesen. Want is genoech bekend / dat men hedenbaeghs noch wel in Spagnien ende Italien hoopwerck van lieden vint / die niet anders van Menschenen en hebben / als alleen de gedaente ende twesen: In boegen / dat men doorsulcken wegh ende op deser maniere heeft comen te hebben een ontallijcke menichte van Barbarische Natien in de nieuwe Werelt.

Het 25 Capittel. VVat d'Indianen te vertellen plachten van ha-
ren oorspronck ende eerste op-comste oft beginsel.

MEt gene dat de selve Indianen plachten te vertellen van haer beginsel ende eerste op comste/en is ghen dinc dat veel te bedieden heeft: want het ghene sp refereren / schijnen meer. byoomen dan Histozien te wesen. Men heeft in't gemeen onder hen lieden groote kennisse ende veel verhaels van de Suint-bloet doch men en can 'tself de niet wel te verstaen comen/ of de Diluvie (diese vertellen) gheveest is/ die algemeine / die inde Schifsture verhaelt wordt/ ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte overbloedinge van Water geweest is/ in de Contrepe daer sp woonen. Daer wordt van erbaren ende bedreben lieden gheeyt/ dat men merckelijcke ende clare teyckens (in dese Landen) siet van datter eenige groote Diluvie ofte inundatie gheveest moet hebben. Ick houde my meer met het goetduncken der ghener. die gheboeckende zijn / die teyckenende ende spoorende men van de Diluvie bindende is/ niet te wesen/ van die van Noë, dan van eenich ander in't bysonder/ ghelijck als de ghene/ die van Plato vertelt: ofte van de Poeten van Deucalion gesongen wordt. Nu' t'nach wesen soo' t'wil / d' Indianen segghen/ dat alle Menschen met de Diluvie verbyoncken zijn: Ende vertellen dat upt het groote Lack ofte Mepz van Titicaca een Viracocha gheromen soude wesen/ den welcken heet in Tiagnanaco onthielde/ (alwaer men noch hebben/ daeghs de gront-besien ende over-blijfsels van een seer oudt ende byeemt gebouwt sien mach) ende dat se van daer ghecomen zijn. na Cusco, worden de het Menschelijcke geslachte also weder menichfuldicht. Sp wijzen noch in't selve Mepz een Eplanden/ alwaer sp vertieren/ hem de Son verhooghen ende onderhouden te hebben/ waerom sp hem aldaer in hooghen tijden veel sacrificien aenbeden: niet alleentijcken van Schapen / maer oock van Menschen. Andere vertellen/ dat dooz een Wensler van upt een seker Hol/ gecroepen quamen/ ses/ of ick en weet hoe veel lieden / ende dat de progeneratie ofte voort-teeinghe der Menschen weder een aenbanck ghegeven hebben/ welke plaetse om de selve oorzake ghenoeint wordt Pacari Tampo. Hebben oock hoort een opinie / dat die Tambo van't outse geslachte der Menschen zijn. Van hier seyt men Mango capo, voortghecomen te wesen/ den welcken sp hoort een Verdelinghe ende t'hoort der Ingas bekennen te wesen. Ende segghen/ van desen ghesproten zijn twee Familien ofte geslachten/ dreene van Hanan Cuzco, ende d' andere van Vrin Cuzco: refereren/ dat de Coningen Ingas (alse Geylogh boerden ende verseyden Probtincten overwonnen) voortreden gaven/ om daer mede t' Geylogh met gherechtigheyt te beddedighen / dat alle de lieden hen onderdanigheyt ende erkerentnisse schuldic waren / dewijle dat upt hare geslachte ende Vaders-land de Werelt vernient/ ende alleen hen lieden de waerachtige Hellighe ende Godt-dienste gheope nbaert was. Maer waer toe ist noodich daer meer by te hoegen/ ghesten het altemael leugen ende byeemt van de reden is. Het gheue dat van gheleerde Mannen geschieden ende bevesticht wort/ is/ dat alle t'gene dat men van gheyeugenisse ende kennisse van dese Indianen can hebben/ comt tot op ontrent vier hondert Jaeren/ zijnde alle het voortgaende een rechte verwaertheyt ende dupsteren Nibel/ sonder eenighe sekerheyt te mogen vinden. Ende ten is niet te verwonderen/ dewijle datter Boecken ende schriften ghebrackende waren / in welker plaetse sp haer soo uptruntende rekeninghe van de Quipocamaios hebben. Soo ist van ghenoech/ ende noch meer als veel/ dat se van vier hondert Jaeren reden weten te ge-
ben. Als

ten. Als sck met neersicheyt onder soeckende was / om van hen te verstaen / van wat Landen ende Volckeren / sy in't Landt (daerse in woonen) ghecomen sijn / hontse seer verre / daer van eenighe reben weten te gheuen / maer waren eer voorsz geuisselijcken geuoelende van haren eersten oorszpronck ende uptcomste in de selue nieuwe Werelt (daer sy nu woonen) gheschapen gheweest te sijn: twelcke wy in't contracte / met ons geloof bewesen hebben / daert ons leerende is / alle Menschen van enen Menschenen af ghecomen te wesen. Men heeft merckelijcke teykenen ofte gissinghe / dese Lieben een langhen tijdt gheleest te hebben / sonder Coninghen / nochte verozdineerde ofte Burgerlijcke Politie / maer datse woonende waren by Ghebuerten ende Stotten / geelijck als heden / daeghs die van Florida, Chiriguanas, Bratilianen , ende veel meer andere Natien doen / de welcke gheen sekere Coninghen hebben / dan na dat het hen in't Hoofschiet / ende in tijdt van Oorlogh ofte Vrede te passe comt / soo kiesense hare Hoofden ende Kegeerders. Maer in't verloop van tijden / begonsten sommige personen (die in cloekheyt ende vernust d'ander te boven gunghen) te heerschen / ende te gebieden (geelijck als in voortijden Nimrot) ende 'tselue allenghs aen-groepende / sijn comen te verstighen de Coninkrijcken van Peru ende Mexico, die onse Spagniaerden aldaer ghebonden hebben. Ende al hoe wel datse Barbarisch waren / gingen niet tegenstaende alle d'ander Indianen veel te boven. Alsoo dat de voorszde reben d'inghende is / het meesten deel van't Indiaensche geslachte ghesproten ende bermenichsulbicht te wesen / van wilde / woeste ende ghebluchte lieben. Ende dit is nu ghenoech berorende / tghene ons van de origine / oorszpronck ende op-comste van dit Volck te vozen comt / om te handelen / late ende de reste voorsz wanneer dat wy hare Historien byeder tractaten sullen.

Eynde des eersten Boecks:

Het tweede Boeck der Historie Naturael ende Morael van West Indien.

Het eerste Capittel. Daer in gehandelt sal worden van de Nature
re ende eyghenschappe der Equinoctiael.

Wesende het meesten deel / dat van de nieuwe Werelt ondeckt is / onder de middelste Regioen ofte Gheweste des Hemels / twelcke is tghene dat d'Ouderen Torridam Zonam genoemt / ende voorsz onwoonbaer ghehouden hebben / so ist noodtich te weten / om de dinghen van Indien te begheuen te verstaen / de nature / conditie ende eyghenschappe van dese Regioen ofte Gheweste. Ten duncte wy niet datse qualijck gheseyt hebben / de ghene die bevestichden / dat de kennisse van de Indische dinghen sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse der Equinoctiael: want alle het verskil dat d'ene Werelt van d'ander heeft / comt bynaest upt de eyghenschappe des Equinoctiaels, ende is om aen te mercken / dat alle de spatie / die men heeft tusschen de twee Tropicos ghereduceert ende geramineert moet wesen (als een eyghen reghel) op de Linea ofte streck van't midden / twelcke den Equinoctiael is: sijnde alsoo ghenoemt / om dieswille / dat soo wanneer de Son daer op is / so

Is/soo maect het ober de geheele Werelt/gheleijcke daghen ende nachten: Als oock om dat de ghene die baer haer woon-plaetsen onder hebben/igheheele Jaer dooz genietende zyn/de selve ghelijckheyt ende eenparicheyt van dagen ende nachten. Onder dese Linea Equinoctialis, bin den luy soo veel ende wonderlijcke opghenschap: en/datse ons met groote reden tuerstandt verwackeren ende verscherpen / om d'oor'aerke daer van t'ondersoecken / ons niet soo seer lepdende dooz d'onderwijnsinghe der oude Philosophen / als wel dooz de waerachtighe redenen / sekerre experientie ende erbaentheyt.

Het 2. Capittel. VWat dat d'Ouderen ghemoveert heeft, voor een onghetwijffelt dinck te houden, de *Torrída* on woonbaar te wesen.

Nemende dan de sake eerst van syn beginsels af/ soo en mach dan niemant ontkennen / her ghene ons claerlijcken vertoon wort dat de Son in't ghenaken der warmende/ende in't af-wycken herco utwende is/warr van de Dagen ende Nachten Winter ende Sommer/goede ghetuyghen zyn/dooz welke veranderinghe/coude ende hitte veroorzaecte wort/dooz't nae hy comen ofte af-wycken der Sonne. Het ander, twelcke niet min waerachtich ende boozseker is / is / dat hoe de Son naeder by comt/ende met syn stra en aldersteijst ober'thoofst trefst/hoe datse't Aerdtijck aldermeest verbrandt. Dit selve mach men claerlijcken sien ende ghevoelen / op het heeste van den middach/ende in't crachtichste van den Soner. Hier ypt wort wel ende te recht ghenomen ende vermoedt / (ghelijck als het blyckt) dat/hoe dat het Lant verschepdender van den om-loop der Sonne gelegen is/hoe dat het couwer is. Gheleijck als luy bebinden/dat de Landen/die d'alder Hooyderijckst gheleghen d'alder coutse zyn/ende de gene die den Zodiack (baer de Son in gaet) aldernaest liggen/zyn in contrarie d'alder heetste. Op dese maniere ist/dat het Lant van Ethiopien, dat van Africa ende Barbarjen in hitten te boven gaet: Ende Africa, dat van Andalusia: ende Andalusia, dat van Castilien, ende Aragon: ende Castilien dat van Biscayen ende Franckrijck. Ende hoe verder nae't Hooghe/hoe dat dese ende d'andere Hobintien van minder hitten zyn: ende volgens/soo gaen de ghene die de Son meest genaken/ende met syn stralen aldersteijst ghetrefst worden/in de alder meeste hitte te verdraghen/te boven. Sommighe boeghen tot het selve/noch een ander reden/te weten / den om-loop des Hemels/de welke binnen de Tropicos seer rad ende snel / ende dicht by de Polen/seer verlancksaem is: waer ypt b. slupten de Regioenen ofte Ghewesten/die den Zodiack ombangende is/dyze oorzaken te hebben/om van de hitte verbrant te worden/teerne de naeyghert der Sonnen t'ander van dat haer de stralen seyl neer tressen/ende t'berde/om datse ghetetende zyn den alder inelsten om-loop des Hemels. Wat belangende is/dat van de hitte ende coude gesept wort / is het ghene dat den sin ende de reden in conformiteyt/sijhnen te bevestigen: Ende nopende d'ander twee qualiteyten/twelcke zyn/dochtigher ende drooghe. Wat sullen wy segghen? Sonder twijffsel/her isse de: want de drooghe te sijnnt veroorzaecht te wesen dooz't ghenaken / ende de nor'tigheyt/dooz't af-wycken der Sonne. Ende soo ghelijck als den Nacht couder is/van den Dach/alsoo is die oock bochtigher: Ende om dat den Dach heeter is/waerom is die oock droogher. Den Winter/als de Son verre van der handt is / is zout ende reghenachtich / zijnde den Sommer / wanneer de Son nae hy is / heet ende droogh. Want soo ghelijck als het byer is siedende oft brandende/ alsoo gaet het oock ghelijck

*Twelcke ic also genoech onberbonde hebbe waerachtich te wesen/in onse voyagie ende ondersoekinghe van Hooghen om/op d'onderkinge der Straet ofte Passawte/als oock op mijn boegende reyse ober den Equinoctiaal, nae d'ost-Indien.

ghelijckelijcken op d'zooghende. Nu zynde van Aristoteles ende d'ander Philosophen aenmerckende het ghene boozeyt is / boegghen ghelijckelijcken / de middelste Regioen ofte Gheueste (die men Torridam noemt / dat is de versenghde ofte verbrande) en overbloedicheyt van hitte ende d'zooghte toe : Waerom sy seynen / datse wonderlijck verbant d'zoogh / ende volghens / gantsch gheberckelijcken van Wateren ende weyden was : Ende dit aldus wesende / moest het nootwendigh seer ongherestijck / ende des Menschenelijcke habitatie contrarie wesen.

Het 3. Capittel. Hoe dat de *Torrida Zona* overvloedich vochtich is, ende dat hen d'Ouders hier inne seer bedroghen hebben.

Wesende alle t'ghene dat gheseyt is / nae het goetduncken waerachtich seker ende claer / en is niet teggenstaende / nae t'ghene men daer van onderbonden ende verstaen heeft / seer valsck ende contrarie : Want de middelste Regioen ofte Gheueste (die men Torridam noemt) woort niet rechter waerheyt van Menschenen bewoont : Ende wy hebbense van ghelijcken langhen tijdt bewoont gh'had / zynde de bewooninghen des selben seer gheboecklijcken ende aenghenaem. Nu bewijle t'selfde aldus is / zynde kennelijck / dat van de waerheyt gheen valscheyt volghen mach / wesende de conclusie (ghelijck alsse is) valsck / soo ist dan van doen / dat wy weder achterwaerts / op de selve voetstappen keeren / ende de beginsels scherpelijcken overzien / waer inne dat de faute ende t'bedroch ghelegghen mach wesen. Verselijcken soo sullen wy verklaren / wat de waerheyt belanghende is / nae dat het ons doot waerachtige erbarentheyt onderwessen gheweest is : onderstaende daer nae (al hoe wel t'selve een groote saecke is) d'epghen reden / nae goeder Philosophij / daer van te gheven / t'laetste dat boven booggestelt worden was / dat hoe de Son t'Arctrijck naest was / hoe dat de selve meerder d'zoogte verrooylaecte. Dit scheen een stercht ende seker dinct te wesen / zynde niet teggenstaende seer valsck : Want men en heeft in de *Torrida Zona* in gheenighen tijden meerder regens ende overbloedicheyt van water / dan / soo wanneer dat de Son aldernaest by / ende steijst ober t'hoofst gaet / is boozwaer een wonderbaerlijck dinct / ende de weerdtich om aent te mercken / dat den tijt van't Jaer die men in de *Torrida Zona* alderhelderst / claer / ende sonder reghen heeft / is / soo wanneer dat de Son daer alderberst van daen is / ende int contrarie / soo en is daer gheen tijdt van't Jaer volder van reghen / volcken ende siccum / (daer se val) van soo wanneer de Son aldernaest by ende ober t'hoofst is. De ghene die in de nieuwe Werelt niet gheweest hebben / sullen dit by abontuer booz ongelooftich houden / jae oock noch wel de gene die daer geweest ende gheen acht op gheslagghen hebben / sult oock misseghen wat neus schijnen te wesen : Maer d'ene niet d'andere sullen hen lichtelijcken verwonnen gheven / acht nemende op de waerachtige experientie van dat geseyt is. In dit Peru / welke aenschouwende is den Polum Antarcticum, ofte van't Zuyden / heeft men de Son alderberst af ten tijden datse die van Europa aldernaest by gheben : Ghelijck als daer is in de Maenden / Mayo, Junio, Julio ende Augusto, soo wanneer datse den Tropicum van Cancer naest by is / in welke boozsepe Maenden / men in Peru een claer helder weert heeft / sonder eenighen reghen ofte siccum te vallen / loopende de Rivieren seer vermindert / jae sommighe gantsch uytgedrooght van Water. Maer daer nae comende boozder int Jaer / ende ghenaeckende de Son den Circkel van Capricornus, soo begint het weder

weder terfont te regenen ende te sneeuw/en met grooten opwateren der Sibieren/ te weten/van October af tot December toe: Ende heerende de Son weder van Capricorno af/ soo treftse die van Peru recht ober t'hoofst: als dan soo heeft men t'gheweldt ende t'ghebaer van de wateren/crachtighen reghen/veel sneeuw/ ende die ghewaldige opwateren der Sibieren/ welke is/ op den selven tijdt /datter de meeste hitte van t'Jaer regnerende is/ te weten/ van Ianuario af/ tot half Martij toe. Dit is a dus alle jaren in desen Provincien van Peru, sonder dat het van penant gecontrarieert mach werden. In de contrepren/ welke aenschouwende zyn den Polum Arcticum, ober d'ander zijde der Equinoctiael, gheschiet het als dan gantsch int contrarie / ende is dooz de selve reden. Laet ons nemen Panamá, ende alle die Custe / ofte nieu Spagnien/ d'Eplanden van te Loef waert/Cuba Española,Iamaico.S. Iuan del Puerto rico, suilen sonder faute binden/datse genietende zyn/ van t'beginsel van Nobember af/ tot April toe/eenen claren ende helberen Hemel. Zynde d'oorfakke / dat passerende de Son de Linea Equinoctialis, nae de Tropicum Capricorni toe/ als dan van die Regioenen ende contrepren meer afwijckende is/ als op reinighen anderen tijdt van t'Jaer. Ende int contrarie/soo comen in de selve Landen/ghewelbighe opwateren/ende oberuloedighe regenen/ als de Son daer weder nae toe comt/ ende aldernaest by is/ t'welcke is van Junio tot September toe: Want als dan wozense van de Son aldernaest ende ste yst ober t'hoofst ghetrest. Dit selve is oock geoberbeert in Oost Indien/ gelijk het by de Zieven/ van derwaerts ober/blijckende is. Alsoo dat het eenen generalen regel is/(hoe wel het op sommighe plaetsen / dooz bysondere oorfsaken/exceptie heeft) in de middelft Regioen ofte Gheweste van de Torrida Zona, als de Son afwijckt het alderlaerste ende helberste weer te wesen/hebbende als dan de meeste drooghete. Ende soo wanneer sy ghenaeckt is/ t'reghenachtich/ ende heeft de meeste vochticheyt: Ende nae t' veel ofte wepnich afwijcken der Sonne / soo heeft het Landt veel ofte wepnich obervloet van Water.

Dit is al-
dus in Oost-
Indien / by
de contrepren
van Goa, en-
de de Custe
die men eg-
ghenlijcken
Indien ende
Malabar
noemt / als
in mijn Iri-
nerario ghe-
sien mach
worden.

Het 4. Capittel. Dat het buyten den Tropicos int contrarie van de Torrida Zona is, ende alsoo heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verft af is.

Buyten den Tropicos gheschiet het gantsch contrarie/ want den regen en de coude comen beyde te samen/ als ooc de hitte met de drooghete. In gheheel Europa ende d'oude Werelt/ is dit selve seer gemeyn ende bekent / zijnde van ghelijcken oock alsoo / in alle de nieuwe Werelt/waer van t'gheheele Confinckrijk van Chile, goede ghetuyghe is / t'welcke (om dat het buyten den Circel van Capricornus, ende op soo veel hooghten als Spagnien ghelegghen is) de selve ghetijden van Winter ende Sommer heeft / als Spagnien: Wtgenomen dat den winter aldaer/ comt/ int contrarie/ van als in Spagnien Sommer is/ om dieswille dat het den reghen Pool aenschouwende is. In boeghen dat in de boozepde Provincien de Wateren ende reghen/ seer oberbloedich/ ghelijckelijcken met de coude aencomen/ ten tijden dat de Son van die Contrepren begint af te wijcken / t'welcke is / van t'eerste van April af / tot gheheel September toe: comende de warmte ende drooghete wederom / soo wanneer hen de Son weder ghenakende is. Epnlijcken gheschiet gantsch ende al op de selve maniere / ghelijck als in Europa, t'welcke oorfsacke/ t' selve Landt/ soo wel in de byuchten/ als in de bernusten/ meer

meer over een comt/met de conditie van Europa, als met eenich ander van Indien. Het selve siet men van gelijcken te gheschieden/ op de selve maniere ende opdormantie in dat groot stuck Landts/ t welcke hem upt het binnenste van Ethiopien is uptbrepende puntz-ghewijs nae de Cabo de bona Esperanca toe: Waerom gheseyt woijt/ dit die rechte oorzake te wesen/ van t'overloopen der Rivier Nilus in den tijdt van den Sommer/ daer d' Ouderen soo seer van ghebruytputeert hebben. Want in de voorszeyde contreye/ soo begint men in April (als de Son Aries gepasseert is) den Winterseken regen ende opwateren te criggen/ om dat het alsdan/ aldaer begint te Winteren. Ende dese Wateren (welcke een deels van t' sueru/ ende een deels van den regen voortcomen) verbullen de groote Lacken ofte Meeyzen daer den Nilus (nae de rechte ende seckere Geographie) haren oorzpronck van heeft/ de welke alsoo allengs tiens aen d' inghende/ hare stroomen vermeerderen/ ende met der tijdt haren cours nemen/ een groot ende weeghs/ comende alsoo over te loopen/ dooz t' gantsche Lant van Egypten, ten tyden van den Sommer: t welcke een dinc teghens de natuer sijnnt te wesen/ ende comt nochtans/ des niet te ghenstaende seer met over een: Want in den selven tijdt dat het in Egypten (t welcke onder den Tropicum van Cancer ghelegghen is) Sommer is/ soo is het aen de Meeyzen ende Fonteynen/ ofte oorzpronck der Rivier Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt/ Winter. Men heeft in America een ander inundatie ofte overlooppinghe van Wateren/ die dese van den Nilus seer ghelijcksonnich is/ te weten/ in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoemt) de welke alle Jaren (dooz de menichte van t' water/ dat upt het gheberghte van Peru comt afstorten) soo onordentlich/ upt de moeder/ ofte overloopt/ ende alle t' voorszeyde gantsche lant/ soo ghewelichlycken bedeckende is/ dat d' Inwoonders van dese contreye ghedwonghen sijn/ den selven tijdt de woonplacetten te verlaten/ ende hen in de Schuyten ende Canoa's t' onthouden.

Het 5. Capittel. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte en Sommer, den regen ende opwateren heeft, ende van de reeckeninghe der Winter ende Sommer.

In somma/ dat den Sommer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghewesten met de hitte ende drooghden vereenicht/ ende den Winter met de coude ende bochticheyt: Maer binnen in de *Torrida Zona*, soo en vereenighen haer de voorszeyde qualiteyten in alwicker boeghen niet: Want den reghen volghet op de hitten/ ende met de coude (condt hiet ick gebruyck van overbloedige hitte) comt de claerheyt ende t' helder weer. Hier upt comt het (dat zijnde alsoo/ dat men in Europa den Winter dooz den reghen ende coude/ ende den Sommer dooz de hitte ende t' claer weer/ bestaende is) dat siende onse Spagularde in Peru en nieu Spagnie hieten den tijdt van veel Waters ende reghen/ Winter/ ende den tijdt van weynich ofte gantsch gheen reghen/ Sommer. Waer inne s' hen schlechtelicken bedeyghen: Want op dese maniere segghen s' den Sommer te wesen/ in de gheberghten van Peru, van April tot September toe/ om dat het alsdan van reghenen ophout: Ende van September tot April toe/ segghen s' Winter te wesen/ om dat het dan weder begint te reghen: Ende alsoo bevestigen s' dat men int geberghte van Peru, den Sommer heeft/ op den selven tijdt noch min noch meer als het in Spagnie Winter is. En als hen de Son in den Zenit recht over t' hoost gaet/ soo gheloovent s' / dat het opprechtelicken

Winter is / alleerlijck om dat men als van den meesten reghen heeft. Maer dit sel-
 ve is een binck om te lachen / ghelijck als ghesproken vande ghene die sonder weten
 schap zijn: Want so gelijck / als den dach hem van den nacht / dooy de regenoord-
 heyt der Sonne / ende dooy sijn absentie ofte afwesen in onse Hemispherio, nae den om-
 loop van t eerste Mobile / t welcke de definitie van den dach ende nacht is / vershillende
 is / alsoo oock / noch min noch meer is de a Somer van den Winter her schillende / dooy
 de naebpheyte ofte afwijkinghe (nae den epgghen omloop) der Sonne / ende dit is sijn
 definitie. Ergo, soo heeft men voorszeker den Somer / ten tijden / als de Son ten alder-
 naesten by is. Ende dooy ghewis / den Winter / alse ten alderuytersten van der hant
 af is / van t afwijcken ofte ghenaken der Sonne / volght de hitte ende de coude / ende
 nootwendich de ghetempertheydt. Maer t regenen / ofte niet reghenen / t welcke is
 de dzooghte ende bochticheydt / en volghter niet nootwendichlijken upt. Alsoo dat
 men / tegens t gemeyn goetbuncken van velen / vermerkende is / den Winter in Peru
 laer / heider / sonder reghen / ende den Somer / reghenachtich te wesen. Ende niet in
 contrarie alst van den ghemeynen Man ghemeynt wort / dat den Winter heet / en-
 de den Somer coude is. Dese selve dwalinghe heeft men in de differentie die se stel-
 len / tusshen de Gheberghten ende de platte Velden van Peru : Segghen / dat soo
 wanneer int Gheberghte Somer is / soo ist in de platte Velden Winter / dat is in
 April, Mayo, Junio Julio, Augusto : Want als van soo zijn de Gheberghten genetende /
 een heider Sonne / schijns weer / sonder reghen : hebbende op de selve tijdt / die van de
 platte Velden / nevel / misten / ende het ghene dat men Garija hiet / t welck is een damp
 ofte sachte bochticheydt / daer de Son mebe bedeckt wort. Maer ghelijck als gheseyt
 is / so moet men beslypten den Winter ende Somer te comen van t ghenaken ofte af-
 wijcken der Sonne. Ende dewijle dat in gantsch Peru, soo wel int gheberghte als op
 de vlacke Landen / de Son op eenen tijdt ghenaeckt ende afwijckt / soo en gheeft het
 daerom gheen reden / te seggen / dat soo wanneer in de eene plaets Somer is / als van
 op d' ander plaets Winter te wesen / al hoe wel dat het gheest of t neemt / hoe men de
 vocabelen ghebruyckt. Sy moghen die noemen soo sy willen / ende by segghen / dat
 het Somer is / alst niet en reghent : alst schoon dat het van heeter is / heeft wy nich te
 beduppen / het ghene dat noosich is / is kennisse te hebben van de waerheyt die ber-
 haelt is / dat men de wateren niet altoos en crjgt / met het ghenaken der Sonne / maer
 gheschiet eer in den Torrida Zona, gemeenlijck int contrarie.

Het 6. Capittel. Dat de *Torrida* groote overvloedicheydt heeft
 van t Wateren ende Weyden, al ist schoon dat het van *Aristotele* noch soo veel
 onkent wordt,

Mer t' ghene gheseyt is / mach men genoegh verstaen /
 de *Torrida* Zona, Wateren te hebben / ende niet dzoogh te wesen / t wel-
 ke waerachtich is / ende dat in sulcken graet van menichte ende ghebue-
 richheit dat het daer in d' ander Regioenen ofte Gewesten der Werelt te
 boven gaet / upt / ghesebondert sommige plaetsen daer men Zant-landen
 ofte Woestijnen heeft / ghelijck alst oock van gelijcken op andere plaetsen der Werelt
 is. Van de Wateren des Hemels / is al bewesen / datse overbloedicheyt van reghen /
 sneeu / ende misten hebben / de welke namelijk in de *Provincien* van Peru in ober-
 bloet zijn. Van de wateren des Hertrijer / als daer zijn Rivieren / Fonteynen / Beken /
 Putten / stil staende Meeyzen ende Lacken / en is tot noch toe niet geseyt / maer zijn de
 ordinarijs /

ordinaris dat de Wateren van beneden / met die van Goden responderen / soo mach
 het hem oock wel verfaen laten / dat sy daer wesen moeten. Nu dan / soo is te we-
 ten dat men daer sulcken overvloet van loopende Wateren heeft dat men niet en sal
 bevinden de gheheele Werelt meer ende grooter Rivieren / Lacken ende Mozaassen
 te hebbe als dese nieuwe Werelt doet. Het meesten deel van America en can dooz dese
 overbloedicheyt van Wateren / niet bewoont worden / om dies wille dat de Rivier en
 des Somer - daeghs met d'op-wateren gheweldelijken uyt de Moeder / ofte
 over-loopen / ende het al te mael bederven / ende dooxt Sijck ende Modder der
 Mozaassen ende Weeck-grondighe plaatsen en mach men daer op veel Contrep-
 en niet dooz passeren. Daerom de ghene die by ende ontrent de Paragnay (daer
 hier boozen mentie van ghemaect is) woonachtich zijn / gheboelende t'wassen
 van de Riviere / schicken sy / aler die op t'hooghste comt / hen te begeven in de Canoas
 ofte Schupkens / alwaer sy hare woonplaatsen in maken / en haer Husfraet bergen
 booz den tijt van ontrent drie Maenden / ende conserveren / alsoo d'ijvende / heilfeder
 yerfoonen ende goederen : Ende keerende de Rivier weder in syn Moeder ofte bes-
 sieck / soo begheven sy hen van ghelijcken weder tot haerberwooninghen op t'Land /
 die als dan noch niet gheheel droog en zijn. De grootte van dese Riviere is soo
 gheweldich dat soo haer de Nilus, Ganges ende Euphrates in een versamden / en souden
 daer noch nieuwers nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groo-
 te Rivier / Magdalena ghenaamt die tusschen Santa Martha en Cartagena in Zee loopt
 die men niet reden de groote Rivier hier ? Als ick daer ontrent booz by wils seplende /
 maecten die my verwondert dat men thien mijlen daer van oft Zeewaert in / be-
 schepdelijcke tepkenen van syn stroomz sien mocht / ende nemen / sonder twyffel / haer
 course over de twee inde mijlen byete / met sulcken geweld dat sy die onniete ycke Zee
 Ocean albaer met syn Baren niet overwinnen mach. Waer sprekende van Rivieren /
 soo doet met reden alle d'ander swijghen / de groote Riviere die van eenighe van de
 Amazonas, van andere Marañon, ende van ettelijcke Orellana ghenoemt wert de wel-
 ke onse Spagniaerden ghebonden ende bevaren hebben : Ende blyve in twyffel of
 ick die Rivier ofte Zee heeten sal. Dese Rivier comt uyt het Gheberghte van Peru
 affloopen / van de welke verrijghende is / overbloedicheyt van reghen-Water / als
 oock van de Rivieren die in haer treckt / passerende dooz die groote Welden ende
 Wacke-Landen van Pautio, Dorado ende Amazone, comt eyntlijcken in den Ocean
 uytloopen / comende bynaest recht teghens d'Eplanden van de Margarit ende Tri-
 nitate over / maer sijn Geveren strecken soo uytbrypende / (namelijcken int laetste
 derde paert) dat het te midde wegen van dien heel ende groote Eplanden heeft. En
 de ryghene dat noch onghelooftich schijnt te wesen / is dat soo men te midwerghe van
 de Rivier comt / soo en can men anders niet int ghesichte krijghen / van Hemel ende
 Water : Jae dat meer is / soo wozen de hooghe gheberghten / die dicht by de Geve-
 ren ban de Rivier staen / dooz de groote wybde bedeckt / ende uyt het ghesicht. De
 breebde ende die soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier / (die men recht noemen
 mach / kespser der Rivieren) hebben wy verfaen uyt een goet origineel van een broe-
 der onser ghelieschap den welcken (noch jonck ghesel wesende) die t'eenmael bevaren
 heeft / hem bindende in alle die gheschiednisse van die so byzende incomste die Pe-
 dro de Orfua dede / ende onder die opvoerighe ende particulere daden des obstinaten
 Diego de Aguirre, van alle welke moeyten ende perijckelen / hem Godt de Heere her-
 lost heeft om hem tot onser ghelieschap te byenghen. Soobanich dan / zijn de Rivie-
 ren die men heeft in de contrepen die men droog Torrida ende verbyzande Rigioen ofte
 Geweste noemt / welke van Aristotele, ende alle d'Overen / dooz arm ende ghebe-
 helijck

keijck van Wateren ende Wepden ghehouden worden: Nu om dat ick mentte ghemaeckt hebbe van de Rivier Marannoa, om met reden d'overbloedicheyt der wateren/die onder de Torrida zijn/te bewijzen/soo duncthet mij goet te wesen een waputich te roeren van't groote Wapuz ofte Lack/Titicaca gheheeren / welke ghesleggen is int midden der Provincie van Collao. In dit Lack loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren upt / heeft alleenijck een doozicht ofte loosinge van Water / doch niets te groot / hoe wel dat men seyt die upnemende diep te wesen / over t'welcke niet moghelijck en is/een bygghe te maken/dooz de diepte ende breedde van't Water: Nocht en wozt oock nae sijn seggen / met gheen Barken ofte Schuyten ghepasseert / dooz den gheweldighen snellen loop der stroomen / wozt ghepasseert met een mercke hcke aerdigh: cunst/ende erghe Indiaenschen bont / over een Bygghe van stroo ghemaeckt/ghelagen op t'selbe Water/de welke/dooz de lichticheyt der materie / niet te groot gaen mach/zijnde een passagie die seer seker ende doerlijck is. Het selbe Lack heeft int omgaens ontrent tachtentich mylen / ende mach wesen van vijfen dertich mylen lanc / ende op sijn breedste vijftien mylen: Heeft Eplanden die in voorzyden bewoont ende bebout gheweest zijn / maer zijn teghenwoordich woest ende onbewoont; t'bynght een groote menichte van een sooyte van Biesen doozt/die d'Indianen Totora hieten/de welke hen tot beelding hen dienstich zijn/want is een sja dooz Werckens ende Peerden/als oock dooz de seve lieden: maken daer oock hupen/brant ende Schuyten af/ende alle t'ghene dat van doen is/binden de Vros (alsoo hieten dese lieden) in haer Totora. Dese Vros zijn soo dom ende beestachtich / dat sy haer selven dooz gheen Menschen en achten. Men ver telt van hen dat ghebraccht wesen die wat lieden d'atse waren: Antwoozden datse gheen lieden maer Vros waren/ghelijck oft sy een ander sooyte van Biesen hadden gheweest. Men vondt gheheele Gemeneyten van Vros,die hen in hare Ballas ofte Schuytgens van Totora int Wapuz ofte Lack onthouderende waren / woonende alsoo onder den anderen met de Schuytgens een een ghehecht/ende aen eenighe Streerofte ofte Clippe vast ghebonden. Ende gebeurden al te mits wel/dat haer een heele Ghemeynte van d'ander veranderde: In sulcker boeghen/dat soeckende heden de ghene die daer gisteren waren/en vondt men van de gheheele Ghemeynte oft Ghebuerenschap tael noch tecken af. Van dit Lack af/loopende het Canael ofte doozicht van't Water ontrent vijftich Mylen weeghs/ heeft men een ander clepnder Lack / Paria (ghenaemt) t'welcke oock Eplandekens in sich heeft/ende men en can daer gheen doozicht ofte Water-loosinghe van ghebinden. Daer zijnder veel die meynen dat het onder der aerden doozloogt/ ende alsoo in de Zuyder Zee upt comt: Ende byenghen dooz een verbolgh / een arm van een riviere/die men van seer nae by in Zee siet loopen/ sonder den ooyprontch ofte t'beginsel te weten. Ick soude eer ghelooven dat het water van dit Lack/aldaer van sijn selven/dooz de Son geconsuimeert wert. C is nu van dese berclaringhe ghenoech/op dat het bliicken mach/hoe ongherechtelijcken dat d'Ouders de middelste Regioen ofte Ghemeynte verwoenen hebben / ghebreckelijcken van water te wesen / waerachtich zijnde/dat het soo wel van den Hemel als van het Aerdrick/overbloedichepdt van Water heeft.

Het 7. *Capittel*. Wordt ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de *Tropicos*, daer verit af wesende, t' water is op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is.

Eck hebbe dickwils met booznemen overdacht / wpt wat oorsaecke dat het comen mach den Equinoctiaal soo boechrich te wesen als gheseyt is. Te niet doende de dwalinghe der *Quiden* / soo en comt my anders gheen te boozen / dan dat de groote cracht der *Sonne* aldaer een groote oberbloedicheyt van vaporen ofte dampen / van de geheele *Zee* *Ocean* (die daer soo wijt ende byet is) nae hem treckt / ende opheffende is: zynde de selve ghelijckelijcken (soo haest als soo grooten menichte van vaporen ofte dampen opgehaelt zyn) met een wptnemende raddicheyt / ontbaen ende in reghen verandert. Dat den reghen ende opwateren van wptnemende hitte comen / can men dooz bele ende openbare experientie beproeven / waer van d' eerste is / het ghene ick geseyt heb aldaer te regenē in den tijt als de *Son* alderst eyfist met sijn strale over t' hooft tref / zynde daerom soo veelte crachtigher. Ende soo wanneer dat de *Son* af wijkende is / ende de hitte begint te maigen / soo en comter noch reghen noch afwateren. Hier wpt dan reghen te wesen / die den reghen veroozsaecht. Item / is geobserveert (ghelijck het waerachtich is) in *Peru* ende *Spagnien* dat den reghen ende afwateringhen / ouer de gheheele *Regioen* ofte *Gheueste* van de *Torrída*, ordinaris nae den middach comen / te weten / soo wanneer de stralen der *Sonne* haer volcomen cracht ontfaughen hebben. Des mooghens reghent het seer seldom / waer dooz haer de repende lieden daer nae weten te hoeghen / ende haer des *Maogghens* boezch op maken / schickende tegghens den middach hare dach-reys volepndt te hebben / want houdent dooz een seker dinc / van als dan niet nat te worden: Dit selve is ghenoech bekent / van den ghenen die in dese *Landen* ghereyft hebben. Doch mede soo woeter gheseydt van sommighe erbaren lieden / den meesten blaegh des reghens te wesen / als de *Maen* op sijn volste is: hoe wel ick hier van (om de waerheyt te segghen) gheen volcomen oordeel af weet te gheuen / niet tegghenslaende dat ick het tot ettelijcke malen ondersocht hebbe. In hoegen dat het *Jaer* / den dach ende geheele *Maent* / de boozlepde waerheyt te verstaen geeft / van dat die *precelsive* hitte van de *Torrída*, den reghen veroorzakende is. De boozlepde experientie hertoont ons t' selfe in de dingghen die *Artificiaal*, ofte ghemaccht zyn als van de *Alambicken*, daer men t' water met wpt de *Crupderen* ofte *Wicmen* distilleert / om dat de cracht van t' besloten wyer / oberbloedicheyt van vaporen ofte boechticheyt op treckende is / zynde dooz de cracht om dat het gheen wpttocht en vint / ghebozonghen / ende in water of nat verandert. Dese selve *Philosophijhe* heeft men coek int *Silber* ende *Gout* / t' welke dooz t' *Quick* *silver* wptghetrocken wort: In boegen dat wyer wepnich ende slap is / zynde t' *Quick* *silver* crachtich / soo en woeter bynaest niet met al wptghetrocken. Het *Quick* *silver* maect eenen grootendamp ofte boechticheyt / ende comende om hoogh tegens het gene aen / dat wy een *hoet* noemen / so wort het terfont in *liqueur* oft nat verandert / ballende met droppen om leegh: in boegen dat de groote cracht der hitte (soo wanneer die een berepde materie vint) beyde die effecten doende is / t' een van de vaporen op te trecken / ende t' ander / die terfont te smelten / ende in *liqueur* ofte nat te veranderen / alser beletsel is om die te consumeren ende te verduynen. Ende hoe wel das het dingghen schijnen te wesen / die tegghens den anderen

anderen steyden / van dat de Son / om sijn naebyheyt / in den Torrida regen veroorzake
kende is / zijnde de selve Son / d' oorzake / van buyten de Torrida te regghenen alster verre
van der handt af is : Ende hoe wel dat het een tegghens t'ander schijnt te wesen / doch
sooient wel insien wil / soo en doet het hoogwaer niet / daer proceberen buytent derley
natuerlijcke effecten / dooz contrarie oorzaken / op d'verscheyde manieren : Wy moghen
de natte cleberen te droogghen hanghen by t' byer / welke verwaent / ende oock van
ghelijcken by de wind / welke vercoet. De Moraassen ende modberachtighe plaetsen
woyden met de Son / ende met de vocht opghedrooght ende verlijft. Den baek
woyt aengedreven met matijliche exercitie / maer soo die te veel ofte te weynich / ofte
niet met allen is / verbyzjste de selve. Het byer / soo men daer gheen hout by en doet /
gaet uyt / ende soo men daer te veel hout by doet / gaet insghelijc uyt. ende verinoozt :
Ende zijnde van passe / woyt het onderhouden ende vermeerderd. Om wel te sien / soo
en moet een dinc niets te nae / noch te verre van t' ghesicht wesen : Op een goede di-
stantie siet men wel / ende verre af / berliest men t' uyt het ghesicht : Ende seer dicht by /
en can ment oock niet te deghen sien. Soo de stralen van de Son seer slap zijn / soo
en connen gheenen mist uyt de Rivieren verheffen / ende soo se seer crachtich zijn / soo
verdwijnen sy die vaporen ofte dampen weder so haest alse die verlijft / also dat die
gematichde hitte die verheffende ende conserberende is / waer dooz men ghemeynlijc-
ken des nachts ofte des middaeghs gheen mist ofte damp siet op trecken / van des
mogghens als de Son begint te rijzen. Op deser wijs heeft men ander buytent exem-
pelen van natuerlijcke dinghen / die men dickwils uyt contrarie oorzaken siet voort-
comen : Daerom soo en behooren wy ons niet te verwonderen / dat de Son met
sijn seer naebyht den regen op treckende / en met sijn verre afwesen die oock veroorz-
ackende is / ende zijnde haer tegghenwoordicheydt ghematicht / noch seer verre van
der handt noch seer nae by / en laet sulck niet toe. Niet tegenstaende / soo blijst noch
tans een lust om t'ondersoecken dooz wat reden dat die seer naebyheyt der Sonnen
binnen de Torrida / regghen veroorzackht / ende buyten de Torrida veroorzackht het int
contrarie haer verre afwesen. Soo veel als ick can begrijpen / soo is de reden / om dat
de hitte der Sonne in den Winter buyten de Tropicos / soo groote cracht niet en heeft /
dat die ghenoch is / om de vaporen ende dampicheydt / die haer van t' Landt ende
t' water verheffen / te verdwijne. De se vaporen vergaderen haer in de coude Regioen
ofte Gheweste der lucht in grooter overbloet / verlijben ende swellen met de selve
coude / wozynde met het selve / als uytghedout ofte gheperst in Water verandert :
Want in den tijt des Winters isser de Son verre af / zijnde de daghen coyt / ende die
nachten lauck / welke al te mael veroorzackende is / de Son weynich cracht te heb-
ben. Maer als de Son / den genen die buyten de Tropicos woonen / begint te ghe-
nen / welke is in den tijt van den Somer / soo is de Son als van soo crachtich / dat se
int verheffen der vaporen / de selve humeuren / ghelijckelijken t'eenmael is ver-
dwijende ende te niet doende. Om de cracht van de hitte te verstercken / helpt het
naeopwesen der Sonne / ende de lenghte der daghen. Maer binnen de Tropicos in de
Regioen ofte Geweste van den Torrida / soo comt het afwesen der Sonne / met het al-
dermaeste bywesen van d'ander Ghewesten buyten dien / gelijk ende oer een. Dooz
de selve reden / soo en comt het in de Torrida niet te regghenen / als daer de Son alder-
verste af is : Ghelijck wijs / als het niet regent in de Gewesten in die buyten dien
ligghen / alster de Son naest by is / want comt te wesen ghelijcke distantie /
waer van het selve effecten van daer Weder veroorzackht. Maer als de
Son in de Torrida op haer uytterste cracht komt / Ende reijft van boven
oer

oer 'thoofst neer trefte/ soo en heeft men daer gheen claer rochte bjoogh/ meer / gelijk alst scheen dat men daer hebben soude/ dan groote ende overballende reghenen. Want dooz de cracht van hare expressie hitten/ is sy seer haestelijcken ende by naest slijchte lijcken nae haer treckende/ ende verheffende van't Kerckrijck aen de Zee Ocean over bloedighe menichte van bapeuren. Ende dooz dien dat de humeuren so veel zijn/ sonder van den Wind af-ghesneden ofte versprept te worden/ soo ist dat s' lichtelicken comen te smilten/ ende onthijbighe regen veroorzaken: Want d'expressie cracht der hitte/ mach niet der haest veel bapeuren ende dampen op-trekken ende dampicheyt van can dit soo haestich niet consumeren nochte verdwijnen: ende also op getrocken ende overhoop wesende/ comen dooz de menichte te smilten ende in Water te veranderen/ het welke al te samen seer wel te verstaen is/ dooz een daghelijck exempel/ van dat als men een stuck van een Wercken/ Schaep/ ofte kalf te braden stelt/ soo't Wyer veel is/ ende seer nae by leyt/ soo sien wy/ dat de dichte daer van versmilt/ ende al dzyppende af valt/ dooz oorzaak/ dat de groote hitte van't Wyer/ de humeuren ende dampicheyt van't vleesch nae hem is treckende/ sonder dat het dooz de veelheyt des wyers gheconsummeert can worden/ waerom het meer distillerende ende af-dzyppende is. Maer alst wyer ghematich is/ ende het ghene dat men braedt/ in een gheproporzioneerde distillatie van't wyer staet/ soo sien wy dat het vleesch sonder dzyppen/ ofte yet te distilleren/ bradende is/ om dat de hitte van passe is/ treckende de vochtigheyt up/ ende gaende die met het self de consumerende ende verdwijnende. Daerom de ghene die de consue van't koken bseren/ bevelen het wyer matich te maken/ ende dat men het ghene dat gebraden sal worden/ niets te verre noch te nae by en sal setten/ op dat het niet en comt af te smilten. Een ander exempel hebben wy aende keerssen van Wasch ofte Smeer ghemaeckt/ dat soo de leinte te dicht is/ so comt het Wasch ofte Smeer te smilten ende af te loopen/ om dat het de humeuren/ die't op treckende is/ niet en can consumeren ofte verdwijnen: Maer soo de leinte matich ende gheproporzioneert dich is/ soo en smilt noch en verloopt het Smeer ofte Wasch niet eens/ want de leinte is gelychelijcken consumerende het ghene dat het van vochtigheyt verheffende is. Dit is dan nae mijn goet-duncken/ d'oorzaak/ waerom dat de groote hitte onder den Equinoctiael ende Torrida den reghen bewerkeende is/ tghene dat in ander Ghewesten plaec te comen dooz de wepnighe hitten.

Het 8 Capittel. Op wat maniere men verstaen moet/ het ghene dat van de *Torrida Zona* gheleyt wort.

Wende also/ dat men van natuerlijcke ende Physische saken gheen sekere ende Mathematichere regel en behoort te eyschen/ dan het ordinaris ende ghemeynste is/ het gene van den reghel gefelt werke ende is te verstaen/ dat men t'ghene wy verhalende zijn/ op de selve stijle ende maniere sal inprenen/ dat men in de Torrida meer vochtigheyt heeft/ dan in de ander Regioenen ofte Ghewesten/ ende dat het aldaer is regeneende/ als de Son op het naeste by is. Nu dit selfe is aldus in't gemeynste ende ordinaris/ doch ebenwel/ soo en ontkennen daerom d'exceptien niet/ die de natueren den selven reghel heeft willen geben/ makeude sommige contrepren van de Torrida gant selijchen bjoogh/ ghelijck als men van Ethiopien verhaelt/ ende wy van een groot stuck weeghs van Peru ghesien hebben/ alwaer alle de Custen ende t'Landt/ dat men t'vlatke Landt noemt/ ghebreckelijcken van Reghen/ als oock van stil-staende Wateren is/ up tghenomen

nommen dat sommighe Dallepen ghenietende zijn/van de Wateren/ die de bloeyende
 Deken van't geberghte af vlyben: alle de reste zijn zandige ende onbuchtbare Lan-
 den/daer men g'ualighen eenighe Fonteynen ofte Putten heeft/ ende soo daer eenig
 gebonden worden/zijn seer diep. Wat dat d'oorfak is/ dat het op dese blacke Landen
 niet en reghent/ (twelcke een sake is/daer van veelen nae ghevraeght word) sal op
 sijn plaetse/met Godes hulpe/geseyt worden/pretenderende mi alleenlijcken te bewij-
 sen/dat men van den natuerlijcken reghel verscheyden ex ceptien heeft/ ende mach by
 abontuer/op sommighe plaetsen van de Torrida wel gheschieden/niet te reghenen als
 de Son op t'naeste by is/van alsser verst af is: hoe wel ick t selve tot noch toe niet
 ghesien noch gehooft hebbe. Doch soo dat ghebeurden/ende een ceutwich d'incck waer/
 soo soude men dat eenighe sekere eyghenscappen van't Landt moeten toe-schryben.
 Maer gheschiedende eenmael op een manier/ende d'ander reys op een ander/soo moet
 men verstaen/datter diverse beletsels in de natuerlijke dinghen gheschieden/ waer
 mede d'een d'ander in den wegh zijn. Laet ons een exempel stellen: t'nach wesen dat
 den reghen van de Son veroorsaecht ende dooz den Windt belet word/ ofte datse die
 meerder maect/dan sy plach te wesen. De Winden hebben hare eyghenscappen/
 ende diverse beginfels/waer mede verscheyden effecten uotrechtten/ ende dick wils
 in t'contrarie van dat de reden ende loop des tijds verespichende is. Ende dewijle
 datter int Jaer op alle plaetsen groote veranderingen gheschieden dooz de verschey-
 denheyt vande Afspeeten der Planeten ende differentie der gestaltenissen/ so en is het
 niet wonder/datter oock hier van yet in de Torrida geschiet/int' contrarie van dat wy
 daer af gheseyt hebben. Maer in effect/het ghene wy bestoten hebben/ is d'oprechte
 ende gheeypermenteerde waerheyt/dat men in de middelste Gheweste (die wy Tor-
 rida ofte versenghoe noemen) de d'vooghte die d'Guberen ghemeynt hebben/ niet en
 heeft/maer seer veel bochtighheyt/ reghenende albaer alsser de Son op't naeste nae
 by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de *Torrida* niet uyt der maten, maer pas-
 selijck heet is.

Ot hier toe ilsser gheseyt/ t'gene de bochtighheyt van de
 Torrida Zona belangende is/nur sal't goet wesen/te segghen van de ander
 twee qualiteyten/ als daer is/hitte ende coude. Int' begijnfel van die
 Cractaet hebben wy gheseyt/hoe dat d'Guberen verston den de Torrida
 d'voogh ende heet te wesen/ende dat beyde gaer in extremo, dat is uyt're
 maten veel/maer de waerheyt en is hier van also niet/dan dat het bochtighheyt heet
 is zijnde de hitte int' meesten deel niet uyt der maten/ maer ghetempert/ een d'incck
 twelck men booz onghelooftich soude houden/ soo wy't niet ghenoech ondersocht
 hadden sal segghen het ghene my selven wederbaren is/ als ick nae Indien reysde.
 Nu om dies wille dat ick ghelesen hadde/het ghene de Philosophen ende Poeten van
 de Torrida Zona soo seer verheffen/let my voorsien/dat ick (aen den Equinoctial eoz-
 mende) de breefsijcke hitte niet en soude moghen verdraghen. Twelcke soo gheheel
 contrarie viel/dat ick op de selve tijdt in't passeren van de Linea, soodanighen coude
 geboelende was/dat ick etlijcken malen in de Son g'incck sitten/om my te verwarmen/
 zijnde in den tijt/dat de Son recht boven t'hoofst g'incck/twelcke is in de Maent Mar-
 tio,int' tepcken van Aries. Bekenne/dat ick/alhier wesenbe/soech/ende de Meteoros van
 Aristoteles,met sijn Philosophij/ booz een cluchte hietel/ siende dat het op die plaetse/
 ende op

ende op dien tijt (nae synen reghel) altemael moefte verhzant hebben/ende een fouter
 byer wesen. Ende ick met mijn met-geffellen hadden coude: want is in effect also/dat
 men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequamer Ghesweste en heeft/ als on-
 der de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot vershil/ want en is op alle plaetsen
 niet op een maniere/op contreyen is de Torrida Zona seer getemper/a's in Quito en-
 de op deblacke Welden van Peru. Op plaetsen seer cout/a's in Potosi, ende op oorden
 seer heet/als in Ethiopien, Brasilien, ende in de Eplanden Maiucos. Ende dewijle dese
 verscheydenhept seker ende kennelyck is/soo moeten wy nootwendich een ander oop-
 sake van de coude ende hitte ondersoeken/sonder toe-doen der Sonne/naedemael dat
 het gheschiet op eenen tijt van t Jaer/ende op plaetsen van gheslechter hooghten ende
 distantie des Pools ende Equinoctial soo veel verschils te hebben/dat eenige haer be-
 zandende zyn van hitten. Andere en connen haer de coude niet af weeren/ende etlycke
 behinden haer niet een getempere ende ghematic' de hitte. Plato seide sijn gerele-
 berde Eplant Atlant da in de Contreye Torrida, dewijle hy seyt dat het op eenen se-
 keren tijt van t Jaer/de Son ober 'thoost hadde/niet teghen staende/so' maectt hy
 dat ghetemper/overbloedich te wesen/maer oock seer bewoont/ende vol van Volck en-
 de Ghesderten. Dit het welcke men verstaen mach/dat/al hoewel d' Ouderen de hitte
 van de Torrida booz onlijtbaer gheacht hebben/consten des niet te min ebenwel be-
 mercken/dat sp soo onwoonbaer niet en was/als sp dien wel machten. Dien soo ex-
 cellenten Astrorogijn ende Cosmographus Ptolomeus, ende de uytghelefen Philosophijn
 ende Medecijn Avicenna, hadden veel beter giffinghe ghelept/dewijle sp beyde gaer
 gheboelende waren/datter onder den Equinoctial een seer bequame/ende woegh ycke
 habitatie was.

Plato in
 Timeo &
 in Critia.
 Plin. lib. 6.
 cap. 22.

Het 10. Capittel. Dat haer de hitte van de *Torrida*, met den over-
 vloedighen reghen ende cortigheyt der daghen matighende is.

At het selbe (ghelijck als dese gheseyt hebben) alsoo
 waerachtich is/is (nae dat men de nieuwe Werelt ghevonden heeft)
 vergheleken/ende sonder twijffel bevonden geweest: ebenwel soo is het
 seer natuerlijck/als men eenich dinc/dat buyten onse opnie was/ met
 experientie onderbindende is/terfont d' oorsake van foodantige verboz-
 genthept te willen ondersoeken ende weten. Alsoo zyn wy begeerich te weten/waer-
 om dat de Ghesweste/die de Son aldersejst boven 'thoost heeft/ niet alleen ghetem-
 perder/maer oock op veel plaetsen couder is. Du 'tselbe in t generael aangemerckt/so
 zynder twee gheinepne oorsaken/om dese Ghesweste getempert te maken: d' eene is/
 het gene hier bozen gesept is/dat het een Ghesweste is/van grooter hochtighept/ende
 die den reghen seer onderwoopen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen/ ofte den
 reghen is vercoelende/want het Element van t Water is upt der natueren cout/ende
 al hoewel dat het Water dooz de cracht van t byer verwermt woedt/soo en laet het
 ebenwel niet te tempereren den hzant die alleen van de puere Son boozt comt. Dit
 woijt alsoo wel betwefen/by het gene dat ghesereert wert van Arabia interiore, ofte
 binnenste Arabien/twelcke men seyt/gantschelijcken van de Son verhzant te woep-
 den/om dat het gheen regen en heeft/die de verbolgenthept der Sonne matigende is.
 De Wolcken beletten de stralen van de Son/datse soo dapper niet en mogen trefsen
 endeden

ende den regghen die daer van voort comt/ is van ghelijcken de Lucht ende 't Mertrijck
 vercoelende/ ende maect het vochtich/ al schijnt het noch soo heet te wesen/ 't regghen-
 waer wort in 't eynde gedroncken/ ende verlaet den doyst/ ende de hitte/ ghelijck het de
 onsen ghepoeft hebben/ ghebyrck van Water hebbende om te dinccken. In sulcker
 voegen/ dat/ soo gelijk als ons de reben/ als oock d' onderscheyt te verstaen geesf/
 den regghen wpt in selven de hitte te verdryven. Ende dewijle oock vertoont heb-
 ben de Torrida seer regenachtich te wesen/ soo blijst gheapprobeert/ dat in het selve/
 dooy/sake is/ om hem in sin hitte te tempereren. Tot dese sal ick noch een ander ooy/sake
 voegen/ ende is noodich die wel te verstaen/ niet alleen vooz dese tegenwooydige que-
 ste/ maer oock vooz veel andere. Ende om dat wy in weynich wooyden te seggen/ soo
 niet dat den Equinoctiael/ hoewel dat die de Son meer ontfleken heeft/ soo heeft sy dien
 niet tegenstaende coxyt tijt. Ende dewijle dat de spatie der hitte van den dach/ wep-
 niger ende minder is/ soo en can sy oock soo seer niet outstehen noch verbrant worden/
 maer is van doen/ dat dit beter verclaert ende verstaen mach worden. De Meesters
 van de Sphera/ leeren/ gelijk als het waerachtich is/ dat hoe dat den opgaenck van den
 Zodiack/ in onsen Hemispherio/ ronder ende dwerefer comt/ hoe dat de daghen en nach-
 ten onghelijcker zijn: Ende in 't contrarie/ alwaer de Sphera recht is/ ende de Cey-
 kenen stept over epadt climmen/ albaer zyn de tijden van de daghen ende nachten ont-
 der haer gelijk. 't Is oock een ghewisse sake/ dat die geheele Ghetwiste die tusshen
 de twee Tropicos comt/ inlander ongelijcheit van daghen ende nachten heeft/ als daer
 buyten. Ende hoe dat men de Linea naerder comt/ hoe dat men de selve ongelijcheit
 minder heeft. Dit hebben wy in dese contreen sichteijcken gheobherbeert. Die van
 Quito/ om datse onder de Linea ligghen/ hebben 't geheele Jaer dooz noch langer noch
 coxyt daghen ende nachten/ dan zyn a'te mael eben ende ghelijck. Die van Lima/ om
 dat sy ontrent twaelf graden van de Linea af ligghen/ sien wat verschils van daghen
 ende nachten/ maer seer weynich: want in Decembri ende Ianuario/ soo mach den dach
 een ure verschillen in de lengte/ ende dat/ noch niet ten vollen. Die van Potofij hebben
 veel meer verschils/ Winters ende Somers/ want ligghen bynaest onder den Tropi-
 cum. De gene die gheheel buyten den Tropicum ghelegen zijn/ hebben de cozticheit der
 daghen des Winters/ ende de lanchheit van de Sommerche daghen: Ende hoe datse
 verder van den Equinoctiael nae den Pool toe ligghen/ hoe dat het selve verschil meer
 is. Ende daerom heeft Duytslant ende Engelant des Somers langher daghen als
 Spagnien ende Italien. Dit albus wesende/ gelijk als ons sulckx de Sphera leerende/
 ende d' experientie claerlijck vertoonende is/ so moet men daer noch een ander propo-
 sitie by stellen/ die oock waerachtich/ ende dooz alle natuerlijcke effecten/ van groote
 aenmerckinghe is/ te wete n/ de geduerigheyt in 't werken van haer eyghen sake. Dit
 ober-gheslagen/ soo men ny vzaecht/ waerom dat den Equinoctiael soo gheweldighe
 hitten des Somers niet en heeft/ als d' ander Ghetwisten: exempli gratia. In Indulien
 in Julio ende Augusto/ sal ant worden/ dooz reden/ dat de hitte ontfekende/ ende den
 nacht als vochtich ende cout/ vercoelende is/ waerom die van Peru soo groote hitten
 niet en ghevoelen: want de Sommerche daghen en zyn soo lanch/ noch de daghen soo
 coyt niet/ ende de hitte van den dach wort heel met de roelte van den nacht ghewepo-
 reert. Daer de daghen van byschien ofte seshien uren zyn/ moet het met recht heeter
 wesen/ als daer sy maer twaelf ofte dertien uren hebben/ blijvende van ghelijcken
 noot/ soo veel vooz den nacht om te vercoelen. Ende al hoewel de Torrida in de naeby-
 heit der Soime te hoven gaet/ niet tegenstaende soo erederen ende gaen d' ander De-
 wesen albaer te boden in de langhduerigheyt der Sonne. Ende nae goede reden/ so
 verwaent een byer/ al ist schoon wat cleynder/ soo 't langhe teghens houdt/ meer dan
 een ander.

een ander dat grooter is/soo't minder duert/hoe veel te meer als daer toelken tusschen
 heppen comt. Nu dan dese twee eyghenschappen van de Torrida, in een weegh-schale
 ghestelt wesende/van dat het in den tijt van de groote hitte/aldermeest regent/ende de
 daghen coeter zijn sullen/haer by aboutue re schijnen te comen berghejlickei / met die
 ander twee contrarie effecten/als daer is / van de Son naest by ende rechter ober-
 eynt te hebben/ofte en sullen ten minsten niet veel vooydeels gheben.

Het 11. Capittel. Dat men, behalven 'tvoorseyde, andere oorsaken
 heft, om de Torrida ghetempert te wesen, namelijkken de Nabuerfchap der Zee
 Ocean.

Mer hoe wel dat de voorszeyde twee eyghenschappen
 over de gantsche Torrida gemeyn zijn/soo heeft men daer noch vangs/ dese
 niet tegenstaende/plaetsen in die seer heet/ende anderen van gheheiken
 seer coet zijn. En vordelijcken dat die ghetempertheyte van de Torrida end
 den Equinoctiael niet ober al eben eens zijn/maer is op een Climæet hier
 heet daer cout/ende gander ghetempert/ende dat altemael op eenen tijt/so moeten wy
 van noortwe adich andere oorsaken so:ken/daer so grooten onderfchepte als men in de
 Torrida vint/upt comt. Nu dan/tselbe met vooraet oberdenckende / behinde dype ge-
 wisse ende ciae te oorsaken/segge d'eerste te wesen/de Zee Ocean: De tweede/de ge-
 staltentisse ende ghelegentheyte vant Landt: De derde/ de natuerlijcke eyghenscappe
 van berfchepden Winden behalven dese dype die ick voorszeker houde. Vermoede dat
 ter een ander vierde/verbooggen is / dat is d'eyghenscappe van't self de bewoonde
 Landt ende bysondere efficacie ende influence des hemels want de gemeyne oorsake/
 hoben gheroert/niet ghenoech en zijn. 'Tsal seer om't aemercken wesen soo men het
 gene/dat op diuersche contreyen der Equinoctiael passert/considereren wil. Mongom-
 tapa, ende een groot deel van't rijck van Paep Ian zijn ghelegen by de Linea, ofte niet
 verre daer van/ende sijden een vreeselijcke hitte: ende het volck dat daer geteet is
 woxt/ is't eenemael swart. Ende dit en is niet alleen al hier / 'twelcke vaste Landt
 ende bloot van Zee is/maer oock in de Eylanden die van de Zee ombanghen zijn/
 geshiet het selve. Het Eylant Sint Thomas leyt onder de Linea. De Eylanden van Ca-
 bo verdelijggheinder nae by/hebben wyede ende verholghen hitten/zynde alle volck
 van ghelijcken swart. Onder de selve Linea, ofte seer nae by / valt een deel van't Landt
 van Peru, ende een deel van't nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende zijn seer ghe-
 temperte Landen / ende trecken by naest meer na de coude / als nae de hitte / zynde
 volck van daer wit. Het Landt van Brasilien is ghelegghen op de selve distantie van de
 Linea, gheijck als Peru: niet tegenstaende soo is Brasilien, ende de gheheele Custe van
 dien/een upnemert heet Landt/al hoe wel dat het aen de Nooyt-Zee grenst. D'ander
 Custe van Peru, welcke aen de Zuyder-Zee upt comt is seer ghetempert. Daerom
 segge ick dat/soo wie dese berfchepdenhepte aensiet/ende daer reden van begeerden te
 geven/en sal hem niet moghen laten ghenoechghen met de gemeyne / die voorghewent
 zijn/om te berelaren/hoe dat de Torrida ghetempert Landt mach wesen. Onder de by-
 sondere oorsaken/hebbe ick in't eerste ghestelt de Zee: want sonder twijffel / de Nae-
 buerschap van dien helpt de hitte tempereren ende verkoelen/want al hoewel het wa-
 ter daer van brack is / is niet tegenstaende Water / ende 'tWater is van son selven
 cout / 'twelcke alsoo sonder twijffel is. Hier by boeght men noch/dat die upnemende
 diepten der Zee Ocean geen plaats en gheeft/het Water door de hitte der Sonne ver-
 warmt

waermt te moghen werden/in sulcher voegen als de Wateren der Rivieren wel doen. Eyndeelijcken dat soo ghelijck als 't Salpeter (om dat het upt de natueren van 't Sout is) bieneende is/om 't Water te verkoelen: Alsoo sien wy oock / dooz d'erbarentheyt/ dat het Zee-water insgelijck verkoelende is/ gelijk als wy in sommige Wabens (als in die van Callao) gesien hebben/het Water ofte Wijn/om te dyncken in eenige Pleschen ofte Crupken in de Zee te coelen gheset worden. Van alle 't welcke blycken- de is/ dat den Ocean, sonder twijffel/epghenschap heeft/om te tempereren/ende d'ober- bloedighe hitte te verkoelen. Daerom soo gheboelt men meer hitten op 't Landt / als in de Zee ceteris paribus. Ende ghemeynlijcken de Landen die de Zeerant genieten/ zijn coelder/ als die daer berre van ligghe/ceteris paribus, als gheseyt is. Also dat zijn de tmeestendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean ghelegghen/ al ist s'choon dat het onder de Torrida comt/ soo sullen wy niet recht moghen segghen/ 't selve grootte welbaert van de Zee ontfanghende is/om de hitte te tempereren.

Het 12 Capittel. Dat de hoogste Landen d'alder courtste zijn, ende wat d'oorsake daer van is.

Mer wat verder discouerende / sullen bevinden/dat/ al ist sake dat het Landt gelegghen is / in ghelijcke distantie van de Zee/ ende op een hooghte/niet tegghenslaende/soo en is daerom de hitte niet eben ghelijck / dan is op d'een contreye veel/ende op d'ander weynigh. Wat d'oojsake hier van is/en is gheen twijffel aen / dan dat het comt van leger ofte hooger ghelegenheyt te wesen. Waer van het eene heet/ ende t'ander court is/is een claer ende seker blyck d'opperste top/ en der Bergheyn coelder te wesen/ als het nederste der Wallepen ofte Valen. 't Welcke niet alleen en is / om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederighe ende holle plaetsen trefsende zijn / hoewel 't selve daer oock veel toe helpt: maer oock noch/ dooz een andere oojsake/te weten/dag de Gheweste der Lucht/hoe datse verder ende hooger van der Aerden af is/hoe datse vooz gheuysser coelder is. Hier van gheven volcomen ghetuygenisse/ de blacke Landen van Collao in Peru, 't Landt van Popayan, ende dat van nieu Spagnien / 't welcke altemael/sonder twijffel / hoogh Landt/ende daerom: court is / al hoe wel het niet gheberghten omringht/ende de stralen der Sonne seer onderwozen is. Soo wy nu van vragen/waerom dat de platte Welde n ende Custe van Peru ende nieu Spagnien heet / ende de blacke Landen van t' geberghte van het selve Peru ende nieu Spagnien court zijn/soo en sie ick voowaar anders gheen reden te gheben/van alleenlijcken/dat d'een blacke Landen/leegh/ende d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der Gheweste van de Lucht/coelder is/als t'nederste/wozt ons dooz experientie vertoont/want hoe datter die Bergen naerder aen comē/hoe datse meerder onderwozen zijn/van sineu/ys/ende een eeuwighe roude te hebben/ghelijck als ons de reben van ghelijcken bewe- gende is/want soo een vperighe Sphera is/als Aristoteles ende d'ander Philosophen/ dooz Antiparistafis, stellen / soo moet het middelste der Regioen ofte Gheueste van de Lucht aldercourtst wesen/ende de roude albaer sijn toevlucht/ghelijck als wy in den Soner sien gheschieden in de diepe Putten. Verhalven soo wozt van de Philo- sophen bebedicht dat de twee uptnemende Regioenen ofte Gewesten van t'opperste en t'nederste der lucht/daerheestse zijn/en die bā te midbewege de courtse. So dit al: so waerachtich is/ gelijk het d'erbarentheyt waerachtelijcken vertoonende is/so heb- ben wy een ander principael behulp/om de Torrida ghetempeet te maken: want het

meesten deel van't Landt van Indien seer hoogh/ende vol van opstekende geberghten is/die met haer haebuerschap / de Contrepen daerse comen te staen/vercoelende zyn. Men siet op de boozepde toppen der gheberghten/een eendwigh sneeu ende mist/ de Wateren als een ijs/ende blyuigen gantsch bevrozen/ zijnde de coude die daer valt/ in sulcker noegghen dat se de Cruppen ende t'Gras versengt. Ende de lieden met de Beerden / als p'er ober reysen/ comen van louter coude te berctimpen ende te strupskeelen. Dit selve is/soo als ick gheseyt hebbe/ghebeurende in't midden van de Torrida, ende gheschiet gemeynlyken aldermeest ten tijden/dat de Son in haer Zenit ende ober'thooft gaet: alsoo dat het een seer bekende sake is/dat de gheberghten ende plaetsen van dien/couder zyn/als de Vallepen ende platte Landen: zijnde d'oozake oock ghenoech bekend te weten/van dat de Bergghen het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht (welck ober-cout is) aldermeest deelachtich zyn. Waerom dat het te middewegghen der Lucht couder is / is oock gheseyt te comen van de coude (die de Regioen der Lucht/welcke aldernaest de vperighe Sphera comt) van hem werpt ende daer nae toe jaeght/die/na Aristoteles seggen/boven de Sphera der Lucht/son plaetse heeft: alsoo dat alle de coude haren toeblycht nemende is/tot het middelste der Regioen ofte Gheweste der Luchte / door de cracht van dat de Philosophen Antiparistals noemen. Nu dan/soo mocht my p'e mant vraghen/dat zijnde de Lucht heet ende hochtelich/ghegelyck als Aristoteles gheboelt/ende gemeynlyck gesept wort/waer dat van de coude van daen comt/die hem in't midden der Lucht vergadert / dewijle dat se van de vperighe Sphera met en can procederen. Ende so sp van't Water ende Mertrijck boogt comt/soo moeste/nae goeder reden/het nederste der Lucht couder wesen/als de Regioen van te middewegghen. Doozwaer soo ick rechtelycken sal antwoor den / sal moeten behennen/dat dit argument ende objectie, my soo veel te dencken geeft/dat ic bynaest gheselt ben te volghen den ghenen die de qualiteyten Simbolas ende Disimbolas (die Aristoteles in de Elementen stelt) ter neder legghen ende verwerpen / segghende / dat het een besiersel is/affirmerende de Lucht van natuerenoudt te wesen/tot het welcken sp boozwaer veel ende goote gelyckenissen ende p'roeben by vngen. Ende achterlatende vele andere/soo isser een die seer om te noteren is/te weten/dat wy ons in't midden der Wontsdagen plachtten te vercoelen met een waeperken/ dooy't vercoelen van der Lucht. In somma/dat van de selve Nutheure bevesticht wort/de herte gantsch gheen eyghenschappe van eenich Element te wesen/van akeensicken van't vper / het welke in alle dingghen versprept ende bereeicht is/ghegelyck als het van den grooten Dionysio gheleert wert. Doch het mach wesen soo dat wil / op d'een ofte op d'ander maniere/want ick my niet en onderwinde/ Aristoteli tegheng te spyken / van soo dat in een sekere sake waer/accozderen eyndelijken al te samen de Regioen, van te middewegghen der Lucht veel couder te wesen/als het nederste deel/aldernaest het Mertrijck: ghegelyck als d'erberentheyte van ghegelycken vertoonende is/dewijle datter Sneeu/haegel/mist/nebel/ende d'andere tepcken van uytneemende coude/haer aldaer genererende is. Ende nad'amael dat men daer ter eender zijde de Zee / ende van d'ander zijde/de seer uytneemende hooghe Gheberghten heeft / soo behoort men 'selve dooyzsaechs ghenoech te houden/om te vercoelen/ende de middelste Regioen ofte Gheweste (die men Torrida hiet) ghetempert te maken.

Aristot.
Mathee.

Dionysio
cap. 15. de
Cali Erar.

Het

Het 13. Capittel. Dat de principaelste oorfake, van de *Torrída*: getempert te wesen, het waeyen van de coele Winden is.

MAer de rechte ghetempertheyt van desen Gheweste / is men sonderlinghe ende boeten al schuldich / d' epgghenshappe van den Windt / die alhier seer coel ende lieflijk regnerende is : ende is ge weest een vooyfste nuchteyt des grooten Gods / Schepper van alles / dat de Winden (in de Regioen ofte Gheweste / daer de Son altoos spnen looy houdt / ende 't selve met syn hitte schijnt te willen bernielen) den meesten tyd / ende ghemeynlijcken / wonderlijke coel waeyen / op datse met hare coelte / den brandt der Sonne mochten temporeren. Ten schijnt niet / datse seer buptens weeghs gheweeft zijn / den genen die seiden / het Aert-sche Paradijs onder de Linea Equinoctiael geweest te hebben / soo hen hare opzint niet bezogen hadde : want om dat de selve Regioen seer ghetempert was / soo doecht hen ghenoech te zijn / de daghen ende nachten albaer gheleijk te wesen / welckar opzint van anderen teghen ghesproeken wordt. Onder allen / soo seyt den hermaerden Poret als dus :

En die contreye

Is steets met een seer heete Son ontfteken,
Sonder dat oyt de hitte daer van scheye.

Ende de coude van de Nachten en is soo veel niet / datse alleen by haer selven genoefst is / om so vreeden byant der Sonne te matigen / ende te recht te helpen / also dat de *Torrída*, door de welbaet van de coele ende in sijnke Luchte / sodanighen ghetempertheyt ontfanghende is / dat zijnde 't selve vooy d' Ouberen meer dan eenen hyperigen Oben / is vooy den ghenen die 't nu bewoonen / meer dan eenen aenghenamen ende lieflijcken vooy-Somer / ofte Lenten. Ende dat dit selve principelijcken spzuptende is / wpt de qualiteyt van den Windt / woxt met clare teykenen ende redenen beproeft : want wy sien / dat d' eene Landen ende plaetsen (onder een Climaet ofte hooghte geleghen) heeter zijn / als d' ander / alleenlijcken door oozake van te ghenieten inlander Windt / die veroelende is. Alsoo zijnder oock ander Landen (daer geen Wind en regneert / dan die seer landich / ende als een tocht van eenen Oben ontfeken is) soo seer ghequelt van de hitte / dat het albaer te wesen is / gheleijk of men in eenen byandenden Oben waer. Dus danige Contrepen ende Landen en heeft men niet weynich in Braslien, Ethiopien ende in Paragway. Alsoo ban een pegghelijck genoefst bekend is. Ende dat noch meer te verwonderen is / so siet men dese verscheydenheyt / niet alleen op 't Landt / maer woxt oock in de Zee clarijken behouden : want daer zijn Zeen / die veel hitten geboden / gelijck als men vertelt van die van Mossambicke ende Ormus in Oost-Indien / ende de Irt Westen / de Zee van Panamá, waerom de selve Crocodillien hooytbranght / ende de Zee van Braslien. Daer zijn ander Zeen / ende gelegge n op de selve hooghte van graden / die niet teghenstaende seer coel zijn / gheleijk als die van Peru, in den welcken wy coude hadden / als wy daer d' eerste reyse door voeren / als vooren vertelt is / wesende in Martio, als de Son recht ober 't hoofst gaet. Doozwaer / soo en can men alhier / daer den Hemel ende 't Water van een gedaente is / anders geen dinc van soo grooten ondercheyt bedencken / dan alleenlijcken d' epgghenshappe van den Windt / den welcken / ofte betroeiende zijn / of des warmende. Ende soo men op dese gemerckinge van den

Virgil. 4.
Georg.

Dit ban
Mossamb-
bique ende
Ormus is
waerachtich
ghelijck als
sick in mijn
Oost-Indi-
sche reyse
onschoude
gebede.

Winds /

Wint/int ghene gheroert is/wil letten/soo mach men hem daer/ van heel twijffelen
 gen met voldoen/die daer met reben heel gestelt worden/ ende schijnen bjeende ende
 wonderlijcke dinghente wesen/ te weten/ waerom dat men hem in de Torrida, ende
 namelijcken in Peru (daer de Son veel heftigher ende crachtigher treffende is / als in
 Spagnien in de Mont/daghen) met veel minder beschutfels/ daer booz bescherm/ als
 in Spagnien : Iae soo wepnich / datse haer met een mat ofte stropen daerf meer van
 de hitte beschut vinden/ als in Spagnien met een houten dack ofte oberwelfsel van
 steen : Want r'ghebeurt d'ckwils wel/ dat het oy d' alderhooghste toppen van de
 Ghebergen/ende dat noch tusschen hoopen sneeus in een onijdelijcke hitte maect/
 als oock de gheheele Probinctie van Collao ober. Ende soo men onder eenighe scha-
 dulle staet/al is sy noch so cleyn/is het cout: Ende daer upt/in de Son loopende/ heeft
 men terfont een vptnemende hitte. Item/al hoe wel dat de gheheele Custe van Peru
 vol doot/sandige plaetsen is/soo is het nochtans ebenwel so gecompert. Item/ Potofij
 is ghelegen van de Stadt Plata ofte Silber/maet een achtthien mijlen weeghs/ op de
 selve hooghte van graben/ende men heefer soo grooten onderchept dat Potofij ober-
 rout/onbrychtbaer ende bzoogh is/zijnde de Stadt Plata in contrarie gecompert/nae t
 heet treckenbe/ ende een seer ghenochlijck ende brychtbaer Lant. In effect/ soo is
 de Wint van alle dese verhsijpdenhepdt ende bjeembicheden /de principale cozsaerke/
 want in resserende de weldaer van de coele Windt / soo is den handt der Sonne soo
 groot/ (al ist schoon int midden van't sneeu) dat men daer gantsch van verbyant wert:
 Ende comende wederom de coelte van de lucht/soo vergaet terfont alle de hitte/al is
 die noch soo groot. Ende daer hem desen coelen Wint (als een Inwoonder) ordinaris
 is onthoudbende / en laet niet toe / dat haer d'aerfche vaporen ende dampen (die t
 Lant van hem geest) vergaderen/hitte ende quellagie veroorzaken moghen/ t'welcke
 Europa gantsch contrarie is/die booz dese dampichepdt ende roocken van't Lant/ de
 welcke (als verbyant van de daerfche Son oberblyvende) maken/ dat de nachten soo
 heet/bes waert ende quellijcken zyn/schynende dat de locht upt een mont van een ont-
 stecken oben comt. Booz de selve reden/soo is de coelte van den Windt/ in Peru ma-
 kende/dat zijnde de stralen der Sonne met eenighe schadulle belet dat men terfont
 de coelte ghehoelt. Van ghelijcken/soo is in Europa den liefelijcksten ende hequaem-
 sten tijt des Somers/ in den mozghenfont / zijnde die abontfontonden de moeplijckste
 ende swaertste: Maer in Peru, ende onder den gantschen Equinoctiael ist int contra-
 rie/om dat het waepen der Winden van upt der Zee des mozghens opthout/ende als
 de Son begint oy t'hooghste te wesen/weder aenbaught: Waerom men de meeste
 hitte is gedoelende des mozghens/tot dat de Virafon (dat is de wint van upt der Zee)
 opcomt / als dan soo begint men de coelte te crighen. Hier van hebben vpt langhe
 experientie/van den tijt dat wy in de Eplanden (die men van Barlovento) oft van te
 Hoef/waert hiet)waren/ alwaert ons gebeurden des mozghens/ende boozmidaghs/
 ser wel te sweeten/ ende van den namiddach af/ boorzaen de coelte te ghevoelen/ om
 dat de Winden Brisas (t'welcke lieflijcke coele winden zyn) als dan ordinaris waepden.

Het 14. Capittel. Dat men in de Gheweste des Equinoctiaels, een seer ghevoeghlijck ende bequamen leven, leeft.

Bives, lib. 13
de Civ. cap.
21.

So den ghenen die segghen / het Merdtsch Paradys onder den Equinoctiael, gheleghen te wesen / haer opinie hier dooz willen bespepen / soo moecht het noch schijnen / datse eenighe reden hadden. Niet dat ick my laet boozstaen / het Merdtsch Paradys ende L. H. I. Hof daer de Schyftuere van verhaelt / aldaer te liggē / welke een vermetelheyt soude wese / tselve booz een seker dinc te willen bevestige / maer segge het daerom / dat so men eenich Paradys op der Werden mach segge te wesen / so is het aldaer / waer men een soeten ende lieflijcken getempertheyt is genietende : want daer en is booz t Menschelijcke leven / geen dinc van meerder onlust en swaricheyt / als te hebben eenen Hemel en Lucht die ons tegen / beswaert en ongesont is : Ende daer en is oock geen lustiger / lieflijcker en bequamer dinc / als tgeniere van eenen soeten / blijden en gesonden Hemel ende Lucht. 't is claer ende kennelijcken genoegh / dat wy van gheenich Element, van binnen in / soo veel noechte meerder deelachticheyt hebben / als van de Lucht / de selve omringht onse Lichamen / doozcruppt onse epggen inghetwanten / besoeckt alle ooghenblick onse herten / ende druckter alsoo spne epgghenschappen in. Soo het een gecozromperde ofte berdozven Lucht is / so doetsse ons / met een wepnigh / kan de boot aen / ende soo sp gesont is / rep. reert ende versterckt de crachten. Epntlijcken / soo mogghen wy segghen / de Lucht alieenlijcken / t gangsehe leven des Menschē te wesen : In sulcker boeghen / dat / al heeft men de meeste rijckdommen ende goederen der Werelt / soo den Hemel onlustich ende ongesont is / soo moet men nootwendich / een beswaert ende onlustich leven leyden : Maer soo de Lucht ende Hemel ghesont / genoechlijck ende beguaem is / al en heeft men anders gheen rijckdom meer / soo gheeft het een verheuginghe ende blijden Geest / ende maect dat een wel te zyden is. Menschouwende dan / de groote ghetempertheyt / ende aengghenaeme maticheyt van vele Indiaensche Landouwen / alwaer men niet en weet / wat dat winter is / die met coude vercrimt / noch Sommer die met hitte quellinghe doet / ende daer men hem met een matte / van eenighe oberlast van weer / beschermende is / zijnde nauwelijcken noodich / eenich cleet van t ghehele Jaer te veranderen / segghe boozwaer / dat comende t selve t aenmercken / is my dickwils in ghedachten ghecomen / ende staet my noch heden / daeghs alsoo booz / dat soo haer de lieden daer toe kosten laten byenghen / ende van de banden der begeerlijckheyt ontbonden / achterlatende die onnoedige ende beswaerde crachtinghe / souden / sonder twijfel / in Indien mogghen leyden / een seer gherust ende aengghenaem leven. Want het ghene dat d'ander Poeten singhen van de Eliseusche Velden / ende van die soo vermaerde Tempe. Ende het ghene dat van Plato herzelt ofte versiert wort / van syn Eplant Atlantida, t selve souden boozwaer de lieden in dusdanighe Landen binden / so sp met een doerckmoedich hert / eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende begeerlijckheyt wesen. Nu soo sal t gene tot hier toe van de qualiteyten des Equinoctiaels, van de hitte / coude / drooghte / regghen / ende oofsaecke van syn getempertheyt / geargumenteert is / ghenoech wesen / het verder tracteren int bysonder van de verscheydenheyt der Winden / Wateren ende Landen : Item / van de Metalen / Planten ende Gedierten die daer van voortcomen / daer in Indien groote ende wonderlijcke proeben van zyn / sal blijven / om in d'ander aenbolghende Boeckē te handelen. Ende bit / al hoe wel het coyt is / soo sal t by abontuere / dooz de swaricheyt waer van getraecteert is / verdyetich lanck schijnen te maken.

Waerschouwinghe tot den Leser.

DEn Leser sal geadverteert wesen, dat dese twee voorgaende Boeck en gheschreven ghe weest zijn in Latijn, ten tijden als ick in Peru was resident, waerom spreken de zijn van dinghen van *Indien*, als teghenwoordich wesende. Daer nae ghecomen zijnde in Spagnien, heeft my goet ghedocht, die te translateren, ende in de ghemeyne tale over te setten, ende ick en begeerde de maniere van spreken, dese hadden, niet te veranderen. Maer inde vijf naevolghende Boecken, om dat ickse in *Europa* ghemaeckt hebbe, wast t' veranderen van spreken noodich. Derhalven soo yck in de selve, van de dinghen van *Indien*, tracterende, als van Landen ende dinghen die van der hant, ende absent zijn. Ende om dat dese verscheydenheydt van spreken, met recht, den Leser mochte misfaghgen, soo heeft het my goet ghedocht, tselve hier weder op een nieu te waerf. houwen.

Het derde Boeck der Historie Natural ende Morael van West-Indien.

Het 1. Capittel. Dat de Historie Natural van de Indiaensche dinghen, aenghenacm ende vermakelijcken is.

Alle naturlijke Historien / zijn van haer selven vermakelijcken/ende boozden ghenen die daen merkinghen yet verhebben/der hebben/ zijne dock proffytelijcken/om den Nutheur / van alle dat naturlijk is/ te pynen/ ghelyck als wy sien / dat sulc van de wijse ende heplighe Mannen gedaen wort/ namelijcken van David/ in vericheyden Psalmen / alwaer hy de heerlijckheyt van dese Wercken Goots / is celebrerende. Ende Job is tracterende van de verborghentheden des Scheppers / zijnde van den Heere selve byedelijcken geantwoort. Ten ghenen die behaghen hebben/ waerachtige daden van de selve nature (die so vershillende ende overbloedich is) te verfaen/ sullen de vermakelijckheyt hebben/ die de Historie met bringht. Ende hoe dat de Historie beter is/ hoe dat de daden min doot s' Menschen beleydinghe / maer van den Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat boozder passeert / ende de naturlijke oorsaecken/ber effecten te verfaen comt / sal een exercitie hebben van goeder Philosophien. Wie dat met syn ghebachten hoogher opdelmt / ende den oppersten ende eersten wercker van alle dese wonderen is aenschouwende/ sal van syn wetenschap ende grootdadicheyt comen te gheneten / ende sal moeten bekennen/ dat het een excellente Theologie is tracterende: In boeghen/ dat het stelaes der naturlijke dinghen dienen mach booz veel Propositionen, al hoe wuel dat de snootheydt van beelderlyc sinaken/ ghemeynlijcker placht te rusten int minst proffytelijckst/ r' welke is / de begeerte van nieuwe dinghen te weten/ die wy eyghentijcke curieuse heyt noemen. Het stelaes der naturlijke dinghen van Indien/ heeft behalven dit/ ghemeyne/ noch een ander ap-
petijt

Psal. 103.

135. 91. 32.

18. 8. Job.

28. 38. 39.

40. 41.

reijt/om dat het dingē zjyn/van verre wegen/ende dat vele van d'eren ofte het meestendeel/van de vernaeſte Adeeſers deser Faculteyt / onder d'Anderen niet ghetrefe en zjyn gheueſt. Zoo men van dese natuerlijcke Indiaenſche dinghen / op 't breedſte ſoude ſchryuen/met ſoodanighe ſpeculatie als ſulcke mercklijcke dingen berepſcheure zjyn/en t wiſſel niet/ ofte men ſoude daer een werck van maken / t'welcke met dat van Plinio, Theophrasto ende Aristocele te vergelijcken waer/ maer en bevindē in my ſoodanighen Hoofst-ſomme niet : Ende al waert ſchoon dat ickse hadde / ſoo en ſoude niet mijn Intente niet ober een comen: Want mijn booznemen en is anders niet/dan ſommighe natuerlijcke dinghen aen te wiſſen/die ick (in Indien wēsende) ghesien ende ghenoteert/ ofte van ghelooft waerdighe perſoonen ghehoort hebbe/ ende die in y duncten in Europa ſoo ghemeynlijck niet bekend en zjyn / ende ſal alſoo veel van dien liechtelijcken oder loopen/om dat ſe al van anderen beſchreuen geweest zjyn / ofte dat ſe meerder ſpeculatie zjyn berepſchende/ als ickse hebbe comen gheben.

Het 2. Capittel. Van de Winden ende hare verſcheyden eyghenſchappen ende oorſaken int generael.

Nademael datter in de twee voorgaende Boecken getractert is/het ghene den Hemel ende habitatie van Indien int generael behoerende is: So volght te ſegghen van de drie Elementen, Locht/Water ende Aerde/ende t'gene dat hier van gecomponeert is/ t'welcke zjyn Metalen/ Planten ende Ghebiedten: Want van't vier en tan in Indien gheen vſonder dinghen te ſien comen/t'welcke op alle ander plaetſen / oock alſoo niet en is. Van ſo perant niet en dochte / dat de maniere/ van dat ſommighe Indiaenen vier ſlaen / (int wiſſen van twee ſtockkens ofte houkens aen den anderen/ende t'Water in Cauwooyden te ſieden met gloeyende ſteenen dieſer in woeyen/ende andere duſdanighe uantien) dat die van aenmercklinge ſouden weſen: waer van gheſcheyden ſaet het ghene daer van te ſegghen is. Maer van't vier dat men in Indien in de Vulcanen ofte Swabelberghen heft / t'welcke weerdtich is om te noteren/ſal ordentlijcke geſeyt worden/ ſoo wanneer wy handelen ſullen van de verſcheydenheyt der Landen/ daer deſe Vulcanen ghehouden worden. In begin ende dan/ met de Winden het eerſte dat ic ſegge/ is dat Salomon met recht onder ander ſaken/ van groeter vernuſt (daer hy van God met begaeft was) verhaelt/ ende is in weerden houdende/ de waerſcheydenheit van de cracht der Winden / ende hare eyghenſchappen/ die voerwaer wonderbaerlijck zjyn/ want d'ene zjyn reghenachtich/ andere d'zoogh/ eenighe onghelont/ andere ghesont/ ettelijcke heyt/ andere tout/ heider/ ſtoymachtich/ onbrucht baer ende bruchtbaer/ met andere duſent verſcheydenheden. Daer zjyn Winden/ die altoos in ſekere contrayen waepen/ zjinde ghelijck als Heeren van dien / ſonder eenigh competentie te lijden van haer weder-partije. Op andere plaetſen waepen hy rijde/ ſhade by wjleberwinners/ en ſomtjts van haer weder-partije overwonne. Aitemets waepender wel verſcheyde/ met noch contrarie windē te ſamen ghelijckelicken/makende onder haer een aſcheptsel van den wagh. Ende gheſchiet oock wel/ dat den eenen hoden ober/ende den anderen van anderen/henen waepert. Andermaels/ dat ſe den anderen met gewelt gemoeten/ ende onder een comen/ t'welcke voer den Zeebarende/ Wan een groot perijckel is. Daer zjyn Winden die dienſtich zjyn voer de generatie der Ghebiedten: andere dieſe heruelen. Waercomē een ſeckeren Wind/ ſiet men't op ſommighe Cuſten blopen reghenen: Niet dat ick het ſegghē om t' ſelbe te willen

te willen berheffen/ dan datse in effect de Lucht bedecken / ende op de gantsche Zee-
 strand vol ende dicht crielen: Op andere oorden reghent het padden. Dese ende dier-
 ghelijcke verscheydenheden/die men soo sekerlijcken onderbint/schijft men gemeen-
 lijcken de plaetsen toe/daer dese Winden dooz passeren: Want segghen/dat sy van de
 selve hare qualiteyten zijn aennemende/als van coutbe/drooghre/vochticheyt/hitte/on-
 ghelontheyt ofste gesontheyt/ende alsoo alle t'ander meer/t'welcke eens deels de waer-
 heyt is/sonder dat men t' selve ontkennen mach. Want men siet van eenen Windt in
 wepnich mijlen/merckelijck onder/scheyt/neme tot een exempel: In Spagnien is de
 Solano, ofte Oosten-wint/gheimelijcken heet ende quallijcken ende is in Murciaen
 (t'welcke by Granaden leydt) de coelste ende ghesontste Windt/die daer waeyt/want
 comt dooz de hoven ende weyden soo coel ende groot heen waeyen/ alwaer hy hem
 badende is/wepnich mijlen van daer/te weten/in Cartagena, is den selven Windt bes-
 waert ende ongesont. Den Abrego, die van die/van der Oceanischer Zee / Zuyden/
 ende van die van de Middellantische Zee Mezojorno gheheeten wort/is gheimelij-
 ken reghenachtich ende swaermoechtich / ende is in die selve contraepe/die ick gheeyt
 hebbe/gesont ende helder claer. Pinius beschact/dat het in Africa met eenen Noorden
 Windt reghent/ende met eenen Zuyden wint daer weer is. Het ghene dat ick by dese
 Winden dooz een exempel gheeyt hebbe/van op soo wepnich distantie / sal men seer
 dichtswoils/soo men daer met vozbachticheyt acht op neemt/behinden/dat men op een
 wepnich spaete van Zee ofte Landt/van eenen Windt verscheyden epgghenschappen
 heeft/ende bywyslen seer contrarie. Waer uyt te recht gearguedeert wert / dat de con-
 trepe/daer die dooz passeert/hem sijn epgghenschappe ende qualiteyt gebende is. Maer
 dit is in sulcker voeghen waerachtich/dat men geen sijn en mach segghen/t selve t'ee-
 nemaal d'oorfacke/noch ooc de pyncliaeste te wesen/van t'onder/scheyt en epgghenschap-
 pen der Winden: Want neme by gheballe/dat/in een Provincie ofte Contrepe van
 bysticht mijlen int omgaens / verneme men claerlijcken de Windt van eenen Oort/
 heet ende vochtich/ende van t'ander epit cout ende droogh te wesen / sonder dat men
 op die plaetsen/daer se dooz passeert als sulcken verscheydenheyt heeft/maer dat de win-
 den soodanighe qualiteyten by haer selven met byenghen. Ende alsoo worden haer
 oock de gheimene namen als epgghen toeghescheyden / Verbi gratia, den Septentrion,
 Ciergo, ofte Noorden wint/(t'welcke al te mael een is) datse cout ende droogh is / her-
 soeyende ende outdoende de Wolcken. Sijn teggen-partije den Abrego, Leveche, ofte
 Zuyden wint / is gantsch contrarie/vochtich ende hiet/heffende de Wolcken op. Also
 dat wesen die selve gheimen/wy een ander gemeender oorsaecke moeten soecken/
 om van dese effecten reden te gheben. Ende ten is niet ghenoech / te segghen/dat die
 plaetsen/daer de Winden dooz passeren/haer de epgghenschappen diese hebben/geben/
 dewijle datse int passeren dooz een contrape kennelijcken ghenoech/verscheyden ende
 contrarie effecten maken. Alsoo dat wy nootwendich moeten bekennen / dat de He-
 melische Regioen ofte Gheweste/daerse van uyt waeyen / ende voortcomen/haer dese
 deuchden ende qualiteyten ghebende is. Ende daerom soo is den Ciergo, om datse uyt
 het Noorden blaest/twelcke d'uyterste ende afhandichste Regioen van der Sonne af
 is) van sijn selven cout. Den Abrego, welke blaest uyt den Middacht / is van natu-
 ren heet: Ende om dat de hitte / hapeuren ofte dampicheyt nae hem treckt / soo isse
 ghelijckelijcken vochtich ende reghenachtich / zijnde den Ciergo int contrarie droogh
 ende subthl / om datse de hapeuren niet en laet vergaderen. Ende op dese maniere
 mach men van d'anderen Winden oock d'coureren/toeschijvende d'epghenschap-
 pe diese hebben / de Regioenen ofte Ghewesten van de Lucht / daerse uyt voortco-
 men. Maer d'aemerckinge hier in / een wepnich meer bygghende / soo en volen-

plin. lib. 2.
cap. 47.

den ons dese reden noch niet geheelijcken te voldoen/ want ick sal bragghen/ wat is de Regioen der Lucht doende/daer de Wint upt comt / soo men aldaer haer qualiteyten niet en bint/ick wil seggen in Duytslant is den Abrego ofte Zuyden Wint heet ende tegghenachtich: Ende in Africa is den Cierço, ofte Noorden wint/ teudt ende droogh: Soo ist dan seker/dat eenighe der Regioenen van Duytslant/daer den Abrego is genererende)couder moet wesen als eenige van Africa daer de Cierço ofte Zuyden wint van daen comt. Waerom sal dan den Cierço in Africa couder wesen / als den Abrego in Duytslant/dewijle datse van een heeter Regioen voortcomt? Men sal segghen / dat het comt van t Noorden/t welke cout is. En can niet voldoen/noch en is alsoo niet: Want nae dit dan/soo moeste den Cierço,alste in Africa is waepende/ober die geheele Regioen tot het Noorden toe waepen: t welke alsoo niet en is / dewijle datter op eenentijdt op contrepren van minder graden ofse hoogten/ Noorden Winden waepen die cout zijn: waepende Vendavalen(dat zijn Winden upt den Zuyden ende Westen) op contrepren van meer graden die heet zijn/t welck men dooz seker ende ghewis daeghelijck siet ghescheben. Waer upt men/nae mijn oordeel/ claerlijcken verstaet/ dat het niet ghenoch is/te segghen/dat de contrepren/daer de Winden dooz passeren/haer die qualiteyten gheben: Noch en voldoet van ghelijcken niet / te segghen / datse dese verschepdenheyt heeft van de diverse Ghewesten der Lucht daerse van daen comt/ alhoe wel het eene niet het ander (ghelijck als gheseyt is) waerachtich is: Niet teggenstaende/soo sser noch meer als dit van doen / welck dat d'eyggen ende original oorzake maech wesen/van dese soo veeende verschepdenheyt der Winden: ick en can geen ander ranen/dan dat de efficiencie ofte werckinge/ende den ghenen die de wint voortbringt/hem d'eerste ende principaelste eyggen schappe gebende is. Want de materie ofte t stof/daer de Winden af ghemackt worden/(nae dat Arestoteles verhaelt / ende de reden met bynght) zijn exhalation ende opstijginghen der nederste Elementen, hoe wel het met syn verschepdenheyt/veroorzaken maech / dicker oft subtylder / droogher ofte vochtigher te wesen/ende is in effect een groot deel van dese verschepdenheyt causeerende. Evenwel en ist / dooz de selve reden die gheroert zijn / noch niet ghenoch/want men weet/dat in een Regioen(daer de vaporen ende exhalatie van een generatie zijn) haer Winden van contrarie operatien verheffen. Waerom het schijnt/dat men de sulcke moet byngen tot d'opperste ende Hemelsche efficiencie, t welke sullen wesen de Son / de verroeringhe / ende Hemelsche influentien die haer van verschepden oorden verroeren / ende verschepden influentien hebben. Ende om dies wille / dat dese begintelen van t veroersel ende influentien ons Menschen soo verborghen/ ende onder haer soo machtich ende ghewelbtich zijn / soo heeft den Propheet David / met eene n dapperen Geest der wijsheyt/ onder andere wonderen des hereen/ gheseydt/ zynde t selve oor van de Propheet Ieremias aengeroot/ seggende: Qui profert ventos de thesauris suis, dat is/ den genen die de winden upt syn tresoren voort bringt. So zijn hoogwaer dese begintelen verborghen en costelijcke tresoren die den Autheur van alles in syn efficiencie heeft/waer mede hy de Menschen(alst hy wil) seer lichtelijcken is castigerende/ofte vermakende/seynbende den Wint die t hem goet dunckt. Ende niet als den anderen Eolus, die de Poeten onwijselijcken ghedicht hebben/ die de Winden in syn hol besloten hadde / als een Wilt Beest in een coude. Wy en connen het beginnel ende oorzynck van dese Winden/niet te sien comen/ende en weten noch oock niet/hoe langhe datse deuren sullen/nochte van waer sy voortgheproten zijn/noch tot hoe verre sy reppen sullen: Waer de verschepden effecten dese werken / sien wy wel/ende wetense voorszeker/ghelijck als ons d'opperste waerheyt/ende Autheur van alles/gewaerschout heeft/ seggende: Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis & nescis unde venit

*Psal. 134.
Hiert. 10.*

unde venit aut quò vadat, Dat is: Den Geest ofte Wint is blasende/ daer't haer goet dunct. Ende hoe wel dat ghy sijn blasinghe gheboelt ende hoozt/ soo en weet ghy noch tans niet/van waer dat hy her comt/nochte tot waer toe hy repenen sal / op dat wy weten mogghen/dat (dewijle wy soo wepnich verstantz hebben / in een dinct dat ons soo by der hant / ende daghelijck booz ooghen is) wy ons niet sullen bermeten te willen begripen / g'ghene dat soo hoogh ende herbozghen is / gelijck als daer zijn d'oor-sacken ende propositien des heplighen Geestes. 't is ons g'ghenoech / sijn operatien ende effecten te kennen / die ons in sijn grootte ende puerticheydt ghenoechsamich ontberkt worden. Gock mede soo salt ghenoech wesen / dit wepnich gep'flisop'heert te hebben van de Winden int generael/ende oorzaken van hare verschepdenheden / eygenschappen en werckinge die wy in een sommier in byen gerebuteert hebben/te weten/van de plaecten daerse doozpasseren van de/Regioenen ofte Gewesten daerse van daen comen/en van de hemelsche deucht/beroozsaecterende verroerster aller winden.

Het 3. Capittel. Van sommige eyghenschappen der Winden,
die in de nieuwe Werelt waeyen.

Met is een questie die van Aristotele seer gedilputeert mozt/ of den Wint van Austro. die wy Abrego, Leveche, ofte Zuyden hieten (welcke nu al te mael een is) van den anderen Polus Antarcicus af/waepende is/ ofte datse alleenlijcken van den Equinoctial ende Middach af comt / welcke in effect soo veel is / als te vraghen ofte de qualiteyt dese heeft / van reghenachtich ende heet te wesen / haer by blifft/ de Linea Equinoctialis ghepasseert wesen. Ende is hoorwaer wel om te vragsen / want al ist schoon dat men oer de Linea passeert/ soo en laetse daerom geen Austro ofte Zuyden Wint te wesen / dewijle datse van een zijde der Werelt is comende / g'ghelijck als den Noorden Wint (die van de tegghen-zijde waeyt) niet en laet Noorden te wesen / al ist schoon/ dat men de Torrida ofte Linea passerende is. Ende is alsoo schijnende/ dat bep'de winden haer eerste eyghenschappen sullen behouden/ d'een van heet ende bochtich/ ende d'ander/van cout ende droogh te wesen: den Austro, van wolcken ende reghen te heroozsaeken / ende de Boreas ofte Noorden Windt / van die te versuyppen / ende den hemel helder ende claer te maken. Maer Aristoteles is hem meer houdende aen de opinie die int contrarie strijdt: Want den Noorden wint is in Europa cout / om datse vanden Pool (welcke een uptnemende cout Geweste is) af comt / zijnde den Abrego contrarie heet/ om datse van upt den Middach her comt / welcke de Geweste is/ die van de Son aldermeest verwarmt wert. Soo zijn dan de selve reben verbindende/ dat de ghene die aen d'ander zijde der Linea woonen/ den Austro ofte Zuyden Windt/ cout/ ende den Cierco ofte Noorden wint/ heet hebben/ want albaer soo comt haer aen Austro van den Pool/ ende den Noorden wint van upt den Middach af. Ende al hoe wel het wel schijnen soude/ den Austro ofte Zuyden Wint albaer couder te wesen/ als alhier de Cierco ofte Noorden wint/ om dat men de Geweste van de Zuyt-Pool/ dooz oozsake dat de Son des Jaers seken daghen langher is vertoebende aen de zijde van den Tropico Cancri, als aen de zijde van Capricorno, g'ghelijck als men suler claerlijcken aen de Equinoctien ende Solsticien (diese in beyde de Circulen doende is) te sien comt. Maer hy blijckende is/ dat de Natuer heeft willen verclaren / het hoordeel ende Ebelhep'dt die dese halve Werelt (ghelegghen aen de Noozt-zijde) heeft / boven d'ander helft: van de Zuyt-zijde. Dit albus wesen / schijnt het een bestolen reden te wesen / dat haer dese qualiteyten der Winden/ oer de Linea ghepasseert wesen / sijn verwisselende:

*Arist. 2.
Meteor. cap. 5*

lende: t'welcke in effect alsoo niet en is/ soo beel als ick met onderforschtheyt van ettelijcke Jaren/ hebbe connen vermerken / int ghene dat ick in die contreye der Werelt (van de Linea nae het Zuyden toe) doozwandelt hebbe. Het is wel waer/ dat den Noorden wint aldaer niet soo ghemeyn cout ende claer is/ als hier / bevinden op sommighe plaetsen van Peru, haer den Noorden wint onghesont ende beswaert te wesen. Ghelijck als daer is in Lima, in de platte Landen / ende de gheheele Custe langhs/ die meer als vijf hondert mijlen weeghs streckende is / houden den Zuyden Windt hooz ghesont ende coel/ ende boben al / helder claer / want het daer nimmermeer en reghent. Welck gantsch contrarie van Europa ende dese zijde der Linea is/ hoe wel dat dit van de Custe van Peru geen reghel en stelt/maer is eer een exceptie ende wonder natuere/om dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent/ ende daer altoogs eenen Windt is curserende/ sonder sin contrarie partjen plaets te gheven / waer van hier nae ghehandelt sal worden/het gene noodich wesen sal. Blijven nu hier by/ dat den Noorden wint (aen d'ander zijde der Linea) d'eyghenschappen niet en heeft / die den Austro aen deez zijde heeft/ al hoe wel dat se bepde gaer van opt den Middach her comen / ende nae de Gewesten (die daer teghens overstaen) toe waepen. Want en is aldaer niet ghemeyn den Noorden wint heet ende reghenachtich te wesen / ghelijck als alhier den Austro is/maer is daer oock eer met den Austro regenende/ghelijck als men ober alle het gheberghste van Peru in Chile, ende int Vant van Congo sien mach/ t'welcke ghelegghen is/aen gene zijde der Linea, ende seer berre t'Zeewaert in: Ende in Potofij soo is den Windt die sy Tomahavi noemen/ t'welcke (soo ick my niet qualijck en ghedencke) onsen Cierço ofte Noorden wint is/ uytnemende dzoogh/cout/ende seer verdrietich/ghelijck als herwaerts ober. T'is wel waer/aldaer soo seker niet te wesen/dat den Noorden ofte Cierço de Wolcken van een scheidt ende verspreyende is/ als hier/maer isser (soo ick my niet en versinn) eer met reghenende. Daer en is geen twijffel aen/dan dat de plaetsen daer de Winden dooz passeren / ende de naest byliggende Ghewesten/daerse uyt sruyten/ haer soo grooten verscheydenheyt ende contrarie effecten aenleben / ghelijck als men daghelijck op duysent plaetsen ondervint. Daer sprecken int generael van de qualiteyten der Winden/ soo siet men meer op de zijden ende ghebeelten der Werelt/ daerse van daen comen/dan van op dese ofte d'ander zijde de Linea te wesen/ghelijck als (nae mijn duncken) den Philisophij wel te degen gheboelde. Dese Noost-Winden/twelcke zijn Oost ende West/en hebben noch hier noch daer/ soo gheen bysondere noch ghemeyne qualiteyten / als de twee boozepde/maer ghemeynlijcke soo is den Solano ofte Oosten wint/alhier beswaert ende onghesont/zijnde de Zephyrus ofte Westen wint ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende ober de gantsche Torrida, soo is de wint van Orienten ofte Oosten (dieze Brisa noemen) int contrarie van hier seer ghesont ende vermakelijck. Van den Westen windt en soude ick geen seker nochte ghemeyn dinc connen segghen/te meer dat dese wint in de Torrida niet en waept / ofte seer seiden: Want in alle de spate/die men tusshen de Tropicos hebarende is/ heeft men eenen ordinarischen ende gesetten wint van Brisa. Ende om dat het self de een van de wonderbaerlijckste werken der natuere is/ soo is se goet/dat ment in de gront/ghelijck alst gheschiet/verstaen mach.

Het 4. *Capittel*. Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*, ende buyten die *Vendavalen* ende *Brisen* waeyen.

DEn wegh ter Zee / en is niet ghelijck als die van't Landt dat men dooz den selven wegh/daer men dooz heen gaet/wederom te ruggen mach keeren: *Cis* sepe den *Philosophen* eenen wegh van *Athenen* naer *Thebas*, ende van *Thebas* tot *Athenen*. Welcke in de Zee alsoo niet en is: Dooz eenen wegh gaet men heen/ende niet miuder/ om wederom te comen/tot dat d'er barentheyt/als meesier van dese verborghentheeden/haer onderwijfende was/dat het niet en was te baren dooz den Ocean, ghelijck als te zeplen dooz de *Middelaensche Zee* nae *Italien* toe / alwaer men int gaen ende keeren eenige *Hadens* si hoeken comt te verkenen/verwachende alleenighc t'behulp der windt/bie hem met der tijdt veranderende is. Ende dat meer is/soo wanneer hen die ghebrecke/behelpen hen met de *Riemen* ende alsoo zijn de *Galiepen* langs de *Custie* heen/zints ende meer varende. In de Zee Ocean en heeft men op sekere contrepē gheen ander Winden te verwachten: Ende men weet voorzeker / dat den ghenen die daer waepende is / daer min ofte meer waepen moct. *Epndelijcken* / dat de ghene die goet is om heen te baren / en is niet goet om wederom te comen: Wandt passerende den *Tropicum*, ende comende in de *Torrida*, soo werdt de Zee altoos gheverschapt van de Winden/die van den opganck der *Sonnen* booztomen / die daer eenwilschick biasen/sonder datse opt plaets gheben de contrarie Winden te mogen comen noch te gevoelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: *Cee*ne/dat in de *Regioen* ofte *Gheluwste* (die de grootste van vijben is / daer de *Werelt* met afghedeelt word) regnerende zijn/*Ooste* winden/diese *Brisen* noemen/sonder dat de Winden van upt den *West* / ofte *Widdach* (diese *Vendavalen* noemen) plaets hebben in gheenighen tijdt van't Jaer te moghen waepen. Het ander is/datter nu meer meer *Bisen* en ghebreken: Ende hoe dat men de *Linea* naerder comt/hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft/twelcke soude schijnen / dat de stille albaer behoorden ordinaris ende gheneyn te wesen/om dat het is de ghedeelte der *Werelt*/die de hitte der *Sonne* aldermeest onderwoyen is. Doch is in't contrarie / want men heester seer seiden sulen/ende de *Brisa* t'her veel coelder ende gheduerigher. In alle het ghene dat van *Indien* be baren is/ heeft men behonden alsoo te wesen. Dit is van dooz *Ake*/ dat de *Navigatie* veel lichtre ende doenlijcker is/ende oock sekerder is / varende van *Spagnien* nae *West-Indien* / als van daer weder nae *Spagnien* keerende. De *Bloten* die upt *Sibillent* zepl gaen/hebben tot *Canarien* toe de meeste *Warighept* / om dat de *Golfo* de las *Yeguas* (dat is/de *Golf* van de *Wercken* gheseyt) onbestandich ende moepelijck is/zijnde van verschepden Winden ghequeelt: De *Canarien* gepasseert weseude/gaen al varende/tot datse in de *Torrida* comen / aldaer bindense terstont de *Brisen*, ende loopen al dan booz wint aen: In sulcker boeghen/dat het bynaest op de ghelele reyse/niet noodich is/de zeplen eens aen te voeren. Waerom sp de boozre/de Zee gheheeren hebben/*Golfo* de las *Damas*, (dat is/de Zee ofte *Golf* der *Jossrouwen*) ende dat dooz sijn gheduerighen eenparigheyt ende slechtighen van *Water* comende alsoo tot aen d' *Eplanden* *La Dominica*, *Guadalupe*, *Desscada*, *Marigalante*, ende

In de
Barcos in
de Verabe.
Boeck/4.
Cap. 6.

d'andere meer in de contreye ghelegghen/welcke zijn/gelijck als booz sieden der Lan-
 den van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Bloten van den anderen/ ende de ghene
 die na nieu Spagnien toe willen/nemen den wegh van ter rechter handt/ nae't Ep-
 lant Española, ende gaen de rkeimen den hoock van S. Anton, zeplende also tot inde Ha-
 ben van S. Ian de Lua, zijnde den selven Brisa, hen altoos dieneude. Die van't baste
 Lant/afesen de slinker hant/ende gaen berkennen/dat seer hooge gebruyghte van Tai-
 rona, comende in Cartagena aen/ende passeren alsoo nae Nombre de Dios, (dat is/ den
 Naem Gods) toe/ van waer men over Lant na Panamá reys/ende van daer/ dooz de
 Zuyder-Zee nae Peru toe. Als de Bloten weder na Spagnien keeren/ doen hare Na-
 vigatie op dese maniere: Die van Peru gaen berkennen de Cabo, ofte hoock van S.
 Anton, ghelegghen aen't Eplant van Cuba, ende comen alsoo in de Havana, twelcke een
 seer seluone Habene van't selue Eplant is. De Blote van nieu Spagnien comt ins
 ghelijck van Vera Crus, ofte van't Eplant S. Iuan de Lua af/na de Havana toe: al hoe
 wel dat het niet moepten is/want de Brisen zijn aldaer ovdinaris/ twelcke contrarie
 Winden zijn. Nu de Bloten in de Havana versaemt zijnde/nemen ghelijckelijcken ha-
 ren cours na Spagnien toe/soekende de hooghten om buyten de Tropicos te comen/
 alwaer sy als van Vendavalen vinden / met de welcke comen berkennen d'Eplanden
 van Açores ofte Vlaemsche Eplanden: Ende van daer sepiense na Sevilien, in sulcker
 hoeghten/dat de gints-wegh op weynigh hooghten is/ zijnde altoos onder de twint-
 tich graden/twelcke al binnen de Tropicos comt: Ende de wederom-reys is buyten
 den van ten minste na op 28. ofte 30 graden/ zijnde de reden daer van/ als gheseyt is/
 datter binnen de Tropicos altoos regneren Winden van upt den Oosten/ de welcke
 goet zijn om van Spagnien na West-Indien te seplen/om dat het van Oosten nae't
 Westen te loopen is/buyten de Tropicos, twelcke is bouden de 23 graden/ vindt men
 Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder hooghten comt/ hoe datse sekerder zijn/
 welcke goet zijn om van Indien wederom te keeren/want zijn Winden van upt den
 Middach ende Onderganck dieneude om weder nae't Oosten ende Hooyden te kee-
 ren. De selue cours en is men oock passerende in de Navigatien die men doet varende
 inde Zuyder Zee van nieu Spagnien ofte Peru af/nae de Phelippinas ofte China. En-
 de wederom keerende van de Phelippinas ofte China nae nieu Spagnien toe: Want de
 gins-baert (om dat het van't Oosten nae't Westen is) valt seer lichtelijcken om doe/
 want men bint altoos ontrent de linea booz wint/twelcke zijn de winden Brisen. Het
 Jaer van 84. soo is gheloopen upt de Haben van Callao de Lima, een Schip nae den
 Phelippinas toe/zeplende twee duysent ende sechen hondert millen sonder Lant te sien:
 Ende het eerste Lant dat het quam te berkennen/was het Eplant van Lufon, daer't
 nae toe boer/alwaer in een Haben liep/hebbende de hert's volghacht in den tydt van
 twee Maenden/sonder datter opt windt was ghebruyckende/ noch datse eenigen strom
 kregghen. Haren cours was bynaest altoos by de Linea heen/ want liepen van Lima
 af/ (twelcke lept op 12. graet aen de Zuyt-zijde) ende quamen tot Manila, dat by
 naest oock op soo veel graden gelegen is/aen de Hooydt-zijde. Soodanigen boozpoet
 hadde van gelijcken Alvaro de Mendana, in de heen-reys/op d'ontdeckinghe der Ep-
 landen die men van Salomon noemt/als hys eerst bont:want hadde altoos boozwint/
 tot datse op de selue Eplanden aen quamen de welcke mogen wesen van Peru af/daer
 sy van upt liepen/ontrent duysent mylen/ligghende op de s. lue hooghte aen de Zuyt-
 zijde. De wederom-reys is/als van Indien na Spagnien/want om de Vendavalen
 te vinden so moeten se gene die van Phelippinas ofte China nae Mexico willen keeren/
 op veel hooghten loopen/tot datse comen op de hooghte van Japon, ende comen alsoo
 berkennen t'Landt van California, loopende langhs de Custe tot in de Haben van

A capulco daer sp' uyt ghebaren waren. In voeghen dat het op dese Habigatie oock onderbonden is, dat men binnen de Tropicos, wel van Ouzien ten oosten of van Capulco nae den oosten om datter d' Oosten Winden regnerende zijn. Maer wederom keerende van den onderganck nae den oppganck der Sonnen / soo moet men de Vendavalen, ofte Weste Winden buypen de Tropicos comen soecken / op de hooghte van boven de 27. graden. De selve experientie woort oock ghebaren van de Portugiesen nae Oost-Indien / al hoewel de Habigatie in 't contrarie is : Want van Portugal derwaerts te varen / is moeyelijck ende 't wederom keeren is lichtelijcker / om datse in 't quars varen sepende zijn / van den Onderganck af / nae den Oppganck toe / soekende alsoo opwaerts te loopen / tot datse de Generale Winden vinden / die sp' van ghelijcken segghen te waerpen van de 27. graden opwaerts. In de wederom-comste comen verkenmen de Vlaensche Epianden : Doch is hen lichtelijcker / om datse van uyt den Oosten comen / ende de Brisen ofte Hooyde-winden hen dienen ende zijn. Epndtlijcker / dat het al eenen scheeren ende gheobf. ruerden reghel (der Zee-lieden) is, binnen den Tropicos, de Winden van uyt den Oosten te regneren / waerom het a daer lichtelijcken is nae 't westen te varen. Buyten de Tropicos heest men op eenige tijden Brisen, ende op ander tijden ende 't gem. puste / Vendavalen. Daerom soo moet den genen die van den Onderganck nae den Oppganck begeert te varen / altoos soeken uyt de Torrida te ghetaken / ende hem te stellen op de hooghte van boven de 27. graden met welcken reghel haer de lieden al berstout hebben, vande Habigatien te bestaen / nae onbekende ende noyt-gehooyde plaatsen.

Dese Habigatie vā A-capulco nae de Philippinas ende China, ende vā daer weder nae meu Spaguitoe met alle de rechte streckinge / rouwen / grade en inghien / ende alles waer dies berouwen is / mach men sien in in 't seyl gheschift / vā alle de Habigatien vā Ouzien, en vā daer den vā Portugalopen en Spaguitaerden / die tot buyden toe verkennt zijn.

Het 5. Capittel. Van de verscheydenheyt der VVinden Brisen, ende Vendavalen, met d' andere meer Winden.

Wende het gene geseyt is / een so waerachtigen ende ghenepnen d'urck / en can niet laten sijn te gheben / d'oorfacke van seodanighen beroughentheyt t'ondersoecken / van dat men in de Torrida altoos so lichtelijcken is varende van 't Oosten nae 't Westen / ende niet in 't contrarie / twelcke het sel / de is / van te vagen / waerom dat de Brisen, ende niet de Vendavalen aldaer regnerende zijn, dewijle het ghene dat nae goeder Philosophyhe / ec. u. w. s. / ober al / ende van hen sels per se is / (ghelijck de Philosophen hieten) moet een eppen oorfacke ende van hen sels per se hebben. Maer al eer dat wy dese / (nae ons duncken) notabe questie comente roeren / soo salt noodich wesen te verclaren / wat dat wy met de woorden Brisas ende Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock booz dit / ende veel andere dinghen / in materien van Winden ende Habigatien dienlijck zijn. De ghene die de Conste der Zee haert hanterende zijn / tellen twee en dertich verschepdenheden van Winden / want om haer Schip te stieren nae de Haven daer se begeeren / sijn hen noodich seer nette rekeninghe te doen / ende met de alderbeste distinctie / mogelijck wesende : want booz wepnich datment aen d'een zijde of d'ander is stellende / ende te buypen gaet / maect het int eynde banden wegh een groot verseyil / ende en rekenen niet mer als twee en dertich / om dat dese ghebeelten ghenoech zijn / want men en soude van mer / als dese / geen rekeninge comen houden. Doch ten uyttersten willen de / soo ghelijck als sp' stellen 32 / mochten se 64 / 128 / 256. stellen / multiplereende epndtlijcken de boozscheyden ghebeelten in een ontebare somme : Want wesende de plaats daer hem 't Schip behindt ghelijck als een Center ofte Midelpunt / zijnde de gantsche Hemispherio sijn circumferentie ofte omringhesel / wie soude daer teghen wesen / datter uyt desen Center niet en soude moghen comen

naeden omringhen den Circkel toe / ontelbare / ende soo veel ghebeelten / ende ar-
 derinaels soo veel scepdinghen van Winden / (bewijse dat den Windt van alle can-
 ten des Hemisphery is hercomende) ende die te verbeelen in soo veel / ende noch soo
 veel / ghebeelten meer / is nae onse goetduncken ende fantasiae te moghen stel-
 len soo veel als men wil. Maer het goet ghevoelen der Menschen/waer mede de
 Schijffuere ober een comt/zijn aentwijfende vier Winden / twelcke de principaelste
 van allen zijn/zijnde gelijk als vier hoeken der Werelt die berijert woerden/maken-
 de een crups met twee strepen/waer van d'ene is streckende van den eenen Pool tot
 den anderen/ende d'ander van d'ene Equinoctiael tot d'ander. Dese zijn den Aquilo,
 ofte Noorden Windt/ende sijn tegen-partije d'Austro, ofte die top gemeenlijcken van
 den Middach/ofte Zuiden noemen/ende van d'ander sijde/Oriente, van waer de Son
 op gaet/ende de Ponente, van daer sp onder gaet. Hoe wel dat de heplijghe Schijff op
 sommighe plaetsen noch andere verscepenheyt van Winden noemt/ gelijk als daer
 is/Euro Aquilo, welcke die van der Oecaen, her Zee/Noordtoost/ ende van de Middel-
 lantsche Zee/Gregal noemen, van de welke in de Navigatie van S. Paulus mentie ge-
 maecht word. Maer de vier solemele verscepenheden / die alle de Werelt bekent
 zijn/zijn de ghene die van de heplijghe Schijffuere ghecelezert worden / welcke zijn/
 als gheseyt is/Septentrion, ofte Noorden/ den Middach ofte Zuiden/Oriente, ofte op-
 ganck/ende Ponente, ofte onderganck. Maer om dat in den opganck der Sonne, daer t
 Oriente upt ghenomt word/ by verley onderschept ghebonden word/ te weten / de
 twee meeste declinatien diese maecht/ende de middelste van dien / naet welcke op de
 versche oorden des Winters ende Somers / ende te Midde-weghen / op ende onder
 gaet. Soo worden daer met reden twee ander Winden gerekent / twelcke zijn Oriente
 Estival, ende Orient: Hyemal, ende volghens / ander twee Ponenten in't contrarie van
 dese Estival ende Hyemal, ende alsoo comen daer te resulteren acht Winden / in acht
 merckelijcke punten des Hemels / twelcke zijn de twee Polen, de twee Equinoctien,
 ende de twee Solsticien met de ghene die daer in de selve Circkel teghen ober comen.
 Op dese maniere soo comen daer te resulteren acht verscepinghen / ofte verbeelsels
 van Winden die notabel zijn / de welke op verscepen contreyen der Zee/ende bant
 Landt/differentie vocabelen hebben. De ghene die den Ocean bebaren / plachten se al-
 dus te noemen/te weten/die van onsen Pool af comt / hieten se ghelijck als den selven
 Pool, Noorden. Nu die daer aen volghet/ende van upt Oriente Estival comt / Noordt-
 Oost/die epgheentijcke upt Oriente ende den Equinoctie comt / Oost / die van Oriente
 Hyemal, Zuidtoost/die van den Middach Zuidt-pool/ofte Antarchicus, Zuiden/die
 van Occalo Hyemal, Zuidtwest / die epghentijck van Occalo ende den Equinoctie af
 comt/West/die van Occalo Estival, Noordtwest. Van der meer Winden worden tus-
 schen de voorszeyden ghestelt/boerende de namen van de ghene daer sp naest aen co-
 men/ghelijck als daer is Noordt Noordtoost/Oost Noordtoost/Zuidtoost / Zuidt
 Zuidtwest/Zuidt Zuidtoost/West Zuidtwest/West Noordtwest / die boozwaer
 in de selve maniere van noemen/conste bewijfende zijn/gebende kennisse van de plaet-
 sen daer de selve Winden van daen comen. In de Middellantsche Zee/al hoewel dat se
 de selve conste van tellen volghen / soo noemense nochtans dese Winden seer anders.
 Den Noorden-wint hieten se Transimontana, (dat is van ober tgeberghe gheseyt)
 den Zuiden-wint die daer teghens ober comt/Mezozorno, ofte Middach; den O-
 steu/Levante, dat is/Organck/ende den Westen/Ponente, dat is onderganck gheseyt.
 By de voorszeyden vier/soo comen dese noch tusschen beyden/te weten/den Zuidt-
 oosten Windt hieten se Xiroque, ofte Xaloque, sijn teghenpartije / welcke Noordtwest is/
 Maestral,

Maestral, de Nooydtoofse / Greco ofte Gregal, ende zijn contrarie de Zuydtoeweste / Leveche, dat is in t' Latijn / Libicus ofte Africus. In t' Latijn soo zijn de vier hoeken / Septentrio, Aufter, Subfolanus, Favonius, ende de tusschen-ghestelde / Aquilo, Vulturinus Affricus, ende Corus. Ende nae dat Plinius sept / so is Vulturinus ende Eurus de selve die wy Zuyt-
 doost ofte Xaloque noemen: Favonius, de selve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas: de selve van Nooydt, Nooydtoost ofte Gregal, Transmontana, Affricus ende Libicus: de selve van Zuydtoewest ofte Leveche, Aufter ende Notus: de selve van t' Zuyden ofte den Middach / Corus ende Zephyrus: die van Nooydtoewest ofte Maestral. Die van t' Nooydtoosten ofte Gregal, en gheben anders gheenen naem / dan Phenicias: van anderen woerden op een ander maniere verclaert. Ten is onse intentie niet de Latijnsche ende Griekische namen der Winden te willen verghelyck / maer willen nu segghen / welke van dese Winden / dat van onse Zee / lieden der Oceaan / her Zee van Indien / Bisen ende Vendavalen gheenoemt worden / 'Tis alsoo / dat ick langhen tijt in dese namen verdoelt gheweest hebbe / om dat ick herlieden dese vocabelen seer ver-schepden ghebuurken sach / tot dat ick het te begghen ghewaer woerde: verstaende dat het meer gheineyne / dan bysondere namen van Winden ofte ghebedelen zijn / te wesen / de ghene die hen dienen om nae Indien te seplen (de welke bynaest wooy-windt zijn) / hiense Bisen, waer mede in effert verbatende zijn / alle de Winden van Orienten, ofte upt den Oosten / ende hare aenhanghers ende streken daer upt spruytende. De ghene die hen dienen om van Indien wederom te keeren / noemense Vendavalen, dat zijn die van t' Zuyden af / tot de Ponente Estival, ofte Nooydtoewesten toe: in boegen / dat is haer comente berbeelen / gelijk als twee Roiten van Winden / elck op sijn seken: Welcker Copposalen zijn / ter eender zijde / den Nooydtoosten ofte Gregal, ende van d' ander zijde / den Zuydtoewesten ofte Leveche. Nu soo is oock goet / dat men wete / dat van de acht Winden ofte ghebedelen / die wy tellen: De byf nut zijn / om te baren / ende de dype niet. Ick wil segghen / dat so wanneer een Schip in Zee is / soo mach het seplen / ende de Kieple die t' booyghenomen heeft / verborderen / met welke van de byf ghebedelen / dat de Windt waepende is / al hoewel die niet eben nut en zijn: Maer soo daer een van de ander dype Winden waept / soo en can t' niet baren daer t' booyghenomen heeft: Ende soo ghelijck als het met eenen Nooyden windt / Zuyden aen seple / alsoo salt oock met Nooydooste / Nooydtoeweste / Ooste ende Weste Winden op de selve cours moghen aenseplen / want die van ter zijden zijn om te gaen ende te comen / eben ghedienslich: Maer waepende van upt den Zuyden / twelcke recht contrarie is / soo en mach men gheensins Zuyden aen seplen / noch en sal oock niet moghen geschieden met de andere naeste zij-Winden / twelcke zijn Zuyt doost ende Zuyt doewest / dat booy de ghene die de Zee hanteren / gheenoech bekenet is: Ende en waer niet noodich t' selve alhier te stellen / dan is alleenlijck om te bewysen / dat de zij-Winden van de selve / ende rechte Oriente ofte Oosten windt / de gene zijn die gemeynlijcke in de Torrida waep / ende Bisen ghenaemt worden / ende de Winden van upt den Middach nae t' Westen toe / de welke dienen om te baren van den Onberganck nae den Ovgganck / en binden niet gemeynlijcken in de Torrida: Ende daerom so loopense die opwaerts buyten de Tropicos te soeken / ende dese woorden van de Zee lieden van Indien / gemeynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. Capittel. VVat dat d'oorfake is, dat men altoos in de *Torrída* is vindende, Winden van *Oriēten*, ofte uyt den Oosten, om te varen.

Met ons nu legghen / tghene de boozghefelde questie berorende is / wat dat d'oorfake is / dat men in de *Torrída* wel spelen can van uyt den Oosten nae t Westen / ende niet in t contrarie. Nu soo moeten wy hierom twee waerachtighe grontbesten boozstellen / waer van het eerste is / dat den omloop van t eerste Mobile, die men raptō ofte diurno noemt : niet alleenlijk de Hemelsche Ghetwēsten (die hem onderwoopen zijn) na hem treckt ende berorende is / ghelijck wy dagelijck sien aen de Son / Maen ende Sterren / maer dat de Elementen van gheijcken van t selbe movement ofte beroresfel / deelachtich zijn / soo langhe als sy gheen beletsel hebben. Het Aertrijck en is haer / dooz de groote swaerte / also niet berorende / waer dooz t selbe onbequaem is / rontsom gebjaept te worden / als cock om de groote distantie die daer tusschen t eerste Mobile, ende haer is. Het Element van t Water, en heeft van gheijcken dit dagelijckche movement niet / om dat het met d' Aerde omhangen is / ende t samen een Spheramaect: Doch soo laet het de Aerde niet toe / dat het in t ronde omghebraept mach worden. V ander twee Elementen, te weten / Vper ende Lucht / zijn subtyder / ende naerder aent Hemelsche Orbis, waerom sy haer beroresfel deelachtich zijn / gheboert wesen de in t rondt / ghelijck als de selbe Hemelsche Lichamen. Van t Vper en is gheent wissel / soo daer een Sphera (ghelijck als Aristoteles ende andere nērer dat stellen) van is. De Lucht is de ghene die ons te propooft ront / ende dat die hem beroret met het daghelijckche movement van *Oriēten*, ofte uyt het Oosten nae het Westen / is waerachtelijck / dooz d' apparentien der Cometen die wy daerlijcken sien berorenen / van t Oosten nae t Westen / in t opcomen / clynnen / oberepadt-lijghen ende neder-balen der selben / omloopende epudelijcken onsen Hemispherium, op de selbe maniere als de Sterren / die wy in t Firmament sien berorenen. Ende dewyle dat de Cometen seghen te zijn / in de Regioen ende Sphera der Lucht / alwaer se haer engndreren, berorenen / ende weder verdwijnen / soo soude dat onmogghelijck wesen / haer rontsomme te moghen draepen / ghelijck sy in effect doen / soo haer den Omloop der Lucht (daer sy verschijnen) met den selben omloop niet en berorenden. Want wesen de / ghelijck als het is / een ontfeken materie / souden / sonder te moghen omgaen / stil moeten staen / soo de Sphera, daer dit staet / stil stont : ofte ten waer / dat wy ons wilden inbeelden / daer eenighen Enghel / ofte intelligentie te wesen / die met de Comete gaet / ende die rontsom is lepoende. In t Jaer 1577. sach men dien wonderbaerlijcken Comete, die een sfiguere opwerpende was / ghelijck als van een Blumagie ofte Weder / streckende van den Horizon af / tot bynaest ober den halven Hemel / duerende van den eersten Novembember / af / tot den achtsten Decēber toe : Ick segghe van den eersten Novembember / al hoe wel dat men in Spagnien eerst ghewert / ende gesien heeft den negensten Decēbember / nae dat de Historien van die tijden verhalende zijn. Om dat wy die / ghelijck ick dat wel onthouden hebbe / in Peru (daer ick doe ter tijt was) quamen te sien ende t amoteren / acht daghen eer / tghesheele Lant ober. D'oorfake van dit verskil / mach van anderen gheseyt worden : Het ghene ick nu segghe / is / dat wy in de berriick d'ghen dat se buerde / al te samen bemerkten / soo wel die van Europa, als wy / die doe in Indien waren / dat se haer daghelijck was berorende met den gantschen omloop van t Oosten nae t Westen / ghelijck als de Maen ende andere Sterren. Waer uyt blijckende

blijckende is dat wesenende sijn Regioen ofte Gheueste/de Sphera der Lucht/datter het
 zelfde Element oock alsoo moeste ondraepen/oste verroeren. Wouden inghelijck ge-
 waer dat het / behalven tghemepne movement, noch een ander in t bysonder hadde/
 waer mede het met de Planeten, want Westen nae t Oosten was verroerende/want
 stont alle nachten Gheslijcker/gheelijck als de Maen/Son/ende de Sterren van We-
 nus oock doen. Hebben oock noch meer ghemerckt/datse met een ander derde/ser by-
 sonder/verroersel/haer in den Zodiack, nae t Nooyden was moberende/want was int
 eynde van sommighe nachten/detepkenen van Septentrio naerder ghecomen/twelc-
 ke by abontuer d'oorake gheueest is / dat men dese verroersel/ dat is ik
 daer sijn die van Peru. Ende daer naer ghelijck alsse (met het derde verroersel/dat is ik
 geseyt hebbe) die van Septentrio naerder was ghenakende / soo hebbense dan die van
 Europ/ later begintten te sien. Doch de bersejpenheijt der verroersels/die ick geseyt
 hebbe/mochtense al te samen vermercken/in boeghen dat men ghenoch conde vernie-
 men, dat d'uytziughe van bersejpen Hemelsche Lichamen tot aen de Sphera der
 Lucht was reykende. Alsoo dat het een onghetwyffelde sake is, dat hem de Lucht is
 verroerende met den onloop des Hemels van t Oosten nae t Westen / twelcke tge-
 ne is/dat gheproponeert ofte t'f'ndament is. Het twerde en is niet min waerachtich
 ende hemelich/te weten/dat dit verroersel der Lucht in die contrepen van onder de
 Linea Equinoctialis, ende daer ontrent/een uytnemende raddigheijt heeft: Ende hoe
 naerder aen de Linea, hoe dat het radder is gelijc als het selbe verroersel/bolgens/ hoe
 dat het verder van de Linea af ende naerder de Polen is / soo veel te berlanckamer is.
 De reden hier van, is openbaer: Want wesenende d'oorake van die efficient, soo moet
 nootwendich/de verroeringhe van t Hemelsche Licham alder inelst wesen/ter plaet-
 sen daer t Hemelsche Licham alderact ondraeyt ende verroerende is/ ende dat de
 Torrida aen den Hemel den alderactesten onloop heeft/ende dat op de Linea meer als
 op eenich ander deel des Hemels. Gelve te willen bewijsen / soude wesen de lieden
 onzichtbaer te willen maken/dewijle dat het in een Raddt ofte Wiel genoech ghesien
 woert/dat het grootste onloopsel hem haeltiger ondraeyende is/ als het minste / vol-
 epnende sijnen grooten onloop in de selfe de stae van tijt/als het minste sijnen clep-
 nen onloop doet. Van dese twee hooggestelde/volghet de reden / want den ghenen die
 groote wateren beplende sijn/varende van t Oosten nae t Westen / binden altoos/
 soof op weynich hooghten loopen/door windt: Ende hoe naerder den Equinoctiael,
 hoe datse den windt te sekerder ende ghedueriger binden: Ende in t contrarie / zep-
 lende van t Westen nae t Oosten/binden altoos tegens ende contrarie winden:want
 de uytnemende raddigheijt van het verroersel der Equinoctiael, crecht het Element der
 Lucht nae hem, ghelijck als alle die andere opperste Hemelen/ende alsoo is de Lucht/
 altoos volgende den onloop van den dach looyende van t Oosten nae t Westen/sou-
 der opt te veranderen. Ende den snellen looy ende cracht van de Lucht/ is ingelijck
 nae hem treckende/de dampen ende exhalation, die haer van de Zee op-heffen/twelc-
 ke verroersakende is/dat de Winden Brisen (die uyt den Oosten waepen) continue-
 lijcken in de selbe Geweste regneren. Den Boeder Alonso Sanches, een Religieus van
 ons geselschap, die in West ende Oost-Indien verkeert hadde, zijnde een soo ervaren
 en Const-rijcken Man/sepde/dat het varen onder de Linea, ofte daer ontrent/met soo
 continuelijcken en gebuerighe wint en weder/hem dochte te wesen/dat het selbe ver-
 roersel der Lucht/het gene was, dat de Schepen boort breef/en dat het selve eyghent-
 lijcken geenen wint nochte exhalation en was/dan alleenlycke de verroeringe van het
 selfde Element der lucht/door de dagelijckhen onloop des Hemels. Wacht tot be-
 slinghe

siinge want selfde dat in de Golfo de las Damas (ofte Golfo der Joffonwen) en in de andere groote Golfen ofte Wateren die men in de Torrida bebarende is / het weder ende den tijt eenparich is / hanghende de zeplen met een byeende ghelijck heyt / sonder eenighe verheffinghe ofte buyten te crighen / ende sonder dat het bynaest noodich is / op de geselede Reys / die te verbanden ofte aen te roeren. Ende so t'gheen lucht en waer die van den Hemel gemoveert wert / sou den pimmers op eenige reysen ende tijden salieren / in't contrarie veranderen / ende oock somwijlen stormachtich wesen. Al hoe wel t'elke wijfseghen geseyt is / soo en ran men oock niet ontkenmen / oock windt te wesen / ende dat men die daer heeft / bewijie daer vaporen ende exhalation van de Zee zijn / ende wy oogen schijnlijken sien / dat de selven Brisen by wijlen crachtiger / ende by tijden slapper wapen : Gasso veel dat men somtijts alle de zeplen niet liyden magh. So moet men van verstaen / ende is alsoo waerachtich / dat de veroerde Lucht nae haer is treckende / de vaporen ende dampen dieje bindt / want haer cracht is groot / ende en bindt geen wederstant / ende daerom soo heeft men continuelijken / ende bynaest eenparich / den Windt van't Oosten nae't Westen / onder ende ontrant de Linea / ende bynaest over de gant'je Torrida Zona, (twelcke den Wegh is / daer de Son synen loopp heeft) tusschen de twee Circulen van Cancer ende Capricornus etc.

Het 7. Capittel. Door wat oorfaken dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeste hooghte.

Zo wie dat het boven-verhaelde is aenmerckende / sal mogen verstaen / dat looyende van uyt den Westen nae't Oosten / (op de hooghte van buyten de Tropicos) een ghelijckformighe reden te wesen / dat men *Vendavalen* vinde. Want bewijie dat den onloop der Equinoctiael so ras is / soo is sy oock veroorzakende / dat de Lucht onder haer veroert werdt / volghende den onloop / twelcke is van't Oosten nae't Westen / ende daerse ordinaris nae hem salende is / de vaporen ende dampen die de Zee op heft / alsoo zijn in't contrarie de vaporen ende exhalation die haer op heffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercussie, ofte wederom-slach dieje doen / ontmoetende de stroomen van de Zona bynaest beanderende in't contrarie / ber oorzakende de *Vendavalen* ofte *Zuydweste Winden* / die in die contreyen soo gheexperimenteert zijn / ghelijckerwijs als wy sien / dat de stroomen van't Water / soo sy van andere crachtiger geraekt ende geschut zijn / bynaest haren keer in't contrarie nemen. Op de selve maniere schijnt het oock te geschieden / in de dampen ende exhalation daer haer de windt nae d'een ende d'ander zijden / boog come / te veruackeren. Dese *Vendavalen* zijn meest ende gemeynlijck rezerende / op middelbare hooghte / van de 27. tot de 37. graden / al hoe wel de selve so seker noch soo geregelt niet en zijn / als de Brisen op weynich hooghten / twelcke de reden selfs niet brenge : Want de *Vendavalen* en zijn niet veroorzakent van een eyge / ende ghelijckformich movement des Hemels / ghelijck als de Brisen aen de Linea doen / maer zijn ghelijck als ick gesent hebbe / veel gemeynder / ende dicwils uytnemende verholgen ende stormachtich. En passende boven de hooghte van 40. graden / soo heeft men van ghelijcken gheen meer sekerheyt van Winden ter Zee / als te Lande : By wijlen heeft men Brisen ofte Nooyde Winden / somtijts *Vendavalen* ofte *Weste Winden* / waerom de Navigatien van daer oock onsekerder ende periculoser zijn.

Het 8. Capittel. Van de *exceptien* die men in de voorfeyde Re-
ghel vindt, ende van de Winden ende stilten, die daer in de Zee ende op't
Landt zijn.

Et gene dat van de Winden/die daer ordinaris bin-
nen ende buyten de *Torrída* zijn waepende)ghesept is/is te verslaen in de
rupine Zee/ende groote Golfen, want op't Landt ist op een ander ma-
niere/alkwaer men alderhande Winden bin/ door de groote onessenhept
die t heeft/van Ghebergten/Wakepen/ende beelhept der Rivieren/Lac-
ken ofte Meyzen/ende ghebaenten van Landen/van de welcke haer verheffende zijn/
dicke ende bysondere wapen/ die nae verscheyden beginsels / nae d'een ofte d'ander
zijden ghebreven worden/zijnde also veroorzakende verscheyden Winden/ sonder dat
het verrooysel der Lucht/(dat van den Hemel veroorfacht is) soo langhe mach volher-
den/die altoos nae hem te trecken. Ende dese verscheydenhept van Winden en bint
men niet alleen op't Landt / maer oock aen de Zee-Custen van de *Torrída*, op de selve
maniere/door de voorszede oorsake: Want daer zijn Landt-Winden die van't Landt
afcomen/ ende men heeft Zee Winden / die ordinaris uyt der Zee waepen: Die van
uyt der Zee/zijn sieflich ende ghesont/ ende die van't Landt/bewaert ende onghesont/
al hoe wei dat men/nae de gheleghenthept der Custen/ hier in t onderschept heeft. De
Terrénos ofte Lant Winden waepen gemeynlicke van de *Midernacht* af/tot dat de
Son begint op sijn hooghste te wesen: Ende die van de Zee / van dat de Son heeft
is/tot nae datje onder gaet. Wp abontuer soo is d'oorfake hier van / dat het *Aerd-
rijck* als de dickste materie/aldermeest roockt/als de blam der Sonne wech is/ ghe-
lijck als het geschiet met het *Barn-hout*/bat niets te d'ooogh is/ t'welcke int uytgaen
van de blam aldermeest roockt. De Zee/ghelijck als de gene die subtyder ghebeden
heeft/enis geen damp ofte roock verheffende/dan so wanneer dat de selve verwarmt
wort: Gheijck als het strop ofte hop/soo t wepnich ende niets te d'ooogh is/t'welcke
roockende is/also verbyant wert/ende int uytgaen van de blam/soo esseect insghelijc
den roock. Wat dat d'oorfake hier van is/is altoos voorszeker/dat de wint van't Lant
aldermeest met de nacht is volherdende/ ende die van uyt der Zee int contrarie alder-
meest met den dach/op de selve maniere/gelijck als aen de Custen / contrarie ende by-
wijlen harde ende seer stormachtighe Winden zijn)ghebeurt het oock / dat men daer
seer groote stilten heeft, Maer varende in de groote Golff/ onder de *Linea*, woijt
ghesept van lieden die seer erbaren zijn/haer niet te ghedencken / datser stilten gebor-
den hebben/dan dat men daer altoos luttel ofte veel baren mach / door oorsake van de
Lucht / die van't Hemelsche verrooysel ofte ommeloop ghemobeert wert / in sulcker
hoeghen/dat het ghenoech is/het Schip woijt te jagen/comende ghelijck als het is/
van achteren in voorszint. Ick hebbe altyt gheseyt / dat in twee duysent seben hon-
dert mylen/altoos onder de *Linea*, ofte niet verder als thien ofte twaelf graden daer
van afeen Schip gheseyt is / van *Lima* af / tot *Manilla* toe/ in de Waenden van *Fe-
bruarius* ende *Martius*, t'welcke is/als de Son daer alderseylst bobent'hoofgact/en-
de en vonden op alle dese spatie noyt stilten/ dan coele winden / doende alsoo in twee
Maenden tijds soo grooten rype. Maer dicht by't Lant/aen de Custen/ ofte daert
de wapen/der *Eplanden* ofte van vasse Lant bereyken moghen/placht men inde
Torrída ende buyten dien/beel ende seer wyebe stilten te hebben. Op de selve maniere/
so zijn de buyen/haestighe blaghen regghens/ ende andere passien van stormen ende

Dit van de
Landt ende
Zee-winde /
heeft men há
gelijck also/
aen de Custe
van *Ost-
Indien*/ghe-
ijc als sulc
in mijn *Te-
nerario* ghe-
lesen mach
worden.

Ontweder der Lucht/ beel sekerder ende ordinariſcher aen de Cuſten / ende daerſe die dampen ende vaporen van't Landt bereycken / dan in de groote Golffe ofte rupine Zee. Dit verſaek ik in de Torrida, want buyten dien / heeft men ſoo wel ſtilten als buyen in de rupine Zee / en laet ebenwel daerom / tuſſchen de Tropico: ende onder de ſelbe Linea, mer ſomwijlen / blaghen ende haefſighe oberballen ende regghenen te hebben al hoe wel dat het een goet ſtuck t' Zeewaerts in is / want hier toe oorzackes genoegh zyn de exhalation ende vaporen der Zee / die haer by wijlen haefſelighken in de Lucht vercoeren / ende Donderen / ende buyen beroorzacken / maer dit ſelbe is te veel meer ende ordinariſcher / dicht by t' land / en op't ſelb: land geſchiedende. Als ic barede was / van Peru na nieu Spagie toe worde gewaer / dat de repſe (alle de tijt dat wy lanct de cuſte haeltepe) was gelijc ſo altoos plach te wesen / gemackelijc / met clar helder water / door de Zuidē wind / die mē daer heeft / met de welcke mē hoor wint na Spagie / en vā nieu Spagie afbaert. Als wy de Golffe dwars ober zeyde / wesen de ſer te Zee waert in / ende bynaest onder de Linea, ſoo hadden wy een ſeer vermackelijc coel weder / ende hoor wint: Ende comende in de contere van Nicaragua, ende langhs alle de Cuſte heen / hadden wy contrarie Winden / beel wolcken / regghen / blaghen ende Winden die ſomwijlen dapper ende byeſelighen opbliesen / zynde alle deſe Pabigatie / binnen in de Zona Torrida. Want wy ſcheyden van de 12. graden aent Zuiden / (op welcke hooghte ghelegghen is de Stadt van Lima, ende boeren tot op 17. twelcke de hoogte van Guaulco is / een Haven van nieu Spagien: Ende ghelooede dat ſoo pemaet rekeninghe ghehouden hadde / van t' ghene datſe binnen in de Torrida ghebaren hebben / ſouden luttel min ofte meer bebinden / het ghene gheſept is. Dit is nu ghenoech van de generale reden der Winden die in de Torrida Zona, t' Zee waerts regnerende zyn.

Het 9 Capittel. Van ſommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de contere van Indien.

MEt soude een groot verſtant wesen / int lange te wilen uytlegghen de wonderbaerlijcke effecten die van diverse winden / op verſcheyden plaetsen ghedaen worden / ende reden van ſoodanighe werken te gheben. Daer zyn Winden / die t' water der Zee / uyt de natuer ontſtellen ende doncker groen maken: Andere makent ſoo claer als een Spiegel: Eenigh eberheughen / ende zyn van haer ſelven vermackelijc: andere bezochten ende verſtucken. De ghene die de Zynwoynen opboeden / dragen grootte ſorghe de Venſers te ſluypen / ten tijdt dat ſoodanighe Vandaaghe waepende zyn: Ende als de contrarie waeren / ſoo ſtellende die open / ende bebinden by ſeekere experientie / dat haer voetsels / met d'erne aſterben ende verminderen / ende met d' andere / verbeteren ende aengroepen. Ende men ſalt noch oock aen ſyn ſelven bezochten / ſo men daer acht op ſlaet / dat de verſcheydenheyt der winden die daer waeren / merckelijcke inprintinghe ende veranderinge doen in de diſpoſitie van t' Liſchaer / namelijcken / in de ſwache ende teere leden / ende dat hoe delcater hoe meerder. De Schifftuerre is den eenen Windt noemende / Derſenger ofte ontſteker / ende d' andere noemſe / eenen Windt van een ſoeten dauwe. Ten is gheen wonder / dat men in de Creupen / Ghederten ende Menſchen / ſoo merckelijcke effecten van Winden is gheboelende / de wijle men t' ſelbe oock int Water (t' welcke t' hardſte der Metalen is) dooghenschijslijcken bebindt ende vermerckende is. Hebbe op diverse plaetsen van Indien Water

Exod. cap.
10. & 14.
Job. 17. 10.
25. 4. Oze.
13. Dan. 3.

Here tralien ghesien die gantsch ghemalen ende vergaen waren/ende dauwende het
 Iffer/daer van tusschen de bingeren glnck ontsucken/ghelijck of het hoo ofte droogh
 hoo ghemeest hadde/ Welcke al te mael/alleenlijck van de Wind veroorzaekte was/
 die t' gantsch ende al verdede/ende sonder remedie vernielde. Nu/achtelantende an-
 dere groote ende wonderlijcke effecten/soo wil ick alleen/ twee verhalen: Deene is/
 el ist schoon/datse meer als de doot is benaauwende / en doet nochtans gheen hinder:
 D'ander/datse/sonder te gheboelen / het leven is vercoztende. Dat de lieden die eerst
 beghinnen te baren Zeesieck worden is een ordinaria dinc: Ende ghelijck als het soo
 ghemeyn/ende spraken wijset sel so bekeat is/sooment niet en wiste/souden de lieden
 meynen t' selve een doodlijcke siechte te wese./nae dat het wel dooylijt/ quellinge en-
 de benauchtjept aen doet/ben tijt dat het duert/miet crachtige cozinge der mage/hoof-
 der/ende andere dysent meelijcke accidenten. Dese soo bekende ende ghewoon-
 lijcker effecte is in de menschen veroorzakende/de vyeemdichept van de Lucht/ die der Zee:
 Want al hoe wel waer is dat de beroeringhe ende t'slingheren van het Schip/daer
 luttel mitn ofte meer beel oorzake tot gene./om Zeesieck te worden/ als oock van
 ghelijcken die infectie ende quaden reuck van de Scheeps dinghen. Niet tegenstaen
 de/soo is d'epghen ende principale oorzake de Lucht ende dampen der Zee/ de welke
 t'schaem ende de maegh/ van die t' niet ghewoon en is/soo vyeemt zyn/ datse die d'ap-
 per ontskellen ende te beyeren nemen: Want de Lucht is epndlijcken de ghene daer
 wy op leven ende aessen van scheypen/ende die wy in onse inghewanten inhalen/en-
 de daer wy ons niet baden de zyn: Ende also en isser oock gheen dinc/dat ons haeste-
 lijcker ende crachtigher is ontskellende/ als de veranderinghe van de Lucht/ die wy
 aessen/ gelijck als men siet aen de gene die die van de Pest sterben. Dat de Lucht
 van de Zee de principale veroorzaker/ van foodanighe vyeemde ontskellinge ende alte-
 ratie is/bevint men by vele experientien: t'ene is / dat waepende een seker Lucht
 van upt der Zee/gebeert het/dat die op het Land zyn/Zeesieck worden ghelijck als
 my selfs by wijlen wel gheschiet is: C'ander/dat hoe datse verder te Zee waert in co-
 men/ende van t' Lant afscheyden/ hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/ dat soo
 wanneer se int inloopen onder t'schutsel van eenich Eplant/ zyn gemoetende eenighe
 Lucht van een herbolghen ende opghelassen Zee/ zyn beel meer van t' selve accident
 gheholende/al hoe wel men niet en ontkenet/dat de beroeringhe ende schuddinge van
 ghelijcken Zeesiecken is veroorzakende/bewijle wy sien/datter lieden zyn/ die Zee-
 sieck worden int oebervaren van kistieren in Schuyten: andere die t' selve gevoelen/
 reysende op Wagghens ende Karren/nae dat de complexien der maghen verseyden
 zyn. Ghelijck als men int contrarie/anderen vint/dat al gaender noch soo verbolghen
 ende opghelassen Zeen/ en weten niet eens wat dinc/dat Zeesieck is / maer is
 epndlijcken een ghewis ende seker dinc/dat de Lucht der Zee dese effecten ordinaria
 is veroorzakende / aen den ghenen die daer van nieuws in comen. Hebbe alle dit selve
 willen segghen/om te verhalen van een vyeemt effect/die de Lucht ofte Wind/in seke-
 re Landen van Indien is doende/in sulcker boeghen / datter de lieden van Zeesieck
 worden/ende niet minder/maer beel meer als in de Zee. Sommighe houden hoog
 fabulen/ende andere seggen/dat het maer is/een dinc te willen herheffen ende groot
 maken. Ick sal segghen het ghene dat my wederbaren is: Daer is in Peru een uyt-
 nement hooghe Bergrte / Pariacaca ghenaemt/nu soo hadde ick hoozen seggen/van
 dese veranderinge/die se veroorzaekte/ende glnck my booylien/het beste dat ick mochte
 t'nae d'onderwijfinge die albaer/van den ghenen die men Vaquianos ofte Bedyben
 noemt/ghesegheben wort. Maet alle dese mijne toerustinghe/soo quam my int oclm-
 men van de trappen/ghelijck sepe hieten/t'welcke t' alderoppste van t' selve Bergrte

Dit selve
 van't Iffer
 hebbe ic ooc
 selfs sichte-
 lighen ontke-
 bonden int
 Eplant Ter-
 cera, een van
 de Maen-
 sche Eplan-
 de ende niet
 aen aen
 Iffer/maer
 ooc aen har-
 der ghehou-
 de sseem aen
 de kercken
 enne ghevels
 van Hupfen/
 de welke van
 de Wind ofte
 Lucht
 gancliche ber-
 nielt / ende
 tot stof ver-
 moert/elt wo-
 de.

berghste is/subijtelijcken een soo dootlijcke benaughte ober/dat ick was om my van't
 Peert te laten affghen/ende op der aerden neder te vallen: Ende hoe wel dat wy on-
 ser beel waren/ so spoepden elck een spnen weegh/sonder t'gheselschap te berbeypden/
 om haestich upt de quade contrep te geraecke/ende ick vout my alleen met een In-
 diaen/den welcken ick badt/my op't Peert te willen houden/beginnende tersien soo
 te braken ende ober te gheben/dat ick dochte/dat my de siele beghen woude/want
 nae t'lossen van't eten/slijpen/long ende leber(soo men seyt)'ten geel/ende t'ander
 groen/so quam ick/door de groote ontselchept(die de maegh gheboelde)bloet t'pou-
 wen: Gynlijcken/dat by soo verre/het selbe langh gheduert hadde/gheloobe booz-
 seker/dat het my de doot aenghedan soude hebben/maer ten duerde boven dize e sie
 vier ween niet/tot dat wy weder afghedaelt gantsch beneden ende in een bequamere
 ghetemperthept quamen/alwaer alle t'gheselschap(t'welcke van beertghien ofte vijf-
 tghien sterck mochte wesen)seer ontselt was: Sommigge riepen(int reypen/om hen
 te Beschten)menpene boozseker ghestorben te hebben/andere waten hande Dede-
 den afgheslegghen/zynde van't braken ende Canerganch gantsch ter neder ghevelt.
 Wy worden gheseyt/dat sommigge ghebeurt was t'leben met foodanighen accident
 verlozen te hebben: andere sach ick op der aerden neder gestre:cht/makende een groot
 ghetet/door de wyede pijn die hen t'passeren van den Berggh Pariaacca,gherauseert
 hadde/maer het ordinaris is/dat het geen quaet doet/dat te beduyden heeft/dan al-
 leen de quesslagie ende pijnlijcke ontstellinge/die daer een ober comt/terwijlen dat het
 duert. Dese efferte en is niet alleenlijck doende de passagie van't geberghe Pariaacca,
 maer oock ober alle dien gantschen regel van gebergten die verbolgens is stri:chende
 ober de vijf hondert mijle weegs: en te wat plaetsen/datmense passerende is/ten men
 dese hzeende ongetemperthept geboelende/doch op d'ene plaetsen meer als op d'an-
 dere/ende gheschiet veel meer met den ghenen/diese van de Zee-Custe afcomende/oy-
 clim:nen/als niet de ghene die van't Gheberghe/nae de blacke Landen passeert. Ick
 hebse oock byten Pariaacca gepasseert,doorde Lucanas ende Soras,ende op een ander
 plaets/door die Collaguas, ende noch op een ander contrep door die Cavanas: in som-
 ma/door vier bysondere plaetsen/ op berisheypden gints ende wederom reypen/ende
 hebbe altoos in de boozsepe contrep/die alteratie ende Zee:kechte geboelt/die ick
 gheseyt hebbe/evenwel nieuwers soo veel als op d'eerste reyp van Pariaacca. De sel-
 ve experientie is by alle d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oor:sake van dese
 ongetemperthept ende soo hzeende alteratie/ de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is
 regnerende/en is gantsch gheen t'wysfel aen/want alle de remedie die oock seer groot
 is)die daer teghens ghevonden werdt/ is de neus/ mont ende oozen(soo beel als mo-
 ghelijck is)toe te stoppen/ende hen wel met cleeren te bedecken/ namelijcken booz de
 maghe/want de Lucht is soo subijl ende doozdinghende datse tot het ingh:want toe
 passerende is. Dese benaughte en wozt niet alleen bevonden by de Menschen/maer
 oock by de Beesten/ die bywijlen in sulcher boghen berstijben ende berstauwen/dat-
 mense niet gheen spozen en can voen verdoeren/ ofte een boer berstellen. Ick laet my
 duncken/ de boozsheven contrep/een van de hooghste plaetsen van't Land te wesen/
 die men in de Werelt heeft/want is een uptnemende hooghte die men opclint/so dat-
 ter/naer mijn duncken/ de besneude Habens van Spagnien de Pireneos, ende d'Al-
 phes van Italien/daer by te gheijcken sijn/ghelijck als ghemeyne huysen by hooghe
 thozens: derhalven so staet my booz/het Element der Lucht aldaer by subijl ende om-
 slaet te wesen/ dat het tot den aemtocht der Menschen gheen porpozte en is/so
 datse de selbe dicker ende ghetemperder is bereysende. Ende dit is mijn gheloo-
 be/d'oor:sake te wesen/van dat de maegh soo ghe:weldich ghealtereert/ende t'ghehele
 subiect.

subject soo ontstelt wordt. De besneende Habens este t' Gheberghte van Europa die
 ick gesien hebbe/hoe wel dat de selve een coude Lucht hebben/die quelllinge asu doet
 ende verobligerende zyn/ dat men hem wel bedeeke. Niet teghen taende/ soo en ber-
 dyft de coude een appertijt van't eten niet/maer isse eer uer wechende/ noch en veroo-
 saect gheen brakinghe noch walginghe in de maegh/maer w. l. y. n. in de handen of-
 te voeten: Epnaghe/dat d'operatie exterior ofte upterijcken is. Maer die van In-
 dien (die ick segghe) sonder pijn te gheben aen handen/voeten/noch aen upterijcke le-
 den / is alleenighe in d'inghe wanten omroerende. Jae dat meer te verwonderen is/
 soo ghebeurt het wel/ dat men in de selve roatrepe seer schoone Sonneshijn ende heet
 weer heeft / waerom mijn gheboelen is / dat men de schade is ontfanghende van de
 qualtept der Lucht die men in ende uyt aeffent/ om dat se seer subijl/delcact/ende de
 coude van dien/uter soo gheboelijcken als doozinghende is. Den doozsicheden Re-
 ghel Gheberghten is gemeenlyck onb. woont/sonder eenighe leden ofte Menfche-
 lijcke habitate te hebben/ jac soo veel/ dat men noch qualijck ghenoech booz de repen-
 de leden Tambos ofte Hutten wint / om hen des nachts te bergnen / Doch men en
 heester oock geenich Dee noch Ghebierren/goet noch quaet/ wytghe/sonder Vicunas
 welcker eppenichappe seer yceint is/ als op sijn plaets ghesep sal worden. De cryp-
 den ende t' gras is daer beelzigs swart ende verzanbt van de Lucht die ick ghesepbt
 hebbe. Dese Woestijne heeft van de twintich tot de dertich Wjlen in de veebe / te
 waten/dweers over / ende in de lenghte is meer als vyfshoondert Wjlen sterckende/
 als ghesep is. Daer zyn noch ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen/diese in
 Peru/Punasheeten. Da op dat wy conen op t tweede stuck / dat wy beloofst hebben/
 alwaer de qualtept van de Lucht/ onder te gheboelen de lichamen ende s' Menfche-
 lijcke leden doozinght ende beroot. In boozeden tijden soo repden de Spagniaer-
 den van Peru af / nae t' Coninckrijk van Chile/over Landt ende doozt t' Gheberghte
 heen/maer al sin repst men ordinaris te Water derwaerts / ende by wjlen langhs de
 Custe hien/hoe wel dat het eenen moelijcken ende seer quellijcken Wegh is/en heeft
 doch soodanighen perijckel uter/ als d' ander weeg van oer t' Gheberghte in welke
 men sommit he blacke Landen heeft/ alwaer int passeren veel leden ghebieren/ende
 andere met groot gheluck afgheromen zyn / blyvende sommighe van dien / lam ofte
 heroert. Daer waert een cleyn ende slap windcken/ wicke in sulcher doegghen dooz-
 dynght e. de doozsijbende is/ datter beuten van doot ter aerden vallen / sonder sp-
 naest per te gheboelen: ofte t' doet hen de bingheren ende eenen van de handen ende
 voeten afmalen: welcke fabelen schijnen te wesen / doch is niet teghenstaende een
 waerachtighe Historie. Ick hebbe met den Obersten Ieronimo Costilla, een out be-
 woonder van Cusco/ wel kennisse ende ghemeynchap ghesadt/ den welcken die ofte
 vier teenen van de borten ghebraken/die hem int passeren/van dooz de Woestijne nae
 Chile toe afgeballen waren: Want wesende van't doozsepde Windcken gepenetreert
 ende doozsieden/so warense/als hysse quani te besien/boofende besozoben: Ende ge-
 lijcker wijs als een appel(gheschudt wesende) van den boom af valt/ alsoo vielen se inf-
 ghelijc van haer veten af/sonder eenighe pijn ofte swaerichept te gheben. Den sel-
 ven Cascaen vertelde/ hoe datter van een goet Hey-Dolet (die daer dooz passeerden
 in de eerste Jaren / nae dat het selve Coninckrijk van Almagro ontdeckt was) eenen
 grooten hoop aldaer doot bleben/ ende dat hy de lichamen van de selve / aldaer hadde
 sien ligghen / sonder eenighe quaden reuck ofte corrupcie van hen te gheben. Ende
 hoeghoe daer noch een ander yceint binck by/ te weten/ datter noch een Jonghsken
 levent van vonden: Ende gebraecht wesende hoe dat hy lebendich ghebleben was/
 sepde/ dat hy hem verbergende/ in ick en weet wat Hutteken/ van waer hy daghelijc:

uptginc̃k met een Mesken/te snijden van't blees̃ch eender doõber Creng/daer hy hem/ op dese maniere/van onderhouden hadde/ende waren al te samen overleden/vallende den eenen dach den eenen/ende den anderen dach den anderen / van slauwicheyt ginder geen slymende: Ende dat hy oock anders niet en begeerde / van albaer (ghelyck alle d'ander/te volepnden / want en gheboelde in hem gheen dispositie om pewers te gaen ofte pet te mogen geurten. Dit selue Melas̃ heb ick van andere oock gehooz/ende onder andere / van eener onses gheschicksp̃s/die noch Lecke wessende/daer dooz gepassert was. 't is een dinc̃k om te verwonderen / van de qualiteyt van soodant- ghe coude Lucht / die doodende / ende ghelyckelijcken de doode Lichamen conserve- rende is / sonder corruptie. Dit selue is my oock geresereert gheweest van een treffelijck heiligens Dominicaen ende Prælaer van syn Doorden/ dat hy t' selfs gesien hadde / int passeren dooz de onbewoonde plaetsen ofte Westijne: ende verbrock my noch/ dat zijnde hem noodich albaer te vernachten: Ende om hem van't boozscheyden winderen te beschermen (welcke / als ick gheseyt hebbe/ in die contreppe soo doodtlyck is doozsnijdende) gheen ander dinc̃k hy der handt blindende/ bergaerde eenen hoop van de doode Lichamen/die daer om end' om laghen/ gebuyckende de selue als een schuttingh ofte want' dooz het hoofden-eynt van syn slaep- plaeste/ende alsoo sley hy/bercrghende het leben dooz't beschutsel der dooden. Dit moet sonder twijffel een soozte van coude wesen/die soo penetrat̃f ende doozsnijdende is / dat het de warmte van't leben uptbluscht/ende syn influentie affrijt: Ende om dat het van ghelijcken soo uyttermaten dzoogh is/ so en cant de Lichamen niet corrumpereu/ noch herrotten/want de corruptie is yzerebrende van de hitte ende vochtsejpe. Nu soo veel als d'ander soozte van lucht is beroerende/die men onder der aerden hoozt ruyfchen/Wertbevinge ende schudvinge vant Lant veroozt/akende/ende dat/ meer in Indien als op eenige andere plaetsen/sal gheseyt worden/alsfer van de qualiteyten der Landen van Indien gehandelt wort. Ende sulen ons hooz dese mael te breden stellen / niet het gene dat'er gheseyt is van de Winden ende Luchten/ passerende op het ghene dat van't Water t' aenmercken staet.

Het 10. Capit̃el. Van den Ocean die Indien is omvanghende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee,

D maniere van Wateren / soo heeft de groote Zee Ocean d'eerste plaets/dooz den welcken Indien ende alle hare Landen/ ontdeckt zyn/zijnde van den selven omringht ende omvanghen: want of t' zyn Eplanden der Zee Ocean ofte vaste Landt / t'welcke yan van ghelycken t' zo waer dat het volepnt ofte afschept/ met den selven Ocean is deplende. Men en heeft tot noch toe/in de nieuwe Werelt/ gheen Middelandtsche Zeen ontdeckt/ghelyck als Europa, Asia ende Africa hebben/ in de welke eenige armen van die ober groote Zee comen/ ende Zeen op haer selven maken / boorende de namen van de Provincien ende Landen daer s' aen grensen. Alle dese Middelandtsche Zeen/ comen bynaest aen den anderen/ bereyngende op t' eynt met den selven Ocean, in de Straet ofte Engte van Gibraltar die d'Ouderen/ Hercules Columnen genoemt hebben/hoe wel dat de Noode Zee/van dese andere Middelandtsche Zeen afschisepden/van syn selven/ in den Ocean van Indien uyt comt loopen. De Zee van Caspio, en is hem niet eenige van d'ander/vermengende:maer in Indien/ als gheseyt is en wort anders g'heen Zee gebonden als den Ocean,ende die in twee gedeelt/te weten/ d'egne/ de Zuyder/ende d'ander/ de Noorder Zee/gheseyten. Want het Landt dat van West-

West-Indien eerst ontdeckt worde/door den Ocean die tot Spagnien toe quam / is al te nael aen de zjide van t'Noorden ghelegghen / eride doort selve Landt quam men te ontdecken / de Zee aen d'ander zjide ghelegghen / die is de Zuyder Zee noemden / om datse daer doort wederwaerts aen / tot ober de Linea passeerden / ende de Noortsterre / ofte Polus Arcticus / upt het ghesicht beriozen / ontdeckende den Polum Antarcticum / die men van t'Zuyden noemt / Waer han gebleven is / datse alle den Ocean die aen d'ander zjide van West-Indien comt / de Zuyder zee ghenoecht hebben / hie wel dat een groot deel van dien aen de Noortzjide streckt / gheleyck als daer is / de ghehele Custe van nieu Spagnien / Nicaragua, Guatimala, ende van Panamá. Den eersten ontdecker van de Zuyder zee / seggen getweest te zijn / eenen Vlasco Nuñez de Valboa / worden ontdeckt / door het ghene dat nu bast Landt ghenoecht wort / alwaer het Landt op sijn sinelste te loopt / ende de twee Zeen / so nae by den anderen comen / datter maer leuen mylen Landt (van distancie) tusschen heyden is. Want al hoe wel dat men achtzijen mylen toeghs gaet / van Nombre de Dios tot Panamá toe / om die wille dat men / omwegghen ende commonditept van wegh soeckt / niet teghestaende / metende op den rechtendyaet / so heeft men van d'een Zee tot d'ander / niet meer dan als gesept is. Daer is van sommighe ghehandelt getweest / desen wegh van de leuen mylen / op te graben / ende d'een Zee in d'ander te hengen / om den wegh nae Peru gerieffelijck te maken / in welcken wegh van achtzijen mylen te Landt / die men heeft tusschen Nombre de Dios ende Panamá / meer onkosten ende moepten ghebaen wort / als in derthien hondert mylen te water. Op dese handelingh / en ghebreken oock niet / de ghene / die segghen / dat men t'Landt verdzinken soude / om datse segghen willen / d'een Zee leeger als d'ander / te wesen / gheleyck als men in voorszeden tyden / by de Historien beuint / om de selve reden achtghelaten te wesen / t'bervolgh der opgravinghe van t'Landt tusschen de Groode Zee ende den Nilus in de tijden des Coulnier Sestoris / ende daer nae int Keyserdom van Ottomano. Maer te houde alsulcké boornemen booz een pdeishpet / al en waerder schoon het beletsel niet / datse segghen / (t'welcke ick booz gheen seker dinct en houde) want ick houde eer / datter gheen Menscheijck cracht ghenoech is / om het ober wonderlijcke / gheweldighe ende onzekelijcke Gheberghete te slissen ende openen / die Godt tusschen de twee Zeen van Bergen ende harde Stenrotien ghesielt heeft / die ghenoech hoedoende zijn / om t'ge wet van beyde de Zeen te wederstaen. Ende soo waerneert booz de Menschen moghelijck ende doenlijck waer / soo sondet / naer mijn duncken / seer gherechtelijcken wesen / de castijdinghe ende straffe van den Hemel te vzesen van te willen verbeteren / de wercken / die den Schapper met een volcomen sin / ende boozraet in t'maetsel van deser Werelt / geordonneert heeft. Achterlatende van dese sozghbuldicheyt / van het Landt te willen openen om de Zeen te vereenighen / soo isser een ander gheweest van minder bermetenheyt ende sozgh / ebenwel onsenlijck ende periculens t'ondersoecken / te weten / of dese twee groote asgronden haer in eenighe plaetsen der Wereldt versarmden. Ende dit was den tocht van Fernando Magallanes / een Portugees Ridder / wiens cloekheyt ende groote stantbaesticheyt / in dese verborghentheyt t'ondersoecken / ende niet minder geluckich volghen / met die te binden / met eenwigher ghedachtenis / de Straet ofte Enghte den naem ghesielt heeft / die met reden nae synen binde / van Magallanes ghenaemt wort / van de welke wy / als een van de grootste wonderen der werelt / een weplich handelen sullen. Nu van / soo gheloofden sommighe / datter de Enghte (die Magallanes in de Zuyder-Zee ghebonnen heeft / niet en was / ofte datse haer toeghesloten ofte verstoert hadde / Gheleyck als Don Alonso d'Arzilla in sijn Araucana is schryvende ontdeckt / daerghs vnder die segghen / Daer soodanighen Straet ofte Enghte wet te

Herodotus
Iovius.

met te wesen / dan dat het Eplanden zijn / ende dat het beste Landt albaer vol-
 rpndt / zijnde de reste al te mael Eplanden / comende int eynde van dien / d'een Zee
 met den anderen wijdt ende breet te samen/ ofte om beter te segghen/ dat het al te mael
 een Zee is. Doch men weet voorziker / dat men daer een Enghte/ ende seer lanck-
 streckende landen van d'een aen d'ander zijde heeft/ hoe wel dat men niet en weet tot
 hoe verre het Landt/aen de Zuyt-zijde van de Enghte/ streckende is. Naes Magallanes
 soo is dooz d'Engte gepasseert een Schip des Bisschops van Plafencien, Don Gutier-
 re Carvajal, welcker mast men sepd't te staen in de Stedt Lima, recht vooz d'incornste
 bant Pallops. Men is daer gheweest/ om de selve aen de zijde van't Zuyden t'ont-
 decken/dooz besichtiginghe van Don Garcia de Mendoza, die doeter tijdt het Gouver-
 nement van Chile hadde/ende is alsoo ghebonden ende gepasseert gheweest dooz den
 Capiteyn Ladrillero, welcker merckelijck kelaes ofte verhael ick gheleest hebbe: hoe
 wel hy sepd't dat hy hem niet en dozft verflouten / de Straet ofte Enghte uytwaert te
 aen te loopen/maer is / soo haest als hy de Hoort-Zee berkent heeft/waerom te rug-
 ghe ghekeert / dooz het verbolghen ende quaet weder / om die wille dat den Winter
 daer al begonnen was / ende waren nae sijn segghen / de Varen van de Hoort-Zee
 gemoetende / zijnde de selve seer verheben ende ontselt / ende gaent sich wt-schuymer-
 de van verbolghenthept. In onsen tijden soo heeft de selve Enghte gepasseert Fran-
 cois Draeck, Engheis Wybapier: Ende daer nae soo isse ghepasseert gheweest van
 den Capiteyn Sarmiento, comende van de Zuytzijde af: Ende nu laet ist-ieden/int
 hoofteden Jaer van 87. Soo hebbense andere Engelsche Wybapiers/dooz d'instruc-
 tie die Draeck gegeven heeft/ook gepasseert/ die haer tegenwoozdich/langs de Custe
 van Peru onthoudende zijn. Ende om dat my't kelaes ofte verhael/ dat ick van de
 opperste Stayman/diese van de Zuytzijde gepasseert heeft/ghelijch hebbe / waer-
 dich schijnt te wesen om te noteren / soo sal ick het alhier stellen.

Het 11. Capittel. Vande Engte van Magallanes, hoe die van de
 Zuytzijde ghepasseert is.

In Jaer 1579. hebbende François Draeck gepasseert
 de Straet ofte Engte van Magallanes, ende ghelooopen langhs de Custe
 van Chile, ende van geheel Peru, beroovende het Schip van S. Ioan d' An-
 тона, int welcke een groot sonne van Silberen-Platen ginck / soo heeft
 den Vice-Roy Francisco de Tolledo, twee goede Schepen toegeruust / en-
 de uytghefonden om d' Enghte te gaen berkennen / gaende vooz Capiteyn Pedro de
 Sarmiento, een erbaren ende gheleert Man in Astronomie / scheypen uyt Callao de
 Lima int beginfel van October. Ende om dies wille dat men aen de Custe contrarie
 Wint heeft / die altoos uyt den Zuyden waert / soo liepens seer diep t'Zee waert int
 ende quamen met eene voozspoedighe reyse / in mindere als dertich daghen / in de
 contreppe van de Straet: Waer om datse seer qualijck te kennen is / soo zijne nae het
 Landt toe gesept/loopende in eenen grooten Inwylck/daer een Arcepelago van Eplan-
 den gelegen is. Sarmiento argueerde dat de Straet alhier moeste wesen/berlijgende
 meer als een Maent tijds int ondersoeken van diversche Wapen ende Inwijcken/
 elimmende op hooghe ghebergten/ende siende dat hye niet vinde en const / is eynt-
 lijcken/dooz protestatie van die van d' Armade, weder t'Zee waerts t' van der handt
 afghelooopen/ende cragen op den selven dach eenen grooten storm en Onweerd/waer
 mede sijn

mebe sp alsoo tot in den about-front toe liepen / op welcken tijdt sp't licht van den
 Admirael in't ghesichte cregen/maer was haer terstont weder upt den oogen / in sulc-
 ker boeghen/datse t'ander Schip noet meer te sien quamen. Den nse volgenden dach/
 gheduerende noch t'gewelt van den wint (die dweers op de Wal was) soo quamen
 die van den Admirael te en open int Lant te sien/waer dooz hen goet docht 't Schip al
 daer te bergen/ende beschut el te soecken/tot dat het onweder over glich/soo gebeur-
 det/dat comende t'open te berkennen/saghen dat het meer ende meer innewaerts aen
 was streckende/waer dooz terstont verinoebden/dat het de Straet ofte Engte (diese
 sochten) wesen moeste/ende yepende de Son / bonden hen op de hooghte van 5 1 ½
 graet/twelcke de selve hooghte van de Straet is: Ende om hen noch meer te berke-
 keren/soo settense t'Nacht upt / varende met het selve heel mijlen desen arin van d'p
 Zee binnen aen/sonder t'epndt daer van te binden/ waer mede hen begoef te berse-
 keren/de Straet alhier te wesen: Ende om dat haer ordonmantie was houdende / die
 dooz te passeren, stelden daer een hoogh Crups met geschijft daer onder / op dat het
 ander Schip aldaer comende van den Admirael/weten mochten/om hen te volgen:
 Zyn alsoo niet goet weer/ende sonder eenige swarigheyt/de Straet geseel dooz ghe-
 loopen/comende in de Nooydt Zee upt/ende waren aen. Ick en weet wat Eplanden/
 daerse berseft water nannen/ende haer versagen/nemende van daer affharen cours na
 Cabo Verde toe/van waer den oppersten Pilot oft Stuyman/weder ober Cartage-
 na ende Panamá nae Peru toe keerde/brengende de Vicetoy het Relaes van de Straet
 ende alle het gene dat haer wederbaren was/ende worde / nae den goeden dienst dien
 hy ghebaen hadde / vergolben. Maer den Capiteyn Pedro Sarmiento, boer van Ca-
 bo Verde af/nae Sibillen/int t selve Schip daer hy de Straet met ghepasseert hadde/
 treckende van daer nae t Hof toe/daer hem sijn Majesteyt grootelyken begaefde/ en-
 de dede/op sijn versoek/en groote Bloot toe rusten/dien hy afbeherdiche met Diego
 Flores de Valdés, om de Straet te betwoonen ende te sozificeren: alhoewel dat de selve
 Blote (hebbende bartabel geschiedenssen/ende doende groote onrosten) wepnich upt
 rechte. Nu keerende weder tot het ander Schip/de Vice-Admirael (die met den Ad-
 mirael in't gheselschap was/zijnde van den anderen/dooz t onweder/als gesept is/ber-
 sieken) deden haer upterste beste/soo veel als sp mochten / t Zee waert in te loopen/
 maer om dat de wint dweers op de Wal/ende seer gewelidich waepende was/meyn-
 den booz ghewis vergaen te hebben/haer al te samen biechtende ende bereyende om
 te sterben. Dit onweder duerde hen aldus/sonder verbeteringe/dye daghen lanch/in
 welcken tijt/van uyt tot uyt/meynden op de Wal gheraecht te hebben/maer ghebiel
 gantsch contrarie/want werden altoos ghemaer/dat hen t Lant meer ende meer inne-
 newaerts aen was wijckende / tot datse in t epnde van den derden dach (cesserende
 t onweer) de Son yepden/haer bonden op de hooghte van 56. graden: Ende siende
 datse niet aen de Wal ghebeven waren/ende datse haer veel eer noch verder van t
 Lant af/bebonden bleven seer verwondert/waer upt te bermouden quamen (gelijck
 als Hernando Lamero, Stuyman van het selve Schip/ny bertelt heeft) dat het Lant
 aen d'ander zijde van de Straet ghelegen/varende langs de Custeban de Zuyder Zee
 heen/niet enis streckende op de selve cours die t tot de Straet toe heeft/maer dat het
 sijn streckinge Oostwaerder aen neemt/want anders en wast niet mogelijcken/dat-
 ser met de wint (die soo langhen tijt dweers op de Wal waepden) niet op gheraecht
 souden hebben. Doch en passeren niet verder aen/noch en wisten oock niet of het
 Landt aldaer voleyndende was/gelijck als van sommige gesept wert/dat het Lant/
 twelcke men heeft/de Straet ghepasseert wesende een Eplant soude wesen/hem de
 twee Zeen/dan t Noorden ende Zuyden/aldaer versamende / dan of het Oost waert
 aen was

aen was streckende tot dat het met dat Landt/ghelegen tegens ober de Cabo de bona Esperanca aen een comt/ ghelijck als andere booz een optine hebben / waer van tot he- den daeghs noch gheen gheuwf hept bebonden is: Gock soo en woxyer niemant ge- bonden die t selve Lant langhs ghesepit heeft. Den Viceroy Don Martin Henriques, heeft my geseft/ dat hy/de saem ofte mare die daer verbyept was (van dat het boozhy de Straet verstant Eplanden waren/ende dat haer beyde de Zeen in een verfaenden) booz een inbentie van den Engghelischen Wybbuyter hielt. Want wesende den selven Viceroy van nieu Spagnien/hadde met ernst / den Portugeeschen Pilot (die Fran- coys Draeck aldoo aen Lant sette) gheexamineert/ende en heeft van den selven/nopt anders comen verstaen/dan dat het een waerachtige Straet ofte Enghte/ende van beyde zijden vast Landt was. Nu dan keerende het boozhyde Schip van de Vice-Ad- mirael wederom/quamen de Straet te verkenmen/nae dat my van den selven Hernan- do Lamero veretrocken is. Doch was booz een ander Mont ofte Ancomste/ ghelegen op meerder hooghen/dooz oorsake van een seker groot Eplandt/ dat aen den Mont van de Straet gelegen is/ welcke ghenoeit woxt La Campana, (dat is de Clocke ge- seft) om dat het van soodanigen ghedaente is. Ende den selven Stuyman/hadde/ na hy seft/ in de sin/daer booz te passeren/maer den Vice Admirael ende Soldaten/en wil- den dat niet gheboogen/haer bunckende te laet in t Jaer te wesen / ende datse hun in te grooten verijckel souden stellen/ende zijn also weder na Chile ende Peru toe gekeert/ sonder die ghepasseet te hebben.

Het 12 Capittel. Van de Straet ofte Engte die sommige beve-
sighen/aen de Custe van Florida te wesen.

Doo ghelijck als Magallanes dese Straet (gheleghen aen de Zuyt-zijde) ghebonden hadde/alsoo hebberende andere boozghe- nomen/een ander Engte te ontdecken/ diese seggen van hy Hoozden te liggen/den welcken sp in t Lant van Florida bouwen/ die soo verre geen streck/datser gheen eynde van en weten. Den Adelantado Pedro Melen- des, een soo erbaren ende excellenten Zeeman/behestichde/een seker dinc te wesen/dat men daer een Straet ofte doozgaende Enghte hadde/ ende dat hem den Coninck be- voien hadde/ die t ontdecken/ waer toe hy bevoisende was/ groote lust te hebben: Vracht diese reden by/ (om syn optine goet te maken) segghende/datter in de Nooyt- Zee gesien waren/stucken van Schepen/ghelijck als die van Chinen gebuycken/het welcke niet mogelijk en const wesen/soo daer van d' eene Zee tot d' ander/ gheen pas- sagie en waer. Item refererde/dat men in een seker groote Bay ofte Inham/ ghe- legen in t Lant van Florida, die dype hondert mijlen te landewaerts in streckt) op seke- re tijden/Walvischen is siende/ die daer van uyt d' ander Zee comen/ende sepe noch ooc van andere te yckens. Besluytende epntlijcken/datter/ naer des Schippers wijs- hept en goede schickinge der Natuere/ oock alsoo behoorde (ghelijck alser vereeninge ende passagie van de twee Zeen ware/onder den Polo Antarchico) te wesen onder den Polo Arctico, die de principaelste is. Van dese Straet ofte Engten/ segghen sommige/ dat botten grooten Wybbuyter Draeck notitie gehadt heeft/ende dat hy t also afgete- kent soude hebben/als hy de Custe van nieu Spagnien soude wesen / d' Engelsche Wy- buyters/die t doozleden Jaer 1587. een Schip (dat nae de Philippinas af quam / met een groote somme van Gout ende andere costelijckheden) beroofden/ welcken buyt se herre.

Dese exami-
natie en ber-
slange der
ghentio-
neerde Por-
tugeeschen
Pilot/ be-
roerende de
hooye van
Francogs
Draeck door
de Straet
van Magal-
lanes/ mach
men ten in
mijn Gey-
ghescrijften
en Nabiga-
tien na Goff
ende West
Indien /
daert alles
opt breeft
vertoont
woyt nae de
Copie van
het Original
des selven
Stuy-
mans.

By meynit
Thomas
Candisch.

si herregeen by 't Lant de Californias ghenaeint dat de Scheyen altoos comen te ver-
kennen alsoe van de Philippinas ende Chinen af weder nae nieu Spagnien toe keeren.
Ende nae dat de stouticheyt ende begeerten der Menschen wel is om nieuwigheden
te binden/hun te verbeteren/ende 't goet te vermeerderen/soo herseker is dat men
eer veel Zaren/dese verborghentheyt/ooch wel sal comen te ontdekken: welcke booz-
waer om te verwonderen is/dat (gelijck als de Nieren) de leden het spooz ende ken-
niffe van de nieuwe dinghen hebbenende/niet en rusten/tot datse het soet der begeerlij-
heyt/ende Menschelijke glorie/zijn berrijgende/ gebuyckende d'opperste ende eeu-
wighe wijsheyt des Scheppers/dese natuerlijke curicus hejdt der Menschen / om
't licht van sin heyligh Euangelie in kennisse te brenghen / aen de leden die noch in de
dussternisse van hare dwalinghe zijn levende. Doch eyndlijcken/so en is tot noch toe
de Straet van de Noort-pool (soofer is) niet ontdeckt. Daerom soo sal t reden wesen
te verhalen d'eygenschappen ende kenniffe die ons/van die al ontdeckte ende bekent
de van Antarcicus ghescreert wordt/ van de selve die't met haren ooghen ggesien
hebben.

Dese Straet
ofte Engte
da by Noort-
den/nae den
Polumarci-
cum, hebben
by dese boot
leden Jaren
van 1594.
1595. ont-
deckt / ende
waerachte-
lijcken onder
bonden een
open pasfa-
cie te wesen
na de Lande
van China
ende Ameri-
ca, gelijc als
ic selfs/ van
tweegen sin
Excellentie
Mauritius de
Nassau, ende
de Heere de
Generale
Staten der
gemeerde
Nederlan-
sche Probin-
cie sijtelijc-
ken onder-
bonden ende
schijtelijc
aen de booz-
noemde Hee-
ren veroot
hebbe.

Het 13. Capittel. Van de eyghenschappen der Straet ofte Eng-
te van Magallanes.

De Straet ofte Engte is/als gheseyt is/ ghelegen op
de hooghte van 52. graet schaers aen't Zupden / heeft in de spatie der
lenghte van d'een Zee tot d'ander t negentich ofte hondert mijlen/zijn-
de op sin smalste een weynich min als een myl weeghs / alwaer se yse-
tendeerden/dat den Coninck een stercte soude doen leggen hebben/ om
de passagie te beschermen/ is op plaetsen soo diep/dat men daer niet en can geonden/
ende op andere ooyden heeft men gront/zijnde op contreyen niet meer als 18. ende op
plaetsen 15. Wadem diep. Van de hondert mijlen diese in de lengte / van de eene Zee
tot d'ander heeft, can men claerlijcken onderscheyden/dat de dertich daer van de Zup-
der-zee beslaende is/makende niet sin Golven/teycken/tot hoe verre die inloopende
is/zijnde d'ander t seventich mijlen/van de Noort-Zee/dooz de spne geteyckent ende
af ghesondert: Eben wel/soo heeft men daer dit onderscheyt / dat die dertich mijlen/
van't Zupden loopende is/tusschen wytnemende hooge Steenrofsen/welcke s opper-
ste toppen/etlijcken met sineu bedeckt ligghe/schijnende/dooz de groote hoogte/aen
den anderen bast te comen/waerom de Straet/aen de zijde van der Zupder-zee / soo
qualijcken te kennen is. Dese booy scheyden dertich mijlen/zijn van wytnemende diep-
ten/sonder dat men daer ankeren mach: Niet tegenstaende/soo mach men de Sche-
pen daer wel op't Lant halen/dooz de bequaemheyt der Geberten die daer zijn. In
d'ander t seventich mijlen/die de Noort-Zee in loopt/vint men gront/ hebbende van
bejde zijden groote Welden ende slaepplakens/gelijc sye aldaer noemen. Daer comen
in de Straet veel ende groote Ribieren van excellent Water wyt loopen / ende men
heester wo: derlijcke gheboonte/zijnde etlijcke der selven van uytghelesen ende wel-
riekenden Houte/alhier onbekent/van den welcken monstier ghebracht is / van die
daer van Peru dooz ghepasseert zijn/ heeft groote Welden te landwaerts in/ende mid-
den in de Straet ligghe verseyden Eplanden. D'Indianen/die aen de zijde van't
Zupden woonen / zyn weynich / cleyn van staturen ende quaet / zijnde die van de
Noort-zijde/groot ende cloeck van personen/van de welcke etlijcke/van diese ghenom-
men hebben/nae Spagnien ghebracht zyn: Bonden daer stucken van blau Laken/
ende andere

Dese India-
nen dien hy
seft na Spa-
nylen ghe-
bracht te
welen hebbe
ic in Sibille
gesien waer
mel gestatu-
eert ende
grof van te
den zijnde in
Philosomije
ghebaente
van aensch-
paaz/ daer
ende colour/
de Samoye
den van by
Nova Sem-
bla en Vay-
gats, ofte de
Straet van
Assouwen
merkeer on-
ghelick.

ende andere bekende tepcken en van datter volck van Europa dooz ghepasseert was.
Indianen groeten den onsen met den naem van Iesus, 't zyn Doogh-schijter/ ende gaen gecleedt met Dellen van Venesoenen/waer van albaer groote menichte is.
Wassen ende 'tullen van t Water in de Straet/geschiet met de ghelijcken/ende men-
siet/dat d'ene getijden van de Noorder-Zee/ende d'ander van de Zupder-Zee/ bes-
scheydelijcken af comen/ende op de plaetse / daer sy teghens den anderen aen comen/
welcke/als ik geseyt hebbe/ is derich mylen van de Zupder/ende t' seventich van de
Noorder Zee/ alwaert schijnen soude/meer verjckels te wesen als in alle d'ander re-
ste/ en is alsoo niet/ want alffe den Admirael Sarmiento dooz liep/ (als gheseyt is) en
hadden daer sonder langhen gheen ongemack/maer bonden daer eer/veel minder swa-
righeyt als sy gemeyn hadde: Want behalven dat men daer aldan/ een seer goet
ende sacht weer heeft/ soo comen daer oock de Waren van upt de Noort-Zee af/ seer
ghebraken dooz de groote spatie van de t' seventich mylen die ic onmen/hebbende de
Waren van de Zupder Zee/ dooz die onmetelijcke diepten/ van ghelijcken soo gheen
cracht/om datse haer in die over-groote diepte zyn verdinckende. Wel is waer/dat
de Straet/in den tijt van den Winter/onbaerbaer is/ dooz de wyetheyt ende verbol-
genheyt der Winden/Zee ende Waren die men aldaer dan heeft / waerom haer daer
sommige Scheyen verlozen hebben/die de Straet meyniden dooz te loopen. Ende van
de Zupt-zijde isser alleenlijck maer een dooz gecomen/te weten/ den Admirael die ik
geseyt hebbe/van wiens opperste Stuyman/Hernando Alonso genaemt/ ik kbeeder
informatie gehadt hebbe/van alle het ghene dat ik hier verchale / ende hebbe de waer-
achtige beschrybinghe ende Custen van de Straet ghesten/die sy (soo ghelijck als syse
langt passeerden) af gemaeckt hadden/welcker Copye gebracht worde den Coninck
van Spagnien/ende is in ghelijck ghesonden gheweest aen sone Viceroy van Peru.

Het 14. Capittel. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien.

En van de wonderbaerlijckste secreten der natuere/
is het Vloeyen ende Ebben der Zee/ niet alleenlijcken dooz de vyeen-
dicheyt van het wassen ende t'inderen/maer veel meer / dooz de ver-
scheydenheyt die hier van in verscheyden Zeen ghebonden wort/ende
tselbe noch oock op verscheyde Stranden van een Zee. Daer zyn Zee-
daer men gheen daghelijck Vloeyen noch Ebben en heeft/ghelijck als het sijghet/aen
t'neerste van de Middellantische Zee/een daghelijck Vloet ende Ebbe/welcke is
de Zee van Venetien/een sake die niet recht te verwonderen is: Want wesende bep-
de Middellantische Zee/sonder die van Venetien groeter te wesen / soo heeft de selve
Ebbe ende Bloet/ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Daer
sommige Middellantische Zeen/hebben een merckelijcke Vloedt ende Ebbe/ eens ter
Maent: Eenighe noch ter Maent/noch des daeghs. Andere Zeen/ghelijck als de Zee
van Spagnien/hebben de Vloedt ende Ebbe daghelijck/ende boken dat/noch die van
alle Maenden/welcke zyn twee / te weten / met de Nieuwe ende volle Maen/dise
noemen Springk-bloeden. Eenighe Zee die t' wassen ende t' vallen van alle daeghs/
ende niet ter Maent/heeft/en weet niet datser is. In Indien is de verscheydenheyt/
die hier van is/een dinc om te verwonderen: Daer zyn plaetsen/daer t' Water der
Zee wast/ende valt alle daeghs twee mylen weeghs/ghelijck als men in Panamā siet/
sijnde met Springk-bloeden/noch veel meer. Daer zyn ander contrepren/daer t' wassen
ende

ende ballen soo wepnich is dat men 't bynaest niet en can bemerkken. Het gemepuste is dat de Zee Ocean hare daghelijckse ende Maendelijcke Bloet ende Ebbe heeft / zijnde de daghelijckse / tweemaal op eenen natuerlijcken dach / ende altoos bype quartier ups (den eenen dach nae den anderen) minder / nae 't inouement ende verroerfel van de Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmermeer het ghetje / van den eenen dach op de selue ure van den anderen. Dese Bloet ende Ebbe hebben sommighe ghemepnt een Locale verroerfel van 't Water der Zee te wesen / in sulcker voeghen dat het Water / twelcke t'ener zijde is bloepende / souden in de tegghen-partije der Zee ontbloepen ofte ballen / ende alsoo soude het Water zijn vallende / in de tegghen-partije der Zee daer 't op de selue tijt waer wassende / ghelijck als in een ketel 't fleschte Water Waren maect / dat soo wanneer 't aen d'een zijde is op stijghende / soo daect het aen d'ander zijde. Andere bevestighen / dat de zee op eenen tijdt aen alle zijden bloept / ende van ghelijcken op eenen tijt ober al valt / in boeghen ghelijck als het sieden van een Pot die teffens op loopt / ende eben ghelijck aen alle canten versjzept / ende ober gaende / wederom ghelijckelijcken te samen neder daect. Dese tweede mepinighe is waerachtich / ende men machse / nae mijn oordeel / booz seker ende ghewis houden / niet soo seer booz de rebenen / die de Philosophen gheuen / die dese opinie in hare Meteoris gronden / als booz de seker experientie / die men van dese saecke heeft comen onderbinden. Want om my van dit punct ende dese questie te volboen / hebbe upt Loutere curieus heyt / dien hoben-ghementioneerden Pilot ghebracht / hoe dat de Ghetijden / diese in de Straet vonden / waren / ofte by abontuer de ghetijden van de Zupder Zee / daelben ende vielen / ten tijden / dat die van de Hoorder Zee wessen / ende die alsoo boozts dronghen / ende alsoo weder in 't contrarie. Want dit alsoo wessende / soo waer 't claer ghenoech / dat het wassen der Zee aen d'eeze zijde / het ballen ende dalen aen d'ander zijde / souden heroozaken / twelcke is het ghene dat van de eerste opinie bevestight wort : Antwoorde my / dat het alsoo niet toe en glnck / dan dat de Hoorder ende Zupder Zeeen bescheybelijcken op eenen tijt / ghelijckelijcken quamen te wassen / tot datse malsanderen ghemoetende waren / ende datse oock op eenen tijt weder gelijckelijcken afliepen ende daelden / elck weder nae sijn oordt ende Zee toe / ende dat dit wassen ende opstijghen / ende daer nae 't ballen ende dalen een dinc was / datse all' ebaegs sagen / zijnde den aenftoot ende 'tghemoeten van den eenen Bloet met den anderen (als geseyt is) op de 70. mijlen van de Hoort-Zee / ende 30. mijlen van de Zupder-Zee : Daer upt men claerlijcken ghenoech can verstaen / dat het Bloepen ende Ebben der Ocean / gheen puere Local verroerfel en is / dan een alteratie ende siebingshe / waer mede booz sekerlijck / alle de Wateren op eenen tijt comen te wassen ende bloepen / ende weder ghelijckelijcken vallen ende dalen / in sulcker voeghen / ghelijck als het sieden van de Pot / tot een ghelijckenisse / ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken / dese sake / booz experientie / te begripen / dan in de Straet ofte Engte / daer hem de gheheele zee Ocean in een menght. Want dat men 't booz de Stranden (die tegghens den anderen ober comen) soude weten / wanneer 't aen d'eeze wast / of het aen d'ander valt / mochten d'Enghelen alleen verseheren / want de Menschen gheen ooghen hebben / om so verre te sien / noch boeten om d' ooghen niet so danighen vasticheyt in een getje (twelcke alleenlijcken ses uren tijts zijn) te moghen braghen.

Het 15. Capittel. Van verscheyden Visch, ende maniere van visschen der Indianen.

DAer is in den Ocean ontelbaer menichte van Visch/welker specie ende eghenschappen alleen van den Schepper mogen verclaert worden. Veel van dien/zijn van de selve generatie, als men in de Zee van Europa vindt ghelijck als daer zyn/Elften ende Steuren, die van upt der Zee/de Ribbieren op loopen/Dorados, (dat is Vergulden Zee-visch al ooghenaemt) Sardijnen, ende andere veel. Daer zyn andere/die ick niet en weet/dat men sie hier heeft, ghelijck als die men noemt Cabrillas, (dat is Septkens) die eenighe ghelijckenisse met de Truyten hebben/ende die men in nieu Spagnien Bobos noemt/die van upt der Zee de Ribbieren op loopen. Befugas ofte Wasemen/noch Truyten, en hebber niet ghesien/seggen dat men sie in t Land van Chile heeft. Atunen zynder sommighe aen de Custe van Peru, doch wepntich/ende is een opintie / dat sie by tyden op-sweemmen t'huyl te schieten in de Straet ofte Engte van Magallanes, ghelijck als in Spagnien in de Straet van Gibraltar, waerom die albertmeest aen de Custe van Chile, ghebonden worden: Hoe wel dat den Atun, die ick van daer hebbe sien byengen/niet en is als die van Spagnien. In d' Eplanden die men noemt van te Loef waert/welcke zyn/ Cuba, Espanola, Puerto Rico, Iamaica, bint men/van die men noemt Manatij, dat een byemde soorte van Visch is/soonen t' Visch noemen mach/is een Beest die haer jongen levent voort byengt/hebbende t'eten ende soch daerse die met boedet ofte op byengt/ende gaet haer in t' Water met Gras wyden / maer is haer in effect ordinatys in t' Water onthoudende/ende daerom soo wortse hooz Visch ghegheten / hoe wel dat icker (als icksie in Santo Domingo op een Wydach adt) bynaest argernisse in hadde/niet so seer om t'gene dat geseyt is/als om dat het in de couleur ende sijnack anders niet en was/als stucben van kalfs vleesch. Ende desen Visch is op plaetsen van de Beenen / aen stucken wesende/so groot/als of het van een kroepel waer. Van de Tiburones (dat zyn Hapen) ende van haer onghelooftlike gulsciept/hebbe my met reben verwondert / als ick siende was/aen eenen die se in de voorszeyde Haven ghehanghen hadden/datse hem in den rop vonden een groot vleesch-houtwers Mes/met eenen grooten sieren Hoek ofte hanghel/ende een groot stuck van een Ossen hoofft / met eenen gheheelen Hooz/ende ick en weet niet wel ofter beyde gaer by waren. Ick hebbe ghesien hooz voot-berdyff/datse een vterendeel van een Ceeng/van om hoogh of singen/in een put waterz/die de Zee maecht/hoe datter in een ooghenblich/een rot Hapen / op den Keuck/nae toe quamen/ende op dat men daer wat meer vermaken van mochte hebben / soo en ghenaechten t'vleesch van de Ceeng/op ick en weet hoe veel haer naer t'water niet/hebbende daer rondt/om de hoozseyde Haven / de welcken in de Lucht op sijn ghen, battende alsoo in een spangh/met uptnemende raddisciept / een stuck vleesch/met been met al daer van af/maepende alsoo t'selvede ghehangen stuck van de Ceeng/ghelijck of het van eenen cleynen teeren Visch gheweest hadde/sodanighen Wiemen ende scheyten hebben sie in hare Tandem. Dicht aen/ende op dese Hapen / sweemmen Anwen ende altoos een soorte van Viskens diese Romeros noemen: Ende al doense noch soo veel/ op den wegh soo en comense die niet van haer weeren. Dese onderhouden haer met het ghene dat daer nae toe ghesien ende beerniecht. de Hapen van de ziden ontsnapt. Boladorus (dat is bliegende Visch geseyt) is een ander soorte van Viskens/die men in de Zee binnen den Tropicos vindt / ende ick en weet niet datse huypen dien gebonden wort. Dese worden van de Dorados verholcht/ende om

Dit van de Tubaronen ofte Hapen/ hebbe ic diens wils in d'ost Anwen ende op den wegh daer nae toe ghesien ende beerniecht.

ende om haer daer van te bejijden/hessen haer upt der Zee op / blesghende alsoo een
 goet stuck weeghs door de lucht heen / waarom die Bolodorus gheenaemt worden / heb-
 ben dieughelkens gelijck als van sijf Doeck ofte Parchement die haer een poos in
 de lucht op houden. In het Schip daer ick in boer/bloogh ofte sproncker een in / die
 ick de ghebaente van de D'enghelen sach/ende waren als ick ghesep hebbe. Van de
 Lagarten ofte Caymanen (gelijck sijn noemen) is in de Histozien van Indien veel ge-
 schreuen/zijn boozekerlijcken/de gene die Plinius ende d'ouderen Crocodilen noemen.
 Men vintse aen de heete Stranden ende Rivieren / want aen de Stranden ende Ri-
 vieren die coot zyn/en worden se niet ghevonden/baerom soo en zijnder aen alle de Cu-
 sten van Peru tot Paira toe/gantsch gheen/zijnde van daer voortaan seer gemeyn in de
 Rivieren/is een bijster wyeet Dier/doch seer bot ende plomp: Den roof diese nemen/
 boense bupten t'WATER/ende het gheue sijn nemen/berdenckense in't WATER/maer en
 slockent niet op/dan alse bupten ofte bobent'water zyn/want hebben de keel in sul-
 ker boegghen/datse lichtelijcken souden versticken/soo daer water in quam. Het ghe-
 hecht van den Cayman met den Tyger (die daer in Indien uptnemende wyeet zyn) is
 een d'inc om te verwonderen: een van onse seligsteusen heest sijn verrocken/dat hy
 dese Beesten seer heftich heest sien bechten / aen de Zee-rant: Den Cayman trefsen
 den Tyger dapperlijck met sijn steert/soerhende die/met sijn groote cracht/ in't WATER
 te sleppen. Den Tyger daer en teghens / dede groote weer in't batten met sijn Clau-
 wen/hem op't Lant treckende. Eyndlijcken/den Tyger verwon ende s'heurde den
 Crocodil op/twelcke aen de buyck heest moeten wesen: want haer die alle en weeck
 is/zijnde alle de reste soo hard/batmens met gheen Spiets / jaec qualijcken met een
 Roer soude connen passeren. Maer seer heerlijck was d'oberwinninge/die een Ind-
 aen van eenen anderen Cayman hadde / den welcken van den selven een sonken ont-
 grepen/ende terstont onder 'twater verborghen hadde/waer van den Indiaen/wes-
 moedich ende uytsumich wesen/de hem terstont daer na gewoppen heest/met een mes
 inde hant: Ende soo gelijck als het excellent d'upkers zyn/ende den Cayman niet en
 can batten/dan bupten 'twater/heest hem in sulker boegen van anderen in den buyck
 ghetrest/dat den Cayman gewont zijnde/aen de Strandt quam d'ijven / latende het
 Jonghsken los gaen / hoe wel dat het al doot ende verstickt/oste verzoncken was.
 Maer de oorloch ende tgebecht die d'Indianen met de Walvischen hebben/is noch
 meer te verwonderen/twelcke boozeker een grootheyt des Almoghenden Schep-
 pers is/een soo swacken Volck/als d'Indianen zyn/abelheyt ende moet te geben/om
 die alder wyeerste ende mismaeckste ghebirten/van alle die in de Werelt zyn / te der-
 ven besotmen/ende niet alleenlijck daer tegens bechten/maer over winnen/ende daer
 van soo lustelijcken trumphen. Dit slende/is in p' dickwils inden sin gecomen/ tge-
 ne dat in den Psalm/van den Walvisch gesept wort/ Draco iste quem formasti ad illu-
 dendum ei. Wat isser meerder spot / dan dat een Indiaen alleen / met een coorde der
 wommen ende ghevonden brengt/eenen Walvisch/so groot als eenen Bergh. De ma-
 niere die d'Indianen van Florida ghebuypken / nae in p' erbaren Personen onder-
 recht hebben / alwaer men een groote menichte van Walvischen heest/is/dat se haer
 stellen in een Canoa ofte Schuyphen/roepende alsoo tot aen den rugghe van de Wal-
 visch: Daer by zijnde/soo springht hy met een groote raddicheyt / ende diint hem op
 den neck/ende alsoo al rijdende/berwachtende tijdt / heest hy een s'heupe ende sijn
 staect ofte pael / (dien hy met hem brengt) den welcken hy / door een van de neug-
 ten des Walvisch heen steerckt: Ic heet neugaten daer sijn door aenrochten/ende wa-
 ter upt blasen: Terstont daer nae/soo maecht ende slaet hy hem wel dicht ende d'ap-
 per met een ander knobse ofte stock/ende doet hem wel diep te gronde schieten. Der
 Walvisch

De bliegen-
 de Wiscy heb-
 de ick oock
 bupten de
 Tropicos
 gesien/oy de
 booghte van
 39. graden/
 by Abesie de
 Diamische
 Schanden /
 en waren so
 groot als
 cleene tehel-
 visschen/ge-
 lyck als in
 mijn Indine-
 rario (op
 mijn weder-
 om comste
 van Oost-
 Indien) ge-
 amoteert
 is.

Walvisch tiert ende raest seer hijster/slaende slaggen in de Zee/ende heffende Bergen van Water ober epndt/sinkende als in met een ghebruyt neder/ende comende al dan weder op springen/miet wetende van uptsinnicheyt wat besaen. Den Indiaen hout hem Ruyter te J eert al stil sittende/ende de verbeteringe die hy hem/op't eerste quaet gheeft is dat hy hem noch een ander staech (gelijck als d'eerste) dooz't ander neufgat heen taeght/twelcke hy daer soo wel in hept/dat hy't gheheel verstoppt/ende hem daer dooz den aentocht beneemt/waer mede hy wederom in sijn Canoa ofte Schuytchen springht/twelcke hy aen de zijde van den Walvisch nae sleppende heeft: Al dan wijcht hy met sijn Canoa aen d'een zijde/satende sijn Coorze eerst wel ghebonden aen den Walvisch/die botz ghenoech gevende/ben welcken/soo langhe als hy dsepten genoech heest/hem om ende wederom keert/als rasende van boosheyt/comiende epndtlijck allengskens't Land te ghenaken alwaer hy/dooz sijn ongeschickt groot lichaem/haest op't dzoogh vast blijft/sonder booz ofte achterwaerts te mogen wijcken: Als dan soo comen terstont menichte van Indiaenen nae den berwommen toe loopen/om han sponen buyt deel te hebben/ in effect smijten hem boozts doot/ende deplen hem aen stücken makende van sijn Dleesch/twelcke quaet genoech is (gedooght ende gemalen wesen) een seker meel/dat sy booz haren cost gebuyken/ende haer langhen tijt duert. Whier is oock volzachte/het ghene dat van den selven Walvisch/ in een ander Psalm/gheseyt woord: Dedisti eum escam populis Aethiopum. Den Adelantado Pedro Melendes heest ons dick wilg dese Disscherije verbrocken: Waer van Modardes in sijn Boeck oock mentie maecht. Al hoe wel dat het wat vzeeder is/soo en laet het daerom niet weerdich te zijn/ook van een ander Disscherije te verhalen/ die d' Indiaenen ocdinaris in de Zee ghebruyken/maken bindtels ofte bondels/als van Wiesen/oste gedoogde Water-liesen/wel te samen gebonden/diese aldaer Balsas noemen/de welcke sy op den rugge dragen tot de Zee toe: Aen de Zeerant comende/woyenne de selve in't water/ende springen daer mer der haest al schijelingh/ende Ruyter te Heert op/roepende met een spaentken van d'een ende d'ander zijde/harende alsoo een rugl ofte rwee't Zeewaerts in/wisssen/ende hebben op de selve Bondels hare Netten ende Wantligghen/hen op de Balsas boven houden/woyenne de Netten ende t Wandt wupt/ende liggen alsoe in visschen geheele daghen ende nachten over/tot dat sy haren Bock vol blasen/waer mede bijdelijcken weder nae't Land toe comen. Doozwaer om haer in Callao de Lima te sien gaen visschen/was booz in een dinc van grooter vermakelijckheyt/want waeren seer veel/ende elck een om pyhs op sijn Bondel ofte Balsilla schijeling als Ruyter te peert sittende/toghen dooz die Zeebaren heen/ (die aldaer daerse visschen/hol gaen) soo dat het schenen de Tritonen ofte Neptunen te wesen/die men op't Water schildert. Mer datse weder aen't Land comen/trekken hare Schuytchen up het water/nemen se op de schouder/ende doense ter fiont aen stücken los/spreyden de Wiesen langhs de Strant heen/om te dzooghen. Andere Indiaenen te wesen/die van de Walle pen van Yca, plachten te gaen visschen in Wellen/oste op-gheblasen Zee-wolfs-hupden/diese altemets vol windts bliesen/ghelijck als de Windballen ofte Ballonen/om niet te gront te gaen. In de Wallepe van Cauette, diese in boozighen tijden de Guarco noemden/was een groote menichte van Disschers: ende om datse den Inga tegens stonden/als hy't selve Landt beroverde/maecte enen versterden pepz met hen/ende slieden/om hem seeste ende eere aen te doen/ozdomeer den een Disscherije van veel buysent Indiaenen/die op haer Balses t Zeewaer in boeren/ende in de weder-comste soo hadde den Inga, stil-wijghende/Soldaten bercpd gestelt/die daer een groote mooyt ende de structie onder deden/waer dooz't selve Landt soo onbewoont ghebleven is/wesende te voyen soo populens ende oberbloedich. Hebbe noch

be noch een ander mantere van visschen gesien/ daer ick van den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo ghebracht wort/ de en was evenwel niet in de Zee/ maer in een Rivier dese noemen El Rio grande, dat is de groote Rivier gheseyt) in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t' water boochten / die niet een uytnemende raddicheyt/ al smemende de Wiscb ver volghden / hebbende Harpoen- Herg ende Stickelegers in de rechter hant/ smemende alleen met de linker handt/ booystaken ende wonden de Visschen / ende brachtense alsoo met de Harpoenen oer bweers int liff boven/welcke Indiaenen booywar eer Visschen als Menschenen ghesleken. Nu de wijle dat wy upt de Zee gheraecht zijn / soo laet ons tot die ander soortten van Wateren comen/die noch resteren om te segghen.

Het 16. Capittel. Van Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden worden.

In de plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middellantsche Zee (waer van de Regioenen ofte Gheswesten van t' oude Orbis ofte Werelt gheteten) heeft den Schepper/ de nieuwe Werelt booytse/ van veel Lacken oft Maeyren ende ettelijcke van dien so groot/ dat mense wel Zeeen mach heeten/ de wijle dat die van Palestijnen, also van de schryft ghenaemt wort/ niet meerder/ nochte wel soo groot wese/ als eenighe van dese. De principaelste van de selve/ is die van Titicacca, in Peru ghelegghen / in de Probincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck gheseyt is / dat die int omgaens heeft bynaest tachtentich mylen/ comende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen. Men begonste op eenen tijdt met Barcken te bebaren/ maer waren daer soo qualijck in bezyden/ dat d'eerste Barcke, die de Daert begonst/ quam te barsten met een Onweer datter op sach. T' water daer van/ en is niet gheheel bitter ende zack/ ghelijck dat van de Zee/ maer is soo dick ende turbulent/ dat het niet en dencht om te byncken. T' byenghet twee soorten van Visschen booyt in groter menichte/ wser van d' eene ghenoe int wert/ Suches, welcke Visschen groot en smakelijcken zijn/ maer slegmatijck ende onzefont. D' ander zijn ghenaeint/ Bogas, die ghesouder zijn/ hoe wel clepnder/ ende seer gratich. Van Water-Ganssen ende Eynt-Voghelen / heeft men t' gheheele Lack ober / ontelbare menichte. Wanneer d' Indianen eenighe Feste ende zerbiedinghe willen bewijzen / aen eenighe personnazie die booy Chucuto ofte Osmaluo (t'welcke de twee Oebere van t' Lack zijn) sijn passagie neemt / soo vergaderense een groote menichte van Balsen, ende maken int rond eenen rinch/ herbolghen/ de ende besluptense alsoo de Ganssen ende Eynt-Voghelen/ tot dat syse met de handt grijpen/ ende soa beel nemen alsoe hebben willen. Dese mantere van Jaghen heetense Chaco. Aen de Oebere van dit Lack/ heeft men van beyde zijden de beste bewoonde Vlecken der Indianen van Peru. Dooy de dooytocht ofte loosinge van dit Water/ maect het een ander minder Lack/ hoe wel dat het oock groot is/ t'welcke ghenaemt wort Paria, alwaer men oock beel beeg heeft/ namelijk Porcuño, (dat zijn soorten van Werckens) die aldaer sonderling wel tieren/ booy de Totora, die t' Lack booytse/ daer t' Wee seer mede ghemest wort. Daer zijn veel ander Lacken op de hooge plaetsen van t' gheberghte / van de welcke / Rivieren ofte Water-Beken uytstuypten/ die herbolghens booyder aen / seer schoone loopende Rivieren worden. Als men gaet van Arequpa nae Collao, heeft men boven om hoogh twee schoone Lacken/ staende aen beyde zijden van den wegh; upt het eene loopt een water-beek af/ die daer na een

Rivier woijt/ende comt inde Zuyder Zee uytloopen. Van d'ander/ sept men/ syn be-
 ginsel te hebben/ de vermaerde Rivier van Apurima/ uyt de welke/ (met de groote be-
 gaberige van Rivieren / die van't selfe ghebergte af comen) / men ghehoof/ / dat die
 uytnemende Rivier van de Amazonas anders Marañon gheenoemt / syn oorspronck
 heeft/ is een dinc dat ick dickwils oberdacht hebbe/ van waer dat so veel Lacken ofte
 Meeyen/ op't bovenste van den gheheelen Reghel Ghebergen comen moghen/ in de
 welcken geen Rivier en comen/ maer daer spruyten eer seer veel oberbloedighe Wa-
 terbeken uyt/ sonder dat men sien can/ dat de selve Lacken/ int geheele Jaer dooz eens
 verminderen. Te denken/ dat dese Lacken van't sneeu/ datter sinlle/ ofte van den re-
 ghen des Hemels voortcomen/ en can niet gheheelijken volboen/ want veel van dien/
 foodantighe menichte van sneeus/ nochte soo veel teghens niet en hebben/ ende wel soo
 en siet men/ se niet verminderen/ twelcke al te samen een argument geeft/ van dat het
 een uyt spruytende ende bloepende Water is / dat van de Natuere aldaer hooztghe-
 bracht woijt: Niet teghenstaende / is wel te ghelooven/ datter den regen ende t' sneeu
 op eenighe tijden van't Jaer hulp toe gheben. Dese Lacken zijn so ordinacis op de
 hoochste toppen der Gheberghten/ dat men qualijcken eenig merckelijcke Rivieren
 vint/ die haer beginsel/ van een eenighe van dien / niet en hebben. Water van dese
 Lacken/ is reyn ende claer/ boept v' spnich visch/ ende de selve diese heeft/ is cleyn dooz
 de coude die men daer gheneynlijcken heeft/ al hoe wel dat men daer/ (dat een nieuwe
 heruonderinghet is) somnighe van dese Lacken vint/ die gantse t' eenemael heet zijn.
 Kent eynde der Wallepe van Tarapay, by Potofij, heest men een Lack / t'welcke soo
 ront is/ dat het schijnt met een passer ghetrocken te wesen: Ende hoe wel het Land/
 daert uyt comt/ seer ront is/ soo is niet teghenstaende/ t' Water daer van / gheweldich
 heet/ plachten daer dicht aen de canten te baden/ want comende wat dieper naert mid-
 den toe/ is de hitte onbedraeghlijck. Int midden van dit Lack marck het Water/
 een opstijghende Meulen / ende siedent Water / van meer dan twintich voeten int
 begrijp/ alwaer den oorspronck / ende oeycomste / van't selve Lack is: Ende hoe wel
 dat syn woepel ende hooztcomste soo groot is / soo en siet men nochtans t' Lack nimmer
 meer pet vermeerderen/ soo dat het schijnt aldaer weder in syn selven te consume-
 ren ofte moet enighe verborghen loofinge hebben/ daer t' Water dooz uytloopt. Men
 en siet het van ghelijcken oock niet minderen / t'welcke oock noch een ander wonder
 is/ niet teghenstaende/ dat men daer een afloepent Water uytghetrocken heeft om se-
 kere Artificien ofte Meulens van Metael met te malen. Ende bewijde dat het Wa-
 ter datter uytloopt/ soo veel is/ soo behoort naer reden pet te verminderen. Nu ach-
 terlaetender Lant van Peru, ende comende in nieu Spagnien / so en zijn de Lacken
 van daer niet minder ghedenckwerdich / namelijcken/ dat soo seer vermaerde Lack
 van Mexico, int welke men twee verlicsheden wateren heeft/ zijnde t' een v' brack / of
 sout als Zee Water/ ende t' ander claer ende soet/ ofte versich/ dooz oorsaeck van de Ri-
 vieren die daer in bloepen. Int midden van't Lack staet een seer gevoegelijcke Clip-
 pe/ met Baden ofte Badstoben van waer water daer boven op'twelcke aldaer van
 se is bloept / ende woijt dooz de ghesontsheydt seer goet ghehouden. Daer zijn weker-
 werden die int midden van't Lack/ op't selve Water ghesundeert zijn / met haer ghe-
 maecte hebben vol van dysentderlep soozten van Zaden / Cripden ende bloemen/
 t'welcke/ sooment niet en siet/ niet wel moghelijk is/ om te moghen verclaren/ gelijck
 als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack ghesundeert / hoe wel dat de Spa-
 gnaerden t' gheheele begrijp van de Stadt met aerden gheuilt ende ghedempt heb-
 ben/ hebbende alleenlijcken somnighe doozloepende wateren ghe'laten/ die om / ende
 dooz de Stadt heen loopen / met welke wateren een groot gherief hebben / om alle
 het ghene.

het ghene datse van doen hebben / te moghen brenghen / als van Hout / Crupderen / Steen Wychten van t Lant / ende alle andere dinghen. Cortés maecten daer Bargantinen in als hy Mexico oer wan / maer daer nae dochtet hun seckerder te wesen / die niet te ghebuycken / ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas, waer van groote menichthe hebben. Dit Lack heeft veel Wiscy ende Tacht hoe wel dat icker geen biscy van waerden ofte estime ghesien hebbe : seggen dat de profyten daer van / meer als dize hondert duysent Duraten waert zyn. Daer zyn noch ander ende meer Lacken / ende oock niet verre van daer / van waer men Wiscy ghenoech nae Mexico brenghet. De Provincie van Mechoacan, woijt alsoo ghenoecht / om dat het een Wiscy-Ryck Landt is ende men heeft groote ende schoone Lacken / die oberblydedich van Wiscy zyn / ende t selve Lant is coel ende ghesont. Daer zyn noch veel ander Lacken / ende so men van alle de selve mentte maken soude / en waer niet moghelycken / die alleenlycken int bysonder te moghen noemen. Woijt alleenlycken grabbert zert / het gene in dit teghenwoordich Boeck aenghewesen woijt / dat men onder de Torrida groeter menichthe van Lacken heeft / als op gheernighe plaetsen der Werelt. Met het gene dat ghelept is / ende noch een weynich dat wy van Kibieren ende Fonteynen segghen sulden / sulen doleynden het ghene dat ons in dese materie voorsomt te segghen.

Het 17. Capittel. Van diversche Fonteynen ende vloeyende Bekken.

Ghelijck als op ander Contreyen der Werelt / alsoo heeft men oock in Indien groote verscheydenheyt van vloeyende Bekken / Fonteynen ende Kibieren / ende sommige van veeemde eygenschapen. In Guanavelica van Peru, alwaer de Mijnen van t Quichilber zyn, staet een Fonteyn die heet Water bloeyt / ende soo ghelijck als het is uptvloeyende / so is het veranderende in Steen-Clippe: Van dese Clippen ofte steen zyn bynaest alle de huypen van t selve Doop getinnert / is een sachte ende woeststeen om te houwen / ende woijt seer lichtelicken met Iser bearbeydt / ghelijck of het Hout waer / ende is lichtvoerdich ende gheduerich. Soo daer ymant t zy wenschen ofte Beesten van dit Water comen te druycken / moeten daer af sterben / om dies wille dat het in den buyck verlijst ende in steen verandert / waer dooz daer sommige peerden van ghestoyen zyn. So ghelijck als het selve Water / int vloeyen / in steen is veranderende / alsoo is het den wegh verstoppende / daer t dooz bloeyt / waerom ghenoechticht / den loop al te niet te veranderen / vloeyende op diversche plaetsen oer / nae dat de Steen-Clippen aengroeyende. Op de punt ofte hoek van Sinte Helena, staet een vloeyende Bekke ofte Fonteyn van een secker Betumen, dat in Peru, Copey ghenaemt woijt / moet op de maniere wesen / als het ghene dat van de Schyft were verhaelt woijt / van de woeste ofte wilde Valleys / daer men Putten van Betumen hont. De Zeelieden probideren haer van dese Fonteyn ofte Put van t Copey, om de touwen ende taccakelen met te teeren / want het haer dient / voort selve werck / gelijc als t Per ende Teer in Spagnien doet. Als ick mijn reyse dede langhs de Custe van Peru, nae nieu Spagnien toe / soo woerden my van den Stuerman gheseyn / het Eplant van de Wolven ghenaemt / alwaer een ander Fonteyn ofte Put van Copey ofte Betumen / ghelijck als ghelept is / vloeyde / daer sy van ghelijcken de touwen met Teeren. Ende daer is ooc een ander fonteyn ofte vloeyende bekke, van teer de selven Pilot t welcke een seer excellent man in syn ampt was / seide my / dat het hem wel gebeurt was daer voorsz zeplendet

Diergelijcke fonteyn hebbe ick ghesien int Eplande Tercera, een vande Waelsche Eplanten.

(zijnde so diep t'Zee waert in/ dat se het lant wt het gesicht verlojē hebben) dat se doorgeden roock van t' Copey quamen te weten/ waerse waren/ ende dat hem dit soo sekeren teyken was/ ghelijck als offe t' Lant verkeyt hadden/ soodanich is de roock die hem aldaer ceerwitschijcken/van de bloepende Bekken verspreydt. In de Waterbaeren die men heet/van den Ingas, een Canael ofte Goot van water dat al siebende uptloopt/ ende daer dicht by/ een ander soo rouw als van inen water. Den Inga hadde hoog e in maniere/ t'ene niet het ander/ (so als hy t' hebben wilde) te temperen/ is een dinc om te noteren/ dat men soo dicht by den anderen/ bloepende wateren heeft/ van soo contrarie qualiteyten. Men heeft noch andere ontelbare menichste/ namelijk in de Provincie van de Charcas, in welker Water/ men niet lijden mach/ de handt daer een ave Maria lanch in te houden/ ghelijck als ick het selber op een wetspel ghesien hebbe. In Cusco heeft men een Erf ofte gelegentheyt/ daer een Fonteyn van Sout upt vloeyt/ want is al bloepende in Sout veranderende / zijnde t' selfe de uytneemende witte ende goet/ dat soo t' op ander plaetsen waer/ en soude gheen clepne rijckdom wesen/ maer en heeft aldaer niet veel te bedieden/ dooz d' overbloedicheydt die men daer van Sout heeft. De bloepende Wateren die men heeft in Guayaquil, (t'welcke in Peru, ende bynaest onder de Linea Equinoctiael is) hout men hoog een remedie ende ghesontheyt/ tegghens de pocken ende andere dierghelijcke krankheden/ waerom daer van verre wegghen comen/ om ghesontheyt te vercrijghen: segghen hier van d' oorsake te wesen om dat men dooz t' selve gheheele Lant over/ wonder veel van de wogtelen heeft/ die in e Carcapanilla noemt/ welker deucht ende operatie so notoir ende bekent is/ ende dat de Wateren daer van int doozloopen/ de cracht crijghen om te ghenesen. Bilcanota is een Gheberghe/ welcke (nae d' opinie van t' Volk) ghelegghen is/ op de hoogste plaets van gantsch Peru, is oyt bobenste met sneeu bedeckt/ ende op plaetsen so swart als kolen: Daer bloepen twee Wateren upt die naer herschepden Gozden afloepen/ ende in wepnich spatie groote loopende Bekken worden/ ende wat hoorder een/ seer schoone Rivieren/ waer van d' een naet Callao, ende t' groote Lach Tiricacca toe loopt/ ende d' andere nae d' Andes, welcke is/ die men noemt Yucaj, de welcken haer vermenghende/ met andere / in de Hooght. Zee uptloopt met een gheweldighe stroom. Dese Watervloer/ als se eerst upt de Steenrotse (van den booghepen Bilcanota) loopt/ is al eben eens/ als Water van Lexia, (ofte loogh) van een aschverwighe couleur/ ende is over/ al van hem ghebende/ eenen roock ofte damp/ als van verbzande dinghen/ loopende alsoo een groot stuck weghs/ tot dat de menichste der Wateren / die daer in zomen/ den bzant ende roock (die t' van sijn beginsel af met byznght) lisschen ende uptdoen. Hebbe in nieu Spagnien/ een Waterbeek gesien/ ghelijck als van Inet/ wat blauwachtich/ ende een ander in Peru, van rooder verwe/ gelijck als van bloet/ waerom de roode Rivier ghenaeint wort.

Het 18. Capittel. Van de Rivieren.

Onder alle Rivieren/ ende niet alleen van Indien/ maer oock van de gantsche Werelt/ heeft de Rivier / Marafon, ofte van de Amazonen, d' eerste plaets/ van den welcken int hooggaende Soeck ghehandelt is: Dese is op herschepden reysen/ van de Spagniaerden bebaren gelweest/ seckende Landen t'ontdecken die (nae dat den roeyt is) van grooter rijckdom sijn/ namelijk in de contreyen El Dorado, dat is t' Dergulbe/ gheseyt/ ende Payiti ghenaeint/ alwaert den Adelantado Iuan de Salinas, een merckelijcke tocht in gedaen heeft hoe wel dat de

dat de selve van wepnicly effect was: heeft een passagie/die sy de Pongo noemen/ de welcke een van de periculose der Werelt moet wesen: Want om dies wille/ dat het tuschen twee gheweltighe hooghe/ afsghelichte Steenrotten bekijnght is/ soo is het met een groote stozinghe van boven neder vallende/ in een afsgrijp lycke diepte/ alwaer t' Water/ met dien grooten val/ soodanighe vracpmeilens ende maessstroomen/ is makende/ dat het onnioghelijck schijnt/ daer te mogen s'comen/ sonder te bertzinken/ ende in de gront te schieten: Dies niet teghenstaende/ soo heeft het de bermenenshept der Menschen derven bestaen/ dien wegh dooz te passeren/ dooz de begheerlijckhept van dat so vermaerde Dorado, ofte t' Vergulde/ liden hen boven af neder vallen/ zijnde dooz de furie ende t' ghebduys van de Rivier boortghebden/ hen wel vast houdende aen de Canoas ofte Barcken/ daer sy in waren: Ende hoe wel/ dat de selve/ int af vallen/ ontuymelden/ ende sy liden met Canecas met al/ te gront gtinghen/ zyn niet te min/ wederom boven/ ende te recht gheromen/ ende eyndtijcken met liden/ cracht ende ghe'wilt daer dooz gheraekt/ in somma/ dat het gheheele Weyz behouden dooz quam/ uptghesondert seer wepnicly/ die daer verbranken. Ende t' ghene dat meer te verwonder is/ wist'hen so wel te hebbe met pyattijcken/ datse gantsch niet met a len/ (van de munie ende Bus-rupt datse met hen hadden) en verlooen/ int wederom keeren: Want int eynde/ nae groote moeyten ende perijckelen/ moesten daer u'ber dooz/ clommen ende clau'werden op een van die oberhooghe Steenrotten/ hun aen de Poignaedden/ d'ieser instaken/ vast houdende. Een ander Tocht is in de selve Rivier ghedaen van den Capiteyn Pedro de Orfua, ende dooz het oberlijden des selven/ so quam het volck te mutinieren/ waerom daer ander Capiteynen waren/ die den wegg/ van den Arm/ ofte Rivier/ die tot aen de Pooze Zee upt comt/ verdoelghden. Een vrelighe van ons gheselschap/ sepe ons/ (dat wesen de noch Lecke hem ghebonden te hebben/ in alle de beezelghe gheschiednisse ende Tocht/ ende hoe dat de Water-ghe'rijden/ tot bynaest hondert mijlen/ de Rivier opwaerts/ aenlepen/ ende soo warneer/ datse haer in de Zee comt te vermenghen/ soo is men bynaest onder de Linie, ofte niet verre daer van: heeft se denckelijck mijlen in de wijde van de mont ofte inkomst/ t'welcke ongheleedelijck schijnt te wesen/ want gaet de Middellantsche Zee/ in de byeede/ te boven/ hoe wel dat ander hem in hare schiffen niet meer als 25. ofte 30. mijlen/ in de mont ofte inkomst/ en gheben. Nae de voozsepe Rivier/ soo heeft de tweede plaats/ van de gantsche Werelt/ El Rio de la plata, ofte de Rivier van t' Silver/ die anders El Paraguay gheneemt wort/ de welcke upt den Rieghel Gheberghten van Peru afloopt/ tot in de Zee toe/ op de hooghe van 35. graden aen de Zuytzijde: wast ofte vloopt/ nae sy seggen/ op de maniere als den Nilus, maer sonder comparatie/ veel meer/ want maecht van de Welten dese besprekent/ (ben tijdt van drie maenden) een geheele Zee/ keerende daer nae weder in sijn moeder/ wort van groote Scheyden bebaren/ ende dat seer veel mijlen innewaerts aen: Daer zyn noch ander Rivieren/ ende hoe wel die van soodanighe groote niet en zyn/ soo comen se niet teghenstaende met de grootste van Europa ober een/ ende gaen se noch verre te boven/ ghelijck als daer is/ die van Magdalena, by Santha Martha; Rio granne, ofte de groote Rivier/ die van Alvarodo s'nieu Spagnien/ ende andere ontelbare. Men de Zuytzijde/ int gheberghte van Peru, en zyn ghemeenlijcken de Rivieren soo groot niet/ want hebben wepnicly spatie om te loopen/ ende en moeghen soo veel wacren niet by een bergaderen/ doch zyn gheweldich/ om datse van t' gheberghte afstozten ende haestighe oversulpinghen hebben/ waerom de selve periculous/ ende oozsaecken gheweest zyn/ van vele dooden: In berijt van de hitte/ so wassen se ende comen met stozbloeden. Ick hebber langhs de Cost' gheen/ seben en twintich ghepasseert/ onder welke niet en was/ die ick gronden cost'

om over te gaen. De Indianen gebruycende dupsentberlep consten/ om de Rivieren te passeren/ hebben op sommighe plaetsen een Ijn ofte coorze/ dwers over/ van d' een zyde tot d' ander/ gheschooren/ ende daer aen een kofj gehangen daer den genen die passeren wil/ hem in set/ waer mede sp hem alsoo van den Oever af over halen/ ende alsoo passert men in den kofj/ over ende weer over. Op ander plaetsen sit een Indiaen al schepelingh op een Balla ofte Bondel van strop ofte biesen/ ende neemt den ghenen/ die passeren wil/ achter hem op/ roepende alsoe met een Spaen-hout/ bhangense hem over. Op ander Contrepen hebbense een groot Net ofte Blot van d'zoogj Cauwoorzen ghemaeckt/ daer sp den passagier op setten/ ofte leggen daer t' goet op/ dat men oer hebben wil/ ende d' Indiaeren swemmen booz upt/ ende trecken al swemmende met coorzen t' Blot boozt/ ghelijck als de Peerden een Wagghen ofte karre doen/ ende andere comen van achteren aen/ douwen ende scooten/ ende alsoo helpen sp malscanderen/ tot dat het oer is/ over we/ ende nemen hare Ballen van Cauwoorzen/ ende daer alsoo met booz de Rivier heen gaen/ ende als sp de gront comen te ver lisen/ so swemmen sp die boozts oer. Dese ende ander diergelijche dupsentberlep manieren/ die sp hebben/ van ober de Rivieren te passeren/ bhanghen boozwaer een beschoemthejt aen/ als men niet/ onst dat het soo swacke ende handeloose midde len si sijnen te wesen/ doch spn in effect seer seker. Wuggen en hebbense nojt ghebruyck/ dan van Biesen ende Stropnatten/ maer nu heeft men al op eenige Rivieren/ dooz neer sithejt van etelijche Gouverneurs/ sommighe steenen Wuggen/ doch veel min/ van t' weel van doen ende bereytschende is/ zynde in een Lant daer so veel Menschen/ dooz getyck van dien/ maer oock in byende Landen/ costelijche ende hoobaerdighe Pallissen met ghetimmert worden. Wt de Rivieren/ die van de Gheberghten afloopen/ trecken d' Indiaanen veel ende groote doozloopende Wateren ofte conduiten tot in de Balleyen ende platte Landen/ om t' Lant te begieten/ de welke sp soo opdentlijck ende voeghelijchen wisten te leyden/ dat het int Landt van Murciaen nochte in Milanen niet bter en ran wesen t' welke oock den meesten ende alle den rijkdom is/ die men in de platte Landen van Peru, als oock op veel ander plaetsen van Indien/ heeft.

Het 19. Capittel. Van de qualiteyt van't Landt van Indien int Generael.

De qualiteyt van't Lant van Indien (dewijle de selve de lactse van de drie Elementen is/ die wy boozghestelt hebben/ in dit Boeck te tracteren/ mach int meeste deel wel verstaen worden van't gene dat int boozgaende Boeck van de Torrida Zona geatgumentceert is/ dewijle dat het meesten deel van Indien/ daer onder ghelegghen is: Maer om t' selve te beter te verstaen/ soo hebbe ick drie bescheydenheden van Landen/ daer ick in die Contrepen ghywanbele hebbe/ aenghemerckt/ waer van t' een leeghe t' ander seer hoog/ en het derde dat tusschen dese twee comt/ uptnemende is. Het leeghe Landt is het ghene dat aen de Zee- Custe ende in gantsch Indien ghebonden woxt/ t' welke ordinarij seer vochtich ende heet is/ waerom het oock t' onghesontste ende nu ter tijt t' minste bewoont is: Hoe wel datter in boozgighen tijden groote bewoonde

woonde Dlecken ban *Indianen* gheweest zijn / ghelijck als de *Hystozien* ban niere *Spagnien* ende *Peru* ghetuyghen: Want de wijle dat de selve *Regioen* ofte *Geweste* t' *Naturael* was / ban den *ghenen* die daer in ghebozen ende opghetoet worden / soo consien sy haer daer wel onderhouden ende aerden / leefden van de vischerije der *Zee* / ende van de *Ackerbouwinghe* die sy deden / treckende loopende *Wateren* ofte *cont* / buiten: wyt de *Witieren* / daer sy t' ghebeek van den *reghen* met *remedicieren* / die *od* / *naris* seer weynich aen de *Custe* / ende op sommige plaetsen gantsch niet en balt. Dese leeghe *Landtschappen* heeft groote plaetsen ende contrepen die onbaerbaer zijn / ende dat / dooz de *Sant* / *Landen* / die men daer bijster ende msepijck / jaer gheheele *Bergen* van herse / als oock dooz de *Mozassen* / om dat het *Water* / alst van boven comt aflooppen / dicwils gheen *uytcomste* en vint / ende daerom alsoo staen bijst. *Mozassen* ende de *verbzoncken Landen* / sonder remedie is veroorzakende / in effect / dat het meeste deel van de *Zee* / *Custe* in *Indien* / soodanighe is / *namelijcken* / aent en rant van de *Zupper Zee*. By onse tijden / soo is de *habitatie* van dese *Custe* ende leeghe *Landen* / soo vermindert ende te niet ghegaen / dat van de dertich deelen / die neghen en twintich wel vergaen zijn: Ende het ghene / dat van de *Indiaen* noch duert / ende in esse is / gebozen veel / dat het eer per lang / gantsch ende t' eenemaal te niet / ende wech sal wesen. Dit selve werdt van *diversche* / *verscheyden* oorzaken toe ghescheyben: *Eenighe* legghent op den *grooten arbeyt* ende *qu* / *linghe* / die se d' *Indianen* aenghebaen hebben: *andere* op de *verscheyden* manieren van *syssen* ende *dzancken* / die se ghebruycklic hebben / maer dat se der *Spaenscher* *usantien* deelachtich geworden zijn: *Eelijcke* leggent op d' *ongheroghelde* dertichsheyt / die se int *dzincken* ende *andere* misbruycken hebben. Ende ick houde oock vooz ghewis / dat dese *ongherogheltheydt* / de *meeste* ende *pinelijcke* oorzake geweest is / van haren *underganck* ende *vermindertinghe*: t' selve te *argumentieren* en comt nu niet te pas. Int voorszeyde *leeghe Land* / dat dooz den *banick* *onghesont* ende *lutel* bequaem is / vooz der *Menschen* *habitatie* / heeft men *receptie* van sommighe plaetsen / die *ghetempert* ende *vruchtbaer* zijn / ghelijck als daer zijn t' meesten deel van de *blacke Landen* ende *Welben* van *Peru*, *alwaer* men *coele* ende *overbleedige* *Walleyn* heeft. *De* *habitatie* van t' meeste deel der *Custen* / woort onderhouden met d' *traffijck* ende *handelinghe* der *Zeebaert* op *Spagnien* / daer de *geheele* *staet* ende *conferentie* van *Indien* aen hanght. Men heeft aen de *Custe* / sommighe *bewoonde* *Steden* / als in *Peru*, *Lima*, *Truxillo*, *Panamá* ende *Cartagena*, aent *baste* *Lant* / *Santo Domingo*, *Puerto Rico*, ende de *Havana* in d' *Eplanden* / ende noch veel *andere* *Dlecken* als *Vera Cruz* in *nieu* *Spagnien* / *Yca*, *Arica*, ende *meer* *andere* in *Peru*, ende *ghemeylijcken* soo hebben de *Habens* (doch *w* / *pnich*) altoos *enighe* *Gemeynten* ende *Woon* / *plaetsen*. *De* *tweede* *maniere* van *Lant* / is een *andere* / *uytremende* *hooghe* / ende *vervolghens* *cont* ende *broogh* / ghelijck als t' *Ghebergh* *gemeynlijcken* is: Dese *Lant* *schappen* / en is noch *vruchtbaer* noch *vermakelijck* / maer *gesont* / *waer* / om t' selve seer *bewoont* is: heeft *Weyden* / ende daer toe veel *Dees* / *twelck* een *groot* *behuyl* ende t' meeste *underhout* van s' *Menschen* *leven* is / *waer* mede t' *ghebeek* van de *Zaep* / *Landen* ende *Bouw* / *Acheren* *geremedieert* wert / *met* *wysellen* ende *andere* *handelinghe*. *Het* *ghene* *dat* de *le* *Lant* *schappen* *bewoont* / ende *elijcke* *Orden* seer *populeus* maect / is de *Kijndom* van de *Mijnen*, die men daer in vint / *want* *alle* *dinge* *het* / *Gout* ende *Silver* *under* *woorpen* is. *Men* *heeft* *alhier* / *dooz* *oorzake* van de *Mijnen*, *sommighe* *bewoonde* *Dlecken* / so van *Spagnaerden* als *Indianen* / die seer *populeus* zijn / *gelijck* als daer is *Potosi* ende *Guanavelica* in *Peru*, de *Cacatecas* in *nieu* *Spagnie*. *Van* *Indiaen* *heeft* *me* t' *gantsche* *gebergte* / *grote* *habitatie* / die daer noch *hef* / *baege* *baer* *onderhouden* / en willen segge / dat d' *Indianen* daer *vermenichbuldige* / *uytgenome* / *dat* *het*

Notw.

dat het graben ende wercken / van de Mijnen, daer veel van zijn verinselende / ende somnighe alghemeyne sieckten hebbender oock een grooten hoop van wigh ghe-
 nomen ende omghebracht / ghelijck als de Cocolife in nieu Spagnien. Maer van
 wegen haerder onthoudinghe / soo en siet men in effect niet / datse in diminutie ofte
 verminderinghe gaen. In dese upnemende Lantschappen / ban't hooghe / coude ende
 drooghe Lant / heeft men de twee beneficien ofte weldaden van Weyden ende Mijnen
 die ick gheseyt hebbe / de welcke wel andere twee moghen bergeloven als de ghene die
 de leeghe Landen van de Custe hebben / als daer is de weldaet van de Traffick ende
 Handelinghe der Zeebaert / met de vuchtbaerheyt der Wijnen die nieuwertse en
 wassen als alleen in dese seer heete Landen. Cussten de vooysepde twee upnemende
 Lantschappen comt het Lant van middelsare hooghte / eventuel teene luttel meer of
 min als t'ander / maer en heeft gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe / noch
 met d'onghetempertheyt van't puere ghebergte. In dese gedaente van Landbouw /
 gheben d'Acheren ende Zaeplanden / wel Carwe / Garst / ende Mays, t'welcke in
 seer hooghe Landen niet wassent wil / maer veel in leeghe. Heeft oock overvloet van
 Weyden ende Beeg: Duchtten / gheboonten ende groentcheyt / wasser ghenoech / en-
 de is vooz de ghesontheyt ende vermakelijckheyt / de beste habitatie: Ende alsoo is /
 oock het meeste dat in Indien bewoont woort van busdanighe quaenteit. Ick hebbe
 met eenighe verbaechtheyt (op verscheppen weggen ende discouren / die ick ghebaen
 hebbe) daer op ghelet / ende by goede rekeninghe bevonden / dat de Provincien ende
 conatreye / die a denn' est bewoont / ende de beste van Indien zijn / zijn van desen doen /
 ghelijck als men in nieu Spagnien t'welcke sonder twyffel een van de beste is / dat van
 de Son bekennen wort sien mach / t'zy van waer dat men daer aen comt / soo gaet
 men terstont / van de Custe af / nae't hooggh opclimende. Ende hoe wel dat men
 van den oppersten oogaenck / daer nae weder begint te dalen / soo is het doch wensich /
 ende t'Landt blijft altoos veel hoogher dan de Custe. Op dese maniere is gelegghen /
 alle d'omliggende Landbouw van Mexico, ende t'gene dat naer de Vulcano, ofte vier-
 gen Bergg toe loopt / t'welcke het beste lant van Indien is / als oock in Peru dat van
 Arequipa, Guamanga ende Culco, doch altoos t'ene wat meer / ende t'ander wat min /
 ende is epntlijcken al te mael hoogh Lant / zijnde van diepe Dalleyen ende van hoo-
 ge Geberchten / ende t'selde is my oock gheseyt van Quito, Sant' e. Ende van't beste
 van't nieuwe Conincrick / is epntlijcken een groote voorsichticheyt des Scheppers
 gheweest / te vooyen / dat bynaest t'meeften deel van't Landt van Indien / hoogh
 comt / op dat het ghetemperte mochte wesen: Want leegh zijnde / soude onder de Zona
 Torrida seer heet wesen / namelijcken soo t'erre van de Zee laech. Oock soo heeft by-
 naest alle het Lant dat ic in Indien gesien hebbe / naebuerschap van d'ene ofte d'an-
 der zijde / met eenighe gheberghte / ende som wylen van alle canten. Dit selve is soo
 seer / dat ick (albaer wesen) d'ick wils gheseyt hebbe / dat ick my wenschten op een
 plaets te wesen / daer ick den gheheelen Honson mochte bergghelijcken / ende met den
 hemel ende blake aerde ondersejpen / ghelijck als men in Spagnien / op d'uyserit
 hebben sien moech. Maer ten staet my niet vooz / dat ick opt in Indien soodanigen ge-
 sichte ghehadt hebbe / noch op Eylanden / noch op vaste Lant / al hoe wel dat ick meer
 dan seben hondert mijen weeghs in de lenghte ghereys hebbe. Maer ghelijck als
 ick segge / soo was het om de habitatie van de selue Regioen oft Ghetweste / seer noo-
 dich / de Nabuerschap van't Gheberghte ende Heubelen / om de hitte der Sonne te
 tempereren. En alsoo is het meeste / dat van Indien bewoont is / op de maniere ende in
 boegen als geseyt is / en is int gemeyn alkenael een Lant van veel groentcheyt / Wey-
 den en Gheboonten gantsch contrarie van dat Antioeles en d'Oncleren gemeynt heb-
 ben. In

ben. In sulcker boegen dat soo wanneer men van Europa nae Indien comt/so is men hem verwonderende/een soo lustighe groene Landbouw/ende soo vol fris heyt te sien/hoe wel dat desen Reghel sommighe exceptien heeft/namelijcken in't Land van Peru,twelcke onder allen seer vyeemt is/waer van wop nu handelen sullen.

Het 20. Capittel. Van de eyghenschappen van't Landt van Peru.

Voer Peru, en verstaen wop niet / de gantsche ghedeelte der Werelt die men voer America aen tepkent/de wijle dat hier onder/ Brasilien, t'Continckrijck van Chile, ende dat van Granaden, begrepen wort/ want gheenich van dese en is Peru, dan alle enlijcke/de ghebede/de ghelegghen is/aen de Zuyt-zijde/beginnende van't Continckrijcke van Quito (dat onder de Linea leyt) af/ende streckende in de lenghte heen tot aen't Continckrijck van Chile, dat onder de Tropicum upt comt/twelcke mach wesen/ ses hondert mijlen in de lengte/hebbende in de breedde/ niet meer dan tghene/ dat het tot de Andes toe beslaende is/ dat in't generael mach wesen/ vijftich mijlen/ hoe wel dat het op plaetsen (als nae de Cachapoyas toe) breeder is. Dese ghedeelte der Werelt/ twelcke Peru genaet mit wort, is van een merckelijcke aenmerckinge/ om dies wille dat het seer vyeemde eyghenschappen/ ende by nae een exceptie van de g'eneralen Reghel/ der Landen van Indien/ heeft. Want in den eersten/ soo en hebben alle de Custen van dien/ niet van eenen Windt/ ende en is niet den selven die onder de Torrida plach te waepen/ maer zijn contrarte partje / welcke den Zuyden ende Zuyt-westen wint is. Ten tweeden/ soo ghelijck als den voorszeyden Windt upt de nature/ d'alder stopmachtichste/ waermoedichste ende ongefontste/ van allen is/ is aldaer in't contrarie. wonderlijcke/ lieflijck/ gefont ende bermahelijck/ jae soo seer / dat men den selven alleen de bewoontinghe van de selve Custe mach toeschrijven/ want sonder dien/ soude dat onwoonbaer / heet ende waermoedich wesen. Ten derden/ dat het aen de selve Custe nimmermeer en regent/ dondert/ hagelt/ noch sneeut/ twelcke een wonderlijck dinc is. Ten vierden / dat het in seer weynich spatie ofte distantie van de Custe af/ seer dapper reghent ende sneeut. Ten vijfften/ dat streckende twee Regelen van Gheberghten/ eben ghelijck/ ende ghelegghen op een hooghte des Pools/ men in den eenen Reghel groote menichte van Gheboornen heeft / reghennende aldaer het meeste deel van't Jaer/ met groote hitten / ende op d'ander Reghel/ is het in't contrarie/ gantsch kael ofte woest/ ende seer cout/ hebbende 't Jaer gheheel in Winter ende Sommer/ in Regen ende claer weer. Nu om alle t' selve te beter te verstaen/ moet men aenmercken/ dat Peru in d'ynen gedeelte is/ ghelijck als lange ende smalle ghesneden striemen/ te weten/ in blacke Landen/ Bergen ende Andes. De blacke Landen zijn aen de Custe der Zee/ de Bergghen/ zijn al te mael Heubden / met sommighe Dalen: d' Andes zijn groufsame/ grove ende dicke Ghebergten. De blacke Landen mogen hebben in de breedde/ ontrent thien mijlen/ op sommighe plaetsen wat min of meer. De Bergghen mogender twintich hebben/ ende d' Andes/ ander twintich/ op etlijcke plaetsen meer/ ende op ander min/ strecken in de lengte/ Doorden ende Zuyden/ ende in de breedde/ Oost ende West/ is nochtans een wonder dinc/ dat men in so weynich distantie/ als daer zijn vijftich mijlen/ liggende eben terre van de Linea ende Pool af/ so grooten onderschept heeft/ van dat het in d' eene plaets bynaest altoos reghent/ op d'ander plaets/ by na nimmermeer en op d'ander by thiden. Op het blacke Land en regent het nimmermeer/ al hoewel datter somwijle een weynich nat oft vochticheyt/

neer valt / twelcke sy Garua heeten / ende woxt in Castillen Mollina gheenaemt / dat is een natten damp ofte mist / twelcke altemets in eenige dyppeelen waters comt te beranderen ende neer vallen / maer men en heeft er in effect / gheen Daken toe van doen / noch daer en valt geen Water / dat sulck berepft : hebbende de Daken van een Wat gemaect / met een wepnich Herbe daer boven op / dat haer meer als ghenoech is. In d'Andes regent het bp naest t'gheheele Jaer door / al hoe wel dat men daer op eenighen tijden meer clarthsjept heeft / als op ander. In de Berghen / welcke comen tusschen de twee upnemende / soo regent het op de selve tijden / gelijck als in Spagnten / te weten / van September tot April toe / zijnde d'ander Maenden helder ende clear / twelcke is / als de Son daer verft van af is / zijnde in t'contrarie / alser de Son naest bp is / van t'welcke in t'boozgaende Boeck genoech gehandelt is. Het gene men d'Andes heet / ende t'ander dat de Gheberghten genoemt worden / zijn twee Reghelen van seer hooghe Ghebergtea / die over de dypsent mylen / in de streckinge mogen hebben / ende zijn gelegen in t'ghezicht van den anderen / bynaest als rarele / ofte gelijck. In t'Gheberghte onthouden haer ontelbare hoopen van Vicuñas / welcke zijn in de lichtbeerdichept / gelijck als wilde Bergh-gepten. Van gelijcken so onthouden haer / daer oock de gene die men Guanacos ende Pacos noemt / twelcke de Schapen / ende ghelijckelijcken de Last-Perden van t' selve Lant zijn / daer op spnen tijt van gehandelt sal worden. In d'Andes onthouden haer Apen ende Wep-hatten / die seer gracien zijn / met menichte van Papegaepen. Ende albaer wast oock het Krup / ofte den Boom / Coca genaemt / dat van d'Indianen / soo seer ge-estimeert / ende in spn handelinge / so veel Gelts weert is. Het gene men Gheberghte noemt / heeft op plaatsen daer se oopen zijn / Dalpen / alwaer men de beste habitatie van gheheel Peru heeft / ghelijck als daer is / die van Xauxa / van Andaguayalas / ende die van Yucay. In dese Dalpen soo wast het Mayo / kroon ende Druchten / in d'ene wat min of meer als in d'ander. De Stadt van Cusco gepasseert wesen / die (welcke in wozyge tijden t'Hof van de Heeren van dese Coninchercken was) so schepden haer de twee Regelen Gheberghten (die ick gesept hebbe) wat wyder van den anderen / latende te midbewegen een groot Delt ofte zwarte Lant / twelcke de Provincie van Colla genaemt woxt. Alhier heeft men menichept van winteren / ende groote Mack van Ticaca / met een groote Landouwe ende seer schoone Weyden : Maer al hoe wel dat het black Lant is / soo heeft het / niet tegenstaende / noch ebenwel de selve hooghte ende ongetempertheit / als t'Gheberghte / ende byngt van ghelijcken geen gheboomte noch hout woxt / ende remedieren t'gebreck van t'Woot niet Woxtelen (diese zaepen) Papas genaemt / de welcke onder d'Herbe wassen / ende is de syha der Indianen / makende van dese Wortelen (alste droogh / ende gecueert zijn) het gene dat sy Chuño noemen / welcke het Woot ende voetsel van t' selve Landt is. Hebbender noch oer andere Wortelen ende Crupder / diese eten / is een gesont / ende doch t'bezoonsse ende t'rijckste Lant van Indien / dooz d'overbloedichept van het Dee / twelcke albaer seer wel aerbet / soo wel de Schapen / kroepen ende Gepten van Europa / als die van t'Lant / diese Guanacos ende Pacos noemen. Men heeft daer oock sachts ghenoech van Patrijfen. De Provincie van Colla ghepasseert wesen / soo comt die van de Charcas / alwaer men Dalpen heeft / die seer heet ende brychtbaer zijn. Ende men heeft daer oock seer woeste ende wilde gheberghten / die soo grooten Schat ofte rijckdomme van Mijnen hebben / datter op gheenige plaatsen ter Werelt / grooter noch soodanighen gheweest sijn.

Het 21. Capittel. Van d'oorfaken diese gheven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent.

So gelijck als het een soo extraordinaris dinck is/ dat men Landen heeft/daer t nimmermeer en regent/noch donbert/also is oock natuerlijcken/dat de Menschen begeerlijck zijn om d'oorfake van soodanige nieuwichheit te weten.Het discours datter van sommighe op ghedaen wozt/van die dat niet voozdacht geconsidereert hebben/is/datter doorz ghebreck van materie/aen die Custe/geen dicke humeuren ofte dampen opgetrocken wozen/die machelijc ghenoech zijn e in den reghen te verwecken / van alleen clepne oftelsteke humeuren/die alleenlijck maer den mist ende garua connen veroorzaken,ghelijck als top in Europa sien/datter des morgens op veel daghen dampen op getrocken wozen/ende die niet in reghen / maer alleen in mist comen te veranderen / twelcke comt/om dat die materie niet dick noch crachtich genoech en is/ om in reghen te veranderen. Ende dat sulckx aen de Custe van Peru eeuwichlijcken (ghelijck als in Europa by wijlen) is/ seggen d'oorfake te wesen/om dat de selue Regioen,altemael uptnemende dzoogh/ende onghelieghen is/om dicke vapeuren ende dampen te moghen wozt bzenghen.De dzooghte is goet te merken/doorz die onepntlijcke Sant-landen/die daer zijn/als oock om dat men daer gantlijc geen Fonteynen noch pusten en vint/ten zy dat het waer in seer groote diepten / van visschuen ende meer Wadenen / ende selue moet noch wesen by eenige Rivieren/upt welcker doozdinghent Water/ in den Putten comt te binden/sae soo seer/dat het by experientie ghesien is/ dat soo wannere men de Rivieren upt haer moeder ofte loop verleybde/ende werch nam/die eenen anderen cours gevende/soo zijn terstont de Putten dzoogh gewozen / tot der tijt toe/dat de Rivier weder tot spnen eersten loop ghecomen was. Dese oorfake van niet te reghenen/wozt ghegeven/van wegghen de materie: Nu van wegghen t'efficient ofte de werckinghe/gheben een ander van niet minder aemmerkinghe / te weten / dat die excessive hooghte van t gheberghte/die de gheheele Custe langhs streckt / in sulcker boeghen de vlacke Landen beschuttende is/ dat die gheen wint van ober Lant en laet waepen/ten zy dat het soo hoogh is/datse de sieple toppen ober waept/ende te hoben gaet/waerom daer anders geen en wint en waept/als die van upt der Zee/den welcken (dooz dien dat hy gheen wederpartije en heeft) alleen de vapeuren ofte dampen (die daer opgetrocken wozen) niet en can verdoutwen noch uptyrsen om regen te maken: In boegen dat het beschutsel van t gheberghte verhinberende is/den vapeuren niet uptgheperst te wozen makende dat die al te samen in mist versprept woze. By dit discours wozen sommighe exempel en ghebracht/als daer is / het regenen op sommighe Heubelen aen de Custe/die wat minder beschut staen/gelijck als daer zijn de Bergen van Arica ende Arequipa. Item/ van dat het daer sommighe Jaren gheregent heeft/soo wanneer daer de Doozde winden ofte Bisen regneerden/ ober de gheheele spatie diese bewaepden ende ober-repcten/gelijck als het gebeurt is in t Jaer 78.op de vlacke Landen van Truxillo,alwaert seer veel regende/een dinck datse in sommighe eentwen niet ghesien hadden. Item / is aen de selve Custe reghenende / ter plaetsen /daer t ordinaris van de Bisen ofte Doozde winden bewaept wozt / ghelijck als in Guayaquil, als oock daer hen t Landt seer verheft/ende upt het beschutsel van t Gheberghte is af-wijckende / ghelijck als daer is voozby Arica. Op dese maniere wozt het van sommighe ghediscoureert / doch een pegghelijck mach discoueren

difcoureren soo dat hen goet dinct / is altoos seker dat als men van't Ghebergte in de blacke Velden af daelt / soo plach men te sien een ghebaente / ghelijck als twee Heubelen die ene boben om hoogh / helder ende claer / ende d'ander om leegh / doncker / ende ghelijck als een grauwe upghespreyde Sluier / die de gantsche Cusse is bedeckende. Doch hoe wel dat het niet en regent / so is niet tegenstaende den boozepde mist wonder pzoftelijcken / om t'Gras op't Lant te doen groeuen / en om de Zaerlanden ende Souw-ackeren in haer sapoen te brenghen. Want al hoe wel datse soo veel stilstaende Wateren hebben / alsse sels willen / die se upt de Sloten trecken / so en weet ik noch tans niet / wat deucht dat de vochticheyt des Hemels meer heeft : Want soo de selfe Garua ofte Mist comt te ghezyken / soo heeft men terfont groot gebeck in de Zaer-Landen ende Arkeren. Ende het ghene dat noch meer te verwonderen is / is dat de Zant-landen / die gantsch drooch ende onbruchtbaer zijn / van den selven Garua ofte Mist / met groenigheyt ende Bloemen beede : die wozen / dat een seer vermaerkelijck dinct om sien is / zynde oock van grooter pzoftigen ende welbaet / om t'Bee op te wepden / die van't selve Gras wonder wel groeuen ende bet wozen / ghelijck als men sien mach aen den Bergh / die den Sandt-bergh ghenaemt wort / dicht by de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen.

Het. 22. Capittel. Van de eyghenschappen van nieu Spagnien, met d'Eylanden, ende d'ander Landen meer.

N Weyden so excedeert / ofte heeft het Lant van nieu Spagnien hoordeel / want men heeft ontelbaer geteelten / so van Heerden / koepen / Schapen / als van alle andere / is van ghelijcken seer overbloedich van vruchten / ende niet minder van Zaer-landen ende Ackeren / van alle Grepnen / is in effect het vruchtbaerste ende volste Lant van gantsch Indien : Doch eben wel soo heeft het Lant van Peru in een dinct grote abontagte ofte hoordeel te weten / in de Wynen / want de selve wassen in Peru ende goet nemende de plantinghe der Wyngaerden alle daeghs meer aen / wassen in seer heete ballepen / daer men t'bespzinghel van het Water / upt de ghemaecte sloten heeft. Waer in nieu Spagnien hoe wel dat men daer Druyden heeft / so en comen sy tot gheen perfecte noch volcomen ryppe / ghelijck alst wel bereyscht om Wijn te maken. Doerake hier van is / dat het aldaer in Iulio ende Augusto regent / twelcke is / te tijden dat de druuyden ryp word / waerom niet en connen comen tot de ryppe die sy ba doen hebben : En so men daer met cracht en met veel neerslicheyt enige Wijn wilde maken / so soude die wesen als die Ghenoese / ende die van Lombardien / die seer slap ende van een stercke smaek is / soo dat se van geen Druyden schijnt ghemaekt te wesen. De Eplanden die men noemt van te Loef waert / welke zijn La Espanola, Cuba, Puerto Rico ende d'andere meer / daer ontrent ghelegen / hebben seer veel groenicheyt / Weyden / ende groot Bee / ende dat in grooter menichte. Men heeft daer ontelbare quantiteyt van koeuen ende werckens / die wilst geworden zijn. De neeringhe van dese Eplanden is Supiker-keeten te hebben / ende met d'ster-huyden te handelen / hebben oock veel Caña fistola ofte Cassia ende Gingeber / want so men comt te sien / t'ghene dat hier van in een vloot geladen wort / schijnt en ongelooftich dinct te wesen / datter in Europa so veel verbaen mach wozen / wengen daer oock seer excellent en schoonschijnt hout van daer / als Ebano en ander / hoor Ebsisten ofte tinneragont / en ander wercken. Men heeft seer veel van't hout dat men Santo ofte Weplich noemt / twelcke.

Want die hout: hebbe so in Fereca weseende veel en seer grote menicheyt sien / comen in de vloeten van Spagnien India ende d'Antillas : dat seer :

Welcke goet is om de stercke van de Pocken te ghesenen. Alle dese Eplanden (met die albaer in de selve Contrepe legghen / die onselbaer zijn) zijn van een seer schoon ende vermakelijck ghesicht / want staen het gheheel Jaer door bedeedt met groenichept / ende vol Gheboonte / soo dat se niet en weten / wat dat Herst ofte Winter is / door de daghelijckche vochtigheyt / met de hitte van de Torrida. Ende hoe wel dat het een onepndelijck groot Landt is / soo is het niet tegghenstaende van wepnich bewooninghe / door dien dat het van syn selven groote ende dichte Arcabucos (als nootmerse aldaer de veltte Besschen) voort brynght. Hetten op de zwarte Landen veel Moraffen ende Weeck-grondighe plaetsen. Doch soo is daer noch een ander princpale oorsake / van dat het wepnich bewoont is / te weten / datter wepnich van de ingheboeren Indianen over gh. bleven zijn / door die onachtzame onghereghelheyt van de eerste oberwinners ofte ontdeckers ende bewoonders. Dienen sien den meesten thotmer Swarten ofte Moosianen / doch costen veel / ende en zijn niet ghem. 't Landt te bouwen. Dese Eplanden en gheben noch Kroon noch Wijn / om dat het d'oberbloedighe brynght baerlycht ende weelde van't Kerotryck / niet en laet tot granen comen / maer schiet altemael in Loberen / ende seer onessen upt. En hebbende van ghelijcken gheen Oijf-boomen / ofte ten minsten gheen Olijben / maer wel veel Bladeren ende groenicheyt in't ghesicht / sonder tot perfectie te comen. Het Vroot datse gebuycken / is Cacavij / waer van wy op spnen tijt sullen tracteren. De Ribieren van dese Eplanden hebben Gout / welcke van sommighe upt ghetrocken woijt / maer is wepnich / ende dat / door ghebreck van de Ingheboeren / die dat beneficien ofte bereyden. In dese Epland en hebbe ick minder dan een Jaer gheweest / ende nae't relaes ofte de kennisse / die ick van't vaste Landt van Indien hebbe comen crighgen / (daer ick niet geweest en hebbe) als daer is La Florida, Nicaragua, Guatimala, ende andere contrepen verstaec bynaest / te wesen van deser conditie / die ick ghelept hebbe / van de welcke ick de bysonderste dinghen der natuere / die men daer heeft / alhier niet en stelle / om dat ick daer gheen volcomen kennisse af en hebbe. Het Landt dat in gantsch West-Indien / Spangten / ende d'andere Regioenen ofte Ghevesten van Europa aldermeest is ghelijcken / is het Coninckrijck van Chile, welcke gantsch byten den Regel van d'andere Landen van de Torrida ende Tropico Capricorno streckende is / zijnde een Landt dat van syn selven brynghtbaer ende frisch is / hebbende alle soorten van Duchten van Spangten: Gheest oock Kroon ende Wijn in abundantie / ende is overbloedich van Medpen ende Bee: De Climaet is ghesont ende getempert / tusschen heet ende cout / heeft natuerlijck Sommer ende Winter / ende noch daer en boden / quantiteyt van sijn Gout / is niet te gheynsande armelijck ende wepnich bewoont / door den daghelijckheden Oerlogh die * d' Araucanen ende haer Bondtghenooten doen / om die wille dat het trotsche stercke Indianen / ende vrienden van haer Dpicheyt zijn.

schoon ende
van beeder
lepsoore en
coloure was
waardich
om sien.

* Dese
Araucanen
zijn dapper
rijckbare en
troese In-
dianen / inge-
boeren ende
besitters der
Provincie
van Arauco
gelegen in't
Coninckrijck
van Chile.
op de hoogte
van 36. gaer
aen de zuyt-
zijde van de
Linea / zijnde
niet meer
als 20. mijle
groot / de
welcke de
Spangnen
den meer
toedersants
ende te doen
gebre heb-
ben / als alle
de Landen
van newe
Spangne en
Peru griffe
kelck sonder
tot hebens-
daeghs noch
gheheel ober-
winnen te
weesen / ghe-

Het 23. Capittel. Van't Landt dat noch onbekent is, ende van't
verschil, van enen gheheelen dach, tusschen die van *Oriente*n ofte Oosten, ende die
van *Occidenten* ofte Westen.

MEn heeft groot vermoeden / ofte gissinghe / datter in de
geemperte Zona, nae den Polum Antarcticum toe / brynghtbare ende groote
Landen gelegen zijn / doch en zijn tot noch toe niet ontdeckt / noch daer en
is in de selve Zona anders geen Lant bekend, dan alleen dat van Chile, ende
een stuck weeghs dat nae de Cabo de bona Esperanca toe strecht / gelijk alst in't eerste

Canton) so en heeft men niet meer/als 80. ofte hondert mijlen van Zee tusschen beyden: Ende is een wonder dinc / dat al hoe wel daer soo weynich distantie tusschen beyden is/ soo hebben sy niet tegensiaende eenen gheheelen dach van verschil in hare rekeninge/ in sulcker boghen/ dat alst in Macao Sondach is/ soo ist in Manilla Saterdag/ ende also in alle t'ander meer volghens / hebbende die van Macao ende China altoos eenen dach voer/ upt/ ende die van de Philippinen in't contrarie eenē dach ten achteren: Is gebrut den Zoeder Alonso Sanches, (van de welke hier boven mentie gemaect is) dat varende den selven van de Philippinen af/ quam nae syn rekeninghe/ in Macau, den tweeden Maey/ ende willende lesen syn getyden van Santo Achanasio, behoort dat sy aldaer reysbarende waren/ de ffeeste van de bindinge des Crupes/ want hadden in de rekeninge den derden Maey. Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt in't herwaerts aen comen. Dese verschillinghe heeft sinnige berwonder gemaect hen laten bunckende/ dat het by gebuer van d'een ofte d'ander toe comt/ twelc also niet en is/ maer is een goede ende geobserbeerde rekeninge/ want nae de verschijpenden wegen/ die d'eeue ende d'andere gherepft hebben/ soo moet het nootwendich volgen/ dat sy in't goemoeten van den anderen/ eenen dach van verschil hebben. De reden hier van is dese / dat de ghene die van't Westen nae't Oosten seplen / altoos aen den dach winnen/ want haer de Son altoos vzoegher op comt: Ende de ghene die van't Oosten nae't Westen baren/ comen altoos in't contrarie aen den dach te verliezen/ om dat daer de Son selcken later op gaet: Ende hoe dat men meerder nae't Oosten ofte Westen toe loopt/ hoe dat men den dach vzoegher ofte later crijght. In Peru, twelcke in respect van Spaguen in't Westen is/ gaense meer dan ses uren ten achteren / in sulcker boegen/ dat so wanneer in Spagnien middach is/ (so begint het in Peru eerst te dagen: Ende alst in Spaguen begint te dagen/ so is het aldaer midder nacht. De vzoede hier van/ hebbe ick tastelijken ghedaen / dooz computatie der Eclipsen van de Son ende Maen. Nu so hebben van de Portugeesen hare Navigatie ghedaen/ van't Westen nae't Oosten/ ende de Spaguerden van't Oosten nae't Westen: Ende so wanneer dat sy ghecomen zijn/ haer te versamen / (twelcke is in de Philippinen ende Macao) soo hebben d'eeue twaelf uren gewonnen of vroogt upt ghehad/ ende d'ander oock so veel verlozen of ten achteren ghegaen / zijnde 'tselue alt enael op een bestek/ ende op eenen tijt/ bebindende onder haer / twershil van 24. uren/ twelcke eenen gheheelen dach is: Waerom nootwendich volgen moet/ dat d'eeue den derden Maey rekenen/ als d'ander eerst den tweeden hebben/ ende d'eeue bafsen des Paesch-avonts, ende d'ander eten daer Dleesch op/ zijnde haren Paesch-dach. Ende so wy versieren/ datie vroogt aen passerende/ een ander mael de Werelt quamen om te loopen / volghende hare rekeninge/ soo souden sy alse wederom by den anderen versamen/ twee dagen van verschil/ in hare rekeninge hebben: Want gelijk als ick geseyt hebbe/ so comen de gene/ die nae den opganc der Sonne reysen/ den dach altemets vroeger te crijgen/ om dies wille/ datter de Son elcke reys/ vroeger op comt: Ende de ghene die in't contrarie nae den onderganc der Sonne baren/ crijgen den dach altemets later/ om datter de Son selcke mael/ later op comt. Eyndlijcken/ dat de differentien der Meridianen/ die verschepden rekeninge van de dagen is/ makende: Ende soo ghelijck als men reysende is/ nae't Oosten ofte Westen/ alsoo comt men de Meridianen te veranderen/ sonder 'tselue eens te gheboelen/ ende men gaet ten anderen/ eben wel in de selue rekeninge vroogt/ daer men hem in bint/ als men upt vaert/ waerom het noodich moet volghen/ dat men hem (den gheheelen omloup der Werelt gedaen hebbende) in saute van eenen gheheelen dach moet binden.

Het 24 Capittel. Van de Vulcanen, vyerighe Monden ofte Swavel-berghen.

A hoe wel dat men op andere plaecten/ooch vyerighe Monden ofte Swavel berghen vint/ghelyck als den Bergh van Atna, ende die van Veseuio in Indien/al t' hans den Bergh van Soma gheheeten/soo is nochtans/het gene men hier afvint/een seer merkelyck dinc. De Vulcanen zijn ordinaris Gheberghen/die seer hoogh zijn/ ende boven de toppen van de andere Berghen upt steken/zijn boven op/plaack ofte black/hebbende in t' midden van dien/een hol ofte groote open Mont / welcker diepten tot op t' nederste af daelt/dat een af gryslyck dinc om sien is. Dese Monden ofte hollen/gewen roeck van haer/soo dat sy bynaest anders niet en hebben/als t'fatsoen van Vulcanen, gelijck als daer is/die van Arrequipa, die van een onmetelycke hooghte/ ende by naest gantsch van Sant is/om den welcken op te klimmen/men twee dagen tijts van doen heeft. Doch men en heeft sonderlinge geen vyer ghebonden/dat om te noteren is/dan alleentijcken t' hoop van de Sacrificien die d' Indianen aldaer/in de rjden van haerder Heydenichap/gedaen hebben/ende by wijlen een weplich roock. De Vulcanen van Mexico,welcke staet by t' Doop genaemt de los Angelos, (dat is van de Engelen) is oock van uptnemende hooghte/beghinende van de berich mylen in t' omgaeng op te loopen. Dit dese Vulcanen en comt niet altoos/maer by rjden / ende dat by naest alle dage/eenen grooten hoop roocks upt/den welcken soo recht ober epnt treckt / als een fkeerse/ende comt hem daer nae te verspreyden/ghelyck als een seer groote Plu-magie/tot dat het weer gantsch verdwijnt/ ende hem terstont comt te veranderen/gelijck als in een swarte Wolcke. Het ordinaris is/ dat het des moztghens/ met der Sonnen opgauck/ende des abonts alse onder gaet/gemeenlijck op comt/hoe wel dat ick het oock op ander uren gesien hebbe. Daer comt oock met den roock gelijckelijck veel Aisch upt/ maer Dper en isser tot noch toe niet sien upt comen: Men vzeest dat het daer noch wel nae vlyghen/ende het Lant op berisken mocht/twelcke in syn omgaens het beste van t' selve Conincryck is. Men hout booz gewis/ dat desen Vulcanen, ende die van t' gheberghen van Tlaxcala (die daer herre van daen is) een sekere coryspondentie/met den anderen hebben/ waer dooz de donderen ende bliemen / als oock de vyerige blammen/ende weer-lichten/die men aldaer ordinaris heeft / soo veel souden zijn. Dese Vulcanen hebben eenige Spagnaerden beclommen/ ende daer binnen in geweest/daer Solffer-steen upt halende/om Busch-kruyt af te maken. Cortees is vertellende/hoe veel neersitchept dat sy gedaen heeft/om t'gene datter was t'ontdecken. De Vulcanen van Guatimala zijn noch hermaerder/een deels dooz de grootte/die van de varende lieden der Zupder Zee van seer verre ontdeckt wert,als oock dooz de cracht ende t' gewis van t' Dper datter upt gemoeden wort. Den 23. December van het woyleden Jaer 86.ist gebeurt/dat die gheheele Stadt van Guatimala * (dooz een een Wertbevinghe) bynaest ter neder viel / ende datter ettelijcke persoonen van doot bleuen. Dit selve hadde al ober de ses Maenden gheduert / dat de Vulcanen daer noch nacht op hielt/om hoogh wpt te spouwen/ende gelijck als een kibier bol Dpers ober te gewen,welcke materie hem in t' ballen (aen de boet ende rontsom de Vulcanen neer comende) in Aischen ende verbranden ghehouwen steen was veranderende. Cerebeert ende gaet het Menschelijck vernuft te boven/hoe dat het upt syn Center so veel materie (als in alle de poozsepe Maenden van hem werpende was)conste op helen.

* Diergelijcke Wertbevinghe is geschiet in t' Eplant S. Michiel, een van de vreeseliche Eplanden/ in t' Jaer 1591. gebeurde elliche dage/ met schade van vreeseliche Cloosters en Menschenen/ gelijck als ick in mijn Lirinerario van Oost Indie gemoteert hebbe.

Dezen Vulcaen en placht anders niet dan roock van hem te geben / ende dit noch niet
 altijt / ende gaf oock somtijts wel eenighe blammen van hem. Dit boozschyben ste-
 laes hebbe ick ghecreghen / wesende in Mexico, dooz enen Bysch van een Secretaris der
 Audientie van Guatimala, een gheloof waerdich per / door / ende en was als doe noch niet
 al ghereffert / byer ende blam upt de selbe Vulcaen van hem te woypen / als gheseyt is.
 Als ick dese boozleden Jaren inde Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen was /
 soo spoogh den Vulcaen, die daer ontrent staet / soo veel asfche van hem / dat het over
 veel mylen / daer van daen / anders niet dan asfche en regghende / sae soo veel / dat het den
 dach gantsch sijn licht benam ende verdonckerde / ende viel in Quito so vol ende dicht /
 dat het niet mogghelicken en was / de straten te ghebyucken. Daer sijn wel ander
 Vulcanen ghesien / die gheen blammen / roock nochte asfche van hen en woypen / dan
 hebbinden / datse op de gront ende bodem in een levent ende ghestadich byer staen en
 byanden / sonder ophouden. Van dus danighe was daer een / maer van in onsen tyden
 een begeerlijck Pape hem liet boozstaen / dat het ghene dat byandende was / een masse
 van gont was / byer sluptende epntlijcken / dat het anders geë materie nochte metael wes-
 sen mochte / een dinc dat soo menich jaer byandende was / sonder eens te consumieren.
 Ende met dese persuasie ende inbeelvinghe / maecten sikere ketels ende kettinghen /
 met ick en weet wat artificien, om daer mede t' Gout upt de Put te scheppen ende op
 te trecken / maer t' byer hiel daer spnen spout met / want d' Here kettingen ende ketels
 en waren noch qualighen aent byer ghecomen / of sp waren terfont aen stucken en-
 de verniet / ghelijck ofse van werck gheweest hadden. Eben wel soo is my gheseyt /
 dat den boozseyden supplant / noch niet tegenstaende / by spn propoost bleef / ende ginc
 andere inventien soecken / om t' Gout / dat hem boozfont / upt te trecken.

Het 25 Capittel. V Wat dat d' oorsake is, dat het vier ende rooc van
 dese Vulcanen soo langhen tijt duert.

Het en is niet noodich van eenighe Vulcanen meer te
 verhalen / dewyle men / van de ghene die verhaelt sijn / ghenoech ver-
 staen mach / wat datter in passeert / maer is een dinc waerdich om te ar-
 gumentieren / wat dat d' oorsake is / dat het byer ende roock van dese Vul-
 canen soo langhen tijt duert / t' welcke een dinc bupten reden schijnt te
 wesen / exciterende ende gaende t' natuerlijck discouts te boven / van dat het upt spn
 maghe soo veel dinghen spout ende overgeeft. Waer mach de materie ligghe / ende
 wie machse hem gheben / ofte hoe gaet het in spn werck ? Sommighe hebben booz
 een opinte / dat de Vulcanen verteerende sijn / de binnenste materie / die van haer eppen
 compositie ofte machsel hebben / ende alsoo gelooben sp / datse nae natuerlijcke reden
 een epnt sullen nemen / so wanneer sp in maniere van sprecken t' hout van haer mate-
 rie geconsumeert ofte verteert hebben. In consequentie van dese opinte / soo woypen
 daer heden / daeghs sommighe Berghen ghesien / daer men verjande ende seer lichte
 steen is upt treckende / die niet te min seer hart ende excellent booz edificie ende Tim-
 meragien is / ghelijck als daer is / de ghene die in Mexico ghebracht wort / booz sommighe
 ghe bouwen : Ende schijnt in effect te wesen / t' ghene sp seggen / dat die geberghten
 eenighen tijt natuerlijck byer ghehadt moeten hebben / ende datse volepndicht sijn / so
 wanneer dat de materie die t' heeft comen verteeren / ten eynde wag / waer dooz het
 de steenen alsoo ghelaten heeft / als de ghene die booz t' vier gepasseert sijn. Ick en be-
 grete my hier tegghens niet te stellen / soo veel als belanghende is / te beracken dat men

Op dese ma-
 mere is he-
 den / daeghs
 het Gelaude
 Sancte Helena
 ghelegen / op
 16. graet aen
 de Zuyt 38.

de dan deli-
nea Equi-
noctialis,
zijnde d'zer-
de / ende al
waatter op de
Ghebergien
laet gelijck
als verheyt
en verheyt
als in mijn
Itinerario
verhaelt
woyt.

aldaer vier/ende op sijn maniere t'entghen tijden Vulcanen gesadt heeft/maer is my
een hart dinc om ghelooven/ dat het in alle Vulcanen alsoo soude toe gaen/ de wyle
dat men siet/ dat de materie/ die t' van hem werpt bynaest onepntlijcken is/ende dat
de selve niet alle ghelijck in haer ingewant gaen moghen. Ende behalven dit/ so zijn
der noch Vulcanen die honderden jaeduyfenden van Jaren altoos in een wesen ende
in eenen doen staen/ vier/assche ende roock van hen werpende. Om dat Plinius, de na-
tuurlijcke Histoyr- Schryver / (nae dat van den anderen Plinio sijn Hebe gereferert
wert/ dese verhoeghentheyt speculeren ende ondersoeken wilbe/ hoe dat de sachte toe-
ginc/soo is hy (om dat hy t' vier van dusdanighe Vulcaen, te nae ghenearcke) omghe-
bracht ende ghestoyen/ blybende/ int ondersoeken van t' selve/ stecken. Ende ick daer
en boven/sonder t' selve eens te besien/ segghe/ dat ick my laet duncken/ dat/ soo gelijck
alser int Wertrijck plaetsen zijn/ die de deucht hebben van vochtighe materien naer
hem te trecken/ ende t' selve in Water te veranderen/ t' welke Fonteynen zijn / die
altoos ende ghesabelijcken bloepen / vinden altoos waer van bloepen / om dat-
se de maniere van t' Water / altoos naer hen trecken/ datter alsoo oock plaets-
sen zijn / die d'eyghenschappe hebben / drooghe ende heete exhalation nae hen te
trecken / ende die in vier ende roock te veranderen / werpende oock doog de selve
cracht/een ander dicke materie/ die haer in asche/ d'ijsteen/ ofte andere vierghelijcke
comt te veranderen. Dat het selve aldus is/ is teekens genoeg/ van dat het by tijden
ende niet altoos/ en roect/ende oock by wijlen/ende niet altijts/ vier van hem en geeft/
want comt/naer dat het materie heeft moghen nae hem trecken ende verteeren / soo
ghelijck als de Fonteynen in den tijt van den Winter/ overbloedich / ende in den So-
mer weynich waters hebben/ende sommighe gantsch end al verdrooghen/ nae dat se
de deucht ende effratie moghen hebben/ende haer de materie te doozen comt/ alsoo zijn
de Vulcanen oock min ofte meer viers/ op verschepden tijden/ uytwerpende. Het ge-
ne andere verhalen / van dat het een Hetsch vier is/ ende dat het uyt de Helle sijn her-
comste heeft / mach ons dienen om daer by t' vier van t' ander leven t'aenmercken.
Doch soo de Helle sijn plaets heeft / (gelijck als de Theologien argumenteren) te we-
ten/ in de center ofte t' innerste van t' Wertrijck/ t' welke in sijn Diameter meer als twee
duysent mijlen heeft/ so en can ment niet wel stellen / dat het selve vier uyt de center
soude voortcomen/ hoe veel te meer/ dat het vier van der Helle (nae dat van S. Basilius,
ende ander Heplighen / gheleert woyt) seer verschepden is/ van dat wy sien/ want er
geeft geen lichteit/ ende is/ sonder comparatie/ meer byandende/ dan t' vier dat wy sien/
alsoo dat de sluytende/ met het ghene dat ick gheseyt hebbe/ t' selve my dunckt de reden
aldernaeste te wesen.

Basyl in
Psal. 18. 27.
in Hexa.

Het 26. Capittel. Van de Aertbevinghe.

Sommighe hebben ghemeynt/ dat d' Aertbevinge uyt
dese Vulcanen van Inden haren oorspronck hebben/ de welke men al-
daer seer ghemeyn heeft/maer dewyle dat men de selve oock op plaetsen
heeft/ die gantsch gheen ghebuerschap met Vulcanen en hebben / so en
can t' selve niet al te maal d'oorake wesen. Wel is waer/ dat het in een se-
kere sojme met den anderen veel ghelijckenisse heeft/ want het schijnt wel/ dat de heete
exhalation (die daer int innerste van de hollicheydt des Wertrijck ghegeneren) de prin-
cipaelste materie van t' vier der Vulcanen is/ met den welcken hen ooc een ander dicker
materie

materie ontfeert/makende de boosfepde fchijnfels van blammen ende roock/die daer
 uptcomen. Ende foo wanneer de felve exhalation onder t' Aerttryck gheenlichte upt-
 comfte en binden/ fo comen t' Aerttryck te moberen ende te beroeren met fodaanige
 violentie ofte ghewelt om upt te comen / waer van het vzeefeljkhe gherucht dat ont-
 der t' Aerttryck ghehoort wort/ ende de fchuddinghe des felven Aerttryck/ beroofaerck
 wort/ ende dat dooz die ontfeken exhalation/ gelyckerwijs als het Bus- Crupt van t'
 hier gheraect we ende de Steenofen ende Maeren in de Mijnen is vzeekende/ als
 oock gelyck de castagne/aent hier ghelept we/ ende is opberfende/ ende int fpringen
 geluyt gheeft/ foo haect als de Lucht die binnen in den den bast van de castanie beflo-
 ten was/ de cracht van t' hier is ghevoelende. Dese fchuddinghe ofte Aertbevinghe/
 plaecht men aldergemeest en ordinaris te hebben/aen de Landen die aen de Zee cant
 ghelegghen zyn/ als oock de ghene die naebuerschap met het Water hebben/ ende alsoo
 bebtnt men/ foo wel in Europa als Indien / dat de plaetsen die verre van de Zee ende
 t' Water afflegghen/ veel min van dit accident ghequelt zyn/ ende de Havens/ Stran-
 den/ Custen/ ofte de ghene die eenighe naebuerschap met de felve hebben/ zyn dese pla-
 ghe aldermeest onderwoopen. Men heeft hier van in Peru een wonder duick / ende
 weerdtich om te noteren/ ghehadt/ te weten/ dat van Quito toe/ (t'welcke
 meer dan vyf hondert mylen zyn) d' Aertbevinghe ordentlycken achtter den ander in
 heen ghelooopen ende ghevolght zyn/ ick wil segghen van uptmunterde/ want andere
 clepe ende mindere zynder ordinaris gheweest. Daer is ghy weest aen de Cufte van
 Chile/ doch my en gedenckt niet wat Jaer dat het was/ een uptermaten verftuycke-
 lijcke Aertbevinghe die ghehele Bergen omkeerde/ ftoppende ende benemende daer
 mede/ t' loopen ende de froomen der Rivieren / daer Lacken ofte ftilstaende Wate-
 ren afmakende/ woypende Doopen ende Steden om verre/ ende neder/ doode van ge-
 lijcken/ quanttept van Meifchen / ende dede de Zee sommighe Whien overloopen/
 latende de Schepen op droog fittē/ seer verre ende verftuyden van haer rechte plaets
 ofte bebeck/ ende dierghelijcke ander dingen meer/ van een seer groote grouwel: ende
 foo' t' my wel ghedenckt/ foo worde daer ghelept/ dat de bevinghe/ die t' gemaeckt had-
 de/ dyte hondert mylen langhs de Cufte heen ghelooopen was. Wepnich Jaeren daer
 nae/ te weten/ t' Jaer van 82. soo gheschiede d' Aertbevinghe van Arequipa, die bynaest
 de ghehele Stadt vernielde. Daer nae / t' Jaer 1586. den 9. Julij / was die van de
 Stadt de los Reyes, den welcken (nae dat het van den Vic-Roy gheschreven worde)
 in de lenghte ghrloopen hadde/ langhs de Cufte heen / 170. Whien weeghs / ende in
 de breedte vyftich mylen/ tot binnen int Gheberghe. In de Aertbevinghe thoonde
 den Heere een groot barmhertichept / t' Volck met een groot gherucht ende runoer
 (die sy een wepnich boozde bevinghe ghevoelden) te waerfchouwen. Ende om dese
 wille/ dat se aldaer/ dooz de ghelwoonte / op haer Hoede zyn/ soo versagghen sy haer ter-
 stont upt de Hupfen/ hen beghebbende op de weghen/ plaetsen/ hoden/ ende epntlycken
 onder den blauwen Hemel buyten de daken. Ende alsoo wozter ghelept/ al hoe wel
 het de Stadt dapper verdeftruerde/ omwerpende ende gantfch ontstellende de princ-
 pale edificien ende Hupfen / dat daer van t' Volck maer alleen ontrent twintich Per-
 soonen doot bleben. Ende de Zee dede doe de felve fchuddinghe ende oberloopinge/
 gelyck als in Chile gedaen hadde/ t'welcke gheschiede wepnich daer nae/ dat d' Aert-
 bevinghe ober was / loopende seer verholghen ober de firanden/ tot bynaest twee
 Whien weeghs te Lande- waerts in / comende tot ober de veertghien Dadeimen
 hoogh / Ende bedecfte de gantfche Strandt / so dat alle de Walcken ende Houten/
 die aldaer lagen/ op t' Water heen dzeben. Daer nae/ t' Jaer daer aen volgende was
 seer een ander dierghelijcke Aertbevinge int Coninckryck ende Stadt van Quito, so dat

alle dese merckelijcke Aertbevinghen/ schijnen oydentlijcken nae den anderen ghebolghyt te zyn/ de gheheele Custe langhs/ de welcke in effect dese plaghe onderwoopen is: Want dewijle dat men in de blacke Landen van Peru niet en heeft/ de verbolghinghe ofte straffe des Hemels/ van Donner ende Wlyem/ soo en ghebreecter daerom een wel niet/ de vrees van t' Aertrijck te hebben/ ende alsoo hebben sy al te samen de Schoulen van de Goddelijcke Justitie vooz ooghen/ om Godt te vreezen/ dewijle gelyck als de Schijf tuere sept/ Fecit haec ut timeatur. Nu keerende tot het voozghestel/ segghe/ dat de Landen/ gheleghen aen de Zee cant/ dese bevinghe aldermeest onderwoopen zyn/ zynde d' oorsake/ nae mijn duncken/ dese/ dat de gaten ende openen van t' Landt/ daer het dooz soude exhaleren ofte aemtorchten/ ende de heete exhalation/ die t' gener eert dooz uytduyben/ met het water ghestopt ende verbult woorden: Doch mede/ soo is oock de vochticheyt/ de superficies van t' Aertrijck uytperssende/ makende dat de heete dampen ende humeuren innewaerts- aen ghedruyven ende besloten woorden/ de welcke int ontfeken/ comen op te bersten. Sommighe hebben gheoobserveert/ dat comende nae seer voozghen Jaren/ tijden van veel regghens/ sodanighe Aertbevinghen plachten te verwoosaecken/ t'welcke is/ dooz de selve reden/ tot het welcke helpt d' erbarentheyt/ van dat sy seggen/ dat men minder Aertbevinghe heeft/ ter plaetsen daer veel putten zyn. Van de Stadt van Mexico, hebben vooz een opinie/ dat d' oorsake/ van sommighe Aertbevinghe dese heeft/ (die doch niet groot en zyn) souden comen/ dooz het Lach ofte Mepz/ daert in ghesundeert staet: al hoe wel dat het niet teghstaende oock waerachtich is/ dat de Steden ende Landen/ die te Landewaerts in/ ende verre van de Zee gheleghen zyn/ oock somwijlen groote schade van de Aertbevinghe zyn ghevoelende/ ghelyck als in Indien de Stadt van Cachapoyas, ende in Italien die van Ferraren, hoe wel dat de selve by de Rivier/ ende niets te verre van de Zee Adriatico gheleghen is/ waerom die eer behoorde onder de Zee- Steden getelt te woorden/ in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo, anders La paz ghenaemt/ een Stede in Peru, is in dese materie een seer selsaembdinc gheschiet/ t' Jaer van een ende tachtich/ te weten/ daer viel ofte stopte onverschens een groot deel van een Dozp/ ghenaemt Angoango, (alwaer Indiaensche Toobnaers ende Afgoden- Dienaers woonden) omberre/ ende doode quantiteyt van d' Indianen/ t'welcke qualijck schijnt om ghelooden/ wozt niet teghstaende van ghelooft waerdighe personen bevesticht/ ende d' aerde/ die daer ter neder viel/ liep gestavelyck aen een anderhalf myl weeghs/ ghelyck of het Water ofte ghesmolten wasch gheweest hadde/ in sulcker voeghen/ dat het een Lach ofte Mepz/ toefstoyte ende verbulte/ blyvende de selve aerde alsoo ober de gantsche distantie verrijpelt.

Het. 27. Capittel. Hoe dat het Aerdrijck ende de Zee haer zyn omvanghende.

Dik sal nu met dit Element voleyndigen/ daer by voezghende/ dit tegenwoordich van t' Water/ welker opdonnantie ende bereeninghe/ dooz den anderen/ wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderen/ een Sphera verbeelt/ haer op dus sent manieren omvanghende/ op eenighe plaetsen wozt het Aertrijck van t' Water seer gheweldijckhen/ ende als Dpant/ bestoynt: Op andere Gozden/ wozt het daer seer sachelijcken van omringht: Daer zyn Contrepen daer de Zee een groot stuck weeghs te Landewaerts in loopt/ als t' selve versoekende: Daer is/ daer hem t' lands betaelc.

betaelt/met punten ende hoeken t'Zeewaert in streckende/daert hem sijn inghewant mede is doozwonderde: Op contrepren/ volepnt het eene Element, beginnende t'ander seer allenghs/als den anderen plaets ghebende: Op plaetsen/ hebben sijn bedegaert/int versamen/ommetelijcke diepten/ want men vindt Eplanden/ in de Zupper Zee/als oock andere in de Hoogt-Zee/ daer de Schepen(dicht by comende)met 70. ende 80. Dademen bots/geen gront vinden/waer upt men kennen mach/ de selve te wesen/gelyck als spruyten ofte tacken der aerden/die van upt den afgront/om hoogh upt comen/dat hoogh waer een dinc om te verwonderen is. Op dese maniere(is nu van een erbaren Stuerman gheseyt)houden wesen/ d' Eplanden de Lobos dat is/ van de Wolven ghenaemt) ende een ander aent beginsel der Custe van nieu Spaguien/ dat van de Cocos gheheeten wort. Oock mede zijnder plaetsen/daer men int midden van de onmetelijcke Zee Ocean, (sonder in heel mylen weeghs/ daer rontsom her/ Lant te sien) twee als uptnemende hooghe Chozens ofte sytesen/ van louter Steenclippen heeft/die int midden van de Zee uptcomen/ alwaer men dicht aen/ Lant noch gront en vint. Van wat soyme ofte ghebaente dat het Lant in Indien gantschelyck is/en can men niet te verstaen comen/ om dat men d' upterste eplanden/ daer van/ niet en weet/noch tot heben toe ontdeckt zyn/maer daer/int honderd heen/nae slaende/soo moghen wy segghen/het is ghelyck als een hert met de longhen: Het alderbreetste hier van/als van Brasilien tot Peru toe/de punt ofte eynde/nae de Straet van Magalanes, t' hovenste/daert volepndicht/is t' baste Landt/ende van daer/ begint het weder allenghs upt te spreeden ende byeeder te worden/ tot dat het comt/ tot de grootte Florida ende d' opperlanden/die noch niet wel bekend en zyn. Andere bysonderheden/ van dese Landen van Indien/moghen verstaen worden upt de Commentarien die de Spagniaerden gemaect hebben/van haerber gheschiedenis/en/ontdeckinghen/ende onder andere/de peregrinatie,ofte moepelijcke reyse/ die ick geschreven hebbe/ van een Byeeder upt ons gheselschap/die hooghwaer byeemt is/ende veel kennisse gheben can. Hier mede sal gheseyt blijven/het ghene dat noodich gheschene heeft/vooz dese mael/ghenoech te wesen/om eenighe intelligentie ofte verstant der dinghen van Indien te gheben/soo veel als belangende is/de gemeene Elementen,daer alle de Regioenen ofte Ghewesten der Werelt met ombanghen zyn.

Eynde des derden Boecks.

Het vierde Boeck der Historie Natural ende Morael van West-Indien.

Het 1. Capittel. Van drie soorten van *Mixten*, dat is gemengten
ofte *compositien*, daer men in dese Historie van handelen sal.

DExtracteert hebbende / int voorzgaende Boeck / van
dat beroerende is / d' Elementen ende simplen, t'gene in materie van In-
dien ons te voorzen ghecomen is / soo sullen wy in dit teghenwoordich
Boeck tracteren / van de composieten, mixten, ofte ghemenghten / soo
veel als d' intentie die wy hebben / ons noodich sal schijnen te wesen :
Ende al hoe wel dat daer noch veel ander soozten zyn / soo sullen wy
dese materie / alleen in dyen af deelen / welcke zyn Metalen, Planten en-
de Ghedierten. De Metalen zyn gelijk als verborzgen Planten / int inghelwant van t'
Aertrijck hebbende daer mede / in de maniere van haer productie ofte wassinghe / ee-
nighe ghelijckenisse / dewyle men die oock met hare tacken / ende ghelyck als strupe-
ken / siet upt spuyten ende bespuyden / t'welcke zyn / de groote ende cleyn aderen / die
onder haer een merkelycke bypdinge ende ordonantie hebben / en schijnt eens beels /
dat de Mijneraelen groepende zyn / in sulcker boeghen als Planten : Niet om dat se
waerachtighe wpt spuytinghe ende een innerlijck leven hebben / (t'welcke alleenlijck
in warachtighe Planten gheschiet) maer om dat sy op dese maniere produceren en-
de voorzcomen in d' inghelwanten van t' Aertrijck / door virtuyt ende efficacie der Son-
de / ende d' ander Planeten , de welcke by lancshepdt van tijden / aengroepen ende ver-
meerderen : Ende soo ghelyck als de Metalen zyn / ghelyck als verborzgen Planten
des Aertrijck / alsoo moghen wy oock segghen / dat de Planten zyn / ghelyck als Ghe-
dierten / die op een plaets vast staen / welcker leven bestaende is / van t' aliment ofte
voetsel / die daer van de natuur / in haer eyghen schepfel verzoeght wordt. Maer de
Ghedierten crederen / ende gaen de Planten te boven / dat / soo ghelyck als se van per-
fecter ghedaente ende wesen zyn / alsoo hebben sy oock een perfecter aliment ofte voetsel
van noode : Ende om de selve te soeken ende te kennen / so heeft haer de Natuur be-
roersel ende vernuft ghegeven : In boeghen / dat het onyuchtbaer ende woeste Aert-
rijck is / ghelyck als een materie ende voetsel der Metalen : De vruchtbaere Aerde /
ende van meerder substantie / is een materpe ende aliment, ofte voetsel der Planten. De
selve Planten / zyn alimenten ofte voetsels / der Ghedierten / ende de Planten en Ghe-
dierten zyn alimenten der Menschen / dienende altoos d' innerste natuer / tot onder-
hout van t' opperste / haer de minste perfectie / de meeste onderwerpende / waer upt me
verstaen mach / hoe verre dat het is / het Gout / Silber / ende t' ander meer / (dat de men-
schen verblint zynde door de begeerlijckheyt / in so grooter tweerden honden) het weer-
dichste eynde van den Menschen te wesen / de wijle t' selve soo veel graden leegher
staet / als de Menschen zynde alleenlijcken / den Schepper ende den oppersten Werk-
maester / van alles / onderdantich / ende den Mensch gheordonnert / als syn eyghen
eynde ende ghecustheyt / ende alle t' ander / niet meer / dan so langhe ende t' welcke dat
het hem in verbolgh / van dit eynde / ghelepte ende helpende is. De ghene die niet dese
philosophie

Philosophijje de dinghen die ghescheyen zijn is aenschouwende / ende daer ober dis-
 coureert / die mach upt de ken nisse ende aenmercktinghe van dien / eenighe byzchten
 plucken hem daer met dienende / om den Nutheur van alles te kernen ende te glozifi-
 eeren. Den ghenen die niet verder en passeert / als om hare epgheschappen ende nut-
 ticheden te verstaen / ofte sal curieus wesen om te weten / ofte begeerlijck om t'ander
 soeken / ende op t' eynde soo sullen hem de Schepsels wesen / (het gheue den Wjsten *Sap. 1. 76.*
 Man seft / datse zijn hooy de voeten der ontwijfen / ende onwetende te weten / pletten
 ende stricken daerse in ballen ende verstricken. Tot desen eynde van / ende intentie als
 ghelept is / op dat den Schipper in syn Schepsels geglozificeert mach wesen / soo heb-
 be ick boozghenomen in dit Boeck yet te segghen / van t' hele dat in Indien weerdich
 is / tot een Historie / belanghende de Metalen / Planten ende Gedierten, die alder-epghenst
 van de selve contrereyn zijn. Ende om t' selve exactivement te tractere / soude een groot
 werck ballen / daer meer kennisse toe van doen waer / als de mijne is / ende heel meer
 ledichheyt / als ick wel hebbe. Daeromme soo meyne ick alleentijck te handelen / loopen-
 der-wijs / van sommighe dinghen / die ick booz erbarentheyt / ofte dooz waerachtich
 selaelas / aenghemerckt hebbe / beroerende de dize boozghe selde dinghen die ick gepro-
 poneert hebbe / latende de bergheijckinghe / op t' beestse / van dese materien / booz an-
 dere curieus ende neerstiger.

Het 2. Capittel. Van d'abondantie der Metalen die men in West-
 Indien heeft.

De Metalen heeft de wijsheyt Godts ghescheyen / booz
 Medicamenten, bescherminghen / vercierel / ende booz instrumenten der
 Menschen wercken: Van alle dese vier dinghen / can men lichtelijcken
 exempel gheben / maer het principaelste daer de Metalen toe van doen
 zijn is het laetste daer van: Want het Menschen leven / en heeft niet al-
 leen syn onderhout van doen / als dat van de Ghedierten / maer moet oock wercken /
 nae d' adelheyt ende redelijckheyt / die t' van den Schepper ontfanghen heeft. Ende so-
 gelijck als syn vernust / soo wijtstreckende is / op verscheyden consten ende Faculteyten,
 also heeft oock den selven Nutheur boozien / dat het hebben mocht / materie / van ver-
 scheyden consten / tot reparatie / sekerheyt / vercierel / ende oberbloedicheydt van synere
 wercke. Nu zijnde van de verscheydenheyt der metalen, die de Schepper in de tresoren
 ende deksels des Aertrijck) besloten heeft / soo heelberley / soo heeft niet te ghenstaen-
 de / het Menschen leven / van alle de selve nutticheyt / haer dienende / van de eene / tot ge-
 nesinghe der siecken ende krankheden / van andere / tot Wapenen ende bescherminge
 tegens haer Wanden / andere tot vercieringhe ende noodduyt van haerlieder perso-
 nen ende wooninghen / andere tot vaten / ghereetschap / ende verscheyden Instrumen-
 ten / die van t' s Menschen vernust ghebonden zijn / maer boven alle / dese gebuycken
 die eenboulich ende natuerlijck zijn / soo behinde ick / tot die gemeynshappe der men-
 schen / d' usantie van t' gelt / welcke / gelijck als de Philosoph seyde / een mate is / van alle
 dinghen. Ende hoe wel dat het in de natuer maer een dinc is / so is het niet te min-
 in de deucht altemael: want het gelt is eten / cleeder / huys / wagen / peerde / en alle t' ge-
 ne dat de Menschen van noode is / waerom alle dinghen ghelijck als de Wjse Man
 seyd) t' gheelt onbedraen is. Om dese inventie / can te maerken dat een dinc alle din-
 ghen is te hanghen / weegh / soo hebben de Menschen (als ghelepyt wesen) upt
 de natuer

*Aristot. 2.
 Ethicor
 cap. 1.*

Eccles. 10.

de naturlycke instructie) ghecozen t'albergheduerichste ende handelbaerste dinghen /
 t'welcke t'Metael is : Ende willende dat onder de Metalen / d'eerste plaetse soude heb-
 ben / in dese inventie van gelt te wesen / die upt haer eyghen natur / de ghebuerichste
 ende onberganchelijcke waren / ghelijck als daer zyn / Gout ende Silber / de welcke
 niet alleen / onder de Hebreen , Alysriens , Grieccken , Romeynen , ende andere Natien
 van Europa ende Aften in estime waren / maer oock onder d'alberverste ende Barbari-
 sche Natien der Werelt / ghelijck als daer zyn d'Indianen , soo van Oosten als van
 Westen / alwaer het Gout ende Silber in weerde ende achttinghe ghehouden was /
 ende ghelijck als soodanich in de Tempelen / Pallessen / ornament ofse beertersel der
 Coninghen ende Edeelen ghebruyckt worde . Want al hoe wel dat men sommighe
 Barbarischen ghehouden heeft / die t' Gout nochte Silber niet ghekent en hebben / ge-
 lijk alsser van die van Florida vertelt wort / die de sacken ofse bogetten namen / daer t'
 gelt in was / ende t' selve gelt op de frant ginder heen ghestoet / lieten ligghe / als een
 onnutte ware . Ende t' gene dat Plinius referert van de Babitacis , datse Gout hatende
 waren / waerom t' selve begroeben / op batter nic mandt of te bet mochte hebben / soo
 zynder nochtans van dese Floriders ende Babitacis seer wepntich gewest / ende noch he-
 den / baeghs zyn . Maer van de ghene die Gout ende Silber achten / soecken ende be-
 waren / zyn der veel / sonder dat hen noodich is / t' selve / van de gene die daer van Euro-
 pa ghecomen zyn / te leeren . Wel is waer / dat haerlieder b'gerelijckheyt so hoogh niet
 gedonnen is / als die van den onsen / nochte en deden oock niet . Gout ende Silber so
 grooten Afgoderije niet / hoe wel datse Afgoden- Dienaers waren / ghelijck als som-
 migh quade Christenen / die om t' Gout ende Silber soo groote excessien gedaen heb-
 ben . Doch is een d'uch van grooter aenmerkinghe / dat de eruwighe wij heyt des
 3 eeren de Landen die alberverste van der hant ligghe / ende bewoont worden) van
 een Volck van minder Politie begaven wilde / stellende aldaer den meesten overbloeit
 van Mijnen / die daer opt gheweest zyn / om daer mede de Menschen te nooden / de selve
 Landen te soecken ende te besitten / ende onder tusschen sijn religie ende waerachtiger
 Godts dienst te communiceren aen den genen die hem niet en kenden / volbringende
 daer mede de Prophecie van Elaias / dat de kercke sijn palen soude verheypden / niet al-
 leen aen de rechtter / maer oock aende slincker handt / t'welcke is / als S. Augustijn ver-
 klaert / dat het Euangelic verheeyt soude worden / niet alleenlycken van den ghenen / die t'
 door wereltlycke middelen / en Menschelycke Finantien / souden vercondigen / waer
 door wy sien / dat de lantschappen die in Indien d'alberoverbloedichste van Mijnen en
 Schatten zyn / zyn de ghene die in onsen tijden / aldermeest in de Christelycke religie
 gecultiveert en onderrecht zyn geworden / so dat de Heere booz sijn opperles Finantien /
 hem met ons voornemen is profiterende . Welangenbe dit selve / soo worde daer / van
 een wijs Man geseyt / dat het gene / dat een Vader met een Dochter doet / om die upt
 het houwelicke / met haer veel houwelijck goet gevende . Dit selve hadde God ooc / met
 het selve Lant (dat so moepelycken is) gedaen / dat ghebenbe veel tijc koomen van
 Mijnen / van alle Metalen / te weten / van Coper / Iser / Loot / Tin / Quicksilver / Silber ende
 Gout : en onder alle de contreyen van Indien / so zyn de Conincrijcken van Peru / de
 ghene / die de meeste abundantie van Metalen hebben / namelijcken van Gout / Silber
 ende Quicksilver / zynde in sulcken menichte / dat men daer van dach tot dach noch meer
 nieuwe Mijnen is ontdeckende . Ende nae dat de qualiteyt van t' Kertrijck wel is / soo
 ist ee ontwysselyche dinge / ofte daer zyn der / sonder comparatie / noch veel meer / die t' ont-
 decken staen / als die ontdeckt zyn : sae het geheele Kertrijck / schijnt te wesen / gelijc of
 het met dese Metalen gesaeyt waer / en dat meer als eenich ander dat teghenwoordich
 in de gantsche Werelt bekent is / noch daer men in voozeden tijden van geseyde heeft .

Plin. lib. 6.
 cap. 27.

Esai. 54.

August. lib.
 1. De Con-
 cord. Euar.
 gel. cap. 31.

Het 3. Capittel. Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer men de Metalen vint, ende datſe in Indien niet altermael bereydt worden: Ende hoe dat d'Indianen de Metalen ghebruyckt hebben.

De oorsake van dat men soo grooten Rijckdom van Metalen in de Indien heeft/ namentlijcken in de West-Indien van Peru. is/ als gesept is/ de wille des Scheppers/ die sin Gaden/ nae sin belieben/ uytgedeypt heeft. Waer comende tot de rebē ende Philosophijē/ soo is het ghene dat den wijſen Philo gheschreven heeft/ waerachtich/ segghende/ dat het Gout/ Silber ende Metalen naturlijcken groepende is/ in d'onvruchtbaerste ende woeste Landen. Alsoo bevinden wy/ dat de Landen die van goud/ ghetemperchept ende vruchtbaer van Cruyden ende Vruchten zijn/ seer seldom ofte minnermeer Mijnen hebben/ haer de Natuer te vreden stellende/ met de selve vigeur ende cracht te geben/ om de Vruchten boort te vringhen/ die tot de schickinghe ende 'leben van t' Gheberte ende der Menschen alder noodichst zijn. In t' contrarie/ in de Landen die seer woest/ droogh ende onvruchtbaer zijn/ in seer hoogh Gebergte/ ongheschrakte Steenrotsen/ in onghetemperde Luchten/ aldaer ist/ dat men de Mijnen van Silber/ Quick-silber/ af spoelunghe van Gout/ ende alle/ ende soo veel Schatten is vindinge/ gelijck alſer naer Spagnien toe gecomen is/ nae dat de Westersche Indien ontdeckt zijn gemees/ twelcke van foodantighe woeste/ moeplijcke/ ongheschrakte/ ende onvruchtbaere plaetsen ghegraven gheweest is/ maer de soetigheyt van t' ghele/ ende t' gheniet/ maect datſe vermakelijck/ oberbloedich/ ende seer bewoont zijn. Ende al hoe wel dat men daer in Indien (als ghesep is) Aderen ende Mijnen van alle Metalen heeft/ soo en wordenſe nochtans altermael niet bereydt/ dan alleenlijcken de Mijnen van t' Gout ende Silber/ ende oock die van t' Quick-silber/ want het selve van doen is/ om t' Gout ende Silber uyt te trecken. Het Iſer woxyt van Spagnien ende China ghebracht. Het Coper/ hadden d' Indianen booz een ghebruyck te bereyden/ want hare ghereetschappen ende Wapenen en waren ghemeenlijcken niet van Iſer/ maer van Coper: Ende nae dat de Spagnierden in Indien gheweest zyn/ soo woxydenſe wepnich gegraven ofte bereydt/ noch en soecken oock niet eens nae de Coper Mijnen, al hoe wel datter veel van zijn/ want soecken alleen de rijckste Metalen, waer in sy haeren tijt ende arbeyt met om vringhen: Van d' ander Metalen, zijn sien dienende met het ghene dat van Spagnien ghebracht/ ofte van dat onder t' Gout ende Silber (in t' benecieren ofte bereyden) ghebonden woxyt. Men en can niet bevinden/ dat d' Indianen t' Gout/ Silber/ ofte Metalen ghebruyckt hebben/ booz d' uyt ofte waerdijē der Wapenen/ maer ghebruyckent alleenlijck booz Ornament ende hercietſel/ als gesept is: Ende alsoo haddenſe in de Tempels/ Halleſen ende Begræffensſen/ groote menichte ende dupſentdeclep sooyten van Waten van Gout ende Silber. Om te handelen ende te coopen/ en hadden gheen gelt/ maer mangelden ofte ruplden/ d' eene Waere om d' ander/ ghelijck als Homerus van d' Ouderen is refererende/ ende van Plinius vertelt woxyt. Waer wacen sommighe dinghen van meerder estime/ die in de plaets van t' Ghelt ganckbaer waren/ welcke ghebruycken/ noch tot hedens daeghs toe/ onder d' Indianen buerende zijn/ gelijck als in de Provintie van Mexico, ghebruycken sy het Cacao, (welcke een vrucht is) in de plaets van Ghelt/ waer mede sy handelen/ coopen/ ende vercoopen/ alle het ghene datſe begeeren. In Peru, so is/ in de selve plaets dienende/ de Coca, twelcke een Bladt is/ dat van d' Indianen in grooter achtunghe gheshouden woxyt.

Phil. lib. 5.
do Genſ.
mundā.

Euſeb. lib. 8.
de præp.
Ewangē.
cap. 5.

Plin. lib. 33.
cap. 3.

woydt. In de Paraguay (dat is) Rio de la plata, ghebyupcken sy sijre plaetkens/ booy
 Munte. Ende in Santa Crus van't gheberghe/ ghezept ofte ghe weben Catoen / soo
 dat epndijliche de maniere van de onderhandelinghe der Indianen/ haer coopen ende
 vercoopen/was wisselen ende te rantsenen/Waer/om Waer. Ende al hoe wel dat sy
 seer groote ende ghefrequenteerde Markten hadden/soo en dede hen t gelt nochtang
 gheen mangel/noch en hadden oock gheen middelaers van doen want waren al te sa-
 men genoech bezeben ende erbaren/hoe veel Waers/van een binck dat het reden en
 de recht was/om dooy soo veel/van een ander Waer te gheven. Nae dat de Spag-
 naerts daer in gheromen zyn/soo hebben d' Indianen oock beghinen Gout ende Sil-
 ber te gebuycken/om te coopen/doch en hadden irt' beginnel geen Munt van het ge-
 wichte van't Silber was de prijs/ghelijck als van de oude Romeynen vertelt woydt.
 Daer nae tot meerder ghetes/soo isser in Mexico ende in Peru, Munt geflagen: maer
 tot noch toe soo en woyt in West- Indien geen Munte van Coper ofte ander Me-
 tael verhandelt/van alleenlijcken van Gout ende Silber/want den Schat ende ober-
 vloedicheyt/van t selve Landt/en heeft de Munten/die men van bilioen noemt/ ofte
 van eenighe ander sooyte van mengsel (dese in Italen ende ander Provincien van
 Europa zyn ghebyupckende) niet willen ghegheven: Al hoe wel het waer is/ dat men
 in sommighe Landen van Indien/gelijck als daer zyn Santo Domingo ende Puerto
 Rico, munte van Coper/ is ghebyupckende/welcke zyn Spaensche quaerten, die alleen
 in de selve Eplanden ganckbaer zyn / om dat men daer weynich Silber ende Gout
 heeft/al hoe wel dat daer veel ende ghenoech in de Mijnen is/maer daer en is niemant
 die t beneiceert/gract ofte bereyt. Du bewijle dat den rijkdom van Indien ende de
 maniere van Mijnen te graben ende bereyden/bestaende is/in Gout/Silber en Gutes-
 silver/soo sal sck ons van dese dype Metalen yet seggen/latende de reste dooy dese maet
 blijben.

Die van
 Chins en
 hebben oock
 noch heden
 daeghs geen
 Munte ofte
 gelt/als ghe-
 meden silver
 dat sy bys
 gewicht upt
 gheben ende
 ontfaughen.

Het 4 Capittel. Van het Gout dat in Indien bereyt woydt.

Et Gout is altoos onder alle Metalen (ende dat met
 reden) booyt principaelste gheacht gheweest/om dat het t gebuerichste
 ende onberganckelijckste is: Want het byer/twelcke alle d'ander con-
 sumeert ofte vermindert/is dit eer goet ende perfect makende/ ende ooc
 het Gout/dat dooy veel byers ghepasseert woyt/blijft by syn colour/ende
 is t alder sijnste/twelcke egyptijche (nae Plinius sept) ghesaemt woyt Oubzo, waer
 van de Schryftuer/soo veel mentie is makende/ende het ghebyupck/twelcke alle d'ander
 is verteerende/ (als den selven Plinius sept) en heeft op het Gout gheen baer/noch
 en cant niet een dinc verminderen/doe so en vercoeset/noch en verouderet het in meer-
 meer: Ende al hoe wel dat het in syn ghebaente soo volstandich is / soo laet het hem
 nochtang soo seer bygghen ende uptrecken / dat het een binck om: verwonderen is.
 De ghene die't Gout slaen ende upt-recken/weten de cracht van't Gout ghenoech/soe
 hoe dat het hem soo seer laet bygghen ende dun maken / sonder eens te bycken / het
 welcke al te samen (met d'ander excellente egyptijche gheschappen die't heeft) wel geconfi-
 dereert wesen/de Gheestelijche Persoonen ooy sake sal gheben / om daer verstandt
 upt te ghyphen/want in de heylighe Schryftuer/soo woyt de Liefde by t Gout berghe-
 leken. In de reste/waerom dat het selve ghesocht ende in weerden ghehouden woydt/
 en sft niets te noedich spne dencken te verhalen/dewijle het beste dat het heeft/al on-
 der de Menschen bekent is,wooy d'opperste machende grooff hept den Weelt. Du
 comende

Plin. lib. 3 3
 147-3.

Apoca. 3.
 21.
 Cant. 3.
 psalm. 67.
 Thron. 4.
 3: Reg. 6.

comende tot onsen yzapoofte/so heeft men in Indien groote quantiteyt van het sel-
 de Metael, ende men weet uyt waerachtige Historien/dat d'Ingas van Peru niet alleen
 te vyden en waren/met te hebben, clepne ende groote Vaten van Gout / als Lam-
 potten/Coppen/Schalen/Behers/Flesschen/Kruycken/ende groote Water-potten/
 maer hadden noch oock soelen ende stof-baren van Maassifs Gout: Hebbende van
 ghelycken in hare Tempels opgherichte Beelden van louter Gout. In Mexico had-
 den sy hier oock veel van/eben wel soo veel niet / als d'eerste Conquesteurs ofte ober-
 winners/in d'ene ende d'ander Contriuckijcken quamen/so waren de Rijckdommen
 ende schatten (diese honden) onepidlijcken/ende noch veel meer/sonder comparatie/
 het ghene/dat d'Indianen verborghen ende wech staken. Dat sy t' Silver gebruyekt
 hebben/om de Paerden met te beslaen/hy ghebrack van hser / ende ghegeven hebben
 dype hondert goude Croonen door een botigja ofte robe Wjns/met ander diergelij-
 ke oberbadighe costen/soude schynen fabulen te wesen/om te vertellen / maer zyn in
 effect gebeurt/ende noch andere grooter dingen als dese. T'gout wert in de selve con-
 trepen/op dype manieren/uytgetrocken/oste ick hebbe het ten minsten / op dese dype
 manieren gesien: Want men vint het Gout in kroylen ofte greppen/in stof / ende in
 steen: T'gout in kroylen ofte greppen/noemen sy suuckens Gout diese alsoo gheheel
 binden/sonder menginge van eenich ander Metael / twelcke niet van doen en heeft
 gesmolten/noch door t' dype ghebenescreet ofte ghesupbert te worden / worden kroy-
 len ofte greppen genaemt/om dat het ordinaris clepne suuckens zyn / van de grootte
 als de kroylen van een Meloen ofte Cawoerde. Dit is het ghene/dat van Job gheeft
 woert/Gleba illius aurum. Ebenwel soo gebeurt het wel/dat men/er veel grooter he-
 gelijck ick het selve ghesien hebbe, zynde etlijcke daer van gheromen tot het gewicht
 van heel ponden. Dit is alleen/naer Plinius bebesicht/de groot' heyt van dit Metael
 selve alsoo volmaect en deerfect te binden / twelcke in d'ander soorten niet en ge-
 schiet/die altoos schupin/ende t' dype van doen hebben/om haer te pureren ofte te su-
 deren: Al hoe wel ick daer oock natuerlijck Silver ghesien hebbe/op de maniere als
 escarcha. Ende daer zynder oock/die men in Indien papas van Silver noemt. Ghe-
 beurt oock wel/dat men stucken sijn Silver vint/in de gebaente als aerden Turben/
 maer dit is in t' Silver selden/ende in t' Gout seer ordinaris. Van dit gekoyde Gout
 woert wepnich gebonden/in respect van t' ander: Het Goudt in steen / is een veer/oste
 Alder van Gout/die van de selve steen ofte steenrotsen uyt comt. Ende ick hebbe een
 de Mijnen van Caruma (in t' goubernement van Salinas) steenen gesien/die seer groot
 ende gantsch met Gout doortogen waren: Ende andere/die de hest' Gout / ende de
 hest' steen waren. T'gout dat men op dese maniere heeft / bindt men in Putten ende
 Mijnen,die hare veeten ende Alderen hebben/ghelijck als die van t' Silver/ende zyn seer
 quaet om bereyden. De maniere van t' Gout (dat uyt de steenen getrocken is) te be-
 reyden/ghelijck als het van de Continghen van Egypten boozmaels ghebruyekt werdt/
 schryft Agatarchides, in t' vyfde Boeck der Historie van de Zee Erithreo,oste t'Roode
 Meey/nae dat het van Phocio in sijn Bibliotheca gerefereert wert: In dese een dinct
 om te verdoeren/hoe gelijk dat het (t'ghene hy albaer referrende is) ober een
 comt/met het gene dat men al t'hans (int beneficieren oft bereyden van dese Metalen,
 van t' Gout ende Silver) ghebruyckende is. De grootste menichte van Gout/die in
 Indien uytgetrocken woert, is in stof/oste zant, dat in de Kitieren ofte plaetsen daer
 veel waters ober gelooopen heeft/ghebonden woert. De Kitieren van Indien / zyn
 van dese soorte van Gout oberbloedich/ghelijck als d'Ouderen de Tajo in Spagnien/
 de Pactolo in Afsien, ende de Ganges in Oost-Indien ghereleyreert hebben. Ende het
 gene wyleden Gout in stof noemen/hieten sy Ramenta auri, ende de meeste quant-
 teyt van

Job. 28.

Plin. lib. 3.
cap. 4.

tept van Gout diese aldoe oock hadden/was het gene dat van dese Ramenta ofte stof van Gout bergaert/ende in de Rivieren ghebonden worde. In onsen tijden so placht men te hebben/gelick als men noch heeft/in de Rivieren der Eylanden van te Loefwaert/Españaola,Cuba,ende Puerto Rico,groote quantiteyt van Gout/maer door ghebreck der ingebozen/ende de swarigheyt van 'selve upt te trecken/soo woxt daer van daen/wepnich nae Spagnien gebrecht. In t'Continckje van Chile, als ooc in dat van Quito,ende in t'nieuwwe Continckje van Grahaden,heeft men daer groote menichte van. Het ghecelebrte is/het Gout van Caravaya in Peru,ende dat van Valdivia in Chile,want is van t'hoogste alop/twelcke is 25 caraten, ende by wijlen hoogher. Van gelickien so woxt het Gout van Veragua,door seer sijngehouden. Van de Phillipinis ende China woxt oock veel Gout nae Mexico gebrecht/maer is ghemepnighen vanleeghen allop. Men bint Gout/dat met Silber ofte Coper vermenght is. Plinius seyt/datter Gout ghebonden woxt / of men heeffer altoos eenich Silber by/maer het gene dat met Silber vermengt comt/is gemepnighen van minder caraten,dan het gene dat met Coper oober-een comt. Plinius seyt/dat so het vijf de part daer van Silber is/soo is het 'tgene dat men ephgentlijcke Electrum hiet: Ende seyt / dat het een eygenschappe heeft van meer te glaneren ofte te blinken,by t'lichte vant byer/als het Silber ofte Gout,dat gantsch sijn is/ende het ghene dat op Coper is / is ordinariser hooger oft e beter. Het Gout dat in stof ofte zant is / woxt ghebeneficert ofte gherepicht in af-spoelinge/'selve soo lange in t'Water wassende,tot dat het zant ofte clep van de backen afvalt / ende t'Gout (als swaerder van ghewicht) op de gront blyft ligghen. Men beneficeert het Gout oock met Quicksilver: woxt van ghelycken gepureert met sterck water/want het Alyn (baer 'selve van ghemaerck word) soodangen cracht heeft/dattet het Gout van alle t'ander aschept. Nu/soo wanneer dat het ghepureert ofte gesmolten is/so worden daer Platen ofte Cichelen van gemaect/om naer Spagnien te voeren,want Gout dat noch in stof ofte zant is / en mach upt Indieu niet ghebrecht worden / door dien dat men 'selve niet quinteren, (dat is berouwen / te weten / van vyf een voor den Continck) marchen noch caratieren mach/voor al eer dat het gesmolten is. Spagnien placht/naer dat van den boven-gementioneerden Historischijver verhaelt woxt/boven alle de Provincien der Werelt, in dese Metalen van Gout ende Silber t'abonderen/namelijcken Gallicien ende Lusitanien,of te Portugal,ende boven al t'Lant van Asturie,van waer hy refereert dat Jaerlijck te Kroonen ghebrecht werde t'wintich duysent ponden Gouts/ende datter in gheenige ander Landen soo groote menichte gebonden werde: 'twelcke 'tWoec der Machabean schijnt te willen ghetuyghen/alwaer het seyt / dat de meeste grootheyt der Kroonen was van datse in hare macht hadden/de Metalen van Gout ende Silber van Spagnien/ende alnu soo comt tot die van Spagnien/desto grooten Schat van Indien ordinerende de Goddelijcke hooyenschept dat d'eene Rijken d'andere dienen/ende hare Schatten mede deplen ende deelachtich sijn/van haerder Regeertighe / tot weldaer van d'eene/ende deucht van d'andere/soo so maer van de weldaden (diese hebben) behooyliken ghetuycken. De somme van Goudt,die daer van Indien ghebrecht woxt is qualijc om te taxeren: Niet te min/so mach men wel aeffmeren/datse die meer genoech is/als de ghene die Plinius refereert Jaerlijck van Spagnien nae Kroonen ghebrecht te wesen. In de Plote daer ick in ghemoten ben / t'Jaer van 87. soo was het Relais ofte Cargaloen van t'baste Landt / twaelf Casten Gout / zijnde elke Cast ten minsten van vier aroben ghewichts/ (te weten van 25. pont d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marchen Gouts/ dit alleen door den Continck/belvalden het ghene dat door partimieren geregesteert/ende

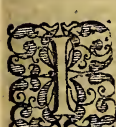
Plin. lib. 3.
cap. 4.

Plin. lib. 3.
cap. 4.

1. Machab. 8.

ende noch om te registreren comt / 'tweelcke oock wel ghenoech plaecht te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het Gout van Indien beroerende is / sullen al sin van t' Silber segghen.

Het 5. Capittel. Van't Silver van Indien.

D't Boeck van Job lesen wy aldus / 't Silver heeft sekere beginsels ende Wortelen van upt sin veeten ofte Aderen / ende 't Gout heeft sin bestemde plaats / daer't het sijft: Het hser woxt al gravende upt het Aerdtrijck getrocken / ende de steen met de hitte ontdaen zijnde / verandert in Coper. Wonderlijcke wel / ende met weplich woorde / is hy d' eppghenschappe van dese vier Metalen verclarende / te weten / van't Gout / Silber / Iser ende Coper. Van de plaecten daer't Gout groept ende booztcomt / hebben wy yet ghelept / van hoe dat het sin steenen / die ghebonden woeden in't diepste van de Berggen / ende innerste des Aerdtrijck / ofte zant der Sibieren ende plaecten die altemets onder water loopen / of seer hooghe gheberghten / daer't stof van't Gout met het Water is afspoelende / ghelijck het de gemeenste opinie in Indien is. Daer upt heel van't ghemeyne Volck noch hebens daechs gelooben / dat het van den tyt der Diluvio af / ghebleben soude wesen / dat men't Gout in't Water op so bye enden plaecte is vindinge. Van de Silber veeten ofte Aderen / ende van hare beginsels ende Wortelen / ghelijck als Job seyt / sullen wy na tracteren / segghen in den eersten / dat d' oorsake van dat het Silber de tweede plaats onder de Metalen heeft / is / om dat het selve 't Gout alernaest / ende meer dan eenich ander geduerich is / ende ban't vper minder te sel krygt / als oock om dat het hem beter laet handelen ende bereyden gaende noch 't Gout in de clanc ende claerheyt te boben: Oock mede soo is sin colcur / licht ghelijck somer / ende sin gherlanck delicator ende doozinghender. Ende daer zyn plaecten daer se het Silber meer esitmeren / als 't Gout: Doch even wel om dat het Gout minder / ende de Natuer / tselve de vast-houbender is / dat te geben / soo ist een argument / tselve een waerdiger Metael te wesen: Niet tegghensaende datter Landen zyn (als van China verjaelt woxt) daer men lichtelijcker Gout van Silber bint. Eghemeyn ende ordinaris is / dat men't Silber lichtelijcker ende abundantier heeft. De Westersche Indien heeft den Schepper hier van met soo veel rijckdommen versien / dat alle het ghene dat van de oude Historien in kennisse is / ende alle het ghene dat van de Spaensche Argentiffodijnen / ende van ander weggen gheencareceert woxt / is minder als wy in de selve contreyen ghesien hebben. Men bint ghemeynlijcken Mijnen van Silber / in woeste onghesichte wilde gheberghten ende heuvelen / al hoe wel men tselve oock ghebonden heeft / in platte Landouwen ende Velden / zijnde tselve op twee manieren / waerom d' eene losse / ende d' andere / vaste veeten ofte Aderen gheheeten woeden. De losse / zyn sekere stucken van Metael / ghebreuende datmenise op plaecten heeft / dat soo waerneert selve stuc boleypnt / men daer niet meer asen bindt. De vaste veeten ofte Aderen / zyn de ghene die in de diepte ende lengte verbolgh hebben / in maniere ghelijck als de groote tacken van eenen Boom. Ende te wat plaecten men een ban de se bint / ist een seker dinc / dat men daer terstont dicht by / noch ander ende meer veeten heeft. De maniere die d' Indianen ghebruycken / om 't Silber te beneficieren / ende bereyden / was / met smiltinghe te weten / de selve Maes van't Metael by't vper te smiltren / tweelcke t'schuyppn ofte vupscheypt aen een s'pe d'ijst / s'cheypende also 't Silber van't Aoot / Tin / Coper / ende van alle d' ander menginghe die t' heeft. Hier toe maect tselve d' i.

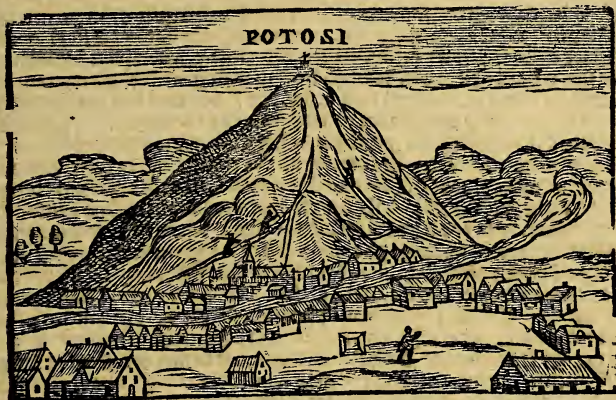
Job. 28.
 Van datter in China lichtelijcker Gout van Silber ghebondt woxt / ende is niet daerom / dat het Gout meer als Silber getet / in aet is alleentig een opu. is ende ghelijckheyt van de Chinen. tselve hier te hebben in sin waerdighe / vlijbende nochtans etc in sin baleus t' Gout bobt in alle andere Lande / daer de Metalen bekent zyn.

tense dinghen ghelijck als keyne Obens/daer de wint stijf in blies / boende alsoo met hout ende colen haer operatie. Dese woorzen in Peru, Guagiras geheeten / naer batter de Spaguarden in gheromen zijn / soo beneficiense noch oock (besalven de selve maniere van smilttinghe die daer oock ghebuyckt wort) 't Silber dooz Quicksilver/ zijnde 't Silber metael, dat met gheen byer ghebeneficert / noch oock dooz Quicksilver geproffiteert can worden: ende dit is gemeenlijckien arm of secht Metael van 'twelcke men de meeste quantiteyt heeft: Arm heetense/het ghene dat in grooter menich- te wepnich Silber vooyt byengt ende rijck/het ghene dat heel Silbers gheest. Ende is een wonder dinc dat men dese differentie niet alleen en bint (van't een Metael silbers dooz t byer upt te trecken/ende t ander sonder byer dooz t Quicksilver/maer ooc/ dat men in de selve Metalen, die t byer dooz smilttinghe upt treckt/sommighe bint/ dat soo t byer daer van gemaecte wint/ als van Blaef-balken) onsteken wort, en wilt niet smilten/ban moetet met natuerlijke lucht ofte wint wesen/ die van den Hemel waept. Ende daer zijn daer en teghen Metalen, die oock wel ende beter met ghemaeckte wint van Blaef-balken smilten. Het Metael upt de Mijnen van Porco, wooyt lichtelijcken met Blaef-balken ghebeneficert. T Metael upt de Mijnen van Potosi, en can met gheen Blaef-balken gesmolten noch geproffiteert worden/van met de wint van de Guairas, 'twelcke d'Obentkens zijn/die in't asgaen van de Bergghen/op de natuerlijke wint gemaect staen/met de welke 'tselbe Metael ghesmolten wert. Ende hoe wel het seer swaer is/van dese verseydenheyt / reden te gheven / is niet teghenstaende seer seker/dooz de langhe erbarentheyt die men daer van heeft. Ander dupsent subtylgheden heeft de curieusheyt ende begeerijckheyt van dit Metael (dat de Wenschen soo seer beminnen) ghebonden/ban de welke wy hier naer / sommighe sullen verhalen. De yncipaelste plaetsen van Indien, die Silber op brengeu/ zijn nieu Spagnien ende Peru, maer de Mijnen van Peru zijn van groot voordeel/ hebbende onder andere, die van Potosi, d'eerste plaetse der Werelt / van de welke wy een wepnich in't breedt sullen handelen/om dat het zijn de ghecelebretefte ende notabelste dinghen die men in West Indien heeft.

Het 6. Capittel. Van't Gheberghte van Potosi, ende van synen ontdecker.

DAt soo seer vermaerde Gheberghte van Potosi, is gelegen in de Probinct van de Charcas, in't Rijkke van Peru, verseyden van de Linea Equinoctiael, aen de Zuyt-zijde/ofte nae den Polo Antarchico 21½ graden, in voeghen/dat het comt te liggghen binnen de Tropicum, op 'tuytste eynde van de Torrida Zona, is niet teghensaende upt der maten cout sa colder als out Castillien in Spagnien / ende Vlaenderen ofte Nederlandt/behoorende (nae de hooghte des Poels daer't op lept) getemperd ofte heet te wesen. 't Ghene dat het cout maect te wesen/is om dat het Landt soo hoogh ende verseyden ghelegen is/ende t eenmael van de seer coude ende ghetemperde Winden omvanghen wort/namelijckien van de ghene diese aldaer Tomahavi heeten / die seer verbolghen ende uptnemende cout is/den welcken regneert in de Maenden van Mayo Inno, Julio ende Augusto, ende is van natuere droogh/cout seer onlustich/ende gantsch onbruyckbaer/soo batter gantsch gheen vruchten / noch seerich Cruydt ofte grepen koopcomen/maer dooz het van syn eygghen natuer/dooz d'ongetempertheyt des Hemsels/

niels/ende de groote onzuchtbaerheyt van't Werdrich/ onwoonbaer is / maer de cracht van't Silber die niet sijn begeerlich heyt d'ander dinghen is nae hem trecken- de heeft het selve geberghte/een van de grootste bewoonde Plecken ofte Gemeynten gemaect/ als daer gheentich in alle die rijcken gebonden woxt/ zijnde t'selue soo over- bloedich/ende volop van alle Nijfsochten ende lekeren/ datter niet een dinc te wen- selen is / ofte men binde het daer in abundantie. Ende de wijle dat het altemael van buyten ghebracht woxt/ so staen alle de plaetsen ende Marchten altoos vol van Fruy- ten/ Conserven/leckeren/uptghelien Wijnen/ Zijd-werck ende bereytsel/ ende dat soo veel/als ter plaetsen daer men't op t' meeste hebben mach. De colour van dit Gheberghte/ treckt wat nae't doncker roog/ende heeft een seer lieflijc gesicht ofte ver-

tooninghe/in mantere ghelijck als een effen Pabillon / ofte een Woot Supckers/ loopt seer steyl op/ende heeft sijn domitie boven alle d'ander Bergen/ die daer by ofte ontrent staen. Den oppganch daer van/ is moeyelijck / al hoe wel dat ment altemael te Peert op rijden mach/ comt boven punts- ghewegs/ ende in't ront upt/ ende heeft aen- de voet in't omgaens een mijlweeghs in de spatie. Van den oppersten top van dit Gheberghte/ tot de voet ofte t' nederste toe/ zijn buytens ses hondert ende vier en twintich ellen/ die men in Spaengten Varas/ ofte Roeden noemt/ welke ghereduceert in de maet ende rekeninghe van Spaensche mijlen/ comt te maken een vierendeel van een mijl. Men dit Gheberghte/ te weten/ by de voet ofte t' nederste/ heeft het een ander cleyn Gheberghte die van den selven woxt/ comt. Dese heeft in boozigen tijden sommighe Mijnen van losse Metalen gesadt/ de welcke aldaer gevonden worden / ghelijck als in Beurten/ ende niet in vaste voeten ofte Aderen/ waren seer rijck/ doch weynich/ woxt genaemt Guaina Potosi/ dat is/ de Jonghe Potosi. Men de voet ofte t' nederste van dit cleyn Gheberghte/ soo begint het Vleck ofte de Gemeynte van de wooninghen der Spagnaelen ende Indianen/ die nae de rijckdom ende t'graven / ofte bereytsel van Potosi gheromen zijn. Tselve Vleck mach in't omgaens hebben/ twee mijlen weegs/ ende heeft den meesten toe- loog/ ende handelinghe/ van gheheel Peru. De Mijnen van dit Ghe-

dit Gheberghte/en worden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren van Peru waren/ aler daer de Spagnaerden in quamen) niet bereept ofte ondergraven/al hoe wel datse by Potofi de Mijnen van Parco (die daer ses mijlen van daen zijn) ondergroeven en bereyden. Dooy/als moest wesen/datser gheen notitie van ghehad hebben: Niet te ghesaende/dat andere vertellen/ick en weet wat sabel ofte beuvelinge/van hoe datse de selve Mijnen wilden bereyden/maer hoorde seekere stemmen die tot de Indianen geseyt souden hebben/datse 'tselue niet roeren en souden/ende dat dit gheberghte vooz andere betwaert was: In effect/dat men tot twaelf Jaren toe (nae dat de Saegnaerden in Peru gecomen waren) noch gantsch geen notitie van Potofi noch van sijn rijckdom en hadde/welcker ontdeckinghe geschiede aldus: Een Indiaen genaemt Gualpa, van gheboorte Chambibila, 'twelcke is in't Lant van Cusco, gaende op eenen tijdt tegheng den nedergancch der Sonnen in't vervolgh van eelijcke Densosenen die hem in't hoogloopen 't Ghebergte op clammen: ende dooz dien dat het so sepl om te climmen is/zijnde alsoe oock 't meestendeel bedeckt / niet gheboomten die men Quinua heet/ende seer vol ende dicht van Wildernisse/soo wast hem noodich om eenen moepsticken wegh op te comen/naer een tack te grijpen / den welcken sijn vastgrijpt ofte woxtelen in een veete ofte Aber hadde/dien de naem van de rijcke veete behoude heeft: desen Tack is in't aantasten upt gegaen/ende heeft in't upt trecken der selue de plaats van de woxtel comen te verkennen/die van een seer rijck Metael te wesen/dooz d'erbaerentheyt die hy hadde van de Mijnen van Porco, ende vout in der Werden (by de Aber ofte veete) eelijcke stucken Metaels liggen/die daer/dooz 't upt trecken/van los geworpen waren/maer en lieten daerom niet wel kennen/ om datse de couleur van de Son ende 't Water verhooven hadden: Nam de hooystpe stucken/ende hooystpe nae Porco toe, om die t'spazeren/ofte dooz Guaira te pzoeben/ (dat is t' Metael dooz t'yper te pzoeben/ende siende die van een uptnende rijckdom te wesen / groef ende bereyde de hooystpeben veete ofte Aber in't heymelijck alleen/sonder dat niemant deelachtich te maken/tot soo langhe dat een Indiaen Guanca, gheboven upt de Vallepe van Xauxa, 'twelcke is in de Palen van de Stadt de los Reyes, dat is van der Coninghen geseyt/den welcken in Porco een gebuer van de selue Gualpa Chumbibila was, quam te sien/dat hy in de snultinghe/dien hy debe/grooter Cijchelen maecte/als men ordinaris van de Metalen van die contreppe ghewoon was te doen/ende dat hy in sijn tractement/ en persoons halven/verbetert was/want hadde tot dien tijdt toe/van te bozen armelijcken gheleest: Daer dooz/als oock/om dat hy sach dat het Metael, dat dese sijn ghebuere bereydede/verscheyden/van dat van Porco was/hy hem betweeghe/ende dooz nam dit seer teet 't onder soecken. Ende al hoe wel dat den anderen/ 'tselue altoos socht bedeckt te houden/impoytuneerde hem soo veel/dat hy hem op't laetste mede nam/nae't Gheberghte van Potofi, nae dat hy dit tresooz een Maent lanck alleen gecomen hadde. Aldoe sepe den Gualpa tot de Guanca, dat hy vooz hem een Aber ofte veete fonde nemen/dien hy in ghelijckij ontdeckt hadde/welcke dicht by de rijcke veete staet / ende is de ghene/die men heden daeghs hiet/de Veete ofte Aber van Diego Centeno, die niet minder rijck (eben wel harder om te bereyden) was. Met dese conformiteyt deelben onder hen tweem/'t Gheberghte van de grootste rijckdom der Werelt. Gebeurde daer naer/dat hebbende de Guanca eenighe waertheyt in sijn veete te bereyden / om datse hardt was/als oock om dat hem den anderen Gualpa gheen deel / in de spne en wilde gheben/datse quamen te crackelen/ende dooz dese / als oock dooz andere quetsien/soo is den Guanca van Xauxa (als vergramt weseude) ghegaen / ende heeft het eens deels aen sijn Meester ofte Heere/die Villaroel ghenaemt / ende een Spagnaert was, te kinnen gegeuen/den welcken in Porco resideerde. Villaroel willede de waerheyt on der-

hept ondersaen/ is terstont nae Potosi gegaen/ ende bindende de selbe Rijckdom / die sijn Ianacona ofte Dienaer/ hem gheseyt hadde/ bede de Guanca registreren/ besteecken/ de met hem de Veete ofte Ader die van Centeno ghenoomt wort : Men heet besteecken booz sijn selven astepcken/ ende spatie der Roeben die de Wet vergunt ofte toelaet/ den genen die de Mijnen binden ofte bereyden/ met het welcke/ ende met de selbe booz de Tu stinte t' openbaeren/ so de Heeren ofte eyghenaers van de Mijnen bishen / om die booz sijn selven te bereyden/ mits betalen/ de den Coninck sijn Quinten ofte vijfde part/ dat is den vijf den Penninck. Eyndlijcken/ dat d' eerste kriegster ende openbaringhe/ die daer van de Mijnen van Potosi ghebaen worde/ gheschiede den 21. dach der Maent April in t' Jaer 1545. in de gelegentheit van Porco, booz den boozscheyden Spagniaert Villaroel ende Guanca Terstont niet langhe daer nae / soo worde daer noech een ander veete ofte Ader ontdeckt/ die men van Tin noemt / die uptn. mende rijck gheweest is/ al hoe wel seer quaet om bereyden/ om dat het Metael des selven / soo hardt als Ierssteen. Daer nae den 31. Augusti van t' selbe Jaer 45. worde gheregistrert de veete, die Mandeta genaemt wort/ dese hier zijn de pinctpaelsse Veeten ofte Aderen van Potosi. Van de rijcke Veete (welcke d' eerste was / die ontdeckt worde) wort gheseyt/ dat het Metael een Spiets lenghte/ in de hoogte ober eyndt stont / in maniere als Krot- steenen/ die van t' opperste des Aerdrichs upt steken/ ghelijck een Stamme/ hebbende dype hondert Doeten in de lenghte / ende dertien in de breedde : Ende willen segghen/ dat het selve alsoo ontdeckt ende ontbloot gebleven soude hebben/ van den tijt der Diluvis ofte Suint- bloet af/ wederstaende/ als de hardste partije/ de verbolghentheit ende cracht des Waters. Ende t' Metael daer van / was soo rijck/ dat het de helft aen Silber hadde / blyvende sijn rijckdommen alsoo ghebuertich ende verbolghende/ tot de vijftich ende t' seftich Mans lenghten ofte Vademen in de diepte alwaert begonst te ghebreyken. In deser boeghen/ als gheseyt is/ soo worden Potosi eerst ontdeckt/ omdonnerende de Goddelijcke boozsientigheit/ tot een geluck ende welbaert van Spagnien/ dat de grootste Rijckdom (die men weert opt in de Werelt gheweest te zijn) soo langhe verborghen is ghebleven/ ende gheopenbaert ghelwoonten tijden dat Carolus de vijfde/ saligher ghedachtentis/ kayserrijck hadde / met de Coninckrijcken van Spagnien/ ende Dominien van West-Indien. De tijdinghe gecomen wesende in t' Rijcke van Peru/ der ontdeckinghe van Potosi, zijnder terstont veel Spagniaerden nae toe ghetrocken/ ende by naest t' meeste deel der Inwoonberg van de Stadt de la Plata, (dat is van t' Silber gheseyt) ghelegghen achtien mijlen van Potosi, om daer Mijnen te verwerben. Ende daer quamen van ghelijcken een groote meniche van Indianen upt versheyden Provincien/ namelijkken de Guaradores van Porco, soo dat het in wepnich tijts quam te wesen t' grootste Vleck ofte Gemeynte van t' ganse Rijcke.

Het 7 Capitel. Van de Rijckdomme ofte Schat, die daer gegra-
ven is, ende noch alle daeghs ghetrocken wordt uyt het Gheberghte van Potosi.

Ick hebbe dickwils getwijfelt/ of men in de Historien
ende beschrijptien der Ouderen / soo grooten Rijckdommen van Mijnen
wel hint als t'ghene dat wy in onsen tijden in Peru hebben/ soo daer een
ghewest rijcke ende vermaerde Mijnen in de Werelt gheweest zijn/ so zyn
gheweest de ghene die de Carthagiovfers/ ende daer naer de Romepnen/
in Spagnien ghehad hebben/ de welcke (ghelijck als ick gheseyt hebbe) niet alleen
van de

Plin. lib. 33.
cap. 6.

van de Heydensche schryften/maer oock van de heylighe Schryfuer/wonderlick betheben worden. Den ghenen die alder bysonderste van dese mijnen, mentie is makende/nae dat ick gelefen hebbe/is Plinius,den welken schryft in sijn naturelijcke Historie/aldus: Daer woijt bynaest in alle Provincien Silber ghebonden/maer r alder excellentste is/ dat van Spagnien. Dit selve groept oock in onbyzuchtbare Kerde/ in Kioets-stenen ende Gheberghten: Ende alwaer dat een veete ofte Alder van Silber ghebonden woijt/is een seker dinck/datter niet verre van daen/ noch meer andere gebonden sullen worden. Welke gheschiet bynaest oock in d'ander Metalen,daerom soo woerden sy van de Grieken (ghelijck alst blijckt) Metalen gheheten. Is een dinck om te verwonderen/van hoe dat tot heden/daeghs toe/de Putten der mijnen in Spagnien noch dueren,de welke men begonst heeft te graben/ende bereyden /in den tijde van Hannibal: Iae dat meer is/soo zyn de selve Nammen noch heden/daeghs in esse/van de ghene die de selve Mijnen eerst ontdeckt hebben.Onder anderen/soo was bermaert een van de selve/die nae sijn ontdecker/Bebelo ghenoemt worde/ghelijckse oock noch heet. Van dese Mijne worden so veel Schats upt getrocken/datse sijn weere ofte Eyghe naer daghelijck bye hondert Pont Silbers gaf/ende tot op den hupbighen dach/soo heeft men t'graven ofte bereyden van de selve mijne achtervolght,den welken al ghegraven ende in 't Gheberghte gediept is/de spatie van duysent vijfhondert passen ofte treden: Dooz alle de selve spatie zyn de Galcoenen 'twater upt treckende/alle den tijt/ende soo lange/als hen de lichten ofte keerssen dueren/ende comen op dese maniere soo veel Waters upt te trecken/dat het een Kubier schijnt te wesen. Dit sijn altemael Plinij eygghen woorden,de welke ick alhier hebbe willen verhalen /om deses wille datse een vermakinge sullen geven den ghenen die van mijnen kennisse heeft/sien-
de dat het selve/datse heden/daeghs onderbinden/ by d' Ouderen oock alsoo toe gegae-
is. Insonderheyt soo is de rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pireneis (oie de Romeynen besaten) notabel/die sijn hereydinghe continuerden /tot den tijt van Plinio toe/welcke mochte wesen/ontrent bye hondert Jaeren/welcker diepte was /van vijftien hondert passen ofte treden/ dat is anderhalf millia van Spagnien: Ende was in 't beginsel soo rijck datse sijn Eygghenaer weerdich was bye hondert ponden/van 12. Oreen 'tpont/daeghs. Maer al hoe wel dat dit een uytnemende rijckdom geweest is/soo en dunck mi nochtans niet dat die te verghelijcken is/by die van onsen tijden in Potofi,want nae dat het blijckt by des Coninck Boecken/ van 't Kups der Contractie,daer't selve opgeteprkent (als oock van oude geloof waerdige Naamen geaffirmeert) woijt/dat in den tijt dat den Licentiaet Polo regeerden ('twelcke lange ghenoch geweest is/nae d'ontdekinghe van 't Gheberghte) men alle Saterdaghen quinteerde (dat is den vijftien Deninck vooz des Coninck gerechtighgeyt ofte Tollen af deelde) de somme van 150. duysent tot 200. duysent pesos toe/zynde de Quinten ofte vijftien Deninck weerdich dertich en veertich duysent pesos, en des jaers anderhalf Millioen,ofte weynich min: In voeghen/dat daer/naer upt wijfen van dese rekeninghe/alsoer daeghs upt dese Mijnen getrocken worden/ontrent dertich duysent pesos,comende vooz des Coninck Quinten ofte Tollen/daeghs/ses duysent pesos. Daer is noch een ander dinck/om tot de rijckdomme van Potofi r allegeren te weten/dat de rekeninghe die daer ghemaect is/is alleenijck van 't Silber/dat ghemaect ende ghequintert woijt/zynde in Peru een seer kennelijck dinck /dat men van langhe tijden af in de selve rijcken ghebupcht heeft/'t Silber datse ganchbaer noemden/'twelcke niet ghemaect noch ghequintert en was/ende is in conclusie vooz den ghenen die van de Mijnen wel weten/datter in dien tijt een seer groot deel v' van 't Silber dat upt Potofi ghetrocken worde/om te quinteren, bleef/'twelcke was alle het ghene dat onder
d' Indianen

Gembrandus
in Chrono-
graphia.

d'Indianen/ende veel van t' selve/onder de Spagnacarden/ganckbaer was/gelijck als
 het selve noch tot mijnen tijt toe gheduert heeft/alsoo dat men wel gelooben mach/dat
 het derde deel der Rijkdommen van Potofi (soo't de helft niet en was) niet geopen-
 baert noch ghequinteert woyde. Daer is noch een ander grooter aenmerckinge/ die
 van Plinio ghesest wort/te weten/dat men dooygraben ende bereydt heeft/ vyft hien
 hondert passen ofte treden aen de Veete van Babelo, hebbende alle dese spatte ober
 'water moeten upt trecken/twelcke den grootsten hinder is/ die men hebben mach/
 om Rijkdommen ofte schatten upt de mijnen te trecken. Die van Potofi, al hoe wel
 datter veel van dien over de twee hondert estados (dat zijn Mans lengten ofte Dade-
 men gepasseert zijn/in de diepten en hebben noyt by eenich Water gecomen/'twelcke
 d'ader ghegluckichste welbaet is/die men in t' selve Ghebergte hebben mach. Want
 de mijnen van Porco (welcker metael uptnemende rijk is) worden hedens daeghs
 naegghelaten/ te beneficieren/ dooy de quellinge van t' Water/ daerse in gheromen
 zijn/ want Steen-Clippen te dooy-graben/ende Water upt te putten/ zijn twee
 moeyten/die onlijdbaar zijn/om metael te soecken/ d'eerste is ghenoech/ ende noch
 meer als te veel: In somma/ syn Majesteijt heeft heden/ daeghs/ t' een Jaer/ dooyt
 ander/ een millioen des Jaers/ ende dat/ alleenlijcken van de Quinten ofte vyftden/
 van t' Silber upt het Ghebergte van Potofi, behalven noch d'andere Rijkdom-
 men van t' Quick-silber/ ende ander Tollen des Coninckr goederen/'twelcke noch
 een ander groote Schat is: Mahende sommighe ervaren Persoonen de rekeninghe/
 segghen/dat het ghene/dat men ghelepyt heeft te quinteren in de Casse van Potofi,
 (al hoe wel het selve in de Boecken van syn eerste Quinten) niet en blyckt/ met soo-
 danghen claerheyt/ alffer heden/ daeghs wel is/ om dat men in d'eerste Jaeren/ den
 ontsauck dede met het ghewicht van de Romana, (oste Onster) dooy d'overbloedic-
 heyt die men daer hadde/ ghelijck als de Memorie der rekeninghe/ die de Vice-Roy
 Don Francisco de Tolledo dede/ t' Jaer van vier en tsehentich oock aenwijfende is/
 woyden bebonden/te wesen ses en tsehentich millioenen tot het selve Jaer toe: Ende
 van t' dooysepte Jaer af/ tot dat van 85. incluyt, blyckter by des Coninckr Boecken
 ghequinteert te wesen vyf en dertich millioenen: In boeghen/ dat het ghene dat in al-
 les ghequinteert is/ tot het Jaer van 85. beloopt hondert ende elf millioenen, van ghe-
 essayeerde pesos, geldende elcke peso, dertich Realen/ende een vierde part van een Re-
 ael/ende dit noch behalven t' Silber datter uptghetrocken is/sonder quinteren: Ende
 'ghene dat men in d'ander Coninckr Cassen, ghequinteert heeft/ als oock noch behal-
 ven 'twelcke ontsauck is. Dese reekeninghe woyde ghesonden aen de Viceroy, in t'
 Jaer boven verhaelt. Op den selven tijt als ick in Peru was/ende van dien tijt woyt-
 sen/soo is den Rijkdom/die in de Wloten van Peru gheromen is/ noch grooter ghe-
 weest: Want in de Bloot daer ick in gheromen ben t' Jaer van seben en tachtentich/
 quam in beyde de Wloten (te weten van Peru ende Mexico elf millioenen, zijnde de
 helft by naest dooy den Coninc/waer van detwee derde parte van Peru waren. Hebbe
 dese verhalinge aldus in t' bysonder willen doen/ op dat men verfaen mach/ de mo-
 ghelicheyt die de Godelijcke Majesteijt belieft heeft/ te gheben de Coninghen van
 Spagnien/ op welcker hooft soo veel Croonen ende Rijken verfaent zijn/ zijnde
 oock dooy bysondere gunste des Hemels/ het Oost Indien met het West-Indien
 aen een gheromen/ onrijghende met haerder macht den ghesheelen onvanck der
 Werelt/ twelcke men dencken moet/alsoo gheschiet is/ dooy Godes woosienigh-
 heyt/ tot welbaet van de Neden die soo verre ende herschepden van haer Hoofs-
 tijn woonende/ twelcke is den Roomschen Paus Vicarius ofte Stadt-houder van

Christo onsen Heere / in welcker gijloof ende onderdanigheyt / men alleenlijcken mach salich wesen / als oock tot een bescherminghe van't selve Catholijcke gijloof / ende Roomsche Kercke / in dese Contrepen / daer de waerheyt door de Ketters soo seer aenghebochten ende verholght wordt. Ende de wijle den Heere der Hemelen die de Coninckrijcken gheeft ende neemt / den ghenen dien hy wil / ende hoe hy wil / 't selve alsoo gheordineert heeft / soo behooren wy hem / met ootmoedicheyt te bidden / dat hy hem wil neyghen / die soo mede-dooghende selours sjeet des Catholijcken Coninckrijck behulpsich te wesen / ende hem te gheven een boozspoedighe uytromste / ende victorie teghens de Wyanden van sijn heplich Gijloof / de wijle hy om dese saecke / den Schat van Indien die hy hem ghegheuen heeft / is verteerende / ende noch veel meer van doen heeft. Nu dan / soo is het ghenoech dese verhandelinge (door oorsake der rijckdommen van Potosi) ghedaen te hebben / laet ons nu keeren te seggen / hoe dat men de Mijnen graeft / ende de Metalen die daer upt ghetrocken worden / beneficeert ende bereeft ofte supbert.

Het 8. Capittel. De maniere van't graven ende bereyden der
Mijnen van Potosi.

SEER wel sende Boëtius, als hy hem beclaghende was / van den eersten Inventeur der Mijnen, met dese woorden :

*Hæu primus quis fuit ille
Auri qui pondera testit,
Gemmasque latere volentes
Preciosa pericula fodit.*

*Plin. lib. 33.
cap. 4.*

Dreufte ofte dierbare perijckelen noemt hyse met reden / want den arbeert ende 't pe-
rijckel groot is / daer dese Metalen (die de Menschen soo seer achten) met uytghetroc-
ken worden. Plinius seyt / hoe datter in Italien veel Metalen zijn / maer dat d' Ouderen
niet en wilden gehangen / die te beneficieren ofte bereyden / om 'tholck te conferveren /
woyden van Spagnien ghebracht / ende gelijck als Tributarien / soo dedense de Spa-
gnierden de Mijnen graven. 't selve is nu Spagnien / met Indien doende / hoe wel
datter sonder twijffel / noch veel rijckdommen van Metalen in Spagnien zijn / en ma-
ken daer enen wel gheen werck af te soecken / noch en mozt oock niet toeghelaten / die
sondergraven / dooyden af hyeuck die men daer in siet gheschieden. Doch so mozt daer
van Indien soo veel rijckdom ghebracht / dat het soecken ende upt trecken aldaer / niet
te panch moepten ende arbeert cost / zijnde oock van niet luttel perijckels. Het geberg-
te van Potosi heeft vier principale Veeten ofte Aderen als gheeft is / welke zijn / de
Rijcke die van Centeno die van Tin, ende die van Mendicta : Alle dese Veeten staen aen
de Oost-zijde van het Gebergte / als aenschouwende den oppanck der Sonnen / aen
de West-zijde en wozter gheen gebonden. De selve Veeten loopen ofte strecken door-
den ende Zuyden / (dat is van den eenen Pool nae den anderen) hebbende op 't breet-
ste ses voeten / ende op 't smalste een span. Daer zijn noch ander verscheyden / die van
dese uptspruyten / soo gelijck als van de groote tacken eens Booms / de clepne plachten
woyze te comen. Elke Veete heeft verscheyden Mijnen, 'twelcke ghebeeten ofte leden
des sel-

des selven zijn die in possessie genomen ende berdeelt zijn onder diverse epgenaers ende besitters / met welcker namen s̄ gemeenlijcken ende oꝝ inactie gheuoent woꝝden. De grootste Mijne heeft 80. varas, (dat zijn Spaensche ellen ofte schoeden) want daer en wort dooz geenige Wet ofte Loy meer toegelaten / om te hebben / ende de minste heeft vier varas ofte schoeden. Alle dese Mijnen zijn huppighen daeghs tot grooter diepten gekomen. In de Rijke Veete woꝝden 78. mijnen ghetelt / hebbende op plaetsen 180. ende op Contrpen by de 200. estados ofte Dademen in de diepten. In de veete van Centeno telt men 24. Mijnen van de welcke sommigge tot tsestich ende oock tsebentich estados ofte Dademen in de diepten comen / zijnde aldus op dese maniere alle d'andere Veeten ende Mijnen van t selve Gheberghte tot een behulp van dese so groote diepten der Mijnen, soo hebbende de Socabones (ghelijck s̄se bieten) gheabenteert / twelcke zijn grafsten ofte gaten / die s̄ gemaect hebben onder aen d'ander zijde van t Gheberghte / die alsoo dincers dooz grabende / tot datse by de Veete binnen in upt comen; want men moet wetē / dat (al ist dat de Veeten doozden en Zuppen strecken / als geeyt is) dit selve neberdalende is / te weten / van t bovenste af / tot het neberste ende de boert van t Gheberghte toe / ghelijck als te gelooven is / twelcke van etijcke naer gisfinge mach wesen / meer dan duyzent twee hondert estados ofte Dademen : Ende nae dese rekeninghe (al hoe wel dat de Mijnen soo brey gaen) so gebruecker noch ses maels soo heel / om te comen tot de diepte van de Woꝝel / de welcke (nae datse willen seggen) uptnemende rijck sal wesen / gelijck als de stam ende spijpt / ofte ooyssponck van alle de Veeten ofte Aderen / hoe wel dat het selve tot noch toe eer in t contracie (dooz d'erdarenchte) gheleken is / te weten / dat hoe de Veete hooger gewees is / hoe dat men se rijcker bebonden heeft / begimende in t dieper af dalen / s̄n Metael te verarmen / dat is minder te woꝝden. Maar om de Mijnen met minder arbeyt / costen ende perijckels te bereyden / soo hebben s̄ epndlijcken de Socabonen gebonden / dooz de welcke men daer gemakelijcken / ende met eenen slechten wegh / upt ende in mach gaen. Hebben in de hreedde / acht voeten / ende in de hooghte meer als een Maas lengte ofte Dademen / ende woꝝden met haer doozden gesloten : Men bynghter de metalen met licht moepten dooz upt / betalen ende Epgenaer van de Socabon / vijfsden deel / van alle het metael datter dooz upt getrocken wort. Daer zijn al negen Socabonen gemaect / ende men heeft noch ander onderhanden. Een van dese Socabonen, die men vant / enijn noemt / de welcke nae de Rijke Veete toe loopt / is ghemaect ende bereyt ghewoꝝden / in dertijt van 29. Jaer / zijnde den seluen begonnen t Jaer van 1556. te weten / eif Jaer / nae dat de selve Mijnen eerst ontdeckt hadden gewees / ende volcndicht Anno 1585. den 11. April. Dese Socabon repcete de Rijke Veete tot op 35. Dademen naer / de hollischept van s̄n diepten / zijnde van daer af / te weten / van daer t hem met de Veete bereyacht / tot het bovenste van de Mijne, noch ander 135. Dademen / alle dese diepten dael d'emen om leegh / om de boogstheben Mijnen te bereyden. De gheveele Socabon heeft van de mont af / tot de Veete toe / (twelcke men de Crupz- wegh noemt) 250. Spaensche varas, ofte schoeden / om de welcke te bereyden ende dooz te graben / men daer niet besich ende onder wagen gheweest zijn / de boogstheben 29. Jaer / waer aen men sien mach / wat arbeyt ende moepten dat de Menschen doen / om t Silber / in t ingewant ende diepten des Aerdtrijckte te soecken / ende upt te halen : Ende daer en boven / soo zijns daer, noch binnen in arbejdende / met een eeuwige duyterijck / sonder luttel of te veel te weten / wanneer dat het dach ofte nacht is. Ende de wijle dat het plaetsen zij / die de Son nimmermeer en bescecken / soo en heeft men daer niet alleen / een eeuwige duyterijck / maer noch ooc groote coude / met e seer swaer lucht / die seer byemnt / van t Menschjan leven is / ende also gebeurt het / dat de gene die daer byemnt zijn / ende

eest in comen/daer gelijk/als Zeesiek eade dupsich woorden / gelijk als het ny selbe
 gebeurt is/gevoelende een opyektige ende quellinge der Mage. De gene die daer in
 arbeypden/wercken altoos met keerssen/ende verdeelen den arbeyp by ghebeurten / in
 sulcker boegen/dat etlycke comen te arbeypden des daeghs/ende rusten des nachts/ en
 andere in't contrarie. T' Metael is ghemeenlycken hard/ ende wozt al houtwende upt
 ghetrocken / selbe aen stucken bykende met yfere hoehoeten ende andere Instru-
 menten/ende is gelijk als of men loutere Steenclippen aen stucken byack: Daer na
 soo dyagen spt op den rugge/naer boben toe climmende by ghemaecte Ladders op:
 Deze Ladders sijn gemaect met dype stijlen van gedraept Ossen-lepp/gelijk als die-
 ke Kabels sijnde van den eenen stijl tot de ander/met stocken om gespaemen/gelijk
 als trappen/in sulcker boegen/datter een Man mach by op climmen/ende gelckelijc
 een ander by neder dalen. Deze Ladders hebben tijten bademen in de lengte/ende aen
 t'eynde van de selve/so comen daer weer ander Ladders van de selve lengte/ de welke
 beginnen van een steunsel ofste bankte af/alwaer rust-plaersfen van hout ghemaect
 sijn/in maniere gelijc als omloopen/want de Ladders die men op climt/seer veel sijn.
 Een Man draegt de last van twee aroben gewichts/hebbende t'Metael in een cleedt
 op den rugghje/ ende onder de boyst toe gebonden/climmende dype en dype tefless om
 hoogh/hebbende de booyste een ontfeken keerse aen de dypin gebonden/ om te mogen
 sien/want en hebben daer/gelijk als gesept is/gantsch geen licht banden hemel/clim-
 men alsoo/hen met heppe de handen vast houdende/soo grooten spate om hoogh/ (de
 welke/gelck als it is gesept hebbe/dicwils passerende is/ober de hondert ende vyftich
 Bademen in de hooghte/een afghelijck dinct/twelc alleen t' overdencken een grou-
 wel aen saeght: So veel can de liefde van't ghelt doen/ om welcker enqueste men soo
 veel doen ende lijvende is. Niet sonder reden so laet hem Plinius hoozen/tracterende na
 dit selve: Wy cruppen/sept hy/tot het binneste ingewant des Aertreijck/ende tot by
 de plaetsen der verdoemden/soecken wy de rijkdommen. Daer nae in't selve Boeck
 sept hy noch aldus: T'sijn wercken meer als van kreusen/die de gene doen/die Metalé
 upt trecken/makende gaten en dwarsen straten in't alder diepste / dooz so grooten spa-
 tie heen/en vagen het gebergte by't licht der keerssen/ter plaetsen daer men allen den
 tijt van den dach en nacht/eben gelijc heeft/sonder in veel maende tijts den dach eens
 te sien/al waert ooc gebeurt/dat de Mueren ofste Wanden der Mijnen onverhoets co-
 men te hallen/ende de Berg-gravers met eené slach oberfulpt/ende om hals byengt.
 Een wepnich daer na/so boeght hy daer noch by/eggende: Sy quetsen de harde clip-
 pen met instrumenten van anderhalf hondert pont yfers/en halen daer de Metalen op
 den hals upt/arbeypende nacht ende dach/leberende den eenen den last aen den ande-
 ren/en dat altemael by doncker/want de leste comen alleenlyc t'licht te sien: Met isere
 wiggen en hoehoeten byken so de Clippen ende Steenrotfen/al zynse noch so crach-
 tich ende hard/want in't eynde so is den honger van't gelt noch crachtiger ende har-
 der. Dit is altemael van Plinius: Ende hoe wel dat hy bykende is als een Cronij-
 schrijver van dien tijde/schijnt niet tegenstaende meer een Propheet te wesen van des-
 sen tijt. Ooc so en is het niet minder/het gene dat Phocion de Agatarchides refereert na
 den onepntlijcken arbeyp/dat passerende waren de gene die men Christos noemde/om
 t' Gout upt te trecken ende te bereypden:want altoos/gelijk den boben-ghenoemden
 Nutteur sept/soo verdooz saect het Gout ende t' Silber so veel arbeypse ende moeypen
 om te rijkghen/als het welblijfschap gheeft in te hebben.

Plin. in

proam.

lib. 33.

cap. 4.

Het 9. Capittel. Hoe dat het Metael van't Silverg hebeneficieert
ofte bereydt wordt.

De Veete, daer wy af gesept hebben / t Silber in ghe-
bonden wozt/loopt gemeynlycke tusschen twee Steenrotsen heen / die
men de Casse noemt, waer van d' eene so upnemende hart placht te we-
sen/als bypersteen/zynde d' ander mozwier/ende lichter om byken: t Me-
tael loopt te middewege dooz/maer niet eben gelijc noch ban een waer-
dijc: Want daer is in dit selve een soozte/die seer rijck is/de welcke Caçilla,ofte Tacana
genaemt wozt/daer veel Silbers upt getrocken wozt/ ende daer is een ander die arm
is/daer wepnich upt ghetrocken wozt. Crijcke Metael van dit Gheberghte/ heeft de
couleur van Ambar,ende t'ander trect wat meer naet swart. Daer is een ander t'wel-
cke is van couleur gelijk als rosberwich/ende eenich als aschberwich: Heeft in effect
verscheyden coupleuren ofte verwen/soo dat het de ghene / die t niet en kent/ soude sijn-
nen andere ghemeyne steen te wesen: Maer de Berg-gravers weten in de sitphens/
aderen/ende in sekere teekenen/spn sijnichept terfont te kennen. Alle dit Metael, dat
men upt de Mijnen treckt/wozt op de Schapen van Peru (die in de plaets van Peer-
den ofte Maupl. Gzeis dierien) nae de Molens toe gebragen.Het gene dat geen rijck
Metael is/wozdt ghebeneficieert ofte bereyt dooz smiltinghe/in de clepne Obensdise
Guairas noemen. Dit is t' Metael dat het meeste Loot heeft/doende t' Loot dat het ge-
smolten wozt. Ende om t'selbe dan noch beter te doen smilten/ so wozen daer d' In-
bianen onder van t' ghene men Soroche hiet/ t'welcke een seer Lootachtich Metaelis.
Maet het byper soo halt het schupin ende buplichept om leegh / ende t' Loot met het
Silber comt te smilten/dyghende t' Silber boben op t' Loot/tot soo lange dat het ge-
pureert/ende daer nae meer ende meer gheresineert wozt. Daer placht ban een quin-
tael Metaels dooz smiltinghe te comen/30. 40. ende 50. pesos Silber. Wy zyn ghege-
ven geweeft tot een Monster/Metalen,die dooz smiltinghe meer als 200. ende oock
250.pesos van elck quintael, t'welcke is 100. Pondt Spaens ghewicht/ uptleverden/
een rijckdom die selven ghebonden wert/ende bynae onghelooftijck schijnt te wesen/
soo t' byper sulckx met openbare onderbindinge niet getuycht hadde: Doch soodanige
Metalen zyn seer wepnich. Carm Metael is het ghene dat van een quintael, 2. 3. pesos
gheeft/ofte vijfses ofte wepnich meer. Dit en is gemeynlycke niet lootachtich/maer
dooch waerom t'selbe dooz t' byper niet en can gebeneficieert ofte bereyt worden/upt
welcke doozsake/men in Potoli een groote menichte van dit arm metael hadde/ t'welcke
als overschot/ende van geener waerden/van beste uptghewozen/ende te looz lach/
tot dat het bereptsel van t' Quick-silber oyghebyacht werdt/ met het welke dese upt-
wozphels (gelijck syse noemen) eenen grooten Schat op bychten/want het Quick-
silber pureert ofte surbert het Silber met een vyeemde ofte wonderlijcke epphen-
schappe/ende is dienende dooz dese doooge ende arme metalen, ende daer wozt inder
Quick-silber in verbaen ende gheconsumeert/als in de rijcke: Want hoe datse rijcker
zyn/hoe dat men daer ghemeynlycken meerder Quick-silber in verdoet. Hedens-
daeghs so is de meeste beneficie ofte bereptsel van t' Silber/ende dat bynaest de gant-
sche menichte van Potoli, dooz t' Quick-silber/als oock in de Mijnen van de Cacate-
cas, ende andere van nieu Spagnen. Men hadde in voozigen tyden/ int affgaen van t'
Gheberghte van Potoli,ende op de Coppen ende Houtelen / meer dan ses duysent
Guairas, t'welcke de voozscheyden Obentkens zyn/daer men t' metael in smilt/ ende
comen

romen te staen in maniere als Lichters ofte Fackelen / dat soo wanneer men die des nachts van verre comt te sien / ontsteken ende al byandende / zijnde ghelijck als gloepende Colen) is een plaspier ende vermaken om te speruleren. Maer soo wy nu ter tijt op dupsent ofte twee dupsent Guairas comen / is deel om dat de smiltinge / ghelijck ick ghesepit hebbe / al nu wepnich is / zijnde 'thensie van't Quick-silber den gant'schen rijckdom. Ende om dies wille dat d'epghenschappen van't Quick-silber wonderbaerlijck zyn / ende de maniere om het Silber daer met te bereyden / om te noteren is / soo sal ick ons van't Quick-silber / sijn Mijnen ende bereytinghe / handelen / het ghene dat tot onsen propooste noodich schijnt te wesen.

Het 10. Capittel. Van de wonderlijcke eyghenschappen van't Quick-silber.

Et Quick-silber / twelcke men oock Argentum vivum hiet / ghelijck het van de Latijnen ghenoemt werdt / want schijnt een levende Silber te wesen / nae dat het wel met een raddelcypel / van d' eenen plaats op d' ander loopt ende woelt / heeft onder alle Metalen / groote ende wonderlijcke epghenschappen : Een eersten / alle / al hoe wel het een waerachtich Metael is / soo is het doch niet hard / noch gheformeer / ende is besaende ghelijck als d' andere / maer in liqueur / ende loopende / niet soo ghelijck als het Silber ende Gout / twelcke van't yper ghesmolten wesende / comende liqueuren / ende loopende te worden / maer van sijn epghen natuer / ende al hoe wel dat het liqueur is / so is het nochtans / swaerder als eenich ander Metael / in sulcker voeghen / dat alle d' ander op't Quick-silber comen te drijven / sonder onder te gaen / als lichter wesende. Ick hebbe in eenen Pot / ofte Aerden kuyt / Quick-silber / sien woypen twee yfers / ende datter t'ijer boben op dyes sonder sincken / gelijc of het hout ofte kurck op't water geweest hadde. Plinius maectt exceptie / seggende / dat het Gout daer alleenlijck in onder gaet / sonder op't Quick-silber te drijven. Ick en hebbe d' experientie niet ghesien / doch can wel wesen / want het Quick-silber is terstont t' Gout van sijn eggen natuer ombangende / ende t' selve in hem verbergende. Dit is d' alder noodichste eyghen schappe diet hebben mach / van dat het met een wonderlijcke affectie aent gout hangt / en dat soekende is : Ende waer dat het dat maer eens riecht / loopt terstont naer toe : ende niet alleen dit maer houder hem so vast aen / ende d'rukt dat soo dicht by hem / dat het t' selve ontbloot / ende van eenige andere Metalen ofte lichamen daert met vermergt is / afstreckt / waer dooz de gene die hen willen boozsien / tegens de schade van't Quick-silber / Gout gebuycken. Daer zyn lieden die men Quick-silber in de oozen gebaen heeft / om die in't hepmelijc om te byngen / waer tegens anders geen remedie geweest is / dan een stoccken van Gout in de oozen te steken / ende t' Quick-silber also daer met up te locken / comende t' stoccken daer weder wilt up / van't ghene dat aen't Gout blijven hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien / bevermaerde wercken die Iacome de Trenço / van Milanen een excellent Constenaer / booz S. Laurens in Escuriael / bereydende was : Soo ghebeuwendt dat het was op eenen dach / dat speltijcke stucken van een Casceel / (die van Bronso ofte Metael waren) saten en vergulden / twelcke met Quick-silber gebaen moet wesen : Ende om dies wille dat den roock van't Quick-silber een vootlijck sijn is / soo worde my gesept / hoe dat haer de werck-gassen tegens dit sijn verlagen / met te nemen eenen gouden Dobbloen / wel cleyn ghemalen / ende die alsoo in de Maegh te swilghen / dat aldaer naer hem was treckende / alle het Quick-silber / dat hen ter ooren / ooghen / neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede boozsien ende beschermt / te ghens

Plin. lib. 33.
cap. 6.

teghens 'tquaet ende schade die sy van t Quick-silber souden moghen crijghen / twelck
 ke al te samen terfont nae t Gout in de Waegh toe trock / ende daer aen bleef hang-
 ghen / comende 't selve daer nae weder te lossen dooz den natuerlijcken afschanck / twelck
 ke dooz waer een sake is / weerdich om te verwonderen. Nu nae dat het Quick-silber
 t Gout gesuybert / ende dat van alle andere Metalen ende mengtinge ghepureert heeft /
 als van soo woert het dooz t yper van spnen byient het Gout gescheppen / blijvende 't sel-
 ve upt het yper t eenemaal puer ende supber. Plinius seyt dat men Quick-silber met
 een sekere conste van t Gout is afscheppende. Ick en weet niet dat men hedens-
 daeghs soodaughen const ghebruyckt / Oock soo en dunct mp niet / dat d' Ouderen
 de wetenschap verregen hebben / van dat men t Silber / dooz t Quick-silber ran be-
 repden / twelcke hedens daeghs t meeste gebuyck / ende t principaelste pzoft van het
 Quick-silber is : Want hy seyt expesselijcken / dat het anders gheen Metalen en om-
 vanght / als alkeen t Gout. Ende aldaer hy handelende is / van de maniere van t Sil-
 ber te bereyden / is alleenlijcken mentie inakende van de smilttinghe / waer dooz men
 vermoeden mach / dat d' Ouderen dit secret niet gehad hebben. Doch al hoe wel dat
 de principaelste byientfchappe die t Quick-silber heeft / met het Gout is / niet teghen-
 staende daer gheen Gout en is / loopt het nae t Silber / ende ombanght het / even wel
 niet soo haest als t Gout / ende supbert en pureert het epndlijcken oock / van de Ner-
 der Coper ende t Lout / daer t mede ghegroept is / onder eenich yper (twelcke de Me-
 talen dooz smilttinghe raffineert) noodich te wesen. Doch om t Quick-silber oock van t
 Silber te doen afgaen / ende dat schoon te laten / soo is het yper van ghejcken den mid-
 delaer / ghelijck als t yper nae gheseyt sal worden. Van d' ander Metalen (Gout ende
 Silber uptghesondert) en maect het Quick-silber geen werck af / maer dooz knaecht-
 se / verteerse / dooz se eer dooz / ende t yper van wech loopende / twelck oock een selfsaem
 dinct is : Waer dooz 't selve ghegoten ende bewaert woxt / in Duten / Herden / Potten /
 ofte in eenighe Vellen van Schiederten / want Duten van Coper / yper / ofte ander me-
 tael / worden daer terfont van dooz beten / ende cruppter dooz / ende dooz gront ende co-
 rumpeert alle ander materien / waer dooz 't selve van Plinius genoemt woxt / een sersijn
 van alle dinghen / want seyt dat het alle dinghen op-eet ende verteer. Men heeft in
 de graben der dooden / Quick-silber ghebonden / ende nae dat het de selven verteer
 heeft / soo comt het daer weder nae spnen wille gheheel van upt. Is oock ghebonden
 gheweest in t bzejn ende mozzgh der Menschen ofte Beesten / t welcke (in t ontfan-
 ghen van den roock / dooz den mont ofte neuse) terfont van binnen in wozangelt ofte
 verstijft / dooz cruppene alsoo de Ghebeerten de selven / daerom is / dat het soo peri-
 culloos is / met een soo stouten ende dootlijcken Creatuer / ghemepnischap te hebben.
 Heeft noch een ander gratie / van dat het woelt ende loopt / ende hem in hondert dyp-
 sent duppelen machat : ende al zijne noch soo cleyn / soo en gaet daer nochtans niet
 een van verloogen / maer comt hem t' zp hier ofte daer / weder met sijn liqueur te versam-
 men / soo dat het bynaest onberganchelijck is / ende daer en woxt bynaest geenich dinct
 ghebonden / daer t van geozrumpeert mach worden / waer dooz t selve van den booz-
 schyben Plinius / een eeuwich weet ghenemt woxt. Heeft noch een ander epghe-
 schap / te weten / dat al hoe wel t Quick-silber t ghene is / dat het Gout van t Coper en-
 de alle d' ander Metalen afschept / niet teghenstaende soo wanneer men t Gout met
 Coper / Silber ofte andere Metalen wil voeghen om te vergulden / soo is t Quick-sil-
 ber van dese t samen-boeginghe / de middelaer / want dooz t selve soo worden de booz-
 schyben Metalen verguldt. Het ghene mp / onder alle wonderen / van dit byemnt liqueur /
 alderzoemst ende selfsaemst schijnt te wesen / ende weerdich om acn te merken is /
 dat wesende 't selve t alder swaerste dinct der Werelt / dat het hem in een ooghenblick
 S can ver-

Plin. lib. 33.
cap. 6.

van veranderen/in't alder lichtbeerdichste der Werelt/ 'twelcke roock is/ daer t mede ontdaen wesen/ om hoosch dunt/ zynde terstont den selven roock ('twelcke een soo lichten dinct is) in een ooghenblick weder verandert/ in een soo swaren dinct/ als daer is 'tselbe liqueur van't Quick-silber/ daer t hem in resolbeert: Want so haest als den roock van dit Metael om hoogh comt te ghemooten of te stuppen aen eenich hardt lichaem/ ofte ghenakende tot aen de roude Gheswete der Lucht/ so comt het op de selve stent te wozongelen ende weder in Quick-silber neder te vallen: Ende so men daer weder byper by bynght/ woxt terstont weder roock/ znde van den roock sal men/ sonder verdoeben/ weder tnedrvalck van't liqueur van't Quicksilber hebben/ 'twelcke boozwaer een har stigghe veranderinghe is/ van een soo swaren/ in een soo lichtbeerdighen dinct/ ende weder in't contrarie: dat wel booz een seltsaem dinct/ in de natur/ als ooc in alle dese ende andere vzeambicheden/ die dit Metael heeft/ te achten is/ ende is weerlich dat den Aulcheur van sijn natuere/ gheglorificeert ofte bereerlijcht woode/ de wyle dat alle natuerlijcke Schepfels sijn verbozghen ordonmantien soo promptelijcken zyn obedderende.

Het II. Capittel. VVaer dat het Quick-silber ghevonden wort, ende hoe dat syne over-rijcke *Mijnen* in *Guamavilca*, eerst ontdeckt zyn gheworden.

MEt Quick-silber woxt ghevonden / in een soorte van steen/ daer van ghelijcken t'Vermellioen af comt/ 'twelcke d' Ouderen Minnium plachten te heeten / ende men heeft noch heden daeghs booz een ghewoonte te segghen/ dat de Beelden die met Quick-silber in de Christghen Glazen gheschildert worden/ gheminiereet zyn. Het Minium ofte Vermillioen hebben d' Ouderen grootelijcken gerecheert/ dat booz een gewijede Dertwe houdende/ gelijk als van Plinius gherefereert wort/ seggende: Dat de Romeynen met de selve plachten te bestricken t'aensicht/ van Iupiter, als oock de lichamen der gener die triumpherende inghehaest worden ende dat in Ethiopien, soo wel d' Afgoden/ als oock der Gouverneurs/ d'aensichten met Minio bestricken worden: Oock mede/ dat het Vermellioen in Roomen soo seer geacht was/ ('twelcke daer alleenlijcken van Spagnien ghebracht werde/ alwaer men veel *Mijnen* ende *Putten* van Quick-silber hadde/ ghelijck als men de selve noch tot op den huydigen dach heeft) dat de Romeynen niet en ghehenghen/ 'tselbe Metael in Spagnien bereydt ofte toe-gemaecht te worden/ op dat men daer niet van stelen en mochte/ maer woode in de steenen/ soo gelijk als het nyt de *Mijnen* ghetorcken was/ versegelt ende nae Roomen ghebracht/ alwaer bereydt ende toeghemaecht woode. Daer woode Jaerlijck van Spagnien (namelijcken vpt Andalusien) ghebracht/ ontrent thien duysent Bonden/ 'twelcke de Romeynen booz een oberdadige rijckdom hielden. Hebbe alle dit selve/ van den boozschyden Aulcheur gherefereert/ op dat den ghenen/ die te sien comen t'gene heden daeghs in Peru ongaet/ een vermakken mach wesen. Kennisse te hebben van het gene in booz leden tijden gepasseert is/ met de machtichste Heeren der Werelt. Woxt daerom ghesep/ om dat d'Ingas, Coninghen van Peru, ende d'ingebozen *Indianen* des selven/ een langhe tijt de *Mijnen* van't Quick-silber/ bereyden ende toe-maecten/ sonder noch kans pet van't Quick-silber te weten/ ofte eenighe kemisse daer van te hebben / sonder dat sp daer pet anders van pretendeerden te hebben/ als het Minio ofte t'Vermillioen, 'twelcke sp *Limpi* noemen / dat van haer in grooter eskine ghehouden woode/ ende dat

Plin. lib. 33.

cap. 7.

ende dat booyt selve effect ofte werck/als Plinius van de Romeynen ende Ethiopen ge-
 referreert heeft/te wet en/om hen te bestrycken/ofte henieder aensichten/ende die van
 haeren Afgoden/daer mede te verwen/ 'twelcke d'Indianen wel booy een ghebeyck
 hadden/naemelyken als sy ten oorloogh ginghen/ende ghebeycken dat noch hedens/
 daeghs/als sy eenighe Feesten ofte Dans-spielen aenrechten/ ende noemen dat selve
 Embixarfe, want lieten hen duncken/dat so wanmeer sy d'aensichten also ghe-embixaert
 hadden/dat het een byese ofte verbaertheyt aen jaeghde / ende laten hen nu duncken
 dat het een scaepicheyt is. Tot desen eynde/soo maectten sy in de Gheberghten van
 Guancavilca, ('twelcke in Peru is) by de Stadt van Guamanga, byende onderge abkr-
 gghen van Mijnen,alwaer sy dit Metael upt trocken/ende zijn in sulcker voegen/dat soo
 men hedens daeghs/in dese halen ofte Socabonen (die d'Indianen ghemaccht hebben)
 comt te gaen/men daer in verduwaelt/ sae dat men niet weet hoe men daer weer upt
 comen sal. Doch spliden en maecten van't Quick-silber gheen werck / 'welcke na-
 tuerlyck in de selve materie ofte t'Metael van Vermellioen besloten is/ noch en wisten
 oock niet eens/datter soodanigh en dinc in de Werelt was. Ende dit en was niet al-
 leen by d'Indianen/maer noch oock by de Spaghaerden / die van de selve rijkdom-
 men in langhen menighen tijt/gheen kennisse en hadden/ tot dat goubernerende de
 Licentiaer Castro het Lant van Peru, t'Jaer 66. ende 67. de Mijnen van t'selve Quick-
 silber eerst ontdeckt worde/ 'twelcke gheschiede op dese maniere: Daer is ghecomen
 in handen van een verstantich Man/ghe-naemt Henricke Garcees, een gheboyen Booy-
 tugees/wat van dese roode Aerde/ ofte t'hooysepde Metael, dat d'Indianen Limp
 noemden/ende daerse d'aensichten met bestreken ende tselve wel besiende/ verken-
 det te wesen van't ghene dat men in Spaghen Vermellioen heet. Nu de wijle dat sy wis-
 se/dat het Vermellioen van het selve Metael ghecregen wort/daer t'Quick-silber upt
 comt/soo quam hy terstont te vermoeden/dat de selve Mijnen van Quick-silber moe-
 sien wesen/is daer terstont nae toe gherepft/ende dede d'experientie ende probee, ende
 behont dat alsoo te wesen. Nu zijnde op dese maniere/de Mijnen van Palcas, in de palen
 van Guamanga, ontdeckt/soo zijnder verscheyden nae toe ghetrocken/om t'Quick-sil-
 ber te bereyden/ende dat nae Mexico te hoeren / alwaer t'Silber/booyt Quick-silber
 ghebeneficiert ende berept worde/booy welcke occasie/daer etijck rijck gheworden
 zijn/ende dat niet wensich. Ende de Contrepe van de Mijnen, die men Guancavilca
 noemt/worden terstont met Spaghaerden ende Indianen bewoont/ die om de selve
 oorsake hier nae toe quamen/ ghelijck als daer hedens daeghs noch meer by comen/
 tot de bereydinghe van de selve Mijnen van't Quick-silber / die daer veel ende booy-
 soedich zijn. Onder allen/soo is de Mine, dese van Amador Cabrera hieten/anders de
 los Santos, (dat is/van den Heylighen) ghenaemt / een heerlyck dinc / 'twelcke een
 Clippe is van uptnemende harde steen/zijnde gantsch ende al met Quick-silber booy-
 goten/ende is van soodanighen grootte / datse beslaende is 80. Spaensche varas ofte
 Roeden in de lenghte/ende 40. in de breedde/zijnde dit gheheele dierant over/ onder-
 graben/tot in de diepten van 70. estados ofte Maas lenghten/ende daer mogen meer
 van bye hondert personen t'seffens ende gelijck in arbeiden/ booy de grootte des sel-
 ven. Dese Mijnen worden ontdeckt dooy een Indiaen van Amador de Cabrera, ghe-
 naemt Mavincopa, upt het Booy van Agoria van daen: Amador Cabrera lietse op sy-
 nen naem registreren/waer dooy sy/om t'selve/pleyt met den Fiscael hadde/ende in de
 executien soo worden hem de byachten/ende t'ghebeyck des selven vergunt/om dat
 sy den eersten ontdecker was: Daer nae soo berocht hy't booy twee hondert ende
 bystich duppent Ducaten: Maer hem daer nae dunckende/dat sy in de berooyninghe
 byspoggen ende berocht was/soo wierp hy't weder in't stecht/want sy wilde seggen/
 dat het

dat het meer dan vijf honderd dusent Ducaten weert is: Jaer veel laten hen duncken van een millioen, een seltsaem dinc datter Mijnen van so grooten rijkdom ghebonden worden. In den tijt dat het Land van Peru gheregeert worde dooz Don Francisco de Tolledo, soo quam daer een Man / met namen Pedro Fernandes de Velasco; die in Mexico gheweest hadde, den welken aldaer ghesien hebbende/hoe dat men t Silber dooz t Quick-silver upt trock / heeft voogzghewent ende hem onderwonden t Silber van Potosi met Quick-silver upt te trecken. Tonder soeck hier van ghesaen wesende/ ende bebindende dat het seer wel slaechde/soo begoft men (te weten t Jaer van 71.) in Potosi, t Silber te beneficieren/ende upt te trecken dooz t Quick-silver / dat aldaer van Guancavilca ghebracht worde / twelcke d'uytste ende gheheele remedie / van de selve Mijnen was: Want met het Quick-silver/soo worde daer een oberbloedige meniche van Silber ghetrocken/upt de Metalen die te looz lagen van die sp uytwoy sel selncenden. Want ghelijck als gheseyt is/soo moyt het Silber van t Quick-silver ghepureert/alst dat het sechoon arm/van weprich alloy ende dzoogh is / twelcke de smiltinghe van t byer niet doen en can. De Catholijche Coninck heeft van t graben ofte bereyden der Mijnen van t Quick-silver/sonder eenige oncosten/ofte abontuer te staen/ by de vier hondert dusent pesos aen Mijnen, van een weprich min als 14. Realen t stuk /sonder het ghene noch / dat daer nae dooz t selve/in t beneficieren ofte bereytsel van Potosi, te proffijt comt / twelcke noch een ander groote schat is. Daer worden t een Jaer dooz t ander/upt dese Mijnen van Guancavilca, getrocken ober te acht dusent quintalen Quick-silverg.

Het 12. Capittel. Met Wat conste, dat het Quick-silver uytgetrocken,ende t Silver daer met bereyt ofte ghesuyvert wert.

Met ons nu segghen / hoe dat men t Quick-silver upt treckt / ende hoe dat het Silber daer mede ghepureert ofte ghesuybert wert. Den steen ofte t Metael, daer men t Quick-silver in vint moyt gestooten ende in Potten ghedaen/ende alsoo wel toe ghestopt / op t byer ghestelt/alwaer hem t selve Metael, ofte ghestooten steen / in t smilken/ dooz de cracht van t byer/van t Quick-silver af scheydt/ treckende in exhalation, ofte dampen/onder den roock van t selve byer om hoogh/ende loopt soo lange om hoogh/ tot dat het eenich lichaem ofte hardicheyt is ghemoetende / daer t tegheng aen si upt/alwaert hem ter stont wonghelt ofte versijft. Ende soo dat om hoogh comt/sonder eenich hardt lichaem te ghemoeten/soo treckt dat soo langhe opwaerts aen / tot dat het comt te berouwen/alwaert ter stont versijft/ende alsoo weder neder valt. Nu als de smilkinghe ghedaen is / soo ontdekken si de Potten/ende trecken daer Metael upt / twelcke si soerken te doen/soo warmer die gheheel cont sijn: Want so daer eenigen roock/ofte hayer van der selven quam te racken/aen den genen die dien ontdekken/ soude n ter stont bergeben worden / ende daer van moeten sterben/ ofte daer ten minsten seer qualijck van ghetraecteert: blijven / ofte alle de Landen quijt worden. Om t byer te hebben dat men onder de Metalen sloct / (want daer oberdadich veel hout in berdaen wort) soo heeft een Mijne-graber/met namen Rodrigo de Tores, een seer proffijtelijcke inuentie ghebonden/te weten t ghebyuck van t Hop ofte Cruyt/dat ober alle de gheberghten van Peru seer veel wast/twelcke si albaer Icho heeten / ende is ghesijck het Sparto van Spagnien/daerse de Vjghe-koben af maeken / waer mede sp t byer onderhouvende sijn. Ende is een dinc om te verwonderen / hoe grooten cracht dat dit

dat dit Cruyt ofte Hop heeft/om de selve Metalen te doen smelten/twelcke is gheleyck als Plinius van't Gout verhaelt/dat met den blau van't sroy gesmolten wort/egene met gloepende helen/van sterck hout/niet ghebaen en can worden. Het Quick-silber aldus gesmolten wesende/woyt in leppe farken gedaen/om dat men dat alleen in Aepz betwaren mach/ ende woyt alsoo ghelevert in de Magalijnen ofte Muncti-cuppen des Coninck/ende van daer soo woyt dat te Water nae Arica,ende so voorsz op Westen ofte Schapen van't Lant nae Potosi ghebracht. Daer woyt ghemeynlyken gheresumeert ofte verbaen in't bereytsel der Metalen van Potosi, van ses tot seuen duppent quintalen Jaerlijck/behalven 'tghene/dat noch upt de buyligheyt ghetrocken wort/twelcke is de moer ofte gront van de eerste afspoeinghe der Metalen, die in tebens ghebaen wort. Dese buyligheyt woyt ghebrant ende ghebeneficiert in Ovens/ om Quick-silber datter in ghebleven is/upt te trecken. Daer zyn over de buystich van dese Ovens/ in de contreye van Potosi ende Tarapaia. De quantiteyt der Metalen die ghebeneficiert ofte bereyt worden/moghen wesen/nae rekeninghe van experie ende erbaren lieden/ober de vyne hondert duppent quintalen des Jaers/ van welcker buyligheyt ofte moer (ghebeneficiert wesende) ober de twee duppent quintalen Quick-silbers upt ghetrocken worden. Ende is te weten/dat de qualiteyten der Metalen verscheyden zyn: Want daer zyn Metalen die veel Silbers gheben/ende wepnich Quick-silbers verdoen. A ndere leveren veel upt/ende consumeren ofte verdoen veel. Etliche gheben wepnich/ende verquisten wepnich/ende nae dat men dese Metalen geraect/alsoo is oock 'tgheluck ofte t'ongheluck van veel winste ofte verlies / in de pachtginge ende handelinghe der Metalen: Hoe wel dat het gemeynste ende ordinaris is/ dat een rijck Metael,soo ghelijck als het veel Silbers op bhenght/alsoo is het oock veel Quick-silbers verdoende ende t'arm Metael in't contrarie. Het Metael woyt eerst ver welen de cleyn ghemalen/met de stampers este moeckers ende ghemoyst is/ soo woyt het ghesift/dooz Sisten van gheweven Coper-draet de welcke t'Mael soo cleyn maken/als dat van de ghemeyne sisten: Ende soo dese sisten wel ghesift ofte toegherust zyn/sisten tusschen daech ende nacht wel dertich quintalen. Tmeel van't metael aldus ghesift wesende/woyt in Foyneps cuppen ofte ketels ghebaen/ alwaert met een pikkel verdooft wort/stoytende in elcke buystich quintalen Meels/ buystich quintalen Souts/twelcke ghebaen wort/om dat het Sout de vettheyt van't meel des Metaels (die't van Clep ofte sijck heeft) souden verbijten/ende wech nemen/waer mede t'Silber te beter van't Quick-silber aenghevat wort. Terstont daer nae/soo douwen ofte clepsen sp't Quick-silber dooz een Canesassen doech op het Metael, comende t'Quick-silber daer dooz upt/ghelijck als een douw/oste sweet. Dit gedaen wesende/soo roerense t'Metael met het ander oeen / op dat het altemael met desen douw van't Quick-silber wel vermengt worde. Al-er dat de Foynepsen ghebruntert waren/so wiert het Metael met het Quick-silber veel ende menichmael vermengt ende omgheroert/ende alsoo in Wacken ghestoyt/maectken daer groote ballen af/ghelijck als van Potacerde latende die alsoo etlijke dagen staen/ende als dan soo herincedden sp die wederom ende meermaels/tot soo lange dat haer dochte/dat het Quick-silber met het Silber al inghelijft ofte vereenicht was/waer mede ober de twintich daghen om brachten/ende op t minste neghen daghen. Daer nae/dooz abhys dese creghen/ghelijck als de lust om te verriggen altoos buystich is) onderbonden dat (om den tijt te vercoyten) Coper een groot behulp was/om t'Quick-silber/t'Silber met der haest aen te vatten. Ende hierom soo worden de Foynepsen gheordineert / daerse de groote ketels ofte Cuppen op stellen/om t'Metael met het Sout ende Quick-silber in te stoyten / waerom daer

om daer t'oyer sachtelijcken (in sechere verweffels daer toe ghemaect) ghestoockt woxt soo dat het Quick-silber in den tijt van vijft of ses daghen/ t' Silber al gincroy pozeert ofte inghelijft heeft. Soo wanneer t' haer nu dunckt/ dat het Quick-silber spin deboft ghebaen heeft/ dat is/ t' Silber weynich of veel te vereenighen/ sonder daer van yet te laten/ ende t'selue in sich te supghen/ ghelijck als de Spontie t'water nae hem treckt/ dat incroypozerende/ ende van de Nerde/ Loot/ ende Coper/ daer t' met vermengt ende ghegroept is/ af te scepden/ als dan soo soecken sp dat te ontdecken/ ende upt te crighen/ ende van t' selue Quick-silber af te scepden/ t'welcke ghebaen woedt op dese maniere: Stoyten t' Metael in een Cobbe met water / alwaer sp met ren Water-molcken t' Metael rondsom draepen/ ghelijck als men de Maoskaert ontboet ofte maelt/ als dan soo loopt het Clep ofte slijck van t' Metael, met het water dat af loopt/ upt/ blyvende t' Silber met het Quick-silber/ als het s'waertste/ op de gront van den tobbe gesonken: t' Metael dat albus ober ende ghesoncken blyft / is ghelijck als Zant/ t'welcke sp als van daer upt nemen/ ende dyagent noch eens om te waschen/ ende met eeners in Wachen ofte Water-puiten af te spoelen / waer mede t' Clep ofte t' slijck gantich af gaet/ latende t' Silber met het Quick-silber alleen blyuen / hoe weldatter altoos onder t' slijck ende Clep wel eenich Silver ende Quick-silber met wech loopt/ (dat sp relaves hieten) t'welcke sp daer nae oock noch soecken upt te trecken/ ende te gheneten. Nu dan t' Silber ende Quick-silber albus ghesuyvert wesende / soo dat het begint te glinsteren/ zynde t' slijck ende t' Clep daer gantich ban af / soo nemen sp alle dit Metael/ ende stoyten dat in een doeck/ ende douwent wel dicht upt / waer mede alle t' Quick-silber dat met het Silver niet vereenicht ofte inghelijft en is / daer upt loopt/ blyvende de reste/ ghelijck eenen gemaekten Bal van Silver ende Quick-silber te samen/ in manere ghelijck als t' bupenste met het bimenste van de Amandelen blyft/ alsoe uptghedout zyn. Als nu den bal/ dte daer blyft/ wel uptghedout is / soo heeft sp alleen een seften deel Silbers/ ende vijft deelen Quick-silbers/ in voegen dat/ soo daer blyft een bal van t' seftich pont/ soo zyn de thien ponden daer van/ Silbers/ ende ander vijftich/ Quick-silber. Van dese ballen/ soo maken sp de Pijn-appelen in maniere ghelijck als Supcker-bzooden/ ende hol van binnen/ ende woeden ghemeplijck ende ordinatis van hondert pont ghemaect. Om nu t' Silber van t' Quick-silber te scepden/ soo leggen sp de selue in sterck byer/ alwaer sp dien oberdecken met een aerde Wat in ghedaente als de Drymen ofte Molduren/ van de Supcker-hooden / welcke zyn/ ghelijck als de Kuaensche slaep-muffen / ende bedecken dien met hout-kolen/ t'welcke sp alsoo ontsteken/ waer mede t' Quick-silber in roock exhaleert ofte optreckt/ ende comende om hoogh te stuyten/ tegens d'aerden muts ofte oberdeckel aen/ woxt terstont dick ende dyabbich/ ende comt te distilleren / gelijck als de baye uren ofte dampen van een stebende Pot/ die teghens t'deckel aenhanghen/ dooz een pyp/ in maniere als een Alambick. Ende op deser voeghen/ soo woxt alle het Quick-silber dat ghesdistilleert woxt/ ontfanghen / t'welcke sp alsoo wederom crighen/ blyvende t' Silber alleen/ in de selue soyme ende grootte/ als van te hozen was/ maer in t' gewicht heeft het vijft deelen minder als te hozen/ blyft altemael gheerucht ende spontieachtich / dat een dinc bzeemt om sien is. Van dus danighe twee Pijn-appelen/ woedt een Plaet ofte Broot Silbers ghemaect/ in t' gewicht van vijft of ses en t' seftich Marken/ ende alsoo woxt dat t' essayeren/ quinteren/ ende te marcken ghebracht. Ende t' Silber dat albus met Quick-silber upghetrocken ende ghesuybaert woxt/ is soo sijn / dat het nimmermeer beneden de 2380. van alloy en comt/ zynde soo excellent/ dat het/ om t' selue te werken/ of te bereyden/ noodich is/ van de Silver-smeden/ met eenighe vermenginge van sijn alloy verminders ofte vernebert woede/ gheschiedende t' selue van gelicken/ in de Maente/

de Maime daer 't gheslaghen ende ghemunt wort. Alle dese toymenten/ofte (so men soo segghen wyl) inartelinge moct het Silber passeren/om sijn te worden/ twelcke/ so men dat wel insiet/ een ghesoemede masse ofte deech is/ daer 't Silber van ghema-
len/ ghesift/ ghesneedt/ ghegest/ ende ghebacken wort. Ende behalven dit/ soo wort het
noch ghewaschen ghespoelt/ herwaschen/ gekoocht ende herkoocht/ passerende dooz
stampers ofte Doechers/ listen backen/ sojnepsen/ tobbens/ emmers/ clepsen/ obens/
ende epndighen dooz water ende bper. Het be dit selve willen verhalen/ om dies wille
le dat ick (infiende alle dese artificien in Potofi) als doe begonst 't overdencken/ 't gene
de Schysuere van de Kechtheerdighen sept/ te weten: Colabit eos & purgabit quasi
argentum, als oock 't gene dat van de selve/ op een ander plaets geseyt wordt/ Sicut ar-
gentum purgatum terra purgatum septuplum, dat is dat het Silber/ om geyweert/ ende
van aerde ende clep/ daer 't in groept/ gherassineert ende ghesuyvert te worden/ seber-
maels ghepurgereert wort want is in effect/ seben maels/ dat is soo veel ende mensch-
mael als het ghetoymentereert wort/ tot soo langhe dat het gantsch puer ende sijn blijf:
Also is van ghelijcken de doctryn ofte leere des Heeren/ ende moeten oock wesen de
Zielen/ die van sijn Goddelijcke puereypt deelachtich sullen sijn.

Het 13. Capittel. Van de Artificien, ofte Ingenien, daer men de Metalen
met maelt, ende hoe dat het silver gheessayeert ofte beproeft wort.

Dese materie van 't Silber ende Metalen te besuy-
ten/ soo refereren hier noch twee dinghen om te segghen/ eene is van de
Ingenien ofte Artificien ende malinghe/ ende t'ander van de vroeinghe
ofte t'essperen. Hier hoyn is gheseyt gheweest/ hoe dat het Metael ge-
malen wort/ in 't Quick-silver te moghen ontfanghen. Dese malinghe
wort gebaen/ dooz versieppden ingenien ofte Artificien, waar van eenige van Heerden
omghetrocken worden/ ghelijck als Ros-molens/ ende andere met water/ als Water-
molens/ van dese twee sooyten heeft men een groote menichte. Ende om datter ghe-
menytjcken anders gheen water en is/ dan dat van den regen comt/ soo en is hier in
Potofi niet ghenoech van/ dan alleensycken dype ofte vier Maenden tijts/ twelcke is
December, Ianuarius ende Februarus. Daer sijn Lacken ofte binnen-wateren gemaect/
die in 't begryp hebben/ ontrent dupicnt seben hondert kroeden/ ofte Spaensche Varas,
ende dype Dabemen in de diepten: Dese sijn seben in 't ghetal/ met hare poozten ofte
Slupsen: ende soo wanneer dat het van doen is/ eenige van de selve te ghebruycken/
soo heffen sy de deuten ofte Slupsen op/ ende laten daer 't water alsoo dooz loopen/ t
des bperdaeghs ofte heplighe daghen/ soo slupten sy die weer toe. Soo wanneer dat
de Lacken gantsch vol ende het een goet regghen- Jaer getweest is/ soo duert de maling-
ghe wel is ofte seben Maenden/ in boegen/ dat de lieben in Potofi, ooc dooz 't Silber
om veel waters ende een goet regghen- Jaer sijn bibbende/ ghelijck als men op ander
plaetsen dooz 't kroon ende geynen doet. D'ander Ingenien heeft men in Tarapaia,
(twelcke een Walleys is) gheleghen dype ofte vier mijlen van Potofi, daer een Silber
dooz heen loopt. Ende daer sijn noch op ander contreyen/ ander Ingenien, hebben dese
differentie te weten/ dat eenighe Ingenien sijn van ses stampers/ andere van twaelf/
ende sommighe van veertshien. Het Metael wort ghemalen in D'ijers ofte Moysteren/
alwaer men 't dach ende nacht in stoyt/ ende van daer so wort het ghene, dat ghemalen
is ghebraghen om te siften. Men den Ceber van 't Lach van Potofi, staen 48. Ingenien
van Water-molens/ elck van 8. 10. ende 12. stampers: Ander 4. Ingenien staen een
b'ander

d'ander zijde ghesaemt Tanacoñño. In de Valleje van Tarapaia staen 22. Ingenien, alle dese zijn van Water-molens. Behalven dese / so zijnder in Potofi noch ander 30. Ingenien van Stof-molens / ende bupten Potofi noch etlike andere. Soo veel blijft hiet ende vernuft isse geweest / om 't Silber upt te trecken / welcke epndtlijken gessapeert ofte geprobeert wort / door de Proef-meesters ofte Besienders / die daer van Comickr weghen toe ghestelt zijn / om elke stuk en syn alloy te gheben. Men brenghet de Platen Silvers by den Besiender den welcken op elke een syn getal sielt / want de proebinghe wort ghedaen van vele tessens / siht van elke een stuckken of ende weeght het ghetrouwelijcken / ende leyt het daer nae in een Potken / dat ghemaeckt is van asch / van verjant ende ghemalen ghebeente : Dit ghedaen wesende / soo set hy alle dese Potkens op een rijse. ende in ordene / in den Oven / daer een sterck byer onder stokende / waer mede 't Metael altemael comt te smilten / ende 't ghene dat Aort is / verdwijnt in roock : 't Coper ofte Tin outdoet hem / ende 't Silber blijft excellent ende syn ghelijck als een gloepende kool. Is een wonder dinc / dat so wanneer dat albus geraffineert / ende in liqueur, ofte ghesmolten is / en sal niet eens stopten / al keert men 't schoon met den mont om leegh / noch daer en sal niet een droppel van upt loopen / maer blijft daer vast aen hanghen. Den Essayeur ofte Proef-meester / sant in de coleur ende andere teyckenen berkennen / wanneer geraffineert is / al dan treckt hy de Potkens weder upt den Oven / ende weeght wederom seet subtyllycken elke stuckken op syn selven / besende hoe veel dat het van syn eerste ghewicht ghemindert ofte ghebroken is / want het ghene dat van hooghen alloy is / gebreect ofte seylt wepnich / ende dat van leeghen alloy is / veel : Ende nae dat het vermindert / ofie afghedaen is / soo besiet hy wat alloy ofte met dat het behout / 'welcke hy alsoo min of meer op elke plaets set ofte teyckent. 't Ghewicht is soo delicaet ende subtyl / ende de ghewichtkens ofte grepen / zijn soo cleyn / dat men die met de vingheren niet bat ten en mach / maer men moet die met een nyp-tanghken aen tasten / ende 't weghen gheschiet by 't licht van de keersse / op dat daer gheen windt ofte lucht aen en roere / of by mach comen / die de Ballancen ofte weegh-schaelkens doen betteren / want nae dit wepnich / soo wort de prijs ofte waerdje van een geheele Blaet gestelt : Is boozwaer een delicaet dinc / ende verepscht groote erbarentheyt ende kennisse / van 't welke hem de H. Schipstuerere ooc op verscheden plaetsen is Proffiterende / om te verclaren op wat maniere dat Godt den synen beproeft / als ooch om te noteren ofte aen te wijsen de verschedenheyt der verdiensten / ende waerdicheyt der Zielen / namelijk ken ter plaetsen daer den Propheet Ieremias den tijtel ghegheben wort van Essayeur ofte Proef-meester / om de gheestelijcke waerdigheyt der Menschen ende hare wercken te verclaren ende te kennen / dat epghentlijcke een sake is / van den Gheest Gods / den welcken den ghenen is / die de gheesten der Menschen is weghende. Ende hier mede soo moghen wy ons te beden sicken / soo vele als de materie van 't Silber / Metalen ende Mijnen is belanghende ende passerende boozder aen tot d'ander twee booghestelde / der Planten ende Ghebieten.

Psal. 65.

Pro. 17. 27.

Ierem. 6.

Irou. 19.

Het 14 Capittel. Van de Esmeraulten.

Het sal ebenwel goet wesen / dat wy eerfelijcken yet
 wat segghen van de Esmeraulten de wyle t selbe oock een dierbaer dinc
 is / ghelijck als Gout ende Silber / daer wy van gesept hebben / als oock
 om dat sy van gelycken in Mijnen van Metaeler (gelijck als Plinius seyt)
 ghevonden worden / soo en salt alhier niet buyten propoost comen / daer
 bante handelen. In booyigen tijden / soo was den Esmerault in grooter estime gehou- *plin. lib. 37.*
 den / ende ghelijck als den vermeiden Ruyneur schijft / hadde de derde plaets / onder de *cap. 5.*
 Juweelen nae den Diamant ende de Margant ofte Peerle, maer heden / daeghs so en wor-
 den / noch den Esmerault, noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht / ende dat / door de
 meniche / die Indien van beyde dese sooyten / aen den dach ghebracht heeft. Alleenij-
 ken / soo blijft den Diamant in achttinghe ende by syn waerdhe / t welcke hem niemant
 ontrecken sal / ende nae de selbe / soo worden de fyne Robijnen, ende andere Gheskeen-
 ten / in meerder estime ghehouden / als de Esmeraulten, want de lieden altoos vrienden
 zyn / van singulariteyten / of wat bysonders / ende het ghene dat sy sien / gemeyn te we-
 sen / en achten sy niet. Daer wort vertelt van eenē Spagnaert die in Italien (int eerste
 alse in Indien gevontē worden) eenen Esmeraut was toonende aen eenen Juwelier /
 om nae de pyijs te bereyssen / ende siende den Juwelier / dat se van soo schoonen ghe-
 daente / ende so groot was / septe dat die hondert Ducaten weerdich was : Doe wreeg
 hy hem noch een ander / den welcken hy op drie hondert sette. Hy dit hoorzende / ende
 verleekert wesende / septe hem mede nae syn Herberghe toe / ende wreeg hem een ghe-
 heele kist vol daer van. Den Italiaen soo grooten hoop siende / antwoorde Señor : dese
 gelden maer een Ducat t stuck. Alsoo is het in Indien ende Spagnien oock toe-
 ghegaen / soo dat het oberbloedich binden / van soo grooten rijckdom / deser Gheskeen-
 ten / de waerdijē wech ghenomen heeft. Plinius sielt daer groote excellentien af / seggen- *Plin. lib. 37.*
 de / datter gheen vermakelijcker / lieflijcker noch ghesonder dinc boort ghesicht is : *cap. 5.*
 Waer in hy recht heeft / maer syn autoriteyt heeft wepnich te bedieden / so lange alser
 hier so veel zyn. Van t ander / daer hy vertelt / dat de kroonsche Lelia ghesicht droegh /
 in een hulsel ende cleedt / aen Peerlen ende Esmeraulten, de waerdijē van 400. dupient *plin. lib. 9.*
 Ducaten / souden heden / daeghs met intder van 40. dupient / twee paer cleeren / als *cap. 35.*
 de selve moghen ghemacht worden / zyn op berseheyden plaetsen van Indien gebo-
 den gheweest. De Coninghen van Mexico hielden die in waerden : Iae dat meer is /
 soo hadden elijcken t ghebruyck de neusen te booyboozen / ende daer eenen excellenten
 Esmerault in te draghen / selben die van ghelijcken / in d'aensichten van henlieder Af-
 goden : Maer daer men de meeste abonbantie ghevonden heeft / ende noch heden /
 daeghs bindt / is int nieuwe Coninckrijk van Granaden, ende in Peru by Manta ende
 Puerto viejo, ofte d'oude Haven. Men heeft aldaer binnen int Landt / een plaetse die
 men van de Esmeraulten heet / door de notitte die daer is / van datter veel zyn / al hoe wel
 dat het selbe Landt tot noch toe niet gheronquē stertt ofte overwoomen is. De Esme- *Op de selbe*
 raulten groepen in Steenrosen / ghelijck als Cristal / ghelijck als ick die / in de selbe steen *maniere*
 ghesien hebbe welcke is in maniere ghelijck als een Veete ofte Aker / die / nae t schijnt / *groepen in-*
 so alleengh / hengs glas ende syn wort / want daer waren der elijcke half wit ende groen / *gelijck der o-*
 andere / vornaest wit / sommighe gheheel groen ende perfect / hebben sommighe gesien *bijnen ende*
 soo groot als Noten / ende daer zyn der oock noch wel groeter : Maer ick en weet niet / *saffieren in*
 datter in onsen tijden een van soodanigē grootte / als de Catino, ofte t Juweel dat se in *Cost. An-*
 Genova *dien.*

plin. lib. 37.
cap. 5.

Genova hebben ontdeckt is ghevozen die sp niet recht in so grooten estime/ende hoog
een juweel hou den/cn niet hoog een Reliquie of te heylighdom de wijle het niet be-
den wort/sulc te v. en maer wel eer int contrarie. Doch so excedeert/ si gaet/sonder
comparatie te boven/ t' ggene dat Theophrastus is refererende van den Esmerault, die
de Coninck van Babylon en aende Coninck van Egypten presenteerde de welke had-
de in de lengte vier Cubiten ofte ellen/ ende drie in de breedte: Ende oock / dat in den
Tempel van Iup ter een naelbe ghemaeckt was / van vier Esmeraulten, hebbende 40.
ellen in de lengte/ende in de breedte op plaetsen vier/ende op oopden t' vee/ende datter
by spuren tyt in Tyro in den Tempe van Hercule, eenen Esmeraulten Juuar was / sal by
abon: u r gheweest hebben: (ghelijck als Plinius sept) van Zoene-steen/ die den Esme-
rault ghe ijck is/waerom valcken Esmerault ghe-naemt wort: Ghelijck als sommighe
willen segghen/dat sekere Pilaren in de Hoofst-kercke van Cordua die daer ghestaen
hebben van die tijdt af/ dat het een Melquita was / van de Machometiter Coninghen
Miramamolines die in Cordua geregeert hebben) van Esmerault-steen souden wesen.
In de Vloot van t' Jaer 87. daer ik mede wyl Indien quam / quamen twee kisten
met Esmeraulten, zijnde ten minste elcke kiste van vier Arroben gewichts/ waer een
men d'oberbloedicheyt/die daer van zyn/sien mach. De heylige Scrijpsuere is den Es-
merault celeberende / als een sere dierbaer Juweel / ende wort oock als sulc ghe-
stelt/onder de preeuse ghesteeuten/ die de hooghe Priester in den West-lap droegh/
als oock onder de ghene die be mueren van t' Hemelsche Jerusalem berieren.

Exo. 29. 39.
Apoc. 21.

Het 15. Capittel. Van de Peerlen.

Nedemael dat wy handelende zijn / van de principa-
paelste Rijckdommen die van Indien gebracht worden / soo en ist geen
reden / dat wy de Peerlen bergheren / die d' Ouders Mar
de/welcker waerdicheyt int eerste so veel geacht was/d t de selve geho-
de/voorz een dinc/dat alleenlijcke de gene/die van Continuyt
afocinste waren/toebeschoorde. Hedens daegs so is de menicheyt des selve so veel datter
(tot bande Swartinnen ofte Slavinnen toe, sroeren van Peerlen gedragen worden/
groepen in de Oesters ofte Zee-Schelpen/te weten/binnen in de Ditsch: Ende is m
sels ghebeurt dat se k int eten van etlycke Oesters/daer Peerlen in ghebonden hebbe.
De Schelpen hebben van binnen eenen Hemelschen levende colour/ daer / op sommig-
ghe plaetsen/ lepels (diese van Nicar noemen) van genaectit worden. De Peerlen zijt
op verscheppen maniere/soo in de groote gedaente colur/ als in de gladdicheyt/waer-
om oock de pyjs differents is. Eenighe worden gheheeren/ave Maria. om dat sp zyn/
gelijck als clepne Cozalkens van een vyftich/ ander Pater-Nosters, om dat se dick zyn.
Daer worden seiden twee ghebonden/ die ghelijck ende eenparich zyn in de grootte/
ghebante ende colur / waer dooz de selve van de Romeynen (naet Plinius referent)
uniones ofte bereeniche/dat is eenparich ende ghelijck) gheenoemt worden. So wan-
neer dat men ghepraecht te binden/twee die in alle s ober een comen / soo comen sp tot
eenen hooghen pyjs/namelijcken om dooz Kingghen ofte Juweelen te ghebuycken.
Ick hebbe sommighe pelen gesien/die op dupsenben van Ducaten geestimeert wor-
den/al hoe wel dat het selve niet te gelijcken was/met de waerdigh/ van de twee Peer-
len van Cleopatra, die (ghelijck Plinius bertelt) elck een/ ghegolden souden hebben/ hon-
dert dupsent Ducaten/waer in de selve Sotte Coninginne/t' wedtspel wan / dat se
met Marco Antonio ghebaen hadde / van in een abortimael oper de hondert dupsent
Ducaten

In Portu-
gals Indie
hebben se
van dese le-
pels / ghe-
naemt Ma-
dre Perola of-
te Moeder
bande Peer-
len, als men
in myn te-
nerario sien
mach.

plin. lib. 9.
cap. 35.

Idem.

Durante berguiften: Want als de spijfen ende gherichten bereypt waren/ so wierp
 sy een van dese Peerlen in stercken azijn/ ende gesmolten ofte outdaen wesende/ zwaig-
 den die in. **D**ander seyt men/ dat in twee ghebeelt wesende/ geset woeden in de Pan-
 toen van Kroonen/ in d'ooringen van't beelt van Venus, ende van den anderen Clodio
 (Sone van den Farfante ofte Tragico Elopo) woxt bertelt/ dat hy in een Bancket / elc-
 ken ghenooden/ ofte peber gast/ dede gheben / onder ander gherichten/ een costelycke
 Peerle, in Azijn outdaen ofte ghesmolten / om de freeste magnifich ende heerlyck te
 maken/ t'welcke al te mael Sotternijen van dien tyden waren: Zynde eventwel daer/
 om die van onsen te zghenwoozighen tijdt/ niet minder, bewijle wy ghesien hebben/
 dat niet alleenlycken de Hoeden/ Bonetten ende Cranssen / maer oock de Leer/ keng
 ende Chapinen/ dat zyn de Spaensche Vrouwen Schoonen ofte Stompen/ van de ge-
 meyne Vrouwen/ vol ende dick/ met Peerlen bestickt zyn. **D**e Peerlen woeden op ver-
 schepden plaecten van Indien ghebonden / maer daer sy alderoerbloedichste zyn is
 in de Zuyder Zee by Panamá daer men d' Eplanden heeft die om dese oorzake/ van de
 Peerlen gheheten woeden. **D**och daer sy in meerder quantiteyt / ende bet'er ghevisst
 woeden/ is in de Zuyt-Zee / by de Riviere die men noemt de la Haçha, dat is van de
 Coortse ghelept. **A**lhier quam ick te verstaen/ hoe dat sy met dese neringhe omgyn-
 ghen/ t'welcke geschiet met genoech oncosien ende moepten/ van de arme Dupckers/

de welke ses/ neghen/ sae oock twaelf Dade men onder t' Water Dupcken/ om d'Oe-
 sters te soeken/ die gem' puycken ende ordinaris onder aen de Zee-Clippen vast lig-
 ghen/ daer sy die afrucken/ ende hen daer me laden/ ende swimmen daer alsoo met om
 hoogh die in de Casoas ofte Schuyckens neersjontende/ alwaer sy die dan openen en-
 de den Schat/ die daer binnen in is/ uyt trecken. **T**water van der Zee / is op de selbe
 contrepes seer cout om te lijde/ maer den aerbeyt van den aesse m/ een vserendeel wyza/
 ende by wjlen een half wy/ onder Water in te houden / ende d'Oesters op te crabbe-
 len/ is veel meer. **E**nde op dat sy den aessen langhe moghen in houden/ so doen sy/ dat
 d'arme Buzos ofte Dupckers / weynich ende seer dyoghe cost eten / ende dat sy oock
 volherdich/

In Oost-
 Indië wo-
 den ooc me-
 inche van
 Peerlen ghe-

bonden/ban
die men
ghemaelich
noemt / die
in goetheyt
en waerdige
die van West
Indien ber-
te te boben
gaen. Hoe es
waer dat de
selve gebo-
den ofte ghe-
bist worden/
mach in
nijn Itine-
rario ghesien
ende gese-
worden.

Cap. 16.

Historie Natural van West-Indien.

volherdich/sober ende kupsich zijn in boeghen/dat de begeerlijckheyt/ oock haer abstin-
nentie ende continencie heeft / al hoe wel dat het teghens haeren danck is. De Perlen
worden op verscheyden manieren bereyt ende doorbooydt/on snieren afte maechen:
Men heeft er ober al/waer dat men comt/overbloedicheydt van. Het Jaer van 87-
soo hebbe ick int Memoriael gesien/batter van Indien quam/ te weten/voor den Co-
ritnick/achtien marchen Perlen, met noch andere drie kisten bol/ende booy particu-
liere personen 1264. marchen/ende behalven dit / noch ander seuen groote Potten
bol/ ongheweghen / t welcke men op ander tijden booy een Fabiel ghehouden soude
hebben.

Het. 16 Capittel. Van't Broot van Indien, ende van't Mays.

Ncomende tot de Planten, so sullen wy handelen/van
de ghene die d'epghenste van Indien zijn / ende daer nae van de ghe-
mepnie van't selve Landt/ ende die van Europa. Nu de wijze dat de
Planten principaelijcken ghescheyden sijn geweest/ tot het onderhout van
den Mensch/zijnde t principaelste daer sy met geboert wort/ het broot
soo salt goet wesen te segghen/ wat broodt dat men in Indien heeft / ende wat d'ick
dat sy in de plaets van broodt gebuycken. Hebben van gheselicken aldaer in ghe-
buycken den naem van't broot/met de eyghenschappen van haerlieder Tale/t wel-
ke sy in Peru,Tanta noemen/ende op ander plaetsen wort het op ander manieren ghe-
heeten. Waer de qualiteyt en substantie van't broot / dat d'Indianen gebuycken/ is
seer verscheyden van't onse want men en vint niet/datse eenighe sooyte van Carwe/
noch Garst/noch Millio ofte Geers/ noch Haber/nochte eenighe andere Gnanen (die
men in Europa booy broot is gebuycken) noch hebben/maer hadden in de plaets
van dien/andere sooyten van Gnanen ende wortelen/onder allen t Gnanen van't Mays,
(t welcke met recht de principaelste plaets heeft) dat in Castillen, Carwe van Indien/
ende in Italien, kroon van Turckijen, gheheeten wort/soo ghelijck als in de contreye
van de oude Werelt (t welcke is Europa, Asia ende Africa) t Gnanen dat de lieden alder-
ghemepnst is de Carwe ofte t kroon is / alsoo is oock in de contreye van't nieuwe
Orbis ofte Werelt t Gnanen van't Mays gheweest/ende noch is/ende is bpnact in alle
die Ryschen van West-Indien ghebonden gheweest/te weten/in Perua, nieu Spagnien,
int nieuwe Coninckrijk, in Guatimala, in Chile, t gantsche vaste Landt ober: Waer in
d' Eplanden/van te Hoefwaert/ t welcke sijn Cuba, Española, Iamaica, Sant Iuan, en
weet niet datse het Mays in booygghen tijden ghebuycken hebben/ gebuycken heden
daeghs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terfont van sulen segghen. Mays en
dunct niet/dat het Geyn van't Mays, in cracht ende voetsel/ minder/alst kroon is/
is groter ende heeter / ende genereert bloet/waer booy het de gene/die dat van nicus
eers eten/(soo sy dat in overbloet ghenutten)placht gheswellen ende schoyft te beroo-
sacken/waer aen niet. ende elke Riet heeft sy kroon Appen/daer Gnanen aen ghe-
hecht is: Ende hoe wel dat het grove Gnanen sijn / soo sijn sy nochtans veel / want
men heeft in eenighe seuen hondert Gnanen ghelet: Wort met de hant ghesaeyt oft
ghesicken/ende niet gheskropt: Wil heere ende bochtighe aerde hebben/ ende t waf
op veel plaetsen van Indien/in grooter overbloet. Die hondert Hanegas ofte Sche-
pels te rijghen/van een/die men ghesaeyt heeft/en is niet selsfac mis / noch vzeemdt:
Daer is oock int Mays onderschept/gelijck als int kroon/ zijnde t eene groef ende sub-
stantiael/ende t ander cleyn ende brooyt/t welcke sy Moroch heeten. De bladen ende
t groene

t'groene niet van't Mays, is een uptghelesen cost hoor de Heerden / ende doogh wesen / dient oock in de plaets van strop of hoo: Oock soo is t' selve Gyaen ofte hoozn van nieerder voetsel hoor de Heerden ende Maepjen / als de Barst: Ja een opduarist binck in de selve contreyen dat men ghelwaerschout is / de Beesten te dyncken te geben / eer dat spr't Mays eten: Want soo sp come a te dyncken op eten / tullen daer van zwillen ende ben hoest krijghen / ghelijck als de Tarwe van ghelijcken oock doet. Thooft der Indianen als het Mays, eten dat ghemeynlijck in ghehoockt / zynde alsoo gheheel in Spanen ende noch heet t'welcke sp More herten / gelijck als de Chinen eoz de Japonen t'kijns van ghelijcken / met hiet Water ghehoockt eten / somwijlen eten sp dat oock gheroost ofte ghehaden. Darr is Mays, t'welcke ront ende grof is / als dat van de Lucanas, t'welcke de Spagnacerden / geroost in d' asche / vooz een ierkerne et en / ende heeft beter smaack / als gherooste ofte ghehaden Arweten. Een ander maniere / om dat costelijcker te eten / is t'Mays te malen / ende van't Meel / beech / ende daer van Caerten te maken / dese op t'opre legghen / ende alsoo heet op de Caselsetten / welke op sommighe plaetsen Arepas gheheeten worden. Maeken insgelyc van't selve beech / ronde koecken / die sp op een sekere maniere weten te stofferen / om te moghen breken / ende worden vooz leekernije ghegeten. Nu op batter in de Indiaense coeken / oock geen curieu / hept en soudent ghebraken / soo hebben sp geinbenteert / van't selve beech een sekere maniere van Pastepen te maken / ende van de bloem van't meel / met supcker vermengt / maken sp Crakelinghen / Bischupkens / ende andere diergelijcke snateringhe / ofte sooment hesten mach. T'Mays en is d' Indianen niet alleentijck hoor t' Wrood bieder ende / maer dient hen van ghelijcken / vooz Wijn / want maken oock van't selve / henliedert dyncken / daer sp hen veel eer in broncken dyncken / als in Wijn van Dypben. Den Wijn van't Mays, die men in Peru, Aqua, ende vooz een gemeyn Dorabel van Andien / Chicha heet / wozt op verscheppen manieren toegemaect / waer van't aldercrachtichste ghemaect wozt / op de maniere alst Bier / te weten / wepken eersteijcken t' Gyaen van't Mays, tot soo langhe / dat het begint te schieten / ende als dan so houwen sp dat op een sekere maniere / ende comt soo crachtich te worden / dat het een / in wepnich stooten / ter neer velt. Dit wozt in Peru, Sora ghehecten / ende is van de Wet gheprohibeert ofte verboden / om de groote schade die daer upt spuyt / want maecht een uptinnich broncken: Doch en vraghen niet veel nae de Wet noch en wozt daerom niet eens naeghelaten / maecten daer haer Danssen met / ende dynckent gheheele nachten ende daghen ober. Dese maniere van broncken te maken / te weten / van gewepete granen ende daer nae gebouwe om broncken te worden. *Is / plin. lib. 14. cap. 22.* nae dat Plinius refereert / in ouden tijden een gebuyt gewees / in Spagnien, Vranckrijck ende in anderen Hobbincken gelijc als men heden daerghs noch in Nederlandt is ghebruyckende / t' Bier dat met de Spanen van de Gerste gemact is. Een ander maniere van't Aqua ofte Chicha te make / is t'Mays te kouwē / makede suer dessem ofte heft / van't gene dat sp also kouwē / t'welcke daer nae gefobe ofte gebouwen wozt. En is ooc noch een opinie der Indianen / dat het selve / om goet suerde essen te wede / ge kout moet wesen / dooz ober / berrotte / ofte verschumpelde Vrouwen / t'welcke allen ban te hoopen / eggen / een wasginge maecht / ende zyliden en stooten der haer niet eens an / int selve Bier ofte Wijn te dyncken. De supberste ende ghesoutste maniere / ende t' gene dat alderminst beruiberet ofte ontstelt maecht / is van't geroost Mays, die wozt van de geschietste ende eerlijckste Indianen / als ooc van etijcke Spagnacerden / dooz Medocrijn ghebruyckt / want bevinden in t' sreckt / dat het vooz de nieren / ende om wel te wateren / eenen seer ghesonden brack is / waer dooz daer in Andien selven soodant ghyen ghebrack ofte krankheyt gebonden wozt / ende dat / dooz d' ustantie van henliedert

Gerooste ofte ghehaden Arweten in der asche / wozt in Spaen ghekenge ghegeten.

Chuca te dyrcken. Wilt Mays noch teer ende in sijn apjen is/soo woxt het van d'Indi-
 nen ende Sijn naerden voor Leckernijge ghegheten / te weten / ghebraden ofte ghe-
 roost/ende in Mel k ghesoden/doent oock in Pot- sijnen/want is een goede sausse/de
 Dupskens ofte doppen van't Mays (die seer vet sijn) dienen haer voor Boer / in de
 plaets van Olyve/in boegen dat het Mays in Indien is die ende vooz de Beesten/vooz
 de Menschen/vooz Broot/vooz Wijn/ende vooz Ote. Daerom soo septe den Vice
 Roy Don Francisco de Toledo, dat Peru twee di-ge hadde van rijdom ende substanc-
 tie/te weten/Mays endet. Dee van't Landt/waer in hy groot gelijck hadde / want
 beede dese dinghen sijn tot dupsenterlep dinghen dienstig. Van waert Mays eerst in
 Indien ghecomen is ende waerom dat dit so proffijtelijcken Gaen/In Italien, Gaen
 van Turkijen ghenaeint woxt/soude ick beter w-ten te braghen/ als te seggen/ want
 en binde/in effect/onder d'Gaderen gantsch geen spoor van dese generacie / al hoe wel
 dat het Millio ofte Geers (welcke Plinius schrijft, in Ita-ten/ w-rt Indien gecomen te
 wesen / thien Jaeren te boozen (als hy't selve was schryvende) eenighe ghelijckenisse
 heeft met het Mays, int gene daer hy sept/ dat het graen is/ende dat het aen fact was/
 ende met bladen bedeckt woxt/ende dat het aent eynde/ gelijck als hant/ende oock seer
 bruyctbaer is/soo en count evenwel alle t'selve/met het Geers/ dat men ghemeinlijck
 sijn Regeeringhe beelachtich ghemaect heeft / ghebrade die van dit Orbis/ ofte
 Werelt t'koozn/ welcke t'principaelste boetsel der Menschen is / ende die van In-
 dien/Mays/welcke nae't koozn de tweede plaets heeft/vooz boetsel ende onderhout
 der Menschen ende Beesten.

Het 17. Capiteel. Van de Yucas, Caçavi, Papas, Chunos, ende
 t'Rijs.

P sommighe plaetsen van Indien / ghebruycken se
 een soorte van broot / welcke sy Caçavi heeten/dat van een seckerer woxt-
 tel (ghenaemt Yuca.) ghemaect woxt. Dese Yuca is een groote dicke
 woxt/ die welcken sy eensveels aen riepne stucken sijn/ende raspen/
 ende alsoo/ghelijck als met een Pars wtdouwen/soo is alsoan/ tgeene
 datter blijft gelijck als een dunne Caerte/ ofte Wasel-koerck/ die seer groot ende breet/
 ende bynaest gelijck als een adarga (dat is een Spaens-leren schijt/ die men te Deer-
 de ghebruyct) is / welcke alsoo ghebroocht zijnde/ henscheder Broodt is/ dat sy en-
 doch is een last dinc/ende sonder smaect/ evenwel ghesont / ende van groot boetsel/
 waer dooz wy vooz een gewoonte hadden/ te seggen (als wy int Eplandt la Espaniola
 waren dat het een rechte cost was / te ghens de gulschept / want men mach het wel
 sonder eenighe argernisse ofte beschreemtinghe eten/sonder dat den appetijt / ofte lust
 des selven/eenighe oberbaedt beroojsaerken sal / ont Caçavi te moghen eten/ soo moet
 men t'selbe eer't weycken/want is sram ende rau/woxt seer liehlijcken met water
 ofte sop gheweyckt/want is goet/ende swelt seer/maer in melck ende in Bieten Heu-
 nich/doch oock in Wijn/wilt qualijck doozmatten/ ofte weycken / want en wilt niet
 doozdinghen/ghelijck als Broodt van't koozn wel doet. Daer is van dit Caçavi,
 een soorte die bestaer is/ de welcke ghemaect woxt van de Bloemen die sy Xauxau
 noemen/ die in de selve contrepren in werden ghouten worden: Waer ick soude van
 mijnent halven/vooz beter achten/ een stuck Broots/al waert noch soo hart en bypn.
 Ja een wonder dinc/ dat het sap ofte t'nat (dat van de Wortel/daer sy Caçavi af
 maken/

maken/uptghebout wort een dootlijck sijn is / want soerent selve quam te dincien
 sien soude een om hals brengen ende dooden/zijnde niet teghenstaende/ de substantie/
 die daer over sijt/een ghesont Bzoodd als gheseyt is. Daer is een sooyte van Yuca,
 die sp soet noemen/de welke t'booy epde sijn int sap niet en heeft. Dese Yuca wort
 al'oo met Wortel niet al ghesoden/ ofte ghebraden ghegheeten/ ende is een goede cost.
 Het Cacavi mach langhen tijdt bueren/ waarom he t oock onder de Zeebarendelicken
 in de plaets van Bichup/ ghebrupst wort. Daer men dese cost aldermeest us'ert/
 is in de Eplanden die men noemt van te Loefwaert t'welcke zijn/ als boben gheseyt
 is/Santa Domingo, Cuba Puerto rico, Iamaica ende stijcke andere van de selve passagie
 booy ooyfaeck: datter gheen kroon noch oock Mays, ofte seer g'wiltken wassen wil/
 want so haest alst kroon gesaeyt is / so comt het terslont met een groote frishheyt op/
 doch soo onghelijck ende onesseiv dat men niet en mach plucken/ om dies wile dat op
 een Acker/ende op eenen tijt/ soo ist t'ene half rijp/ t'ander gantsch rijp ende doz/ ende
 t derde begint eerst te schieten: t'ene staet hoogh/ ende t'ander leegh: t'ene is al te
 mael Gys ofte Groen-Cruyt/ende t'ander t'ene mael groen: Ende al hoe wel dat
 men daer Acker-Liet en ghebracht heeft/om te besien/ of men daer eenighe Bouwe-
 rye van kroon conde maken/en connen daer ebenwel gheen reynde teghen vinden/
 ende dat dooz de qualiteyt van t' Aertrijck. Daer wort Aert van nieu Spagnien, t'se
 van Spagnien, ofte van Canarien ghebracht/marr water soo bochtich/ datter t' Bzooy
 by-nae van gheenighe smaeck noch proffyt is. D's wy daer Misse vreden/ soo waren
 ende buygt en ons de Historen so slap in de hande ghelijck als of het nat Pampier ge-
 weest hadde t'welcke d'overdadtighe bochticheyt / ghelijckelicken met de hitte (die
 men aldaer int selve Landt heeft) is berooyakende/ een ander overbadtsepeyt/ in con-
 trarie is het ghene / dat op ander plaetsen van Indien/ t' Bzoood van t' kroon ende
 t' May. wech niet/ ghelijck als daer is/ de hooghhe der Gheberghten van Peru, ende
 de Provincien die men heet van t' Colloa, t'welcke t' meestendeel van t' selve Rijkke is/
 alwaer de ghetempertheyt soo cout ende dzoogh is / dat het gheen plaets heeft / om
 t' kroon ende t' Mays te moghen wassen/ in welker plaets d' Indianen een ander sooy-
 te van Wortelen ghebrupken/ diese Papas noemen/ de welke zijn in ghedaente ghe-
 lijck als aerden turcken / hebbende boben op een deyn hoopken bladen. Dese Papas
 trecken sp upt/ ende laten die alsoo in de Son wel dzooghen/ als van soo doen sp die aen-
 stucken bycken/ ende maken daer af t' ghene sp Chuño heeten/ t'welck men alsoo lan-
 ghen tijt bewaren mach / ende is hen dienende booy Bzoood / ende daer wort int sel-
 ve Rijk een groote handelinghe met dit Chuño gebreken na de Mijne van Porosi toe. De
 selve Papas worden oock/ alse noch groen zijn/ ghesoden ofte gebraden/ gegeten. Daer
 is noch e' beter sooyte van Papas, die op heeter plaetsen wassen/ waer van sp een s' here
 cost ofte Portagie make / die sp Loco heeten: Sp rijcken/ dat het Wortelen. Ie het
 Bzoood van t' selve Landt is. Ende soo wanneer dat het Jaer hier van goet is / soo
 zijn sp wel te byeden/ want worden veel tijds van de mist ende coude/ alse noch in der
 Werden staen/ beschadicht / dooz de groote coude ende onghetempertheyt des selben
 Geweste. Het Mays wort daer ghebracht van upt de Dalpen ende der Zee-
 Custen/ ende de wel gheselde Spagnarden/ die in de selbe contrereyn wonen/ laten daer
 Aert ende kroon byenghen/ t'welcke aldaer (om dat het Ghebergte dzoogh is) wel
 geconsidereert ende bewaert / als oock goet Bzoood af ghebrachten wort. Op ander
 plaetsen van Indien/ als daer is/ in de Eplanden Phillipinas, ghebrupken sp t' Rijjs/
 in de plaets van Bzooy t'welcke in alle t' selve Landt/ als oock in China, uptghelesen
 wel was/ ende is van veel ende seer goeder substantie/ kokent/ ende ghetent/ alsoo heet/
 in porcelaynen, ofte ander schotelen/ met Water met al/ ende vermenghent al dan met
 hare toe-

Dit selve ge-
 bruyck van
 Rijjs vreden
 in de plaets
 van Bzooy

heel dat of
de Doz-
gaels In-
dien, als in
michtinera-
rio ghesien
mach wor-
det.

hare toefijfen. **M**aken insghelijc / op veel plaatsen haerlieder **Wijnen** ofte **dranken** van t selve **Kijs** / **welcke** sp eerst **wepcken** / ende daer nae **brouten** in maniere gelijck als men t **Wier** in **Wederlant** / ofte t **Acua**, in **Peru** doet. **Het Kijs** is een **cost** / dat oer de **gantsche Werelt** **wepnick** min **ghebruyck** **woydt** / als t **Koozn** ende t **Mays**, **jae** by **abontuer** **meer** / **want** **behalven** **China**, **Japon**, **de Phillippine**, en t **meestendeel** **van Oost** **Indien**, **soo** is in **Africa** ende **Ethiopian**, t **Kijs** **ghemeynste** **Gyaen** ofte **Coorn** / **kerpsche** **deel** **vochtchepts** / ende t **Wettrijck** **moet** **bynaest** **onder Water** / ende **Wozassich** **wesfen**. In **Europa**, in **Peru** ende **Mexico** **daer** t **Coorn** is / **eet** **men** t **Kijs** **voorz** **een** **ghe** **recht** **ofte** **toefijfs** **ende** **niet** **voorz** **Wroodt** / **dat** **hokende** **met** **Melck** / **ofte** **Wet** **van** **den** **Dot** / **ende** **op** **ander** **manieren**. **W** **el** **derupt** **gelesen** **te** **Kijs** / **is** **het** **gene** **dat** **van** **de** **Ep** **landen** **Phillippine** **ende** **China** **comt** / **als** **gesept** **is**. **Dat** **is** **nu** **genoech** **om** **te** **verstaen** / **wat** **dat** **men** **in** **Indien** **voorz** **Wroodt** **is** **ghebruyckende**.

Het 18. Capittel. Van verscheyden VVortelen van Indien.

A **hoe** **wel** **dat** **Landt** **van** **herwaerts** **oer** **in** **bruch** **ten** **ende** **Oost** / **dat** **boben** **der** **aerden** **wast** **ofte** **groept** / **heel** **abonbanter** **ende** **oberbloediger** **is** / **dooz** **de** **groote** **berfchepdenheyt** **van** **Oost** **boornē** **ende** **Planten** **die** **men** **daer** **heeft** / **niet** **teghenstaende** **soo** **dunckt** **my** / **dat** **in** **Wortelen** **ende** **eet** **bare** **waren** / **van** **oer** **der** **aerden** / **de** **menfche** **vau** **aldaer** / **meer** **der** **is** : **W** **ant** **van** **dese** **sooyte** **heeft** **men** **alhier** **Kadjjen** / **Kapen** / **Wortelen** / **Cicozop** / **Muyjn** / **Loock** / **ende** **etlijcke** **andere** **proffytelijcke** **Wortelen** / **maer** **aldaer** **zijnder** **soo** **heel** / **dat** **sp** **ontelbaer** **zijn**. **D**e **ghene** **die** **my** **nu** **in** **den** **fin** **comen** / **ende** **dat** / **behalven** **de** **Papas**, **die** **de** **wynpaelte** **zijn** / **zijn** **dese** / **te** **weten** / **Ocas**, **Yanocas**, **Camotes**, **Batates**, **Xiquimas**, **Yuca**, **Cochucho**, **Cavi**, **Tofora**, **Mani**, **ende** **andere** **dupfentberley** **sooyten** / **die** **my** **niet** **en** **ghedencken** : **D**aer **zijn** **etlijcke** **van** **de** **selve** **in** **Europa** **ghebracht** / **als** **darr** **zijn** **de** **Batates**, **die** **voorz** **een** **smakelijck** **dinck** **ghegheten** **woyden** : **A**lso **zijn** **van** **ghelijcken** **nae** **Indien** **ghevoert** / **de** **Wortelen** **van** **herwaerts** **oer**. **E**nde **die** **van** **daer** / **hebbē** **noch** **dit** **dooz** **deel** / **dat** **de** **dingen** **van** **Europa** **veel** **beter** **in** **Indien** **wasschen** **groeyen** / **als** **die** **van** **Indien** **in** **Europa**, **waer** **van** **my** **dunet** **d'oorfakē** **te** **wesen** / **om** **dat** **mē** **aldaer** **meer** **berfchepdenheyt** **van** **getempertheyt** **heeft** / **als** **hier** / **waer** **dooz** **het** **al** **daer** **ooc** **lichter** **is** / **de** **plantē** **te** **accommodere** / **nae** **de** **getempertheyt** **diese** **berespffen**. **O**c **mede** **so** **wassen** **etlijcke** **dingen** **van** **hier** / **veel** **beter** **in** **Indien**, **want** **Muyjn** / **Loock** **en** **ij** **wortelen** **en** **comen** **in** **Spaguten** **niet** **beter** **wesē** / **alffe** **in** **Peru** **zijn**. **D**e **Kapen** **zijnder** **so** **seer** **aengegroeyt** / **datse** **op** **plactē** **in** **de** **wege** **zijn** : **I**n **fulcker** **woegen** / **dat** **my** **geaffimeert** **is** / **datse** **(om** **sonnighe** **placten** **met** **Coorn** **te** **befaeppen)** **hen** / **dooz** **de** **menichte** **der** **Kapen** / **die** **daer** **aenghegroeyt** **waren** / **niet** **betweeren** **ofte** **redden** **conden** **Kadjjen** / **soo** **dick** **als** **een** **Wans** **arm** / **seer** **tender** / **ende** **van** **een** **seer** **goede** **finack** / **hebben** **wy** **daer** **dick** **wijs** **ghesien**. **V**an **de** **Wortelen** **boben** **verhaelt** / **zijn** **sonnighe** **ghemeyne** **eetbare** **spijen** / **ghelijck** **als** **Camotes**, **die** **ghebraden** **wesende** / **voorz** **frupt** **ofte** **Wet** **wepnen** **dienen**. **D**aer **zijn** **ander** / **die** **dienen** **voorz** **leckerrijē** / **als** **de** **Cochucho**, t **welcke** **een** **cleynende** **soet** **Wortelken** **is** / **die** **sonnighe** **tot** **meerder** **leckerrijē** **placten** **te** **confiten**. **A**ndere **dienen** **om** **te** **verroelen** / **ghelijck** **als** **de** **Xiquima**, **die** **seer** **cout** **ende** **vochtich** **is** / **ende** **dient** **des** **Somers** / **in** **den** **tijt** **van** **den** **Doght** / **om** **te** **verroelen** / **ende** **den** **dozft** **te** **verstaen**. **M**aer **voorz** **substantie** **ende** **voetfel** / **soo** **hebben** **de** **Papas** **ende** **Ocas** **avantage** **ofte** **woozdel**. **V**an **de** **Wortelen** **van** **Europa** ; **soo** **zijn** **d'Indianen**, t **Loock** **boben** **al** **estimerende** / **t** **welcke** **sp** **houden** **voorz** **een** **dinck** **van** **grooter** **impoztantie** /

Dusdanighe
Batates was-
fen ooc in de
Wlaensche
Eplanden /
die seer goet
ende schoon
zijn / en dat
in groote me-
nichte.

Dusdanighe
dike en fina-
keijcke Ka-
djjen heeft
men in Oost
Indien in
groote ober-
bloet.

tantie/waer in sy gheen onghelyck hebben: Want nae dat sy t'wel van goeder herten ende veel eten/ende dat soo rau alst upt der aerden comt/so beschermt ende verwarmt het haer de maegh.

Het 29. Capittel. Van verscheyden soorten van groene cruydeⁿ ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pijn-Appellenⁿ Fruytken van Chile.ende Pruymen heeten.

Nedemael daer wy van de minste Planten begonnen hebben/so mogen wy sychtelijcken segghen/het ghene dat de groentesheyt ende Hoff-cruyden aengaet t'welcke van de Latijnen Arbusta geseeten wort/ende is alle het gene dat gheen Boomen comen te wesen. Daer zyn etlijcke soorten van dese Arbusten, ofte Hoff-Planten in Indien, die vanser goeden sinaeck zyn: D'eerste Spaguaerden hebben deel van dese Indiaensche dingen/ Spaensche namen gegeben/ende dat naer andere daerse eertgeghelikenisse met schenen te hebben/ghelyck als daer zyn Pijn-appelen/ Comcommers ende Pruymen/zynde niet teghenstaende n de vruchten seer verscheyden/ende sonder comparatie/noch deel meer/sint ghene sy (van de ghene die men in Spagnien met dese namen noemt) differeren ende verschillen. De Pijn-appelen zyn in de gedaente van buyten/als oock in de groote/ghelyck als de Spaensche Pijn-appelen/doch van binnen zyn se t'eenemaal verschillende / want en hebben gheen Doothens / nochte scheidels van doypen / maer is al te mael Fruyt / dat men eten mach: Als de schel van buyten of is/is een vrucht van excellenten reuck / ende veel appetijts om t'eten/ hebbende de sinaeck upt de rinschen soet ende vochtich: men eet se in schijven ofte stucken ghesneden/die eerst een weynich in Water ende Sout legghende: Sommitighe meynen/dat se Colera zyn veroorzaken/ende dat het niets te ghesonden cost en is/doch ick en hebber gheen experientie af ghesien / diese eenich quaet credit ghegheben heeft: wasfen aen een Plante ghelyck als Kiet/welcke upt veel bladen op comt schieten/ghelijcker wijs als de Aelte/zynde ooc van de selve groote/ofte een weynich meer/ doch ebenwel wat dicker: t'opperste ofte d'epnden van dese Kieten/zyn de Pijn-appelen/men heeft se in heete ende vochtige plaetsen/ende de beste zyn die van d'Eplandé van te Loefwaert. In Peru wassender gheen/ maer worden daer van de Andes ghebracht / doch en zyn ebenwel niet goet/noch te degghen rijp. Den Keyser Carel de vijfde/worden een van dese Pijn-appelen ghepresenteert/die niet weynich sozghs gherost moest hebben/om van Indien in syn eyghen Plant over te brengen / want en conde andersints niet ghecomen hebben. Hy prees den reuck/maer hoe dat de sinaeck was / en wilde hy niet ppoeben. Van dese Pijn-appelen hebbe ick in nieu Spagnien excellente Conserven ghesien. Van ghelijcken/so en zyn de ghene diese Comcommers heeten/geen Boomen/maer Hoff-Planten/want hebben in een Jaer haer vo'comen was dom ende besoop/ hebben dien desen naem ghegheben/om dat sommitighe / ofte t'meestendeel van dien/so inde lengte als in de rondicheyt/de gelijcke is met de Spaensche Comcommers hebben / doch zyn ebenwel in alle t'ander verschillende / want en zyn in de colore niet groen/maer paers/geel ofte wit: oock soo en zyn sy niet d'ijckelijc ofte stekelijc/noch niet compelen / maer zyn seer slecht ende gladt / hebbende de sinaeck seer verscheyden ende beter / want hebbe van ghelijcken een rinsche soetichedyt / ende seer sinaekelijck / te weten / als sy op haer sapsoen zyn/ doch ebenwel niet soo rinsch / als de Pijn-appelen/ zyn seer vol nats ende frisch / ende maken een seer lichte verteeringshe/zyn oock goet om te vercoelen/ in den tijdt van de hitte / men doet daer de schel

Dese Pijn-appelen zyn/ m'ns be-donckes/ het Fruyt / dat men in Oost Indien ende Brafilien Andania noemt doch zyn beter bā sinaeck welker af-b'elket/ als oock de beschijvinghe des sels mē sien mach in mijn Tinera-rio van Oost-Indien.

W (welcke

(welcke sacht is) af als dan soo is alle de reste scruyt om t'eten/wassen op ghetenwerde plaecten/ende willen begoten wesen: Ende hoe wel dat men die / om de ghedaenteg wille / Com:commeren noemt/ soo zyn der niet teghenstaende/ heel van dien/ gantsch ront/ende andere van herscheyden gebaenten/in si eker boeghen/dat noch oock t'fatsien/met gheen Concommers ober een comt. Maer in ghedenckt niet/dat ick van dese Planten in nieu Spagnien/ofte in d' Eplanden/ ghesien hebbe/dan alleenlyck in d' pleppen ofte t'blacke Lant van Peru. Nu t' gene dat Fruilla ofte t'Fruycken van Chile ghenaemt woerd/ heeft oock een aenloekende smake / treckende bynaest nae de smake van kerse/hoe wel dat het in alles seer herscheyden is/want en is geen Boom/maer een cruyt ofte plante/die weynich op wass / ende hem langhs der aerden herscheydt/bynghende t'booscheyden Fruycken/woort / t'welcke in de coleur ende graentkens bynaest Moerbessen schynen te wesen / te weten / als sy noch wit ende onryp zyn/zyn ebenwel wat dieper van Daelsens/ende grooter dan Moerbessen / segghen datje in Chile van haer selven op het velde wassen: Maer daer ick die ghesien hebbe/wodense van de rancken woort gheplant/ende wassen gelijck als andere Hoff-Crupden ofte Planten. De ghene die men Puyppen heet/zyn oerghet byuchten van boommen/hebbende wat meer gelijckenisse met de rechte Puyppen doch zyn op herscheyden manieren: Sommighe worden van Nicaragua ghenaemt / dese zyn seer root ende cleyn/ende daer is om den steen/ofte de binnende koy/ weynich scruyt om t'ete/evenwel dat weynich datje hebben/is van een wutghelesen rinsche smaect/sae soo goet ofte beter als die van de kerse/houden die booz een seer ghesont eten / waerom de selve de rancken gegeven worden/namelijcken om apperijt tot eten te verwocken. Daer zyn noch andere groote van donckeren coleur / ende van heel Fruyts / maer is een grove cost ende van weynich smaecta/dese hebben twee ofte drie koren / ofte cleyne steenen binnen in. Van nu weder te comen tot de groentcheydt ende Hoff-cruyden / ende al hoe wel datter herscheyden / ende noch heel a lder Plant-byuchten zyn / behalven de gementioneerde / soo en hebbe ick/des niet teghenstaende/ noyt behouden / dat d' Indianen eenighe Cruythoben ghehadt hebben van dat sy t' Lant behouwendende waren/ by stucken ofte Rckeren/wooz d' aertwoyten ofte Zaep byuchten/ die sy in ghebyuck hadden/gelijck als de ghene die sy Friboles ende Palares noemen / die by kentleden dienen/als by ons d' Arweten/ Boonen ende Linen: Ende en hebbe oock niet comen verstaen/dat in dese ofte andere soortje van aertwoyten van Europa daer gehadt heeft/ eer daer de Spagnardē in gecomt zyn/de welke aldaer de Hoff-cruyden/planten eert artwoyten upt Spagnien ghebyucht hebben/die daer uptnemende wel wassen/sae soo heel/datter plaecten zyn/die in byuchtbaerheyt t'Land van herwaerts ober/noch te boden gaet/gelijck als soo men wilde segghen / van de Meloenen/ die in sulcker boeghen in de Ballere van Yca in Peru wassen/dat de wortel comt te wesen / ghelijck als een scruyck ofte stam/die alsoo Jaren tanch beurt / bynghende Jaerlijck Meloenen woort/ende woort ghesnoept ghelijck of het eenen Boom waer t'welcke een binck is/dat mijns wetens/noyt op gheenighe plaecten van Spagnien gheschiet is. Nu van soo zyn de Calabassen ofte Cauwoerden van Indien, noch oock een ander monster / ende dat/door de groote ende weelde/daerse met op wassen / namelijcken de gene die opghen ende van tselve Lant zyn/die aldaer Capallos ghesheeten worden welcker scruyt dienstich is om t'eten/namelijcken in de Vasten/woort ghesoden / ofte booz Pot-sijs ghekokt. Daer zyn van dese soortje van Cauwoerden / op bysentberlep manieren/zynde sommighe mismaect van groote/datje hant byutenisse (alste doogh/overmits ghesheden / uptghehoft/ende schoon ghemaect zyn) Waten ofte d'acken maecten/daer sy alle t'gereetschap (dat booz een Maeltijt eten dient) in leggen mogen: Van d'ander

b'ander cleyn/maeckens Daten om upt te dinccken ofte t'eten/ biese seer aerdtich/en-
de booz sonderlinghe ghebruycken/weten te besnijden. Nu dit van de minste Planten
gheseyt wesende/sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy eerst wat van t' **Axi**
berhalen/t'welcke noch oock van de booysepde sooyteringhe is.

Het 20. Capittel. Van't *Axi* ofte Peper van *Indien*.

MEn heeft noyt in VWest-Indien eyghentlick eenighe
specerje ghebonden/gheleyck als daer is / Peper / Naghelen / Cammeel/
Potemuscaet ofte Gengber / al hoe wel dat daer van een van onse broe-
ders (die dooz berseyepden ende veel contreyen ghelwandelt hadde) ver-
tekt worde dat hy in eelijche Wilderntissen/van't Eplant Iamaica, eenige
Soomen genoot hadde/tie Peper booz brachten/maer daer en is gheen kennisse af/
dat sy dat in effect zyn noch daer en is oock gheen contract of. De Gengber is eerst
van Indien in't Eplant Española ghebracht / ende is in sulcker meniche aenghe-
groept/dat sy niet weten/wat dat sy met soo veel Gengbers doen sullen / want daer
worden in de Doot van't Jaer 87. naer S'willen ghebracht / twee en twintich duy-
sent ende bynveijftich quintalen Gengbers: Maer d'eyghen specerje die Godt die
van West-Indien ghegheben heeft is de ghene die in Castillen/Peper van Indien, en-
de in Indien booz een ghemeyn vocabel / ghenomen van de eerste Eplanten die daer
oberwonnen werden) *Axi* ghenaemt wort/zynde in de sprake van Cusco, Vchu, ende
oyt Mexicaens/Chili gheheten/t'welcke een ghenoerch bekende sacche is / waerom
niet van doen is/daer veel van te handelen/is alleenlijcken te weten/dat het by d'oude
Indianen seer geestmeert was/want berboerdent van deen plaets op d'ander daer t'
niet en was/booz een nootwendige Coopmanschappe/ende wil in geen oude Lan-
den (als daer is t' Gheberghte van Peru) wassen / maer wast in de warme Dal-
lepen / ende wil bezoten wesen. Daer is *Axi* van berseyepden couleuren/te weten/
groen/roet ende geel. Daer isser oock die sterck is/diese Caribbe heeten/die dapper
bijt ende byant. Men heeft noch ander / die sachter / ende niet soo sterck is / ende
daer is oock etlijcke/die soet is/diese upt der hant eten. Noch soo isser oock een ander
sooyt / die cleyn is/de welke (als men se in den mont neemt) een reuck heeft / ghelijck
Musche/taet/ende is seer goet: het gene datter van't *Axi* bijt ofte byant/zyn de ader-
kens ende koxlen/want de reste en bijt noch en byant niet: Men eet het groen/booygh/
ghemalen/ghesheel/ende in Bot-spijzen ende gherichten: in somma / is de princypael-
se sause van alle de specerjen van Indien. ghegheben met maticheyt / soo helpt dat de
maegh tot goeder verteerunghe bynghen / maer soo dat oberdadich is / heeft het seer
quade effecten/want is van syn selven seer heet/vochtich ende boozdinghende / waer
dooz t' selve booz Jonghelinghen/beel te ghebruycken / d'angerens ofte hinderlijck is/
booz de ghesontheyt/namelijcken booz de Ziele / want is een tot luxurie ende oncuyp-
heyt verweckende/ende is een behagelijck dinc/dat al hoe wel dat dese experientie/
van de hitte die t' in hem heeft / soo openbaer ende bekent is / ende dat het int in ende
afgaen/van een pber gheseyt wort/te byanden niet teghestaende/ soo willen etlijcken/
ende dat niet weynich/sustineren ofte beweeren/dat het *Axi* niet heet/ maer seleyc/ en-
de wel getempert is/soo segghe ick dan/dat ick t' selve van de Peper oock sal segghen/
ende en sullen my niet meer experientie van't eene/als van't andere/commen by byen-
ghen/waerom t' selve een spottetje is te willen seggen/dat het niet heet en is / en dat
noch wtneemde heet/em t' *Axi* te temperere/so gebruyckē sy t' sout daer toe/t'welcke
dat seer

dat seer verbeteret ende matigheit / om dat sy onder haer seer contrarie effecten hebben / waer mede sy den aenderen betemmenen. Ghebypcken van ghelijcken / Tomates, die frisch ende ghesont zijn / t welcke een soorte is van grobe ende nadtochtigh e granen / Daer men een sinckelijcke sausse af maectt / ende zijn oock van haer selven / goet om t eten. Men vint van de voorszede Peperen van Indien, ghemeynlijcken ober al in de Eplanden in nieu Spagnien in Peru, ende voorts t gheheele Plant ober dat ontdecket is in voeghen dat soo ghelijck als t Mays het principaelste Plant voort t Wroot is / also is oock t Axi de ghemeynste specerije voort de sausse ende Pot-sijfen.

Het 21. Capittel. Van de Platano

V comende tot de groote Planten / in de soozteringe der Doomen / soo is de eerste van Indien, daer men met recht van hoozt te spreken / de Platani ofte Plantanus, ghelijck die van den ghemeynen Man ghenoemt wort. Hebbe eenighen tyt ghetwijffelt of de Platanus, die d' Ouderen gecelebzeert hebben / ende dese van Indien, oock van een specie mochten wesen : Maer comende te sien / de ghedaente van dese / ende t ghene dat van d' andere gheschreuen wort / so en isser gheen twijffel aen / dan datse seer verscheppen zijn gheweest. D' doofake van datse de Spagniaerden Plantano ghemeynt hebben / (want d' Inghebozen soodanighen Vocabel niet en hadden) was ghelijck als in d' ander dinghen / om dat sy daer eenighe ghelijckenisse in vonden / soo ghelijck als sy Prupmen / Rhyn-appelen / Amandelen ende Comcommers noemen / dinghen die soo seer van de ghene die men in Spagnien van sulcke soozten heeft / verscheppen zijn. Int ghene daerse nae mijn duacken / onder dese Platanos van Indien, ende de Platanos, die d' Ouderen gecelebzeren / ghelijckenisse gebonden moeten hebben / is in de groote der bladen gheweest : Want dese Platani hebbense overdadich groot ende frisch / zynde van d' ander oock seer gecelebzeert / de groote ende frischeypt van syn bladen / dat het van ghelijcken een Plant is / die altoos ende beel Waters wil hebben / t welcke met de Schijftuere ober een comt / daer die seyt / ghelijck al een Platanus by t water. Maer om de waarheyt te segghen / soo en is den eenen Plant by den anderen niet ghelijcken / ende dat soo veel / als een Ep by een Castagnie / ghelijck men seyt : Want in den eersten / soo en geest d' oude Platanus gheen vruchten / ofte en maectten daer ten minsten gheen werck af : Ende t principaelste daer sy hem dooz achten / was om de schaduwte oten hy maecte : In sulcker voegen dat men ouder een Platanum so wepnich Sons hadde / als onder een dach. De Platanus van Indien, daerse yet ende veel dooz te achten is / is om de vruchten / dese seer excellent heeft / ende en is niet om schaduwte te gheben / noch in en rander ooc niet onder sitten. Behalve noch alle t selve / so hadde d' oude Platanus so groten stam ofte struyt / en uptspredende tackel / dat Plinius refereert / dat den Roomischen Capiteyn Licinius, met acht hien ghesellen / een Maeltijdt deden / binnen int hol van eenen Platanus, ende saten al te samen na haren wil / ende rupn ghenoech : ende dat den keiser Caius Caligula, met elf gasten / boben op de tacken van eenen anderen Platanus sat / daer hyse een heerlijc banket gaf. De Platani van Indien, en hebben noch hol noch stam / noch tacken. Daer wort noch by t selve gevoeget / dat d' oude Platani gebonden worden in Itallen ende Spagnien / en datse van Grieken-lant gecomet waren / zynde in Grieken-lant upt Aken gebracht. Daer de Platani van Indien, en wassen noch in Itallen / noch in Spagnien : Segghe dat sy daer niet en wassen / want al hoe wel dat sy daer ghesien zijn gheweest / ghelijck als ick daer selve een gesien hebbe /

Eccles. 2. 2.

plin. lib. 12
cap. 1.

hebbe in Sibiffen in s' Coninc Hof/en willen daer ebenwel niet aerden/noch tot perfectie comen. Epnlycken/soo is oock t' selve/daerse die met willen bergelycken/noch seer ongelijck/want al ist schoon/dat de bladen van d'ouden/groot waren/en is ebenwel niet soo uptnemende ge weest/ bewijze datse Plinius is bergelyckende by de ^{Plin. lib. 12.} ^{cap. 16.} Wijn- gaert ende Dijnghbladen. De bladen van de Platanus, van Indien, zijn van oberdabige grootte/want een van dien/ soude wel een Man van Hoofst tot de Voeten/ ofse luttel min/moghen bedecken/alsof datter gantsch niet aen en is/om t' selve in t' wijffst/ ghe te stellen: Doch alhoewel dat dese Platanus, van die van d' Ouderen berfchepden is/soo en is die ebenwel daerom niet minder lof (maer by aboutuer eer meer) verdienen/ dooz die soo pfoffijelijcke eppghenschen/diese her se: Is een Plante/ die in der Aerden een struyck ofse stam maect/upt welcke berfchepden looten opschieten / sonder nochtans d' een aen d' ander vast ofse gehecht te wesen/ ende elke loot ofse uptspruytsel wast ende maect/ int dick worden/ de gedaente van een boom/ op zyn selven / heeft bladen van een seer fijn ende glat groen/ als gheseyt is. Soo wanneer dat sy tot de hooghte van anderhalf ofse twee Vadem ghecomen is/soo geeft sy maer een Bosch van Platanen teffens / die somtijds veel/ ende bewijlen weynich heeft. Daer zynder van etijck die hondert ghetelt/ zynde elk een/ van een span/ ofse wat meer of min/ in de lenghte/ ende van twee ofse drie bingeren in de dicke/ doch hebben hier in/ ebenwel/ een groot onderfcheyt/ d' een van d' ander: Men doet daer de Schel seer lichtelijck af/ ende alsoo soo is alle de reste een sachte vuchte / ende seer goet om eten/ want is ghesont ende een goet boetsel/ treckt een weynich meer nae de coude als hitte/ plegen de boozepde Bosschen/ noch groen zynde/ af te plicken/ ende also in groote Potten ofse Kelders/ upt de locht te hanghen / al waerse rijp ende op haer (syoeten worden/ namelijk alser een seker cruyt (dat hier toe propijs is) by doen: doch soomen die aen de Plant ofse boom laet rijpen/soo hebben sy beter smaek/ ende een reuckghelijck als van welckeckende Appelen/ dueren by naest t' gheheele Jaer dooz/ want daer schieten altoos van de struyck ofse boest der Platanus/ weer looten op een nieu uyt/ in sulcker hoeghen/ dat als d' eene volepndicht/ soo begint d' ander vuchten te ghebene/ andere staen half volwassene/ ende etijck comen op een nieu uyt/ soo dat altoos d' eene loote ofse spruyt/ naer d' ander op comen/ waerom men daer t' gheheele Jaer dooz/ vuchten van heeft: Soo wanneer dat het zyn Bosch ofse tack met Platanen ghegheden heeft/soo sijnden sy dien gheheelen arm ofse boom af / want en gheeft niet meer: als een Bosch teffens/ blybende de struyck ofse boest van de stam altoos in der aerden/ als gheseyt is/ de welcke dan weer op een nieu uptschiet / duerende alsoo etijck Jaeren/ tot soo langhe dat sy moede wert. De Platanus wil veel bochticheyts / ende een seer heet Aerdt-rijck hebben/ ende wort noch tot meerder weldaet / aen de boest ofse wortel/ met asche ghemeest. Daer comen gantsche Bosschen van Platanen/ ende zyn van groot proffijt/ want is het Oest/ dat in Indien aldermeest ghebruyckt wort/ ende is aldaer bynaest ober al ghemeeyn/ hoe wel datter gheseyt wort/ dat die Jaer hercomste uyt Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer ghebruyckt zyn. In effect/ worden veel van den Swarten ofse Mozianen / ghebruyckt/ ende is op etijck plaetsen hantender Zoot/ ende maechen daer van ghelijcken oock wijn ofse dranch af. De Platanus wort upt der hant ghegeten als fruyt/ wort van ghelijcken oock wel gebaden/ ende berfchepden pot- spijen van ghekoockt: Maacken daer noch oock Conferben af/ want sept in alles seer wel. Daer zyn clepne/ delicaten ende witten Platanen, die sint: Epplant Española, Dominicus heeten/ ende daer zyn noch ander/ die dicker/ stijver/ ende

Dan dese Platanen heeft man in Ost-Indien

grootte me
nichte / ende
dat / her ghe-
heele Jaer
door / ende
worden van
de Bozgege-
sen Wijghen
van Indien
ghenoemt:
welcher be-
schrijvinghe
ende afbeel-
del nae't lebe/
men sien
inacht in
uittit inera-
rio van Oost-
Indien.

Lant/ende op sommighe Eplanden/ heeft men oberdabighe groote Platanaren, by ge-
heele Boschagien vol: Soo de Platanus proffijtelijck waer boozt byer/ soude de nut-
tigste Plante wesen/ die men binden mocht: Waer en ist gantsch niet / want de bla-
den ende takken/ ofte strupck / en dienen noch boozt Bzant-hout / noch veel min booz
werck ofte Linner-hout/ om datse bol ende sonder substantie zijn/ niet tegenstaende
soo waren de gheboozghe bladen dienstich booz Don Alonso d'Erzilla, (ghelijck als hy
selfs seyt) om in Chile etijckeluck van sin Arucana te schryuen/ ende is by gebreck
van Dampier / gheen quade remedie / want elck blad mach wesen in de briede / van
een vel Dampiers ofte wepnich min/ zijnde in de lengte meer als diermaels so groot.

Het 22. Capittel. Van't Cacao ende van't Coca.

A Hoe wel de Platanus proffijtelijcker is / soo is noch-
tans het Cacao in Mexico, ende de Coca in Peru, in meerder achttinghe/ en-
de zijn beyde gaer Boomen / van niet wepnich superflitie. Het Cacao
welcke ghebraden zijnde/ gheen quade smaect heeft. Dese bychte is soo
seer gheacht onder d'Indianen/ als oock van ghelijcken onder de Spagniaerden / dat
het een van de rijckste ende grootste handelinge is/ die men in nieu Spagnien heeft:
Want soo ghelijck als het een drooghe bychte is/ alsoo wort sy langhen tijt de waert
sonder bederven/ ende daer worden ghesheele Schepen vol van ghebracht/ upt de Pro-
vincie van Guatimale. Daer worden't boozleben Jaer / in de Haven van Guatenco, in
nieu Spagnien/ meer dan hondert duysent balen ofstassen van Cacao verbyant/ van
een Engelse Zee-koover: Is van gelijcken dienende/ in de plaets van munt/ want
met hif Cacao. so coopt men een dinc/ met dertich eē ander/ ende met hondert andere/
sonder datter eenige contrabictie/ ofte yet tegens te seggē valt. Hebbē van gelijckē booz
een gebuys/ dese Cacaos, booz, selmoes te gehē aen de hupsbiddende armen. C'pinci-
paelic daer dese Cacao toe ghebuyscht wort/ is/ daer een d'anzck af te maecten/ die sy
Chocolate noemen/ ende is een sotternijē / soo als t' selbe aldaer in weerden ghehouden
wert/ hoe wel dat het sommigē die t' niet gewoon en zijn/ een walginge maect/ want
heeft een schuyt ende Waterbellen boven op/ gelijk als of het van gyst waer/ so dat-
ter veel credits van noode is/ om t' selbe in te nemen/ is epntijckē den p'zieren d'anzck/
daer sy de Heeren (die door henlieder Lant passeren) sint gaen ofte comen/ met nooden/
ende booz een present aenbieden, Jae soo wel de Spagniaerden als d'Indianen/ ende de
Spaensche vrouwe die daer int lant gelwent sin/ en comen sonder dit liebe Chocolate
niet leben. Dit boozscheyden Chocolate wort/ gelijk sy seggen/ op verscheyden manie-
ren/ ende met sonderlinghe temperature/ toeghemaccht ende bereydt/ te weten/ heet /
frisch/ ende getemperct: doen daer oock speterije ende veel Chilos onder: makent van
gelijckē/ in beech ofte hoer/ seggē dat het goet is/ booz de bozt/ booz de maeg/ en tegens
de hoest. C' mach wese wat dat het wil/ ebentwel in s'fect/ de gene die met dese opinie
niet opgeboet is/ en sal daer sonderlinghen geen lust toe krijgen. Den Boom daer dese
bycht aen wast/ is van middelbare groote/ wel gesatsoemert / ende heeft eē schoone
Croon ofte top van takken / is soo delicaet / dat sy daer altoos eenen anderen grooter
Boom by setten/ om van de Son niet verbyant te worden / den welcken alleenlijcken
dienende is/ om hem schabutwe te maken/ waerom de selbe genaemt wort/ de moeder
van t' Cacao. Daer zijn ackeren ofte Bouplaetsen Cacaotalen, daer sy op gebracht en-
de waer genomen worden (ghelijck als de Wijngaerden ende Olijfboomen in Spa-
gulen) booz

Et sal ge-
weest hebbe
van Tomas
Candrich, die
op de selbe
tijdt hem in
die contreye
was onthou-
deinde.

grijsen) booz een handelinge ende Coopmanschappye. De Provincie / die daer de meeste overbloedicheyt van heeft is die van Guarima aen waer in Peru niet / maer hebben aldaer / in de plaets van dien / de Coca, t welcke noch een ander / ende van meerder verstante is / soo dat het schijnt een sabel te wesen: Want het contract van de Coca koopt alleen in Potosi meer dan een half Millioen van pesos Jaerlijc: om datter van de selve / in de tnegentich / tot by de vijfen tnegentich dup e. t manden / toe verdaen worden / ende waren t Jaer van 83. hondert duysent manden ofte koppen ghesiden elke marde ofte kofz met Coca, in Calco, van der behaist tot drie pesos toe / ende in Potosi, vier pesos, ende ses tomijnen, ende oock by gersapp erbe pesos contant gelt ende is het gene daer bynaest alle wisselinghen met gedaen worden / want is een Coopmanschapp daer men erpeditie van heeft / ende die ter sondt van der hant wil. Nu soo is de oerbare Coca, een cleyn groen bladeken / t welcke waest aen Soomkens / die ontrent een mans lenghte ofte badem in de hoogte hebben / wassen in uytnemende leete ende seer doctige Landen / geben alle vier maenden versche bladen / diese aldaer Trefinitas heeten / wil sat opzenghen wel besozgjt ende waer ghenomen wesen / want is seer delicaet / ende noch veel meer / daer naer affse gepluckt zyn / worden seer ozen. hiken gepackt / in langhe (malle manden ofte koppen / ende also op de Schyapen van t Land geladen / die met dese Coopmanschappye by ghehele kudden / met duysent / ende twee ende drie duysent manden teffens gaen. t Gemepnste ende ordinaris is / datse ghebracht worden van Andes, ende uyt den Vallepen oer t onijdelstken heet is / des den meesten tijt van t Jaer reghent: Ende de bouwvinghe / ende t waer nemen des selven ende cost d' Indianen niet wepnich inceyten / noch ooc wepnich lebens / om datse van t gebergte ende coude climaten af comen / om die te cultiveren / waer te nemen / ende te verboeren / waer dooz daer groote d' sputen ende versch. pden ghevoelen / onder de Celer den ende Wyssen / van gheweest zyn / of sp alle den Chacaros ofte Rikeren van den Cocas souden doen vernielen ende uytroepen / maer is epenlijcken acht ruzeegh / ende noch t esse ghebleben / zijnde van d' Indianen boven maten in weerden gehouden. In de tijte gebyrken / sonder ooplof van den Inga, ofte sijn Gouverneur. t Gebuyt daer van is / die in den mont te houden / ende te kaulden / daer t sap uyt / uyt ghende / sonder t selve in te swelgghen: seggen dat het haer een groote cracht geeft / ende een sonderling ver- maken ende lerkerte is: Woxt van veel creffelijcke ende achtbare lieden / booz luyver- stitte / ende een dinck van enkele imaginatie gehouden: doch om de waerheyt te seg- gen / soo en can tek my niet laten boozzaen / dat het puere inbeeldinge is / maer laet my eer duncken / dat het in effect aen de Indianen cracht ende sterckte gheeft / want daer worden effecten van ghesien / die men geenige goetduackenhedt mach toe schynen / als daer is met een hant vol van desen bladen Cocas, bubbelde dachprepen te maken / sonder bywojien pet anders t eten / ende andere dier ghelijcke crachten. De sausse / daer de selve met gegeten woxt / is de sijn seer gelijc / want heeft / nae dat ic se gepzoest heb- be) een smaect naer sinack / woxt van d' Indianen gestooten met aefse van der hande ende ghemalen beeneren / ofte / als anderen segghen / met kalk / ende t / maecht haer seer wel / segghende dat hen proffijt doet / geben daer seer gherne haer gelt booz / want boender hen lieder wisselinghen ende mangelinghe mede / met al wat sp willen / ge- lijck of het gelt waer / sonder noch al te mael wel mogen passeren / so de bouwverthe ofte t waer nemen en de handeling des selven niet en ware / met t enlieder verlijck en ber- ontledinghe van so veel volc. Welheeren Ingas gebuykten de Coea booz een Confince / sijn en lerkentje / en was in hen lieder sacrificien / een dinck / dat sp alder neeft offerden / ende ter eeren van hare Afgoden verbranden.

Soobanich
als dese Co-
ca, is het ge-
buuc van de
bladen Bet-
tele en t'Faut
sel onder
d' Indianen
van Oost In-
dien, gelijc is
mijn t'Inera-
rio denigetes
sen ende af-
gebeelt is.

Het 23. Capittel. Van't *Maguey*, *Tunal*, *Grey*n ofte *Cochinille*, *Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*.

DEn boom van wonderen/daer de nieuwe Schrybent
ten ofte Chapetonen (ghelck sp in Indien gheheeten worden) mirakelen
van pleghen te schryven / van hoe datse is ghebende ofte voortbrenght/
Water Wijn Olie Aijyn/Wontch/Sproop/Caren/Naelben/ende an-
der dupsent dinghen / is de *Maguey*, t'welcke eenen Boom is / die van
d'Indianen in nieu Spagnien seer gearcht wort / en hebbender gemeynlyken altoos een-
int Velt/altwaerse gheplant ende ghehabent worden hebben vrede ende dichtachtige
bladen gaende de punten ofte eynden des selven/seheryp ende stijfyt / t'welcke bitenen-
de is/om met te baten ofte hechten/gheljk als met spelden/ofte om te naesen/ want
dit zijn de naelben/ trecken upt de bladen/ een seker harich wyfch / t'welcke t'gaen is/
sijden de strupck ofte stam/ (welcke d'ick is) alse noch moxwe is/ op/ waer mede daer
een groote hollicheyt in blyft/daer de substantie der wortel/in op trect/ t'welcke een li-
queur ofte nat is/ dat men ozinct/geljk als water/wat is versch en soets/dit selve opge-
de/ comt te wese geljk als wijn/ en so men t' selve laet verliere/ verandert dat in eijn/
en soo t' selve noch meer by t' vier gepureert wort/ so wort h't geljk als wontch/ en half
opghesoden/ t'welcke in groote menichte voort comt / want crijghen daer by zynen edelike
Kannen hol/ des daeghs upt. Men heeft desen Boom oock in *Pera*, maer en wort
daer niet gheproffiteert / gheljk als in nieu Spagnien. C hout van desen Boom/ is
hol ofte sponciachtich/ende dient om t' byer t' onderhouden/ want behout het byer/ ge-
lyck als lont/ende duert langhen tijt/waer van ick ghesien hebbe / dat hen d'Indianen
in *Pera* met dienden. Den *Tunal* is eenen anderen vermaerden Boom/van nieu Spa-
gnien/so men dien Boom mach heeten/een bos bladen ofte loten/die d' een boben d' an-
der uptcomen/waer inne het t' byemeste satsoen onder alle Boomen heeft/want daer
wast eerst een bladt/upt den welcke comt een ander/ende van dat/meer een ander/en-
de alsoo hoort tot het eynt toe/uptghesondert / dat soo gheljk/ als de bladen boben
ofte bezijden beginnen upt te comen/ alsoo beginnen de benedenste te verdicken ende
grofte worden/ comende bynaest t' satsoen van bladen te verlesen/ makende een ma-
niete van een strupck ende tachen/ die gantsch dijstelijc/rau ende leelick worden/waer
door sp op sonnige plaetsen Caerden gheheeten worden. Daer zijn ooc wilde Caerden
ofte *Tunalen*. dese en geben geen vruchten/ofte soo sp die hebben/ zijn seer dijstelijc/ en-
de van geender werben. Daer zijn goede *Tunalen*. die een vruchte gheben/ (welcke in
Indien seer geestimeert wort) genaemt *Tunás*. zijn wat grooter als *Monticks*. herfen/
ende oock soo glat: men doet daer de schelle (die dick is) af/ heeft binnen in / t' fruyt en-
de klozkens gheljk als Dijghen/ t'welcke van een seer goede sijnack / ende soet is/
namelijcken de witte/ die oock een lieflijcken reuck hebben/ de coode en zijn ghemeyn-
lijcken soo goet niet. Daer zijn noch ander *Tunalen*, die al hoe wel datse de hoortsepe
vruchten niet en geben/veel meer gheacht zijn / ende worden met groote sozghubeliche-
heyt waer genomen ende ghehabent: Want hoe wel datse gheen vruchten van *Tunás*
hoortbrengen/soo gebense niet te min/ de weloet van t' Grepn/want daer gropen on-
der in de

der in de bladen van desen Boom/ (alſſe wel ghehavent is ſekere Doornkens/ die daer aengheleeft/ende met een ſekere dun Bliesken bedeckt zijn/ de welke d'Indianen daer ſeer bejandich weten af te nemen/ende dit is dat ſoo vermaer de Cochinilla van Indien/daer de ſijne Greynen met gheberwet worden/ſp laten die drooghen en droogh wiefende/woyt het nae Spagnien gheboert/ is een groote ende coſtelijcke Coopmanſchappe/want d'Arrobe van deſe Cochinilla ofte Greyne gett veel Ducaten. In de Wlood van t Jaer 87. ſoo quammen daer byſpuyſent ſes hondert ſeben en tſeventich arrobas Greyne ofte Cochinilla, welke beſtepen twee hondert by en tachtich dypſent ſeben hondert ende byſtich peſos, ofte Realen van achten. Deſe endeliegeſijcke Rijckdomme ofte ſchat heeft men daer ghemeynlijcken alle Jaren van. Deſe Tunalen waſſen in ghetemperde Landen/die wat nae t coube trecken. In Peru en hebben ſp tot noch toe niet willen waſſen/ende al hoe wel dat icker in Spagnien ſommighe Planten van geſien hebbe/ en zijn nochtans in ſulcker boegen niet/ dat men daer eenich werck van maken mach. In hoe wel dat het gene/daer men t Annil ofte Indigo af maect/ geen Boom/ waer Cruyt is/ (dienende tſelbe om de Lakens met te vermen) niet te min/ om dat het ſelbe ren Coopmanſchap is/ die met het Greyne verhandelt/ende van gelijcken in nieu Spagnien in menichde ghebonden woyt/ ſoo ſal ick daer yet van ſeggghen. Daer quam in de boozſch ſeben Blote de quantiteyt van byſen twintich dypſent twee hondert dype en tſeventich arroben, die oock ſoo veel peſos ofte Realen van achtien bezogghen. T'Algodon ofte Catoen groeyt aen clepne ende groote Boomen/ in d'ingghen ghelijck als Dypſkens ofte peulen/daer men t Katoen, in t op doen/ binnen in d'ant/ twelcke ſp (ghepluickt wiefende) bereyden ende weben/ende daer Cleeren ende ander ghemact af maken / ende is een van de meeſte beneficien ofte welvaden die d'Indiaenſche Vrouwen hebben/want is haer dienende in de plaets van Was ende Wol/booz Cleederen ofte gewaet: T'groeyt ſeer veel in heete Landen/te weten/ in de Walpen/ende aen de Zee-cuſte van Peru, als oock in nieu Spagnien. In de Eplanden van de Philippinen in China, ende noch veel meer als op eenighe andere plaetsen (die ick weet) in de Hobincie van Tucuman, in ſanta Crus van t Gheberghte/ende in Paraguay, (twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata) ende is oock op deſe contreyen haer principale rijckdomme. Van de Eplanden van Santo Domingo, ſoo wozyt het Catoen nae Spagnien ghebracht/ende daer wiert thoozſepde Jaer/boven ghecoert/ gheſcheept vier en tſeventich arroben. Op de contreyen daer men in Indien Catoen heeft/ is het Ahtwaet daer hen Mang ende Vrouwen ghemeynlijcken met cleeden / ende maken daer Tafel-lakens ende ander hup-ghe waet/als oock Zepl-doecken booz de Schepen af. Daer iſſer/ dat dicht ende grof/ende ander/dat ſijn ende delicaet is / verwent met verſcheyden coleuren / ende maken daer eyndlijcken ſoo veel verſcheydenheyt van ghelijck als top in Europa aen de Wolle Lakenen ſien.

Wat van t
Annil ofte
Indigo, ghe-
der beſcheypt
wil hebben/
leſe mijn Li-
cerarium dā
Ook Indien,
ſal daer goe-
de ſariſſacte
rijghen.

T' Catoen
woyt oock in
Oost Indien
by menichde
ghebonden /
ende werent
ſo wel te be-
reped/ datter
in de gaut-
ſche Werelt/
tot noch toe
bekent/ geen
ſchoonder
noch ſinder
tuych ghe-
maect mach
worden / als
ſiet aldaer
af maken.

Het 24. Capittel. Van de Mameyen, Guayavos, ende Palto.

DEſe/die wy gheſeyt hebben/ zijn de Planten van de meeſte handelinghe ende onderhout in Indien: Daer zijn oock noch ander veel om t eten/onder welke de Mameyen in eſtine ghehouden worden/welcke zijn in de grootte als groote Melocotonen, ofte Perſen/ende wat meer/ hebben een ofte twee ſteenen ofte korylen binnen in/ zyn de t Fruyt daer van een weynich hardtachtich: Centighe zijn ſiet / andere wat ſuerachtich/ende hebben oock harde ſchellen/ men maect van t Fruyt gheſuyckerde conſijten ofte

lyken ofte conserben/ende schijnt Fruyt van Que-appelen ofte Mermellade te wesen/
 zyn seer goet om t'eten/ende die gheconsijte noch beter/wassen in de Eplanden/maer
 in Peru en heb icke niet ghesien/ zyn groote/wel ghesatson meerde ende ronde Boo-
 men. De Guayavos zyn ander Boomen/welcke gemeylijcken snoode blychten booyt
 byenghen/zyn hol harde kolyen/van de grootte van clepne Appelen/is op t' baste lant/
 als oock op d'Eplanden/eenen Boom ende Duchtte/die een quade faem heeft/want
 segghen/datse nae Adantlupfen stincken/ooch so en is de sinaeck niets te licflick/ende
 is in effect niets te ghesont. In Santo Domingo, ende in de Eplanden/heeft men ghe-
 heele Bergghen vol van Guayavos. Daer woxt gheaffir meerde batter soodanighe Boo-
 men niet en waren/als s'er de Spaguaerden eerst in quamen / dan dat sy daer (ick en
 weet van waer) ghebyacht/ende soo ontallijcken ghemultipliceert ofte vermenichful-
 dich zyn/want daer en is gheen Ghedierte die de kolyen verdoen ofte vermetelen con-
 nen/ende als de selve met het Aerttyck (tweelcke bochtich ende heet is) comen te ver-
 menghen/soo willen sy segghen/dat sy daer booy soo seer vermeerbert souden wesen/
 als men siet. In Peru soo is desen Boom verseyden/want de blychte daer van/en is
 niet root/maer wit/noch en heeft oock gantsch geen quaden reuck/maer is goet van
 sinaeck: Ende daer zyn sommige sooyten van Guayavos, die t' Fruyt soo goet hebben
 als de beste Dychten van Spagnien/namelijcken de gene die Guayavos de Matos ge-
 naemt wozyden/ende andere clepne witte Guayavillien, is een Duchtte van goeder di-
 gestie/ofte verteeringhe/ende ghesont booy de maegh/want is haert ende cout om te
 betteren. De Paltos zyn in t' contrarie heet ende delicaet. De Palto is eenen grooten
 wel ghemaechten Boom van veel tacken/zijnde de Dychten in t' satson ghelijck als
 goet Deeren/ hebben binnen in een grootachtighen steen/zijnde de reise een sachte
 Duchtte/want zyn/als sy te begghen ruy zyn/ghelijck als Boter/ hebbende de sinaeck
 delicaet ende boterachtich. In Peru soo zyn de Palten groot/ende hebben harde schel-
 len/die men geheel afsdoet/maer in Mexico so zynse meekendeel clepne/met dunne schel-
 len/de welke men afschelt/gelijck als van Appelen/houdent booy een gesont eten/ende
 treckt een wepantich nae t' heet/als gheseyt is. Dit zyn de Melocotonen, Appelen ende
 Deeren van Indien, te weten de Maneyen, Guayaven ende paltan, hoe wal dat ick
 die van Europa, daer siever booy soude kiesien. Ander sullen by abontuer / dooy de ghe-
 wonnte ofte affectie de booysepe Dychten van Indien booy goet ofte beter houden/
 is eben wt een seker dinct/dat de gheene die dese Dychten niet gesien ofte gheproeft
 hebben/dit telesen wepantich berghenoegghen sal / sae sullen moede werden daer van te
 booyen/soo ghelijck als het my seluen al begint te berdyeten/waerom ick het met den
 lichtsten oberloopen sal / in t' verhalen van andere wepantich beschijllende Dychten/
 want van allegader/omn ghelijcken is.

Het 25. Capittel. Van de Chicoçapotos, Annonas ende Capolices.

Sommighe groot-makers der Indiaenscher dingen/
 hebben gheseyt/datter een Ducht was/ghelijck als t' Fruyt van Que-
 appelen/ende een ander als Mangiar blanco, (dat is witte cost gheseyt/
 eens Spaens Bancket eten) waerom sy t' selve soodanigen namen gege-
 ven hebben / om dat de sinaeck waerdich was sulcke namen te hebben.
 Het Fruyt van dese Que-appelen/ofte Mermellade, was van de gene (soo ick my niet
 miskenent hebbe) die men Capotes ofte Chicoçapotes heet, de welke in t' eten seer soet
 zyn/treckende de colore nae gheconsijte Queappelen ofte Mermellade. Dese Duchte/
 sepden

sejden sommighe Criollos, (alsoo hiet men in Indien de Spaensche afcomelingen / die albaer gebozen zijn) ginc alle Fruyten van Spagnien te boben / twelcke my alsoo niet en dunckt / ende segghen oock / datter op de smaerck niet te segghen valt: Ende al waert schoon alsoo / soo en ist gheen disputatie die weerdich is om te sijn. Dese Chiccapotes wassen op heete plaetsen in nieu Spagnien, ende en hebben gheen groot onderschept met de Capotes, die ick op 't vaste Lant ghesien hebbe / maer ick en weet niet datter in Peru soodanighe vruchte is. Nu soo is het Mangiar blanco de Annona ofte Guanavana, twelcke op 't vaste Lant wast. Dese Annona is in de grootte als een groote Peer / ende een weynich lancwerpich en open / ende alle het binnenste is sacht ende moerwe / ghelijck als witte Boter / is oock soet ende van een uytghelesen smaerck / ende is gheen Mangiar blanco, hoe wel dat het een witte cost is / ende datmen 't oock so seer soude verheffen / waer al te veel / niet te min / heeft ehen wel een deltrate ende ietlijcke smaerck / ende is / nae 't goet / duncken van sommighe / het beste Fruyt van Indien, heeft menichte van swarte kohlens: De beste die ick van dit Oost ghesien hebbe / is gheweest in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Kapolien heeft / de welke zijn ghelijck als Moellen ofte Vriccken / ende hebben oock soodanighen steen ofte kohl / eben wel een weynich grooter / zinde 't falsoen ende de grootte van Moellen / met een goede smaerck van upt den menschen soet / en hebbe oock op anders gheen plaetse Kapolien ghesien.

Het 26. Capittel. Van verscheyden soorten van Vruchten, als oock van de Cocos, Armandelen, van d' Andes ende Amandelen van de Cacapoyas.

Het en is niet mogelijcken alle de vruchten ende Boodmen van Indien te relateren / de wijle dat ick van veel gheen memorie / ende noch min / van veel gheen notitie en hebbe / sae de gere die my noch te bozen comen / dunckt my een moerlijck dunck te wesen / van alle de selve te distourer / n / want vinter andere soorten van grover vruchten / als daer zijn de ghene die men Lucumas noemt / van welke vruchten booz een spreckwoort ghesep woert / een ghedissimuleert hout te wesen. Van gelijcken de Pacayas ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghebanghen Noten heet / welke Boodmen van beelen / booz Note-boomen (van de selve specie) aenghesien worden: Ende willen noch segghen / dat soo men dien dichtwils quam te herplanten / ende van d' een plaetse op d' ander veranderde / dat sy souden comen te vrachten / de Noten op de selve maniere / als die van Spagnien / want om dies wille dat sy wilt zijn / soo brengen sy soodanighen vruchten booz / datmen se qualijck ghenutzen can. Is epndelijck wel behooylijcken / dat wy eens de boozienichept ende rijckdom des Scheppers overdencken / die op so verscheyden plaetsen der werelt / so beel'erlyc herfcheppenheit van geboomten en vruchten verbeelt heeft (ende dat / altemael) tot dienste der menschen / die 't Netrijck bevoonen: Ende is boozwaer een wonder dunck / so beel verfcheppenheit van geboeriten / smaken ende eghenschappen te sien / die van te bozen / al eer dat Indien ontdeckt was / noyt in de Werelt bekennt noch gehoort zijn gewest / waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus, ende d' alder curieuse / gantsch gheen notitie af ghecreghen hebben / met al le haer neersligheyt ende curieuseheyt. Wponen tijden soo en hebben daer oock gheen curieuse Personen ontbroken / die Tractaten ofte beschryvinghen ghemaeckt hebben / der Planten / Cruppen ende Wortelen van Indien, als oock van haer operatien ende Maerrijnen / de welke sy by der hande

Van de
Palm-boo-
men/mid-
gaders de
Druchten
van die; als
ooc alle tge-
nut daer bā
hebbe ic bi-
smetelicken
beschreue in
anhu Inne-
ranho van
Oost-Indien,
daer men't
op't bzeeste
tefen ende
sten mach/
als oock de
sonterspe-
enige des sel-
ken nae'te-
ke af gebeelt.

mach nemēn/ de ghene die bzeeder ende volcomender kennisse van dese materse be-
geert te weten/want ick alleenlijcken vooz my genonnen hebbe/overloopende / ende
sommertlijcker wijs te verhalen/ tghene dat my in dese Histoye te bozen comt: Eben
wel soo en dunct my niet/dat ick be Cocos ofte Palmen van Indien beschryghen can/
om dies wille dat d'epghenschappe des selven/ notabel is: segghe Palmen, maer niet
epghentlijcken/noch oock van Dailen ofte Valen/dan van diergelijcken/om dat het
hooghe ende seer stijbe Boomen zjn ende hoe dat sy hoogher op wassen/ hoe dat sy
grooter tacken upt syppeben. Dese Palmen ofte Cocos bzeenghen een Druchte boort/
die van gelijcken Coco genaemt woort / van welcke men Dzinck-baten placht te ma-
cken: Ende willen oock segghen/datter etlijcke ban goet zjn/tegens 'tsejn ende ste-
ken der Malbt. Het binnenste van dese Cocken ofte Noten (te weten/als draogh ende
rhy is) is om't eten/ende heeft de smaeck nae rhye Castagnen. Als dese Coco noch
tender ofte mozwe aen den Boom hanght/so is alle het binnenste gelijck als melck/
twelcke gebzoncken woort vooz leckernisse/als oock om te vercoelen ten tijden van heet
weder. Ick hebbe dese Boomen gesien in Sint Jan de puerto Rico, ofte van de Rique
Haven/als oock op ander plaetsen van Indien. Ende my worde daer een dinck af ghe-
sept/dat om te noteren was/te weten/dat desen Boom/alle Maenden ofte Maen-
een nieuwe Loot ofte Spruyt/met Gocken boort-bracht: In boeghen / datse twaelf
maels vruchten in't Jaer souden gheben / twelcke is ghelijck als tghene dat in S.
Jans openbaringhe geschreuen staet: Ende schieen voozwaer alsfoo te wesen / want
de Looten waren al te samen van verscheppen ghe was ofte overdom/te weten/eent-
ghe die noch upt quamen/andere die ten halven stonden/ende sommighe die gheheel
holwassen waren/et. Dese voorszeyde Cocos moghen wesen in de grootte ghelijck als
een depn Meloen, men heefter noch andere/diese Coquillo ofte Coc/ken noeme/twel-
ke een beter Drucht is: dese bint men int Lant van Chile, zjn een wepnich clepnder
ende wat ronder als Noten. Daer is noch een ander sooyte van Cocos, die't binnenste
fruyt so niet aen een gewozgelt hebben/maer hebben in de plaets van't selve quan-
titeyt van kolen/ghelijck als Amandelen/ende dese liggen daer binnen in ghelijck als
de kolen in een Granaet Appel: Dese Amandelen zjn wel bymaels soo groot als
d' Amandelen van Spagnien/ende in smaeck schijnent de selve te wesen / doch zjn
eben wel een wepnich harder/ende oock bochtiger ofte sinoutachtiger / zjn goet om
t'eten/ende dienen herlieden vooz een leckernisse/in de plaets van Amandelen/ gelijck
als Marfapeinen, ende ander dierghelijcke dinghen/ worden Amandelen van d' Andes
gheheten/om dat dese Cocos seer overbloedich in d' Andes van Peru wassen / zjn soo
hardt/datmen se met een grooten steen ende goede cracht moet smitten eermense open-
knijgh: Soo warmer datse in't schudden van den Boom/pemant op't hooft comen
se ballen/sal hem seer ghenoech doen/schijnt onghelooftijck / hoe datse nae de grootte
diese hebben: (Want en zjn niet grootter/oft ten minsten niet veel meer/als d' ander
Cocken) soo groote menschte van Amandelen/stouwen moghen. Maer in comparas-
sie van Amandelen/als oock van eenighe andere Druchten/soo moghen alle de Boo-
men/by de Amandelen van de Cachapoyas, wel wijghen: heete Amandelen/om dat
sake anders gheenen naem en weet/is de delicaetste/leckerste ende ghesontste vruchte
van alle de ghene die ick opt in Indien ghesien hebbe: Jae dat meer is / soo lffer van
een gheleert Mederijn gheaffirmeert gelweest/datter onder alle de Druchten/die daer
in Indien/als oock in Spagnien waren/ghentighe/by de goetheyt van dese Aman-
delen/te compareren waren/zjn clepnder als die van de Andes voorszeyt/ende groeter/
ofte ten minsten grober als die van Spagnien/zjn seer tender ofte mozwe om't eten/
dan veel saps ende substantie/ende gelijck als Waterachtich/met een seer lieflijck soet/
wasse.

waffen aen seer hooghe ende wel-ghetachte Boomen / ende sja ghelijck als het een weerbich dinc is / alsoo heeft het de natuer oock goede bewaringe ende beschutsel gegeuen / groeyen in hupskens ofste doppen / een wepnich grooter ende dijstelijker ofste sceppe als de hupskens der Castagnen. Als dese hupskens ofste doppen droogh zijn / soo worden sy seer lichtelijcken open gedaen / ende t' pit daer uyt genomen. Men verzeelt / dat de Meer-katten op dese vruchten seer herleckerlyc zijn / ende daer zyn der veelen in de contreye van Cachapoyas in Peru, (daer men alleenlyc / myns wetens / dese Boomen heeft.) Nu om haer niet te steken aen de doppen / om t' binnenste uyt te cryghen / soo woopen sy die van boven / uyt den Boom af / ende laten se alsoo op de steenen neber ballen / makende dat se in 't ballen comen te scheuren / als van soo doen sy die nae haren wille booghs open / ende etender soo heel van als se willen.

Het 27. Capittel. Van verscheyden Bloemen, als oock van sommige Boomen, die alleenlyck enckele bloessenen voort-brengen, ende hoe dat d' Indian en de selve ghebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer groote vrienden van Bloemen / ende dat meer als eenighe andere Natien der Werelt: Ende alsoo hebben sy oock vooz een ghebruyck / verscheyden rupkerkens ende cran'skens van Bloemen te maken / de welke sy aldaer Suchiles heeten / ende maken die van soo beelderlyc verscheydenheyt / soo aerdych ende fraep / dat men die niet beter en soude moghen wenschen: Is een maniere / dat se aen de principaelste heeren ende Gasten / de Suchiles ofste rupkerkens tot een present bereeren. Doen wy dooz de selve Probinste reysden / soo cregghen wy daer soo veel van / dat wy niet en wisten waer wy die laten souden: Wel is waer / dat sy de principaelste Bloemen van Spagnien hier toe gheaccommodeert hebben / want waffen daer soo wel als in Spagnien / ghelijck als daer zijn / Angiers / kroosen / Welpen / Jasminen / Violetten / ende andere soorten van Bloemen / die daer van Spagnien ghebracht zijn / aerden daer seer wel. De kroof-boomen wessehen daer / op etlycke plaetsen / van louter weelde al te veel / waer dooz de selve gheen kroosen boozt-brachten: Is eens ghebeurt / hoe datter een kroof-boom af bzanden / ende dat de knoppen / die tersont daer nae uyt liepen / menschte van kroosen boozt-brachten / waer aen sy gheleert wierden de selve te snoepen / ende haer de weelde te benemen / soo dat se als nu / kroosen ghenoech gheben. Maar behalven de booysepe soorten van Bloemen / die daer van herwaerts-ober ghebracht zijn / soo heeft men daer noch ander veel / welcker namen ick niet en soude connen segghen / te weten / van roode / geel / blauwe / paersche / witte / ende dypsent verscheydenheden van colouren / de welke d' Indianen dooz een fraepsepeht / op haer hoofden plaechten te dragghen / ghelijck als Plumagten. Wel is waer / dat veel van dese Bloemen niet meer als t'ghesicht hebben / want of den reuck en is niet goet / ofste is sterck / ofste en hebben gantsch gheen reuck / even wel soo zyn der etlycke / die eenen excellenten reuck hebben / als daer zyn / de ghene die van eenen Boom boozt-comen / (die van sommige Floripondia gheheeten wort) den welcken anders gheen vruchten en gheeft / dan alleenlijcken de booysepe bloessenen: Dese Bloessenen zijn grooter als Welpen / ende waffen op de maniere ghelijck als Cloockkens / zyn gantsch wit / ende hebben van binnnen in / tarckens ofste draepkens ghelijck als de Welpen doen / desen Boom bloept het ghebeele Jaer dooz / sonder op honden / heeft een wonderlijcke / delicate / ende lieflijcke reuck / namelijcken in de coelte van den mogghenfont: Ende om dat het een dinc is /

Soobantighe
Boom als
dese / hoe wel
differenc van
Bloemen /
bint men in
Oost Indien
ghenaemt
A. borretischen
maer bloeyt

alleenlijcken
des nachts /
welcker be-
schyvinghe
ende afbeelt-
fel men sien
mach in
mijn Incen-
rario van
Oost-Indien

weerdich om in Coninklijke Hoven te staen/soo heeft de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, van ghehouden aen den Coninck Don Philipp onsen Heere: In nieu Spagnien soo woyt van d'Indianen in grooter weerden gehouden/een Bloem/die sp heeten Iolofuchil, dat is te segghen/een Hart-bloem / want heeft de ghebaente van een Harte/zijnde oock in de grootte niet veel mindere. Dusdanighe soozte van Bloemen brenghet oock eenen anderen grooten Boom booyt/sonder eenighe ander vruchten te gheben/de welcken een stercken reuck / ende naer n.ijn duncken, al te sterck hebben/hoe wel daer ander zijn/die hen laten duncken/datse ster wel rieckt. De Bloem die van de Son ghebeten woyt/is een dunck dat wel bekenet is/hoe dat die de ghebaente van de Son heeft/ende haer met de Son om draept. Daer zijn andere / die men heet Angiers van Indien, die welcke schijnen van seer sijn paers en Dragten sluwel te wesen/twelcke van ghelijcken/een ghenoech bekende saecke is: Dese en hebben sonderlinghe gheenen reucke/die te beviden heeft/dan allenlijck 'tghesicht. Daer zijn ander Bloemen/die noch / behalven 'tghesicht/ (de wile datse sonder reuck zijn) oock siraeck hebben/ghelijck als de ghene die na Cupr.-kars smaken/want soo men de selve quam t'eten / onder te sien/soo en soude n. en t in den smack daer niet van comen onder schyden. De Bloem van de Granadilla woyt ghehouden booz een dunck weerdich om te noteren / want segghen datse de teykenen van de Passie heeft/ te weten/dat men daer in vint de Nagelen/de Colom/de Gheessel ofte Koede/de doozne Croon ende de Wonden/ende haer en ghebraken daer gheen reden toe/om sulck te bewijzen: Doch om 'tselve altemaal af te beelden/soo soude daer wel eenighe medebogentijcpe van noode wesen/om t' selve te helpen lyden/ev en wel so siater beel van/laer genoecht upt ghebrucht zijnde 'tgesicht in hem seiden vermakelijck/hoe wel dat het geen reuck en heeft: De vruchte die daer van comt/heeten se Granadilla, de welcke men eten ofte drincken of om beter te segghen, sloypen mach/want is om te hercoelen ende soet/sae sommighe laten sijn duncken/dat het al te soet is. D'Indianen hebben booz een ghebruyck/datse in hare Feesten ende Dans-sielen/Bloemen in de handen draghen/ende woyt oock van de Coninghen ende groote Heeren/booz een groot-heyt ghehouden. Hier upt comt het dat men de Schilderijen/van haerlieder Booz-Guders / soo ozblanaris met Bloemen in de handen siet staen/so gelijk als men hier booz een gebruyck heeft/die met Hart-schoenen te schilderen. Nu soo isser / belanghende de materie der Bloemen/ghenoecht af gheseyt. De Albahacha, hoe welt selve gheen Bloem / maer Cruyt is/woyt oock tot de selve t'ffertie/van vermakelijcheyt ende reuck/ ghebruyckt/want hebben se in haer Hoven ende Cupnen in testen staen / ghelijck als ander welrickende Bloemen/wast albaer soo ghemejn sonder te bezogghen / ende soo veel/dat het schier gheen Albahacha, maer Cruyt schijnt te wesen / dat men aen allen oorden vindt.

Het 28. Capittel. Van't Balsem.

De Planten en zijn van den oppercken Werck-man niet alleen gheformert booz eetbare Syffe/maer oock booz vermakelijckheyt/mederijnen/ende tot behoefinghe der Menschenen. Van de gene die tot onderhout zijn dienende/ (twelcke tympaelste is) isser gheseyt als oock yet wat van die van vermakelijcheyt. Van die van der Mederijnen ende operatie/sal oock een wepnich gheseyt worden: Ende hoe wel dat alle de Planten (wel bekenet ende te werck gestelt) mederinael zijn/soo zijnder noch eens eenighe/die kennelijcken zijn hertoonende/van haren Schepper gheordnert te wesen

wesen/tot Medecijne ende ghesontheit der Menschen/geijck als daer zijn Liqueuren
 ofte Olyen/Communen ofte Harfen/die sekerre Planten upt-dyngen/ ende van hen ge-
 hen/ de welke niet seer lichte experientie / terstont vertoonen / waer toe datse goet
 zijn. Onder dese soo is den Balssem niet reden ghecelebrzeert/ ende dat/door spnen excel-
 lenten reuck/ende noch veel meer/boven al/hooch d'effecte van Wonden / ende ander
 verscheppen remedien ende siekten te genesen/gelijck als men t daer niet gheper-
 menteert heeft. Den Balssem die van West-Indien gheboert wert/en is geen rechten
 Balssem, te weten/van de selve spectie/gelijck als den oprechten Balssem, die van Alexan-
 drien, ofte Alcairo, gebracht/ende in voorigen tijden, in't Land van Iudea, ghebonden
 in sich hadde/tot dat de Keeseren/Vespasianus ende Titus, 't selve nae Koomen ende *Plin. lib. 12.
cap. 25.*
 taffen toe boerden/beweecht my te segghen / dat het niet van de selve spectie en is / *Cap. 1.*
 in dies wille dat de boomen/daer't upt bloept/onder haer seer verscheppen ende diverseij
 zijn/want den Balssem-boom van Palestina, was cleyn/ende in maniere ghelijck als
 een Wjngaert-stock/gelijck als Plinius refereert selfs gesien te hebben/ende de ghene
 die se noch hedens: aeghs in Orienten gesien hebben/segghen 't selve. Doch so noemt de
 heylighe Schijft/de plaets daer den Balssem vliedde/Wjngaert van Enga Idi, dooz de
 ghelijcknisse diese met den Wjngaert-stock heeft. Den Boom / daerje den Balssem
 van Olien upt crjgen / (ghelijck ick selve gesien hebbe) is wel soo groot als een Gra-
 naet-appel-boom/ende jeester oock (soo't my wel gedencht) eenighe gelijckenis af-
 ende en heeft gantsch geen gelijckenis mit den Wjngaert hoe wel dat Strabo schijft
 dat b'oude Balssem-boomen soo groot souden gheweest hebben/als Gynaet-appel-
 boommen/maer in de accidenten ende operatten/hebben dese liqueuren groote gelijcke-
 nis/gelijck als daer is/in den wonderlijcken reuck/in't cureren der wonden/in de co-
 leur/as oock in de ghedaente der substantie. Nu het gene dat van't ander Balssem ver-
 haelt woxt/van datter wit/roet/groen/ende swart is/'t selve wort oock van gelijcken
 onder dat van Indien ghebonden/ende soo gelijck als 't selve upt getrocken wojde met
 de kuerck ofte bast te houwen ende te kerwen/om 't liqueur daer alsoo dooz upt te disti-
 leren/alsoo woxt van gelijcken/met dat van Indien oock ghedaen / hoe wel dat de me-
 nichte/die't distileert/meer is. Nu isser een soorte onder / die puer is / die ghenaemt
 wort Oppobalsamum, 'twelcke de selve tranen zijn die't distilcirt. Ende daer is een an-
 der soorte/die so perfect niet en is/'twelcke is het liqueur, dat upt het selve hout/kuerck/
 ofte basten ende Bladen/met persen en op't oyer te sieden/getrocken wert/ genaemt
 Xylobalsamum, alsoo heeft men oock van gelijcken in't Balssem van Indien, een soorte
 die puer is/soo gelijck als het van selfs upt den Boom woxt comt. Ende daer is oock
 noch een ander/dat van d'Indianen met sieden ende persen upt het hout ende bladen
 getrocken wort/ende weten dat oock noch wel te verhalcken/ende met ander liqueurs
 te vermengen/om dat het meer soude schynen: Wort in effect/en niet reden/ Balssem
 genaemt ghelijck als het oock is/hoe wel dat het van de selve spectie niet en is/woort
 oock seer veel g'zacht/ende souden noch in meerder estime wesen / soo't niet en hadde
 't ghebejck dat d'Emeraulen ende Peerlen gehat hebben/dat is/van veel te wesen/tge-
 ne daer alder in: est aen ghelegghen is / is dat het vooz de substantie / om te moghen
 Doymen / ('twelcke in de heylighe Kercke soo noodich/ende van soo groote veneratie
 is) van de Roomsche Kercke verclaert is / dat men met den selven Indiaenschen
 Balssem, in Indien mach Crismeren ofte Doymen/ende 't Sacrament van Confirmatie
 gheben / als oock in de ander meer dinghen / daer't de Kercke toe ghebupcht.
 Het Balssem werdt in Spagnien ghebracht/van nieu Spagnien, ende upt de Probin-
 tie van Guatimala, van Chiapa, ende ander plaetsen/in welke Contrepen/het alder-
 meest

Plin. lib. 12.
cap. 25.
Strab. lib. 10
Geograp.

meest ghebonden wort/hoe wel dat het alder costelijste ende beste comt van't Epland Tolu, ghelegghen aen't baste Landt/ niet verre van Cartagena, welcke Balsen wit is/want men hout ghemeynlijcken t'witte booz oprechter ende beter als t'roobe: Hoe wel dat Plinius t'roobe d'eerste plaets gheeft/ende daer na t' witte/ten derden t' groesne/ende t'laetste t' swarte. Maer Strabo schijnt het witte Balsen in meerder estime te hebben/gheelijck als het by den onsen gheacht is. Van't Indiaens Balsen soo is Monardus op het byzeste tracterende/int eerste ende tweede deel/namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu, want altemael een dinc is. Ick en hebbe niet connen bebinden/dat het Balsen van d' Indianen in voorighen tijden/seer gheacht is geweest/noch en ghebruyckten dat oock in gheenige dinghen van importantie / hoe wel dat Monardus seyt/datter d' Indianen hare wonden niet cureerden / ende dat het de Spagnardien daer van gheleert souden hebben.

Het 29. Capittel. Van't Liquedamber, ende ander Olyen, Gommen ende Droghen, die van Indien ghebracht worden.

Nie het Balsen soo wort liquedamber, in weerden gehouden/twelcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in sijn selven) is/ende comt dyablicsch/ende gheelijck als een koeck te werden/is van natueren heet/ende een goet parfuym, wort ghebesicht booz wonden/ende ander gebreken/waer in ick mi beroepe op de Medecijnen/namelijcken op Doctoor Monardus, die in sijn eerste deel van dit liqueur gheschreven heeft/als oock van veel ander Medecijnen/die upt Indien comen. Liquedamber wort van gelijcken upt nieu Spagnien ghebracht/welcke Provincie/sonder twijfel/in dese Gommen/liqueuren ofte say van Boomen abantage heeft. Hebben al soo oock van gheelijcken/menichte van diverse materien/booz parfuymen ende Medecijnen/gelijck als daer is t'Anime, twelcke daer by groote medecinael van daen comt. Het Copal ende t'Suchicopal (twelcke andere soorten zijn) gheelijck als Storack ende Hierooch/ heeft van gheelijcken excellent operatien/ende een seer schoonen reuc booz parfuymen. Desgheelijck soo zijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael. De Olye die men noemt van A veto, wort oock van daer ghebracht/ de welcke ghenoech van de Medecijnen ende Schilders ghebruyckteert wort/d'eene om Vlaefers van te maken/ende d'ander booz Vernis op de Schilderije. De Cassia fistola ofte Cassia wort daer oock van gelijcken booz Medecijne van daen ghebracht/ de welcke oberbloedich wast in't Epland Española, is eenen grootten Boom/ende brenghet de boozeste Rieten/met het pit datter binnen in is/booz Druyche boozt. Daer werden ghebracht in de Vloot/daer ick in et van Santo Domingo af quam/acht en veertich quintalen Cassia fistola, Cassia perilla, ende is oock niet min bekent booz dupsentderlep ghebreken. Hier van werden in de boozsepde Vloot/van't selve Epland ghebracht vijftich quintalen. Men heeft in Peru veel Salcaperrilla, ende in't Lant van Guataquil (twelcke seyt onder de Linea Equinoctialis) is het seer excellent/alwaer men veel lieben gaen cureren/wan. hebben booz een opinie/dat het Water/twelck sy daer maer slechts bymaken / haer ghesontheyt heroozsaect/om dies wille dat het selve, dooz menichte van dese Wortelen heen loopt/ als boven gheseyt is/waer dat sy oock noch by hanghen/dat het niet van doen en is/om in't selve Lant te woeeten/ ofte veel ghewaet van Cleeren te hebben. C hout van Guaiacan (anders' theplich hout / ofte hout van Indien ghenoeint) wast in grooter oberbloet in de boozsepde Eplanden/is soo swaer als ijser/dat soot in't water comt te vallen/

Cassia fistola
wast oock
veel in Oost-
Indien, in't
Rijcke van
Cambayen.

ballen/ gaet terstont te gront. Hier van bracht de boozschyden Vloot drie hondert en vijftich quintalen, ende mocht wel twintich / sie hondert buspent ghebracht hebben/ soader maer van soo deel houten afdreck waer. Van't hout van Brailien, dat so ontfcken root/ ende soo bekent is/ t'welcke booz berwe ende andere nuttigheden gebuyckit wort/ quamem daer van de selve Eplanden/ in de boozscyde Blore / hondert ende vier en derich quintalen. Andere ontelbare aromatische Houten/ Gommen/ Olien ende dyogen zynder noch in Indien, van alle welcke niet mogghelicken is te verhalen/ noch daer en is oock booz dese mael niet veel aen ghelegghen : segge allenlyken datter ten ryden der Coninghen Ingas van Cusco ende der Coningen van Mexico, veel erbaren Mannen geweest zyn/ die met simplices curcerden / ende daer groote curen met aenrecht/ om datse de kennisse ende wetenschap hadden/ van berfcheyden deuchden ende eygenschappen der Crupberen/ Wozelen/ Houten ende Planten/ van die men aldaer vint/ daer d' Ouberen van Europa gantsch gheen notitie ofte kennisse van ghehadt hebben. En om te purgeren/ so heeft men daer buspent bingen van dese simpelen, geijck als daer is/ de wortel van Mechoacan, de Pinionen ofte yhu-notē van Puna, geconghie Guanuco, olie van Higuerrilla, en andere buspent diergelijcke bingen/ dewelcke so (wel berept en op sijnen tijt ghebesicht zynde) van geen munder efficacie houde/ als d' e Pogen/ die van Orienten comen/ geijck als berfaen mach worden int gene Monardus, in sijn eerste en tweede deel gheschreven heeft/ alwaer sy van gelijcke op't yveeste tracterende is/ van t Tabaco (ofte Petum,) met het welcke ghedenckweerdige experientie ghebaen zyn/ te gens t' sijn. Tabaco is een Boomken ofte Plante / die ghenocch ghemeyn is/ maer van seltsaene deuchden: van gelijcken int ghene dat men Contra-yerva, dat is/ tegen-crupt heet/ als ooc in ander berfcheyden plantē/ want den Aulseur van alles/ heeft sijn meloaden nae sijn belieften berbeet / sonder te willen / datter yet onnut in de Werelt soude booztcomen/ maer om t' selve van den Mensche bekent, ende nae behooren ghebyuckit te worden/ soo is het noch een ander gabe van God/ t'welcke van den Scheyper bergum wort/ aen den ghenen die t' hem goet dunct. Van dese materie van Planten/ liqueuren, ende andere Medecinale dinghen van Indien, heeft den Doctor Francisco Hernandez een excellent werck ofte Tractaet gemaect/ ende dat/ dooz eyres bevel ende commissie van sijn Majesteit, doende nae t' leven afbeelden alle de Planten van lu dien, dewelcke/ nae datse segghen / ober de twaelf hondert zyn : Ende affstemmen oock dat het selve werck ober de t' festich buspent Ducaten ghecost heeft / uyt het welcke den Doctor Nardos Antonios, een Italiaens Medechyn / met grooter curcushept een Extract ghemaeckt heeft / tot welke Boesken ende Beschryvinghe ick den ghenen aentwijse / die van de Antiaensche Planten brieder ende meerder bescheyt bezghert te hebben/ namelijcken tot d' affecten der Medechynen.

Het 30. Capittel. Van't groote Gheboomte van Indien, als oock de cedrens, cedrons, ende ander groote Boomen.

So ghelijck als t' Aerttrück / van't beginsel der Werelt af/ Boomen ende Planten booztgebracht heeft / dooz bevel van den almoghen den Heere/ alsoe en isser oock gheenich Landtschap / ofte ten bynght altoos eenighe byuchten boozt / doch op d' een plaetse meer als op d' ander/ ende behalben de Boomen ende Planten/ die dooz s' Menschen vernuft geplamt/ ende van t' een lant in't ander verboert zyn / so isser noch een groot gheetal van Boomen/ die alleenlijcken van de Natuur ghescheyden ende booztgecomen zyn : Van dese heeft men / nae mijn gheboelen/ in de nieuwe Werelt (van ons/

Indien

Indien ghesheeten) veel meer int ghetal/ als oock in de herscherpendheyt/ als in de oude Werelt van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van is/ dat de Landen van Indien, haer ende bochtich zijn/ ghelijck als het v. w. sen is/ int tw. ed. Boeck tegens d'opinte der Ouderen waer dooz het Kertrijck/ mit uptnemende w. z. l. de / ontelijcke deel w. l. de ende natuerlijcke Planten booz/bienijgt/ waer dooz het oock comt onvroonbaer te wesen/ Iae dat meer is/ soo is oock hierom t' merstendeel van Indien onbequaem ontte moghen reysen/ dooz de menichste van Boffchagien / bewassen Heubelen / ende befloten Wildernissen/ daer men noyt ten eeuwigen daghen oen passagien ghebonden heeft. Om sommighe weggen van Indien te bereysen/ namelijcken op d' eerste sacomsten / soo is het noodich geweest/ ghelijck alst noch is/ nieuwe wegen te maken/ dooz looteren aereyt/ van boomen met bijlen af te houwen/ ende de Wildernisse om berre te halen/ Iae is wel ghebeurt/ gheheek ons van de Waders geschreven wozt/ die t' onderhanden ghehad hebben/ in ses daghen t' ydts maer een mijl weeghs te mogen reysen. Ende een van onse Boorders / t' welke een ghelooft waerdich Maan is / vertelde ons/ hoe dat hy hem eens verlozen hadde in de Gheberghten/ sonder te weten waer dat hy was/ no.) wat wegh dat hy gae. i. m. d. / ende quam hem int eynde soo diep in de Wildernisse te verwarren/ zijnde de selve so dicht ende ghesloten/ dat hy / dooz noots halven/ ghebwoonghen was/ daer ober ende dooz heen te klimmen ende te clauteren/ sonder mede te hoeten eens t' aertijck te raken/ ende dit den tijt van vijftien daghen lanck/ in welcken tijt hy sommijts om de Son te moghen peplen/ ende van hem te sien / om dat het Ghebergte van een so onepntlijcken Boffchagie bedekt was/ troben op t' hooghste van de boomden clom/ van waer af hy den wegh quam t' ontdecken. De ghene die comt te lesen t' selae van de strepen / dat hem desen Maan verloren/ ende de weggen die hy gh' passeert heeft/ als oock de wonderlijcke geschiednissen die hem gebeurt zijn/ t' welke ick (om dat he: mp bochte een dinck te wesen/ waerdich om te weten) opentelijck gheschreven hebbe. Ende de ghene die eenich/ s. ing ober t' Ghebergten van Indien geresst heeft/ alwaert maer alieen/ die achtien mylen weegs/ die men heeft van Nombree de Dios af tot Panamã toe / sal ghenoech comen te verstaen op wat manere dat dese onepntlijckheyt van gheboomen in Indien is / ghelijck als daert nint neineer Winter is/ die tot coude comt/ zijnde de bochticheyt des Hemels ende van t' Kertrijck soo oberdadich heel/ dat het nootwendich moet volghen / t' Kertrijck der Gheberghten soo oberbloedich van geboomten/ ende de Platte Welden (die sp. slaep-lakens heeten) ool gras ende groenicheyt te wesen/ in boeghen dat men daer/ van gras booz de Weyden/ ende van hout booz gebourwen / als oock van Barn-hout booz t' hier/ gheen ghebyrck en heeft. Om de herscherpendheyt ende ghebaciten van sommigherley wilden boom te noemen/ is onmogelijck / want men en weet noch/ van den meesten hoop de namen niet. De goede Boomen / die men in ouden tijden so seer gheacht heeft/ zijn daer seer ggemeyn booz tinneragte / ende om Schepen af te maken/ ende men heeft hercherpen sooyten af/ daer zijnder et' hie w. l. de ende andere rofberwich/ ende seer w. l. de / wassen in d' Andes van Peru, als oock in de Gheberghten van het baste Lant/ op d' Eplanden in Nicaragua, ende in nieu Spagnien, in grooten oberbloet. Oock soo heeft men daer Laurieren, van een seer sehoon gesicht/ ende uptnemende hoozh/ met een ontelbare menichste van Palmboomen, als oock de ceuyvas, daer d' Indiamen haer Canoas af maken / t' welke zijn Schuyten die upt een Hout uptghehoit zijn. Daer wyden van de Havana ende t' Eplandt van Cuba (alwaer men een onepntlijcke menichste van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare houten naer Spagnien ghevoert/ ghelijck als daer zijn / Ebanos, Caovana, Granadillo, cedren; ende andere dierghelijcke houten/ die ick altemael niet en ken. Van ghe-

Cedren-hout heeft me oock mit Eplande Terceira, een van de Iles tege Eplande, in sulcher menichste dat men daer de Schuyten en Schuyten af maect/ zijn de selbe/ booz de oberbloet/ booz t' ongheachtste hout gebouwen.

lijcken

Ufken soo zijnder in nieu Spagnien groote Pijn-Boomen / hoe wel dat 'e soo stijf niet en zijn/als die van Spagnien/maer en brengen geen vruchten voort / dan lege Pijn-appelen. De Epcke-boomen die van Guay aquil ghebracht worden/ is een uygheliesen ende welriekent hout/ alst bereypt wort. Men kryght van daer oock oberdabige hoogge* Kieten/ in welcker scheptsels ofte afdeplinge/ ee bottigia ofte spaensche oip- pot naggaen mach: dienen oock van gelijken booz gebouwen. Het hout van Mangles/ daer men de Maesten ende Kraan van de Schepen afmaect/ wozt booz soo hart ende sterck gehouwen/ ghelijck als of het IJser waer. De Molle is eenen Boom van veel vruchten/ brengt een maniere van Duffsiens boozt / daer d' Indianen Wijn van maecten/ wozt in Mexico. Boom van Peru gheheten / om dat 'e daer eerst van daen ghecomen is/ wast des niet te min/ so wel ende beter in nieu Spagnien als in Peru. Daer sijn noch ander duffsen dertep soozen van Boomen / t welcke te lanck soude ballen al te verhaalen/ zijnde etlycke van dese boomen van een ongheheflike grootte/ sal alleenlijck verhaalen van eene die in* Tlacochavaia (dye mijlen van Guaxaca, in nieu Spagnien) staet: Dese is ghemeten gheweest / op een weestjeel / ende wiert gebonden/ dat alleenlijck het hol van t bin in t negge vanden in ronde hadde/ hebbende van byntē te weten/ dicht op de woztet/ sechtien/ ende wat hoghet / t waels bebem: Dese Boom is van eenen Wijnm gheraect geweest/ dese van boven af boozt hert heen/ tot beneden toe quetst/ ende willen segghen / dat het boozlepde hol/ daer van ghebleven soude wesen. A leer dat den boozlepden boom van den Bliren gheraekt wiert/ sept men/ dat 'e booz duffsent personen schaduw maecte / waarom 's haer daer altoos onder verzaederden/ om haer Feesten/ Dans-spielen/ ende ander superstittien te doen: Heeft ebenwel noch veel tacken ende loof/ maer veel minder. Men en can niet weten van wat specie / ofte soorte van Gheboomen/ dat het is: dan willen segghen/ dat het een soorte van cedren soude wesen. De ghene die dit booz een' fabuleuse cedren hout / mach lesen t' ghene dat Plinius van de Pacano van Licja vertelt / welcker hol een en tachtich voeten groot was/ dat eer ee speloncke ofte hups gelijckende is/ als een hol van ee boom en de farkē des selven/ maecten t' schijnfel van een gheheele Boschagie/ welcker schaduw t' gheheele veldt ober / bedeckende was / waer mede men achter laten sal/ de verwonderinge van den Weber/ die binnen int hol van een Castagnien-Boom sijn wooninghe ende Weestou hadde/ als oock van den anderen Castagnien/ of tē en weet wat boom/ dat het was/ daer acht: Men en te Heert in reden / ende weder alsoo t' hol uyt quamen/ so ober den anderen in de wegh te wesen. In dus danighe bzeemde ende mismaecte Boomen/ was dat d' Indianen beeltijs hare Afgoderhe in vlegghen/ ghelijcken als het d' oude Hepdeuen van gelijken booz een ghebyuck hadden/ nae dat d' Aetheuren van dien tijden ons te verstaen gheben.

De Laurier is daer van ghelijcken in niet minder meniche/ en botghens/ daerom oock niet veel gheacht.

* Dierghelike dicke/ ende behalven dat / seer costelijcke Kieren van verscheppen roeues herft n en in Oost-Indien in grooter menichte / als men in myn Itinerario afgebeelt mach sien.

* Dierghelijcke dicke boomen bint men oock in Oost-Indien, ghelijck als icle sefs dicke was ghesien hebbe.

Plin. lib. 12. cap. 1.

Het 31. Capittel. Van de Planten ende Vrucht-Boomen die uyt Spagnien ra r Indien ghebracht zijn.

DIndianen zijn beter betaelt geworden / int ghene de Planten berorende is/ als in ander Coopmanchappen/ want de ghene die men nae Spagnien gheboert heeft sijn weynich / ende aerden daer quaetick: Ende de ghene die van Spagnien nae Indien ghebracht sijn/ sijn veel/ ende aerbender wel/ ende weet niet of wy t' gghen sullen/ of hebbooz/ de goet heyt der Planten comt om die van herwaerts ober d' eere te gheben/ dan ofte dat wy segghen / dat het dooyt Kertrijck comt / op dat d' eere aldaer blijft: In samma / al wat bynae in Spagnien goets boozt comt / is daer van ghelijcken/ ende op plaatsen beter, ende weder in ander dingen soo wel niet. Carwe/ Carste/ Koff/ Onff/ Oze-

den Gvoenicheyt/ alderhande Aert wepten/ als daer is Latou/ Kool/ Kradjs/ Alupn/ Boork/ Petercelie/ Kapen/ Wozeien/ Biet/ Spinnagie/ ende ander diergelycke Maes- Crupderen/ Wieren/ Boonen/ Linsen/ etc. Eynlijcken / al wat dat men her waers van soodanige Wyss- Crupderen ende yffijtelijck heeft/ is daer nu ter tijt oock/ want de ghene die derwaerts ghevaren sijn/ hebben sozghvuldich gheweest van alderhande zaden met han te nemen/ ende t'aertijck heeft van alies goede respondentie gebaen/ doch gheeft op verscheyden contrepen (nae dat de plaerten sijn) wel van t' eene meer als van t' ander/ ende van sommighe dinghen wepnich. De Boomen/ die aldaer aldermeest ende ghemepnlijckst / als oock overbloedichst doctcomen / sijn Aragnien/ Lijnen/ Cidren/ ende byuchten van diergelycke soorte. Daer sijn al op contrepen gheele Gheberghten ende Woffehagien vol van Aragnien-Boonen / t'welcke myghenoech heeft doen verwonderen : Waerom ick eens / op een Eplandt wesende/ vraechte / wie dat het Landt soo vol Aragnien-Boonen gheplant hadde : Waer om my gheantwoordt wert/ t' selve alsoo by ghebal/ ende van sijn selven ghecomen te wesen/ om dat daer sommighe Aragnien- appelen/ int ober-reysen/ ghestroopt ofte geballen waren/ dewelcke int vertotten t' zaet ofte de koolen-uptschjoten/ die doe al/ o/ met de afwateringhe/ hier ende daer versijnept worden / waer han met der tijt dese Woffehagien booytghesproten sijn/ t'welcke my een goede reden docht te wesen : Sagghe dat dit de Byuchte is/ die men int gemeyn ober gheheel Indien heeft / om dat ick noyt geenighe plaerten (van daer ick gheweest hebbe) sonder Aragnien appelen ghebonden hebbe / om des wille dat alle de Landen van Indien heet ende dorchtich sijn / t'welcke t' ghene is/ dat den selven Boom bereyscht/ en wassen int Gheberghte niet/ maer comen wpt de Vallepen/ ofte van de Zee- Custen. De gheconssijte b. sloten Aragnien- appelen (die op d' Eplanden ghemaecht worden) is een van de beste Conserben/ die ick aldaer/ als oock hier/ opt ghesien hebbe. Van ghelijcken soo aerdender de Perlen ende haer consoorten seer wel/ als Melocotonen, Albercoken, ende ander diergelycken : Dech dese wassen meest in nieu Spagnien ende in Peru, uptge/ ondert Durafinos, t'welcke oock een soorte van Perlen is/ wepnich/ ende noch veel nimmer op d' Eplanden. Appelen ende Beeren wassen daer oock maer passelijcken wel/ karsen seer wepnich/ maer Wijghen in overbloet / namelijcken in Peru. Que- appelen heeft men ober al/ princijpalijcken in nieu Spagnien, in sulcker boeghen/ dat ser ons vijftich booz/ een halben Arael lieten uptlesen. Gyznaet- appelen zijnder van ghelijcken ghenoech/ doch sijn al te samen soet/ want de sueren en hebbender niet wel wilen wassen. Meloenen vindt men op plaerten seer goet/ als op t' vaste Want ende op sommighe contrepen van Peru. Wozeien noch karsen/ hebben tot noch toe gheen gheluck ghelhad/ om eenighe inkomst in Indien te erijghen/ ende ghelooft niet/ dat het by ghebreck van getempertheit toecomet/ want men heeft ser op alle manieren / van dat het comt by ghebreck van sulcks t' ondersoeken/ of te gheraken. Ick en can nauwelijck bebencken/ datter andere leckere byuchten gebreck sijn. Van grobe ende dopbyuchten heeft men der noch gebreck/ als. Wkeren en Castagnien/ de welke/ mijs wetens/ tot noch toe in Indië niet geweest en sijn. Amandlen wassender/ maer wepnich/ want d' Amandlen / wten en wassnoten/ worden daer/ booz/ de welgestelde ende weelbige Lieben/ wpt Spagnie gebacht. Van geijcken en weet ick niet/ datter Wispelen noch Sozen/ of diergelycke bychte sijn/ doch daer en is oock niet veel aen gelegen. Dit is nu genoech om te verstaen/ datter geen leckernije en gebreck van genoech byuchten/ soo laet ons nu oock een wepnich seggen van de yffijtelijcke Planten/ die daer van Spagnien gebracht sijn/ waer mede wpt' Krelaeg van de Planten sullen kolepnden / t'welcke al wat te lauck begint te worden.

Het 32. Capittel. Van de Druyven, VVijngaerden, Olijfende
Moerdesieboomende ende van 't Suycker-Riet.

D Koffijtelicke Planten / verst ae ick te wesen / de ghene
die behalven datse eten voozt hups geben / noch gelt voozd' Epgnaers
in de beurse hzungen / onder desen / soo is den Wjngaert de pincpaelke /
den welcken dooz hzengt Wjn / Azijn / Druyben / Krazjnen / Suringh
ende Spooop / doch de Wjn is 't ghene / dat te bebieiden heeft. Men heeft
op d' Eplandē noch oot op 't vaste lant / noch druypē / noch Wjn. In nieu Spagnie heeft
mē Wjngaerden die druypē geben / maer men en maecter geenē wjn af / moet comē
dooz ooz sake datter de druypden niet te boilen rijp en woode / en dat dooz den regen / die
men daer in Julio en Augusto heeft / de welke haer belettende is / niet wi l op haer saps
soen te comen / so datse alleenlijc dienen om upr de hant te eten. Den wjn woxt daer wt
Canarien of van Spagnien ghebracht / ende is albus op de meeste plaetsen van Indien
uptghesondert in Peru ende Chile / alwaer men Wjn-stocken heeft / ende seer goeden
Wjn ghemaect woxt / die noch dagelijck aen neemt / ende vermenichsubicht / so
wel in menichte als in goetheyt / twelcke eenen grooten schat voozt 't selve Landt is /
om datse de maniere van die te maken / allengh kens beginnen te verstaen. De Wjn-
gaerden van Peru heeft men ghemeenlijcken in heete Vallepen / alwaer se Water-put-
ten ende goten ghemaect hebben / ende worden niet der hant be gote / want reghen
van den Hemel en valter op de platte Landen gheensins ofte nimmermeer / ende inde
Gheberghten op seker tijden. Daer zijn contrepē / alwaer de Wjngaerden / noch
reghen van den Hemel / noch Water van 't Artzjck en ontfanghen / ende hzengen / niet
tegenstaende / menichte van Druyben voozt / gelijk als daer is / in de ballepe van Yca
als oock van ghelijcken in de leeghten / (die men heet) van Villacuri / alwaer men / onder
eenighe doode Zant-Landen / sommighe leeghe Welden vint / die 't ghehele jaer dooy
uptnemende groen ende seisch staen / sonder dat het daer nimmermeer en regent / noch
datter oock eenighe Water-putten zijn / ofte Menschijcke begietinghe gedaen woxt.
Dooz sake hier van moet wesen / dat de boozepde Landouwe sponciachtich is / ende
dat het de Wateren der Rivieren / die van de Gheberghten afstoten / (de welke in de
selve Zant-Landen berdwelghen) naer hem is treckende / ofte dat het de vochtich-
heyt van upt der Zee (als ander meppen) ontfanght. Dit is te verstaen / om dat het
dooz 't Zant heen drijnght ofte clepsit / so soudent daer dooy maken / dat het Water niet
onduyctbaer noch omut en comt te wesen / gelijk als het van den Philosooph beduyt
wert. De Wjngaerden zijn seer aengegroept / soo dat om de selve ooz sake / de thien-
den der Kercken hebben / daeghs wel vijf / ses maels meer zijn / alsoe over t'wintich ja-
ren waren. De duyctbaerste Vallepen van Wjn-stocken / zijn die van Victor by Are-
quipa / die van Yca / in de Jurisdiccie van Lima / ende die van Caracato in Jurisdiccie van
Chiquiavo. De Wjnen hier van werden gheboert nae Potosi / Cusco / ende nae ver-
scheyden plaetsen / ende daer wert een groote handelinghe met ghegeben / want comt
noch te gelden (met alle de menichte) elke Bottigia ofte Arrobbē / vijf ofte ses Duaten /
ende soose van Spagnien is / (die daer altoos in de Bloten ghebracht wert) thien of
twaelf Duaten. Ant Nijcke van Chile maect men Wjn gelijk als in Spagnen /
want lept op de selve ghetempertheyt / maer soo men die nae Peru hzengt / soo bederft
se. Men heeft oock wel Druyben daer men gheen Wjn en heeft / ende is een dinc
om te verwonderen / dat men in de Stadt van Cusco / t'ghehele Jaer dooy / frisse
Druyben

Van diege-
lycke boom-
heeft mé oer-
in Oost In-
dien, welker
contrefeyts
mé sijn mach
in mijn Lei-
merantje.

Suppen sal binden: d'oor sake hier van/ is my ghelept/ te wesen/ om dies wille dat de
Dallepen daer ontrent ghelegen/ op diverse Maenden van't Jaer/ vruchten geben.
Ende of het nu comt/ datse de Whagaerden/ op verscheyden tijden/ snoepen/ ofte dat
het is dooz/ de qualiteyt van't aerdtuyck/ in effect/ soo brenghen verscheyden Dallepen
ofte Valen/ t' gheheele Jaer dooz/ vruchten boozt. Soo hem yemant hier van quam
te verwonderen/ sal hem noch meer verwonderen/ van't ghene ick nu seggen sal/ ende
sal oock/ by abontuer/ niet ghelooft worden/ te weten/ daer zyn Boomen in Peru, die
d' eene zijde van den Boom/ t' eene halve jaer vruchten geest/ ende d' ander zijde/ t' an-
der halve Jaer. In Mala, berthien mijlen van de Stadt de los Reyes, ofte van der Co-
tinghen/ staet eenen Wjghenboom/ dewelcke aen d' eene helfte/ te weten/ aende zijde
van't Zupden/ groen staet/ gebede een tijdt van't Jaer/ als het in't Geberghte So-
mer is/ vruchten ende d' ander zijde ofte helfte/ die nae't blacke Landt/ ende de Zee cant
toe gewent staet/ comt groen te worden/ ende vruchten te geben/ op eenen anderen tijt
vā't jaer/ int contrarie/ als het op het blacke lant Sommer is. So vele als dit aengact/ so
is het verschil der ghetempertheit ende locht/ die van d' eene ofte d' ander zijde gedre-
ven wort/ de ghene die t' selve werkende is/ ofte uprecht. De neeringhe der Wjnen
en isser niet cleyn/ maer en comt evenwel buyten haer Probinde niet. De zijde die
men in nieu Spagnien maect/ wort nae ander tijden verboect/ als nae Peru. Ten tij-
den der Indianen/ soo en wasser gheen/ want de Woerbesien-boomen zijnder eerst
upt Spagnien ghebracht/ ende aerden der wel/ namelijk in de Probinde/ die ghe-
noemt wort/ de Miska alwaer Zpwoomen opgeboet/ ende goede zijde- werken (als
Laffetanen/ Damasten ende Carinefjnen) ghemaect worden/ maer sijn wesen in
zijnder tot noch toe niet ghewoont. De Supcher is een ander neeringhe/ die noch al-
berghemeynste is/ want en wort niet alleen in Indien geseten/ maer wort noch oock
ghenoech nae Spagnien gheboect/ om dies wille dat de Supcher-kruten/ op verschey-
den plaetsen van Indien uptgelesen wel wassen. Daer zyn in de Eplanden/ in Mexico,
in Peru, als oock op ander contreyen/ Artificien ofte Ingenien (dat sijn Supcher-kruten)
ghemaect/ van grooten handelinghe/ ende is my geaffimeert ghewesest/ dat die van
der Nasca Jaerlijc placht op te brenghen over de dertich dupent pesos, ofte wealen
van achten. Nu die van Chicama, by Truxillo, was oock van en grooten rijkdom/
zijnde die van nieu Spagnien, van niet minder/ want dat ghene dat in Indien wel in
Supcher ende Conserven verdaen ende ghespillt werdt/ is een dinck om dat te wer-
den. Dit het Eplandt van Santo Domingo, weeren ghebracht/ in de Bloot daer ick
met herwaerts quam/ acht hondert ende acht en tneghentich/ soo kisten als kisten
Supchers/ welcke zyn/ wesende op de manere/ ghelijck als ickse hebbe sien laden/ in
de Haven van Puerto Rico/ maer mijn gissinghe van acht aroben elke kiste ofte kist.
Dese neeringhe van de Supcher/ is de princypaelste handel der boozfeyder Eplanden/
soo seer is/ dat hen de Menschen begheben hebben tot den appetijt der soetcheydt.
Olyden ende Olyfboomen zyn van ghelijcken in Indien boozt ghewesen/ segghe in
Mexico en Peru, maer daer en zyn tot noch toe geen Oly-Molens ofte Perssen gestelt/
noch daer en wort ooc geen Oly gemaect/ om dat sijn siever willen hebben om t' eten/
waerom sijn oock wel laten ryp werden/ want bevinden/ dat d' oneffen/ om d' Oly te
maken/ meer beloopē/ als de yroffijten moghen opbrenghen/ in boeghen dat/ alle den
Oly daer upt Spagnien gebracht wert. Waer mede wy de materie der Planten wil-
len beleyden/ ende comen nu tot die van de Breesien ende Gobierten van Indien.

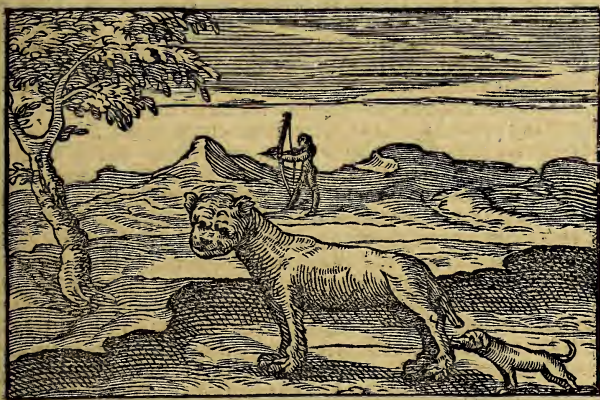
Het 33. Capittel. Van't cleyn ende groot Vee van Indien.

Drie manieren van Gedierten vinde ick in Indien, te weten / eene / die daer van de Spagnærden gebracht zijn / andere / al hoe wel datser van de Spaengnaerden niet gebracht zijn gheveest / soo heeft men die nochtans in Indien van de selve specie / gelijk als in Europa. Andere zijn eppenlycke Gebierten van Indien / van die men in Spagnien niet en vindt. Nu soo zijn d' eerste maniere ofte sooye / Schapen / Koepen / Gepten / Derckens / Peerden / Eys' Honden / Ratten / ende andere dierghelike / welke generatie men in Indien heeft. Het cleyn Vee isser seer vermenichvuldicht / ende soo men de wollen ooyzen ofte proffiteren mocht / om nae Europa te seiden / souden wel een van de grootste rijkdommen van Indien wesen / want men heeft aldaer / booz't cleyn Vee / welcke zijn Schapen ende dierghelijcken / grooten overbloeit van Weyden / sonder dat men / op veel plaetsen / aen't crupt ofte gras / eenighe vermenichvuldicht / siet: Jaer de mildicheit der Weyden is in sulcker voegen / dat men in Peru gant seffen Weyden en vindt / die eenighe Epgenaers hebben / so datter een pder mach Weyden / daer't hem belseft. Hier van comt het / dat men t'bleefsch daer ghemeynlycken abundant / ende goet cooy heeft / als oock d' ander nutticheiden / die van de Schapen comen / als Welck / Rafen / etc. De wollen hebbense / booz' een tijt lanck / gantsch te looy laten gaen / tot datter int eynde Waperyen op ghestelt zijn / daer men Lakenen ende Frisen maect / t'welcke int selve Lant een groot ont'et ghewozen is / booz't arme Volk / om dat de Castiliaensche Lakenen daer seer costelijcken zijn. Men heeft nu verseyden Waperyen in Peru / ende noch meerder quantiteyt in nieu Spagnien / evenwel't zy nu dat de wol soo sijn niet en is / ofte dat spe soo wel niet en wten te bereyden / soo gaen de Lakenen / die daer van Spagnien ghebracht worden / die van Indien veel te hebben. Men vint daer lieben die tseventich / sae hondert duysent hoofden / ofte stuk / van cleyn Vee / hadde / ende men vintse noch heden / daeghs oock wel van Weyden / min / t'welcke in Europa een grooten rijkdom soude wesen / ende is aldaer maer passelijcken heen. Op veel plaetsen van Indien / ende geloove oock wel op't meestendeel / soo en heeft het cleyn Vee niet soo goeden voetsel / dooz' oorsake dat het crupt ofte gras te lanck / ender' aertrijck al te weeldich is / waerom daer so wel niet mogen weyden / als t' groot Vee. Ende alsoo heeft men daer oock een ontalliche menichte van Koepen / Offen / ende dierghelijcke / ende dit op twee manieren / te weten / t'eene / welke tam Vee is / gaen op haer bestende plaetsen / als op de Landen van de Charcas / Vee se haer proffijten doen / als in Spagnien / van't bleefsch / Water / Kalven ende Offen boozden ploegh / etc. Ander Vee is op een ander maniere / van de ghenen / die in de Gheberghten int wylt loopen / de welke / dooz' de woestheyt ende Wilbernisse der Gheberghten / als oock dooz' de menichte / niet ghetepkent worden / noch oock ghenen epgenaers hebben / zijnde ghelijck als Nacht van't Geberghte / want den ghenen die eerst jaeght ende doot / sijn t'isser d' Epgenaer van. Op dese maniere so zijn de Koepen ofte Offen van't Epla. de Española / ende ander plaetsen daer ontent / oock soo seer vermenichvuldicht / datse by duysenden int Ghebergte / ende ober t' Delt heen loopen / sonder eenighe toebehoorders ofte Epgenaers te hebben / waerom haer d' Inwoonders alleen van dit Vee proffiteren om de huppen / loopender te Peert nae toe / t'zwarten ofte witten / (te weten / Slaven ofte Dijen) met hant ofte Wozp-pillen ende Harpoen-

Harpoen-hers/ende rjden alsoo op der Jacht van de Stieren ofte Koepen/ende soo menich als siet ter neder.connen vellen ende erjghen/comen sjen toe / ende zjn haer epgghen/billen/ ende bzenghen de Hupden nae Hups/latende t' vleesch verlogen ober t' Welt heen ligghen/sonder dat het genutticht ofte eens van pemant begeert wirt/ende dat/door d' overbloedichept die daer van is/jae soo veel/dat my geaffinert werbe/dat sommighe plaetsen/van t' boozepde Eplant/ geinfteert ofte een quade locht daer van hadde / booz de corruptie ofte verrottinghe der menichte van t' vleesch. Dese neeringhe van t' Welwerk ofte Schevincaken / die nae Spagnien ghesonden werden/ is een van de beste handelingshen/van die in de Eplanden ende nieu Spagnien ghezeben wert. Daer wierden int Jaer van seben en tachtrich geseheep/ in de Bloot van Santo Domingo, vijfen vertich dupsent/ vier hondert en veertich Ossen ofte Koepen hupden/ ende van nieu Spagnien quamen der hier en tseflich dupsent / drie hondert ende vijftich hupden / de welke gewaerdeert wierden op ses en tnegentich dupsent vijfhondert ende twee en vertich pesos ofte realen van achten. Soo wann'er datter een van dese Dloten ghesloft worden/soo ist een dinc om sien / hoe vol dat den Oeber der Riviere van Stivillen ende t' Arenael ofte Magafeyn ober al / van de menichte der Huppen ende Coopmanschappen ofte waren / ghelegghen is/ dat ghenoech verwonderinghs waert is. Noeh soo heeft men daer oock t' Bee der Cepten/ welke / behalven d' ander nutticheiden/van de jonghe Ceptkens/ Melck/ etc. Noeh een ander / jae wel een van de princippaelste proffjten is/ te weten/ t' sineer ofte t' alck daer van/ met het welke hen gheneydijcken/ Armen ende Rijcken zjn dienende/ om te lichten/ want is haer/ om d' overbloedichepts wille/ heter roop als Olie/ hoe wel dat alle het sineer / dat hier tot ghebesicht wert/ geen Masculino en is. Van ghelijcken / soo worden daer Hupden bereyt ende getout/ om Schoenen/ Leerzen/ende Leerweer af te maken/ doch en zjn/ injn dunckens/ebenwel soo goet niet/ als de gene die daer van Spagnien gebracht worden. Beerden zjnder oock aengheteelt / ende daer zjnder op / veel plaetsen / ofte t' meerendeel van Indien/ die up t' ghelesen goet zjn/ jae daer zjn sommighe teelten ban/ die soo goet zjn/ als de beste van Castillien/soo wel om te loopen ende triompheren/ als om te repen ende t' arbeypden/so dat het nu daer een ordinaris dinc is/ met Beerden ober wegh te repen / hoe wel datter gheen Muplen (die daer oock veel zjnen) ontbeken/namelijcken ter plaetsen daerse ghebruyckt worden / om laste ende goede rene te dzaghen/als op t' vaste Lant. Van de Ezels en heeft men soo groote menichte noch ghebruyck niet / want dienen sjen daer seer weynich van / om met t' arbeypden. Cameelen zjnder etlijcke/doch weynich/ hebben in Peru ghesien/die aldaer van Cananien gebracht/als oock aengeteelt waren/maer niets te veel. Honden zjn int Eplant Espanola, in sulcker menichte (als ooc inde groote) so seer aengegroeyt ofte boozgeteelt/ dat het al nu een plaeggh booz t' Eplant is/ want versinden ende verntelen t' Bee/ende loopen by hoopen ober t' Welt int wilt/ende de gene diese boot ean sinjten/heester een sekeren pyss ofte geferten Penninck booz gelijck als men in Spagnien van Wolven doet. Opgerchte Honden en hebber in Indien niet gewest/ ban wel een soorte van Hondkens/gelijck als die d' Indianen Alco noemen/ om welker gelijkenisse s' de Honden/die daer van Spagnien ghebracht zjn/oock Alco gheheten hebben/zjn soo groote blenden ban dese Hondkens / datse haer selven t' eeten sullen onthouden/om haer te gien/ende als s' ober wegh repen/so dzagen s' dien op den rugge/ ofte inden boesem by haer/jae so wanneer datse sieck zjn/so moet het Hondken altoos by haer wesen/soo dat het haer tot geenich ander dinc dienstich is/ ban alleenlijck om de goede vrientschap ende gheselschap.

Het 34. Capittel. Van sommighe Ghedierten van *Europa* die de Spagnærden in *Indien* ghevonden hebben, de hoe dat de selve daer ghecomen moghen zijn.

Deen seker dinck / dat alle dese boozslepde Ghedierten in *Indien* van *Spagnen* ghebracht zijn gheweest / ende dat e daer in de eerste ontdekinghe niet en waren / twelcke noch gheen hondert Jaer gheleden is : Ende behalven dat het een saecke is / daer men noch wel levende ghetuyghen van heeft / soo is het oock noch een ghenoechsame proebe te sien dat d' *Indianen* in haer *Tale* gheen eygghen vocabulen ofte namen van de boozslepde Beesten en hebben / van datse haer met de selve *Spaensche* namen zijn behelpende / doch eben wel ghecorumpert ofte gebroken : Want soo ghelijck als wy niet en conden / alsoo hebbense de namen / van daer haer de dingen / van daen gecomen zijn / van 't selve oock aenghenomen. Desen reghel hebbe ick goet ghebonden / om 't onderscheyden / wat dingen dat d' *Indianen* booz der *Spagnærden* comste gehadt / ende wat datse niet gehadt en hebben / want het gene datse hadden / ende wel kenden / gabense oock sinen naem / ende 't ghene datse van nieuws creghen / gabense nieuwe namen / twelcke ordinaris de selve *Spaensche* namen zijn / hoe wel dat sy die op haer maniere prononcieren / gelijk als *Deerden* / *Wijn* / *Koorn* / etc. Nu soo heeft men daer gebonden eenighe Ghedierten van de selve specie / ghelijck als in *Europa* / sonder datser

van de *Spagnærden* ghebracht zijn gheweest / gelijk als daer zijn / *Leertwen* / *Tuyzen* / *Beeyen* / wilde *Werkens* / *Dossen* / ende andere wreepe ende wilde *Beesten* / van de welke wy in 't eerste Boeck dapper gheargumenteert hebben / van hoe dat het de waerheyt niet wel ghelijck en was / in *Indien* ober *Zee* ghecomen te wesen / want de *Zee* *Ocean* te moghen ober swemmen / is onmoghelijck / ende datse van *Menschen* ghescheept / ende daer ober ghebracht zijn / is een sotternige / waer upt volghen moet / datser

S. nof. 6.

daer aen eenighe oorden (daer d'eene Werelt met d'ander/aen een/ofte na by comt) over gheromen zijn / ende alsoo allenghskens dese nieuwe Werelt herbult hebben: Want nae luyt der Schijtuere/so zijnder van alle de booyepde Ghebdercken in d'Arcke van Noë gheswerst ende ober ghebeben/van waer sp weder de Werelt gherestauereert hebben. De Leeuwen/die ick derwaerts gesien hebbe/ ende zijn niet los verwoych noch en hebben oock sodanighe bloeken hays niet/ghelijckamenighe plach te schilderen/van zijn grauachtich/ende soo weedeet niet/als men die wel af beeldt. Om de selve te Saghen/soo vergaderen hen d'Indianen tinghs-ghewijs/ (welcke sp Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/stocken/ende ander Instrumenten/doot. Dese Leeuwen hebben oock booy een ghebyuck / haer op de Gheboonten te begheben/ alwaer sp van d'Indianen met Lancien/Doet-hoghen / ofte noch beter met hoers/afghelicht ende ghebroot worden. De Tygen houden sp booy wyeder ende wilder/ende doen oock periculuser spzonghen/om dat het met verraschinghe is/ zyn bespreckelikeit ofte beplacht/ende op de selve maniere / ghelijck alsse van de Histori-schijberg afgebeelt worden. Hebbe etliche malen hoorzen vertellen/dat dese Tygen, soo seer op de smaeck der Indianen/gewent waren/dat sp/om de selve oof/sake/ghen Spagnaerden/oste seer weynich/aen ransten / jae datse van onder henlieben wel een Indiaen wech grepen/ende daer met door gingen. De Wepzen / die men op de sprack van Cusco,Otroncos noemt/zijn van de selve snerie/als die van herwaerts-ober/ende onder honden haer oock in de holen. Van Wpe-korben isser weynich erbarenthept / want de Honich-graden/die men in Indien heeft/worden op de Boomen/oste onder d'aerde ghehouden/ende niet in Wpe-korben ofte kochken Hupskens/ (dat is op de Spaensche maniere) ende de Honich-graden/die ick in de Probinde van de Charcas ghesien hebbe/ (de welcke men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een grauwe couleur / ende van seer weynich nats/ende hebben eer de ghelijckens van soet strop/als van Honich graden/segghen dat de Wpen soo deyn zijn/als Vliegen/ende datse onder t'Werrhick haer vergaderinge houden/de Honich is suerachtich ende swart. Op ander contreen heeft men beter Honich ende Honich-graden/die oock beter ghesouneert zijn / gelijck als in de Probinde van Tucuman, in Chile ende in Cartagena. Van de wilde Zwijnen ofte Wof-verkens hebbe ick weynich noticie/van alleenlijcken/dat ick het van eenige personen ghehoort hebbe/diese segghen ghesien te hebben.ossen ende Ghediertentiet Wee bewielen/zijnder meer alst de Schaep-herders wel lief is/behalven de booysepe Ghedierten/die weedeet ende schadelijck zijn/soo heeft men daer oock noch andere preeffte lijk/bieder de Spagnaerden in/ghelijck niet gebzacht hebben/ghelijck als daer zijn/Werten ofte Venesoenen/ waer van men aldaer groote mentichte ober alle t'ghebergte heeft/doch eben wel zyn t' meestendeel Venesoenen sonder Wozymen / ofte ick en heb daer ten minsten anders geen gesien/noch van yemant ghehoort / die se anbergs gesien heeft/zijn meestendeel ghelijck als Dapnkens/oste jonge Werten. Dat nu alle dese Ghedierten (door haer lichtveerdigheyt/ende om datse upt de natuer wilbt/ende vander Zacht zijn) van d'eene Werelt in d'ander (te weten) van daerse aen den anderen comen) ghepasseert ende ober gecomen zijn/en dat my niet waer / maer seer licht, te gelooven/ende houdet by nae booy warachtich/siende batter in seer groote Eplanden/die herre ende berckheppen van't baste Lant ligghen / gantich gheen ghebonden worden / soo vele als ick booy eenighe erbarenthept ende. Informatie hebbe sonnen te kerstaen comen.

Het 35. Capittel. Van de Voghelen die men daer van hier heeft,
ende hoe datse daerin Indien ghecomen moghen zijn.

Mnder swarigheyt isser / 'tselbe van de Voghelen te
ghelooen / te weten van de ghene die men daer van soodanighe genera-
tie (als die van hier) heeft / ghelijck als daer zijn / Patrijfen / Coitel-
buppen / Kingh-buppen / Quarts / ende verscheppen soorten van Dakken /

Peru, aen de Heeren in Spagnien ghesonden worden: Item / Keppers ende Kren den
van bescsheppen soorten. Van dese ende andere dierghelijcke Vogels / en is niet aen te
twijffelen daer over ghevloghen te wesen / ende datse veel beter passeren moghen / als
de Aentwen / Cypzen ende Hertzen. De Vapegagen zijn oock van grooter blucht / en
de worden in Indien in grooter menichte ghebonden / namelijk in d'Andes van
Peru, in de Eplanden van Puerto Rico, ende Santo Domingo, vliegen sa gehele blucht
ten ofte hoopen tefiens gelijck als de Duppen: Spndtlijcken / dat de Vogelen altoos
dooz haer vliegeleien / euenen open wegh hebben nae waer toe datse begeren / ende om
de Golf te passeren / so en soubert veel / der seluen / niet moeglijk wesen / want is een
seker dinc / (gelijck als van Plinio geaffirmeert wert) hoe datter veel de Zee ober
vliegghen / ende nae seer vpende Coninghrjcken passeren: Eben wel van soo groote
Golf als den Ocean van Indien is / en weet niet / datter pemant afschijft / die van vlie-
gende Voghelen ghepasseert te werden / des niet tegenstaende / so en houde ick het
niet niet gantsch voor onmogelijck / want daer is van sommighe Zee-varende lieben
een ghemeen opinie / datse wel f twee hondert / ende meer / vliegen van Landt ghesien
worden. Ende naer dat oock van * Aristotele geieert wort / so is het seer licht voor de
Voghelen haer onder 't Water te onthouden / om die wille datse wepnich als ons heb-
ben / ghelijck als wy ghewaer worden aen de Zee-voghelen / die onder 't Water vlie-
ken / ende haer een goede poos onder houden / alsoo mocht men comen te dencken / dat
de Voghelen ende vliegende Ghebdierten (die op d' Eplanden ende op 't vaste Landt
van Indien gebonden worden) de Zee ghepasseert zijn / hebbende hier ende daer / op
d' Eplandekens ende Clippen (diese dooz d'aenghehozen natuer in kennisse hebben)
haer kust-plaetsen ghemaect hebben / ghelijck als Plinius van etliche verhalende is /
ofte datse haer by abontuer alsoo moede ghevlogghen zijn / in 't Water laten neer bal-
len / ende daer nae (een wijl gherust hebbende) haer weder op heffen / ende also haren
wegh voortaan vliegghen. Wat beroerende is / de Voghelen die op d' Eplanden zijn /
daer gantsch gheen Lant-ghedierten gebonden en worden / houde ick voor ongetwy-
felt / die op een van de twee voorgesepde manieren ghepasseert te wesen. Nu beken-
de d'ander / van die men op 't vaste Lant vint / namelijk van de gene die niets te licht-
veerdich van blucht en zijn / is een beter wegh te segghen / die over gecomen te wesen
ter plaetsen daer de Lant-ghedierten (die men aldaer van Europa heeft) dooz gepas-
seert zijn / want men heeft oock in Indien / waeraerdighe Gheboghelten / gelijck als
Strups-voghelen / de welke men in Peru vint / ende plachten wel-by wijlen d' Indi-
aensche Schapen (die gheladen gaen) verbeert te maken. Maar achterlatende dese
Voghelen / die haer van selfs regeeren / sonder toedoen der Menschen / ten 3p dat het
waer om niet te Jaghen / so hebbe ick my van 't aenme Ghevogelte (te weten van
de Hoenderen) verwondert / want waren daer / in effect / aler daer de Spagnarden
quamen / waer van een claer tecken is / de selve epgghen Indiaensche namen te heb-
ben / want

† Plin. lib.
10. cap. 33.

† Ick hebbe
op de Waert
van Oock-
Indien,
Swaelen
ghesien / die
ons wel 900.
milen nae
volghen /
sonder opt
ghelicht van
Lant te heb-
ben.

* Aristot.
lib. 3. de
part. animal
cap. 6.

Plin. lib. 10.
cap. 25.

ofte eenighe Natie van dese Werelt/ten zy dat wy segghen / dat al hoe wel alle Ghe-
dier ten upt de Arcke ghecomen zijn / soo zijn sy des niet te min / dooz d'aengeboen ma-
tuere ende Goddelijcke voorzienigheyt / verdeelt gheweest / te weten / verscheppen ge-
neration, nae verscheppen contrepren : Ende daer wert oock bevonden / datter sommi-
ghe han dien niet en wilden uptgaen / ende so sy daer van upt gingen / en zijn niet ge-
conferbeert gheweest / ofte zijn met der tijt vergaen / ghelijck als het met veel dinghen
ghebeurt. Ende soomert wel insiet / soo en is dit niet alleen een eygen sake van Indien,
maer ghem:yn van veel andere Rijcken ende Provincien van Europa, Asia ende Africa,
van de welcke men leest / dat sy soozten van Ghedierten hebben die op geenige an-
der plaetsen ghebonden worden / ende so men die daer bint / soo weet men / dat sy daer
van daen gheboert zijn. Nu al hoe wel dat dese Ghedierten upt de Arcke ghecomen
zijn / verbi gratia, soo worden nochtans d'Elephanten alleen in Oost-Indien gebonden /
ende van daer zijns met andere plaetsen ghemeyn ghewozen. Op de selve maniere
mogen wy seggen dat het toegegaen is / met dese Ghedierten van Peru, ende alle d'an-
der van Indien, van die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en bint. Oock me-
de / so is t'aemercken / of de selve Ghedierten oock in de Schepselen ende naturen van
alle d'ander / gantsch verscheppen zijn / ofte / of haer verschil accidentael is / veroorfaect
wesende / dooz verscheppen accidenten, gelijck als men aen't Menschelijcke gheslachte
siet / zijnde eenighe wit / andere swart / etlijcke Keusen / andere Overchen / ghelijck als
sulck / verbi gratia, oock is / in de generatie der Apen ende Meer-katten / zijnde d'ene
met steerten / ende andere sonder steerten / ende van ghelijcken in de gheslachten der
Schapen / waer van eenige sterck ende glad / ende andere van veel Wolz zijn : Som-
mitighe zijn groot ende sterck / met seer langhe halven / gelijck als die van Peru : Andere
zijn cleyn / swack / ende met corte halven / ghelijck als die van Castilien. Maer om die
rechte waerheyt te segghen / de gheen die met dese uptwegghen / ende alleentijck met
accidentale verschillen pretendeert ofte soect de gheslachten der Indiaenscher Gebier-
ten te vergelijcken met die van Europa, sal een last op den hals nemen / die hy qualijck
sal connen upt voeren / want soo wy van de specien der Ghedierten sullen oordeelen
dooz haer eyghenschappen / soo zijn sy soo verscheppen / dat soo men die wilde rebu-
ren ofte vergelijcken met eenighe bekende specien van Europa, soude soo veel wesen /
als te willen een Ep / Castagnen heeten.

Het 37. Capittel. Van de Voghelen die eyghentlijcke van Indien
zijn.

Het zy nu datse van verscheppen geslachten (ofte an-
dere der selver van herwaerts ober) zijn / daer zijn in Indien Voghelen /
die aemerckens wert zijn : Daer worden ghebracht upt China cleyn
Voghelen / die gantsch gheen beenen en hebben / zijnde / t'gheheele lijf sp-
naeft anders niet als Dieren ofte Pluppen / comen nimmermeer op
d'aerde / hanghen haer (aen sekerre pefighe beekens die se hebben) aen de tacken van
de Boomen / alsoe rusten willen / ende hebben haer onderhoust van de Muggen / ende
andere dinghen / in de Lucht. Men heest in Peru, Vogelkens / diese Tominejos heeten /
welcke soo cleyn zijn / dat ick dieck wils ghetwijffelt hebbe (die int vliegghen siende) of
het Wesen of ander Welde-bliegghen waren / doch zijn ebenwel waerachtighe Voghel-
kens. In't contrarie / soo zijn de ghene die men Condores noemt / van uptnemende
grootte / ende oock van soo grooten cracht / datse niet alleen een Schaepe obermits ha-

Dese Vogel
bint men op
d'Espanden
van Moluco.
toezden van
de Postge-
sen / Passa-
do sol, ende
bā ons / Da-
radis-Bo-
gelen gebr-
ten in mits
Teincario sū
mag / van

de welke ic
twæe/ te we-
ten/ manne-
ken en twiff-
ken) met in-
upt Oost-Indi-
dien tot
Guchuygen
ghebracht
veerde/ booz
de Gauner
van den seer
verkeusen en
wist her-
maerden
Dooct: Pa-
ludanum.

len en op eten/maer oock wel halven/ de Auras genaemt/ van anderen/ Hoenderen ge-
heeten: is/ nae mijn opinie/ een soozte van krabens/ dese zijn van wonderbaerlijcke
lichtbeerdigheyt/ ende van niet minder siherp gheslecht/ zijn oock wonder goet om de
Steden ende straten schoon te houden/ want en laten daer niet een dink dat doot is/
ontsouden haer des nachts in 't best op de Gheboon nten ofte steenroffen/ ende comen
des mooghens in de Steden/ houdende op de alderhooghste Ghebouwen ofte Tim-
meragten/ schiltwacht/ om pe wens een roof te krijgen. De Jonghe. 1 van dese Vogelen
hebben witachtighe plupmen/ (ghelijck als men van de krabens vertelt) de welke
daer nae in 't swarte veranderen. De Guacamayos, zijn Doghelen die wael geooter zijn
als Hagegaper/ ende hebbende oock eenighe ghelijckens met/ worden weerdelich ge-
houden dooz de verscheppen coleuren van haer Plupmen/ die se seer fraep hebben. In
nieu Spagnien heest men menschte van Doghelen van excellent beeren ofte p. ymen/
welcke ghynecht in Europa niet ghebonden woort/ ghelijck als men sien mach aen de
Weeldekens die van Plupmen ende beeren ghemaect zijn/ die van daer ghebrachte
woeden de welke met heel reden in weerden gehouden woeden/ ende verwonderin-
ghe verooyaken van dat men met Doghelen-beeren/ een soo delicaeten werck maken
can/ comende soo effen ende gelijck/ dat het gantsch ende t'eenemael geschilbert schijnt
te wesen met werven/ welke met het Pinseel ende werven niet gedaen en can wor-
den: hebben een schijn sel als men die een wepnich over zijde siet van een so schoon: n
huyselijcken ende lewendigen gians/ dat se een wonder vermakelijckheyt gheben.
Daer zijn sommighe goede Meesters van Indianen/ die met de Plupmen weten te
contersepten/ de perfectie van 't ghene dat se van 't pinseel gheschildert zijn/ soo datter
de Schilder van Spagnien gantsch geen abantagie en hebben/ De Pinten van Spa-
gnien Don Philippe, wieden van sin Meester d'ype clepne stampen ofte af-buchsel
ghegeven/ (dienende booz een Register ofte Tafel van een Ghetij-boeck) van plup-
men ghemaect/ welke sin Hoogheyt senden Coninck Don Philippe onsen Heere/
sin Vader toonde: Ende sin Majesteit/ selve besiende/ seide dat hy noyt in so clepne
figuren/ waerdigher dink gesien hadde. Een ander grooter Casreel / in t welke
d'afbeeldinge van Sante Francisco gecontersept was/ wiert van sin Heeltygheyt Sixto
Quinto blysoelijken ontfanghen: Ende als hem geseyt wiert/ dat het selve van d'In-
dianen/ ende van Plupmen ghemaect was/ soo wilde hy 't bezproeven/ strijckende de
vingheren een wepnich over het Casreel heen / om te besien of het oock beeren wa-
ren/ ende gheboelende alsoo te wesen/ liet hem durcken/ dat het een wonder dinc was/
die soo wel ingheboecht te wesen/ dat men't met het gheseyt niet en const onderschep-
den/ of het natuerlijcke coleuren van Plupmen/ of gherontersepte werven van 't pin-
seel waren. De groene ende Ozagnien- schijn sel/ als oock de bergulde ende andere sijn-
de coleuren/ syn van een uptnemende schoonheyt/ ende als men de figuren op een an-
der licht/ of recht aensiet/ soo schijnen 't doot- werven te wesen/ welke verscheppenheyt
oock om te noteren is. De beste plupm-beeldekens woeden gemaect in de Provincie
van Mechoacan, in 't Deck van Pascar: De maniere daer van is met een nijp- lang-
ken de Plupmen te baten/ die alsoo upt de selve doode Vogels treckende/ ende als dan
met een delicaet lijnken (die se daer toe hebben) in den anderen te boegen met groot
te raddichheit ende perfectie/ nemen dese soo clepne ende delicate beerckens van de Vo-
ghelkens/ dese in Peru, Tomenejos heeten/ ofte van andere dierghelijcke/ de welke een
uptnemende perfectie van coleur in haer beeren hebben. Behalven de Zelt- wercke-
rijke/ so ghebruycken d'Indianen de Plupmen noch tot ander veel dierlijcke wercken/
namelijcken tot de vertieringhe der Coninghen ende Heeren / oock booz de Cen-
pelen ende Nijgoden: Want daer zijn noch andere grootte Doghelen / van seer excel-
lente ende

Ick hebbe
eilijcke van
dus danighe
plupm-beel-
dekens in
handen ghe-
had/ zyn
weerdich
om sien/ ebe
wel naer
mijn duncke
so waerdich
met/ alsoe de
Auteurs
wel seic.

lente ende sijne Pluppen / daer sy heerlijcke Plumagien ende beders of maectlen /
 princpalijcken / als sy ten Oozlooch trocken / doegghen die met Sout ende Silber aen
 den anderen / welcke onder haer een seer tierbaer dinc was. Daer zyn noch hebens
 daeghs van de selve Doghelen / maer en ghebupcken alsin so grooten curieus heyt
 noch hobertinghe niet / aisse wel plachten te doen. Tegens dese so schoone ende pluppen-
 rijcke fraeye Doghels / heeft men in Indien andere die gantsch contrarie zyn / de wel-
 ke behalven dat sy van haer selven leelijck zyn / anders nieuwers meer toe dienen / als
 dreck van haer te gheben / doch zyn ebenwel dies niet tegghenstaende van gheen min-
 der proffijten. Hebbe hier wel ogghelot / my ver wonderende van de boozsienicheit
 des Scheppers / dat sy op soo veelberley manieren is schickende / dat de Menschen
 altoos van d'ander Creaturen ghebient woze. Daer woeden op son ninge Eplan-
 den ofte Clippen (die diecht aen de Custe van Peru liggghen) etlijcke Bergen van bet-
 re ghesien / die gantsch ende al wit zyn / sae schynen in't ghesicht van louter si een ofte
 witte Kerde te wesen / ende zyn altemael mis-hoopen van Zee-doghelen-dreck / de
 welke aldaer ghestadelijcken comen / den dreck op seghen / dit selve is in sulck
 menschte / dat het spiecken hoogh lept / t'welcke een fabel seghnt te wesen. Men
 daert al-
 leenlijcken nae dese Eplanden met geheele Barchen ofte Schuyten / om den dreck ofte
 mest te halen / want daer anders gheen dreck ter Werelt is. Dit selve is so schre-
 vende
 buchten met grooten avantagie boozt-hynght. Boozsienicheit ofte dreck woert
 Guano geheeten / waer van ghecomen is / den naem van de Vallepe die men Lunagua-
 na heet. In de Dalleepen van Peru, soo proffiterense haer met desen dreck / ende is de
 buchtbaerste mest / die daer ghebonden woert. De Que-appelen / Ganact-appelen /
 als oock d'ander Buchten / gaen d'ander in grootte ende goetheyt veel te boben / seg-
 ghen d'oofsake hier van te wesen / om dat het Water (daer dese Boomen met begoter
 werden) doozt t'Landt synen loop heeft / daer desen dreck met vermenght is / waerom
 soo schoonen Buchten boozt-hyngghen : In boegghen dat van de Dogelen niet alle en
 vbleech om t'eten / den sanch om berraken / de Pluppen om berrieren ende te hobe-
 ren / maer noch oock der selven dreck dienende is / tot weldaet des Kerdrich / zynde
 selve so alt emael ghezoomeert van den oppersten Werckman / tot dienst der men-
 schen / op dat den Menschliche weder soude ghedencken / danckbaer ende getrou te wesen /
 den ghenen die hem met alles is goet doende.

Het 38. Capittel. Van de Bergh-Ghedierten.

Behalven de verhaelde soozten van Bergh-gedierten /
 die met Indien ende Europa ghemeyn zyn / soo heeft men daer noch ande-
 re / de welke ick niet en weet / dat sy hier gebonden worden / of soomen-
 ter heeft / soo zynse by avontueren van daer ghebracht. Daer zyn Ghe-
 dierten ghelijck als Berckens dese Saynos noemen / de welke van t'
 vyeende schepel zyn / die den nabel op de bozstelen hebben / loopen by geheele
 budden
 doozt t'berghghe / zyn van naturen wyed / sonder pette vreesen / maer loopen daer ter
 op aen hebben upstekende Bozstelen / ghelijck als scheer-messen / ofte blimen / daer sy
 wel goede wonden ofte quetsieren met doen comen / soo de ghene / diese Jagen / haer
 daer niet tegghen en versien. De gene diese willen jaghen / climmen op de boomen / om
 haer te versieren / als dan soo comen de Saynos ofte Berckens by geheele Cudden
 t'effens / ende siende datse de Man niet crighen comen / blyt en ende knaghen aen den
 boom / de welke alsoan van bobē met woer-pylen ofte clepne swijnspyet en afwerpe
 ende

Het Dercken
Bleesch is
van gelijck
in Mocam-
bickes soo
goet dat het
alle t'ander
in goetheit
te bobt gaet/
in sulcker
woegen dat
men't de
kranken in
de plaetsen
bae
Hoenberen
de laet tede
worden mit
contrarie/in
Spagien/
de steken/
ghelijck als
desse ver-
boden.

ende doodender soo veel affse willen. Zijn seer goet om t'eten/maer is eerst noodich/
barmense tersont den ronden Bal (diese aen den nabel van de Borselen hebben) af-
snij/want souden anders in eenen dach gecorrumpeert ende stinckende wesen. Daer
is noch een ander soorte van Gedierten/die in t' schijn sel zijn/gelijck als Braet-ber-
kens/de welke Guadatinajas gheheeten worden. Derkens van de selve specie gelijck
als in Europa, twijfsele of die in Indien gheweest zijn / eer daer de Spagnaerden qua-
men,om dies wille datter in t' Relae: ofte Tractaet van de outberkinghe der Eplanden
van Salomon verhaelt wort / hoe dat sp daer Hoenberen ende Spaensche Dercken
ghevonden hebben. Tghene dat altoos seker is / is dat het selve Dee bynae op alle
plaetsen in Indien in grooter menichte vermenichsuldicht is. Op hele Contrepen soo
wort rulsech noch versch ofte onghesonten afghegeten/ende houdet oock booz so
ghesont ende goet als t' Schapen bleesch/gelijck als daer is in Cartagena, / op somm-
ge plaetsen soo zijn de selve wildt ende weedeit ghe worden/in sulcker woeghen / dat se
ghesacht worden ghelijck als Bosc-berkens/gelijck als daer is in nieu Spagnien,
ende op ander Eplanden/daer haer 'selve Dee in t' wildt ende op de Gheberghen
gheven heeft. Worden op etlijcke oorden ghemest mit het Gyaen van t' Mays, (dat is
daer t' Indiaens Broot afgemaecht wort) daer mede uptnemende wel groepen ende
het worden: wort ghebaen om datse veel Boters souden gheben / (te werten/det ofte
smeer/dat van de Spagnaerden Werckens-boter gheheeten worde) / welcke sp in de
plaets van Oly besighen. Op etlijcke plaetsen maken se uptghelesen Hammen ofte
Hespen van, als te Toluca in nieu Spagnien, ende te Paria in Peru. Keerende nu weder
op het Ghedierte van daer/soo is te weten/dat Saynos de ghelijckenisse hebben / van
Derckens/doch eben wel wat clepnder. Van ghelijcken soo zijn der oock d' Eclanden/
de clepne Ossen gelijck/hoe wel dat sp in t' wassen van de Booznen / eer clepne Mup-
ien schijnen te wesen: De Hupden der selven / zijn
seer gheacht booz Halders ende ander decksels/om
datse door haer hardicheit/wel eenighe slagen ofte
steken wederstaens ende teghens souden comen.
Tgene dat de dicke ende hardicheit der hupden/
d' Eclanden is beschermende/t'selue is oock (de ge-
ne die men Armadillos noemt) beschermende / de
menichte der schammen/die sp als sp willen/ op en
toe doen/gelijck als een Harnaz: zijn clepne West-
kens die haer op de Gheberghen onthouden/ende
door de defensie ofte 'theschermisel dat sp hebben/
(van haer selven in haer schammen te mogen ver-
berghen/de welke sp oock nae haren wille comen
upt strecken) soo worden sp Armadillos dat is / soo
veel als ghelapent geseyt) gheheeten. Ick hebber
wel van geeten/maer en dorcht mp niets te weer-
dich te wesen. Veel beter cost is / dat van de Ygua-
nas, al hoe wel dat het ghesicht des selven / sich is/
want hebben eyghentijck de ghelijckenisse van
Spaensche Daeghdissen / is niet te min een soorte

Van dese
Armadillos
mach men
sien by den
hoornemete
Doctor Pa-
ludanus tot
Schuyfen/
als ick hem
aet ghe-
braecht heb-
be.

van Water-ghedierten/want onthouden haer in t' water/ climmen oock op t' Landt
ende op de Boomen die aen den Oeber van den Water-cant staen / daer sp haer dan
van boden af in t' water laten vallen / almaer sp als dan gherregghen worden van de
Barken ofte Schuyten/die hier toe onder aen vast gemaecht liggen. Chinchillas is
noch een

noch een ander soozte van Ghediertten/ghehlyck als Hardillas, ende hebben een won-
der sacht vel/welcke vellen booz een heerlyck ende ghesont dinck ghebozen worden/
om de maech te verwarmeren/ ofte booz bozst-lappen / want zyn van een passelycke
warmte. Van ghelycken soo worden van t bont van dese Chichillas, Deken ende
Frisen ghemaect. Worden ghebonden in de Gheberghten van Peru, alwaer van ge-
lycken oock noch een ander Weesthen ghebonden wozt/bat seer ghemeyn is/genaemt
Cuy, twelcke d'Indianen booz een seer goet eten houden / ghebruyckens oock seer
ordnaris in haerleber factificien/doende met de selve Cuy's haer Ofstrandt/zijn g-lyck
als jonghe Conynen/ende hebben oock haer holen onder d'aerde / hebbe ende op soun-
migte oozden t'werdtyck gantsch doozgraven : Elyck : zyn grau/andere wit ende
van verscheyden cokuren. Daer zyn noch andere Weesthen/die sy Vilcachas noemen/
de welcke van ghedaente zyn/ghehlyck als Hasen/doch wat grooter / worden van ghe-
lycken ghesacht ende ghegeten. Van openchte Hasen heeft men daer oock op plaetsen
menichte van Sacht af. Conynen worden van ghelycken ghebonden in t' Rycke van
Quito, doch de goede zynder upt Spagnien ghebracht. Daer is noch een ander au-
bollich ofte antjck Bier/t'welcke booz syn uptnemende traegheyt spots-ghewijz/
Perico ligero, (dat is/lychtich Hondken) ghenaemt wozt/heeft d'ye raghelen aen el-
ke hant ofte boozste poot/verset de boozste ende achterste pooten als by compass/ende
op syn streck met een groote flezma ofte verlanck/saemheyt/is bynaest gelijck als een
Wep/zynde de selve in t'aenghesicht seer ghelyck/maect een groot gheveert met crys-
ten ende tieren/onthout hem op de Boomen/ende eet Darten.

Het 39. Capittel. Van de Meer-katten ende Apen van Indien.

Meer-katten heeft men daer over alle t' Gheberghte
der Eplanden op t'vaste Lant ende in d'Andes, ontallicken veel / is een
soozte van Apen/doch eenichsins verscheyden/om der steerten wille, diese
seer lanck hebben/als oock om dat onder haer gheslachten zyn / t'eene-
mael /wart/andere as h-berwich/somnighe grau/etlycke bespynckel-
en verscheyden. Delichtveerdigheyt ende loofheyt van dese Weesten/is om te ver-
wonderen/want schijnt bynae/dat sy eenich vernuft ende rebelyckheyt hebben / ende
in t'clauteren ober t'gheboomte/schijnen sy de Doghelen nae te bootsen. Hebbe in Ca-
ripa (in t'repsen van Nombre de Dios nae Panamâ toe) een Meer-kat sien springhen
van eenen Boom af / tot op eenen anderen / die aen de ander zyde van de Riviere
stont/dat my ghenoech verwonderde : winden haer met de steert om eenen tack/ende
werpen haer alsoo daer sy willen. Soo wanneer dat de spatie te groot is / dat sy die
niet wel met een spynckel connen ober comen/soo ghebruycken sy een aerdige behen-
dicheyt te weten/vatten den anderen aen de steerten/makende alsoo een maniere van
een kettlingh van vel aen een vast/daer nae soo bysinghens ghelyckelijck malanderen
hoozt/zynde de hoofste van d'ander gheholpen/maect dat sy in t'springhen een tack
in de byst krighet/alwaer sy hem alsdan soo vast aen houdt / dat sy alle d'ander op
helpt/die haer al te samen d'een aen d'anders steert vast houden/als gheseyt is. De
sotte duchten/aerdicheyt/ende andere antjcksche perten/die sy toestellen/is een dinck
om te noteren/want d'adelheyt diese aen nemen (als in dese leert) en schijnt niet van
stonne Weesten/maer van een Menschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een ghe-
sente Cartagena, in t'hups des Gouverneurs/tghene dat my wel van den selven ge-
sept wiert/scheen bynaest onmoghelyck te wesen/te weten/hoe dat se hem in de Ca-
verne ofte

berne ofte Herbergh om Wijn souden/bragende in de eene hant de Aan, ende in d'ander 'tgelt' / welck men hem in geenderley manieren upt der hant rof crighen/booz al eer dat hy eerst de wijn hadde : Ende soo hem de kinderen op de straet nae riefen/ of wierpen/soo sette hy de Aan aen een zijde/soeckende eenige steenen/ waer mede hy terstont ruyne baen maecte, gaende als dan weder met sijn Aan/spnen wegh booztaen. Ende 'tgene dat noch meer is/is dat al hoe wel hy selsa mede een goet byent van den Wijn was/ (gelijc als ic het hem hebbe sien d'yncken/alst hem sijn meester van boben af in den mont goot) soo en soude hy nochtans de Aan ofte Wijn/sonder oozlof / ofte datmen 't hem gaf/niet gheroert hebben : Seyden oock, dat soo hy opgetopde/ of gheproucnchte ende geblanckete Vrouwen sach/ dat hy daer terstont nae toe spjonck/ ende de doeck van 't hooft haelde/ende qualck handelde. Het mach wel wesen/dat sy daer wat by hangen/want ick het selve niet al ghesien hebbe/ewelc soo en dunckt in myn effect niet datter eenige beesten zyn/die so seer met de menschelijcke conserbatie ooben comen/als dit geslachte der Meer-katten. Daer worden so veel vingen afuertelt/dat ick het booz beter houde/om niet te dencken dat ick sabelen geloof geest/ ofte dat e van anderen daer niet booz ghehouden worden) dese materie te laten blijben / met alleenlijck den Nutheer van alle Creatueren te gebenedijnen/dewijle dat hy/soo 't schijnt/alleentlijck soodanighe soorte van Gedierten ghemaect heeft / tot een recreatie ende vermakelijck tijt-verdyfder Menschenen/ twelcke anders niet en is / dan van lachen/ ofte om te doen lachen. Sommighe hebben ghefhyeben / dat men Salomon van dese Meer-katten upt West-Indien ghebracht heeft/maer laet my duncken dat het selve van Ost-Indien gheweest moet zyn.

Het 40. Capittel. Van de Vicunas ende Tarugas van Peru.

 Der ander dingen/ die men in Indien van Peru notabel heeft / zyn de Vicunas ende Schapen (dese van 't Landt heeten) twelcke tamme ende seer proffytelijcke Beesten zyn. De Vicunas is wilde/ende de Schapen/tam Wee. Sommighe hebben gheeyment/ dat de vicunas de gene zyn/daer Aristoteles, Plinius, ende andere Nutheuren van geshandelt hebben/te weten/daer sy van de Capreas (ofte wilde Septen) schijven/daer sy sonder twyffel gheijckenis van hebben/ende dat,door de lichtveerdigheyt/ als oock om dat se haer in 't Gebergte onthouden/ende eenige gelijckenis van Septen hebben/doch en zyn 't in effect niet/want de vicunas en hebben geen Hoozels als d'ander doen/ gelijc als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zyn't geen Orientaelche Septen/ daer de Bezár-steenen af comen/oste so sy van soodanighe soorte zyn/so mogen dat sonderlinge specien wesen/soo gelijc als 't geslachte der Honden als 's Dogghen ende Windhonden van berckeyden specien zyn. Van gelijcken so en zyn de Vicunas van Peru de Gedierten niet,die in de Probintie van nieu Spagnien de bezár-steenen hebben/want de selve een soorte van Hertten ofte Wenssoenen zyn/alsoo dat ick niet en weet, dat dese soorte van Gedierten op eenige plaetsen ter Werelt gebonden worden/dan alleenlijck in Peru ende Chile, twelcke aen den anderen grenst. De Vicunas zyn grooter als Septen/en deynber als Italven/zyn in de couleur by naest Leeu verwich ofte taneyt/doch een wepnich claerber/en hebben geen Hoozels/gelijc als de Hertten ende Septen wel hebben : Wepen ende onthouden haer op seer hooge Ghebergten/ende dat,op d'alder roufste ende woeste plaetsen/die aldac Punas geheeten worden/en worden van 't h's nochte sienen gantsch niet bereynt/maer schijne daer eer een vermaken in te hebben/hou-

ben/houden haer altoos met hooopen by een / ende zyn upnemende rasch int loopen: Wanneer dat sy enige reysende lieden ofte Beseften ontmoeten/so nemen sy terstont de vlucht/gelyck als de gene die seer vreesachtich zyn/ende alse vlieden soo jagen sy haer jongen dooz haer heen: Men en can niet te weten comen/ datse seer vermanichsulbigen hit rom wafst/dat de Coningen Inga: de Jacht van de Vicuñas verboden hadden/ een waer dat het selve geschiede ooz haer bebel ende dooz haerlieden seefsten: Dozt dan sommige beclaeft/dat men naer ter Spagnaerden comste/de Ch. cos ofte Jacht der Vicuñas, al te brei toe gelaten ende ooylof ghegeven heeft/ende datse daer dooz vermindert zyn. De maniere der Indianen Jacht ofte Chaco, is/haer mer veelder sou te vergaderen/in sulcker boeghen / datse by wijlen twee/dyve dupsent/ende meer/oberdooz zyn/soo datse een groote spatte van t Oebergte ontvingen ende besetten moeten/ als dan soo makense/dat sy de Jacht van alle canten by een jagen/daer sy r dan / dyve/ vier hondert/ ofte soe veel alse willen/ van nemen / latende alle d'ander weer loopen/ namelijcken de Wyfkens/om boozt te genereren/plachten dese Beseften ooc te scheeren/ende maecte: a van t hapt ofte Wol/ Bekens ende mantels van grooter waerde/ want de wul ofte thapt is gelyck als sachte zyde/ende mogen laagen tijt dueren. En om dief wil of de coler upt de natuer/ende niet geberwet is / so is het by naef ontberganchelijck/zijn col ende seer goet in den tijt van heet weder/als oock tegens inflammationen der nieren/ende houden die op ander plaetsen dooz seer gesont/segghende datse d'oberbloedige hitten tempereren ofte matigen. Tselve doot oock van gheleycken de Wol/in de Bedden gebult/die van sommige daer in ghebyrcht woerdt/ om te gesonthepts wille/ende dat dooz d'expertente diejer van hebben. Dooz andere gebreken als boozt fteretijn/willen segghen/dat dese Wol oock goet soude wesen/ ofte Bekens daer afgemaeckt/doch eben wel so en hebbe ick van dese expertentien geen scherhept af. Tulesch van de Vicuña: en is niet goet/hoe wel dat het d'Indianen eten/ en daer oock roock-bleesch af maken. Dooz Medecijn mach icker af segghen/tydne my selfs gebeurt is te weten/als ick reysende was dooz t Oebergte van Peru, so ben ick gecomen op een abontfont by een Tambo ofte Kerbergh / met sulcken onghelycken pijn in d'ooogen/datse my bochten upt het hooft te springe/ welcke accident te comen plach/als men dooz veel sneeus reysende/ tselve veel aensiet. Nu liggende met dese groote smerte/ende hebbende by nae alle patientie verlozen/soo quam daer een Indiaensche Vrouw by my/ende byacht een wapnich bleesch van een Vicuña,die op oer selve stont gedoot was/loopende t bloet daer noch upt/ende septe: Neemt Dader/leght dit op u oogen/t sal ter stont wel beteren/en leggende de selve Medecijn op d'ooogen/so seften terstont de pijn/ende was binnen seer coyten tijdt gantich ende al wech/sonder dat ick die opt meer boelde/behalven de voorschreven Chacos, twelcke gemeyne jachten zyn/so gebuycken d'Indianen noch bysondere practycken om dese Vicuñas te crygen/te weten/so wanneer sy die soo verre binnen scheuts hebben/dat sy die bezwoopen mogen/so woopen sy haer sommige lijnen ofte coort elkens/met sekeren looden daer aen toe/ de welke haer soo om de beenen verwarren/datse daer nae niet meer loopen moge/waer mede sy die t'jaren wille vange. Het pynclaeft daer men dit beest om acht is om de Bezâr-steenen/die daer in gehonde woerde/ waer van wy terstont sullen handelen. Daer is noch een ander soozte/diese Tarugas noemen/die ooc wilt zyn/maer zyn veel radder en lichtverdriger/als oock ligher/ban de Vicuñas/en hebben de coler wat versfender/met sachte ende hangende oogen/en loopen niet met hooopen by een/gelyck als de Vicuñas, ofte ten minsten/so en hebbe ick die anders niet gesien/dan altyt een alleen/ende dat op seer hooge plaetsen. Van dese Tarugas so crigt men oock Bezâr-steenen/de welke grooter ende van meerder deuchden zyn/als d'ander.

Het 41. Capittel. Van de Pagos, Guanacos, ende Schapen van Peru.

Deenich dinck en heeft Peru van meerder rijkdom
 ende boozdeels/als het Dee van't Lant/vanden oufen/Schapen van
 Indien. ende van d' Indianen (in de ghemeyne tale) llama geheeten/
 want so men die wel insiet soo zyn't d' alder pzoofftelijckste ende on-
 costelijckste Beesten van alie de ghene die daer bekent zyn. Van dit
 Dee soo crjghen sp rost ende cleeren/gelijck als men in Europa van't
 Dee der Schapen doet/ende hebbender dan/noch meer/ thoeren en-
 de draghen van/van alles wasse van doen hebben / want dienen om haer de lasten te
 draghen ende te bzingen. Ten anderen/soo ist niet noodich / dat men daer yet aen be-
 costicht/als van Hoef-ijfers/zabels,ofte andere inspanfels,ende noch deel minder aen
 Haber/want zyn haer Meesters om niet dienende / haer te vreden stellende met het
 CRYPT ofte gras/dat sp in't belt binden/in boeghen dat haer Godt voorszien heeft met
 Schapen ende Last-veerden/ende dat/altmael met een soozte van Beesten. Ende so
 ghelijck als het booz een arm volck was/soo en wilde hy niet/ dat sp haer eenighe on-
 kosten doen souden / want Weyden hebben sp genoech op de Gheberghten/ andere
 noodzuyten en begeert dit Dee niet/noch en heeft het oock niet van doen. Dese Scha-
 pen ofte Llamas zyn twee derck p soozten/te weten/d' rene Pacos,ofte wollige Schapen/
 ende d' ander slecht-harzighe ende van weynich Wols,de welke beter zyn / om de laste
 te draghen / zyn grooter als groote Schapen ende clepuder als kalben/hebben seer
 langhe halzen/in ghelijckens van de Kameelen, twelcke noch alsoo verespshende is/
 want dewyle datse hoogh ende verheben van lichamen zyn/soo behooren sp oock om
 de welsant/langhe halzen te hebben: Zyn van verscheppen coeuren/ eenige gantsch
 wit/andere teenemael swart/etijckte grau/ende sonninghe verscheppen/diese Moro-
 moro heeten. D' Indianen hadden daer in de Sacrificien/groote achttinghe op / van
 wat coleur datse moesten wesen/booz verscheppen thiden ende effecten/ Twelck des
 selven is goet/al hoe wel het sterck ofte strafis. Dat van de Larumeren is't beste ende
 leckerste datter gegeten mach worden/dach worden hier weynich in herdaen / want
 de principaelste vuychten daer van zyn de Wollen om Lakens afte maken / ende den
 dienst van de lasten te draghen ende byenghen. De Wolve wozt van d' Indianen be-
 rept/ende ghewaet afghemaect daer sp haer mede cleeden / maken daer een soozte
 van grof ende ghemeyn tuych af/ twelcke sp Havafca heeten / ende dan noch een an-
 der/dat sijn/ende delicaet is. Cumbi ghenaemt: Van dit Cumbi, soo maken sp Casel-
 cleeden/Dekens/Cayjten ende Lakens van uptghelesen werken/twelcke langen
 tijt dueren mach/ende heeft een soo schoonen glants/gelijck of het yppnae half van zij-
 de waer. Ende tghene dat noch (op haer maniere van Wol te weben) t'ingulicste
 is/is dat zijt van beyde zijden weten te weben/met alle de werken die sp willen/son-
 der dat men eens op eenige plaetsen van't geheele stuck / den draet ofte t'ypne daer
 han ran onderscheyden. De Coninghen Ingas van Peru hadden groote Meesters van
 dit Cumbi te werken/waer van de principaelste moonachtich waren in de Juris die-
 tē van Capacicha, by't groote Ack ofte Mey van Titicaca, berwense met verscheppen
 Crupden van sonderlinghe coeuren / die op dese wol seer sijn ende wel comen/
 waer mede sp veelderlep tuygh maken. Van't grobe ende slechte sae oock vant sijne
 ende delicate werk/soo zyn alle d' Indianen/als oock de Houwen/ in't Ghebergte
 gorde Meesters/ende hebben haer weef-touwen in haer hupsen / sonder dat sp't La-
 ken (dat

ken (dat sy booz haer hups van doen hebben) behoeven te coopen / ofte een ander te laten maken. Te vleesch van die Dree ghebyrcken sy om roock-vleesch af te maken / twelcke langhen tijt dueren mach / ende woxt oock veel genoten ende verbaen. Ghebyrcken oock dese Schapen om den last te draeghen / ende dat / by groote hoopen tefens / want daer gaen dick wils hoopen van dize vier hondert / jaet tot duysent Schapen ghelijck / gheladen met Wijnen / Coca, Mays, Chuño. Quich-silber ende ander waten / tzy wat dat het soude moghen wesen / zijnde van alle tselve / tSilver de beste Coopmanschappe / want draegen de Barras ofte platen Silbers / van Poroli of naer Anacatoe / twelcke zijn tseventich mijlen weeghs / ende placiten dat in booztijden nae Arequipa te brengen / twelcke hondert en vijftich mijlen zijn. Tghene dat ny dick wils verwondert heeft / is te sien / hoe dat dese hoopen Schapen altemers gingen / met een ofte twee duysent Barras ofte platen silbers / twelcke meer als dize hondert duysent Ducaten zijn / sonder eenighe ander beschermel ofte Wacht by haer te hebben / dan een wepnich Indianen / ende dat / alleen om haer den wegh te wijf / ende te lader. Ende als het al veel was / eenigen Spagnaert daer by / slapende alle nachten onder den blauwen Hemel / sonder eenighe ander toesicht / dan als gheseyt is / ende daer en is noch noyt / op een soo langen wegh / ende met soo wepnich Conbos / van soo veel Silbers / ghewichts / ende soo t'enen langen wegh is / soo en gaen sy maer t'wee / dize / ofte ten hoogghsten vier mijlen des daeghs. Dese Schaepe-bybers hebben haer bekende rust-plaetsen / daer sy weyden ende waten vinden / alwaer sy ontladen / ende hare Tentkens op rechten / haer byer ende cost bereyt maken / soo dat sy daer gheen quaet ghenoeghen van hebben / hoe wel dat het een maniere van al te slegmatycken ofte tragen reyse is. Soo wanneer dat den wegh maer een dach reysens is / soo draegt een van dese Schapen wel acht ende meer arroben ghewichts / gaende met syn volle last / die gheheele dach-reys / acht ofte tijten mijlen / ghelijck als Ictarine Soldaten (die in Peru over wegh reysen) gedaen hebben. Alle t'booztijden Dree / is vrient van coude climaten / ende getempert / hierom ist datse op de Ghebergten w. I aerden en boozteelen / ofte op de blacke Welben ofte platte landen / sterben sy van hiten. Het gebeurt wel / dat die Dree eenmael met ijffel / ofte rhy / ofte is bedeckt comt / zijnde des niet te min eben ghesont ende wel te vreden. De slecht-harige Schapen hebben een seer graeus ende antijckes gesicht / want comen wel op den wegh te pauzeren / hessende den hals om hoogh / ende blijven alsoo / een / met grooten boozbacht / ten langhen poos aen staen sien / sonder eens te verroeren / noch eenich t'picken van vreesse ofte vruyden te bewijfen / in somma dat het een lust om lachen doet / als men haer staticheyt aensiet / hoe wel dat sy haer oock somtijts wel haestich verbeeren / ende met last mer al / tot op het hooghste van de steenroffen loopen / soo dat het wel gebeurt / so sy die niet en connen bereyker / om tSilver / datse geladen hebben / niet te verliezen / die met een scoer doot te schieten. De Pacos woeden oock altemets soo grimnich / datse haer / met last met al / ter neer woopen / sonder dat men haer met geenighe remedien weder can doen / op haer / jaet sullen haer liever in duysent stucken laten houwen / dan haer te verroeren / als haer dese grimmscheit ofte duylcheyt ober romt. Waer booz t'preek-wooyt (dat men in Peru ghebyrckt) geconnen is / te segghen teghens een / die hem niet wil laten seggen of onderrechten / dat hy ghe-empackert is / om te bewijfen dat hy tweerbozstich ofte hart-rechich is / want de Pacos alsoo insghelijck doen / als haer de grillicheyt ober comt. Het remedie datter d'Indianen dan toe doen / is te rusten / ende by de Paco neker te gaen sitten / hem veel te troetelen ende vrientchappe te bewijfen / tot so lange dat hy

woer bedoert en goede sinnen krijgt/ende van sijn selbē weder op staet. Het geschiet somtijts wel dat sy daer twee/drye uren nae moeten wachten/ver dat hy hem weder laet geseggen/erhygen een quale ofte gebzer/gelyc als schurft/twelckē sy Cara-he heetē/waer van dit Bee veel plach te sterben. Het remedie dat d'Ouders hier teghens ghebuncken was t'Schaep ofte kee (die dit quaet hadde) levent te begraven/op dat ijer t'selbe d'aer niet aē en cleefde/want is een gebzerk dat seer aenhangt. Soo want uer een Indiaen/en ofte twee van dese Schapen heeft/so laet hy hem duncken/dat hy een ryck Maan is. Dese Schapen van t'Landt gelden ghemeynlyc/sig/seben/ende meer ghe-essapcerde pefost sturk/nae dat detyden ende plaetsen zyn.

Het 42. Capittel. Van de Bezar-stenen.

Alle de Beesten/die wy gheseyt hebben/eygen van Peru te wesen/vint men de Bezar-stenen van de welcke/Autheuren van onsen tyden geheele Boeckē geschreuen hebben/ die de gene sien mach/ die daer byeder notitie af begeert te hebben. Voor onse tegenwoordige intentie/soo sal t'alleen ghenocg wesen/te seggen/dat desen Steen (die men B. zar heet) ghebonden weyt in de Maeghe de buick van de wooscheyden Beesten/te witen/hy wijlen een/ende somtijts twee/drye ende vier. Hebben in de ghedaente/grootte/ende coleur/groot onderschept/want de sommige zyn soo cleyn (ende oock noch wel cleynder) als Haef-noten/andere als Boten/etlycke als Cuppen Eperen/ende eenighe soo groot als Winnen Eperen/ick hebber gesien soo groot als een Araqnien-appel. In't fatsoen soo zyn sommige ront/andere gelyck een Ep/etlycke platachtel/ende also van verscheyden gedaentē. In de coleur so zyn der swarte/grauwe/witte/bale/ende etlycke als vergult. Ten is geen sekere reghel/nae de coleur ofte grootte te sie/om t'oordeelen welc dat de sijnste zyn/zyn altemael van verscheyden schellen ofte schammen d'een op d'ander vast t'samē gegroeyt. In de Provincie van Xauxa, als oock op andere contreyen van Peru, soo woeden sy in verscheyden Beesten gebonden/soo wel wildt als tam/gelyck als daer zyn in de Guanaços, Pacos, Vicuñas en Tarugas. Andere boegghen daer noch een ander sooyte sy t'welcke sy seggen wilde Geyten te zyn/die van de Indianen Cipris genaemt woeden. D'ander sooyten van Beesten zyn in Peru seer wel bekend/waer van wy gesandels hebben. De Guancos ende Schapen van t'landt/als oock de Pacos hebben gemeynlycken d'alder cleynste steenen/ende van een swartachtighe coleur, de welcke niets te seer geacht noch in de Medecijne geprobeert zyn. Van de Vicuñas cruyght men groofter Bezar-stenen/de welcke grau/wit ofte bael zyn/dese hout men voor beter. D' excellentste ofte alder beste geloof men te wesen/de gene die van de Tarugas comē/waer van sommige wytnemende groot zyn/welcke steenen ghemeynlycken meest wit zyn/treckende nae de grauwe coleur/ende de schellen ofte schammen zyn oock wat dicker. Men vint oock so wel de Bezar-stenen in de Wylfens als in de Maanckens alle de Beesten diese hebben/erkanwen ende weyden ordinaris onder t'sneeu/oste op de Punas. D'Indianen vertellen/en dat/upt hoorzen seggen van heesieder. Voorouders en Oersten

ky t'welcke sy seggen wilde Geyten te zyn/die van de Indianen Cipris genaemt woeden. D'ander sooyten van Beesten zyn in Peru seer wel bekend/waer van wy gesandels hebben. De Guancos ende Schapen van t'landt/als oock de Pacos hebben gemeynlycken d'alder cleynste steenen/ende van een swartachtighe coleur, de welcke niets te seer geacht noch in de Medecijne geprobeert zyn. Van de Vicuñas cruyght men groofter Bezar-stenen/de welcke grau/wit ofte bael zyn/dese hout men voor beter. D' excellentste ofte alder beste geloof men te wesen/de gene die van de Tarugas comē/waer van sommige wytnemende groot zyn/welcke steenen ghemeynlycken meest wit zyn/treckende nae de grauwe coleur/ende de schellen ofte schammen zyn oock wat dicker. Men vint oock so wel de Bezar-stenen in de Wylfens als in de Maanckens alle de Beesten diese hebben/erkanwen ende weyden ordinaris onder t'sneeu/oste op de Punas. D'Indianen vertellen/en dat/upt hoorzen seggen van heesieder. Voorouders en Oersten

Oersten

Obersten/dat men in de Prouincie van Xauxa, en andere van Peru, heel sijnijge cruyden ende Gedierten heeft/de welcken 'twater dat sp d'yncken/ende de Weyden die sp grafen en riecken/vergift maken. Onder dese Cruyden soo isst een die van de Vicuna en d'ander Beesten, die de bezar-steenen dooytzhenghen) dooy ren aengeboren natuer wel bekent is/de welke 't selbe Cruyt eten/waer mede sp haer preserberen ofte verke tegens 't sijnijge water en weyden/ende van t' booytpe cruyt/ so comt den steen in haer maeght te groeyen/ende hier van so yocet deert haer noch alle de deucht die sp van tegens 't sijnij/ende d'ander wonderlijcke operatie heeft. Dit is d'opinie ende t' seggen der Indianen ghelijck als het van seer erbaren lieden (in't selbe rijke van Peru) ondersocht is geweest/twelcke per heel met de reden/als dook met het ghene dat Plinius van de wilde Geyten ref. veert/ober een comt/seggende dat sp haer met het sijnij weyden/sonder daer eenich letsel af te hebben. Ghy vyaecht zijnde aen d'Indianen/de Punas oock weyden/waerom dat men dan in haer van gelycken de Bezar-steenen niet en vint? Antwoyden/dat sp niet en gelooven/dat het Bee van Spagnien/twooytpe Cruyt comt t' eten/ende dat sp oock van gelycken de Bezar-steenen gebonden hebben in de Herten en Beseoenen. Dit schijnt ober een te comen/met het ghene dat wy weten/van dat men in nieu Spagnien, Bezar-steenen vint/daer men geen Vicunas, Pacos, Tarugas, noch Guanacos en heeft/dan alle enlycken Herten/in elijcke van de welcken/oock van de booytpe steenen gebonden wooyden. Het princij aelste effect der Bezar-steenen is tegens 't sijnij ende vergiftige siecken/hoe wel datter verscheyden c'pintē van zijn somnighe houdent wooy een beuseltige/ander makender mirakel of 't selbe is/dat sp van heel operatien zijn/alsoe op spuen tyt / en in behooylijcker boegen gebruykt wooyden/gelijck als alle ander Cruyden/ende dat aen de ingebozen van t'lant ; Want daer en is geen so crachtige Medecijn/die iust alcoos geneest. In de siecke van Tavaradete ofte Tavaradilla, heeft het in Spagnien ende Italien wonderlijcke wel gezooffteert/ en in Peru so heel niet. Booy melancolijc ballende siecken/pestilentialc koozzen/ende wooy andere verscheyden crancheden/so wort het gebruyt/gemalen ofte aen stucken gewooyden/ende alsoo in eenrij queur ofte nat gedaen/dat tot de siecke goet is. Elijcke neemen dat in wijn/ andere in azijn/in welckent ghedistilteert water/in water van Esfen-tong en van borageus, ende op ander manieren/twelcke van de Medecijnen ende Apothekers geleyt mach wooyden. De Bezar-steen en heeft geen eygen smaack/ghelijck als Rais Araber, daer van geleyt heeft. Daer zijn somnighe notabel e'perientien van gesien en daer en is ooc niet aen te twijfelen/dan dat den Auteurs van alles dese steen die men upt Oost-Indien byngt/de welke van een Olyben color zijn; De tweede die van Peru, de derde die van nieu Spagnien. Dae datse dese steenen hebben beginnen t' estimeren/so seggen sp/datter d'Indianen elijcke nae geboost en valsch gemaect hebben. Veel lieden mynen terfont/dat so wanneer dat sp eenighe van dese steenen sien/die wat grooter zijn/als opzinnig/dat sp valsch sijn/twelcke een bezoch is/want men heeft groote/die seer sijn/ en clepne die geconterfyt en valsch sijn/de probe ende e'perientie hier van/is de beste Meester om te kennē. Het is een dinc om te verwonder en hoe dat dese steenen altemets op seer veeinde dingen comen te groeyen/als op een ijercken/welpe ofte storken/gelijc als het in't binnenste van de steen wel gebonde wooy/en wort en bewel daerom niet wooy valsch gehouden/want ghebruyt wel/dat de Beesten 't selbe ins welghen/ende datter de steen also allenghskens d'een selc op d'ander om-groeyt. Ich hebbe in Peru twee steenen gesien/die op twee Spaensche Dijnwootkens ghegroeyt waren/twelcke alle de ghene diet saggen/ghenoeyt verwonderden/want

Plin. lib. 10. cap. 72.

Teva-dilla is een siecke van sijnij hoofst/ en gestadighen hork/ ende is aenlebbe de gelick de gest regnerden in Spagnien de jaren van 80, ende 81, ende berniede een groote meniche van menschen.

Dan de Oriëtaelsche Bezar-steen mach in lesen. In Itinerario bā Oost-Indien.

Voor - reden.

den/want en hadden in gantsch Peru noch noyt Dijn-appelen / noch Druchten daer van ghesien/ten zy dat sy daer van Spagnen ggebracht waren /'welcke een seer extraordinaris dincck schijnt te wesen. Nu soo sal dit wepnich/gheuoech wesen / in't gene dat de Bezâr-steenen belanghende is/daer woerden noch andere Medectnael-steenen van Indien ggebracht/als dooz't steen der Milt/bloet ende Welck-steenen /'booz de Baer-moeder/als oock de ghene die men Cornen heet/booz't Herte/maer om dat het de materie der Ghedierten/daer wy van ghandelt hebben /'iet aen en gaet/soo en isser gheen verbaut daer yet van te segghen / ende 'tghene dat gheseyt is/ dient alleenlick om te verstaen hoe dat den oppersten Heere ende almoghenden Nutheer/aen alle oorden der Werelt /syn gaben/secreten ende wonderen ghesozmeert ende verbeelt heeft/booz't welcke by behoort aenghebeden ende gheglorificeert te zyn/ van eenen twen tot eenen/Amen.

Eynde des vierden Boeckx.

Prologhe ofte Voor - reden op de naevolghende Boecken.

NHetraectert hebbende, het gene dat tot de Historie *Naturael* van *Indien* vereysschende is, soo sal in't resterende, ghehandelt worden, de *Historie Morael*, dat is, van de costuymen ende daden der Indianen, 'want nae den Hemel, ghetempertheyt, gheleghentheyte ende hoedanigheden der nieuwe werelt, als oock der Elementen ende *Mixten* ofte *Compositiën*, te weten, van hare *Metalen*, Planten ende Ghedierten, daer in de voorgaende vier Boecken van ghefeyt is, 'tghene dat ons voorgecomen is, soo sal nu, om de voorseyde reden, volghen, tracteren van de lieden, die de nieuwe werelt bewoonen, gelijk als in de navolgende Boecken daer van geroert sal worden, 'tghene dat weerdich duncken sal om verhalen. Ende de wijle dat d'intentie, van dese Historie, niet alleen en is, om notitie te gheven van datter in *Indien* om gact, maer om oock van ghe'ijcken, de selve notitie aen te voeren ende te stueren, tot de vruchten, die men uyt de kennisse van foodanigen dinghen soude moghen ghenieten, dat is, de selve lieden behulplich te wesen, tot haer behoudenis, als oock den Schepper ende Verlosser (die haer uyt so grooten schemelende duyfsternisse van haer dwalinghe ggebracht, ende 't wonderbaerlijcke licht des *Euangeliums* gheopenbaert ende ghemeyn ghemaect heeft) daer van te glorieren. Hier om soo salder eerstelijck, in't aenvolgende Boeck, geseft worden, 'tghene dat henlieder Religie ofte superstitie, Ceremonien, Afgoderije ende Sacrificien is aengaende, ende daer nae 't gene dat hare Politie, Regeeringhe, wetten, Vlantien ende Daden beroerende is. Ende om dat men onder de Natie van *Mexico* geheugenisse ghehouden heeft van haer beginfel ofte op-comste, gheschiedenissen, Oorlogen, ende andere dingen, weerdich om verhalen, behalven het ghemeyne, daer in't sefte Boeck van ghehandelt wort, soo sullen wy een eyghen ende bysondere verhael doen, in't seuenste Boeck, ende dat, tot d'aen wijfinghe toe, der ghestaltemisse ende voorlegginghe, die dese lieden hadden, van't nieuwe Rijke van *Christo* onsen Heere, van hoe dat het hem over de selve Landen soude verbreyden, ende haer onderworpen maken, soo ghelijck als het aen alle de reste der werelt ghedaen heeft, 'twelcke voorseker een weerdich dincck, ende van grooter aenmerckinge is, te sien, in welker voeghen, dat het de Goddelijcke voorsienicheyt geordineert heeft, om 'tlicht van syn woort in comste te krijghen

cnijghen op d'uyterste contreyen der Werelt. Mijn voornemen en is niet, om te beschrijven ghene dat de Spagnaerden in de selve Gewesten ghedaen hebben, daer Boecken ghenoech van gheschreven zijn, noch oock minder van't ghene dat des Heeren knechten bearebeyt ende bevruchticht hebben, want het selve is wel een ander neersticheydt op een nieu vereyschende, dan wil my alleen laten genoeghen met dese Historie ofte verhael, te stellen, aen de Poorte ofte Deure des *Euangelium*, dewijle t'selve alles streckende is, tot dienste ende kennisse in *Naturael* ende *Morael* van *Indien*, op dat het geestelijck, ende de Christendom geplamt ende vermeerderd mach worden, ghelijck als t'selve op't breedste uytgheleydt is, in de Boecken die wy gheschreven hebben, *Procuranda Indiarum salute*. Soo hem nu yemant van sommige Ceremonien ende usantien der Indianen quaem te verwonderen, ende die verachtende waer, als onnatuerlijck ende ongheschickt, ofte de selve voor ongodelijck ende als een Duyvels dinck is verworpente, mach eens besien wat dat de Griecken ende de Romeynen (die de Werelt onder haer ghebiet hadden) ghedaen hebben, of sy van die, oock niet het selve, ofte ander dierghelijcken, ende by wijlen ergher van vinden, ghelijck als sulcx lichtelijcken verstaen mach worden, niet alleen van onse Authouren, *Eusebio Caesariense*, *Clemente Alexandrino*, *Theodoro Cirense*, ende andere, maer oock van haer eyghen, ghelijck als daer zijn *Plinius*, *Dionysius*, *Halicarnassius* ende *Plutarcus*. Want wesende de Meester van alle d'onghelooicheydt, de Prins der Duyfternisse, soo en is het niet nieu, dat men onder de Heydenen is vindende, wreetheyt, onsfuyverheyt, raserijen, ende eyghen sottenmijen, als een rechte leere ende onderwijsinghe van foodanighen Schole. Hoe wel dat d'oude Heydenen, dese van de nieuwe Werelt, in vroomheyt ende natuerlijck versant, veel te boven gingen, niet teghensstaende, soo is men oock, aen dese, dinghen ghemoetende, weerdich om ghedencken. Doch is evenwel eyntlijcken, int meestendeel, ghelijck als van een *Barbaris* volck, t'welcke, behalven t'licht boven de natur, van ghelijcken ghebreckende was, de Philosophije ende natuerlijcke onderrechttinghe.

1111	1111
5555	333
4444	444
999	999

Het vijfde Boeck der Historie Natural ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel*. Hoe dat de hooverdij ende nijdicheyt des Duyvels, d'oorlake gheweest is, van d' Afgodenje.

De hooverdij des Duyvels is soo groot ende gewelich dat hy altoos begeerich ende soeckende is / vooz een Godt ghehouden ende geeert te worden / in alle t'ghene dat hy sijn selven can toeepghenen ende stelen van't gene dat alleenlijck den alderoepsterien Godt toe comt/ende en laet niet af / t' selve te doen onder de verblinde staten der Werelt / die t'lichte ende claerhepdt van't *Evangelio* noch niet verchene en is. Van desen so hooverdigen *Uryan* lesen wy in *Iob* van hoe dat hy sijn oogen op't alderhoogste is slaende en dat hy onder alle de kinderen der hooverdij den Continc is sijn verdooven natuer en soude der metenhept/daer hy sijn *Uzoone* met die van Godt socht te berghelijcke) wordt ons wel claerlijck in de *U*. *Schifsture* gereferreert/daer hem in *Elaa* aldus gheseyt wort: *Ghy soyceck in u selven/ick sal tot in den Hemel opclimmen/ende mijnen soel boven alle Gods Sterren sellen/ende sal my ter neder setten/ op't opperste van't Testament*, aen de epnden van *Aquilo* ofte *Hooyden* comende tot boven de hooghten der *Wolcken* / ende wesen den alderhooghten ghelijck. Ende in *Ezechiele* staet aldus: *Wiert heest hem verheben/ende sepdet/ick ben Godt/ende zy gheseten in den soele Gods/ int midden der Zee*. Dese boose lust van hem Godt te maken / blyst den *Satan* noch al by/ende al hoe wel dat de rechtveerdighe ende straffe castijdinge des *Alderhooghten* / hem alle pompeushept ende hooghmoet wach genomen heest/waer dooz hy soo seer betnederd wort/hem tracterende ghelijck als sijn onbeleefthept ende *Sotternij* verdient hadde/ghelijck als het in de selve *Prophten* byedelijcken volght: *Niet teghenscaende/ soo en is hierom sijn obstinate intentie niet een dinc verflaut/vertoonende de selve op alle manieren/waer dat hy can ende mach/ghelijck als eenen rasenden Hont/ blytende t' selve zwaert/daer hy met ghewont wort*. Want de hooverdichepdt (ghelijck alser gheschreven staet) van de ghene die Godt haten / blyst altoos even hartneclijck. Hier not soo comt de eertwige ende byende sozge/die desen Gods. *Dyant* altoos gehadt heest/om hem van den *Menschen* te doen aenbidden/ inbenterende soo menigerley manieren van *Afgoderij*/daer hy so langhen tijt t' meesten deel der *Werelt* met onder t' jock gehadt heest / soo dat *Godt* nauwelijcken enen hoek van sijn *Gemeppnte Israels* overbleef. Ende daer nae als hem de cracht van't *Evangelium* oberwonnen ende ontwapent hadde/zijnde dooz de macht van't *Crupce* de gewelichtste ende bequaemste plaetsen van sijn rijcke ingenomen/soo is hy met de selve *Uzannie* gevalle in op d'alderberste gheleggen ende *Barbarische* *Volckeren* / alle middelen soeckende/om onder haer de valsche ende leugenachtige *Gods*-dienst t' onderhouden/die hem van de *Sone* *Godts* / in sijn *Kiercke* ontrocken zyn/ende dooz den selven / ghelijck als een wyezdt beest in een *Krau* gesloten/om te wesen zyn epghe n selfs spoot/ende een verheuginghe spuer inechten gelijck als t' selve dooz *Iob* bediet wort. *Maer* om dies wille dat d'*Afgoderij* van't beste ende hoognaemste deel der *Werelt* uytgeroept ende verniet was/soo heest

Iob. 41.

Esaï. 14.

Ezech. 28.

Psal. 73.

Matth. 12.

Iob. 4.

soo heeft hy hem verbrocken aen het uiterste ende verschepdenste rijke / te weten / aen d'ander zyde der Werelt: Ende al hoe wel dat het selue / in edelheyt minder is / soo is het nochtans in de groote ende breedde / meerder. Doo'saecke waeromme dat de Dupbel d' Afgoderije soo seer in alle ongelooibicheyt ghesierckat heeft / ende dat men qualijck eenich volck bindt / of het zyn Afgoden-Dienaers / is namelijcken om twee motyven / comen de t'ene dooz den genen die met syn ongelooibige hoobaerdije besmet zyn / de welke (soomense wel oberdencken wil) men aenmercken mach / by het gheue daer hy den seluen Sone des Heeren / ende warachtighen God / vooz ooghen ghestelt heeft / hem soo onbeschaelijcken segghende / dat hy vooz hem soude nederballen ende aanbiddē / segghende t' selue / sonder sekerhijc te weten / dat hy den seluen Godt was / hoe wel dat hy ten minsten groot vermoeden hadde / van dat hy Gods sone was. Die en soude sulcken stout aenval / een so uytneemde en wreeden hoobaerdije / niet verschrickē / waerom het geē wonder is / dat hy hem van eē onwetent volc / vooz Goddoet aen: doe / dewijle dat hy den selue God tempteerde / en hem vooz God was uytgeheerde / zynde een sinckende en afsghelijckē creatuer d'ander oorsake en moty / van Afgoderije is / den doodlijcken haet ofte nijt ende vbandtschap die hy met den Menschen heeft. Want / soo gelijck als den Saltmaker seyt / is vanden aenbegin een doods / sla gher gheueest / t'welcke hy vooz een onbeueghlijcke conditte ende epgheenschap / van syner doofheyt heeft. Ende om dat hy weet / dat het grootste achterdeel / dat den Menschē mach hebben / is / de creaturen vooz Godt aen te bidden / soo en rust hy nimmermeer / noch en hout niet op / manieren van Afgoderijen t'ubenteren / om den Menschenē daer mede te beriselen / ende tot Godts vbanden te maken / ende zyn tweebedley quaden / die de Dupbel d' Afgoden-dienaers doet / te weten / t'ne / van dat hy Godt verfaect / ghelijck als de Schrift seyt: Ghy hebt verlaten den Godt die u gheschapen heeft / ende t'ander / van dat hy hem begeest / ende onderdanich maect / aen een nederiger ende minder dinc / als hy sels is / want alle schepselen zyn minder als een rebelijck creatuer. Ende al hoe wel dat den Dupbel in de nature hoven den Menschē is / so is hy nochtans / in de waerdicheyt en state / veel minder / gesien dat den mensche in dit leuen bequaem is / om t'reuwigge Gobbelijck leuen te beerven / ende albus soo is Godt op alle manieren met de Afgoderije onteert / den Menschē bedorven / ende den Dupbel van weerziden / hoobaerdich / nijdich / ende daer wel in te brede.

Matth. 4.

Dmt. 32.

Het 2. Capittel. Hoe veel manieren van Afgoderije dat d'Indianen ghepleecht hebben.

D'Afgoderije / seyt den Wijzen Man (dooz den Heyli- Sap. 14.
 gen Geest) is een oorsake / beginfel ende eynde van alle quaden / hierom soo heeft den vband der Menschen soo veelbedley manieren ende soozten van Afgoderijen vermenichvuldicht. Om nu de selue int bysonder te verhalen / soude een dinc sonder eynde wesen / maer byzengende d' Afgoderije tot hooftstucken / soo heeft men daer twee soozten van / te weten / d'ene int ghene dat beroerde is / de dinghen die upt de nature van haer sels zyn / ende d'ander / der dinghen die versiert / ofte dooz Menschelijcke bonden ghebout zyn. D'eerste van de selue / verdeelt haer in twee / want het gene dat men aenbidt / of is int gemeen / ghelijck als Son / Maen / Vper / Aertrijck ende Elementen / ofte int bysonder / ghelijck als een soodanighe Rivier / Fonteyn / Boom / of te Bergh / want dese dinghen en wozen niet

den niet om haer specie/maer int bysonder aengebeden. Dusdanige maniere van Afgoderije is in Peru seer veel in gebuyck gheweest/ ende worden eppgentlick Guaca geheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderije/ die upt de Menschelijcke bonden ofte versieringhe voortcomt: heeft oock andere verschillen / die eene int ghene dat eppgentlick in const ende Menschelijcke inventie besaende is (gelijck als daer is eenighe Afgoden ofte Beelden van hout steen ofte Gout aen te bidden/ als een Mercurium ofte Palladem, welcke sonder de Schilderije ofte afbeeldinghe niet en is/ noch gheveest heeft: t'ander verschil is / van't ghene dat in effect gheveest heeft / ende noch per is/ ebenwel niet het ghene/ dat den Afgoden- dienaer (die t' aenbidt) beynst/ ghelijck als de dooden ofte pet van haerder dinghen/ t'welcke de Menschenen/ dooz pbeelhept / ende upt bebeynsthept aenbidden/ in hoegen dat wy daer/ in alles/ vier maniere van afgoderije/ die d' Onchristenen gebuycken/ upt tellen/ van alle de welcke noodich wesen sal pet te segghen.

Het 3. Capittel. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is.

In den eersten/ hoe wel dat de schemelinghe / des ongheloofs/ t'verstant der selver Nation verdupstert heeft/ soo en laet daerom/ des niet tegensaende/ t'licht der waerhept ende reden/ eenichsins in veel dinghen/ onder haer/ te werken/ soo dat sy ghemeynlijck syn ghehoort/ de ende bekennen/ datter een oppersten Heere ende Schepper van alles is/ den welcke die van Peru, Viracocha heeten/ ende gaben hem oock namen van grooter waerdshept als Pachacamak ofte Pachayachackick/ dat is/ Schepper des Hemels ende Werde/ ende Vlapu, dat is/ Wonderbaerlijck/ ende andere dergelijcken: Weden den selven aenbedinghe / zijnde den princypaelsten die sy int aensien des Hemels/ eerden. T' selve bint men oock onder t'ghebruyck van die ba 1 Mexico, ende noch hebensdaeghs/ onder de Chinen ende andere Onchristenen/ t'welcke een seer goede gheslyckenisse heeft/ met het gene dat het Boeck van de werken t' Apostelen refereert/ van't ghene dat Paulus in Athenen gemoette/ alwaer hy een Altaer vont/ die geintituleert was/ Ingnoto Deo, dat is/ booz den onbekenden Godt/ upt het welcke d' Apostel oorsake nam/ om sy'n Meditatie te doen / seggende: Den ghenen die ghylieden zijt eerende/ sonder te kennen/ den selven is den genen/ die ick u Meditatie ofte vercondighe. Alsoo is het oock / op de selve maniere / met den genen die hebensdaeghs t' Evangelie aen d' Indianen bercondigghen/ want en binden gheen groote swarshedpt/ om haer te bewegghen/ ende te doen gelooben/ datter een oppersten Godt ende Heere van alles is/ ende dat den selven den Godt der Christenen ende warachtigghen Godt is. Hoe wel dat my een dinc seer verwondert heeft / te weten / dat al hoe wel sy de boozscheben nouwe ghehadt hebben / soo en hebben sy nochtans gheen eppghen vocabel ofte woort ghehad / om Godt te noemen. Want soo wy in de Indiaensche spraecke/ eenich woort willen soek en / dat met Godt ober een comt/ ghelijck als int Latyn/ Deus, int Griec/ Theos, int Hebreus/ El, ende in Arabisch/ A / soo en connen wy daer/ in de tale van Cusco, noch oock van Mexico, gantse gheen binden/ waer dooz den ghenen/ die d' Indianen Medicken ofte toeschryven/ t' selve Spaensche woordt van Dios ofte Godt ghebruycken/ boegghende t' selve in de pronominate ende verclaringhe naer d' eppghenschappe der Indiaenscher talen/ die seer verscheppen sijn. Waer upt men sien mach hoe clepne ende swache wetenschappe dat sy van Godt hadden/ dewyle dat sy hem noch

hem noch niet en toeten te noemen / dan alleen met onse vocabel ofte name / doch en lieten in effect niet / daer yet caliter qualiter, as te weten. Ende alsoo hadden sy doch in Peru, een seer rijkhen Tempel ghemaeckt / die sy noemden / de Pachamack. de welcke het minste oerste heylighdom van t selve rijkhe was. Ende t selve Pachamack is so veel te segghen / ghelijck wy verhaelt hebben / als Schepper / hoe wel dat sy / dees niet regghenssaende / in desen Tempel van ghelijcken hare Afgoderijen gebruyckelt / ende den Duppel met syn ghelijckens aanbaden. Deden insghelijx den Viracocha sacrificien ende offeranden aen / hebbende de selve d'opperste plaets onder de bedehuyzen der Coninghen Ingas. Ende dat sy de Spaghaerden quaman Viracochas te heeten / was om dat sy die in de optate / vooz Hemelsche kinderen / ende ghelijck als Goddelijck hielden op de maniere / ghelijck als d'ander / aen Paulo ende Barnaba, Goddelijck hept toescheyden / heetende den eenen Iupitier ende d'ander Mercurius, onderstaende haer sacrificien vooz te stellen ghelijck als Goden. Op de selve wijsse / deden oock d'ander Barbaren van Malta, insienende dat den Alder aen den Hoofstel geen quaet en dede / noemden hem een Godt te wesen. Nu soo ghelijck als de selve waerhept soo ghelijck soynich is / met alle goede reden / van datter een oppersten Heere ende Coninck des Hemels is / den welcken de Heydenen / met alle hare Afgoderije ende ongeloochichept / niet ontkenen hebben / ghelijck als t selve blijktat / so wel in de Philosophye van Plato in Timeo, in de Metaphysica van Aristoteles ende Aschlepius van Trimegistus, als ooc in de Woeljen van Homerus ende Virgilius. Soo comt het oock / dat d'Euangelische Hedickekers / wikkende de waerhept / van eenen oppersten Godt / gronderen ende achtervolgen / niet veel swarichepts te maken hebben / al zyn de Jatten / die sy Hediccken / noch so Barbarisch ende Besachtich. Maer is een swaer dinc / haer upt de ghedachten te roepen / of te wijschen / datter anders gheenen Godt / noch Goddelijckhepts en is / dan van eenen alleen / ende dat alle t'ander gantsch gheen eyghen macht / wesen / noch te werckinghe meer en heeft / dan alleen t'gene datter van dien oppersten ende eenigen Godt ende Heere gegeuden ende mede ghedeelt wort. Dit is gantschelijcken noodich / haer in alle manieren te persuaderen / ende hare dwalinghe int ghemeyn te wederlegghen / van niet meer t'aenbidden als eenen Godt / ende noch meer int bysonder / vooz Goden te houden / ende Godthept toe te schijven / ende hulpe te verfoecken / aen ander dinghen / die gheen Goden en zyn / noch yet meer vermogen / dan datter van den wackerichighen Godt ende Heere / ende haer Schepper toeghelaten wert.

*Act. 18.
Pat. in Ti-
meo.
Arist. cap.
ult. 12. Me-
thaph. Trif-
meg. Pema-
dron &
Aschlep.*

Het 4. Capittel. Van de eerste soorte der Afgoderije, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

NMer den Viracocha ofte oppersten Godt / so is de Son de ghene / die onder d'ongheloobigghen aldermeest gheert ende aenghebeden wert / ende daer naer d'ander dinghen / die haer in de Hemelsche ofte Clementsche natuere vertoonen / ghelijck als daer zyn / de Maen / Mooghen / sterre / Zee ende Aertrijck. Ende t'ghene dat d'Ingas Heeren van Peru, nae den Viracocha ende Son / den derden Guaca ofte aanbidsel toepgenden / ende in meeste eerbedinghe hadden / was den Donner / den welken sy met drie namen noemden / te weten / Chuquilla, Catuilla ende Intallapa, verrierende den selven een Maen te wesen / die in den Hemel / met een svingher ende knode / in de handen staet / ende dat het in spner macht is / te laten regghenen / hagghelen / donderen / ende alle t'ghene meer / dat het Gheweste der Lucht / daer de wolcken vergaderen / in hem heeft. Dit

was een Guaca, (also hietens d'aenbidtsels) die dooz alle d'Indianen van Peru gemeyn was / de welke sp oock verscheppen sacrificien op offerden. Ende in Cusco (welcke t'hooff ende Metropolis ofte Hoofst- Stadt is) wordender oock kinderen dooz gesacrificeert / ghelijck als dooz de Son. Dese drie doozschreben Viacocha, Son ende Donder / woorden op een bysondere maniere (van alle d'ander) aengebedden / ghelijck als Polus (schyft / t' selve ondersocht te hebben te weten / namen in de handen als sp die opstieben om t'aenbiden / een dunck ghelijck als een Manopel ofte Pant schoen). Aenbaden van ghelijcken t' Kerrijck / t' welke sp noemen Pathamama, in sulcker boeghen / ghelijck als d' Ouderen de Godinne Telus gecelebreert hebben / ende noemden de Zee Mama-cocha, soo ghelijck als sp van d' Ouderen / Thetis ofte Neptunus ghesheeten worde. Aenbaden van ghelijcken den Kieghenboogh / zijnde den selven oock t' Wapen ofte t' Debyjs van Inga, te weten / met twee uptghefverekte Slanghen daer by. Onder de Sterren soo aenbaden sp / int ghemeyn alte samen / de ghene die van haer / Colca, ende by ons / de Cabrillas ofte Septkens / ghenamt worden. Schreben ofte epgenden d'itersche Sterren / verscheppen officien toe / zijnde de selve aenghebedden van den genen die haer hulpe van doen hadden / ghelijck als de Schaep- Herders / sacrificeerden ende eerden een Sterre / diese Vrcuchillay noemden / de welke sp seppen een Kraan te wesen / van veel coleuren / die hem alleen bemoopt / t' Wee te behoeden. Men verstaet / dat het de gene is / die van de Astrologen, de Tier ghesheeten wort. De selve aenbaden oock noch ander twee / die daer dicht by staen / die sp Catuchillay ende Vrcuchillay noemē / de welke sp ver / wesen een Schaep met een Lam te wesen. Andere aenbaden een Sterre diese Machacuay hietē / onder welckers laste stonde de serpentē en slang / om van haer niet beschadicht te worden : Gelijck als oock een ander Sterre / diese Chuquichinchay (dat is Cypre) noemden / t' ghebiet hadde ober de Cygren / Bezen ende Levunen / ende gheloofden ghemeynlycken / datter van alle Ghedierten ende Vogghelen / die daer op der Aerden zijn / een ghelijckens af in den Hemel was / tot welker laste ende bebel de generatie ende bermeerderinghe des selven stont / waer dooz sp oock met verscheppen Sterren te doen hadden / ghelijck als diese noemden Chacana, Topatca, Mamana, Mirco, Miquiquiray, ende meer andere / soo dat sp eenichints (shenen te hangen aen t' Dogma, des Ideas van Plato. De Mexicanen aenbaden oock bynaes op de selve maniere / na den oppersten Godt / de Son : Ende hierom wast / dat sp Hernando Cortēs (gelijck als sp selve in eenen Brie / aen den Kiepsker Carel de vijfde / is verhalende) een Sone der Sonne hietē / ende dat / dooz de haesticheyt ende macht / daer sp t' Lant met was onwinghende / maer de meeste aenbedinghe / deden sp aen den Afgodt Vitzilipuztl genamt / den welcken van alle de selve patie / den Almachtighen / ende Here van alle dat geschapen is / ghenoeemt worde : Ende ghelijck als soodanighen / hadden hem de Mexicanen eenen Crimpel ghebout / welcker boufel van een soo grooten / hooghen / schoonen ende heerlijcken werck was / als men pewers sien mocht / ghelijck als men de plaetsen ende stercke des selven / noch aen de ghebozen ende overghebleven mueren / int misden der Stadt van Mexico) sien mach. Doch hier in soo was d' Afgoderhe der Mexicanen veel verdoed / der ende grouwelijcker / als die van d' Ingas, ghelijck als int verbolgh van desen / beter verstaen sal worden / want het meestendeel van haerder aenbedinge en Afgoderhe / bestont in gemaecte Afgode / en niet in de selve natuerlijcke ofte epgen dingen : hoe wel dat d' Afgoden de selve natuerlijcke effecten toegeepgent waren / als van den Kregen / van t' Wee / van t' Dozlog / en van de generatie / so gelijck als de Giecken en Latijnen / van ghelijcken d' Afgoden Phebum, Mercurium, Iovem, Minervam ende Martem stelden. Epntlijck de gene die t' niet overdacht wel in set / sal bebinden / dat de maniere die den Cup vel ghe hadt heeft / om d' Indianen te bedziagen / is de selve

selve daer hy de Ghecken / Latijnen / ende d'ander orde Heydenen / met bedroggen
 heeft / haer te verstaen ghevende dat dese schepselen der Planeten, als Son / Maen /
 Sterren ende Elementen, een eyghen macht ende authoriteyt hadden / om den Men-
 schen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse Godt ghescheyen heeft tot dienst
 van den Menschen / soo heeft hy hem soo qualijck weten te regeeren ende te houden /
 dat hy hem aen d'een zijde / vooz Godt wilde optwerpen / ende van d'ander zijde / soo bes-
 gaf ende onderwerp hy hem / de Schepselen / die minder zijn als hy / aenbidende ende
 aenroepende de selve wercken / latende t'aenbidde / ende aen te roepen / den Schepper
 des selven / gelijk als het van de Wijzen. Man seer wel upt ghelept woort / met dese
 woorden / seggende : Alle de Menschen / in de welcken de kennisse Godts niet gebo- Sep. 13.
 den werdt / zijn pbel ende verduwaelt / want en hebben upt de selve dingen / daer t'
 goede gelijkens af heeft / noch niet comen tot volcomen kennisse van den ge-
 noeden die t'warachtich wesen heeft. Ende al wast schoon datse syn wercken quamen te
 sien / soo en konden sy nochtang den Auteurs ende Werk Meester niet eens raven /
 dan ghelooft / dat het Dier / of de Wint / ofte de swevende Lucht / of den ondoop der
 Sterren / ofte de menichte der wateren / of de Son / ofte de Maen / Goden ende Regers-
 ders de Werelt waren / maer soo sy verliest zijnde dooz de schoonheyt van soodantghe
 dinghen / quamen te dencken dat het Goden waren / soo ist een reden / dat sy eens be-
 sien / hoe veel te schoonder als sy / dat den Schepper des selven moet wesen / want den
 gheber der schoonheyt is den ghenen / die alle dese dinghen ghemaect heeft. Ende so
 haer de moghentheyt ende wonderbaerlijcke werckinghe / van dese dinghen couen te
 der wonderen / soo behooren sy / dooz het selve / eptlijcken te verstaen / hoe veel te mach-
 tigher / als die al te samen / dat wesen moet / den ghenen diese t'wesen / datse hebben / ge-
 geven heeft : Want dooz de selve groote ende schoonheyt / die de Schepselen hebben /
 can men wel ghenoech overdencken / hoe danich dat den Schepper / van alles wesen
 moet. Tot hier toe zyn d'eygen woorden upt het Boeck der Wijshheit / van de wel-
 ke seer wonderlijcke ende stichtghe argumenten ghenomen moghen worden / om
 t'groot bedroch der ongheloobigher Afgoden-bienaers te verdelghen / de welke veel
 liever t'Schepfel willen dienen ende eeren / als den Schepper selfs / ghelijck als haer Rom. 1.
 van den Apostel gherechtelijcken verweten wort. Maer dewijle dat dit onse teggen-
 woordighe intentie niet en is / want het selve volcomelijcken genoech gedaen is / in de
 Sermoenen / die daer gheschreven zijn tegghens de dwalinghen der Indosanen / soo salt
 dooz dese mael ghenoech wesen / te segghen / datse int aenbidden van den oppersten
 Godt / als oock van dese pbele ende leugenachtighe Goden / vast eenderlep maniere
 hadden. Want de maniere van den Viracocha, Son / Sterren / ende alle d'ander Guacas
 ofte Afgoden / t'aenbidden / was de handen op te slaen / ende een seker gheluydt met de
 lippen te maken / bynaest ghelijck als den ghenen die cussen de is / eyschende ofte bida-
 dende een pber / ont t'ghene dat hy gheerne hadde / ende haer offerande te doen. Hoe
 wel batter in de woorden / van alse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich
 verschil was / den welcken sy principaelijcken alle de macht ende t'gebedt toetschreven /
 zijnde d'ander ghelijck als particuliere Goden ofte Heeren elk in syn eyghen hups /
 ghelijck als boozspraken van den grooten Ticciviracocha. Dese maniere van met de
 open handen / ende ghelijck als een maniere van cussen / aen te bidden / is in ghelijcke-
 nis van den ghenen die den heyligen Iob vergrouwelt als een eyghenshappe der Af- Iob. 31.
 goden-bienaers / segghende : Hebbe ick mijn handen met mijn mondt gheru / aen-
 sefoutwende de Son / als sy lichtschijnende / ofte de Maen / als sy claer is / t'welck een
 groote misdaet ende versakinghe is / van den oppersten Godt.

Het 5. Capittel. Van de Afgoderije, die d'Indianen gebruyckten met de particuliere dinghen.

Den Duyvel en was noch niet te vreden / met dat hy de verblinde Indianen hadde doen aenbidden / de Son / Maen / Sterren / t'Arctijck / Zee / ende de ghemeyne dinghen der natuer / maer is noch verder gepasseert / van haer de clepne dinghen boozgoden te gheben ende onderbanich te maerken / zijnde veel van de selve seer hup / ende ontghdich. Men en sal hem van dese verblintheyt / onder de Barbaren, soo seer niet verwonderen / soo men ghebencken wil / dat de Wyden ende Philosophen (geleijck als den Apostel seyt) die Godt ghekent hebben / en hebben hem niet geglozeert / noch eerbiedinghe ghedaen / als haren Godt / maer zijn in hare ghedachten verpelt / ende in haer onwetende herten verduystert / jae zijn soo ver re ghecomen / dat sy de glozie ende Goddelijckheyt des eeuwiggen Godts gheuwistelt hebben teghens ghelijckheissen ende Beelden van verganckelijcke ende ongheachte dinghen / ghelijck als van Menschen / Doghelen / Beesten / Serpenter / etc. Want is een ghenoech bekent dinc / dat van den Mont Oflris, die d'Egyptenaren aenbaden / als oock van de kroepc Yfis, ende den Stam Amon, ende in Kroomen de Goddinne der Coftjen Febris, ende de Gang van Tarpeia, ende in de wyse Stadt van Athenen, den Kaben ende den Haen / ende van andere dierghelijcke ongheachte dinghen ende Sotternijen / daer de Mexicalen ofte Ghetij-boecken der Heydenen vol af zijn / comende de Menschen tot so grooten uptsinnich: ypt ende verduykinghe / om oorsake dat sy haer niet en hebben willen begheben onder de Wet van haren warachtighen Godt ende Schepper / ghelijck als t'selue van S. Athanasio (daer hy tegens d'Afgoden-dieners is schryvende) wisselijcken ghehandelt wert. Maer onder d'Indianen / namelijcken die van Peru, soo is t' uptsinnichheyt ende t'berlies / dat hier dooz geschiede / een dinc dat ons oozdeel te buyten gaet / want aenbaden de Kibieren / Fonteynen / de scheuren ofte broken der Clippen / ofte groote Steenrotfen / t' Gheberghte / t'opperste ofte toppen der Heubelen / (die sy Apachitas noemen) t'welcke sy booz een dinc van grooter devotte hielden. Opdelijcken / t' sy wat dat het van natuerlijcke dingen souden moghen wesen / dat haer dochte wat bysondere ende verscheyden van d'ander te zijn / baden sy aen / als daer in erkenende eenighe sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamaica bander Nafca, so wiert my eenen grooten Zant-Bergh ghewesen / de welke t'pyntwaelste aenbidsel ofte Guaca, der Ouderen was: Ende als ick haer bjaegde wat Goddelijckheyt dat sy daer in bouden / soo wiert my geantwoort / om dat het een wonder was / en so seer hooghen Gheberghte van zant te wesen / staende int midden van veel andere / van lautere Steenrotfen / t'welcke oock booz / maer een wonder dinc om dencken is / hoe datter een soo grooten Zandighen spits ghecomen mach wesen / int midden van soo veel steenighe Bergghen. Om in de Stadt de los Reyes, ofte van der Continghen / een groote Clock te gieten / soo hadden wy ghebreck van veel hardt Barn- / out / waer dooz daer / onder andere / eenen ongeschikten grootten boom afghehouwen wert / den welken / dooz syn ouderdom ende groote / eenen langhen tijdt / een aenbidsel ofte Guaca, der Indianen gheweest was. Op deser wijs / ende t'zoo oock wat dat het souden moghen wesen / van eenich dinc / dat yet bysonder ofte mismaectt / meer als andere van zijn Geslachte / difforme was / soo lieten sy haer terstont boozstaen / dat het eenighe Goddelijckheyt hadde / Jae deden dit selve tot met de Steeneiv

Rom. 1

Steenen/Metalen, als oock met de Wortelen ende Bzuchten der Werden / gelijk als onder de Wortelen die sy Papas heeten / daer men sommighe van een byemint fassoen ofte ghedaente van bint / de welke sy den naem van Illallakuas gheben / worden van haer aen-gebeden ende gerust. Aenbidden van gelijcken oock de Bepzen / Aeuwen / Cpgzen ende Blangen / om dat sy haer gheen quaet fouden doen : Ende eben soo gelijck als hare Goden zyn oock de dingen dieser offeren / als sy die aenbidden. Hebben een ghebyzupck / als sy ober wegh repfen op de Waden ofte Crupf-wegghen / op de Gheberghten / namelijck op d'opperste toppen die sy / als geseft is / Apachitas noemen / te stropen onde schoenen / plupmen / ghehaude Coca, 'twelcke een Crupt is / dat sy seer veel ghebyzupcken : Ende als sy niet meer en vermogen / soo leggen sy daer ten minsten een steen / 'twelcke altemael soo veel is / als een offerande / op dat sy haer willen laten passeren ende cracht geben / 'twelcke sy daer mede / nae haer seggen / vercrighen / ghelijck als 'tselbe in een Provinciael Conclie ofte Synode van Peru verhaelt wordt. *conf. Limen.*
 Waerom daer / op de voorszeyden wegghen / seer groote hoopen van dusdanige offer- *2. p. 2. cap.*
 steenen / ende van d'andere voorszeyden buycligheden ghevonden worden. Dus danich *29.*
 is d'upcrinnichheit ende 'tgebyzup der Guderen geweest / daer in Proverbio van gespro-
 ken wort / seggende: Belijc als den gene die de Heubel van Mercurio steenen offert / also
 is het ooc van gelijcken met den genen / die d'onwetende cere aen doet. Dat is geseft / *Prov. 26.*
 dat men van't eene niet meer bzuchten noch nutticheyt en crijght als van't ander.
 Want soo gelijck als Mercurius d'offerande van steenen niet en gevoelt / also en draegt
 den onwtetenden oock gheen kennisse / om de druchben / die hem gedaen zyn te loonen.
 Ghebyzuppen noch een ander / ende niet minder antijckstige offerande / te weten / trocken
 haer de wijn ofte dogh-brauwen upt / ende offerden die aen de Son / of aen de Ghe-
 berghten of Apachitas, of aen de Winden / ofte aen de dingen daer se eenige breefe vooz
 hebben. Soodanich was d'ellendicheyt daer d'Indianen in gheleest hebben / ghelijck
 als daer hedens daeghs noch veel alsoo leven / de welke den Dupbel (ghelijck als yn
 kinderen) soo veel wijs can maken / als hy sels wil / sae al zyn t'och soo groote beu-
 selinghen / gelijck als diergelijcke gelijcknisse der Heydenen / van S. Christom, in een
 Homilia gemaecht wort. Doch de Dienaren Gods / die d'onderwijsinge ende behou-
 denisse der selven bevolen is / en behoopen dese kinder-dinghen niet te verachten / de-
 wijle de selve soodanich zyn / dat se wel stricken genoech connen maken / tot harer ee-
 wigjer berdoemensse / maer behoopen se met goede ende lichte redenen t'onde r-rech-
 ten om haer van soo groote dwalinge af te trecken / want is in der waerheyt een dinc
 om t'aenmercken / hoe seer dat se de gene / die se op den rechten wegh helpen / ondersa-
 nich zyn. Daer en is doch / onder alle de lichamelijcke schepselen / geen h'erlijcker dinc /
 als de Son / zijnde oock het ghene dat gh' mepnycken van alle Heydenen aengebeden
 wort. Nu soo is my van een seer discreet ende goet Christen Capiteyn vertrocken / dat
 hy mit een goede ende slechte reden d'Indianen beweeght hadde / te gelouwen / dat de
 Son gheen Godt / maer een schepsel Goos was 'twelcke aldus toe ginc: Hy eysch-
 te den Cacique ende principsaelen Heere / dat hy hem een sluc ende lichtbeerdich In-
 diaen wilde bestellen / om mit eenen Byes te versepnden / 'twelcke hy dede. Doe soo
 brachde den Capiteyn aen den Cacique : Segt my nu eens / wie is de Heere ende G-
 bersten den Indiaen / die den Byes soo snellijcken heen draeght / ofte ghy / diese hem
 doet draghen ? Waer op den Cacique antwoorde : Sonder twijffel / se / want hy en
 doet niet meer / dan als se hem beede. Wel aen / sepde den Capiteyn / alsoo is het oock
 van gelijcke n met de Son / die top sien / ende met den Schepper van alles / want de
 Son en is niet meer / als een dienaar / van dien oppersien Heere / loor ende dooz sy be-
 bel met soo grooter suellicheyt om / sonder moede te werden / om alle Volckeren te lich-

ten. Hier dooz mooght ghy sien/hoe wepnich reden/ende wat een bezoch dat het is/ dat men de Son de zere gheeft/die men syn Schepper ende Heere van alles/ schuldich is. Dese reden van den Capiteyn stont haer altesamen wel aen / ende den Cacique met d'Indianen/die daer by waren/sepden dat het waraechtich was / ende dat sy daer oock seer in verheucht waren/sulckx verstaen te hebben. Daer woxt oock bertel van een van de Coninghen Ingas, (tmeike een seer vernuftich Man was) dat siende den selven/hoe dat alle syn Dooz/aten de Son aenghebeden hadden/ sepde/ dat sy niet en cost ghelooeden/dat de Son een Godt was/noch wesen mocht/want Godt/sepde hy/ is een groot Heer / ende doet syn dinghen met grooter sachtmoedicheyt ende heerlychheyt/ende de Son en rust noch en hout nimmermeer op van loopen / waerom hem docht/dat een soo ongherustighen dinck/gheenen Godt wesen mocht/waer een hy seer wel sepde. Ende soo men d'Indianen met bequame ende blijckelicke redenen/haer bezoch ende verblintheyt comt te verclaren / laten haer wonder wel over-ra- den/ende tot de waerheyt bekeeren.

Het 6. Capittel. Van een ander soorte van Afgoderije met de overedenen ofte dooden.

Sap. 14.

En ander / ende een seer verscheiden soorte van Afgoderije (als de verhaelde) is de gene/die de Heydenen gebuyckt hebben/ter oorsaken van henlieder overledenen ofte dooden/diese lief / ende weert hadden/ende schijnt oock dat den Wyfen-Maan te verstaen geeft / tselve het beginsel van d' Afgoderije gheweest te zijn/segghende aldus : 't beginsel der overtredinghe is gheweest / de reputatie ofte achttinghe der Afgoden/ ende dese inventie is de geheele bederffenis van t'leben / want in t'begin der Werelt/ soo en waren gheen Afgoden/noch in t'epade en sullender oock in der eerwigheyt gheen wesen. Maer d'ijdelheyt ende ledicheyt der Menschenen/heeft dese inventie alder eerst in de Werelt gebracht/ende hierom soo hebben sy oock haer leven soo haest vol- epndicht : Want ghechrieben/dat ghevoelende den Vader seer bitterlijck den doot van den ongheluckigen Soon/ heeft tot syner vertroostinghe een Afbeeldel des overledenen ghemaect/beginnende te eeren ende aen te bidden/ (gelijk als Godt) den ghe- nen die wepnich te bozen/als een sterflijck Menschē syn daghen volepnt hadde. Ende tot dese eynde/soo ordinerde hy onder syn Dienaers/datse tot syner ghedachtenisse debotelijcke sacrificien souden doen. Daer nae/in t'verloop van tijden/beginnende dese verbloerckte ghewoonte auzhoyteyt ende aensien te crighen/soo is dese dwalinghe vooz een Wer gheranoniseert ghebleven / ende alsoo wierden de conterseptsels ende Beelden/dooz bebel der Tyannen ende Coninghen/ aenghebeden. Hier upt quamt oock/dat men/met de ghene die absent ende van der hant waren/alsoo van ghelijcken begonst te doen. Ende de ghene die men presentelijcken niet en mochte aenbiden/als men verre van der handt was/wierden de conterseptsels der Coninghen (diese eeren wilden) ghebracht/ende badense op deser voeghen aen/holdoende niet dus danlghe in- bentie d'absentie van den ghenen/diese aenbiden wilden. Dese bont der Afgoderije wiert noch vermeerbert/dooz de curieusheyt van excellentē Constenaers / die met haerder conste/de selve schilderjen ende beelden/soo elegant maectken / datse de ghene (die niet en wisten wat dat het was) verwekten/om die t'aenbiden. Want soeken de met de fraeptheyt van haerder consten/de gene te gelieven/die haer werck gaben/ brachten noch veel schoonder figueren ende Schilderjen aen den dach / ende t'ghe- mepne.

meprre volck/Heer omnes, herboert zijnde/door de hertooninge ende gheestfchept des werck/begonften den anderen (die wepnich te bozen ghe-eert hadde geweest als een Menschje) te achten/ende booz haren Godt te houden. Ende dit was t'ellenbich be- drooch der Menschenen/de welke haer boeghende/als nu tot haerder affcrten ende ghe- boelen/als dan tot het v'epen ende pupinfrjcken der Coninghen/begonften den ont- begreppelijcken name/van Godt/te stellen aen de steenen/ende die booz Goden aen te bidden. Alle dit selve is upt het Boeck der Wijsheyt / twelcke een dinck is/werdich om te noteren. Den ghenen die een curteuser onderfoecker is van de oude dinghen/sal tot een punct vinden/dat dese conterseptfels ende afbeeldinghe der oberledenen/d'ooz- sake ende t'eghensel der Afgoderije gheweest is / segghe van de Afgoderije van ep- getelijcke Afgoden ende Beelden aen te bidden/want het ander van de Schepsels aen te bidden / ghelijck als de Son ende 'hemelsche heyracht/ (daer in de Propheeten mentie van ghemaecht wort) en is niet seker s van/of het naederhant geweest is/hoe wel dat/dat van de Beelden ende Afgoden te maken / ter eeren van de Son/Maen/ ende t'Herdtreck/is sonder twijffel gheweest. Nu comen de tot onse Indianen/so zijn de selve (even so gelijck als de Schysfuere aenwijst) op t'hooghste van haerder Af- goderije ghecomen/want eerselijck: n soo forchten se de lichamen der Coninghen ende Heeren te conferberen ende te bewaren/de welke also geheel ende sonder stuck ofte corruptie bleven/ober de twee hondert Jaren. Op dese maniere soo laghen de Conin- ghen Ingas in Cusco, te weten/elck in sijn Capel ende aenbidtsel / van de welke den Vice-Roy de Marchgraef van Cañette, (om t'Afgoderije upt te roepen) dype ofte vier dede upt halen/ende in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coningen/brengghen/ de welke een ghe-noerhame verwonderinghe heroozsaecte/te sien/Menschjen licha- men/van soo veel Jaren/die noch soo gaef ende geheel waren. Elck een van de booz- schjeben Coningen Ingas, liet alle sijn Chessozen ofte Schat/Goedren ende Renten tot onderhout van de Capelle/ofte aenbidtsel/ daer sijn lichame soude begraven wor- den/latende eenen grooten hoop Ministren/als oock alle sijn familie /tot den dienste des selven ghebeddeert. Want daer en was gheenen naecomende Coninck / die de Chessozen ende nae-gelaten Goedren van sijnen Doozsaet usurperde ofte na hem trock/dan vergaderden weder booz hem ende sijn Hofghesin op een nieu. Ende en waren oock noch niet te vreden met dese Afgoderije/der doode lichamen/maer debert oock hare figuren af maken/want elcken Coninck maecte in sijn leven/een steenen Beelt ofte figure van sijn selven / twelcke sijn noemden Guoiqui, dat is soo veel als Doeber ghesept/want de selve figuren wierden/so wel in sijn leven/als daer naer/ soo veel eere aengedaen/als den Inga selfs: Doerende oock met haer ten oozloge/ende droeghen se in de Processien om/om teghen ende goet ghe was te r'ijgen/doende den selven verschepden Feesten ende sacrisiden aen. Van dese Afgoden was sijn een groo- te menichte in Cusco ende haer Jurisdictie. Men vershaet dat de superstitie/van dese steenen Beelden aen te bidden/ganfsch ofte t'me estendeel te niet is/nae dat het/dooz de neerstigheyt des Icenttaets Polus,aen den dach gecomen is/zijnde d'eerste die upt geroept worde/die van Inga Roca, Hoost van de principaelste partije van Hanon Cus- co. Op dese maniere bint men oock/dat onder ander Natien/groote achttinge getweest is/met de lichamen der Doozsaten / ende van haer Figuren te eeren ende aen te bid- den.

Hiere. r. g.
Sophon. r.

Het 7. Capittel. Van de superstition dieſe met de dooden be-
dreven.

DIndianen van Peru gheloofden in't ghemeen d' on-
sterffelijchheyt der Zielen/ende dat de goede/de glorie/ende de quade de
straffe cregghen / waer dooz daer weynich s' waerighepts valt/ om haer
dese artgckelen te doen aen-nemen/maer van dat de Lichamen met de
Zielen souden op-staen/ hadden gheen kennisse van / waer dooz s'p
grootte neerstigheyt deden (ghelijck als gheseyt is) om de Lichamen te conserveren/
ende nae haer doot/ eere aen te doen. Ende hierom soo wierden s'p oock van haer Na-
comelingen/ met cleeden behanghen/ ende sacrificie daer vooz ghedaen / namelijcken
vooz der Coninghen Ingas. Moesten in haerder begraeffenisse vergheschappt wesen/
met een groot ghetal van Dienaers ende Vrouwen/ tot vooz den dienste van't ander
leben. Ende alsoo wierden oock (na den tijdt datse stoben) alle de Vrouwen / Die-
naers/ ende Officianten ghedoot/ daer se best toe ghesint waren / om haer in d' ander
Werelt te dienen. Ten tijden dat Guanacapa starf/ (welke was den Vader van Ata-
gualpa, in wiens tijden de Spaghaerden daer eerst in quamen) soo wierden daer ge-
doot ober de duyfent personen/ende dat van allen ouderdom ende qualteypt/ tot s'p
nen dienste ende ghelepde in't ander leben : Worden ghedoot/ nae datse eerst veel lie-
de/ kens ghesongen/ ende ghejast hadden. Ende de gene die alsoo omghetracht wier-
den/ hielden haer vooz geluckich ende salich/ datse alsoo sterben mochten : Sacrificeer-
den ende offerden haer oock veel dinghen op/ namelijcken kinderen/ met welcker bloet
s'p d' oberledenen bestrecken/ makende van't selve/ een streep van't eene ooz tot het an-
der/ ober't aenghesicht heer. De selve superstition ende onmenschelijchheyt/ van Mannen
ende Vrouwen te dooden/ tot ghelepde ende dienste der oberledenen in't ander leben/
hebben van ghelijcken andere Barbarische Nationen oock ghepleecht/ gelijk s'p't oock
noch in g'edruyck hebben/ende nae dat Polus wel schrijft/ soo heeft het by nae gheheel
Indien dooz ghemeen gheweest. Jae dat noch meer is/ oo wozt van den eerwaerdi-
ghen Beda verhaelt/ hoe dat d' Engelschen (al eer s'p Christenen waren) van gelijcken
de selve maniere hadden/ van volck te dooden/ om in gheselschap ende dienste der ober-
ledenen te wesen. Daer wozt bertelt van eenen Portugees/ die onder de Barbaren ge-
ceptibeert zijde/ in't vanghen/ een ooght met een Pijluyt gheschoten wiert/ ende ge-
schiedende daer nae/ datse hem wilt en sacrificeeren / om te wesen in't gheselschap van
een Heere die daer gestoben was/ soo seyde den Portugees/ hoe dat de ghene die in't
ander leben woonen/ den oberledenen in weynich acht souden hebben / om dief wille
datse hem een eenooghtich Mensch te een met-ghesel gaben/ waer dooz het beter sou-
de wesen/ datse hem een met twee ooghten met gaben : Twelcke de Barbaren oock een
goede reden docht te wesen/ ende volghende s'pen raet/ lieten hem by gaen / ende na-
mender een ander dooz in de plaets. Wesalben dese superstition/ van de Menschen met
de oberledenen te dooden/ ('twelcke niet en gheschiet/ dan met seer ghequalificeerde
Personen) soo isser noch een ander/ die veel ghemeenamer/ ende dat generalijcken
dooz gheheel Indien is / dat is / van te stellen eten ende drincken op de Sepulturen ofte
Gaben/ vooz d' oberledenen/ gheloovende datse haer daer met onderhouden/ 'twel-
cke van ghelijcken een dwalinghe der Ouderen gelweest is/ gelijk als van Sinte Augu-
stijn verhaelt wozt. Ende om 'selve (van den haren eten ende drincken vooz te stellen)
te effectuieren/ soo bindt men noch hedens daeghs veel Indiaensche onchristenen / die
hare ober-

August. in
Epist. 64.

hare overledenen ofte dooden / heymelijcken upt de Kercken ende Kerck-hoben op graben/ende weder in de Gheberghten/Speloncken/ofte in haer eyggen huysen begraben. Hebben oock hoer een ghebruyck/haer Silber in de Monden/Handen ende boesemen te sicken/voor een treckense oock nieuw/bubbelde ende proffijtelijcke Cleederen/onder t doot-cleet/aen/want gelooben dat de Zielen/van harer overledenen/omswerben/ende datse coude/honger/boyst/ende arbeyt zijn gheboelende. Hierom ist/datse hare Jaerlijckse Wedaerden ende Vigilien doen/ende haer met eten dinccken/ende cleederen boozsien. Dooz dese oorsake comt het / dat de Prelaten, met geote reden/in haer Synoden doen waershouwen/dat hen de Priesters sullen verboordren/om d'Indianen te doen verstaen/dat d'offranden die in de Kercken op de Ghaben gesielt worden/gheen eten noch dinccken en is/voor de Zielen / maer voor den Armen ofte Minstren/ende dat het Godt is/die alleen de Zielen in d'ander Werelt onderhout/want en eten noch en dinccken gheenich dinc/dat lichamelijck is/want daer is deel aen ghelegghen/datse dit wel ende te deghen weten / op datse t'heplich ghebruyck niet en verkerren in de heydense superstitie / ghelijck als het van belen ghedaen woedt.

Het 8. Capittel. Van de ghebruycken die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen ghehadt hebben.

Verhaelt hebbende/ t'ghene dat in Peru, onder veel Natien, met de overledenen/t'ghebruyck is gheweest/ soo sal't oock wel behooren, dat wy hier van speciael mentie/der Mexicanen maken/welcker begraeffnisse seer solenneel ende vol grooter uytinsichtelike was/zijnde tselve in Mexico, een officie der Priester ende Religieusen / (die men aldaer met een byende obervatie hadde/ghelijck als nae gheseyt sal worden) om de dooden te begraven / ende de hare exequien ofte wytharden te doen. De plaetsen daer syse begroeven / waren d'Ackerwerben, als oock op de plaetsen van haer eyggen huysen. Andere brochtense op de Gheberghten/ daer men de sacrificien dede. Enige verbyandense/ende begroeven d'assen in de Tempelen: In somme/datse al te samen begraven worden / met alle hare Cleederen/Ghesteenten ende Juweelen diese hadden. Ende van de ghene diese verbyanden/lepdense d'assen in potten/met alle de Juweelen/Ghesteenten ende beclerfels daer by, sas al warensse oock noch soo costelijck / songheit t'Officie ofte Ghettijden der dooden/ghelijck als Responzen, met de doode lichamen/veel repsen op hessen/ende veel ander Ceremonien. In dese begraeffnissen worden daer ghegeten ende ghebrorcken/ende zijnde van persoonen van qualiteyt/soo wierden alle de gene die haer in de begraeffnisse bemoept hadden/ghedeedt. Soo wanneer datter een gestoyden was/soo lepdense hem uptghestreckt/in een Camer neer/ tot soo lange datter van alle plaetsen de bynden ende bekenden by quamen/ de welcken den dooden presenten byachten/ende hem groetten / ghelijck als of hy noch lebent gheweest hadde: Ende soo't een Contnck ofte Heere van eenighe plaetsse gheweest was / soo presenteerde hem Slaven/om met hem gheboodt te worden/tot synen dienste in d'ander Werelt. Dooden van ghelijcken syn eyggen Priester ofte Cappellaen / want alle de Heeren hadden elc een Priester/die daer binnens huys de Ceremonien administreerde: Dooden hem/om den dooden in d'ander Werelt te gaen administren: Dooden van ghelijcken den Hofmeester/Schencker/de Wercken ende Sultenaers / met de

welcke sy hen ghemeynlyck ende veel tijts lieten dienen / als oock de Broeders die hem aldermeest ghedient hadden / twelcke een magnifick dinck onder de Heeren was dat sie hen van haer Broeders / ende de boven-ghenoemde lieten dienen : In somma/ dooden alle de ghene/die van haren hupsse waren/om in d'ander Werelt weer hups op te stellen. Ende om aldaer gheen armoede te lijden/ so begroebense met hen veel rijckdommen van Gout/Silber/Ghesteenten/ rijke Goydhynen van beelderlep wercken goude arm-ringhen/ende ander dierghelijcke costelijcke Juwelen. Ende soo den dooden verbrant wiert/ soo dedense 'selve van ghelycken met alle 'twolck ende vercierfels /datter met 'tgeheben wojde booz d'ander Werelt/ende namen als/dan alle d' assche/ende begroebense met grooter solem:alcept. D'exequien ofte Wthaerden duerden tshien daghen/ende dat/met lamentation ende droebighe ghesangen. De Priessters vooegghen d'overledenen met verscheyden Ceremonien (nae dat sulck begheert wojde) upt/welcke Ceremonien soo veel waren / datmense qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende groote Heeren wierden met haer Wapenen ende Triomfscapkenen behanghen/nae de Daden ende brome seften/diese in de Oogghen / ofte Regieringhe/ghebaen hadden : Alle dese dinghen ende teykenen wierden alsoo ghebragghen booz 't Ick/oste boode lichaem heen / tot der plaetsen daer se begraben ofte begraven souden wozen/zijnde van haerlieder/als in Moestie gheleydt. gaende met de selve/de Priessters ende Digniteyten der Tempelen, met verscheyden deedinge ende vercierfels/te weten/eenighe te wieroocken/andere al singhende / sommitghe spelende op droebighe fluyten ende Crommelen/twelcke 'tgheeyt ende ghehuyt / der onder-saten ende vyzenden/noch veel meer vermeerden. De Priesster/die't officie bede/ ginch gheleedt ende behanghen met de teykenen van den Afgodt/die den Oberleden gherepresenteert hadde / want alle de Heeren representeerten altoos d' Afgoden / ende hadden van ghelycken hare toe-namen/waer door de selve soo seer gheacht ende geert waren. Dese voozsejde teykenen wierden ordinaris van d' Goyden der Ridder-schappe ghebzagghen. Ende nae dat den ghenen/die ghebrant soude wozen / gebrecht was op de plaets/daer men d' assche soude bergaren/soo wiert sy met de tacken / ende alle 'tghene meer datter tot syn yobiande behoopde/als ghelept is) omringht/ende alsoo roper in ghesteken/twelcke sy altoos met geharste barn-houten vermeerden/tot soo langhe dat het al te samen tot assche was. Dit ghebaen zijnde/soo quam daer terstont een Priesster upt/met een Duphels Cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/ende veel spieghels-nogghen/met een groote stock in de hant/waer mede sy alle d' assche/met een groote oppgeblasen hooghmoet/omcoerde/ makende den selven een soo woeden ende afsgrijpselicken representatie / dat sy alle d' omstaenders een angst ende verschykinghe aen jaeghde. Ende somtijts soo quam desen Minister/ oock wel met ander verscheyden deedinghe upt / nae dat de qualiteyt van den Oberleden niet brachte. Dese verhalinghe der dooden ende begraeffnisse/hebben wy ghebaen /ter cause van d' Afgoderije der overledenen/soo sal't nu recht wesen/dat wy weder op het yntwaerste ypoopst keeren/ende met dese materie een eyndt maken.

Het 9. Capittel. Van de vierde ende laetste soorte der Afgoderije, die a'Indianen, namelijkken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figuren gebruyckt hebben.

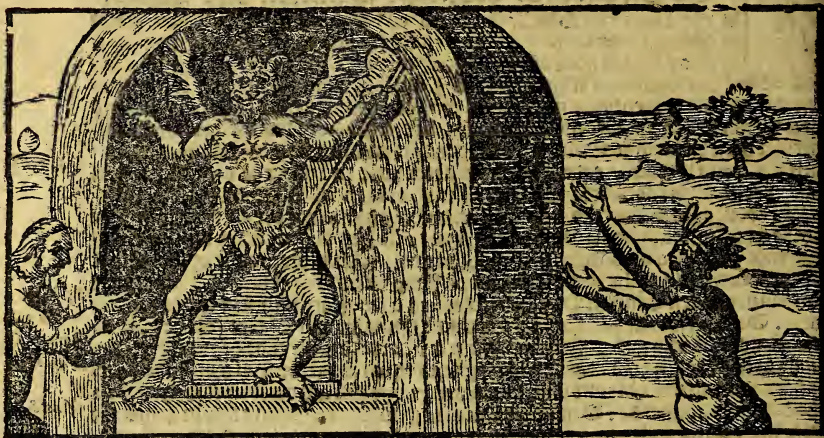
De wel dat in de boozfeyde manieren van Afgoderije / (daerfe de Schepselen aenbaden) Godt gootelijcken met te coyt ghedaen ende vertooynt wojde / soo en is niet tegghenstaende / den heylighen Gheest noch veel meer verdoemende ende vergoutwelende / van der soorte van Afgoderije / daerfe alleenlijcken de Figuren ende Beelden (die van Menschen hadden gemaectt zyn) aenbidden / sonder datter hi haer pels meer is / dan steen / hout / ofte metael te wesen / met de gedaente van die daer den hantwercker heeft willen gheben / waerom soodanighe van den Wijen-Man / ongheluekich ghenoeemt woerden / ende dat men hem liever hope wel onder de dooden rekenen mach / ver gener die de werken des Menschlichen handen booz Goden houden / de welke van Gout ende Silber / ende met inventie ende ghelijckens der Ghedierten / ofte van de onnutte steen / ghemaectt zyn / niet anders zynde / als een dinc van Antiquiteyt / ende gaet alsoo Goddelijcken verholghen / te gens dit bedroch ende uyt sintheit der Heydenen / gelijck als 'selve oock van de Prophten / Elias, Hieremia, Baruch, ende van den heylighen Coninck David, overbloedich ende grateufljcken ghedisputeert wert : Daerom soo salt van doen wesen / dat de Minister van Christo (die de dwalighen der Afgoderije weder - sprecht) dese plaetsen wel doozse ende gegrondeert heeft / als oock de redenen / die daer den heylighen Gheest soo aerdich by brenge / de welke haer altesamen in een coyte sententie reducieren / gelijck alst van den Propheet Osea ghestelt wort / segghende : Den Werck-man is geweest den genen die hem gemaectt heeft / waerom hy oock geenen Godt en is / van ghelijcken soo sal't Cals van Samarien oock wel / booz spinwebbens te passe comen. Du comende tot ons booznemen / so is te weten / datter in Indien groote curieufljcheyt geweest is / van Afgoden ende Schijlberghen te maken / ende dat / op verscheyden manieren / ende van differente materialen / de welke sy booz Goden aenbaden : Woerden in Peru, Guacas ghenoeemt / ende waren ordinaris van leelijcke ende mismaecte gedaenten / ten minsten soo waren alle de gene die ick ghesien hebbe / alsoo. Gheloobe sonder twijffel / dat den Dupbel (tot wiens bereeringhe sy de selve maecten) een wel-behaghen ende genoechte moeste hebben / hem in de ghedaente van mismaecte Figuren / te doen aenbidden / want is in effect alsoo waerachtich / dat den Dupbel uyt veel van dese Guacas ofte Afgoden / tael ende antwoort / ga / nemende sijn Pylesters ende Ministren / dese Oraculen, van den Waber der leughenen / waer ende soodanich als hy selfs is / alsoo waren oock sijn Raetslagen / Waerckhouwingen ende Prophten. Daer dese maniere van Afgoderije aldermeer bestant hielt / ende dat meer als op eenighe plaetsen ter Werelt / was in de Prouintie van nieu Spagnien, in Mexico, Tezcuco, Tlascala, Cholula ende ander omringghende quartieren van 't selve Rijcke. Het soude een al te oberdabighen dinc wesen / alle de superstitionen te verhalen / dese hier in wel gebuyrcken / eben wel soo en salt sonder vermakelijckheyt niet wesen / daer yet af te refereren. Den principaelsten Afgodt der Mexicanen / als vozen gheseyt is / was Vitziliputzli, dese selve was een houten Beeldt / ghesaet sommeert in de ghedaente van een Man / gheseten op een blauwe Schabel / die op een knof baer ghesondeert was / ofte bast stont / hebbende van elcken hoeck / een uytstekende stoc / met een Slanghen hooft aen de punten ofte epden daer aen. De Schabel be-

Sap. 13. 3

Esai 44.
Hier. 10.
Baruch 6.
Isal. 11. 30.

Osea. 8.

tupden/dat hy alsoo in den Hemel gheseten was / noch soo hadde den selven Afgodt /
 'lgantshe boozhoofst blau ende ober de neus een blautwe streck / de welcke reyrkte
 van't eene ooz aen't ander/hadde op het hoofst een costelyck Plumagie/in de gedaen-
 te van een Poggels beck/zynde t'eynde des selue/van ghebruynneert Gout / hadde in
 de slincker Hant een witte Kondas/met vyf Wederen van witte Plummen / die daer

eruy-ghewijs aen gheseten waren/comende boven een triumph-taercken van Gout
 uyt/ende aen de zyden vier Wylen/de welcke/nae der Mexicanen segghen / hem van
 den Hemel ghesonden waren/om de baden ende seften uyt te rechten / die op syn
 plaets verhaelt sullen worden : Hadde in de rechter hant een rust ofte leen-stork / ghe-
 satsonneert ghelyck als een Slanghe/ende gantsch t'eenemaal met blautwe baren of
 te strepen; Alle dit ornament ofte verciersel / ende alle het ander meer / dat seer veel
 was / hadde syn bysondere bediedtels/ghelyck als het selue van de Mexicanen uyt
 gheleyt wort. Nu soo is den naem van Vitzilputzli, soo veel te segghen/ als t'berkeer-
 de ofte aberrechts van de welchynende Plumagie. Van den hooberdighen Tempel,
 Sacrificien/Feesten ende Ceremonien deses grooten Afgods / sal daer nae gheseyt
 worden/twelcke boozwaer dinghen zyn/waerdich om te noteren : Segge nu alleen-
 lich/dat deses Afgodt ryckelycken geleedt ende toeghemacht zynde / ghestelt was
 op eenen hoogen A'taer, te weten/op een delyn parck/zynde seer wel bedeckt ende met
 slaep-lakens obertoghen/als oock behanghen met Tutweelen/Plummen/verciersels
 van Gout/ende veel Kondassen ofte Schilden van Plummen / ende dat op het alder-
 rierlykste ende curysste dat sy sulck te weegh condon byenghen / hebbende gestade-
 lycken/tot meerder eerbedinghe/altoos een Bozdijn booz hem hanghen. By de Cap-
 pel van den boozsephen Afgodt/soo wasser noch een ander back ofte parck / van min-
 der verciersel,alwaer eenen anderen Afgodt stont,die Tlaloc genaemt was/want dese
 twee Afgoden stonden altoos by den anderen / om dat spse booz Metghesellen ofte
 Maekers ende van gheleyker macht sieden. Noch soo wasser in Mexico eenen ander
 ren pynt-

ren pñcipalen Afgod/de welcke was den Afgod der Penitencien/Aflaten/ende ver-
gebinghen der Zonden/desen was ghenaeint/Tezcatlipuca,ende was ghemaect van
eenen seer blinkenden steen/ende dat/soo swart als gitte/zijnde gedeelt met sommige
eerlycke habijten/oy haer maniere/hadden goude ooy-ringen/ende in de onderste lip-
pe eenen Silveren-schacht/van ontrent een vingher lanch/waer in op sommighe tij-
den een groene/ende op ander tijden een blaue plupme sack/t welcke hem vertoo-
nende was/ghelijck als een Emerault ofte Turcois, hadden oock t'nederste van het
happ omwonden met eenen Riem van gebzuyneert Gout/hebbende aen t'epndt van
dien/een gouden ooy gemaeckt/met een roock daer op gheschildert / t'welcke soo veel
bediedde/als de gebeden der berdzuchtigen ende sondaren/die hy verhoorden/ alsoe haer
aen hem waren bevelende. Tusschen t'hooyseppe ooy ende t'ander / soo htingender een
grootte menichte van Tutweelkens. Hadde noch om den hals een hanghende bagge
ofte Tutweel van Gout/die soo groot was/batse hem de gantsche boyste bedeckte/en-
de aen bepde d'armen goude arin-ringhen/van ghelijcken aen den nabel eenen coste-
lijcken groenen-steen/ende in de sincker hant een waepcken van costelijcke groene/
blauwe ende geluue plupmen/de welcke van een blinkende goude plate upstaken/
zijnde de selbe soo seer gebzuyneert/dat het een glants van hem gaf/ ghelijck als een
Spiegel/waer mede te verstaen gaf/dat hy in de selve Spiegel alles sach/watter in
de Wereldt ghedaen moede. Desen Spiegel ofte gouden plaet / wiert ghesheeten
Ielacheáa,dat is gheseyt/spn Spiegel ofte aenschoufel. In de rechter handt soo hadde
hy vier pylen/de welcke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdabigers de-
de/waerom sy oock geenen Afgodt meer en vreesden/als desen/ op dat hy haerlieder
boosheyt ende quade seften niet en wilde openbaren. In de seeste des selven (t'wels-
ke was eens om de vier Jaeren)soo wasser bergiffenis der Zonden / ghelijck als hier,
nae gheseyt sal worden. Desen selven Afgodt Tezcatlipuca, hieldense oock booz den
Godb der dzoogten/honger/onbzuichtbaerheyt ende pestilencie/waerom sy hem oock
op een ander maniere afmaelben/ te weten / al sittende op een schabel/ ende bat/met
grootter auythoytpe/zijnde omhangen met een roode gozbyn/die met doots-hoofden
ende beenen der dooden bezocht was / hebbende in de sincker hant een Riondasse
met vijf beberen van Catoen ghemaect/ende in de rechter hant een Wozy-Wyl ofte
Kroede/als daer mede dzyggheende met eenen uptgheftrachten arm/ghelijck als of hyse
terfont wilde wozyen. Dit de Riondasse staken hier pylen/hadde t'wefen lelijck ende
t'lijf gantsch swart besmeert/met het hooft vol beere van Quartels besieken/gebzuy-
ten met desen Afgod soo grootte superstitien/ende dat/dooz de grootte vreesse dieser van
hadden. In Cholula, niet verre van Mexico, t'welcke eenrepublijck oft Stede op
spn selve is/aen baden een e' bermaerden Afgod te wete de Afgod der Coopliden/ en zyn
ooc noch jedens daegs tot de Coop-handelinge seer genegen/den welken sy noemden
Quetzáalcoált, desen Afgodt stont op een grootte plaets / in een seer hooghen Tempel,
hebbende rontsom hem Gout/Silber/Tutweelen/costelijcke Plupmen ende Lakenen
van verschebden colouren/hadde de gedaente van een Wan/uptgesonder t'aensicht/
t'welcke was ghelijck als van een Doghel/ met eenen rooden beck/ hebbende boben
op een ham / ende ullen met regghelen tanden/ende een upstekende tonghe/ende op
het hooft eenen pampieren geschilderden scherachtighen Mitter, met veel goude ber-
cierfels om de beenen/ende ander dypsent inbentien van viesbasen/die t selbe altemael
bedieden ofte uptlepen/aenbaden hem in effect/om dat hy den ghenen rijck maecte
dien hy wilde/ghelijck als den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende den naem
die de Cholanen hem Godt gaben/quam oock booz/waer seer wel te ppopoost / hoe-
wel dat sy t'selfs niet en besonden/ noemden hem Quetzáalcoált,dat is soo veel / als

D d

 een Slan

een Slanghe van costelycke Pluymen geseyt / want soodanich is den Duyvel der be-
geerlijckheyt. Dese Barbaren en waren noch niet alleen te vreden / met de Goden te
hebben / maer hadden noch oock van ghelijcken hare Goddinnen / ghelijck als de fabu-
len der Poeten / de selve oock hoor den dach vzenghen / die de verblinde Heydenschap
der Grieken ende Romeynen eerbiedinghe aeneden. De principaelste van de God-
dinnen / diese aenbaden / hietense Tozi, dat is soo veel gheseyt / als onse Groot Moeder /
de welke nae dat de Histojien der Mexicanen beriselden / een Dochter was des Co-
ninc Culguacan, zijnde d eerste / die door bevel van den Vizilipuztli, ghebit wierdt hem
daer mede / de selve / op sulcker boeghe / hoor sijn Suster consarrerende / ende van dien
tijt af / soo begonstense de Menschen tot de sacrificien te willen / ende de levenbe / haer
met de vellen ofte huyden der gesacrificeerden / te beleden / meynende dat haren God
daer een goet genoegen in hadde / als oock de herten upt te trecken / der ghener diese
sacrificeerden / leerdense van gelijcken van haren Godt / dat hyselbe was upttrecken-
de van den ghenen die sy in Tula castiguerden / als op sijn plaats gheseyt sal worden.
Een van dese Goddinnen / diese aenbaden / hadde een Soon / die een ober groot Jager
was / den welken die van Tlascala daer nae oock hoor eenen Godt aennamen / t wel-
cke waren de ghene die de partije hielden / teghens de Mexicanen / met welker hulpe /
de Spagnuerden Mexico in creghen. De Provincie van Tlascala is seer wel ende be-
guaem ghelegghen om te Jagen / daer t selve volck oock seer toe gheneggen is / ende
makender een groote seeste af / te weten / schilberden den Afgod op een sekere maniere /
in welker verhael niet noodich is / de tijt te versichte / maer de seeste dieser met hielden /
die seer gratius was / gheschiede op dese maniere : Biesen ofte speelden / int opcomen
van den dach t'cluyt van een Connet ofte Bafuyn, waer mede sy haer al te samen ver-
saemden met haer Wjlen / Boghen / Petten / ende ander Jacht-ghetuygh / ende gta-
ghen alsoo met haren Afgodt in Processie / volghende een groote merichte van Volk
achter aen / tot op eenen hoogen Berg / op t opperste van de welke / een Heel stont
van groene tacken / hebbende int midden een Altaer dat seer costelyck toe bereyt was /
alwaer sy den Afgodt op stelden / deden dese wech ofte processie met een groot ghetier
ende rannoer van Connetten / Kinckhoorns / Fluyten ende Crommelen / ende gecomen
zijnde op de bestemde plaats / soo besetten sy den gantschen boer van t Gheberghe /
rontom / daer van alle canten t'vper in stekende / waer mede sy veel ende verscheiden
soorten van Gedierten op saegghden / als Densoenen / Hasen / Conynnen / Dassen / Wol-
ven / etc. de welke / om t'vier t ont blicden / nae t opperste toe liepen / comende de Ja-
ghers haer altoos / met een groot ghekrjtsch ende ghetier / nae / blasfende op d'verschie
Instrumenten / tot soo langhe dat sye tot op t hooghste hoor den Afgodt joeghen / al-
waer sy de Jacht soo benauden ende in een vronghen / dat sye deden spinghen ende
rollen d'een van boben neer / d'ander op t Volk / ende eenige van den Altaer / waer mede
sy een groot bermaken ende Jeeffe hadden / soo namense daer als dan een groot ge-
tal af / waer van sy de Densoenen ende groote Beesten / hoor den Afgodt sacrificeer-
den / haer de herten upt treckende / met de selve Ceremonien / alsoe in de sacrificie der
Menschen gebuyckten. Dit ghedaen wesende / namen alle de voozschreben Jacht op
den Hals / ende keerden met den Afgodt wederom / in de selve ordinantie / alsoe heen ge-
gaen waren / comende met alle dese bingen / ende met grooter vronghen ende Jussck
van Connetten ende Crommelen in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sy haren Af-
godt weder in setten / met grooter eerwaerdicheyt ende solemniteyt / als dan soo gdn-
gen sy terstont daer nae ghelijckelick t'bleesck van alle de voozschreben Jacht bereydt
maken / waer mede sy de gantsche Ghemeynte een Bancket aeneden : Ende t'eren
holepnt zijnde / deden hare representatien ende Dans- Spelen hoor een Afgodt. Had-
den oock.

den oock noch veel ander Goden ende Godinnen / met een groot ghetal van Afgoden / want waren onder de Natie der Mexicanen / ende hare Dabueren boozepdt / de vernaeinste van allen.

Het 10. Capittel. Van een vreemde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruyckten.

Soo ghelijck als wy ghesepdt hebben / dat de Coningen Ingas van Peru, sekere steenen Beelden deden oprechten / die na haer ghelijckenisse ghemaeckt waren / de welke sy Guaoiquis ofte Woeders noemden / doende de selve soo veel eerbiedinghe aendoen / als haer egenen Personen. Alsoo deden van gelijcken de Mexicanen met hare Goden / sae ginghen hier in / d'ander noch ver te boben / want maectten hare Goden van lebende Menschen / t'welcke gheschebe op dese naevolghende maniere / te weten / nammen een staef / die haer best aen stont / ende alear datse hem hare Afgoden opofferden / soo gabense hem den selven naem van den Afgodt / die hy ghesacrificeert soude worden / ende bedeeden hem met de selve habjiten ende omhangh als des Afgodts / segghende dat hy den selven Afgodt representerde: Ende alle desen tijdt ober / dat de representeringhe duerde / welke hy sommighe Feesten eens des Jaers / ende in andere / om de ses Maenden / ende in elijcke mumber was / soo dedense hem soo veel eerbiedinghe aen / als den selven Afgodt / als oock in hem eten ende dyncken te gheben / ende hooijck te maecten / ende soo wanneer dat hy ober srate ginck / soo liep het Volck terstont / om hem t'aenbidden / hem veel aelmoessen biedende / lepden hem van ghelijcken de krankhen ende kinderen te boozen / om dat hyse ghesont soude maecten / ende de zeghentinghe gheben / ende lieten hem oock in alles sijnen wille volghen / uptghesondert dat hy altoos (om niet te moghen wech loopen) met thien oftwaelf Maang / ober al waer dat hy ginck / bewaert wiert. Ende op datse hem ober al / daer hy boozp ginck / eerbiedinghe souden bewijzen / soo blies hy somtijds eens op een Spuutken / waer mede t'Volck ghewaershout wiert om hem te comen aenbidden. Als hy nu wel te degghen gespsoneert ende vet was / den dach van de Feeste gheromen wesen / soo sneden sy hem op / doodden ende aten hem / ende deden daer een solemnele sacrifice met / welker aemmerkinghe boozwaer een beweghentisse maecht / te sien op wat een maniere dat den Satan dit Volck in zyn ghewelt hadde / ghelijck hyer hedens daechs noch veele heeft / maeckende dierghelijcke potspjisen ende bedietgherije op de costen der bedroefter Zielen ende ellendighe Lichamen / die hem ghepresenteert wierden / dymbende sijnen spot met het gheene dat hy d'ongheluckighe Menschen aen doet / verdienende de hare souden / datse van den oppersten Godt in handen van sijnen Wpandt ghelaten worden / den welcken sy booz haren Godt / ende tot een toeverlaet betroyen hebben. Nu betwijle datter ghenoech ghesepd is / want geene dat d'Afgoderije der Indjanen is beroerende / soo willen wy herbolghen om te handelen van de maniere der Relijgie / ofte om beter te segghen / der Superstitien die sy in hare Godt / dienissen ghebruyckten / als van hare Sacrificien / Tempels, Ceremonien / ende alle t'gheene datter meer aen cleeft.

Het II. Capittel. Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft, in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sacramenten, Godt te verghelijcken.

Mer al eer dat wy hier toe comen / soo moet men op een dinc verdacht wesen / dat seer waerdich is t' aenmercken / te weten / dat soo ghelijck als den Dupbel / dooz spn hoobaerdije / Vpandschappe ende teghens strjdt ghenomen heeft teghens Godt / ende t'ghene dat onse Godt / dooz spn Wijshe pde / tot spner sichtighe ende eere / als oock tot welbaert ende ghesondthept der Menschen gheordineert heeft / alsoo heeft oock den Dupbel ghesocht t' selve nae te comen / ende dat te verdraepen tot spner eere ende meerder verdoemenisse der Menschen. Alsoo sien wy oock / dat soo ghelijck als den oppersten Godt / Sacrificien / Priesters / Sacramenten / heiligeusen / Proppheten ende Volck heeft / die tot spnen Goddeljcken dienste ende heplighe Ceremonien ghediceert zijn / alsoo heeft oock den Dupbel van ghelijcken spn Sacrificien / Priesters / maniere van Sacramenten / Volck die ghebediceert zijn / tot een heplighe versterde Clooster-ghemeynschappe / ende dupsentderley soozten van valsche Proppheten. Om alle het selve / int vpsonder / ghelijck als het toegact / te verclaren / soude een groot bemakelijckhept / ende van niet minder aenmerkinghe wesen / boozden ghenen die oberdencken wil / dat soo ghelijck als den Dupbel een Vader der leughenen is / nae dat het wel van de volcomen waerhept int Euangelium verhaelt werdt / alsoo is hy oock onrechtveerdichlijck / soeckende Godts glozie nae hem te trecken / ende met spn dupsternisse t' Licht te vepnsen. De Coovenaers van Egypten onbertwesen zijnde van haren Meester den Satan / soechten / in teghenhept van Moyse ende Aaron, andere dierghelijcke wonderen nae te bootfen. Oock soo lesen wy int int Boeck der Kechteren / van den anderen Micas, Priester des vbelen Afgodts / hoe dat hy ghebuyckende was / dynamenten ende cleedinghe diese in den Tabernakel des waerachtighen Godts / gewoon waren te ghebuycken / den selven Ephot, Teraphijn, ende alle t' ander. Nu t' mach wesen wat dat de Gheleerden willen / daer en is eventuel bynaest niet een dinc / dat dooz Iesum Christum onsen Heere / in spn Euangelische Wet inghesiet is / ofte den Dupbel heeft het op eenighe maniere nae ghebootst / ende tot spn heybenschap ghetrocken / ghelijck als den ghenen bebinden sal / die achttinghe neemt op het ghene dat wy / dooz sekerere inforpatie / van de costumien ende Ceremonien der Indianen hebben comen te weten / waer van wy / int verholgh van dit Boeck / tracterende zijn.

Joan. 3.

Exod. 7.

Jud. 15.

Het 12. Capittel. Van de Tempelen die men in Indien ghevonden heeft.

Nan/beginnende by de Tempels, so gelijck als den oppersten Godt ghewilt heeft/dat men hem een huys soude toeruygghen/daer sijn Heplighen Naem / met bysonder mochte worden/alsoo heeft oock den Dupbel/d'onghelooibighen tot sijnner intentien geper-suadeert/ hem triumphantelijcke Tempelen, bysondere Weedthuyzen ende Heplichdommen/te maerken. In elcke Probtincie van Peru, was een principael Guaca ofte Weedthuya/ende behalven de selve / noch eenighe/die Univerfale ofte Alghemeyne waren/te weten/vooz alle de Rijcken der Ingas, ende onder allen soo waren der twee die uytghenomen waren / een diefse hieten Pachacama, de welke stont vier mijlen van Lima, alwaer men noch heden/daeghs d'oberblijfsels ende fondamenten sien mach/van een seer out ende groot Edifice oft Ghebou/upt den welke Francisco Pizarro, ende den spnen/ alle die oneptlijcke rijckdom ende Schadt van Gouden ende Silveren Vaten ende Crupcken cregghen / die hem ghebracht warden/als sy den Inga Atagualpa ghebanghen hadden. Men weet/door warachtighe Informatie/dat den Dupbel in desen Tempel, sichtbaerlijck van sijn Orakel,tael ende antwoort gaf/ende dat sijn by tijden een seer ghemaelde Slanghe in saghen. Dit van den Dupbel in dese valsche Heplichdommen/tael ende antwoort te gheben / ende d'elendigghen te bedriegghen/ is een dunck/dat in Indien seer ghemeyn/ende vooz warachtig bevonden is/al hoe wel dat den Vader der leughenen (ter plaetsen daer t'Euangelium is gheromen/ende het teyken van t'heplighe Crupce opgherecht is) nu al openbaerlijck stom gheworden is/ghelijck als Plutarchus oock van sijn spnen tijden is schrybbende / daer hy seyt: Cur cessaverit pithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Martelaer/ is oock van de selve silentie / die Christus selde aen den Dupbel / die uyt d'Alfgoden spaken/ byedelijcken trarterende/ghelijck als het langhe van te boozen/ in de Heplighe Schryfauere/ ghepopheteert was gheweest. De maniere die d'onghelooibigher Ministren ende Coodeners hadden/om met hare Goden te consulteren/was gelijck als sy van den Dupbel onderrecht waren/ghemeynlijcken des nachts/gaende met de rugge nae den Alfgodt ghekeert/al eerfelings nae binnen toe / ende buygghende t'lijf met een nederhangent hooft/ stelden sy haer in een leelijcke ende ongeschicte gestalents/op welke maniere sy als dan consulteerden ofte raet vragghden. D'ordinarische antwoorde diese cregghen / was op de maniere van een sgrifselijck sluypen / ofte met soodanighen ghecrisich/dat het hen een berisichken aen jaerhden / Ende alle t'ghene dat sy hen liede abberteerde ende bebal/ was altoos streckende tot haerlieder bedroch ende achterbedel. Daer wordt als nu/ door de barmherticheyde Gods/ ende de groote macht van Iesu Christo, seer wepnich af gebonden. Den anderen Tempel ende Weedthuyzen van Peru, was noch veel geachtter/en stont in de Stad van Cusco, ter plaetsen daer nu t' Clooster van Sinte Dominico staet / ende aen de Pilaren steenen van t'fundament/die noch heden/daeghs in esse sijn / is het goet te sien/dat het een heerlijck ghebou ende vernaeft werck gheweest is. Desen Tempel was gelijck als het antheon der Koemeynen/ int ghene dat belanghende is / te wesen een huys ende wooninghe aller Goden / want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in / van alle de Probtincien ende volckken diese oerwommen/staende elcken Alfgodt in een bysondere/

Plutar lib.
de trac re.
Iustin in
Aolopro.
Christian.

ende op syn bestemde plaets/zijnde elck op syn selven gedient ende geeert/van die haer
 syn Provincie/met excessive oncosten van dinghen diese tot haer administratie brach-
 ten. Hier mede liefsse haer duncken/datse d'overwonnen Provincien boordrecht
 hadden/om datse hare Goden/als tot een onderpant/in bewaerens hielden. In desen
 selken Tempel, so stont ooc de Panchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was/ zyn-
 de van seer sijn Bout/ende met groote costelijckheyt van ghesceenten ghemaect/ en-
 de stont ghewent naer t' Oosten/ ofte teghens den opganc der Sonnen/ ende dat/ met
 soodanigen artifice/ dat het schijnfel van de Son int opgaen/ daer recht op aen quam/
 ende om dies wille. Het van een seer sijn Metael was/ soo gaf het/ in de meer schijn/
 soo grooten claerheyt van hem/ dat het een ander Sonscheen te wesen. Desen aen-
 baden d'Ingas nooz haren Godt/ als oock den Pachayachachic, t'welcke den Scheyper
 des Hemels is. Daer wort gheseyt/ batter/ int plunderen van desen soo costelijcken
 Tempel, een Soldaet was/ die d'overschoone Goude-plate/van dese Son/tot een buyt
 kreegh/ende soo ghelijck als het dapper op een dobbelen girick / soo quam sy de selve
 op een'er nacht met spelen te berkeisen / waer van in Peru het spreek-woort gheco-
 men is/ als men van groote dobbelaers is sprekende/ te segghen/ sy verspeelt de Son/
 eer datse oppghecomen is.

Het 13. Capittel. Van den hooverdigen Tempel van Mexico.

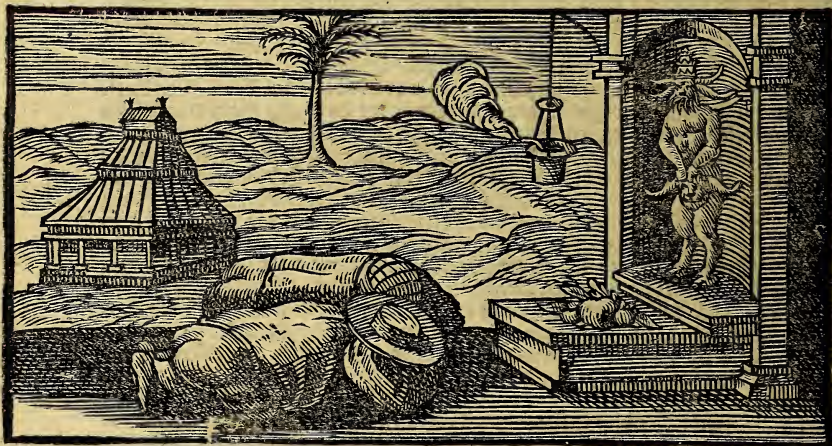

Mer de superstitie der Mexicanen / was/ sonder com-
 paratie/ veel meer/ so wel in hare Ceremonien/ als oock in de groote van
 hare Tempels, die de Spagnarben in boozeden tijden de Cu beten/
 t'welcke een botabel moest wesen/ dat sy van die van t' Eplandt Santo
 Domingo, ofte Cuba, ghenomen hadden/ ghelijck als oock deel ander/ die
 daer ghebyrcht worden/ de welke/ noch van Spagnien/ noch van gheenighe andere
 tale en zyn / die men heben/ daegs in Indien is getuyckende/ geijck als daer is Mays,
 Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende andere d'ergelijcke. Nu so wasser in Mexico de Cu,
 die so vermaerden Tempel van Viztlipuztli, de welke van een seer grooten ombanck
 was/ hebbende van binnen in / een seer schoone open plaets / t' eenemael van groote
 steenen gemaect/ in maniere van Slangen/ die aen den anderen gheblucht zyn/ waer
 van t' selve omringhsel oock ghenaemt wiert/ Coate pantli, dat is soo veel gheseyt / als
 een omringende plaets/ ofte pant van Slangē/ t' bovenste ofte de toppē van de Came-
 ren ende Weedthupsen / daer d' Afgoden stonden / hadde een seer aerdvighe Gevel ofte
 voorszot van cleene ghewoychte steenen/ die soo swart waren als gitte / seer net en-
 de niet goeder ordene opghewout / zijnde t' belt des selven ober al besircken van een
 witte ende roode verwe / t'welcke van beneden een seer schijnlyck vertoon gaf. Op
 dese Gevel ofte voorszot / stonden Tinten die seer fraey ghewoycht waren/ ghelijck
 als Kinkshoens / hebbende op de Hoock-tinnen twee sittende Indianen van steen
 ghehouden / met handelaren in de handen/ van de welke quamen upsticken/ een ma-
 niere ghelijck als Crups- armen/ hebbende aen de epnden van desen/ cost elijcke geele
 ende groene pluppen/ ende eenige langhe vederkens van t' selve. Binnen in den om-
 ganc van dese plaets/ ofte pandt / stonden veel Cellen ofte wooningh/ kens booz de
 Religieuſen / Ende noch andere om hoogh / booz de Priesters ende Papas, ofte
 Pauſen / want alsoo noemden se d' Opperpriesteren / die den Afgodt bienden. Dese
 wooscheyden plaets was soo groot ende spatius / datser (nae der usantie van t'
 selve Rijkke) hienieder vergaberinghe ende ronde Dans- Spelen in hielden / wel
 van acht ofte thien dupsent Menschen t'sessens / ende dat / sonder eenich beled/
 t'welcke

t'welcke een onghelooftich dinck schijnt te wesen. Hadde hier beuren ofte Incomsten/
 te weten/nae t' Oosten/Westen/Noorden ende Zuiden/ ende op elcke deure respon-
 deerde eenen seer schoonen geplaveyden wegh ofte straet van twee ende drie Maeten
 lanck / in boeghen datter te midwegghen van t' Lach ofte Mayz (daer de Stadt van
 Mexico oppgebout was) hier seer breede straten quamen/ cruyppighe wyls/ die groote-
 lijcken vertierde. Wob en de Portalen der doozsepder beuren ofte pooften/ stonden hier
 Goden ofte Beelden/ met de aengesichten nae de doozsepde straten toeghekeert. En-
 de tegens ober de deure deser Tempel van Viztlipuztl', stonde dertich trappē van dertich
 bademen lanck/ de welke dooz een straet (die tusschen den omgancck van de plaets of-
 te pant ende de selve trappen quam) afgheschepden waren. Op't bobenste van dese
 trappen/ was een wandel-plaets ofte plat van dertich boeten breed/ altemael van Ci-
 ment ghemaeckt. Int midden van dese wandel-plaets / stont een seer wel ghewoicht
 Pallisade van seer hooghe Boomen ofte Masten/ die alsoo op een rise gheselt waren/
 ontrent een baden van den anderen verscheyden/ dese houten waren seer dick / ende
 altemael met pot-erde bestreectē/ ende met clepne gaten daer in/ van anderen af/ tot
 d'opperste toppen toe / so quamen der dooz de gaten van den eenen boom aen den an-
 deren/ dumme roeden ofte speten/aen de welke veel dooffhoofden van Menschenen ge-
 reghen ofte gespēt waren / zijnde van de zijden doozghescken/ hebbende elcke roe-
 de ofte spit/ twintich dooffhoofden. Dese reghelen dooffhoofden quamen van onderen
 af / tot het bobenste van de staken ofte boimen/ vol/ van de Pallisade ofte stecken/
 van t' eene epnt af/ tot het ander toe/ van so veel/ es si vol van dooffhoofden / dat het een
 verwonderinghe ende afgrijpsen om sien was. Dese dooffhoofden waren van den gen-
 nen diese sacrificerden / want nae datse doodt waren/ ende t' vleesch ghegheten was/
 so brachten de dooffhoofden ende leverden se aen de Ministren des Tempels, de welcke
 de selve alsdan daer by reghen ofte aen snoerden/ tot soo langhe datter van selfs in
 stukken afsuielen/ en de droegghen oock altoos soghe/ de herbullen plaeten met andere
 nieuwe te herbullen. Int opperste van den Tempel, waren ghemaeckt twee dinghen
 ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden (ghelijck als ghesep t) van
 Viztlipuztl', ende spin macher Tlaloc, welke Capellen gmaeckt waren/ van uytgehou-
 wen figuren/ ende stonden soo hoogh/ dat men (om daer boven by te comen) een step-
 ghē moeste opclimmen van hondert en twintich steenen trappen. Trecht dooz hare
 Cellen was een open plaets van heertich boeten int viercant / int midden van den
 welcken/ stont eenen opgherechten steen / in de ghedaente van eenen scherachtighen
 groenen Piramide, van vijfspannen hoogh/ de welke daer gheselt was/ om de Men-
 schen te sacrificeren: Want alser een Man met den rugghe opghewoopen worde/ soo
 dedet hem t' lijfomburghen / wordende alsdan alsoo opghesneden ende t' hert uyt het
 lijf ghetrocken/ als nae ghesep sal worden. Behalven desen / soo waren der noch acht
 ofte negghen d'andighē Tempelen in de Stadt van Mexico, de welke al te samen
 dicht aen den anderen / binnen in een groot park oft omringhel stonden / hebbende
 daer trappen/ ende plaetsen ofte panden met haer Cellen/ ofte slaepplaetsen int byson-
 der ende op haer selven/ waer van d' incomsten van sommighe nae t' Westen stonden/
 ander nae t' Oosten/ elijcke int Noorden/ eenighe nae t' Zuiden / ende die al te samen
 seer wel gewoicht/ met Thozens ende verscheyden gedaenten van Timen ende schil-
 derijen / met veel steenen figuren / zijnde met groote ende breede zijlen bevesticht.
 Dese Tempelen waren verscheyden Goden gedebiceert ofte toegewyghent. Maar na
 den Tempel van Viztlipuztl', so was die van den Afgod Tezcatlipucā, t'welcke was den
 Godt der penitentien ende castijdinghen/ seer hoogh ende heerlijck gebout/ hebbende
 de/ om daer in te climmen/ achtentich trappen: die volpnt zijnde / soo quamper een
 plat van

plat van hondert ende twintich hoeten byet/ende dicht daer aen/een getapitte Zale/
met godghen van verscheyden coleuren ende wercken / hebbende een leeghe ende
breede beure / die altoog met een super bebeckt was / daer alleenlijcken de Priesters
mochten dooz in gaen. Den gantschen Tempel was bezwocht met verscheyden Effi-
gien ofte Afbeeldsels/ende wytgehouten figuren/ die seer curieus ghemaect wa-
ren / want dese twee booysepe Tempelen waren ghelijck als Cathedralen ofte Dom-
kercken/zynde alle d'ander/in respect van dese / ghelijck als Parochien ende Cluysen/
ende waren soo spacieus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaetsen/ dat daer in ghes-
houden wierden / d' Administratten/ Collegien/ Scholen/ ende der Priesteren Hus-
vestinghe/als naemacks gheseyt sal worden. Nu soo sal dit gheseyde ghenoech wesen/
om te verstaen de hoobaerdijde des Dupbels/ende t' ongheluck van dat ellendige volck/
die met soo groote oncoffen van hare goederen/ arbeet/ ende leben/ haren eygen byant
dienden/ de welcke van hemleben anders niet en sochte/ dan haer Zielen te verderben/
ende de Lichamen te verntelen / ende waren hier mede noch seer wel te byeden / hun
dunckende (dooz t' groot bezoch) datse groote ende machtighe Goden hadden/ den
welcken soo grooten dienste aenghebaen wierden.

Het 14. Capittel. Van de Priesters ende d'ampten diese bedienden.

Onder alle de Natien der Werelt/ soo vint men Per-
soonen/ die eyghentlijke ghedeputeert zijn/ tot den warachtighen ofte
nalschen Godts dienste/ dienende de selbe om te sacrificeren/ ende aen de
Ghemeynte te verconbighen / t' ghene dat hen hare Goden bevelende
zijn/ van t'welcke in Mexico een breeemde curieus/ hepdt was/ ende nae-
bootsende den Dupbel/ t' ghebyuck van Godts Kercke/ stelden van ghelijcken sijn or-
dinantie van Opper ende Onder- Priesters/ ende eenige als Acoliten, ander als Leviten.
Ende

Ende t'gene dat ny aldermeest verwondert hee s/ is / dat den Dupbel noch tot in den naem toe / den dienst Christi schijnt te willen usurperen ende nae hem trecken : Want b' obersten der Priesteren / ghelijck of wy segghen wiben / d' opper- Priesteren / noemden de Mexicanen in hare oude tale / Papas, (dat is in Spaensch ende Latijn / Pauzen te segghen) ghelijck als t' selve noch hedem daeghs by hare Hutozen ende Ghetje-Boeckten byskende is. De Priesters van Viztlipuztl volghden ofte erfden nae den ander en aen by geslachten van sekeren Wijcken ofte gebuerten / daer toe gedeputeert: Ende de Priesters van d' ander Afgoden / wierden daer toe ghecrozen / ofte ten ten waer sake datse van haer sijnckheyt af tot den Tempel gepresenteert waren. Den eulwigghen ofte ghestadighen dienst der Priesteren / was / d' Afgoden te bewierooken / t'welcke ghebaen wert biermaels int etnael ofte in een natuerlijke dach / te weten / d' eerste mael int opcomen van den dach / ten tweeden des middaeghs / ten derden int ondergaen van de Son / de vierde mael des middernachts / ter welck er int' alle de Digniteyten des Tempels opsonden / ende b' lesen ofte spreeden (in de plaets van Clocken) op Baspinen / groote kinckhoorn / eade op Fluytkens / spelende alsoo een goede poos / een bygevech ghelept. Het spelen voeynt zynde / quam den ghenen die t' sijn werck was / upt / ghecleet zynde met een wit hebijt / gelijck als een Dalmarijck / hebende in de ene hant een Wierook. Dat vol gloeyende kolen / welke kolen hy upt een vier-test nam / ende ghestadighen booz den Altaer stont en brande / ende in d' ander hant een Beurfe ofte Cas bol Wierook / daer hy t' Wierook upt nam / ende int Wierook dat wiert / ende comende daer den Afgode stont / so bewierookte hy hem met grooter eerbidnige. Dit gedaen wesende / nam hy eenen doec en maecte den Altaer en de goddyden daer met schoon / als dan so gingense al te samen op een plaets by den ander / alwaer sy een seer wyede en straffe penitentie deden / slaende en gresselendehen seiben soo seer / datter t' bloet na volgede / in sulcker boegen als gesept sal worden / so wanneer dat wy tracteren sullen van de penitentie die de Dupbel aen den sijnē onderwisen heeft. Daer en mocht niemant in dese Maecten van de middernacht ghebyken / ende daer en mocht oock anders niemant in de sacrificien verstaen / dan alleenlijcken de Priesters / te witten / een peggelijck nae sijn Graet ende Digniteyt. Preechten van ghelijcken / op sekeren Feestdaghen booz t' Volck / ghelijck als int tracteren van t' selve / gesept sal worden. Vadden hare kenten / als oock menichte van Offerande die hen ghegeven wierden. Nu van de salvinghe daerse met t' Priesters ghewijet wierden / sal van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In Peru soo onbersteldense haer van de Erven / die men de Chacaras noemt / haerder Goden / de welke veel ende seer rijck waren.

Het 15. Capittel. Van de Cloosters der jonghe Dochteren, die de Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft.

So ghelijck als het leven der Religieusen (de welke als nachvolghers van Iesu Christo, ende sijn ghewijede Apostelen / van so veel Gods dienst kuerchten ende Maeghden / in de Heylighe Kercke / booz goet bekent ende geproffesijt / een soo aengenamen dinc is / in d' oogen des Goddelijcken Majesteits, ende daer sijn heylighen Naem so seer booz gheert ende sijn Kercke met herclert wort: Alsoo heeft oock den Daber der leigeneu ghesicht t' selve nae te bootsen / om op een sekeren maniere / competentie ofte gheschrijft te hebben / ende te maecten dat sijn Ministren haer oock in strengheyt ende obseruantie upnunten mochten. Daer waren in Peru veel Cloosters van jonge

C e

Dochters

Dochters ofte Maeghden/want en moechte daer andersins niet ontfanghen worden hadden ten minsten in eke Provincie een Clooster / in de welke twee doerzen van Vrouwen waren / teweten eenighe Oude diese Mamacónas noemden / sienende tot onderwijnghe van d'ander: d'andere ware jonge menskens de welke daer eenē sekeren tyt in onthouden/ende daer nae vooz hare Gode/oste vooz den Inga uptgetrocken worden. Dit Huys ofte Clooster wazde gheheeten Allagnázi, dat is gheseyt t' Huys der wptghelesen / ende elck Clooster hadde sijn Vicarius ofte Gouverneur / gheheerent Appopanaca, den welcken autohoriteit ende machty hadde/ om daer toe soodanighen wpt te kiesē als hy wilde/ t' zy van wat qualiteyt datse mochten wesen/ zynde van onder de acht Jaren / ende alsse hem maer van goeder ghebaenten ende gheschicktheit bochten te wesen. Dese daer aldus in gesloten wesen/ē / worden van de Mamacónas onder wesen in verheypden dinghen / die tot s' Menichen leden van noode zyn als oock in de Godt diensten ende Ceremonien van haerlieber Gode / alsban so wozdense van hier wptgetrocken (zynde boben de veertighen Jaren oud) ende met grooter opsicht ende goeder bewaringhe nae t' Hoff ghesonden / van de welke aldan elcklike gedeputeert warden / om in de Guacas ofte Bedstuypen ende Helychboeken te dienen/ende een erulwige Maegdom t' onderhouden. Andere gebuyckense vooz d'ordnarishe sacrificien / die daer van Maeghden ghedaen worden / ende eenighe andere vooz extraordnarishe als vooz de gesontheit / oberlijden ofte Oozloghen des Ingas. Van ghelijcken een deel vooz des Ingas Wijben ofte Woelen / ende vooz sijn ander Wienden ende Capiteynen / die sijn gheben wilde / waer mede hy haer een groote kereringhe dede/ dese verbeelinghe woede aldus alle Jaers ghebaet. Vooz t' onderhout van dese Cloosters (de welke een groote menicheit van Maeghden hadden) so warden der kenten ende epghe Eren / van welker buchten sy voozien ende onderhouden warden. Een was gheenich van de Vaders gheoorloft / haer Dochters te moghen wepgheren / alsse van den Appopanaca geeycht warden / om in de voozsepe Cloosters ghebracht ende opghesloten te worden : Jae dat meer is / daer warden beel die haer Dochters wpt haer selven ende met een bye wille aanboden ende daer toe presentieerden / meynde een groote verdienste te verwerven / alsse vooz den Inga gesacrificeert warden. Soo daer ghebonden wierdt datter eenighe van de Mamacónas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eer) te buyten ghegaen hadde / soo wazde t' castijdinghe onwederroepelijck / van levent begraven / oste andersins wyedelijcken omghebracht te worden. In Mexico soo hadde den Wyvel van ghelijcken sijn maniere van Jonnen / al hoe wel dat haerlieber Professie ende Helychmakinghe maer vooz een Jaer alleen en duerde / welke was op dese maniere / te weten / daer stonden binnen in dat groote bestek oste parck (dat boben verhaelt is) in den principaelsten Tempel twee Huyfen teghens den anderen over / ban be sloten seligly wsen / waer ban t' eenē ban Wang / ende t' ander van Wou-Perfoonen was. In dat ban de Vrouwen waren alleenelijck Maeghden ofte Jonghe Dochters van de twaelf tot de dertighen Jaren / de welke ghensent warden de Dochters der Penitentie ende waren in ghelijcken ghelal als de Wang perfoonen / leeden in reynicheit ende opghesloten / ghelijck als Maeghden die ghedeputeert waren tot den dienste van haren Godt. Exercitie diese hadden was den Tempel te baghen ende te bespynghen / ende alle mogghens den Afgodt ende sijn Ministers t' etat te bereyden ende te koken / ban het ghene dat de Heiligen van d' Welmoessen vergaert hadden. De sijnse diese vooz den Afgodt toemaecten / waren clepne Coeckkens in de ghebaenten als handen ende voeten / met noch andere ghebrayede crakelinghen / makende by t' selve broot / sekere composten / welke sy alsoo den Afgodt daghelijck voozselven / dat al dan van sijn Priesters

Diefers ooghgeheten worde / soo ghelijck als Daniel van die van Bel is verhalende. *Dan. 14.*
 Dese Dochters wierden eerst gheschozen / laten de daer nse het hay wassen tot op
 eenen seckeren tijdt : stonden van ghelijcken des middernachts op / om de Maetten
 van d' Afgoden (die daer altoos gedaen wierden) te singhen / waer in sy de selve exerci-
 tien hadden / als de Religieuse Mans. Hadden oock haer Abdissen / die se te werck stel-
 den / int maecken van de ghewoensche doechen / van alderhande wercken ende bestick-
 sels / tot een ornament ende vercierfel der Afgoden ende Tempels. De cleederen die se
 ghemeprlijcken droeghen / waren t' eenemael wit / sonder enighe colur / ofte daer pet
 op te hebben. Deden van ghelijcken des middernachts haer Penitencien / mer haer
 te sacrificeren ende te geesselen / als oock haer te wonden aen de punten vant bovenste
 der ooren / ende t' bloet dat se also upt trocken / plackten se haer op de haken ende wan-
 ghen van t' aensicht / ende hadden binnen in haer vertreck-Camer / eenen Sack / daer se
 haer daer nse van t' bloet af wiesseghen. Leefden eerlijck ende in cupscheyt / ende soose
 bebonden / dat haer premant te bueten ghegaen hadde / al waert schoon maer in een
 clepne saecke / moest terstondt / sonder enighe remissie / sterben / seggende dat se t' hups
 van haren God ontwoet hadde. De voorseggingsche ofte tepcken diese hadden van ee-
 nigh van soodanighe overtredinghe gheschiet te wesen / was soo wanneer dat se in de
 Capel van haren Afgodt eenighe Mat saghen loopen / ofte Pleer-Maps vliegghen / of-
 te dat se eenighe van syn Supers ofte Doekken gheknaght hadden : Want seyden /
 dat soo daer gheen schandael ofte misbryck gheschiet waer gheweest / soo en soude
 hem oock de Matte ofte Pleer-Maps niet hebben dobben verstouten / om soodangen
 onbeleschepdt te toonen / ende hier upt namense oorsaecke / ondersoekinghe te doen.
 Ende soose sy avontuere de delinquante quamen te betrapen / al waert dat se noch soo
 vernamnt was / moest op de slaende voet sterben. In dit Clooster en wierden an-
 ders geen Maegden toeghelaten in te comen / dan zijnde upt een van de ses Wij-
 ken ofte Shebuerten / die tot den selven efferte bestemt waren. Dese besluptinghe
 buerde aldus / als gheseyt is / een Jaer tijds / welcken tijdt sy / ofte haer Ouders / be-
 loftenis ghedaen hadden / den Afgodt op de selve maniere te dienen / ende van daer so
 quamen se weder upt / om te moghen Huwelicken. Dit selve van dese Maegden / als
 oock van die van Peru / heeft eenighe ghelijckenisse met de Virgines Vestales van Roo-
 me / daer ons de Historij-Schijvers van vernemen. Ende op dat men verstaen
 mach / waerom dat den Dupel begheerlijckhe pdt ghehadt heeft / ghedient te wou-
 den van Persoonen / die de repnichepdt ende cupscheyt bewaren / soo is te weten / dat
 het selve niet gheweest en is / om dat sy een welbehaghen in de repnichepdt heeft / (de-
 wylle dat sy van sy selven een onreyn Gheest is) maer is om daer mede den opper-
 sten Godt in alle manieren daer sy can ende mach / dese gtozie / van hem te laten die-
 nen / in volcomen repnichepdt / afhandich te maken.

Het 16. Capittel. Van de Cloosteren der Religieusen, die den Duyvel yo or syn superstitien heeft.

Et is een dinck dat seer bekend is/ (door Bieiben der Daders van ons gheselschap / gheschreven upt Japan) hoe groote menichte van Religieusen (diese Baisos noemen) dat men in de selbe Landen heeft/ als oock van hare costumpen / superstitien ende leughenen/ waerom niet noodich is/ selve op een nieu te verjalen. Van de Bonfos ofte Religieusen van China, refereren de Daders/ die daer in't Land geweest hebben/ hoe datter verseyden sootten ofte Oorden van zijn/ van de welke eijckel witten ha- bisten met Bonetten draghen: Andere hebben swarte Cleederen sonder Bonetten/ als oock sonder hant/ ende datse in't ghemeyn wepnich gheacht zijn / ende worden van de Mandarijnen ofte Magistraten soo wel ghestraft ende gegetseit/ als alle t'ander volck. Doen Professie van gheen vleesch/ visch/ noch eenich dinck dat leven ghebadt heeft te eten/ dan alleentijcken Rijns ende Crupderen/ doch eten in't heymelijcken alle dinck/ ende zijn arggher alst ghemeyne volck. De Religieusen van't Hof te werten/ van die in Paquin woonen/ seyt men seer gheacht te wesen. De Mandarijnen gaen gemeenlijcken in de Varellen ofte Conventen van de booschreben Monicken haer vermakelijckhejdt ende tijt- verbyss nemen/ ende comen daer bynaest altoos weder by schoncken ofte dyonken upt. De booschreben Cloosters staen ordinaris byten de Steden/ ende in de Steden hebbense de Tempelen ofte Kercken/ maer want beroerende is/ d' Afgoden ende Tempelen, makender in China wepnich werck of want de Mandarijnen hebben luttel curieushejden met d' Afgoden/ ende houdense booz een soottrijne/ noch en ghelooen oock nauwelijck datter een ander leven noch een ander Paradijs is / dan t'Officie van Mandarijn ofte Magistrat te hebben/ noch oock datter een ander Hel is/ als de Ghevanghen- Wypsen daer se de delinquenten ofte misdadighers in doen sielen: Ende segghen dat het noodich is/ t'ghemeyne volck met Afgoderije t onderhouden/ ghelijck als het selve booz den Philosoph van henlieder Gouverneurs / aenghe- wesen wort. Dit was oock van ghelijcken/ in de Schijstuerre/ een maniere van eyuse/ die Aaron gaf/ van't gulde Hals dat hy ghemaect hadde / des niet te min/ soo hebben de Chinen altoos booz een maniere te hebben/ int achterste van hare Schepen/ in Capellekens/ die daer toe ghemaect zijn/ een ghesneden Beeldt/ van eener Maghets ofte Woutwen Figure/ de welke gheseten is in een stoel/ hebbende twee Chinen booz haer neder ghesmet/ in maniere ghelijck als Enghelelen / booz t welke se nacht ende dach een ontsteken licht hebben hanghen/ ende ten tijden datse t'zepl willen gaen/ soo doense t selve Beeldt veel sacrificien aen/ ende dat met veel Ceremonien ende gherucht. Van Crommelen/ Clocken/ ende Vier- Wjlen te schieten/ etc. Nu comende tot de Religieusen/ soo en weet ick niet/ datter in Peru een egeen hups geweest is/ daer hen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Van ander Priesters ende Coobenaers warendt ontalijcken veel / maer eyghentijck Observantie/ daerse/ soo t schijnt/ van den Dupbel inghestelt moet wesen/ was in Mexico, want aldaer waten/ int begrijp des grooten Tempels, twee Cloosters/ gelijck als boven gheroert is/ te werten/ een van jonnghe Dochters ofte Maeghden/ daer van ghesepdt is/ ende een ander van jonge Gesellen/ van de achtien tot de twintich Jaeren/ de welke Religieusen genaemt werden: Dese boegghen crupnen op't hooft/ gelijck als Monicken/ hebbende eventuel't hant/ een wepnich langhet/ comende tot half weggen d'oozen/ upt gesonderd datse t hant/ recht op den top van't hooft/ ontrent vier vingeren breef/ soo lanck lieten wassen/

Arist. 12.
20. Metaph.

Exod. 32.

wasfen/dat hen achter ober den rugghe heen quam/ghelijck als een bierst / t'welcke
 sp oock also ghebyddelt ende opgheblecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen/de welcke
 in den Tempel v an Vitzlipuzeli dienden/leefden in armoede ende kuffscheyt/ doende
 t'Officie van Leviten, want administreren de Priesters ende Digniteyten des Tempels,
 van de Wierooch-Daten ende t'licht te verschaffen/ de cleederen miser te nemen/
 de Gheuwede plaetjen te reynighen/ende t'Barin-hout by te byenghen/ op datter al-
 tijts ontsteken vier in Godts uperte st mocht wesen/t'welcke diende in de plaets van
 een Lampe/die ghestadich vooz den Altaer des Afgodts stont te branden. Behalven
 dese jonghe Ghesellen/soo warender noch ander Jongers/de welcke waren ghelijck
 als jonghe Apen/ dese dienden vooz de hantrepkende dingen/als om den Tempel met
 groentsheyt/ Crupden/ Rosfen ende Biesen te besteken ende bestropen / de Priesters
 hant-water te geven/ de se heermessen ofte bijmen (die tot de sacrificien gebesicht wien-
 den) te wetten ende bereyt te maken/te gaen met den gene die d'aelmoeffen ep(chten)
 om d'offranden te dragen. Alle dese voozsepe hadde hare Oversten/daerf onder sta-
 den/ende leefden niet so grooten eerbachsheyt/dat so wanneer datse int openbaer qua-
 men daer eenighe Vrouwen ontrent waren / soo nepghdense de hoofden met het ge-
 sicht nae der aerden toe / sonder haer te doynen verflouten die eens op te staen om de
 selbe aen te sien / droegen vooz habijten/cleeden die gelijck als Petten gebreyt waren.
 Dese Convent-Jonghers hadden oozlof om vooz de Stadt d'aelmoeffen te gaen bin-
 den by de Ghebuerten/ende gvinghen vier en vier/ende ses en ses t samen / met eenen
 verflaghen ende ootmoedighen Geest/ Ende so wanneer datmense niet en gaf/so wafte
 hen geozloft te mogen gaen op de Acheren ende Zaep-Landen/om soo veel kroon-
 aerden ofte granen te plucken/alsoe van doen hadden/sonder datter den Epgenaar yet
 tegghens mochte seggen/oste int minste beletten doyn/hadden de selbe oozlof/ om dies-
 wille datse in armoede leefden / sonder eenighe krenten meer te hebben als d'aelmoe-
 ffen. Daer en mochtender boden de bijstich niet wesen/hadden hare exercitien in peni-
 tentien te doen/ende des middernachts op te staen/om op de Wasupnen ende kinck-
 hoyns te spelen/om t'welck te werken / ende bewaeraten oock den Afgodt by quartie-
 ren ofte beurten/om t'vier/dat vooz den Altaer hante/ niet te laten uptgaen : namen
 oock t'Wieroochs-Dat waer/daer de Priesters den Afgodt/des middernachts ende
 ander tijden/met bewierockten. Dese waren d'obersten seer onderdantich ende ge-
 hoozsaem/sonder datse int minste haer bebel te buyten gvinghen/ende nae dat de Prie-
 sters des middernachts t'Wieroocken boeypnt hadden/so gingen s'en dese op een by-
 sondere plaets sacrificieren/haer t'bloet met scherpe punten upt de wangen treckender
 ende t'bloet datse alsoo upt cregghen/strekenje op de slapen van t'hoofst / tot beneden
 voozen. Dese sacrificie ghebaen wesende / gingen s'hen terstont in een Lach ofte be-
 sloten Water waschen. De Jonghers en bestreken haer met gheen Betumen op de
 hoofden noch aen de Lichamen/ghelijck als de Priesters deden/ende hare cleederen
 waren van een getweeft werck/bat haer gemaect wozt/van een seer rupich ende grof
 wit tuch. Dese exercitie ende strengicheyt/van penitentie te doen duerde hen alsoo
 een gantich Jaer/over in welcken tijt s' met grooter abstantie ende demoechicheyt
 leefden/t'welcke voozwaer om te verwonderen is/hoe dat de halfse optide der s'el-
 gte so veel met dese Jongers ende Dochters bermocht datse met so grooten strengi-
 cheyt in des Satans dienste deden / t'gene dat van belen van den onsen niet gebaen
 en wozt/in den dinste des alderoppersten Godt/welcke een swaere berwarringe is/ vooz
 den genen/ die met een wepnich penitentie dese doen/ seer opgeblasen t' wel in haer
 s'chit s'yn. Doch dewijle dat de selbe exercitie/niet vooz altooz/maer alleenlic vooz een
 Jaer was/so maectent ooc t selbe wat ljdelijckere te wesen.

Het 17. Capittel. Van de Penitentien ende strengicheydt die d'Indiaanen, door s' Duyvels ingheven, gebruyckt hebben.

3. Reg. 18.

Psal. 105.

Num. 25.

4. Reg. 21.

N De wijle dat wy op dit besteck ghecomen zijn / soo salt goet wesen de verbloekte hoobaerdijde des Satans t'openbaren / om die eenichsins te doen sincken / ende onse traegheyt te beruweren / tot den dienste des oppersten Godts : Soo laet ons dan yet segghen / van de strenghe ende vyeende Penitentien die dit ellendige volck / hoor des Duyvels ingheven / ghebruyckt hebben / ghelijck als de valsche Propheeten van Baal die hen selven met lancetten wonden / ende bloet uytrocken / ende soo ghelijck als die den onreynen Beelregor hare Sonen ende Dochteren sacrificreeden ofte opofferten ende die dooz' t'vier lieten gaen / ghelijck als de heylighe Schryftuer getuygende is : Want den Satan is altoos een groot vrient gheweest / om op groote costen der Menschen ghediend te worden. Wy hebben hier boogen gheleest / hoe dat de Priesters ende Religiosen des middernachts opstonden / ende nae dat de Priesters als van den Afgodt heueroockt hadden / soo ginghen sy / ghelijck als de Digniteyen ofte Superintendenden des Tempels, op een sekerre vyeede plaets ofte Choor / daer veel bankken ofte setels waren / alwaer sy hen ter neder stelden / nemende elck een Puya van Mangey, (t'welcke is ghelijck als een eissen / scherpe pyem / ofte een ander sooyte van lancetten ofte vinnen / waer mede sy haer booz' de kuyten ofte brayen van de beenen / dicke aen de schenen dooz'saken / daer alsoo veel bloets uytterkende / met het welcke sy de slapen van't hooft bestrecken / ende met de reste van't bloet / doopten ofte wieschen sy de lancetten ofte eissen / dewelcke sy daer nae tusschen de tinnen ofte ghevels van de plaets leyden / si kende de selve in ronde Globen ofte bollen / die van stroy ghemaect waren / op datse van alle man ghesien / ende (de penitentie / die se booz' de Ghenepute deden) verstaen mochte werden: Wieschen hen van 't selve bloet in een Lack ofte besloten water / dat hier toe geordineert was: 'welcke ghenaemt wiert Ezapan, dat is soo veel als bloedich water ghelept. Daer was een groote menichte van dese lancetten ofte eissen in den Tempel / want en mochten gheen twee maels dienen / dan moesten elcke reys weer nieuwe wesen. Behaluen selue / soo hadden de Priesters ende Religiosen noch groote vasten-daghen / ghelijck als daer was vijf ende tchien dagen achter een te vasten / alser eenighe principale feest-daghen hoor banden waren / zijnde de selve ghelijck als Quatuor tempora. Onderhielden de Continente ofte kuytsepeet soo strengelijck / datter veel van den (om niet te vallen in eenighe) wackheyt des bleesich) haer manlijchheden obermidts spouden / soeck ende duffend'erley middelen haer impotent te maken / om haer Goden niet te veruoznen / ende vroncken oock geen Wijn / ende slepen seer wepmich / want haer meeste exercitie was by nacht / deden hen selven / ende dat / hoor den Duyvel / groote wyeetheden ende martirificatie aen / ende dit altemael / om datnense booz' groote vasters ende boetdoenders soude houden. Hadde booz' een manere / hen met gheknoopte coorben te disciplineren ofte geesselen. In de Processie ofte Feeste / die den Afgodt Tezcaculipuca aen deden / (welcke was als booren gesept is / den Godt der penitentien) soo en geesselen hen niet alleen de Priesters / maer de gantsche Ghenepute / ende alle 't volck disciplinerden haer van ghelicken / want alsoan soo hadden se al te samen nieuwe coorben in de handen / ende dat / van een Dabem lantch / de welcke ghemaect waren van't Penney van Mangey, hebende een knoop aen't eynde / waer mede sy haer wel dappes ende lustich te keer ginghen / staer-

de van

de ban ober de schouderen op den rugghe. Tot dese Feeſte ſoo hielpen haer de Drieſiers met baſten/ ende dat vijf dage aen den anderen/ maer eens daegs etende/ zynde van haer Hup/ vrouwe n afgheſondert / ſonder datſe in de boozſepde vijf daghen eens upt den Tempe quamen/ haer met de boozſepde coozden wel day per ende dicht geeſſende. Van de Penitenten ende d' exceſſive ſtrengicheydt die de Bonſos ghebruykten/ zyn ons de Breyden der Vaders van t' gheſelſchap Ieſu. (dieſe upt Indien gheſcheyben hebben) bryedeijck handelende/ hoe wel dat het ſelbe al te ſamen altoos geſtoppificeert heeft gheweeſt / ende meer gheſchiet is om t' welſaens/ als om de waerheyt wille. In Peru ſoo moeſte alle het volck twee daghen lanck baſten/ teghens de Feeſte van Yn, die ſeer groot was / in welchen tijdt ſp haer Wijben niet eens aen en raecten/ noch en aten oock geenich dinc met Sout noch Axi, noch en droncken gheen Chicha, op welke maniere ſp dickwils baſeden. Ende boozſekere ſonden/ ſoo beden ſp de penitentie/ van haer te gheſſelen/ met ſtrenghe netelen/ ende ander tijden/ malcanderen met een ſekere ſteer/ een hoop ſlagghen op den rugghe te ſingten. Op ſommighe plaetſen ſoo ver trecken haer ſommighe van dit verblint volck (ende dat / booz inghebinghe beg Dubbel) op wilde ende woefte Gheberghten / alwaer ſe haer een langhen tijdt onthielden/ ende een gheſtrenghe leven leyden. Wyljen ſoo ſacrificeren ſe hen / ende wozen haer ſelven van een hooghe Strenotte af/ datſe in ſtudien vallen/ t' welke al te mael anders niet en zyn/ als valſtricken/ van den ghenen/ die gheenich dinc lieber ſiet ende meer bemint/ als t' verlies ende ſchade der Menſchen.

Het 18. Capittel. Van de Sacrificien die d'Indianen aen den Duyvel aeden, ende van wat dinghen.

At gene daer den Vyant/ Godt ende der Menſchen/ altoos ſyn archept ende liſticheydt in bewezen heeft / is gheweeſt in de beſhept ende verſcheydenheyt der offeranden ende sacrificien/ de welke hy tot ſpner Afgoderye/ den ongeloobighen onderwezen heeft. Ende ſo ghelijck als de ſubſtantie der creatueren/ in Godes dienſte ende ſich tinghe conſumeren/ een wonderbaerliche acte ende eyghenſchappe der Kreelighe is / om dat het ſelbe de ſacrificie is / alſoo heeft oock den Vader der leughenen gheinventeert/ dat men hem/ als Autfheur ende Heere/ Godes creatueren ſoude ſacrificeren ende op offeren. D'eerſte ſoorte van sacrificien / die de Menſchen ghebruykten/ was ſeer ſlecht ende eentwoudich / offerende Cain van de Vyuchten der Werden / ende Abel van t' beſte van ſyn Dee/ t' welke van ghelijcken daer nae van Noë, Abraham, ende d'ander Patriarchen ghebaen wiert/ tot der tijt toe/ dat haer van Moyſe ghegeven werden t' langhe Ceremoniael Boeck der Leviten, daer ſe beelderlep ſoorten ende verſcheydenheyt van sacrificien in boozgheſtelt wozen/ als oock booz verſcheyden handelingeren / ende van verſcheyden dinghen / ende met verſcheyden Ceremonien: Alſo heeft hem oock den Satan / onder ſommighe Dattien/ wel laten beballen / haer t' onderrichten / datſe hem ſacrificeren ſouden van t' ghene datſe hebben/ t' zp hoe dat het ſoude moghen wozen. Onder anderen heeft hy hem ſoo veel te bukten ghegaen / in haer te gheben menighe van Wetten/ Ceremonien ende Obſervantien/ dat het een dinc om ver worden is/ ſoo dat hy hem hier in daerlijcken vertoont/ d'oude Wet te willen naeboeten/ ende in veel dinghen de ſelve Ceremonien te willen uſurperen off nae hem trecken ſo moghen wip alle de ghene die deſe ongheeloobighen ghebruykt hebben/ reduceren tot drie ſoorten van sacrificien/ te weten/ d'ene van de dinghen die ſonder ghehoelen zyn/ d'andere.

Genſ. 8.

Genſ. 15.

d'ander van de Ghebdierten/ende de derde van de Menschen. In Peru hadden se booz een gebuyck te offeren Coca, dat onder haer een seer gheacht cruyt is: Mays, t'welcke haer koozn is/ gecoluerde pluppen: Chaquirá, van haer Mollo gheheten: Zee-schulpen/ ende wywen doels Gout/ ende Silver, daer sy eenighe figuren van Ghebdierten of machten: Van ghelijcken sijne Lakenen van Cumbi, welckent ghewoont hout/ ende seer ordinaris ghebrant sineer ofte talck: Dese offeranden ofte sacrificien woorden ghebaen om goet weder ende ghewas te crighen/ ofte om ghesondthepd/ ofte om haer van eenigge perijckelen ende qualen te bewyzen. In de tweede soorte/ soo waren hen/leder ordinarishe sacrificien van Cines, t'welcke zyn Ghebdierten ghelijck als clepne padden / die d'Indianen oock weleten: Ende in saecken van Inpoyta riten ende wel gheselde persoonnen aengaende/ soo offerden sy Schapen van t'Want/ ofte Pacos, (soo wel gewolde als slechtartighe) ende hadden een groot opsicht ende aemmercainghe op 't getal/ in de colouren/ als oock op de tijden/ waer mede sy wonderlijcke Ceremonien uprechteden. De maniere die d'Indiaen (nae haer oude Ceremonien) ghebruyckten / om eenighe groote ofte clepne Ree te dooden/ is de selve van die van de witte Woorden/ die de Alquible hieten/ dat is de Ree ofte t' schaepe op de rechter arm te leggen / ende hem d'ooghen nae de Son te keeren/ sprekende sekerre woorden/ nae de ghebaente van de Ree die se dooden / want soofe van een bonte ende byplackte colouren was / soo wierden de woorden gebdirget/ ofte ghesonden tot den Chuquilla, ofte Donner / om gheen ghebrek van Waer te hebben: Ende soo's wit ende slechtartig was/ soo wiert het de Son toe geeyghen/ met andere woorden/ ende zijnde wollich/ met andere / op dat sy haer wilde lichten ende boetsel gheben: Soo t' nu een Guanaco was/ dat is ghelijck als grauachich/ so wierden de sacrificien gecedeert aen den Viracocha. Ende in Cusco, so wierden daer/ met dese Ceremonien/ alle daeghs een slechtartig Schaepe opgeoffert/ booz de Son/ t'welcke gebant wiert met een root hembt-rock aen/ woepende int hantden sekerre Cozliens met Coca, in t' bier/ (t'welcke sy Villacaronca noemen.) Ende om dese sacrificien te doen so hadden se een upghesondert Volck ende Dee die daer toe Gedeputeert waren / sonder pewers anders toe te dienen. Sacrificeerden van ghelijcken Vogelen / hoewel dat dit in Peru soo ghemeyn niet en was/ als in Mexico, daer t' sacrifice van de Quartels seer ordinaris was. Die van Peru sacrificeerden upt de Puna, (alsoo noemens aldaer de wueste plaecten) alsoe pewers een Dozlogh souden gaen/ om daer mede de macht der Guacas ofte Goden/ van hen/ieder tegenpartije te doen verminderen. Dese sacrificien wierden ghe-naem: Cuzcovicca ofte Contevicca, of oock Huallavicca of Sopavicca, welke ghebaen wierden op dese maniere. te weten/ namen veel derlep soorten van gheboeghe upt de Puna/ ende vergaerden veel bysleech ofte dooznigh hout / genaemt Ganli, ende t' selve ontsteken zijnde/ soo leyden se alle de Voghels by een/ welke verlaminghe sy Quico hieten/ ende wierpen se alsoo int bier / om het welcke d' Officianten van de sacrifice rontfom gingen/ met sekerre roede ende cantighe steenen/ op de welke gheschildert stonden/ veel Slangen/ Arcumay/ Padden ende Cypren/ seggende Vlachum, dat is soo veel ghesep/ als wilt ons Victorie wel laten ghelucken/ ende noch andere woorden/ waer mede sy sepden/ laet de crachten der Guacas onser byanden te niet ende berlozen wien: Ende brachten al/ dan noch eenigge swarte Schapen booz den dach/ die etlijcke dachten sonder eten hadden opghesloten ghewerst / de welke ghenoomt woorden Vrcu: Ende int dooden van de selve/ soo sepdense/ dat soe ghelijck als de herten van dese Beesten verflaut ende crachteloos waren/ dat se alsoo oock haer/ieder wederpartije wilde verflaut ende crachteloos maken. En soofe in dese schape vermercken en seker vleesch/ t'welcke achter aen t' herte hangt/ met het vasten ende boozleden ghevanghens/

ggebanghenis/niet gheconsumeert ofte verdwinen en was/soo hielden sp't hoor een quade boozegginghe ofte Prognosticatie. Vachten oock sekere swarte Horden/ghe-naemt A purucos, de welke sp dooden/ende op een black Weidt neer wieren/boende als dan 't vleesch van de selve/aen een sekere soopte van volck (met sekere Ceremonien) op eten. Dese Sacrificie deden sp van ghelijcken / op dat den Ingas niet gheen senjra ofte vergift bestijacht en soude worden: Ende om dit te doen/soo bast'ne van dell mozghenstout af,tot datse de sterren saghen / als dan soo atense den buick vol / ende brasten/nae der witte Wooren usantie. Dese Sacrificie was d' alder aenghenaeinste/van teghens der Opanden Goden/ende hoe wel dat het selve heden/daeghs meesten-deel te niet is/dooz dien dat d' oorloghen gheslijt zijn/soo isser niet teghenstaende noch al eenich soopt (ende dat niet weynich) by de ghemepe Indianen afghebleven/soo wanneer dat ie bysondere questien upstaende hebben/ofte datse by de Caçiques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Doyen ende Wlecken/eenich vershil teghens den anderen hebben. Item / sacrificeerden van ghelijcken Zee-schelpen/diese aldaer Mollo noemen/de welke sp aen de Fonteynen ende vloepende Beken offerden/seggende dat de Schelpen de kinderen van de Zee waren/ende dat de Zee / Moeder van alle de Wateren was. Hebben (nae datse van couleur zijn) verscheyden namen / waerom sp haer oock tot verscheyden effecten dienen. Ghebruykten van dese Zee-schelpen by naest in alle manieren van Sacrificien. Ende daer zijn heden/daeghs noch sommige/ die de ghemalen Mollo ofte Schelpen booz een superstitie / in de Chicha (het welke haren ozanch is) doen. Had den oock ghebruycte Indianen gheoyndert / die de Sacrificien ofte offeranden deden/booz de vloepende Beken ofte af-wateringhen / die booz de Wlecken ende Charcas, ofte Bou-landen heen liepen / twelcke gedaen worde/soo haest als de selve bezaept waren/op datse niet en wilden op-houden van loopen/ende de selve te begieren. Dese sacrificien wierden door de Waerjeggers/by loten upt ghezoen / twelcke ghebaen zijnde/soo wozynder van de Contributie der Ghemepe/alle 'tghene vergadert datter ghesacrificeert soude werden/ende alsoo gelevert aen den ghenen die de last hadden om de selve Sacrificien te doen / de welke sp deden in't beginnel van den Winter/dat is soo wanneer dat de Fonteynen / vloepende Beken/ende rivieren beginnen te wassen / ende hoogh te worden / door de bochticheyt des tijts / twelcke sp hare Sacrificien toe schreven: Waer de Fonteynen ende Water-beken der onbewoonde plaetsen/en deden gheen Sacrificie aen. Dese veneratie ofte eerbiedinghe aen de spruytende Wateren/Fonteynen/Beken / doozlopende Wateren ofte rivieren/die door de Wlecken ofte Bou-landen heen loopen / is haer noch heden/daeghs aenghebleven: Houden van ghelijcken in eeren/de Fonteynen ende rivieren der onbewoonde plaetsen/ende de ontrepe daer twee rivieren in den anderen loopen/en haer vermenghen ofte ghemecten/doense een bysondere eerbiedinghe ende veneratie aen/want wasschen haer aldaer om van eenighe ghebruycken te ghene-sen/nae datse haer eerst wel bestreken ofte befinert hebben met Wael van Mays ofte van ander dinghen/daer noch andere verscheyden Ceremonien by doende / twelcke sp van ghelijcken in Bad-stoven doen.

Het 19. Capittel. Van de Sacrificien diese van Menschen deden.

M

er het gene dat in't ongeluck van dit ellendich volck aldermeest te beclaghen is/was den Tribut dieſe aen den Cupbel taelden in't ſacrificeren der Menſchen (die nae Godts Weelde gemact ende gheſchapen waren/om van Godt te genieten) dieſe hem op-offerden. Heeft onder heel Patien een ghebruyck gheweest/datſe (om haer lieber oberledenen te geelpden) ghedoodt hebben de perſoonen die haer alder aenghenaeimſt waren/ende den genen daerſe/naer haer goet-buncken/in de ander Werelt alderbeſt af ghedient ſouden mogen weſen/ghelyck als vozen gelept is. Behalven deſe ocaſie/ſou haddenſe in Peru een uſantte kinderen van de vier tot de tſien Jaren toe/te ſacrificeren/zynde tmeestendeel des ſelven in ſaken die den Inga beroerende waren/gelyck als in ſyn ſiekten ende cranckheden/om gheſonthept te verterwen / als oock ſoo wanneer dat hy ten oorloch trock/om vrtzie te vercrighen. Ende ſoo wanneer datſe den nieuwen Inga den quaſt ofte quſpel gaben / t welcke des Coninkyſeycken was/ghelyck als alhier den Scepter ofte Croon/sacrificerden in de ſelbe ſolemnitept/ tgheral van twee hondert kinderen ende dat/van de vier tot de tſien Jaren toe/een hardt ende onmenſchelyck ſpectakel. De maniere van de ſelue te ſacrificeren/was/die te verwozgen/ende met ſekere grim-aenſichten ende Ceremonien te begraven. Op andere tyden/ſoo ontſaldenſe/ende beſtreken haer met het bloet des ſelven van't eenen oort tot aen't ander. Sacrificeerden van gelijken jonge Dochters ofte Maeghden van de ghene die men den Inga upt de Clooſteren (daer wy hier vozen af ghehandelt hebben) bracht. Daer was in deſe ſooyte van ſacrificie / een ſeer groot ende ghemynt abuyck/te weten/ſoo wanneer datter eenich van de princypaelſte/ als oock van de ghemeyne Indianen/cranck was/ende dat haer den Waerſeggher gheſeyt hadde/dat hy voorzeker ſterben ſoude/ſoo ſacrificeerden ſy haer epgghen Sonen aen de Soa ofte den Virachocha, biddende datſe hen daer mede wilden te vreden ſtellen / ende lieben van den Daber niet benemen. Diergelijcke wyetſhept / nae dat de Schyfturen vermeldt/ ſou bede oock den Conack van Moab, in't ſacrificeren van ſyn eerſte ghebozen Soon/op de mueren/ende dat ten aenſien der kinderen van Iſraël / de welke deſe daet ſou grouwelijck an vooz ooghen ſtont/datſe hem niet meer en wilden benaunwen / ende wonder nae haer wouningen toe keerden. Deſe ſelue maniere van wyede ſacrificien te doen/reſereert de heylige Schyft in't ghebruyck geweest te zyn/onder de Barbariſche Patien der Cananen. Lebuſeen/ende d'ander meer/daer't Boeck der Wiſſhept mentie af maect/ſeggghende: Sy noemen't vrede/te leven in ſoo veel ende goote ſwarigheden als daer is/haer epgghen kinderen te ſacrificeren/ofte andere verbozghen ſacrificien te doen/ofte alle den nacht over in dingen van ſotternije te waken/ende hierom iſt/datſe haer in't leven/ende Houwelijcken ſaet/oureyn houden/benemen de eenen aen den anderen/upt haer ende nijt het leven / ende den anderen ontnemnt hem't Wiſſende de vrede/ende gaet al verwert dooz den anderen heer / als bloet-hergieten/dooden/ſtelen/bedoch/balſhept/ontrou/oproere/ onrecht / myſterije / Godt te vergeten/de Zien te belasteren/tweſen ende gheboozte te derwiſſelen/de houwelijcken te veranderen/ongeſchichthept in overſpel ende onernicheden/want d' afgoberije is een afgont ofte Poel van alle quaden. Dit is den Wiſſen-man/ ſeggghende van't ſelue volck/daer hem Dabid van beclaeght/dat de kinderen van Iſraël ſoodanighe coſtumpen af gheleert hebben/ſae ſoo veel/datſe haer epgghen Sonen ende Dochteren

5. Reg. 3.

Sap. 1.
cap. 14.

2. Sal. 105.

ſen de

aen den Dupbel quamen te sacrificieren / t'welcke noyt van Godt begeert noch aengenomen gheweest is / want naedemael dat hy den Kuthur van't leven is / ende alle d'aander reste vooz den Menschhe gheschapen heeft / soo en is hy daer gantsch niet met beholpen / dat d'een Menschhe d'aander 'lieben beneme. Ende al hoe wel dat den Heere de goede wille des ghetrouwen Patriarchs Abrahe (de daet van syn Soon te willen onthoofden) gheapprebeert ende vooz goet aengenomen heeft / so en heeft hy't noch tans in gheenderley wijze toeghelaten / waer wylt men de hoosheyt ende quade ghengentheyt des Dupbels sien mach / die hier in Godt heeft willen te boben gaen / hem vermakende in aengebeden te wesen / niet verstorjinge van't Menschelijcke bloet / soeckende in deser boeghen 'berlies der Menschhen lichamen ende Zielen / ende dat dooz den uptsinghen haet ende nijt die hy de selbe (als syn soo wyeden weder-partije) heeft.

Het 20. Capittel. Van de grouwelijcke Sacrificien der Menschen,
die de Mexicanen ghebruyckten.

Al hoe wel dat die van Peru, in Kinderen te dooden / ende van haer eyghen So:en te sacrificieren / die van Mexico te boben gingen / want ick noyt gelesen noch verstaen hebbe / dat de Mexicanen sulck in ghebruyck gehadt hebben / niet teghenstaende / in de menichthe der Menschen die te sacrificierden / ende in de afsgrijelijcke maniere daer syt met deden / gingen sy niet alleen die van Peru, maer oock alle Partien der Werelt te boben. Ende op dat men sien mach / t'groote ongheluck daer den Dupbel dit volck in berleydt hadde / soo sal ick ondentlyck verhalen die onmenschelijcke usur:tie die se hier in gehadt hebben : Erstelijcken / soo waren de Menschen, diese aldus sacrificierden / in den Crigh gebangen / ende soo't gheen Captijven ofte Slaben en waren / soo en

dedense dese Aetnemele sacrificien niet waer inne het schijnt/ sy der Ouderen gebuyck ghevolcht hebben/die t' sacrificie (nae dat eenighe Aultheuren seggen) daerom Victimas noemde/om dat het van een overdoonnen dinck was/ soo ghelyck als sy't ook noemden/Hostia,quasi ab Hoste, om dat het een Offerande was van harer Opanden/hoe wel dat het ghebuyck van't selve/ t' een ende t' ander botabel/verbeypt ende ghe-reckt heeft/ tot alle soorten van sacrificien/ in effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders niet en sacrificieerden/dan hare Captijven ofte Slaben/ende om de selve Slaben te krijgen/so wast datse ordinaris oorloch boerden.Hier van quamt datse in hare Welt-stagen ende sijnghen/alsoos sochten/elck een om sya weberpartgelevent te banghen ende niet te dooden/om daer hare sacrificien mede te volbrayghen. Dese reden gaf oock Moteçuma aen den Marchgraef van den Dale/als hy hem vzaeghde hoe dat het hy quam/naedemael hy soo machtich was/ ende soo veel rijcken oberwonnen hadde/dat hy de Probittie van Tlatçala niet oberwelbicht en hadde/ zijnde een dinck dat hy soo lichtelijcken hadde comen uprechtren/willende: Teene was/ op dat de Turcht ende aencomende Maamen van Mexico mochten hebben waer in datse hare exercieerden ende oeffenden/om in gheen ledicheyt ende met ghemack oggheboet te werden. Tandere ende tyinctpaelste/waeromme dat hy dese Probittie gherefer-beert ende gheschout hadde/was om te hebben van waer hy de Slaben ende Captij-ven/ofte ghebangenen mochte halen/diese hare Goden sacrificieerden. De maniere diese in dese sacrificien hadden/was al us/ ginghen in de Palissade ofte Steccade der Doots-hoofden/daer boden van gheseyt is/altwaer de ghene bergaderden die ghesa-crificieert souden werden/ende deben aen de boert ofte t'neberste van dese Palissade, een sekere Ceremonte met de selve/te weten/seldeuse al te samen aen de boert van dien/ op een rijt heen/ende dat met goeder wacht van veel volck daer rontsom: Tetsont daer naer soo quamper een Priester upt/ hebbende een coyte Alve ofte Chooz cleedt aen/vol seinguen aen de zoo-nen ofte booyden/ ende quam van't opperste des Tempels af/met een Beeldt ofte Afgodt in de hant/ t'welcke gemaect was van een beech van Bledos ofte Maper/ende ghebacken Mays met Honich vermengt/ hebbende d' ooghen van groene Cozaekens/ende de tanden van de granen van't Mays,comende soo haestich als hy mochte/de trappen des Tempels af ghelooopen/ ende cloim alsoo op eenen grooten steen/die te middeweghen van de plaets ofte t'parck/ op een seer hoog Trent-steen gheschabot vast stont: Dese steen woyde ghenaemt Quauxicalli dat is/den Caneel ofte Schabot vast stont: Dese steen woyde ghenaemt Quauxicalli dat is/den Afgodt in d'armen/comende eyntlijcken ter plaecten daer de ghene stonden/die ghesa-crificieert souden werden/ende beginnende van't eene eynt af/nae t' ander toc/ gincck aen een veder in't bysonder/besen Afgodt hoorz oogen houden/ segghende: Siet/dit is ulwen Godt. Dit hen aldus ghemesen hebbende/baelde weder aen d' ander zijde van de steeper ofte trappen af/gaende alle de ghene die sterben souden als in Poreessie/tot die plaecte daerse ghesa-crificieert souden werden/altwaer sy de Ministere/die haer sa-crificieren souden/al berept vonden staen: Het ordinaris ghebuyck van de sacrificien/was de boyst op te sijnghen van de gene diese sacrificieerden/ende t'het daer noch half levent upt te rucken/ende t'lichaem alsoo langhs de trappen des Tempels, al rollende/af te shooten/ t'welcke gantsch in bloet ghewentelt ende besprenght wiert. Ende om tselbe beter te verstaen/so is te weten/datter ter plaecten daer men de sacrificie dede/ quamen te staen/ses sacrificieerders/die tot de selve Dignitey gheronsitueert ofte ge-ordineert waren: De vier/ om de handen ende boeten/ber ghesa-crificieerden/ vast te houden/ende een booy den hals/ende d' ander om de boyst op te sijnghen ende t'het upt te trecken.

Bledos, is
een Moes-
scuyt/twelc-
ke int' La-
tijn Blitum,
ende in
Duysch/
Maper ge-
naemt
hooyde.

te trecken. Dese wierden ghenamt / Chachalmua, 'welcke in onse tale soo veel is / als
 Minister ofte Dienaer der ghewijde dinghen / dit was onder haer een van d'opper-
 ste Digniteyten ende was grooter estime / welcke aen-erspe geelck als een dinck van
 eenich leen. De Minister / die t' officie van te dooden hadde / 'welcke den sesten van
 hen allen was / was gehouden ende geacht / geelck als een opper- Priester ofte Paus /
 zijnde den naem des selven / verscheppen / nae dat de gheleentheit des tijds ende de
 solemniteyten / diese sacificeerden / niet brachte : Oock mede soo waren de Cleberden
 (van alse upt quamen om te sacificeren) van ghelijcken naeden tijt / verscheppen.
 Den naem van haer Digniteyt, was Papa ofte Paus / ende Topilzin, het habijt ende
 bracht was eenen rooden godijn / op de maniere van een Dalmatick, hebbende aen
 de boozden / strengen / in de plaets van zoomsel / met een Croon van costelijcke groe-
 ne ende geele Plumagien / op 't hooft / ende aen de ooze / een maniere van goude Ooz-
 hanghsele / met groene Ghesceenten daer in ghesaetueert : Hadden oock oock aen de
 lippe / te weten / te halfweggen de sijn / een dinck ghelijck / als een schaft van een blau-
 we steen ghemaect. Dese ses sacificeerders quamen met de aensichten ende handen
 seer s'wart ende leelijck aen ghestreken / hebbende de bijf van dien / ghemaect haz-
 vlerchten op de hoefden / die seer gherucht ende berwert stonden / zijnde met leere rie-
 men om 't midden van 't hooft vast gebonden / ende aen de boozhoofden clepne papi-
 re si huldekens / die met verscheppen colouren geschildert waren / de Cleberden waren
 witte Dalmaticken, zijnde met s'wart besticht ende bezocht / met dusdanghe habijt-
 ten so bercleedense haer in de selve figure des Dupbels / in sulcker hoogte / datse int ge-
 sichte met hare grim- aensichten / alle de Ghemeynte ende ontsaenders / een groot ber-
 sychicken aen jaeghen. Den oppersten Priester hadde een seer groot byet ende scherp
 steenen mes in de hant / ende d'ander Priester hadde eenen houten half bant / welcke
 ghemaect was in maniere als een Slanghe. Ju staende alwas alle ses boozden Af-
 godt / doeden sy hare eerbiedinghe ende selben hen in ordinantie by den steen / die ghe-
 elck als een Piramide, als vozen gheseyt is / recht tegghens de deure des Afgodens Ca-
 mer over stont. Dese steen was soo scherp ende puntich / dat als men daer den genen
 die ghesacificeert soude werden / met den rugghe liet op ballen / soo boogh hy terstont
 soo croom om / dat men hem seer lichtelicken t'lyf in 't opballen van 't mes / ober-
 midden haelden. Nae dat dese sacificeerders in ordinantie stonden / so wterden alle de ge-
 ne diese in de oogloghe ghehanghen hadden / ende die in dese Preeste gesacificeert sou-
 den wozen / upt ghehaelt / ende dat / met een goede waecht ende men ichte van volc ber-
 gheselschap / ent e brachtense de langhe trappen op / al te samen op een rye ende moe-
 dernaect / ter plaetse daer de Ministren bereyt stonden / ende comende een pegelijck
 in sijn ordmantie / soo quamen de ses sacificeerders / ende namender een booz / een af / te
 weten / d'een een boet ofte heen / ende d'ander een ander / ended'ander twee elck een
 arm / ende werpense alsoo met den rugghe op de booz / epe scherpe ende puntige steen /
 alwaer se dan / den vijftien van dese Ministers / den houten half- bant over 't hooft heen
 om den hals streck / zijnde van den opper- Priester met een groote radtscheyt de
 bozt met het booz / epe mes op gesaelt / ende therte met de handen upt ghetrocken /
 'welcke hy alsoo noch roeckende aen de Son toonde / dien hy den selven roock van t'
 herte op offerde / waer mede hy hem terstont nae den Afgodt toe keerde / hem 'tselbe
 in t'aensicht werpende / als van soo nam hy terstont herichgaem des gesacificeerden /
 ende siet het met grooter lichtbeerdicheyt van boven de trappen des Tempels, al rol-
 lende af / want de scherp e steen stont soo dicht by de trappen / datter gheen twee boet-
 spatie tusschen den steen ende d'eerste trappe was / waer booz / hpe met een ghesette
 boet / alsoo hol / ober bol / van boven neer conuolde / op dese maniere soo wierdense alte-
 samen /

samen d' een booz ende d' ander nae ghesacrificeert. Ende nae datse (doot zijnde) van boven neer ghelwoyzen lagghen / soo quam en d' op genaers der selven te welen / de gene daerse van gebangen haddey gewest / ende nae nae wech / deel onse onder haer / atense op / ende maechten daer een groote Feste met de welcke altoos op 't minste / ober de beertich ende bij sich waren / want daer waren onder haer die seer bedreben ende ende handich waren om de selve te captiveren ofte banghen. Dit selve deden also van ghelijcken alle d' andere onligghende Nation / die de Mexicanen in alle hare costumien / Wetten ende Godts-diensten ghelijck waren.

Het 21. Capittel. Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebryuckten in de sacrificien van Menschen.

DAer was noch een ander maniere van sacrificie / op verscheyden Fresten / de welcke sy noemden Racaxipe Veliztli, dat is soo veel geseyt als bilinghe van Menschen / worden alsoo ghenaemt / om die wille datse op sikere Frest-baghen een slaef ofte slaven (nae 't ghesal datse begheerden) namen / diese 't Del af bilden / twelcke als dan van een persoon / daer toe ghedepuicert / aenghetrocken wierdt : Dese gincck booz by alle de hupen / ober alle plaetsen ende mercken der Steden / al singende ende dan sende / ende een peghelijck moest als van den selven wat bieden / want den genen die hem niet en gaf / sloech hy met een eynt van 't Del int aenghesicht / hem met het Bloet van 't selve een slabbap ghebende. Dese gynchelerije duerde soo langhe / tot dat het Del aen stucken ende bladden was. In desen tijt soo vergaderden de selve / die aldus om liepen veel aelmossens / twelcke besteeft wiert in dingen die tot humen Godts-dienst van noodde waren. In veel van dese Fresten / soo worden der een updaginge gedaen / tusschen den ghenen die 't Sacrificie doen souden / ende den ghenen die ghesacrificeert souden worden / twelcke gheschiede op dese maniere : Bonden den slaef met d' eene voet aen eenen grooten ronden steen / ende gaben hem een Zwaert met een kronck in de hand / om zyn selven te verweeren / terfont soo quam den anderen die ghesacrificeren soude / van ghelijcken gewapent / met een Knapier ende Schilt / ende soo 't gebeurde / dat den ghenen die ghesacrificeert soude werden / d' oberhant behielt / soo was hy byp ende ont slagghen van 't sacrificie / vercrijghende noch daer en boven / daer booz / eenen naem van een broom Capiteyn / ende ghelijck als een soodanich / woode hy daer nae geacht : Maer soo den selven oberwommen bleef / soo wiert hy op den selven steen / daer hy aen ghebonden was / terfont ghesacrificeert. Noech soo was een ander maniere van Sacrificie / soo wanneer datse eenighen slaef bedreerden ofte toe-eygden / om den Afgodt te representeren / welcker ghelijckenisse sy seiden den selven te welen / 't welcke aldus toe gincck : Gaben alle Jaeren enen slaef aen de Picsters / op dat de levende ghelijckenisse des Afgodts / nimmermeer en soude ghebreken / den welcken sy terfont / nae dat hy in 't Officie ghetreden was / (zijnde eerstelijcken seer wel gewasseghen ende gherenpucht) alle de cleedren ende teykenen des Afgodts aentrocken ende omhingen / hem den selven naem ghebende / ende was 't gheheele Jaer dooz / soo veel gheacht ende gheect als den selven Afgodt. Hadde altoos tot een bewatinghe twaelf Mans by hem / op dat hy niet wech en liepe / ende met dese wacht / so lieten se hem byseliken gaen / waer dat het hem luste : Ende soo 't by geballe gheschiede / dat hy quam wech te loopen / so moest de yndi paelste van de Wacht-houders / in zyn plaetse staen / om den Afgodt te representeren / ende daer nae gesacrificeert te worden. Dese booz schreben

schyden Indiaen ofte slaef hadde de alder eerlijcke Camer ofte wooninge des Tem-
 pels, alwaer hy at ende dzonck/daer hem oock alle de yntypaelste quamen dienen en-
 de verbiedinghe doen met hem in de Spysen aen te rechten/op de bereydinge ende wan-
 tie van de groote Heren: Ende soo wa:meer dat hy dooz de Stadt heen ginch / soo
 hadde hy altoos een groot gheselschap van Heeren/ende de booznacmste by hem/die
 hem ghelepen/ende vzoech oock een pyppen inde Sant/daer hy altemets op speelde/
 waer mede te verfaen gaf/dat hy ober strate ginch op welcker gheslupt de Vrouwen
 terfont met haer kinderen op d'armen quamen wylloopen / hem de selve booz zyn
 boeten neer legghende/ende be groeten hem ghelijck als een Godt/boende tselbe van
 ghelijcken alle t'ander Volck.Des nachtes soo seldense hem in een Hauwe / die van
 stercke ijere Roeden ghemaecht was/op dat hy haer niet en mochte ontbliden / tot
 der tijt toe/dat den Jreest-bach gheromen was aldan soo wiert hy ghesacrificeert ge-
 lijck als boozen verhaelt is. In dese boozsepde ende andere veelderley manieren wast
 dat den Dupbel dese ellendighe Menschen bezoghen/bespotende verlept hadde/ende
 de menichte die met dusdanighe Helse wreetheyt/dinghe bracht ende gesacrificeert
 waren/was voeel/dat het een ongelooftijck dinc seghint te wesen/want daer wort
 gheaffirmeert datter teysen gheweest zyn/daerder ober de vijfdupsent ghesacrificeert
 wierden: Iae daer zyn daghen gheweest / datter op verscheppen plaetsen / op dese
 boozsepde maniere / ober de twintich dupsent om ghebracht zyn. Tot dese soo afsgrifse-
 lijcke moorderije/ghewypte den Dupbel booz zyn Ministers / een aerdighe inben-
 te/ende was/dat soo wanneert de Hiesters des Satans tijt ende goet dochte / so gin-
 ghen sy tot de Coninghen/ende gaden hen te kennen / hoe dat de Goden van honger
 stozben/ende datse haer wilden ghedachtich wesen: Alsdan soo maecten hen de Co-
 ninghen terfont ghereet/ende waerschouden malcanderen / hoe dat de Goden t'eten-
 eyschten/dat sy daerom haer volck gereet souden laten binden op een bestemde dach/
 sepndende haer volck naer de Proovintien van haerder wederpartije toe / om hen ten-
 strijde bereydt te maken: Alous hare Volkken versaeamt / ende de Heyztochten in-
 kenghs-ordinantte gheselt hebbende / soo quamense op de bestemde Velden by een/
 ende leberden den anderen een Velt-slach/zijnde alle hare questie ende ghebrecht an-
 ders newers om/dan om d'een d'ander te vanghen tot de volboeninghe der sacrifi-
 cten/pretenderende een peder aen weder zijden/hem op't byoomste te verrloecken en-
 de beneerstighen/om de meeste Captijben ofte ghebanghenen booz de Sacrificie te
 brenghen in voeghen datse in dese Goyloghen meer weyts doen om den anderen se-
 bent te vanghen als doot te smijten/want alle hare intentie was / lebende Aleden te
 brenghen / om haer Afgoden te spijngen/ende dit was de maniere daerse hare Goden
 de Victimas met brachten: Oock soo is te weten/datter geenighen Coninc gecroont
 wiert/booz aler dat hy eenighe Proovintien overwonnen hadde / ende een menichte
 van Captijben booz hem brachte tot sacrificien van syn Goden / alsoo datter van alle
 tanten een onuytsprekelyck dinc was / tbloet dat tot des Satans eere vergoten ende
 ghestopt wierd t.

Het 22. Capittel. Hoe dat de selve Indianen al moede waren, ende de wreecheden van hare Goden niet langer verdragen mochten.

DEse soo wptnemende wreecheyt (van soo veel Menschen Bloet te storten/ende een soo swaren tribuyl/ van altoos Captijven ofte slaven t'oberwinnen/tot onderhout van hare Goden) hadde al veel van de selve Barbaren moede gemaect/ende lieten hen coc dincen/ken/een onlijtbaer dinc te wesen / niet teghensende/door de groote vreesse die hen de Ministers der Afgoden/van haren t'wegghen/hoofstelden / als oock door de listigheyt daerse 'tghemeyne volck met bedrogen hielden/en lieten niet af/hare strenghe Wetten te volbrengen: Doch waren evenwel sammelijcken verlanghende/haer van soo swaren last ontslaghen te sien/ende was oock een boozseninge Gods/dat d'eerste die haer Christi Wet vercondichden / die volck in dus danighe gheslaltenisse bonden/want lieten haer sonder twijffel boozsaen / dat het een goede Wet ende Godt moeste wesen/den ghenen die alsoo ghebent wilde zijn. Tot desen propheete soo is my verrocken gheweest/van een eerwaerdich Priesier in nieu Spagnien/hoe dat hy ten tyden als hy eerst in t' selve Lant ghecomen was/gebjaecht hadde/aen een out ende gheacht Indiaen/hoe dat het hy quam/dat d' Indianen Christi Wet so haest hadden aen ghenomen/ende de hare verlaten/sonder de selve meer t'approberen noch t'ontertassen ende bispuratte daer van te houden/in sulcker voegghen dat het schein de selve verandert te hebben/sonder door weiltlycke ende genoech-doende rebenen daer toe ghemoveert ofte beweeght te wesen. Waer op d' Indiaen antwoorde/segghende: En laet u (Wader) niet boozsaen/dat wy Christi Wet soo onbedachtelijcken aenghenomen hebben /als ghy nu segt/want ick versehere u dat wy alreede so moede ende ongherust waren/met de dingghen die ons d' Afgoden op leyden / dat wy boozghenomen hadden de selve te verlaten/ende een ander Wet te berkiefen: Ende om d'erswilke dat de ghene die ghylieden predickten/ons doecht met ghene wreecheyt vermennght te wesen/omende soo wel t' onsen propheete/als oock soo rechtwaerdich ende goet/soo verstonden wy/dat het d'oprechte Wet moeste wesen / waerom wy die oock met groater begeerten aenghenomen hebben. Ghene dat van desen Indiaen gheseyt werct/komt seer wal over een met het ghene datter ghelesen waert in d' eerste verbalen die Hernando Cortes aen den Keyser Carel de vijfde sont / alwaer hy verhaelt / hoe datter (nae dat hy de Stadt van Mexico oberwonnen hadde / wesende in Cuyoacan) tot hem ghecomen zijn Ghesanten der Ghemeente ende Provintie van Mechoacan, biddende dat men haer sijn Wet ofte Gelouf wilde seynen/met den genen diese haer mochten uitlegghen ende verclaren/want waren ghewesolbeert / de hare te verwoypen/ende om dese wille dat se haer niet goet en doelje te wesen: Welckie Cortes haer verwillichde ende oock dede/ende zijn heden/daeghs de beste Christenen der Indiaen van geheel nieu Spagnien. De Spagnaerden die dese soo wyeede Sacrificien der Menschens sagen/namen booz haer/met een opsette wille/alle haer macht te gebruiken/om sulcken verbloechten vleesch-banch van Menschen uyt te roepen ende te vernielen. Ende dat noch veel meer/afse op eenen abont t'festich ofte t'ebentich Spagnaerden booz haer ooghen sagen sacrificieren/de welcke ghevangen hadden gheweest in een Welt-slach/die in t' Oorlogh van Mexico, tegens haer ghehadt hadden. Ende op een ander mael/soo bondense noch te Tezuculo in een logement gheschreven / met hout cool aen de want/abus: Alhier heeft gebangen ghelegghen den ongheluckighen

¶ met syn makers / de welke dese van Texuco gesacrificeert hebben. Van ghelijcken soo isser een byemt/doch warachtich dinck gheschiet/dewijle t selve van ghelooft waerdighe personen betref wozt/ende was/dat staende erlijcke Spagnardes/om t spectakel van dusdanigge offranden t aenschouwen / soo soude daer een doek ende wel di'pof Jonghelinck opgheseden/t herte uptgherockt/ende alsoo/nae haer wancie van boven de trappen afgheworpen wesen / beneden comende/ teghens de Spagnardes/in syn tael gheseyt hebben : Cavalleros muerto me han , dat is / Ridderg; sy hebben my gheboort : t welke aen den onsen een groot medelijden ende afgrijfen heroozsaecte. Ten is gheen onghelooftich dinck / den selven ghesproken te hebben/nae dat hem t herte uptghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt / dat het somtijts int sacrificeeren der Ghebieten/gheschiet is/dat de selve(nae datse t herte uptgetrocken/ ende op den Altare ghelept waren)haer verroert ende aemtoecht ghegheven/sae dat meer is/lupde ghebleet/ ende een stuck weeghs heen gelooopen souden hebben. Du achterlatende de disputatie / van hoe dat het selve niet de nature over een comt/soo is het gheen/dat de materie beroerende is / te aenmerken / met hoe een onghelooftich dienstbaerheyt / dat de voersejde Barbaren den Helsen dootslagher onderworpen waren/ende hoe groote barmherticheyt dat den Heere getoont heft / in haer sijn sachtmoedighe/oyrecht/ende in alles aenghename Wetghemeyn te maken.

Galen. lib. 2.
de Hippoc.
& Platon.
placit. cap. 4.

Het 23. Capittel. Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der Heylighe Kercke nae te bootsen.

Het ghene dat aldermeest / van den haet ende weerbarlicheyt des Satans te verwonderen is/is/dat hy niet alleen in d' Afgoderhe ende sacrificeen/maer oock in sekere manieren van Ceremonien/onse Sacramenten(die onsen Heere Iesus Christus inghestelt / ende sijn Heylighe Kercke int ghebruyck heeft)naeghebootst heeft / nameijcken so heeft hy t Sacrament van t Dachtmael (t welke het alderhoogste ende Goddelijckste is) onderstaen in een sekere sojme nae te bootsen / ende dat / tot een groot bezoch der onghelooftighen/ t welke op dese maniere toegact / te weten / in d' eerste Maent dese in Peru, Ráyme noenden / de welke hy ons met December over een comt/soo wozdender een seer solennele fceste ghehouden/Capacráyme geheeten / met seer groote sacificeen ende Ceremonien / die heel daghen lanch duerde / in de welke gheenighen weembelinc oft uptheemischer hem int Hoff (t welke te Cusco was) mocht liden vinden. Dese daghen volghndicht zijnde / soo wierden alle weembelincghen ooglof ghegheben om te moghen in comen/ende machtense alsdan de sacrificeen ende fceste veelachtich/met haer t Sacrament te geben op dese maniere: De Mamaconas van de Son/welcke waren ghelijck als Jonnen / maecten deyne stoekliens van t Weel van t Mays zijnde de selve gheknedt ende ghebacken met bloet van wits Stammen/die oock op de selven dach gheoffert werden/ beden alsdan de weembelincghen van alle de Provincten terstont in comen / ende steldense in opzede : Dit ghebden zijnde/so quamen de Priesters/(de welke van een seker gheslacht/ ende afcomelincghen van Iluqui Yupangui waren) ende gaven elcken Persoon een bete ofte brock van de booznoemde stoekliens / segghende datse haer dese stucken ofte brocken gaben/op datse niet den Inga t welke den Coninc van Peru was)vereenicht ende in verbrach souden blijven / ende waershouwen haer oock / gheen quact teghens den Inga te spreken noch te denken/maer datse hem altoos goetgunstich wíden wesen / want den selven

Den selven beet ofte broeck soude getuygens van haer intentie geben / ende soose haer behooglijke plicht niet en deden / soo soude de selve upthenghen ende teghens haer sen wesen. Dese hoogheschreben kroecken wierden ghebracht in groote Goude ende Silbere Schotelen / de welke hier toe alleenlick ghebesicht wierden / ontvinghen ende aten al te samen de beten ofte broecken / met een groote danssegginge aen de Son van de welbaet / toonende in de woorden / als oock int gelaet / een groot contentement en behotie / pyotsterende datse van alle haer lebe geenich dinc tegens de Son noch tegens de Inga doen noch denckē soude / op welcker conditie sy de boozsepde spijsse van de Son ontvingen / en dat oock de selve cost bouwen in hare lichamen tot een getuygenisse der getrouwsepde die se de Son ende den Inga haren Coninck bewijzen souden in de thijnde Maent / Coyaraimē ghensaent / t'welcke Septemder was / te weten / in de solenne feestē die se citta noemden / ende dat / met alle de boozschreben Cerimonien. Ende behalven d'uytdeelinghe van t' Nachtmael / (so t'gherooylost is soodanighen wooyt te ghebruycken) soo sonden sy noch oock van de boozschreben kroecken aen alle de Guacas / Heylichdommen ofte byemde Afgoden / van het gantsche Rijck ober / waer toe op de selve tijt albaer versoonē van alle wegen bereypt stonden / om t' selve t'ontfanghen / segghende datter t' selve van de Son ghesonden werdt / in teyckenen dat sy bereyde / datse hem al te samen souden achten ende eeren. Van ghelijcken soo wierden daer de Cacicken. (dat zyn d'Overste Kegeerders ofte Heeren) door gunste / oock wat af ghesonden. Nemandt sal dit by avontuer booz een sabel ofte beuselinghe houden / doch is in effect een dinck dat seker ende waerachtich is / want dese maniere van t' Sacrament wyt te deelen / heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy af / (welcke den ghenen die hem hier van volcomelijcken wil voldoen / mach lesen t'lelaes dat den Licentiaet Polus gheschreben heeft aen den Herdys-Bisschop van de Stadt de los Reyes / ofte van der Coninghen / Don Ierenimo de Loaysa / salber dit / ende noch veel ander d'inghen meer / in vanden / t'welcke hy met groter neersichept ende sekerheyt ondersocht ende by een verjaent heeft.

Het 24. Capittel Op wat maniere dat den Duyvel in Mexico onderstaen heeft, nae te boosten, de Feeste ofte Ommeganck van t' Corpus Christi, dat is t' Sacraments-dach, ende d'uytdeeling van t' Nachtmael, die de Kercke ghebruyckt.

En grooter verwonderinge sal verzoofaken / de Feeste ende ghelijckenisse van het Nachtmael / die den selven Duyvel (als Prince van de kinderen der Hoobaerdyē) in Mexico gheoydineert heeft / ende hoewel dat de selve wat laeck is / soo salt nochtans goet wesen t' selve te verhalen / soo ghelijck als het door gheloof waardighe Personen bescreven is / t'welcke aldus toe ginck: De Mexicanen hielden de princypaelste Feeste van haren Gode Vitzlipuztli. in de May-Maent / ende twee dagen booz de Hooschtijdt / soo quamen de jonghe Dochters (die wy boozen geseyt hebben / te wesen ghelijck als Nonnen / ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maelden een groote quantiteyt

quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Waper/ gelijckelijcken met gheroost Mays vermenght/ t' selve ghemalen wesende/ kneedebent met Wonsch/ makende alsoo van't boozseppe deere/ eenen Afgodt/ die soo groot was/ als het selve houten Beelde/ ende setten hem in de plaats van d' voghen/ groene/ blautwe/ ofte witte Cozlen/ ende booz tanden/ de Gyanen van't Mays. hem verterende met alle t' ghewaer ende omhanghesel / dat boozen ghesep't is. Nae dat hy albus tot sijn volcomen perfectie ghebracht was / soo quamen alle de Heeren/ ende brachten een costelijck ende tierlijck cleet/ ghemaecht nae des Afgoden ufsantie/ t'welcke sy hem aentrocken / Aldus wel gherleedt ende toeghemaeckt zijnde/ soo steldense hem op een blautwe schabel in sijn Kofbaer/ ofte Setel/ om alsoo op de schouderen ghebraghen te worden. Als nu den dach van de Ffeeste ofte Hoogh-tijdt gheromen was/ soo quamen alle de boozschyben jonghe Dochters/ een ure booz den dach/ wpt/ ghecleedt zijnde met witte cleeren ende met newwe verterfels omhangen/ ende wierden op dien dach genaemt/ Susters van den Godt Viztlipuztli: Waren oock gheroont met Crantsen van geroost ende ghebarsten Mays. hebbende dicke snoeren van't selve / om de halsen/ welcke haer quamen tot onder de slijcker armen/ hadden de wanghen ofte t' aenghesicht met witte bestreken/ ende d' armen van de elleboghen af/ tot op de handen toe/ berciert met alberlep gecoleurde piypen van Wapegapen. Aldus toeghemaeckt wesende/ soo namense de Kofbaer/ ofte Setel des Afgodts/ op de schouderen/ ende brachtense tot op de plaats/ alwaer de jonghe Gesellen al te samen al beript stonden/ ghecleet zijnde met een ghewaer van aerdighe ende seer huyse stetten/ hebbende de selve maniere van gecroonde Crantsen/ als de Dochters. Nu comende de Dochters met den Afgodt wpt / soo ghenaecten de Jonghesinghen met grooter eerbiedinghe / ende namen den boozschyben Setel op de schouderen / ende broegghense alsoo tot aen den ondersten trap ofte dozzel van den Tempel, alwaer haer dan de gantsche Gemeynte booz herootmoedighde ende wederbugghde/ nemende d' aerde van de bloer/ ende die haer selven op't hooft legghende/ t'welcke onder haer leden een ghemeyne Ceremonie was in de pynclpaelste Ffeesten haerder Goden. Dese Ceremonien aldus ghedaen zijnde/ begonst de gantsche Gemeynte in Processie te trecken/ ende dat/ met soo grooter haesten alst haer pimmers doenlijck was/ gaende albus tot op eenen Bergh/ staende een mijl buyten de Stadt van Mexico. ghenaemt Chapultepec, alwaer sy een vermaninghe/ met eenighe sacrisfice d' eden: t'welcke ghedaen zijnde/ scheidde daer weder terfont met de selve haeste van daer/ nae een plaats toe/ die niet verre van daer ghelegghen was/ gheheeten Atlacuiavaya/ alwaer sy de tweede vermaninghe deden. Van hier soo ginghen sy tot op een ander Pleck/ een mijl verder aen ghelegghen/ t'welcke ghenaemt wordt/ Cuyoacan, van waer sy al dan weder nae de Stadt van Mexico toe keerden/ sonder eens te pauseren/ doende alle de sen boozschyben wegh (t'welcke ober de hier onsen was) in drie ofte vier aren tijds: noemden dese Processie Ypaina Viztlipuztli, dat is te seggen/ den haestigen ofte spoedighen wegh van Viztlipuztli. Wedergheromen zijnde tot aen de voet ofte dozzel van de trappen/ soo settense den Setel daer neder/ ende namen etlijcke dicke ende sterke coorden/ ende bondense aen de watsels van de Kofbaer ofte Setel/ waer mede sy malcanderen helpende/ etlijcke van boben/ andere van onderen/ ende dat / met grooter achttinghe ende eerbiedinghe/ den Afgodt met Setel met al tot op t' opperste van de Tempel hysen/ met een groot getier van Hysen/ Wasipnen/ Krukschoons ende Crommelen / trocken hem albus op deser maniere om hoogh/ om die/ wille dat den stepgher van den Tempel seer smal was/ ende de trappen seer hoogh/ oppingene/ waerom sy hem daer / op de schouderen niet en mochten op crighen. Ende terwylse dat men den Afgodt om hoogh haelde/ soo stont de gantsche Gemeynte op de plaats met

grooter ootmoedscheit ende blyefe. Daer datse hem aldus om hoogh ghehact / ende in een Capelleken van Roosen (welcke daer toe ghemaect was) gheset gadden / soo quamen terstont de Jonghelingen / ende stropden daer om en t'om deel bloemen van verscheppen colouren / in sulcker voeghen datser den gheheelen Tempel / soo wel van buyten als van binnen / met verbuuden. Dit ghedaen zijnde / soo quamen de Dochters upt / met de boben-ghesepde cleederen ende vertiersels om end' aen / byzghende upt haer betreckt camer eenighe crakelinghen / die ghemaect waren van t'beech van ge-rooft Mays ende t'crupt Bledos ofte Waper / te weten / van t' selve daer den Afgodt af ghemaect was / hebbende de ghedaente van groote beenderen / ende gabense aen de Jonghelingen / de welke de selve om hoogh brachten / ende alsoo boozden t' Afgodt neer leyden / te weten t' gheheele parck ober / tot soo langhe datter niet meer en mocht ten liggen / dese crackelinghen van beech noemden de beenderen ende t'bleefsch van Vizardpuztli. In dese beenderen daer alsoo gheleyt wesende / quamen alle d' Ouderlingen (als Ppesters / Leviten / ende alle d' ander Ministers) upt den Tempel / een yder nae sijn Ouderdom ende digniteyt / want hadden hier van een seer goede ordinantie ende gheschicktheit / met hare namen ende tijtlen / comende alsoo achter den anderen upt / met hare sluyers van Dettin / van d'bersehe sluyeren ende wercken bewooght / naer dat een pebers waerdscheydt ende ampte met bracht / hebbende Crantsen op de hooftenden ende ghereghen snoeren van bloemen om de halsen. Achter dese soo hoogh cleedt met het booscheyden Librey. Aldus in ordinantie gheset zijnde / rontsom de boossepde crakelinghen van beech / soo maectense daer over een seker Ceremonie van ghesangh ende Dans-spielen / met het welke de selve gheseghet ende ghemet hieben / booz bleefsch ende beenderen des selven Afgodts. De wynghe ende Ceremonie van de crakelinghen ghedaen zijnde / (waer mede die booz bleefsch ende beenderen van den Afgodt ghehouden warden) soo wierdense op de selve maniere gheacht ende gecert ghehlyck als haren Godt. Terstont hier nae soo quamen de Sacrificeers / ende deden de sacrificien der Menschen / op de maniere als op een ander gheseyt is. Ende daer wierden altoos op desen tijt meerder quantiteyt gesacrificeert / als op ander daghen / om dat het een soo hooghen Feestdach was. De sacrificien boleyndicht wesende / soo quamen terstont alle de Jonghelingen ende Dochters upt den Tempel (toeghemaect als gheseyt is) in ordinantie ofte in geleiden / ende op een rij tegens den anderen ober / al danssende ende singende / ende dat / op het geluyt van een Crommel die daer gheslaghen wiert ter eeren des Afgodts ende van de solemniteyt d'ese celebrerden / op welcker ghesanghen / alle de Heeren Ouders ende t'boornaenste volck met een weer-stem antwoyden / danssende rontsom haer heen / makende alsoo te samen een fraepe ende welggeschickten ronden Dans / ghehlyck als s' t' booz een ghebruyck hebben / blyvende altoos de Jonghelingen ende de Dochters int midden / tot welcker aenschou aldaer de gheheele Stadt by een versaeinde. Op desen dach van den Afgodt Vizardpuztli / soo was het een ghebruyck / (welcke oock over t'gheheele land seer scherpelycken onderhouden wterdt) dat men anders gheen spys en mochte ghesnutten / van alleenlyck van t' boossepde beech ofte crakelinghen met Honich / daer den Afgodt van ghemaect was / ende desen cost moest noch terstont de s' moogheng / int opgaen van den dach / ghegeten worden / sonder daer eenich water ofte yet anders op te moghen dyncken / tot dat het over den middach was / ende soo t' contracte gheschiede / soo hielden s' t' booz een groote Kerck-roof ende quade boossegginghe ofte prognosticatie. De Ceremonien boleyndicht zijnde / mochtense ander dinghen eten / ende onder-tusschen / datse met het selve doende waren / soo verbergghense het Water

hoor de kinderen/ende waerschouden oock alle de gene/die tot herfant ende kennis
gheromen waren/ datse gheen Water en souden byncken/want sephen/ dat Gods
coopje op haer soude comen/ende datse daerom souden moeten sterben/ soo datse t'sel-
be met grooter sorghe ende strengicheyt onderhielden. De Cere monien/ Wan
ende sacrificien ghebaen zijnde/soo gingense haer ontcleeden/ ende als dan soo namen
de Priesters ende Digniteyen des Tempels den Afgodt van deech/ ende trocken hem
de cleeden ende t'gheuaet/dat hy om hadde/upt/ ende byaken hem/als oock de tra-
kielinghen/die gheuiget waren/in stucken/ ende machten daer veel byocken af/ende
beginnende van de boornaemste ofte meeste af/ deeldense de selve om ende gavense de
heele Gheempje/ groot ende cieyn/ soo wel de Vrouwen als de Mans/ in maniere
van t' Nachtnael/ t'eten/ t'welcke sy oock met soo grooter eerbiedinghe/ hreese ende
tranen ontfinghen/dat het een dinck om verwonderen was/ seggende datse t'blesch
ende de beenderen van haren Godt aten/hen booz onwaerdich houdende sulcken wel-
daet te ghenieten. Nu de ghene die sieck te krank waren/ sietent booz een ander
epfshen/ ende wierdt haer met grooter waerdicheyt ende oplicht ghebyacht. Alle
de ghene die t'Sacrament ontfinghen/ waren gehonden te betalen de sijden van t'
selve zaet/daer den Afgodt af ghemaeckt wierdt. De solenniteyt van t'Sacrament
ofte t' Nachtnael ghebaen zijnde/soo clonmer een Oubertinck/van grooter aensien/
om hoogh/ende verandichde ofte pybichte/met iuyder stemmen/ haerlieder Wet en-
de Ceremonien. Wie en sout niet verwonderen/ dat den Dupel soo hoghuidich
gheweest is/hem te laten aanbidders/ende te ontfanghen op de selve maniere/als het
Iesus Christus onsen Godt gerozineert ende onderwesen heeft/ ende soo ghelijck als
het van de heylighe kercke in ghebruyck is/ soo dat het in der waerheyt ghenoech
t'aemmerliken saet t'ghene int eerste gheseyt is/dat den Satan soetkende is/ soo beel
als hy mach/om d'eere ende dienste/die men Godt schuldbich is/ t'ontfelen/ ende nae
hem te trecken/ hoe wel dat hy daer doch altoos sijn Tyrannie ende onreynheden
met is bemenghende/ want is doch een dootslagher/ een onreyn Gheest/ende een
Vader der leugenen.

Het 25. Capittel. Van de Biecht ende Biecht-Vaders die d'India-
nen ghebruyckt hebben.

Van gelijcken soo heeft de selve Vader der leugenen wil-
len naeboosten/ t'Sacrament van de Biechte/ ende hem van sijn Afgoden-
dienaers doen eeren/ met de Ceremonien die met het ghebruyck der ghe-
loobighen seer ober een comen/want hadden in Peru booz een opinie/dat alle
den teghenpoet ende krankheden/diese cregghen/ haer ober quamen booz de zonden
diese ghebaen hadden/tot welcker remedie/ sy de sacrificien waren gebuychende: En-
de beghalben dit/ soo Biechten ofte bekenden sy noch oock mondelingh hare zonden/
ende dat bynae in alle de Prouincien/ waer toe sy hare gedeputeerde Biechtvaders
hadden/so wel van meerder/als van minder qualiteyt/zijnde oock eenige zonden upt-
ghesondert booz d'obersten/ ontfinghen oock penitentie/ende bywijlen seer streng-
ghelick/namelijcken soo wanneer dat den ghenen/ die de zonden gebaen hadde/een arm
Mensch was/ende de Biechtvader niet en hadde te gheven. Dit ampt van de Biecht
te hooren/was van gelijcken by de vrouwen. In de Prouincien van Collafuyo/so was/
en is noch dese usantie/bā de gorfelsche biechtvaders (diese Ychuri,ofte Ychuri noemē)
aldergemeynst/ende hebben booz een opinie/dat het een merkelijcke zonde is/eenige
souden

sonden in de Biechte te beriswijghen of te bedecken / ende die Ychuris ofte Biecht-baders radende daer nae (dooz loten / ofte in't besien van't inghewant van eenich Ghebterte / ofte hem oock eenighe sonden berberghen / ende castigerens / te weten / haer niet eenen sien deel slaghen op den rugghe te geben / tot soo langhe dat sp't altemaal bekenmen / als van so geuens haer penitentie / ende doen daer sacrifice booz. Dese Biechte ghebuycken sp oock / soo wanneer dat haer kinderen / Vrouwen / Mans / ofte Caciquen (dat zyn de Heeren) siek / ofte in eenighe swarigheden waren / ende als den Inga krank was / soo biechten haer alle de Provincien / namelijk de Collas. De Biecht-baders waren gehouden t' secreet te bewaren (doch niet een seker beslecht.) Du de sonden / daerse haer principaelijcken van beschuldighden waren dese : Verstelijken van d' een d' ander / buyten Dozlogh / te doen : Item stelen / een anders Wif te nemen / bergift-cruyderen te maken om quaet te booden / ofte pemant te befooden : Hielden oock booz een merckelijcke sonde / onachtzaam te wesen / in d' erbiecinge van hare Guacas ofte Afgoden / ende hare scest-daghen t' ontwerpen / ende van den Inga quaet te segghen / ende hem niet gehoorsaem te wesen / maer een causeerden haer niet van inwendighe acten ofte ghebachten / ende nae't relaes van sommighe Priesters / soo beschuldighens haer nu (nae datter de Christenen in't Land gheromen zyn) aen hare Ychuris, ofte Biechtbaders / aen tot de ghebachten toe. Den Inga en wachte spn sonde tegghens gheernighe Mensche / maer alleenlijcken aen de Son / op dat sp't den Viracocha wilde ober dyaghen / ende hem die vergheben. Dae dat hem den Inga ghebiecht hadde / soo maekte sp een seker badinghe om hem volcomelijcken van spn sonden te reynighen / twelcke was op dese maniere / te weten : Stelde hem in een Ribiere van een loopent water / ende septe dese woorden : Ich hebbe mijn sonden aen de Son ghesep / ende wilt ghy Ribiere die ontfanghen ende in de Zee voeren / op datse nimmermeer en berisghen. Dese badinghe ofte afwaschinghe ghebuycken van gelijcken alle vander die haer biechten / met de Ceremonien die de Moopen ofte Maeshonnesten vsantien seer ghelijck waren / de welcke sp het Guadoi noemen / zijde van d' Indianen Opacuna gheheeten. Soo wanneer het gheburde / dat pemant spn kinderen affstoozen / soo hieldense den selven booz een groot sondaer / seggende dat het dooz spn sonden toe quam / dat de Soon eer / als de Vader starf. Ende als eenighe van soodanighe hare badinghe (naer de Biecht) Opacuna ghegaemt / doen souden / als gesep ts / soo moestense van eenich mismaecte Indiaen (als van een Duitenaer / ofte van de ghene die eenighe andere ghebeken der natuere hadde / met Petclen ghegeest wesen. Soo de Coobenaers ofte Waersegghers dooz hare loten ofte boozsegginghe / bevestighden / datter eenich siek Mensch / ofte krankke sterben soude / soo en twijfelben sp niet eens haer ryghen Soon om te byngghen / (al wast sehoon datset geen meer en hadden) waer mede sp berisonden ende meypden ghesonthept te berisghen / seggende datse haer Soon tot een sacrifice / in haer plaets oposserden / ende nae dat de Christenen in't selve Land gheweist zyn / soo heeft men noch ebenwel dese wyethept / op etlijcke plaetsen / onderbonden gheschiet te zyn. Het is in der waerhept een dinc om te noteren / dat die ghebuyck / van heymelijcke sonden te Biechten / d' oberhandt behoude heeft / als oock van soo strenghe penitentie te doen / ghelijck als daer was / te basten / haer ghewaet / Gout ende Silber ober te gheben / haer op de Gheberghten t' ontfouden / ende zware slagghen op den rugghe te verdyagghen. Ende daer wort van den onsen ghesep / datse noch heden daeghs (in de Provincie van Chicuito) eenighe van dese pensillente Biechtbaders ofte Ychuris gemoet hebben / zijnde van veel sieken ende krankken besocht / maer beginnen / dooz Godts genade / in alles tot kennisse te comen / ende de groote welvaet van onse Sacramentale Biechte te berstaen / tot de welcke

welcke sy haer met grooter bebotie ende geloobe laten binden. Het is een beels een boozseninghe des Heeren gheweest / t'voorleeden ghebyruch ghevooght te hebben / op dat haer onse Biechste niet swaer en halle/aen te nemen / waer mede den Heere in alles gegloofficert (ende den Dupbel als een schimper bespot) blijft. Ende om dat het hier te vvoopoost comit / soo sal ick ons verhalen t'ghebyruch van byezemde Biechste / die den Dupbel in Japan inghevoert heeft / nae dat het selve booz eenen byel / van daer gesonden / gerelateert wert / den welcken albus luyt / segghende : Daer staen in Oçaca eenighē uptnemende groote Steenrotten / ende dat / soo hooghy / datter etlycke scherypten ende spitsen oycomen / die ober de twe e hondert bademen in de hooghte hebben : Onder dese Kroten ende scherpe spitsen / heeft men een punt / die uytwaerts aen steerlt of te overhanght / de welcke / soo byeselsijcken aen te sien is / dat de Xamabuxis (dat zyn de Pelgrims) van daer alleenlijcken by te comen / beginnen te sitten ende te beben / ende t'hapz te Werch te staen / dooz die afgrhselijck heyt van de selve plaets. Op dese boozsepde uytstekende of te overhanghende punt is ghestelt / met een byemt actifice) een groote Wsere - Schaft / van drie ofte meer bademen lanck / ende aen't epndt van dese Schaft / soo is ghehecht een maniere van een gewicht / welcker ballancien ofte weeghschalen / so groot zyn / dat in een van de selve / een Man sitten mach / ende de Goquis (t'w eicke zyn de Dupbels in figuren van Werschen)doen / dat de Pelgrims / een booz een / in een van dese weeghschalen gaen sitten / als van soo boense / dooz een artifice van een omloopent radt / dat de boozschyeben Schaft / met de weeghschalen daer aen allenghs kens uytghevoert wert / in suicker voegghen / dat het epndlijcken gantsch ende t'eenemaal in de Lucht blijft hanghen / zijnde een van de Xamabuxis in d'een schael ghesteten. Ende dooz dien dat de ballance / daer de Man in sit / gheen teghen gewicht altoos / in d'ander schael en heeft / soo daelt sy daer terfont met neer / ende d'ander stijght gheselijcken om hooghy / tot soo langhe dat se boven aen de Schaft comt te steunen / als van so roepen hem de Goquis / van de steenrotse af / toe / dat sy hem Biechste / ende alle syn zonden segghende die sy ghedaen / ende in ghedachtenisse heeft / dit selve gheschiet albus met soo luyder stemmen / dat het alle de ghene die daer entrent zyn / wel hoozen moghen / waer mede sy hem terfont beghint te Biechten / ende eenighē van de onsaunders lachen om de zonden diese hoozen / ende andere suchter den om / ende op elcke zonde dien sy sept / soo daelt die ander weeghschale (te weten / de ledighē die om hooghy hanght) altemets een wepruich nederwaert / tot soo langhe dat sy epndlijcke (alle de zonden uytghefeyt hebbende) met de ledighē balance in ghelijcke swarte ober een comt. Hanghende den ellendighen penitent albus met de andere weeghschael effen ende ober een / soo doet als van de Goquis t'radt wederom / ende de Schaft binnen in gaen / om daer weber te moghen uytalminen / settende soo weer een ander in sijn plaets / tot dat se al te samen op de boozschyeben maniere ghewegghen ende ghebiecht zyn. Dit selve is verrocken gheweest van een van de boozsepde Japonen / (nae dat hy Chyften ghewozden was) den welcken dese Bededaert selve seben repen / ghedaen hadde / hebbende soo veelmaels in de weeghschael gesteten / daer sy hem openbaerlijck gebiecht hadde / ende sepde / dat soo daer by ghevalle yemaent van dese / die aldaer ghestelt waren / zyn zonden niet te recht / ghelijck als se gepassert waren / en bekende / of te selve berweeghy / soo en woude de ledighē balance niet dalen : Ende soo sy noch daerentegghen (nae dat se hem vermaent hadden de waerheyt te Biechten) obstinset bleef / van niet te willen bekennen / soo slingherde hem de Goquis uyt de ballance van boven neer / al waer sy in een oogghenblik in moeselen viel. Waer desen Chyften / Jan gheheeten / sepde ons / dat de byese ende verchijcninge van dese plaets / vromants soo groot is / booz alle de ghene die daer by comen / ende t'perijckel om uyt de

balance aen stucken te ballen/ staet een peghelijck soo grouwelijck booz ooghen / dat het bynae nimmermeer en ghebeurt/ ofte sy behyden alle hare zonden repn upt. Dese plaets woijt met een ander naem gheheeten/ Saugnotocoro, dat is te seggen/ een plaetse der bekentnisse ofte Biecht. Dooz dit tielaes siet men seer claerlijck / hoe dat den Dupbel gepzet endeert heeft/ Godts dienste naer hem te trecken / boende de zonden Biechten/ welke den Saltinmaker inghestelt heeft tot remedie van den Mensch/ met soodanighe Duppelsche superstitie / ende dat / tot haer meer der verberfenis / zijnde de Heydenschap van Iapon niet min / als die van de Provincie van Collao in Peru.

Het 26. Capittel. Van de mismaeckte salvinge die de Maxicaensche Priesters ende andere Naticn ghebruyecten , als oock van hare Toove-naets.

De oude Wet heeft God geordineert/ en de maniere inghestelt / hoe ende waer mede dat Aaron ende d'ander Priesters ghe- wyet souden werden/ ende wy hebben oock in de Euangelijche Wet van ghelijcken het Heylighe Chrisina ofte Doornel/ als oock de salvinge die wy ghebruycken / als wy Priesters van Christo ghewijet worden. Desghelijck soo wasser in d'oude Wet een sekerere welterkennde ghemaecte Salve/ de welke dooz Godts bebel anders niemers toe ghebruyckt wiert / dan alleenlijck tot Godes dienste. Alle dit selve heeft oock den Dupbel op sijn maniere willen nae bootse n/maer ghelijck als sy placht/ met een inuante van soodanighe onthdighe ende luyde dinghen/ dat se daer dooz zelfs genoech openbaren/ wie dat den Aufferer daer van is. De Priesters der Mexicaenscher Afgoden / salden haer op dese maniere/ te weten/ besmeerden ofte bestreken haer van t' hooft af tot op de voete toe/ ende t' gantsche hant/ ober/ ende van dit smout / t'welcke sy daer alsoo nat op deden/ soo quam hen t' hant te wasser/ ghelijck als ghebruyde bleichten/ in voegghen dat het schieen te wesen/ ghelijck als de Maen van de Beerden / soo wanneer dat se in bleichten ghebruyt ende oppghelonden is / comende t' selve met lanckheyt van tijdt soo lanck te wasser/ dat het haer tot ober de knyen heen repkte/ zijnde t' gewicht daer van soo swaer/ dat ser genoech aen te sijden hadden/ want en scheerdent noch en coytent van alle haer leven nimmermeer af / ofte ten was dat haer sulck (dooz den grooten Ouderdom ver gunt/ ende dat se tot eenighe laste der Regeeringhe ofte andere eerlijcke Ampten der Ghesmepte ghestelt wieden/ droegghen t' boozeyde hant/ gheblecht met Catoenen blecht- snoeren van ses vingheren bye et. Nu den roock daerse haer met beroockten ende aen- streken/ was ordinarij van swartsel/ want het selve is vait ouderen hercomen altoos een aenghename ende bysonder offerande gheweest van hare Goden / waer dooz het oock seer gheacht ende in eeren ghehouden was : waren altoos met dit swartsel ofte Zinct van t' hooft tot de boeten bestreken / soo dat het schenen swarte Mozanen te wesen. Ende dit was haer lieber ordinarijche salvinghe ofte besmeersel/ wip gheson- dert dat soo wanneer sy gingghen / om de Bosschagten / de toppen van de Berghen/ ende de donckere ende vzeesselijche Speloncken ende Holen/ daerse hare Afgoden had- den/ te sacrificeren ende te beweroocken / als dan soo ghebruyckten se een andere by- sondere salvinghe / met sekerere Ceremonien om de vzeese te verjagghen ende een onbe- schoemt hert te crighen. Dese salve was ghemaect van sekerere sentighe Ghe- berten/ als van Spinnen/ Scoppioenen/ Auppen ofte Rijpen / Salamandren / Aker- slanghen/

langhen/etc. de welcke van de Jonghers der Collegien bergadert werden/ende wa-
 ren daer oock soo op ghe slepen/datser altoos een groote menichte by een hadden/ te-
 ghens soo wanneer datse haer van de Priesters afgheepscht wierde: Oock soo was
 hare particuliere sorghe/dese sennijnghe Geberten op te saghen/ende soofe/ by geballe
 (pwers anders om gaende) eenighe van de selve int ghesicht cregen/soo steldense haer
 verstonde te meer/om die niet alder neersticheydt te hanghen/ even ghelijck offer haer
 t'leben aen ghehanghen hadde. Hier uyt quant oock dat d'Indianen ghemeynlijck-
 ken van dese sennijnghe Ghedierten gheen vreesse en hadden/ handelende de selve ghe-
 lijk als eenighe ander dinghen / dooz oorfake datse in dusdanghe exercitien opghe-
 boet waren. Om nu t'smout hier van te maken/ so naemensse die alle gelijck te samen/
 ende vzaedense op te bperstet des Tempels, die vooz den Altaer stont/tot soo langhe
 datse al te samen tot aschen wierden/ aldan soo bedense dese asche in moztieren ofte
 stampers/met veel Tabaco, (dat is / Petum ofte Nicotianum)t welck en crupt is/ dat
 van dit Dolck gebzupckt wozt/om t'bleesch te verdooven/ende den arbept niet te ge-
 boelen/waer mede de selve asche vermenghden / want dedense de cracht verliesen.
 Wierpen noch oock onder dese asche ende t'boozsepe crupt somnige levende Spinn-
 nen Schoysoenen ende Kuyfen/ofte Kijpen/t welcke sp alsoo t'samen omhutseliden
 ende stampten. Dit aldus ghebaen zijnde/ soo beden sper een seker gemalen zaet on-
 der/Oluluchqui ghenaemt/ t welcke van d'Indianen in vrancken inghenomen wozt/
 om Wioenen te sien/welcker effect ofte operatie/is/een van spa sinnen te verdooven.
 Maeden noch oock van ghelijcken met de boozscheven asche/ swartfarighe Woz-
 men/welcker hazz alleerstijck bergist is / alle dit selve kuerdense alsoo te samen met
 swartsel/ende bedent aldan in Dorkens / t welcke sp alsoo booz hare Goden stelden/
 segghende dat het selve haren cost was / waerom het oock van hen een Goddelijcke
 spijse ghebeeten wiert. Maet dit sineer sel dan/beranderen sp haer in gorchlaers / sa-
 ghen ende spraken met den Dupbel. Soo wanneer dat de Priesters met dit smout
 bestreken waren/soo verzoense alle vreesse/ende verregghen eenen vzeeden Geest met
 een sel ghemoet/in sulcker voegghen / datse de Menschen in de sacrificien met grooter
 stoutmoedicheypt onbrachten/gaende by nacht ende ontijden allen op de Geberghe-
 ten/in donckere vzeesselijcke Speloncken ende Holen / herachtende de wzeede Ghe-
 dierten/want lieten hen booz ghewis boozstaen/dat de Leeuwen/Aggren/Wolven/
 Serpenten / ende andere wzeede Ghedierten die daer int Gheberghte onthouden/
 booz haer de blachte nemen souden/ende dat dooz de deucht ende cracht van t'boozsepe
 de Goddelijcke smout: Ende al waert schoon / datse niet gheblicht hadden dooz de
 cracht van t'smeersel/souden ten minsten wechghelooopen hebben dooz t'ghesicht van
 een soo Dupbelsche figure daerse in getransfomeert waren. Van ghelijcken so was
 dit boozscheven Betumen ofte smout dienstich / om krancken ende kinderen met te
 gghenen / waerom het selve van een peder een Goddelijcke Medecijne ghenaemt
 woze. Hierom waer / datse oock van alle weghen tot de Priesters ende Digniteyten
 quamen/ghelijck als tot haer Salichmakers/om hen van de Goddelijcke Medecijne
 t'applicieren/ende spieden bestreken daer de ghebeckelijcke plaetsen met / ende daer
 wozt geaffirmeert datser merckelijcke baet by honden / t welcke moest comen/dooz
 dien dat het Tabaco ofte Nicotiaen ende t'Oluluchqui seer goet end: geappzobert is/
 om t'bleesch te verdooven ofte te verachten: Ende zijnde geappliceert tot plaesters/
 soo is het selve alleen werckende de doobinghe int bleesch: Woe veel te meer/ daer soo
 veelsder stof van senuu by is: Ende booz dien dat het haer de spijne verlichte / soo
 lieten se haer boozstaen / dat het een werckinghe van ghenssen ende een Goddelijck
 druck was: Waerom dese Priesters oock eenen toelooop hadden ghelijck als hept /

ghen/de welke de slechte ende eerboudighe met dus danighen bedroef begochelden ende int *Net* sielden/haer soo veel diets makende alsoe selve wilden/ maeckende oock datse altoos ghehouden bleuen/ om hare *Maedechjen* ende *Dupbelsche Ceremonien* te comen der *soeken*/want hadden soo veel autojiteyts ende aensien datse haer (soofer pet diets maectken) t selve gheuoech vooz een artijckel des geloofs conden doen aennemen: Ende alsoo waest oock datje onder de *Ganepnte* dupsentoderlep superstitien/van *Wierook* te offeren/ophachten/als oock de maniere van t *hazt* te scheeren/ende *stoch*/kens met dyden van *Slanghen*-*Beenhens* aen de *halven* te binden/ende datse hen op sulcken tijt ende ure souden baden: Item van s'nachts by een *ypertest* te waken/anders gheen *Byoot* t eten/van van t ghene dat hare *Goden* gheofferet was: *Becriepen* hen oock t erkent op hare *Waerseggherije*/ ende vooz-seyden de *dingen* int besien van t *inghewant* der *Beesten* ende *circulen* van t *Water*. In *Peru* soo ghebyuerten de *Coobenaers* ende *Ministers* des *Dupbels* van gheleijcken veel gochelerije ende voozsegghinghen/want de groote menichte/die daer van dese *Waersegghers*/ *Lotwerpers*/ *Gochelaers*/ *Lepcken*-*bededers*/ ende ander *dupsentderlep* sooyten van *valsche* *Propheeten* waren/was een *dinck* sonder epnde. Ende dese pestilencie duert noch meestendeel hedens/daeghs/doch ebenwel int *heymelijck* / want en derten hare *Dupbelsche* *Godloose Ceremonien* ende *superstitien* int *openbaar* nter *ghebupcken*/ van welcker *bezeggherije* ende *Godloos* hept *hzeeder* ende int *typonder* ghewaerchout woxt/in de *Confessionael* ofte *ondertrechtighe* der *Wierchte*/ghemaect dooz de *Prelaten* van *Peru*. *Daer* wierde / *naemelijck* / onder dese *Indianen*/ een sooyte van *Cooverije* ende *Coobenaers* toeghelaten/dooz de *Continghen* *Ingas*, de welke zyn gelijck als *Pigromanten* ofte *Swarte*-*Constenaers* / die haer in soodantighen ghestalteris ende *figure* veranderen alsoe willen/ ende *vliegen* een berre ende *berchepden* wegh/ in *wepnich* tijts/dooz de *Lucht* heen/daoyfende t ghene datter omgaet / ende *sprecken* oock met den *Dupbel*/den welcken haer upt *sekerre* *steen*en ofte andere *dinghen* (die sy in *groot* eere houwen)tael ende antwoort geeft. Dese dienen vooz *Waerseggers* / als om te segghen t ghene datter in berre *Landen* ende *contrepren* gheschiet is/ eer dat men daer *tydinghe* van heeft/ ofte comen *mach*/ghelijck alst noch ghebeurt is/na datter de *Spagnaerden* int *Land* gheweest zyn/want is *geschiet*/datje *geweten* hebben/ alle de *heroerten*/ *Weldt*-*slagghen*/ *oneenicheden* ende *dooden* / soo van de *Cypannen* als van des *Continc* zijde/ als oock van de *personen* in *bysonder*/dte ober de *twee* of *drie* *hondert* *Wijlen* van daer/ ghebeurt waren / ende dat / op den selben *dach* ende *font* / ofte s' daeghs daer nae/ alsoe gheschieden/ t welke dooz eenen *natuerlijcken* *ganck* ofte *weggh*/ *onnogghelijcken* was soo haest te weten. Om dit *abups* van *Waerseggherije* upt te rechten/ soo stellers haer in een *hups* dat van *binnen* toeghesloten is/ ende *dynciken* haer soo *dyoncken* / datse *gant*sch upt haer *verstant* zyn / als van soo comens een *dach* daer nae/ ende antwoorden op t gene datter ghebraght woxt. *Sommighe* segghen ende *affimeren*/ dat de selve een *sekerre* *sabdinghe* ofte *sineeriel* *gebupcken*: oock soo segghen d *Indianen*/ dat d *oude* *Wijven* ghemepelijcken dit *Officie* *uferen*/ ghelijck als daer zyn d *oude* *Wouten* van een *Provincie* / gheuaemt *Coaillo* , ende van een ander *Wleck*/ *Manchâi* gheheeten/ als oock in de *Provincie* van *Gnarochiri*, ende op ander *placten* dese ons uptsonderen. *Dienen* van gheleijcken om te *verclaren*/ waer dat de *berlozen* ofte *ghestolen* *dinghen* zyn/welcke sooyte van *Cooverije* op alle *placten* ghebonden woxt/tot de welke ghemepelijcken ende *feer* *ordinaris* die *Anacónas* ende *Chinas*/ die de *Spagnaerden* *dienen*/haren *toelucht* nemen / *alste* *pet* van haer *Meesters* *berlozen* hebben / ofte *begeerich* zyn om eenighe *boozleben* ofte *toecomende* *gheshiedenissen* te weten / ghelijck als *wanneer* datse nae de *Spaenische* *Steden*

Steden toe gaen/om eenighe bysondere ofte ghemeyne affairen/soo braghense als dan oft haer wel of qualijc gaen sal/oste offer ooc sullen siet wordē of sterbē / of gesont wederom comen/oste offer oock sullen vercrighen/ t'ghene datse gaen versoeken / waer op dan de Toobenaers/jae ofte neen antwoorden / hebbende eerst met den Dupbel ghesproken in een dupstere plaetse / in sulcker boeghen dat men sijn slem wel hoopen mach/sonder te sien met wien noch wat dat hy spreect / tot welcker effecte sy dupsent-derley Ceremonien ende supersittē zyn doende/om den Dupbel te verwerken/haer wel te deghen vol ende sat d'incende/ende ghebruycken tot dit officie / int bysond' / van een crupt/Vilca ghenamt/daer sy 't nat ofte sap af opbouwen/ende in de Chicha (dat is haren dzack) ofte pevers anders in doen. Nu soo mach / by alle t'ghene dat gheseyt is/blijcken/hoe groot dat die ellendicheyt ende t'ongheluck is/ van den genen die soodanighen Ministers tot Aernmeesters hebben / welcker officie anders niet en is/dan enkel bezoch: Oock soo wort bevonden/batter geen meerder swaricheyt onder d'Indianen en is / (om de waerheyt van t'heylighe Evangelie aen te nemen) dan de ghemeynschappe van de boozschyben Toobenaers/de welke ontallijcke deel waren/ende noch wel zyn/al hoe wel datse door de ghenade Godts/ende neersticheyt der Prelaten ende Piesters/al te mets beginnen minder/ende niet soo hinderlijck te worden/ende etlijcke van de selve hebben haer bekeert / ende openbare bekentnisse ende peditatie booz de Gemenste ghedaen/wederroepende hare dwalinghen ende bedriegerije/ doende verclaringhe van haerder arghelesten ende leugghen / waer uyt een groote vruchte ende was dom ghevolcht is / soo ghelijck als by door Zieven van Japon verstaen van ghelijcken/in de selve Contrepen/gheschiet te zyn tot een groote eere ende gloze van onser Godt ende Meere.

Het 27. Capittel. Van andere Ceremonien ende costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zyn.

Andere ontallijcke Ceremonien ende costuymen hadden d'Indianen / waer van veel met die van de oude Wet van Moyse ghelijckenis hebben. Andere comen met d'usantie der Mooyen ofte Machometisten ober een/ ende etlijcke hebben oock eenich schynsel met die van de Euangelische Wet/ soo ghelijck als daer zyn/die badinghen/oste t'gene datse Opacuna heeten/t'welcke was haer in Water te baden/om van hare zonden reyn te blijven. De Mexicanen hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese Ceremonien te weten / sacrificerden wat / van d'oozen ender Manlijck lidt der kinderen/die nieu ghebozen waren/waer in sy eenichsins de Joodtische Besnijdtngē naer quamen. Dese Ceremonien worden principelijcken ghebruyckt met de kinderen der Coninghen ende Keeren / t'welcke aldus toegrick: Soo haest als de selve ghebozen waren/soo wisschense de Piesters af/ende ghewasschen zynde/soo steldense haer in de rechter hant een cleyn rappersken/ ende in de sincker hant een rondsaken. Nu de kinderen van t'ghemeyne volck/steldense yet van t'ghereetschap/van haerder hantwercken/in de handen / ende de Meesters eenich ghereetschap van Spinnen/Weben/ende Paepwerck/dit ghebruycktense aldus vier daghen lanch/t'welcke al te mael gheschiede booz eenighen Afgodt. In de Houwelijcken soo haddense oock hare manieren van Huwelijcks-boozwaerden/ende ghebruycken/daer den Licentiaet Polus een gantsch Tractaet van ghescheyben heeft/van t'welcke hier nae wat gehandelt sal worden. Ende in andere dinghen / soo hadden hare Ceremonien ende usantien

oock eenighe maniere van rebelijck heyt. De Mexicanen wyden ghetrouwt ende t'samen gheheben dooz de handen haerder Priesters / op dese maniere : De Wyvedegom ende Wyvdor stelden haer vooz den Priester by den anderen / de welcke haer als dan bepede by der handt nam / ende byaeghde offte begeerden te trouwen : Du haeren wille verstaen hebbende / so nam hy een epnt van de slaper daer sp't hoost met bedekte hadde, ende een ander epnt van sijnen Mantel ofste omslachte / ende bontje te samen / daer een knoop van maeckende / endeb yochtsje dan alsoo ghebooden tot harent in hups / alwaer een ontfeken bytest stont / om de welcke hy haer seben maels sebe rondtsom gaen / dit ghebaen zijnde / soo ginghen de ghetroude by den anderen neer sitten / zijnde t'houwelijck hier mede besloten. De Mexicanen waren uptnemende salours / van de volmaechtheyt haerder Wyvden / want soo spher eenighe seplen aen bevonden / gaebent met der daet / als oock met laster wooyden te kennen / tot een groote versmaetheyt ende schaemte der ouders ende byenden / waerom / dat sp daer niet beter nae ghesien haaden : Maer de ghene die haer eere bewaert hadden / ende t' selve alsoo bebindende / dedense groote feestje ende ehiere aen / doe; de aen haer ende haer Ouders grootje giften ende gheschencken / als oock groote Offeranden aen hare Godden / met groote Waaiketten / te weten / een in spin / en een ander in haer hups : Ende so wanneer dat menje hem te hups brachte / soo wiert alle t' gene dat hy ende sp van proutje te samen brachten als van Landen / Juweelen ende ander ghewaet / per memori: ghestelt / welcke memorije van haer Ouders bewaert wiert, op dat / soo sp by ghebal quamen te onthuwelijcken / (ghelijck als het onder hen een ghebruyck was) ende niet wel over een en quamen / men de beplinghe van de goederen doen mochte / nae dat een pder inghebracht hadde / selve den anderen quijt / soo dat elck een dan weder mochte trouwen niet wie datse wilden / ende hem blieden de Sonen / ende haer de Dochters / ende hen wiert al dan oock seer scherpelijcken beholen / niet weder te versamen op Affstraffe / t'welcke seer strengelijck ende scherp onderhouden wiert. Du al hoe wel datse in veel ceremontien met den onsen schijnen over een te comen / so is het nochtans / niet teghenstaende / different / ende dat / dooz die groote beringinghe diese altoos met de onghefchickte grouwelen hebben. Het ghemepne ende t'meeste hier van / is / een van drie dinghen te hebben / te weten / of weetheydt / of onreynicheyt / ofte ledicheydt / want waren al te samen of wezet ende hinderlijcken / als Menschenen te dooden ende bloet te oergieten / of waren onreyn ende onthoich / als t'eten ende te dinccken in den naem van de Afgoden / haer soo leelijcken te besmeeren ende aen te strijcken / met andere dupsent verachte dingen / ofte waren ten minsten pdel / wanchelbaer ende t'eenemael leedich / ende meer kinder dinghen als Mans baden / zijnde de reden hier van / d'epghen conditie van den hoosen Geest / welcker intentie altoos is / quaet te doen / ende te berovercken tot doodtslaghen ende onreynicheyt / ofte ten minsten tot pdelheden ende onvolmaechte berontledinghe / t'welcke behouden sal wozyden van een pder / die de handelinghe des Duphels (met den Menschenen / die hy beduyghe) met achttinghe wel doozset / want wozyt in alle spin insettinghen / alleg ofte eenfdeels behonden van t'ghene dat ghesep is. Ende nae dat de selve Indianen t'licht van ons ghelooft ontsanghen hebben / so lachen sp / ende drijben selve haer spot met de kinder dinghen / daer sp van hare valsche Godden met berontledicht hebben geweeft / de welcke spieden veel meer / upt byese van datse haer quaet doen souden / soose haer niet in alles onderdanich waren / dienden dan upt eenige liefde diese tot haer hadden / hoe wel datter oock veel van haer in bezach leefden / met een valsche hoope van aerdtse goederen ende tijtliche weybaden te ghenieten / want van de overganchelijcke en quam haer niet eens in ggedachten : Oock soo staet t'aenmecken / dat ter plaetsen / daer de tijtliche moggent.

maghentheyt ende macht aldermeest verheben was / albaer wierden oock de superstitien aldermeest vermeerert / soo ghelijck als men sien mach aen de Rijcken van Mexico ende Cusco. al waer de Aenbratfels ofte Goden so veel waren / dat het een ongheeloofghick dinck schijnt te wesen / wat waren alleen binnen de boorschijden Stadt van Cusco, over de drie hondert int ggetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was Mango Inga Yupangui, den ghenen / die de meeste Gotsdiensten haerder Afgoden opbracht ende vermeerden / in venter ende dupientberlen in anieren van Sacrificien / Feesten ende Ceremonien. Ende t' selve was van ghelijcken / in Mexico, by den Coninck Icoalt, welcke was den vierden van t' selve Rijcke. Onder d' ander Nation der Indianen / als in de Prouincie Guatimala, in de Eplanden / int nieuwe Coninckrijck / in de Prouincie van Chile, ende onder andere Gemeenten / (al hoe wel datse een groote menichte van superstitien ende sacrificien hadden) soo waren sy nochtans niet te gelijcken met die van Mexico ende Cusco, alwaer den Satan hem was onthoudende / ghelijck als in sijn Kroone of Jerusalem / tot dat hy daer t' sijnen sijt / van daen ghebreuen is / ende in sijn plaats gheselt ende ingheboert wert / het heplighe Cruys / ende t' Rijcke Christi onsen Heere / besttende t' gene dat den Cyprian geusurpeert / ofte onrechtlijcken nae hem ghetrocken hadde.

Het 28. Capittel. Van sommighe Feesten, die, die van Cusco ghebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft willen nabootsen het *Mysterium* ofte verborghentheyt der H. Dryvuldicheyt.

Nu dit Boeck te beslypen / t'welcke is / van dat de heilige aengaet / soo restert daer noch wat te segghen / van de Feesten ende solenniteyten / die d' Indianen ghebruyckt hebben / de welcke ondatse veel ende verscheppen waren / al te samen niet verhaelt moghen werden. D' Ingas, Heeren van Peru, hadden t' wederley Feesten / waer van eenige ordinaris waren / die op haeren besetten tijt ende in de Maenden quamen / ende andere extraordinaris / die dooeenighe wichtighe oorsaken overquamen / soo gelijck als wannmeer datter eenen nieuwen Coninck gherooft / ende eenich Oorlogh van importantie aenghebanghen wierden / ofte datter een groote benaetheydt van quade tijden was. Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen / datse in elck een van de twaelf Maenden des Jaers / een sonderlinghe Feeste ende Sacrificie deden. Want al hoe wel datse in elcke Maent ende Feeste des selven / hondert Schapen ofte Rammen offerden / soo moestense nochtans van verscheppen colenuen ofte geaenten wesen. In de eerste Maent die sy Rayme hieten / (t'welcke December is) so hieldense d' eerste Feest / zijnde oock de principaelste van allen / waerom de selve Capacayme genaemt wierdt / dat is een costelijcke ofte principale Feeste ghespet. In dese Feeste / soo wiert daer een groote menichte van Schapen ende Lammeren / tot een sacrificie / gheoffert / ende wierden ghebrandt met ghewoicht ende welriekent hout / brachten daer oock Schapen / Gout ende Silber by / ende settender de drie ghesneden Beiden der Sonne / ende de drie van den Donner / Vader / Soon ende Broeder / diese sepden / de Son ende den Donner te hebben. In dese Feesten / so wiert de jonghe Ingas ghebedreect / dat is de Guaras ofte Doerken opgheset / ende d' oogen deurbort / wordende van d' Ouden met slinghers ghegeesselt / ende t' gantse aensicht met bloet overstrecken / t'welcke al te mael was tot een tecken / datse den Inga ghetrouwe Kidders souden wesen. Daer en mocht niet een bybeeldinck / in dese Maent ende Feeste / in

Cusco wesen/maer als de Feesten volpndicht waren / soo mochten al die van bypten/ binnēn comen/ alsdan soo wiert haer ghegheben van de hoerken/die van't Mays ende t' bloet der sacrificie ghemaeckt waren/ t'welcke sy aten tot een teyken/datse met den Inga vere: nicht waren / als boozen gheseyt is. Het is boozwaer om te noteren/hoe dat den Dupbel/oy sijn maniere/ van ghelijcken in de Afgoderije/de Wypebuldschept inghevoert heeft/want de dize boozsgheden Beelden der Sonne/waren geintituleert Apointi, Churifunti ende Intiquaoqui, dat is soo heel gheseyt als den Vader ende Heere Son/den Soon Son / ende den Woeder Son. Op de selve maniere soo noemdense oock de dize Statuen ofte Beelden van Chuquilla, welcke is van den Godt die hem is onthoudende in de Gheweste ofte Regioen der Lucht/daer den Donner/Reggen ende de Sneeu van daen comt. Wy is indachtich/hoe dat my ghewesen wiert/wesende in Chuquisaca/van een eerwaerdich Priester/een Informatie/die ick langh ghenoech in handen ghehad hebbe / in de welke door warachtich vertoont wiert/hoe dat een sekere Guaca ofte Aenbidtsel / daer d'Indianen Professie booz deden / den Tangatanga t'aenbidden/eenen Afgod was/die sy sepden/in een/dize/ende in dize/een te wesen: ende als hem den selven Priester hier van was hervoorderende / soo sepde ick hem / dat mijn ghelooft was/dat alle het ghene dat den Dupbel/booz sijn leugens ende bedroch/ de waarheyt mochte ontseken/dat hy't selve dede, ende dat/met alsulcken hetschen ende weerdatstighen hooabaedije/als sy altoos begeerich gewest is/om Godt ghelijck te wesen. Nu/keerende tot de Feesten/te weten van de tweede Maent/die genaemt wiert/Camay,soo noemense noch/boven de sacrificien/d'assen/ende wierpense in een afluopent water / hooghende de selve alsoo bys mylen weeghs / met leenstocken in de handen/van achteren nae/biddende datse die tot in de Zee wilden byngghen/want alsdaer soo soude den Viracocha t'selue Present ontfanghen. In de derde / vierde ende vyfde Maent/soo offerden sy van gelijcken/in elke Maent/ haer hondert Schapen te weten/waerte beplackte/of bonte ende grauwe/met noch heel ander dingen/t'welcke wy achter latē om niet moeylic te wesen. In de sesste maent/genaemt Hatuncuzqui Aymorā, welcke met de Mep-Maent oer een comt/soo wierden daer oock hondert Schapen/ende dat/van alle coeleuren/geoffert. In dese Maen ende Maent/(t'welcke is in den tyt dat men eMays upt den Oegst t'hups bynght)soo bedens de ffeeste/die noch hedens daeghs onder d'Indianen seer gheueert werdt/diese noemen Aymorā: Dese ffeeste wort ghedaen/soo wannier dat men van de Chacra, ofte de Bouwerije af/nae hups toe comt/met sekere gesangen/waer mede sy biddende sijn/dat het Mays, t'welcke sy noemen Mamacōra,langhe mach bueren/nemen van haer Chacra,Bouwerije ofte Acker-Aant/een seckere quantitept van t'beste Mays, ende legghen dat/met sekere Ceremonien/in een cleyn bondelken/genaemt Perua)dat dize nachten beuakenbe/alsdan so doen sy het selve Mays in de costelijckste decksels ofte Mantels diese hebben/ende nae dat het wel toeghestopt ende berept is/soo aenbiddense dese Perua, ende houdent in grooter weerden / segghende dat het de Woeder van't Mays, van haer Chacra ofte Bouwerije is / ende dat het Mays van't selve sijn hercomste ende onderhoudt heeft : Doen in dese Maent een bysondre Sacrifice / ende de Coobenaers byngghen aen de Perua, of het oock kracht heeft booz het toecomende Jaer : Ende soo't dan neen antwoordt / soo byngghen sy't op de selve Chacra ofte Bouwerije / om te verbyanden / t'welcke sy met soodanighen solennitept doen/ als een pghelijck bermach/makende met de selve ceremonien weder een ander Perua, seggende datse het selve bermakende/op dat het zaethā t'Mays niet te looz en gaemac:soo't antwoordt/dat het cracht genoegh heeft om langer te duert/so laten sy't tot het ander jaer toe blyuen. Dese boozsghede superstitie duert noch tot hedens daerhs toe/en is onder d'Indianen seer ghe:

ser ghemeyn dese Peruen, met de Feesten van't Aymorai te houden. In de seftenste
 Maent/Auca ycuzaqui Intraymi gheheeten/ de welke met Junio ober een comt/ soo
 dedense de Feeste/ Intraymi ghenaeint/ in de welke geoffert werden hondert van de
 Schapen Guanacos, ende leppen/ dat dit de Feeste van de Son was. In dese Maent
 soo maectense een groote menichte van Statuen ofte Beelhen/ die ghewoont ofte ge-
 sneden waren van't hout Quinua, zijnde al te samen met costelijche cleeren toege-
 maect / ende deden den dars dese Cayo noemden: stropden in dese Feeste veel bloe-
 men ober den wegh/ zijnde d' Indianen seer bestreken ofte besmeert/ ende de Heeren
 met goude plaetkens aen de kinnen behangen/ gaende al te samen al singende. Staet
 t'aemmerken/ hoe dat dese Feeste bynae comt te ballen op den selven tijdt/ als op ons
 Christenen de solenniteyt van't Corpus Christi, ofte Sacraments dach/ ghehouden
 wordt/ ende heester oock in sonninghe dinghen eenich se' Insel van ghelijckens met/
 ghelijck als daer is/ in de dansen/ representatien ofte ghesanghen. Dooy dese oorzake/
 soo zijnder eenighe onder d' Indianen gheweest/ ghelijck als men daer heden daeghs
 oock noch wel vint/ die hen laten duncten / dat het celebren van onse solenne Feeste
 van't Corpus Christi, ofte Sacraments dach / veel superflitten heeft / ende datse noch
 hare oude Feeste van't Intraymi celebren. In de achtste Maent/ genaemt Chahua
 Huarqui, soo wierden daer ander hondert Schapen verbrandt/ in boeghen als gheseyt
 is/ al te samen graeuachtich/ hebbende de couleur van Vizcacha: dese Maent comt met
 d' onse van Julio ober een. In de neghenste Maent/ gheheeten Yapaquis, soo wierden
 daer ander hondert Schapen van Castagnen couleur verbrandt / ende daer wierden
 soo onthals als verbrandt / bypsent Cufes, op dat het Is/ de Locht/ t' Water/ ende de
 Son/ de Chacaren ofte d' Acker-landen/ niet en wilden beschadighen: dese seijnt met
 Augusto ober een te comen. In de tiende Maent/ gheheeten Coyaraymi, soo wier-
 den daer verbrandt/ ander hondert witte ghewolde Schapen. In dese Feeste (die met
 Septembri ober een comt) soo dedense de Feeste/ Situa ghenaeint/ twelcke gheschiede
 op deser manere: Vergaderden haer alte samen/ op den eersten dach/ eer dat de Maent
 uptquam/ ende soo haest alsse de selue int ghesicht creghen / soo maectense een groot
 gherucht met roepen ende cryten/ hebbende bydende tooysen in de handen/ met de
 wel: ke sp' d' een d' ander op't ijs sloeghen/ segghende: laettes het quaet uptgaen/ twel-
 ke sy noemden Panconcos. Dit ghebaen zijnde/ soo dedense de generale afwassinghe
 in de spruypende wateren ende Fonteynen/ een peber in sijn epggen conduyt / ofte toe-
 behoorte/ ende byoncken als van vier daghen achter den anderen. In dese Maent soo
 brachten de Mamacónas, van de Son/ een groote menichte van de koecken/ die met
 het bloet der sacrificien ghebaken waren / ende gaben daer elcke byeindelick een
 bycke ofte beet van: sonent van ghelijcken aen de byemde ofte upheemfche Gea-
 eas van't gantsche Rijcke ober / als oock aen verscheyden Guracas, in tepcken van't
 gantsche Rijcke ober/ als oock aen verscheyden Curacas, in tepcken van't verbont
 de ghetrouwicheyt aen den Son ende den Inga, als booren gesept is. D' afwassinghe
 ofte t' baden/ de byonckenschap/ ende eenich spooz van dese Feeste Situa ghenaeint/
 zijn ebenwel noch heden daeghs op etlijcke plaetsen duerende / doch met de ceremo-
 nien eenichsins niet verseyden/ ende seer heymelijck/ alhoewel dat het principaelste/
 als oock int openbaer/ te niet ende ghecessert is. In de elfste Maent/ gheheeten Ho-
 maraimi punchaiquis, soo wierden daer ander hondert Schapen ghesacrificeert: ende
 soo't gheschiede/ datse water ghebyekt hadden/ soo dedense een geheel swart Schapen
 op een black veldt/ vast ghebonden / om dat het regghen soude/ ende goren daer veel
 Chicha rondtom / ende en gaben oock niet t' eten / booz aleeer dat het quam te re-
 ghenen. Dit selue wordt van ghelijcken noch aldus / op desen selven tijdt/

in besel

in veel contreyen onderhouden / welke is in Octobri. In de laeste Maent ghenaeme Ayamara, soo wierden daer ander hondert Schopen gesacrificeert, als dan soo dedense de Feste Raymicanára Ráyquis ghesceeten: In dese Maent / welke met Novembri ober een comt / soo berepde men alle t'ghene dat noodich was, hoorde de Jonghers / die men in de aenvolgende Maent Goyu ggen scude maken / doende de Jonghers oock met de ouden een schere Maent sicinghe / als oock sommige sporinghen ende buptelen. Dese Feste noemde Iuraymi, de welke ordinaris gedaen wiert / soo wanneer dat het te veel ofte te wepnich vrgende, ofte alser pestilentie was. Van extraordinarische Fesien / die seer veel waren / soo was de booznaemste / den ghenen / diese Ytu hieten: Dese Feste van Ytu en hadde geen besetten tijt / dan deden se alleenlijck in tijden van nooden: Ende om de selve te doen / soo hase alle het Volck twee dagen land / in welken tijt se gheen vrouwen aen en voerden / noch en aten oock geenich dinc met sout / noch Axí, noch en droncken oock gheen Chicha, vergaderden hen al te samen op een plaets / daer gheenighen byembelinc / noch eenich Ghebdrte was / ende hadden booz dese Feste / si here Mantels / Cleederen en Gewaet / welke allenlijck hier toe was dienende: ginghen in Processie met de Mantels ober t'hoofst bebeckt / ende dat seer verlancksaem met het ghelupdt van haer Crommelen / sonder d'een d'ander eens te spreken / welke aldus duerde eenen gheheelen dach ende nacht over / tot des anderen daeghs daer aen volghende / als dan soo aten / droncken ende dansten se twee baghen ende nachten over / seggende dat haerlieder ghebedt verhoort was: Ende hoe wel dat men t'selbe heden daeghs niet en doet met alle de boozepde Ceremonien / soo is het niet tegghenstaende seer ghemeen / een ander dier gelijcke Feste te doen / diese Ayma noemen / met eenighe Cleederen diese alleenlijck daer toe houden. Dese maniere van Processie / gelijck als gheseydt is / van by wijlen met Crommels / ende t'basten voor aen / met de dronckenschap achter nae / gebuypkens in tijden van groote nooden ende benaughteden: Ende hoe wel dat se t'sacrificeren van de Kinderen / ende ander dinghen / (dies booz de Spaghaerden niet verbergen moeghen) ten minsten int openbaer naeghelaten hebben / soo onderhoudense nochtans / bes niet tegghenstaende / veel Ceremonien / die haren oorspronck van de boozschepen oude Feste ende supersticien hebben. Hierom soo ist noodich / dat men op t'selbe achttinghe heeft / namelijcken om diestwille dat se dese Feste van t' Ytu noch heden daeghs zyn doende met dissimulatie ende onder den duym / in de danssen van t' Corpus Christi, ofte den Ommevang van t' Sacraments-dach / makende de danssen van Namallama, van Guacon, ende andere dier gelijcke / consoyme d'oude Ceremonien ende supersticien / die d'Indianen ten tijden haerder Hebdenschap / plachten te hebben / op dat se van de Pastooren ende Priesters niet toeghelaten worden / gelijck als men albaer / int ghene dese materie betoerende is / breecker helaes van gegeven heeft / ende is voor dese mael genoegh alhier aenghe-roert te hebben / d'exercitie / daer den Dupbel syn Dewotachsen mede berontledicht hadde / op dat men t'spner sijt sien mach / wat ondersehept ende verschil datter is / tusshent licht ende de dupternis / ende van de Christelicke waerheyt tot de Hebdensche leughenen / al hoe wel dat der Menschen ende Godts Byandt / noch soo veel ghesicht heeft / Godts dinghen met artificio ofte conste nae te bootsen.

Het 29. Capittel. Van de Feeſte van't *Tubileo*, ofte Aſlaet, die de Mexicanen ghebruuyckt hebben.

De Mexicanen en waren in hare ſolemniteyten ende Feeſten niet minder curieus / ende hoe wel datſe in de goederen beter coop waren / ſo waren nochtans / ſouder comparatie / in't ſchadenliker bloet veel coſtelijcker. Van de principaelſte Feeſte van *Viztlipuzdli*, ſo voeten gehandelt / nae de welke de Feeſte van den *Aſgodd* *Tezcatlipuca* ſeer gefolenniſeert was. Deſe Feeſte quam in de *May*-maent / ende hadden in haerſieder *Kalencier* ofte *Almanack* / den naem van *Toxoçalt*, maer de ſelbe verſtey ende verſchiet te in ſulcker voegghen / datſe alle vier *Jaren* / met de Feeſte der *Penitentie* / over een / in gelijck quam / in de welke *Indulgentia plenaria*, ofte volcomen *Aſlaet* / ende bergiffenis der ſonden was. *Sacrificeren* op deſen dach een ſlaef / die de gelijckenis van den *Aſgodd* *Tezcatlipuca* hadde / twelcke was op den neghentigenden *Maye*. In de *Deſperet* van deſe Feeſte / ſoo quamen de *Herera* in den *Tempel* / ende byachten een nieu ciet / ſoo ghelijck als dat van den *Aſgodd* / twelcke hem de *Diſteſers* (d'ander *Cleederen* uytgedaen zijnde) aen trocken / ende bewaerden d'uyghetrocken *Cleederen* / met ſoo grooter eer waerdigheyt / ende noch meer als op d'*Ornamenten* ofte *Wegwaet* handelen. Ende daer waren oock in de *Cofferen* des *Aſgodts* / veel ghereetſchape / als van herrietſels / *Tuweelen* / ende ander *Baggen* ende *Arm ringhen* van coſtelijcke *Plumpen* / de welke anders nientwers toe en dienden / van daer alſoo te liggen / alle twelcke van haer ſoo wel aengedebden ende gerert wiert / als den ſelven *Godt*. Nu behalven 'tgewaet / daerſe hem op den ſelven dach met aenbaden / ſoo behingeneſe hem oock noch daer en boden niet byſondere *trionph*-teycken / van *Plumpen* / *Arm ringen* / *Son*-*hoeden* / ende ander dingen. Op deſe maniere toegemact zijnde / dedenſe de *Gordijne* / die vooz de deure ſlinc / wech / op dat hy van een yder geſien mochte werden : Ende int op-doen / ſo quam daer een *Digniteyt* (van den ſelven *Tempel*) uyt / zijnde op de ſelbe maniere gecleedt als den *Aſgodd* / hebbende eenige *Bloemen* / ende een clyp ſteenen *Plupken* / van een ſeer ſnel geluyt in de hant / twelcke hy (inghekeert zijnde tegens t'*Ooſten*) blies ofte ſveelde / doende alſo van gelijcken int keeren nae't *weſten* / *hoorden* ende *Zupden*. Aldus geſpeelt ofte geblaſen hebbende / nae alle de vier zijden der *Werelt* / (twelcke ſoo veel bediedde / als dat het de teghenwoozdigen / ofte die abſent ende van der handt waren / mochten) ſoo ſette hy de vinger op de bloet / ende nam daer wat *Herbe* af / twelcke hy in de mont ſack / ende op at / tot een teycken van aenbiddinge / doende 'tſelbe van ghelijcken / alle de ghene die preſent waren / ende ſtrekten haer / al ſcheypende ter neder / ende aenriepen de donckerheyt der nacht / ende de *Windt* / haer wildende / datſe hen doch niet en wilden begheben noch vergeten / ofte datſe haer 'tlien wilden benemen / ende ſo veel moepten / alſer in paſſerden / op een epnt byngen. Met dat dit *Plupken* geblaſen ofte gheſpeelt wierdt / ſoo geboelden de *Oelen* / *Oberſpeelers* / *Dootſagers* / ofte eenige andere ſoozte van miſdadigers / een groote verſchijtinge ende droefheyt / ſae ſommighe ontſelden hen ſo ſeer / datſe haer niet en coſten onthouden noch diſſimuleren miſdadich te weſen / waarom alle de ſelbe anders niet en haden tot *Jaren* *Godt* / dan dat hare miſbaden niet gheproenbaert en mochten wozhen / ſoytende veel tranen / met groot berou ende leel weſen / ende offerden menichte van *Wierock* / om *Godt* te verſoenen. De *horne* ende *clorcke* *Herden* / als oock alle d'oude *Sabatzen* / die de *Krijgh* volghden / en ſoozende t'*Plupken* / ſo badenſe aen den

aen God den Schepper/ende aen den Heere/door wien wy leven/als ooc aen de Son/ende aen d'andere hare princypale Goden/met te a seer groote beuathjept ende devootie/datse hem doch tegens hare Bpanden wuden vircioze ende sterckte verleene/om veel Captijven ofte Slaven te mogen bangen/tdt een vereeringhe haerder sacrificien. Dese boossepde Ceremonien wierden gebaen tijen dagen dooz de Feeste/in welken tijt de Priesters altoos op't spijtken speelden / op datse al te samen d'aen biddinghe van d'aerde t'eten/doen souden/als oock om aen d' Afgoden t'epfchen/teggene dat se begeerden/doende alle dagen de gebeden met suchten ende karmen/ende d'ooogen na den Hemel/ghehijck als den ghenen die leetwesen ende berou van hare schulden ende sonden hadde./hoe wel dat dit hemleeder berou anders niet en was / dan dooz bzeefe van lichamelijcke straffe dese cregjen/ende niet om d'euenwighe: Want affincieren/datse niet en wisten/datter in't aender leven so nauwen straffe was/waer dooz se hen oock soo onpynlijcken ter doot begaven/meynen de dat men aldaer al te samen in rusten was. Da/gecomen zijnde den eersten dach der Feeste/van desen Afgodt Tezalipuca, so versaeinde haer de geheele Stadt ofte Gemeente op de plaets/om gelijckelijcken oock te celebren de Feeste van den Almanack ofte Kalendar, die wy ghesepht hebben te heeten Toxoalt, dat is soo veel gesept/als een dinck dat doogh is / welke Feeste altemael streckende was/om water van den Hemel te epfchen / in mantere gelijck als wy de Processien ende Gebeden doen/ende hierom soo hieldense dese Feeste altoos in de Mey-maent/welcke is den tijt datmen in't selue Land'tregen-waeter aldermeest van doen heeft. Men begonst de selue Feeste te celebren den negentien dach/ende volpanden den negentijenden. In den mooghensont van den laetsten dach/so hochten haer Priesters een Kofbaer ofte Setel upt / die seer verciert was/met Godijnen ende Sluyers van verscheppen manieren. Dese Setels hadden soo veel handt-vatsels alser Minsters waren dese draghen souden/ de welke al te samen met swartsel bestreken quamen/hebbende langhe gemaeckte ende ghebochte hapen/die te midbewegen met witte riemen ofte bindjels ghebonden waren zijnde de tieberen van't leveye des Afgodts. Op desen Setel so steldense de personagte des Afgodts/die tot dit Ampt uptgesondert was/den welcken se noemden / de ghelijcknisse van den Godt Tezalipuca,namen hem op de schouderen/ende brachten hem int openbaer tot aen den voet van de trappen/al/dan so quamen eerstont hier nae de geestelijcke Jongelingen ende Dochters/van den seluen Tempel,upt/met een dicke roozde/die ghezaept ofte ghemaekt was van snoeren van gheroost Mays,met den welcken se den geheelen Setel omringhden/ende hingen oock ter stont een snoer ofte vijftich/van't selue / om des Afgodts hals / met een Crants op't hooft: Dese Coorzen wierden genaemt Toxoalt, welke so heel te bedieden was/ als de dooghje ende onbyuchtbaerheyt des tijts. De Jongelingen quamen met Godijnen van Petten gemaeckt om-wonden/ende met Crantsen/ende vijftighen ofte snoeren van't gheroost Mays,ende de Dochters waren gheleedt met nieuwe habjten ende berciert is / hebbende van ghelijcken vijftighen van't selue om de halsen / ende op de hoofden hulsel van rijfens ofte rozpkens ghemaekt/altemael met Mays bedekt / zijnde de voeten ende d'armen beplupmt/ende de kaken ofte wangen met berwe aengestrecken:brachten van ghelijcken veel Crantsen ende snoeren / ofte vijftighen van't gheroost Mays met haer upt/ende steldense ende hinghense de voornaemste op de hoofden / ende om de halsen ende gavender oock in de handen eenighe Bloemen. Den Afgodt aldus op sin Setel ghestelt zijnde/so haddense op de gheheele plaets een groote meniche van Mey-boomen ofte groene tacken van Mangoy, welcker Bladren bzeet ende dijstelijck zijn. Den Setel op de schouderen der boossepder ghestelt zijnde / soo doeghense den selven

ben ſelven in Proceſſie binnen in den Omganck van de plaets / Hebbende booz haer
 heen gaen / twee Prieſters / elck met een Overteſt ofte Wieroochs- bat / de welke den
 Afgodt geſadelycken beweroochten : Ende t'elcken mael daer't Wierooch daer in
 wterpen / ſoo heſtenſe d'armen ſoo hoc g' op / nae den Afgont ende de Son toe / alle
 primers mochten / ſegghende datſe haer liden ghebeden ten Hemel wilden opboeten /
 ſoo ghelijck als den ſelven roock was opwaerſ treckenbe. Al het ander volck die op
 de plaets den Afgodt in't ront ſem gaen / van achteren nae volghden / hadden al te ſa-
 men niculwe coorden in de handen / die ghemaecht waren van't gaern van Manguey
 ende dat van een Wadem lanck / met een knoop een't rinde / waer mede ſp haer diſci-
 plineerden ofte geeſſelden met groote ſlaghen op ten rugge / in maniere ghelijck als
 men hem by ons / op den heplighen ofte witten Donderdach / diſciplineert. Den ghe-
 heelen ombanck van de plaets ende de Cinnen van't dach / ſtonden alteraerl vooz
 groene tacken ende Bloemen / ende dat / ſoo ſcrap ende luſtich vertiert ende torghe-
 maect / dat het een bermaken om ſien was. Deſe Proceſſie albus ghebaen zynde / ſoo
 quam daer een groote menſchte van Volcke / met Bloemen die op verſcheyden
 manieren toeghemaeckt waren / ende ſteyden den Altaer / niet ſpnen ombanck /
 als oock de gantſche plaets vol van / in ſulker boeghen dat het een boozberepinghe
 van een monument ofte begravenſ ſcheen te weſen. Deſe dinghen woeden albus
 dooz des Prieſters handen beſeit / doende de Jonghelingen den Tempels d'admini-
 ſtratie van bueten aen / ende bleef dien dach / met ſyn Capelle alſoo ontdeckt / ſorber te
 ſluper daer booz te hebben. Dit ghebaen zynde / ſoo quamenſ al te ſamen ten offer / te
 weten / met Goydincn / Slupers / Jutz eelen / coſtelijcke Gheſteenten / Wierooch / ha-
 ſighe Houten / Hoeden apen van Mays / Quartels / epndelijcken met alle het ghene / dat
 men in dierghelijcken ſolenniteyten ghewoon was t'offeren. In de offerande van de
 Quartels (twelcke van den Armen was) ghebyrcktenſe deſe ceremonie / te weten /
 gabenſe aen den Prieſter de welke die in't nemen / de hoofden af trock / ende alſoo
 ter ſtont aen de boet van den Altaer heen wierp / om 't bloet t'ontloopen / doende oock
 alſoo met alle de gene die daer geoffert wierden. Van andere Dyuchten / ende eerbare
 waren / offerden een pegelijck nae ſyn bermogghen / twelcke dooz de Adminiſters des
 Tempels aen de boet van den Altaer geltept wiert / ende ſp waren oock de gene die't op
 namen / ende in de Cellen (dieſe daer hadden) droegen. Deſe ſolennele offerande albus
 volepndicht zynde / ſoo ginc het volck in haer woonplaeten ende huſpen eten / bli-
 vende daer en ruſſchen de Freſte albus ogheſchoyt / tot nae de maectſt. Weddelert-tyt
 ſoo veroccurrden haer de Jongelingen ende Dochters des Tempels (met de booz-
 ſcheyden vertiersels toeghemaeckt) den Afgodt te dienen / van alle het ghene dat hem
 booz ſyn eren ghebedieert ofte toe-gheruygent was / twelcke bereept wiert van ande-
 re Vrouwen die beloſt enſ ghebaen hadden / haer dien dach te verontlebigen / om den
 Afgodts koſt te hoocken / ende hem dien gantſchen dach over te dienen. Alle de gene
 die albus beloſten gedaen hadden / quamen in't aencomen van den dach / haer preſen-
 teren aen den Opfiender des Tempels / om gheboden te weſen / wat datſe doen ſouden /
 ende debden oock t'ghene haer beholen was / met grooter ſorghe ende neerſtigheyt :
 Zachten daer nae ſoo veelkerlep inventien ende verſchuydenheyt van ſp'ſe / dat het
 een dinc om verwonderen was. Deſe coſt albus bereept / ende den tijdt van de Maec-
 ſt ghecomen / ynde / ſoo quamen alle de Dochters des Tempels in Proceſſie wpt heb-
 bende elck een koſt ſien vol Broot in de rene / ende een Romme ofte ſchotel van de toe-
 gemaecte ſp'ſe / in d'ander hant / en booz haer heen / ſo ginc een out bedaegt / van de
 welke

Welcke booz Hof-meester diende/met een seer antijcks habijt/te weten/hadde een wit
 Schoor-cleedt aen/twelcke hem reykete tot ober de knipen / ende daer onder een root
 leypen Wambaps sonder mouwen / op de maniere van een Sambenito, (twelcke in
 Spagnien de schand-rockkens zyn/die d'Inquisitie de mis'dabighers tot een Peni-
 tentie doet dragen/alsoe haer van de Ketterge bekeerende af-staen) ende hadde in
 de plaets van mouwen/blucgelen/daer eenige byede riemen ofte banden upt quamē/
 aen de welcke (te weten/recht achter op de rugge) een middelbare Calabaqa ofte Car-
 woerde hinch/die booz eenige gaetkens (die daer in waren) voi Bloemen stack/heb-
 bende binnen in verschepden dingen van superfitie. Desen Ouden ginch aldus toege-
 maect/booz alle t'gereetschap seer ootmoedich/hoebich/ende met neder gheslaghen
 hoofde heen/ende comen: e by't bestek (twelcke was aen de voet van de trappen/so
 dede hy een groote ende ootmoedige eerbiedinge/ende stelden hem aen d'een zijde/als-
 dan so genaecten de Dochters/een ende een/met het eten/met een groote reberentie/
 de welcke altemael op een rijge gestelt wierden: Dit gedaen zijnde/so quam den ouden/
 ende gelepenise alsoe wederom/ende sp heerden alsdan wederom nae hare vertreck-
 plaecte toe. Naec dat sy ingegaen waren/so quamen de Jongelingen ende Maesters
 des selben Tempels, upt/ende hieben de spijsen van daer op/ende vachtense in de Cel-
 len der Digniteyten ende Meesters/de welcke bys daghen achter een ghebast hadden/
 maer eens daeghs etende/zijnde van hare Vrouwen afgesondert/sonder in alle de bys
 dagen eens upt den Tempel te comen/hen seer strangelijcken met Woorden geesle-
 de: Aten van dese Goddelijcke spijse (gelijck als spje noemden) so deel alsoe moegten/
 van de welcke oock niemant gheoorloft was t'eten/dan spieden allen. Na dat nu alle
 t'volck gegeten hadde/so quamen sy weber by den anderen op de plaets/om de Feeste
 te celebryen/ende t'eynde daer van te sien/allwaer sy dan een slaef ofte gebangen upt-
 vachtten/die den Afgodt een Jaer lanck gherepenteert hadde/zijnde gecleert/toege-
 maect ende ge-eert/gheelijck als den selben Afgodt. Ende nae datse hem alte samen
 reberentie gedaen hadden/so levedense hem in de handen van de Sacrificateurs/ die
 oock op de selve tijdt upt quamen/ende genomen zijnde by de handen ende voeten/soo
 sneedt hem de Paus de borst open/ende haelbe daer t'herte upt / dat met de hant soo
 hoogh opstekende als hy moecht/ tselve aen de Son ende den Afgodt bertoonende/als
 op een ander verhaelt is. Desen/die den Afgodt reypenteerde/aldus gedoot zijnde/so
 quamen se op een ghewijede plaets/die tot dien efferte ghedeputeert was/comende de
 Jongelingen ende Dochters/met de boozscheven toemaectels / alwaer se in ozdi-
 nantie gestelt zijnde/by de Trommel/op't ghelept van't spelen / der Digniteyten des
 Tempels,dansten ende jongen/ende alle de Heeren toe-ghemaectt zijnde met de selve
 teyckenen ofte omhangels/die de Jongelingen boegen/dansten in't ront,rontsom
 by haer heen.Op desen dach so en wierden der ordinatis anders geen meer gheboddt/
 als desen gesacrificeerden/want daer werden alleenlijck om de vier Jaeren eens / an-
 dere niet hem gedoot: Ende soo wanneer dat het selve geschiede/soo was het t'Jaer
 van't a'laet ende Indulgentia plenaria. Nu haer ghenoegeen hebbende van spelen/eten/
 en dinken/ende de Son onder zijnde/so gingen de boozscheven Dochters nae haer
 vertreck-plaetsen/ende namen groote aerde schotelen/vol ghebacken Honich-woot/
 welcke bedect waren met eenige gemaecte Frayten van Doodt-hoofden en been-
 deren/ende vachtten den Afgodt Collacie,cloumen tot aen de plaets/die booz de deure
 van de Capelle stont/ende tselve daer nederstellende/so gingen se met haren Hofmee-
 ster boozaan in de selve ordinantie weber/alsoe gelijck als se gheromen waren: Terstont
 daer nae/so quamen alle de Jongelingen met kietten in de handen/ende in ordinantie
 gestelt zijnde/upt/ende liepen nae de Trappen des Tempels toe / doende elck een spn
 best om.

best/om hoor d'ander aen de seffotelten der Collatie te genaken/ende de Digniteyten des Tempels hadden achttingh ende ooghercatinghe om te sien wie dat d'eerste / tweede/ derde ende vierde/daer by quam/sonder van alle d'ander meer wercht te maken / tot dat alle de Collatie aen-grepen ende wech byrogen / gelyck als groote obrblyffelen van heplichdommen. Dit gedaen zijnde/soo namen de Digniteyten ende Queren des Tempels,de vier eerste die daer aengeroemen waren/ende selbense te middelwegen van haer/ende brachten se also tot in de Cellen,alwaerse haer met seer goede vertierfels begaef den ende hereerden/ende werden oock van dien tijt voortaan gheacht ende ghespecteert ghelyck als uptghelofene ende vernaemde Mannen.De opneminge der Collatie gedaen/ende die gerelebbeert wesen de met een groote blyfschap ende gerucht/soo gabense alle de Dochters ende Jongelingen/die den Afgodt gedient hadden/ oozlof/datse wech gaen mochten/ende alsoo ginghense oock d'een hoor ende d'ander naer upt : Ende ten tijden datse wech ginghen/soo stonden alle de Jonghers der Collegien ende Scholen/by de beure van de plaets met gemaecte Bies ende Cruyt-ballen in de handen/ende bewaterpense/haer begeckende ende den spot daer met d'ijvende / als een bolck die haer van den dienste des Afgodts afscheppen/gingen al dan met bytchept/om met haer selben te doen tghene datse wilden/waer inde de solennitept ende Feest ten epnde was.

Het 30. Capittel. Van de Feeste der Coopliden,die de *Choluteca* ghebruyckten.

A hoe wel datter ghenoech gesept is' van de Godtsdiensten die de Mexicanen hare Goden aendeden/ des niet tegenstaende/om dat den Godt/die genaemt was Quetzalcoalt , eenen God van t'rijck bolck was,ende een bysondere Godts dienste ende solennitept hadde/soo sullen wy alijter verhalen/ tgene dat van sijn Feeste gherelateert wort. Nu/so wordde de Feeste van desen Afgodt gesolenniteert op dese maniere,te weten/beertich dagen te hozen/soo kochten de Coopliden een wel gesat/sonneerde slaef/sonder eenich lesel ofte teycken/so wel van siekten/als van wonden ofte slagen: Desen cleedense al dan met het selve gewaet ende vertierfels des Afgodts/om dat hy hem dese beertich dagen soude reysejnteren : Ende alcer datse hem nu cleeden/soo reynichden ende wieschense hem tweemaels in een Lack ofte Mepz/twelcke sy der Goden Lack noemden. Albus gereynicht ende gewasschen wesende/soo cleedense hem op de selve maniere/als den Afgodt gecleet was : wiert alle dese beertich daghen over seer ge-eert/om het gene dat hy reysejnteerde, selden hem des nachts in een kaudwe ofte befloten Tralie/ (als op een ander ge-sept is) om niet wech te loopen / ende haelden hem des mozgens terfont wederom upt/hem stellende op een eerlijcke ende behooylijcke plaets/alwaerse hem dienden ende costelijcke spijssen eten gaven : Ende als hy gegeten hadde/soo hingense hem snoeren/ofte hystigen van Bloemen om den hals/ende gaben hem veel rierkerkens in de handen / hadde seer volcomelijcken sijn Lijfwach/ende deel ander bolck/die hem gheleypden ende met hem hoor de Stadt gingen/ende den sel ben ginc over al singende ende danssende/ om hoorde ghelyckenis van haren God bekent te wesen/ende nu beginnende te singen/soo quamen de Vrouwen ende kinderen upt haer huysen loopen / om hem te groeten ende offerande te doen gelyck als eenen Godt. Neggen daghen hoorde Feeste ofte Hooghtijt/soo quamender twee achtbare oude Mannen, van de Digniteyten des Tempels,hoor hem/ en

haer booz hem berooftmoedighe/sepden sy met een seer nederighe ende sachte stem:
 Heere/sult weten/hoe dat van nu oer negen daghen/uwen arbeyt van danffen ende
 singhen een epnt neemt/want sult alsdan sterben/ende hy soude an woorden/ dat het
 te goeder tijden mocht wefen. Dese ceremonie noemdenſe Neyôho, Maxilt, Hêztl,
 dat is te segghen/die Boezberepinghe:ende alsoe t selde deden/soo saghenſe hem met
 grooter achttinghe aen / of hy hem oock noch met de selve blidſchappe danſte als hy
 plach / ende soo hy t selbe niet en dede met soodanighen vrechde als sy t wel b'geer-
 den / soo dedenſe een seer walghelijcke superstitie / te weten/ginghen ter stont ende
 namen de Wighen ofte Scheermessen van t sacrficte / ende wiesſenſe van t Men-
 schen bloet/datter van de boozgaenbe sacrficien aengheleest was/met welcke affpoe-
 linghe sy hem eenen dyanck maecten/ die met een ander van t Cacao vermengt was/
 t welcke sy hem alsoo te dyancken gaben / want sepden dat het selbe soodanighen ope-
 ratie in hem werkte / dat hy sonder eenighe memozie ende byrae uytſinnich bleef/
 van t ghene datſe hem gheseyt hadden/keerende weder tot d'ordinarische ghesangen
 ende sepden noch meer/dat hy hem selfs/door dese middel/met grooter blidſchapp vre-
 senterde om te sterben/zijnde booz desen dyanck betoobert. D'oorſake waerom datſe
 den selben sochten de boozſeyt wech te nemen/was om d'ewille datſe t selbe booz een
 seer quade boozſegginghe er de prognosticatie hielben van eenich groot quaet. Nu
 den dach van de Feste gheromen zijnde/soo namen hem de Sacrificat'urs/des mid-
 dernachts/ (nae datſe hem eerst veel ghe-eert/ met Musick ghesonghen/ende bewie-
 roocht hadden) ende sacrficeerden hem op sulcken maniere/als op een ander verhaelt
 is/doende van sijn herbe/ offerande aen de Maen/ende daer nae den Afgodt daer met
 bewoepende / latende t Lichaem van de trappen des Tempels van boven neer af tol-
 len/alwaer hy dan opgenomen wiert van den genen die hem geoffert hadden/ t welcke
 ke waeren de Coopliden/welcker Feste dit was. Opghecomen zijnde / droeghenſe
 hem ten huyſe van ten van de booznaemſe/alwaer syer verſcheyden wyſſen af deden
 bereyden / om met ten dagheraet t banket ende de maeltijt van de Feste te celebre-
 ren/begroetende eerſtelijcken den Afgodt met eenen goeden moogen/ende eenen clep-
 pen dans diese hem oendeden / onder tusschen dat het daeghbe ende t Sacrificte ghe-
 hoorckt worde. Daer nae/soo verſaemden hen alle de Coopliden tot dit Banket/na-
 melijcken de gene die de handelingh hadden van slaven te coopen ende betcoopen/tot
 welckes laste stont alle Jaeren een slaefte offeren tot de ghelijckentſe van haren
 Godt. Dese Afgodt was een van de princypaelſte van die contreye/ghelijck als ver-
 haelt is / ende alsoe o was oock den Tempel, daer hy in stont/ban grooten aenſien ende
 hadde t' slich trappen om daer op te comen/ende op t opperste van t selve / een plat
 van niddelbare hgede/ t welcke seer ruckelijck gheplabert was. Te midbeweghe
 van dit plat/stont een groot ende ront stuck/in maniere van een Oer/ met een enge
 ende lege inconste/in sulcker hoegghen dat men hem seer moeft buygghen ende bucken
 om daer door in te comen. Dese Tempel hadde van ghelijcken / Cellen ofte woon-
 plaetsen/ghelijck als alle d'ander/allwaer Conventen waren van Priesters/Jongher-
 lingen/Oert ters/ende van Jonghers/als op een ander gheseyt is/by de welcke al-
 leenlijck een Priester assisteerde/ die daer continuelijcken sijn residentie hield/ de welcke
 he was als dienende by de weke: Want alhoewel datter ordinaris in elcken Tempel
 dype ofte hier Pastooren ofte Digniteyten waren / niet teghenstaenbe soo hadde elck
 een sijn weke om te dienen/sonder daer upt te comen. Nu/soo was het Officte/ban
 den genen die t sijn weke was/alle daghen (nae d'onderwijſinghe van de Jongher-
 ten ryden dat de Son onder ginch) een groote Crommel te slaen/doende daer mede
 waerschouwinghe / soo ghelijck als wy booz een ghebuyck hebben tot het abondt-
 ghebeyd

ghebedt te cleppen. Dese Comnel was soo groot/dat men syn heesck gheluyt ober de geheele Stadt hoozen mocht/ende met dat se die begonsten te hoozen/ soo hieldense haer in soo grooten silencie/dat het schein daer niet een Mensch te wesen / zynde de Marchten terfont besfontzende ende 'tholck verdrocken/blyvende daer mede ober el in grooter stilheyt ende ruste. In den dageraet/ als den dach uyt brack/ soo sloegen se die wederom tot een tepcken dat het begoft te daghen/waer mede haer de repfende lieden ende Bzeembeliughen ghereet maecten/om haer op den wegh ende repse te begheben/zynde tot de sebe font ende tydt toe belet om uyt de Stadt te mogen comen. Dese vooysepden Tempel hadde een middelbare binne-plaets/ alwaer men op den dach van haerder Ffeeste groote dans-spielen ende bzeuchden bedzeef/met seer gratieuse sorte clachten ende repfent atten/waer toe te midde-weghen van dese plaets een clepne Theatrum ofte Conneel stont/van dertich boeren in t' viercant/ die seer aerdich gheplabept was/ twelcke vooz dien dach met groene tacken besteken/ende met alle politie/moghelijck zynde/op 't ierlijckste toeghemaeckt wiert/dat al te mael met Bogen ende Pfeelen (van verscheyden Bloemen ende Plupmen ghemaeckt) ooringhen ende zynde ondertusschen hier ende daer behanghen met veel Voghelkens/ Conijnen/ ende andere aengename dinghen/ alwaerse haer naeden eten/al te lannre vergaerden/ affvan soo quamen de Repfenteerders ofte Personagien uyt/met coyt wylige repfentatien/maecten hen gelijck als Dooven/Rochelaers/ Mancken/ Blinden/ Creupelen ende Lammen/comende om aen den Afgodt ghesontheyt te versoecken. De dooven antwoozvende aberchts berkeert/de Rochelaers al hoestende/ de Creupelen ende Lammen/manck gaende/deben hare clachten/ende seppen hare eilenden/waer mede sp d' onstaenders van t' holk seer deden lachen : Andere quamen uyt in den naem van de senijnghe Ghediert/en/eenige gheleedt zynde als Slangen/ andere als Daddens/etlijcke als Haeghdissen/etc. Ende den anderen ghemoetende verteldense haer officien of handelinghe/ende keerende van een peder weder op syn selben ende rechtte ghebaente/soo speelden se op etlijcke Fluytkens/waer mede de tehooyders een groot vermaken ende tijt-verdyf hadden/want waren seer aerdich ende constich. Depns den haer oock als veeldeley Wlegghen ende Vogelkens van verscheyden coleuren/comende de Jongers van den Tempel in sodanighe gedaente van cleederen uyt / climmende op de geboomten/dese daer toe gestelt hadden/ alwaerse van de Pfeeters des Tempels met spuyten op 't lijf gheschoten wierden/waer van d' eene t' haerder besherminghe ende d' ander tot haerder aembchtighe/een groot dehat maecten/met seer grateuse spuycken/daer sp d' onstaenders alsoo met onderhielden : Twelcke aldus volepndicht zynde/soo maecten se met alle dese personagien ghelijck / eenen Dans/waer mede de Ffeeste ten epnde ende uyt was. Dit selve ghebuyckten se aldus te doen op de principale Hoogh-tijden ende Ffeesten.

Het 31. Capittel. VWat proffijt datter te halen is, uyt het Relacs van de superstitien der Indianen.

Et ghene dat nu gheresereert is / sal ghenoech wesen om te verstaen wat een sozgh dat d' Indianen gh' adt hebben / om hare Afgoden en den Dupbel (twelcke selbe is) te dienen en te eeren/want volcomelijcken te verhalten tgene dat hier van is/is een dinc/dat epnlijc en van wepnich proffijts is. Ende het gene dat noch verhaelt is / mach pemant dunck/wepnich of niet aen gelegte te wesen en dat het is gelijc als den tijt te verlijten

het slyten int lesen der fabulen ende vies vassen/die de Boecken van de Ribbers baden
 zijn beschuerende/maer soo't van soodanigen te recht aenghemerckt woort / soo sullense
 bebinden/tfelde een seer verscheyden saecke te wesen/ende dat het oock yffstelyck
 mach zijn booz veel dinghen/notitie te hebben van de costummen ende Ceremonien/
 die d'Indianen ghebruyckende waren. Eerselijcken in de Landen daer men de selve
 gebruyckt heeft/en ist niet alken voorberlyck/maer oock t'eenemacl gaantsch noodich/
 dat de Christenen ende Leeraers van Christi Wet/kennisse hebben van de dwalingen
 ende supersticien der Booz-ouderen/om te besien of d'Indianen de selve nu ter tydt
 oock in t'heymelijck of in t'openbaer zyn ghebruyckende:tot welker intentie/trefse-
 lycke ende neersighe Mannen daer vrede T raclaten af gheschreyen hebben / van't
 ghene datse onderbindende waren. Van gelicken soo hebben de Provinciale Concilien
 beholen/dat men tselve beschryben ende Druken soude/ghelijck alst in Lyma gedaen
 is/ende dat/noch veel vreeber ende copteuser alst hier ghehandelt is/alsoo dat het in de
 Landen van Indien (eenighe notitie/die men hier van aen de Spagaerits doet) wel
 noodich is/tot wel-baren der Indianen. Nu/booz de selve Svagnaerden albaer/ende
 t'yp oock waer dat het soude moghen wesen/mach dese vertellinge van gelicken dien-
 sich zyn/om Godt onsen Heere danckbaer te wesen/ende hem sonder ophouden booz
 soo grooten welbaet te loben/ghelijck als daer is / ons sijn heplighe Wet (de welke
 t'eenemacl rechtvaerdich/reyn ende yffstelijcken is) deelachtich ghemaerkt te heb-
 ben/die oock seer wel t'onderscheyden ende te kennen is/als men de selve met Satans
 Wetten is verghelijckende/in de welke sy soo langhen tijt ongeluckich gheleest heb-
 ben. Naech van ghelijcken oock dienen/om te kennen de hoobaerdige / nighd/ bedroch/
 ende argheleken des Dupbels/met den genen die sy in slavernije/ ofte onder sijn ge-
 welt heeft, die wijle dat sy t'eender zjbe/ Godt wil verghelijcken / ende met hem ende
 sijn heplighe Wet competentie ofte tegenstrijt voeren/ende ten anderen/tfelde is ver-
 mengende met soo heel pdelheden/onreynichepts/sae oock met soo veel wyetgheden/
 dat sy daer selsa ggenoech met is openbarende / dat sy booz een Officie heeft / alle
 t'goet te berdelghen ende te niet te byenghen. Eyndelijcken / den ghenen die de ver-
 blindheyt ende dupsternisse te sien comt/in de welke soo menighen tijden/soo grooten
 Drobintien ende Rijcken gheleest hebben/ende dat des niet tegghensaende / noch veel
 Volckeren/ende een groot d'el der Werelt / in dieghelijcke bedroch leuende zyn / en
 sal niet naelaten comen / (soo sy een recht Christelijck ghemoet heeft) den Alder-
 hooghsten te dancken/booz den ghenen die sy van soodanighen dupsternisse geroepen
 ende ghetrocken heeft,tot het wonderbaerlycke licht sijnz Euangeliums, biddeude die
 onmetelijcke liefde des Scheppers de selve te willen conserveren/ende in sijn kennisse
 ende onderdangheyt te vermeereren/ende hem gelijckelijcken te willen erbarmen
 ober de ghene die noch eben wel volghen de zyn/den wegh van haerder verlies/doen-
 de instantie aen den Dader der barmhertigheden/haer te willen ontdecken de Schat-
 ten ende Ryckdommen Iesu Christi, den welcken met den Dader ende den heplighen
 Gheest regerende is van eeuwen tot eeuwen/Amen.

Eynde des vijf den Boecks.

Het

Het seste Boeck der Hystorie Natural ende Morael van West-Indien.

Her eerste *Capittel*. Hoe dat de gene een valsche opinie hebben,
die d'Indianen voor onverstandighe lieden houden.

Behandelt hebbende 'tghene beroerende is/de Reli-
gie die d'Indianen ghebruyckt hebben / hebbe voozghenomen in dit
Boeck te schryven van haerlieder manieren/Politten ende Regere-
nghe, ende dat tot twee opnden: *Teene*/om de valsche opinie wech te
nemen/die men daer ghemeynlijcken van heeft / als van een Wildt/
besfachtich ende onwetent Dole/ ofte ten minsten/datse nautwelcksi-
ben selven naem zyn verdienende/up welcker bedroech romt te boigē/
datmens beel ende seer merkelycke oerlast ende onrecht doet/henlieder in wepnic
minder diensten ghebruyckende als de Weesten/verachtende / 'tzy wat maniere van
respect dat men haer soude mogen hebben / twelcke so gemeynen ende boosen bedroech
is/als de gene wel weten/die met eenigselcurs heyt ende aenmerckinge onder haer
gebandelt/ende hare secreten ende abbysen gesien ende gehoort hebben/ende gheho-
kelycken / twepnic datse al te samen geacht worden / van de ghene die meynen datse
beel weten/de twelcke doch ghemeynlijcken d'alder onwetentste / ende op haer eyghen
selfs/alder meest vertrouwende zyn. Soo en sie ick geen beter middel/om dese so gha-
derlycke opinie alder best te moghen wech genomen werden/dan met te verstaen ge-
ben/d'ordinantie ende maniere van Procederen/die dese lieden gehadt hebben / ten ty-
den datse nae hare Wetten lefsden/onder welcke (al hoe wel datse beel dinghen had-
den die Barbarisch ende sonder fondament waren) sy des niet teghensaeude oock
beel andere hadden/die verwonderens weert waren/ty de welke wel een ghenoech
te verstaen is/datse een natuerlijck verlust hebben/om wel onderwejen te worden/ ja
gaen oock in't meerendeel / heel van onse Republicken ofte Ghemeynnten te hoden.
Ende ten is niet te verwonderen / datter heftighe dwalinghen met vermengt zyn/
want de selve hant men wel onder de voornaemste der Wet ghebers ende Philosoph-
herv al ist schoon datter Licurgus ende Plato niet onder gherekent worden / ende in de
alder wijste Ghemeynnten/ghelijck als daer zyn gheweest die van Roome ende Athe-
nen, sien wy wel onwetentheden/weerdich om lachen. Doozwaer / so de Republicken
ofte Ghemeynnten der Mexicanen/ende die van den Ingas, in kennisse geweest waren
ten tyden der Romeynen ofte Spiecken/sonder twyffel hare Wetten ende regerit ge-
souden wel gheacht geweest zyn: Maer om dies wille / dat wy (sonder hier van pet
te weten/noch die oock te willen hooren of verstaen) daer met het zweet in conen/
soo en dunckt ons niet/dat d'Indiaensche dinghen weerdich zyn / eenige reputatie te
hebben/dan soo ghelijck als dinghen/die op de Iacht in't Gheberghte vercregen/ende
tot onsen die nste ende goet-duncken gebracht zyn. Maer de lieden van meerder curi-
eys heyt ende wetenschap (de welke hare secreten/oude style/ende Regeringe/ dooz-
gront/ende te recht verbaet hebben) gheben daer een ander ende verschepden ooz-
deel van/haer verwonderende datter soo veel geschickthepts ende reden/onder haer-
lieden gheweest is. Van dese Auteurs en is geweest eenen Polus Ondegardus, ten

welcken ick gemeenlijcken/in de dinghen van Peru, volghe / ende in de materien van Mexico, Ioan de Tovar, die gheweest is Beneficiael der Mexicaenscher Kercke/zijnde nu ter tijt van ons geselschap ofte Societeyt van Iesu, de welcken/ter begeerten des Vicoureys Don Martin Henniques, nersstich ende bheet ondersoek ghebaen heeft/van de oude Historien van de selve Parte/besaluen noch andere treffelijcke Auteurs/die myn soop gheschijfte/als met den monde/genoechsaem onderrecht hebben / van alle het ghene dat ick in desen verhalende ben. Ander eynde / van dat uyt de kennisse der Wetten/Costumpen ende Politie der Indianen volghen mach/is die te helpen/ende dooz de selve te regereen: Want in't ghene daer so de Wet van Christo ende son heylighe Kercke/niet tegghens en zijn / behoorense gheregeert te worden nae uytanghen haerder Wetten ende Kercken/welcke zijn ghelijck als hare municipale Lopen/ (ofte t'Lants Kercken) dooz welcker mis-verstant/ghespleecht zijn/seplen ende mis-bruaken van niet weynich wichticheits/niet wetende den genen die oordeelen/ noch oock de ghene die Regereen/waer niet datse haerlieder onderdanen/oordeelen ende Regereen sullen/twelck/besaluen (dat het ghene men haer doet / oberlaest ende bapten te ben is) oock een groot achterdeel ende schade is/om datse ons zijn hatende / gelyck als lieden die in alles (soo wel in't goet als in't quaet) haer altoos teghen / ende contrarie gheweest zijn.

Het 2. Capittel. De maniere van de Rekeninghe ende Kalendier
ofte *Almanack* die de Mexicanen ghebruuykten.

NDan/beginnende by de afdeplinge der tijden ende Rekeninghe/die d'Indianen ghebruuykt hebben / twelcke een van de merkelijckste teyckenen van haerder vernuft ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck verhalen op wat manieren dat de Mexicanen haer repartitie maecten/in de af-deplinghe van't Jaer/Waenden / ende van haren Kalendier ofte Almanack, als oock de Rekeninghe der Eeuwen/ofte Ouddommen der Werelt.) Dredien t'Jaer in achttyen Waenden/gebende elcke Maent twintich daghen / twelcke te samen ghesommeert comen / in als d'ye hondert ende seftich daghen. Nu d'ander vijf resterende dagen (die daer gezyken tot de volcomensheyt van't volle Jaer) en voeghdense by geenich van de Waenden / maer tekenense op haer seluen/ende noemdense ledige/ofte oberfshot van daghen/in de welcke twelck gantsch niet en deden/noch en saghen oock niet eens nae de Kercken om/ dan verontledighden haer alleenlijck in malcanderen te versoeken om'tycoztinghe/ende de Priesters des Tempels hielben op van sacrificeren. De selve daghen boozby zijnde/begonsten weder op de rekeninghe ende tellinghe/van't Jaer te comen/welcker beginfel ende eerste Maent was/in den tijt van de Maent/als de bladeren weder begonsten groen te worden: Doch hadden daer eben wel by daghen van Februario by/want haren eersten dach van't Jaer/was den ses en twintichsten Februarij, ghelijck als sulcky by haren Almanack ofte Kalendier is blyckende/in de welcke den onsen met een merkelijcke rekeninghe ende conste/inghelijst is / dooz d'oude Indianen / die d'eerste Spagnardien te kennen quamen/welcken Almanack ick selfs ghesien / ende noch ter tijt in handen hebbe/die in der waerheyt aenmerkens weerdt is / om't discours ende abelheyt van dese Mexicaensche Indianen te verstaen. Elck een/van de achttyen Waenden boozsept heeft son bysondere naem/af beestel/ende eygen teyckel/twelcke gemeenlijcken genomen was/van de principaelste Fesie/die men in al sulcke Maent celebjeerde/ofte nae dat de veranderinghe van't Jaer/op den selben tijt / met brachte. Had den oock in den seluen Almanack booz alle hare Festen / sekere beteykenen.

kende daghen uptghefondert de weken teldeuse elck van dertien daghen/tepkende een peder dach/met een cleyn ront Cijfferken/af/ende dat alsoo/tot dertienen toe/beginnende als dan terfont weber te tellen van nieuw aen/een/ twee/ etc. Deelden van ghelijken de Jaren in bieren/met vier tepckenen/boeghende tot elke Jaer een bysonder tepcken/ twelcke waren vier Figueren/te weten / d'een een Hups / d'ander een Conijn/ de derde een Kitet/ de vierde een Wperflac / op welcke maniere is de selve oock af-beelden/ende de Jaren/daerse in waren noemden/ seggende/ op so veel Hupsen/ op so veel Wperflaghen/ van sulcken Stadt/ geschiede soo/ende sulcken dinc: Want men moet weten/ dat haerlieber Stadt (welcke is ghelijck als een Ceuwe/ ofte enen sekeren tijt van Jaren) vier weken van Jaren hadde/ zijnde elke weke van dertien Jaren/ in hoegen dat het in als quam te wesen twee en vijftich Jaren. Schilderden in 't midden van 't Stadt een Son / waer van vier armen ofte dwarsch- streken upt quamen / de welcke tot aen de circumferentie ofte omganc van het Stadt repchten/ ende daerom heen strekten/ in sulcker hoegen dat se de circumferentie ofte omganc in vier partien af-deelden/ zijnde elke gedeelte met sijn arm ofte streck/ van cenderlep der w/ makende alsoo vier verschepden colouren/ te weten/ van groen/ blau/ roode ende geel. Nu soo hadde elck een van dese vier ghebedten/ noch dertien scheidels ofte af-deplinghen/ met haer tepckenen van Hups/ Conijn/ Kitet ende Wperflac/ bediedende elck een sijn eyghen Jaer/ ende aen de zijden/ ofte in margine/ soo bezeldense de geschiedenssen van 't selve Jaer/ af/ op welcke maniere ic (in den voorszeyden Almanack) gesien hebbe/ 't Jaer dat de Spagnaerden eerst in Mexico quamen/ met een af beeldsel van een Man die op onse maniere in 't root ghecleedt was / want soodaenich was 't habijt van den eersten Spagnaert die Hernando Cortés dertwaerts font. Ten epride van de voorszeyden twee en vijftich Jaren/ (waer mede 't Stadt volsloten wiert) soo ghebyrchtense een cluchtige Ceremonie/ te weten / braken op den laefften nacht/ alle de Waten ende Potten diese hadden/ aen stukken/ende deden alle de lichten upt / seggende/ in de eenighe van de besuptinghe der Staden/ de Werelt volepden ende bergaen soude/ ende dat het misschien soude wesen/ in de selve/ daerse haer in houden/ ende dewijle dat de Werelt doch bergaen soude/ so en behoefdense niet te koken/ noch 't eten/ waerom is oock geen Waten noch licht van doen hadden/ ende waren alsoo dien gheheelen nacht ober/ wacker/ seggende dat het by avontuer niet daghen en soude: Doch gielden eben wel al te samen met grooter sorghe/ dapper wacht / om te besien of het oock daeghde. Nu/ insende dat den dach aen quam / soo speeldense op veel Trommen/ Basunen/ Pijpen/ ende andere blyde ende vrolycke Instrumenten/ seggende dat het Godt noch een ander Ceuwe (dat zijn twee en vijftich Jaren) verlegt hadde/ al dan so begonstense weer een ander Stadt op een nieu: Cregen ofte Paus/ met den dageraet/ (ende dat/ tot een beginsel van een ander Ceuwe) nieu licht/ ende rochten weber op een nieu Waten/ Potten ende alle 't gene dat e van doen hadden/ om 't ezen te bereyden: gingen al te samen om nieu licht by den Opper- Priestet ofte Paus/ van de welcke 't selve ofte geslagen werde/ zijnde te dozen gecelebjeert een seer solennele Proceffie/ tot een dansegginge van dat het dach geworden en een ander Ceuwe verlegt was. Dit was nu haerlieder maniere van de Weken/ Maenden/ Jaren/ ende Ceuwen te tellen.

Het 3. Capittel. Op wat maniere dat *d Ingas* de Jaren ende Maenden telden.

In dese tellinghe der Mexicanen (hoe wel dat het een groote Rekeninghe ende vernuft was / voorszeyden die sonder Letteren waren) duncte

my des niet tegenstaende/gebreck van aenmerckinge te wesen/ van datse gheen reke-
ninghe met de Maenen hadden/ende datse de Maenden/naer uptwijen des selve/ niet
en verdoelben/in t welcke/sonder twijffel/die van Peru haer te boven gingen: Want
de selve rekenen gantsch ende t eenemael t Jaer van soo veel daghen/ als wpliden
doen/dat berdeelende in twaelf Maenden/ofte Maenen/sinltende daer onder/ de elf
daghen die van de Maen ober blyben. Om nu een sikere ende volcomen rekeninghe
van t Jaer te houden/soo gebruyckten se dese abelhept te weten/hadden in de geberg-
ten die rontsom de Stadt van Cusco zyn/ (t welcke t Hofder Coninghen Ingas was/
zijnde van gelijcken t grootste heptichdom van alle hare rijcken/ ende soo gelijck als
of wy seiden een ander kroone) twaelf Pilaerkens staen/ de welke in sulcker oori-
nantie/distantie/ende ghestaltentz gestelt waren dat elck een van dien/in ecke maent
wijfende was/war dat de Son/og ende onder ginch. Dese noemden se Succanga, dooz
welcke spde Freenen/als oock de tijden van zaepen/maepen ende alle d'ander dingen/
hercondichden: Oeden dese Pilaeren van de Son/ooch sekere sacrificien aen/ nae dat
haerlieder superstitien met byachten/elcke Maent hadde syn eygen ende bersepedden
name ende bysondere Feste/bergo: men eerst het Jaer met de Maent januario, gelijck
als wy/maer daer nae/soo heeft eenen Coninck Inga (ghenaemt Pachacuto, dat is soo
veel geeyt/als reformeerder des tijts) tbeginfel van t Jaer begonnen met de maent
Decembel, ooghermerk hebbende (soo gelijck als te dencken is) oof soo wanneer dat de
Son weder begint van t uiterste bestek van Capricornus, te rugge te keeren/ t wel-
cke is van de Tropicco, die haer aldernaest ghelegghen is. Genighen sekere reghel van
Schijckel-jaer/en weet men niet/dat eenich van bep de dese Partten ghehabt hebben/
hoe wel dat som nige meppen van sae. De Weken die de Mexicaniēn teiden/ en wa-
ren epgentlijcken geen weken/bewijle datse van geen seben dagen en bestonden: noch
d'Ingas en hadden van ghelijcken oock dese berdeelinge niet/ t welcke geen wonder is/
gheien dat de rekeninghe der weken niet en is/als die van t Jaer/ dooz den onlooy
van Sonne noch ghelijck als die van de Maent/dooz den loop der Maenen/maer wa-
ren onder de Weken/ dooz d'ordinantie van de Scheyppinge der Werelt/ gheijck als
van Moys/ verhaelt woyt/ende onder de Grieken ende Latijnen/dooz tghetal der se-
ven Planeten, met welcker namen/insghelijck de dagen der weke/ghenoemt worden:
Maer dooz lieden die sonder Boecken ende letteren waren/is het genoech/ ende noch
meer als veel/ t Jaer/ de Freenen ende Ghetijden met soo veel gheschickthepts ende
opdene te hebben/ als gheseyt is.

Genel. 1.

Het 4. Capittel. Datter geenighe Natiēn van Indianen ontdeekt
zijn, die Letteren ghebruycken.

De Letteren zijn gebonden om in in meditament, ofte
sonder ander middelen/te refereren ende te bedieē/de woorzen die wy
bysondereren/soo gelijck als de selve woorzen ende Vocabulen luyden-
de zijn/gelijck als de Philosoph seyt/soo zyn t /sonder ander middelen/
tepekenen/ ofte een uytzucht inghe/van t byornemen ende ghedachten
der Menschēn/zijnde t'ene ende t'ander (mepae de Letteren ende de stemmen) ghe-
ordineert/om de dingen te kennen te geven/de stemmen woz de teghenwoordighen/
ende de Letteren/ dooz de gene die van der handt ende absent zyn / als oock dooz de
Macomelinghen/de tepkenen, die men op t naeste by/niet en ordneert/ tot bedieōn-
ghe van de woorzen/van van dingen. En worden/noch en zyn oock in der waerhept
gheen

gheen Letteren geheeten/al hoe wel datse schoon geschreuen staen/so gelijk als daer is een af beeltsel der Sonne/en ran noch en mach niet gelept worden/ een schijfte ofte letteren/van de Son te wesen/maer Schilderje. Van gheheken also oock/ noch min noch meer/van de ander teykenen die gheen ghelijckenisse met de dinghen hebben/van alleenlijcken dienende zyn/tot een memorie ende gheheugenis : Want de ghene diese ghebonden hebben/en hebbense niet verordineert tot bebieginghe van woorden/maer alleenlijck tot een bewijs ofte vertoon van soodanigen dinc. Die soodanighe teykenen van/en zyn eyghentijcke ghren Letteren/noch en worden oock niet gelept Letteren ofte schriften te wesen/maer Cijfferen/oste gebreck-teykenen/soo ghelijck als de gene die de Espheristen ofte Astrologiens ghebruycken/ om verscherpen Hemelsche teykenen ofte Planeten , als van Mars, Venus, Iupiter, etc. te bedieden / welcke Cijfferen zyn/ende gheen Letteren : Want met soodanighen naem dat men Mars noemt/wozt altoos dese niet teghenstaende/op eenberlep maniere/van de Italianen/Francosen ende Spagnaerden/bediedet ende afgebeelt/welcke de Schrijten niet en doen hoe wel datse de dinghen bediedende zyn/is dooz middel van de Letteren / alsoo datse niet verstaen en worden/van den ghenen die de sprake connen / Verbi gratia. Dit geschijft ende wozt/Son/oste Sol/en ran de Griecke noch den Hebreer niet behaten/wat dat het bediet dooz dien dat hem dese Latijnsche Vocabel onbekent is / in boegen dat de geschrijten ende Letteren alleenlijck gebruyckt worden/van den genen/die de Vocabulen daer met zyn bediedende : Ende soose de selde dooz ander middelen zyn verclarende/soo en zyn t'gheen Letteren noch gheschrijten/maer af beeltsel ende Cijfferen. Hier npt staen twee seer notabel dinghen waermercken teene/dat de memorie der Histories ende Antiquiteyten, onder de lieden gebruyck ende in de gheheugenis mach bliuen/op een van dype manieren te weten/of dooz de Letteren ende gheschrijten/ghelijck als de Latijnen/Grieken/Hebreen/ende veel andere Natien zyn gebruyckende/oste dooz afbeeldinge/soo ghelijck als het bynaest dooz de gheheele Werlt een ghebruyck gheweest is/ghelijck alser oock in t'tweede Concilio van Niceno gheseyt wiert/de Schilderje te wesen/de Boecken der Lecken/van die niet lesen en connen : ofte dooz cijfferen ende characteren, soo ghelijck als d'Arithmetica bediedende is/ t'ghestal van hondert/dupsent/ende alle t'ander meer/sonder eens t'woozt van hondert/oste t'ander van dupsent/te prononciieren. V'ander aenmerckinge van die te noteren staet is t'ghene in dit Capittel booggesheit is/te weten/dat gheenich van alle de Natien der Indianen/die by onsen thden ontdeckt zyn gheweest/ letteren nochte geschrijten gebruyckende zyn/maer wel op d'ander twee manieren/ghelijck als daer zyn/af beeltsel ende figueren : Wel en meyne dit niet alleme/van de Indianen van Peru ende nieu Spaghen, maer ooc eens deels van die van Japon ende China. Ende al hoe wel dat het ghene ick segghe/eenighe seer valsch sal schijnen te wesen / dooz de groote kennisse die daer is/van de groote Libranijen ofte bibliotheken ende Studien van China ende Japan, als oock van hare Platen ofte zegelen/Pacaten ende Zyeben/ is niet teghenstaende/die seer eenboudighe waerheyt/soo / ghelijck als men verstaen sal in t' Discours hier aen volghende.

Het 5. Capittel. De maniere der Letteren ende Boecken, die de Chinen ghebruyckten.

Des gheschrijten die de Chinen ghebruyckten / meyne beel-
 liden (sae is oock een ghemeyne opinie) dat het Letteren zyn/ gelijk als wy
 h. h. 3. in Europa

In Europa hebben / te weten / dat men met de selve/woorden ende rebenen schryben mach / zijnde alleenlijck van onse letteren ende gheschiften verſcheyden / in haer characteren, van een ander ſozme ofte maekſel te wesen / ſoo ghelijck als de Gueckſche van de Latijnſche/ende de Hebruerſche van de Chalbeeſche diſſereren ende verſchijlende zijn / t welcke int meeren deel alſoo niet en is/want ſpieden en hebben gheen Alphabet, noch en ſchryben gheen letteren / noch en is oock de verſcheydenheyt der characteren niet.maer henſieden ſchryben/ is beſtaende/ in aſinalinghe ofte cijfferen/ ende hare letteren en zijn oock geenich deel van ſeg-woorden bediebende/ ſoo ghelijck als d'onſe/want zijn figueren van dinggen/ ghelijck als van de Son/van t Iſper/van de Maenſche/ van de Zee/ ende alſoo van alle t'ander meer. Dit wozt claerlijcken bewezen/door dien dat zijnde de talen/die de Chinen ſpreken/ontelbaer/ende onder haer ſeer verſcheyden/ſoo woorden nochtans/des niet te ghenſtaende/ henlieder gheschiften ende hand-ſtepen ghelijckelijcken van een peder geleſen/ende in alle ſpraken verſtaen/ ſoo ghelijck als ons ghetal van Arithmeticke, ghelijckelijck in Franſoys / Spaenſch/ ende in Arabiſch beſtaen wozt : Want deſe Figure 8. bediedt a'toos / t'yn waer dat het ſoude moghen wesen/acht / hoewel dat het ſelve ghetal van de Francoyſen op een maniere/ende van de Spagnaerden / op zen ander ghenaeamt ofte gheproncieert wozt. Hier upt ſoo comt het dan/ dat ſoo gelijck als de dinghen onder haer ontelbaer zijn/alſoo zijn oock de letteren ofte figueren (die van de Chinen gheſchryft woorden/ om de ſelve al te ſamen te bedieden/ofte af te beelden) bynae oneyntlijcken. Daerom ſoo moet den gheener/die in Chinen leſen ofte ſchryben ſal / ghelijck als de Mandarijnen (dat zijn de Heeren) ende gheleerden doen / ten minſten kenniſſe hebben/ van byſſ en achtich dupſent figueren/characteren ofte letteren/ ende den geen die dan noch in deſe ſtude volmarkt ende perfect te wesen ſal / moeder ober de hondert en twintich dupſent weten/een dinc dat al te oberdachtich is / ende oock ongheeloſijck ſchijnt te wesen/ſoo't niet gheſept en woze/van ghelooſwaerdige perſoonen/ ghelijck als daer zijn de Woeders ofte Daders van ons Gheſelſchap ofte Societeyt, de welke aldaer noch ter tijdt haerlieder tale ende gheschiften zijn leerende / zijnde ober de tyten Jaeren/dat ſer nacht ende dach/ met een onſterfelijcken arbeit ende moeyten/in gheſtudeert hebben/ t welcke altemael/ door de Chriſtelijcke liefde ende begeerte van de behoudeniſſe der zielen/oberwommen wozt. Dit ſelve is oock doorſake / waerom dat de Gheleerden in China, ſoo geacht wozen/als een dinc dat ſoo diſſicijl is : ende ſe zijn oock alleen de ghene / die bedienende zijn / d' Officien ofte Ampten van Mandarijnen, Gouverneurs/Rechtſers ende Capitepenen / ende hierom ſoo d'aghen d' Ouders oock groote ſozghe booz haer kinderen / om die te doen leeren leſen ende ſchryben. Daer zijn ſeiere ende veel Scholen / daer de kinderen ofte Jonghers onderwesen wozen/ alwaerſe van de Meesters des dagghs / als oock des nachts van de Ouders in huſen/ ſoo veel ghepozt ende aenghezeven wozen/ende doense ſoo veel ſtuberen/dat ſer gemeynlijcken d'ooogen van verſchemelt ende bedozben hebben/ haer ſeer dickwils met rieten geſpielden / doch evenwel niet met ſoodanighe wzeetheyt ende rieten als men de miſſadighers caſtijdt. Deſe dan/wozt ghenaeamt de tale der Mandarijnen, ofte Heeren/te welke den ouderbom van een menſche wel van doen heeft / om te mogen leeren/oock ſo is t'adverteeren/dat alhoewel dat de tale/die de Mandarijnen ſpreken/ende verſcheyden van de ghemeynen (die veel zijn) is / wordende aldaer gheſtudeert/ ſoo ghelijck als by ons de Latijnſche ofte Gueckſche/zijnde alleenlijck in kenniſſe van de Gheleerden/ende dat/gantſch China ober/ſoo wozt niet teghenſtaende t'gene dat daer van gheschreben wozt/ in alle talen ofte ſpraken verſtaen/want al iſt ſchoon/dat de Provintien malcanderen by de woorden niet en verſtaen/ſoo verſtaense nochtans ebenwel.

zben wel/ den anderen by gheschifte / dooz dien dat de letteren / characteren ofte figure-
 ren/ onder haer allen/ van een maeckfel ende bederfel zijn / maer en heeft/ int fpreken/
 de felve naem noch prononciatie niet/ want zijn soo/ ghelijck als ick ghefept hebbe/ om
 te bededen/ dinghen/ ende gheen woorpen/ ghelijck als felve int exempel van d' Arith-
 metica. lichtelijcken te verstaen is. Hier upt soo comt het oock / dat de Japonen ende
 Chinen (die in de statien ende Talen soo verscheppen zijn) de gheschiften van den
 anderen lesen connen / ende sose t' gene datse lesen ofte schryben/ quamen te fpreken/
 en soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letteren ende boecken van de
 Chinen, die dooz de Werelt soo seer vermaert zijn/ ende hare Printen ofte Drukfels/
 zijn/ de Figureren (van diese begeeren te drukken) in een houtte plate te sijden / ende
 daer van al soo veel bladen met te drukken alse selfs willen in mantere ghelijck als men
 alhier de conterseptsels ofte af beelbt. els drukt/ die in cover ofte hout ghesneden zijn.
 Nu soo soude eenich verstaen die Maen moghen braghen / hoe datse de concepten ofte
 mepninghen/ dooz eenderley Figuree connen bededen/ dewijle dat men met gheen
 eenderley Figuree bededen can / de verscheppenheit/ die daer in de dinghen vooco-
 men/ soo ghelijck als daer is / te segghen dat de Son vermaert / ofte van dat ick de
 Son aensie/ ofte dat het een Sonne schijns dach is. Epndlijcken/ de Casus, conjunctien
 ende Artyckelen, die men in beelderley talen ende schiften heeft / hoe dat het moghe-
 lijk is/ de selve doze eenderley Figuree te bededen. Hier op woze geant woort datse
 met sekere stiphens/ streechkens ende ghestal tenisse / alle dese verscheppenheit
 met bededinghe weten te maken/ maer t' valt swaerlijck te verstaen/ hoe datse in hare tale-
 denighe epgghen namen connen schryben / namelijcken van byeendelinghen/ dewijle
 dat he t dinghen zijn diese nopt ghesien hebben / noch daerse eenighe Figuree toe heb-
 ben connen binden / waer van ick selve hebbe willen experientie doen / ten tijden dat
 ick mp in Mexico was bindende by eenighe Chinen/ de welke ick baet / datse mp in
 hare taal/ dese propositie wilden schryben/ te weten / Ioseph de Acosta is upt Peru ghe-
 comen/ ofte een ander dier ghelijcke : waer op een van de Chinen / een langhe wijl
 stont/ en peprisse / ende heeft het int epndt ghescheyden / t' welke daer nae van hem/
 als oock van d' andere/ ghelesen wiert / in effect / met de selve reden/ hoewel datse in de
 epgghen name eenichsins valkerden/ want ghebruykten dese middelen nemmen den epg-
 ghen naem/ ende soerken eenich dinck in haer Tale/ daer soodanighen naem best met
 ober een comt/ welke Figuree sy dan in de plaets van de selve stellen. Ende soo ghe-
 lijk als het swaerlijck is/ onder soo veel namen/ eenighe ghelijckenisse te binden/ met
 de dinghen ende nemmen van haer epgghen spraken / alsoo valt het haer oock moep-
 lijk/ soodanighe namen te schryben / jae soo veel/ dat ons ghefept wiert van Dader
 Alonso Sanches, hoe dat ten tijden/ als hy in China herkeerde/ ende dooz soo veel Wep-
 scharen / van den enen Mandarijn (ofte Rechter) tot den anderen ghebracht wiert/
 datse/ om sinen naem (op de platen ofte paspoorten/ die spieden gebruycken) te schry-
 ven/ daer altoos een langhe poos op stonden en dachten/ tot datse hem epndlijcken op
 haer mantere eenen naem gaben/ doch niet een onbolmaeckten sin/ soo datser qualijck
 niet te recht kosten connen. Dit is nu de maniere der letteren ende geschiften / die de
 Chinen gebruycken/ zijnde die van de Japonen dese seer ghelijck: Hoewel datter ghefept
 woort (van de Japonische Heeren die in Europa gheweest zijn) datse seer lichtelijcken
 alle dinghen in haer sprake schryben/ jae al warent schoon epgghen namen / van her-
 waerts ober: ende mp zijn oock etlijcke gheschiften/ van haer hant/ ghewesen/ waer
 dooz blijkende is/ datse eenighe soorte van letteren moeten hebben / hoewel dat het
 meestendeel van haerder gheschiften / characteren ende figuren moeten wesen/ so ge-
 lijk als van de Chinen ghefept is.

Het 6. Capittel. Van de Vniuersiteyten ende Studien van Indien.

VAn de grootte Scholen ende Vniuersiteyten der Philosophye ende andere natuerlycke leerlingen / wort gheseyt van de Waders van t Gheselschap / ofte Jesuiten / die albaer ghelueft zyn / die noyt ghesien en hebben / noch en connen oock niet ghehooven datse zyn / maer dat alle hare Studien die anders niet en is / als in de Mandarijnsche tale / de welcke seer swaerlyck / ende wytsreckende is / gheleijck als wy verhaelt hebben. Tghene datse oock studeren / zyn dingen die men in de selbe tale heeft / tweecke zyn Historien / Setten / Civile ofte Burgerlycke Wetten / e Morael van Proverbien / ofte sprucken ende de Fabulen / ende veel andere composicien / ende de graden ofte digniteyten die men daer heeft / zyn in dese Studien van haerder tale ende Wetten. Van de Goddelijcke scientien ofte wetenschap / en hebben gantich gheen spooz van : Van de Natuerlycke / niet meer als wat spooz / doch met seer weynich ofte gantich gheen Methodus ofte Leere / noch Conste / dan alleelijcken met losse ofte onghelonden proposition ofte boozstellingen / nae dat het vermaest ende studie van een peber luttel ofte veel is. In de conste van Mathematica / hebbense wat dooz d'erbaretheit van den onuloop ende Sterren / ende in de Mederijcken / dooz de kennisse der Krupderen / diese seer veel gebuyken / ende daer zynder oock veel die cureren. Schryben met Penreelen / hebben oock veel geseheben ende gebuyckte Boeken / maer zyn al te samen slozich ende ongetileert van reghelen. Zyn grootte Comedia aten ofte Conneel-speelers / tweecke sp oock doen met een groot apparatus ofte toerustinghe van Conneelen / Cleederen / Clocken / Commenen ende sinnen / op spnen tijt. Daer wort van de Waders verhaelt / datse ghesien hebben Comedien ofte Schou-speelen / die thien ende twaelf dagen ende nachten achter een duerden / sonder batter opt volck op t Conneel / als oock om te sien / ontbrack : Comen met bescheyden Personagien ende Scenen. upt / ende ter wijlen dat d'ene representeren / soeren ofte slapen s' andere. Handelen in dese Comedien van Morale dinghen / als oock van goede crampelen / doch altoos vermenght met eenige andere gedenckweerdighe heydensche dinghen. Dit is in somma / tegene dat den onsen van de letteren ende tselve van veel vermits ende abelhepts te wesen / doch so is alle tielbe van weynich substantie / want alle de gheleertheyt van China / comt in effect te bestaen / in te connen lesen ende schryben / sonder yet meer / de wijle datse eenige andere hooger scieation ofte wetenschappe niet begripen comen / ende oock so en is tielbe lesen ende schryben / noch geen warachtich lesen noch schryben / want en sijn geeltere die haer tot woorden dienen / maer siquerkens van onkelbare dingen / de welke men met een onepndtelijcken arbeyt / ende moeylijcken tijt / in kennisse comt te crighen : Ende so wanneer dat het mit alle hare wetenschappe ende geleertheyt al om comt / soo weet een Indiaen van Peru ofte Mexico (die lesen ende schryben gheleert heeft) meer als een van haer alder geleertste Mandarijnen / want een Indiaen sal mer vier en twintich letteren (dieu hy schryben ende by en byngen can) schryben ende lesen alle de bocalen ofte woorden die daer in de werelt soaden mogen wesen / ende de Mandarijn met sijn hovertt buynt letteren sal twijffelijck staen / ende seer verlegen wesen / om eenigen epgen naem van Marten ofte Alonso te schryben / ende sal oock noch veel in tander comen schryben / de namen van de dinghen die hy niet en kent / soo dat / epndlijcken ghelept / schryben van China maer een soozte van Schilderjen ofte Ghysseren is.

Van de
Chineesche
Penen ofte
pinceels / als
oock inkt
hebbe te met
myt upt oock
Indien ge
bracht / als
oor pampier
tweelcke
t'ijfste is /
dat ick opt
op geenighe
placien ter
werelt ghe
sien hebbe
maekt van
albertep co
leuren / ende
is in hande
ten so sacht
als zijde / dat
sijn beynen
wel weret is
alle tweecke
ijcken menschen
mach by de
hoogh ghe
leerden ende
lygt ber
maerde de
ge Doctor
Paludan us
got Enchuy
sen.

Eerst in haer Lant quamen/ende alsoo van alle d'ander gheschiedensissen meer: Maer
 om die/wille dat hare figueren ende characteren soo sufficient niet en waren/ als onse
 gheschiften ende letteren/ soo en condense oock juyt in de woorden so perfectelicken
 niet ober een comen/van alleenlycken in de substantie der concepten ofte meyningen:
 maer om die/wille datse oock in gebuyck hadden/ Oratien, Harenghen, ende veelderley
 ghesanghen (die van de Orateurs/ oude Rethoricien/ ende haerlieder Poeten ghe-
 maecht ende geromponeert waren) te refereren ende ynt het hooft te verbaalen t'wel-
 ke onmoghelyck was dooz de boozepde Hieroglyphicas ende characteren te moghen lee-
 ren/so is te weten, dat de Mexicanen groote curi us heyt hadden/ om haerlieder kin-
 deren de boozepde Oratien ende ghebichten van buyten ende ynt de memooye te doen
 onthouden/waer toe sy oock Scholen hadden / ghelyck als Collegien ofte Seminarien,
 alwaer de Jonghers dese ende veel andere dinghen/van d' Ouders onderwesen wier-
 den/de welke / dooz d' onderhoudinghe / soo volcomelicken geconferbeert/ ofte in de
 memooye bewaert wierden/ghelyck als oft er Schuytueren afgheweest waer. Name-
 lijcken/so deden de booznaemste Natien/dat de kinderen haer begaben/om Rethorice-
 kers te worden/ende t' amyt van Orateur te ghebuycken ende datse t' selve van woort
 tot woort aenamen: Ende als de Spaghaerden quamen / ende haer met onsen let-
 teren leerden lesen ende schryven / soo wierden daer noch veel van dese / dooz de selve
 Indianen gheschreven / soo ghelyck als van treffelycke Mannen ghetuyghet wort/die
 ghelesen te hebben. Dit wort daerom gheseyt/om die/wille, dat soo wile / in de Mexi-
 canische Historie/eenighe langhe ende welprykende Redenen ofte Oratien comt te le-
 sen/souden veel lichtelicken ghelooben / dat de selve dooz de Spaghaerden gheinden-
 teert/ende in rechter waarheyt / niet van de Indianen ghereferert waren: Maer
 de waarheyt verstaen hebbende/en sal niet connen naelaten / t' selve so danighen ghe-
 loof te gheben/als de reden van hare Historien met bynght. hebben van ghelycken
 de selve Redenen/met figueren ende characteren, op haer maniere/gheschreven: Ende
 ick hebbe (om my hiet in te voldoen) selfs ghesien de Ghebeden van t' Pater-Noster,
 Ave Maria, t' Symbolum, ofte t' Ghelooft/ende de generale Biechte/ op de boozepde ma-
 niere der Indianen/waer van hem ym mant/soo hy't quamen te sien / met recht soude
 moghen verwonderen: Want om te bedieden/de woorden van ick sondaer doe mijn
 beydenisse/schilderense een Indiaen/die booz een Religieus op de knipenlept / ghelyck
 als den ghenen/die hem Biecht/ende tersont booz dat/van tot God Almachtich/siel-
 lense dyle aensichten ofte hoofden/met hare Croone op/in maniere van de Oypbuldic-
 heyt: Ende van tot de glozyse Maghet Maria/makense een Iess-Byoutmen aen-
 sicht / met het halve Ihs / ende een kindeken: Ende van S. Pieter ende S. Pau-
 wels t'wee gecroonde hoofden/met de seutelen ende een zwaert/op welcke maniere
 sy de gheheele Biechte met Beelden afghemaelt hebben / ende soo waer dat de figu-
 ren ghebeken/daer stellense characteren, soo ghelyck als waer in dat men ghesondiche
 heeft etc. waer ynt men de subtylheydt ende t' vernuyst van dese Indianen verstaen
 mach/want dese maniere van onse Ghebeden ende Artijckelen des Gheloofts / aldus
 te schryven/en is haer van gheensghe Spaghaerden onderwesen gheweest / noch sy
 en condan daer oock niet met te recht comen, maer maectken / van t' ghene men haer
 leerde / seer bysonder bediedinghe. Ick hebbe op de selve maniere van figueren ende
 characteren in Peru, de Biechte geschreven gesien / van alle de zonden die een Indiaen
 in de memooye hadde/om te Biechten/hebbende elck een van de thien Gheboden / op
 een sekerere maniere afghcontersept/met sekerere teyckens daer by/ghelyck als cijfferen/
 t'welcke de zonden waren/die hy teghens sulcken ghebovt ghebaen hadde. Ick en
 twyffel niet / sooment veel (van onse bedieden Spaghaerden) te last leyde / een me-
 mooye van

myfe van die ghelijcke din ghen (door de wijs van conterseptfels ende tepckenien) te maerken/datser in een Jaer / Jae noch in thien/ gheen uytcomfte van fouden weten te gheuen.

Het 8. Capittel. Van de gheheugheniffen ende Rekeninghe, die d'Indianen van Peru ghebruyckten.

DIndianen van Peru, en hadden (voor der Spagnael- den comste) gantsch geen soorte van gheschryft/ noch van letteren/ noch van characteren, cijfferen ofte figuerkens/ soo ghelijck als die van China ende die van Mexico, ebenwel soo en onderstelden se daerom de gedachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min/ noch en hadden oock in alle hare dinghen van Bede/ Doellogh/ ende Regeeringhe/ niet minder rekeninghe/ want waren in de transporteringe/ ofte oerdrachte/ van d' eene tot d' andere/ seer neersticij/ ende inderden oock van de Jonghers/ ghelijck als een gewiget ende heplich dinc aenghenomen ende onthouden / t' ghene haer van d' Oubers gerescreet wiert / t' welke se oock alsoo/ met de selve sozzh vuldicheyt / van ghelijcken aen hare naecomelingheit onderwesen. Nu behaluen dese neersticheyt/ soo volbeden se noch eens deels t' gebreck van t' gheschryft ende letteren/ met afbeeldinghe / soo ghelijck als die van Mexico, (hoe wel dat dese van Peru seer grof ende plomp ghebaen waren) ende eens deels / als oock t' meeste met Quipos: Dese Quipos, sijn eenighe Memozialen ofte Registeren van snoeren ghemaeckt / zynde met differente knoopen ende vermen/waer mede se verscheyden dinghen bebeden. Het is een onghelooftich dinc / wat dat se met dese indente veel verbaet ende ontzouden hebben / want alle het ghene dat ons de Boecken verhalen inogen/ van Historien/ Watten/ Ceremonien/ ende vertellinghe van handelinghen/ woer al te samen soo volcomelicken by de Quipos voldaen / dat het een wonder is. Daer waren tot onderhoudinghe van dese Quipos, gedeputeerde Officianten/ be welke noch hedensdaeghs ghehoent worden/ Quipo camayo, die ghehouden waren/ van een peder dinc bescheyt te gheuen / soo ghelijck als alhier by ons de Notarisen/ ende men moest se/ van ghelijcken oock alsoo/ volcomen ghehoof gheuen/ want daer waren/ van verscheyden mateten / als van Doellogh/ Regeeringhe/ Tributpen/ Ceremonien/ ende van landen/ verscheyden Quipos ofte snoeren/ ende in elke t' samenbindsel van soo veel knoopen/ knoophens/ ende gheskrickte draepkens / eenighe roode/ andere groene/ elycke blauwe/ som nigge witte/ eynlycke soo veel verscheydenheyt/ ghelijck als wpliden niet wiet/ t' wintich letteren (op verscheyden manieren by een versamen) soo veelderlep/ ende oneynlycke vocabulen voozbringhen : Alsoo verclaerden dese van ghelijcken oock/ met hare knoopen ende colouren / ontalliche veel bededinghen van dingen. Dit selve is in sulcker boeghen/ dat het noch wel hedensdaeghs in Peru gheschiet/ ten epnden van twee ende drie Jaeren/ als men eenigen Correcteur ofte Richter deputeert ofte afstelt/ dat d' Indianen als dan uyt comen met hare clepne ende sekere Rekeninghen/ epsschende/ van dat se hem in sulcken Doy / ses epveren ghescheyden hebben/ onder die te betalen/ ende in sulcken hups/ een Woen / ende aldaer twee boeders ruyp ofte gras vooz sijn Deert/ ende dat hyder maer soo veel Tomijnen op betaelt heeft/ blybende noch so veel schuldic/ tot alle t' weicke se de Attestatie doen/ int beslyt van de Rekeninghe / met menichte van knoopen ende bindfels van Coordekens/ t' selve oberleberende vooz ghewisse getuyghen ende een seker gheschryft. Ick hebbe een t' samenbindsel van dusdanighe snoeren ghesien / daer een Indiaeniche

Wouwe/een generale Biechte van alle haer leven aengetepent hadde/ende Biechte haer oock daer met / gheleyck als of ick het soude moghen doen met eenen gheschreyden Bief/ ofte memoie. Ende als ick haer noch vzaegghde nae sommige dyaden of: e sroerkens die my een wepnich different schein te wesen / soo versont ick / dat het sekerer circumstantien ofte omstandigheden waren / ende die de zonden berepichten om volcomelijcken ghebiecht te wesen. Behalven dese Quipos ban garen/ (soo hebbenfe noch andere ban steenkens/ met de welcke sp' eenemaal comen te leeren/ de wooyden diese in de memoie onthouden willen/ende is een dinc om sien / hoe dat de oude ende bedaerde lieden/ met een rinch van steenkens ghemaect/ het Pater-Noster zyn leeren/ de/ende met een ander/ het Ave Maria, ofte t' Ghelooft/ ende hoe datse weten welcke de steen is/ van dat hy ontfanghen is van den h. Geest/ende/ welcke/ van dat hy gheleden heeft onder Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat te sien emenderen / soo waa neer datse ghemist hebben / ende alle de verbeteringhe bestat alleenlijck in haer steenen wel te besien. Wat mijns belangghende is / soo waer my een ban soodanighe ringhen gheneucht om te doen vergheten/ al wat ick opt ban buyten gheleert hebbe. Van dese en plachtender/ tot de selve effect/ niet wepnich op de kerckhoven te wesen. Nu / soo sijn noch een ander soorte van Quipos te sien / diese met de Gzanen van t' Mays gebruycken/ welke een gochelerij schijnt te wesen / want om in een seer verwarde rekeninghe daer een goet Reken- Meester met Hampter ende Inck ghe-norck aen te doen soude hebben te sien/ hoe veel dat een pder/ van soo veel/ contributie tomt/ treckende soo veel by/ met ander dupsent verdelinghen / soo sullen dese Indianen hare Gzanen nemen/ende legghen een hier/ dyle daer/ acht ick en weet waer/ nemen een Gzaen van hier wech/ende legghent op een ander / ende wisselender dyle van daer/ sullen in effect met hare rekeninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/ datter niet een hap/aen ghebruycken sal / ende splieden weten haer oock betet in recht/ ende in rekeninghe te stellen/ van dat een pder moet betalen/ of hebben/ van wy haer met Den ende Inck souden comen te wooyen schryven ende te recht helpen. Soo dit dan geen vernuft en is/ende soo dese lieden dan noch Beesten zyn/ mach van pennant/ die t' belieft/ gheoordeelt wooyden/ t' ghene dat ick daer van sekerlijck oordeele/ is / datse int ghene daerse hen toe begheben ende in bedeyen zyn/ ons herde te boben gaen.

Het 9. Capittel. Wat maniere ofte forme dat d' Indianen in hare gheschriften hadden.

Et en sal niet quaet wesen/ te boegghen by't ghene wy van de gheschriften der Indianen aenghemerckt hebben / hoe dat haer gebruyck niet en was met achter-een-volghende regelen te schryven/ maer van boben nederwaerts/ ofte int rondt. De Latijnen ende Griecken hebben geschreyben van de sincker nae de rechter zyde toe / t' welke de meeste ende gem: priste usantie is/ dte van ons ghebruyck woit. De Hebrejen beginnen/ int contrarie / van de rechter hant af / ende schryben nae de sincker zyde toe/ in sulcker boegghen dat hare Boecken het beginsel hebben/ daer d' onse volepiden. De Chinen en schryben noch ghelijck Griecken/ noch ghelijck Hebrejen/ maer van boben nederwaerts: Want de wyle dat het gheen letteren/ maer gheheele wooyden zyn/ ende dat elcke figure ofte character een dinc op syn selben bedeyende is / soo en ist haer niet noodich die aen den anderen te sluyten/ ende verholghens te boegghen / ende moghen wel van boben neer schryben. Die van Mexico en schreyben oock/ om de selve reden/ in

den) in gheen regghelen van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert van de Chinen / schryuende van anderen af / opwaerts aen / op welke maniere sy de rekeninghe der da-
ghen hielden / als oock van alle t'ander datse aentprikenden : Doch soo wameer datse
in hare Kaden ofte T'epkens schreuen / soo begonuense van te indruyghen af / daer de
Son gheschildert stont / ende clommen alsoo van daer af (te weten in de Jaren daer se
in waren) tot nae den rinkel ofte circkel van't Raet toe. In somma / dar men is bin-
dende / alle de hier verseyden hebde in geschryfte / te wete / neeninge schryft e van de rech-
ter af / nae de slincker hant toe / andere van de slincker nae de rechter / eilijcke van boven
nederwaerts / ende somnige van onderen opwaerts. Soodanich is dan de verseyde
denheyt van't beruust der Menschen.

Het 10. Capittel. Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

D nu te volepnden / t'ghene dat die schryuen beroe-
rende is / soo soude yemant met recht moghen twijffelen / hoe datse van
alle hare rijcken (die so groot waren) kennisse conden hebben / ende wat
maniere van afveeringhe dat de Coningen van Mexico ende Peru ga-
ben / in de saken die haer ten Hobe boozguamen ende besegghenden / de-
wijle datse gheen letteren ofte schryften en hadden / noch gheen Brieuen en schreuen.
Desen twijff. l. mach werch genomen worden / met te weten / dat men haer met woo-
den / ende boozschilberijge ofte memojalen / seer hzedelijcken beschept gaf / van alle t'ge-
ne datter boozguam / tot welcker efferte daer lieden waren van uptnemende radich-
heyt / die booz loopende Boden blenden / om te gaen ende comen / wordende van jonck
af / tot loopen gheoeffent ende opgeboet / ende sochten altoos datse mochten seer jonck
gheoeffent wesen / in sulcker boegen / datse een groote hooghte mochten opclommen /
sonder moede te werden. Ende hierom wast datse in Mexico vyfsten gaten / aen d'eer-
ste / dyte / hier / die dien langhen ofte hooghen sleggher / van de trappen seer Tempels / op-
clommen / ghelijck als int teghentwoordighe Boeck gheseyt is. Ende in Culco / so
clommen d'Vozlingen / in de solemme Feeste van't Capacrayme / elck een om strijt / den
Bergh van Ianaacauri op / ende d'oeffeninghe van te loopen / is ghemepelijcken onder
d'Indianen seer in ghebruyck gheweest / ghelijck als het oock noch is / soo wanner
dat het een sake van inportantien was / soo brachten de Heeren van Mexico de sake
(daer men haer van onderrechten wilde) boozgheschildert ofte upt ghebeelt / so gelijck
alste deden ten tijden datse d'eerste Spaensche Schepen int ghesicht cregghen / ende so
wannere datse quamen om Toponchan in te nemen. In Peru was / onder de loopende
Boden / een bzeemde curieusheyt / want den Inga hadde ober alle syn rijcken / Posten
ofte Boden gheselt / die se daer Chafquis noemden / van de welke op sijn plaets ghe-
sept sat worden.

Het 11. Capittel. Van de Regeringhe ende Coninghen die se
ghehadt hebben.

Het is een dinck dat seker ende onderbonden is / dat int
ghene daer de Barbaren aldermeest hare Barbarisshedyt in toonen / is in de
Regeringhe ende maniere van te ghebiuden / want hoe dat de Menschen
de redelijckheyt naest zyn / hoe datse Menschelijcker ende goedertierender
zyn / ende de regeeringhe minder hooberdijge heeft : Ende de ghene die Coningen en-
de Heeren zyn / houden haer sechter / ende boeghen hen oock beter met haer Vassalen
ofte Onderlaten haer kennende / in de natuere / ghelijck / ende booz nedertijgher / om te
hebben minder obligatie van nae t' gemepne welbaert te sien. Maer onder de Barba-
ren is

ren is het gantsch int contrarie/want hare Regeeringhe is Tyrannisch / ende tracteerende hare onderdanen/gheleijck als Westen-willende oock/ dat men haer handelen en de houden sal/als Goden. Hierom ist/dat veel Natien ende Volckeren van Indien/ghen Coninghen noch absolute Heeren liden wilsen / van leben in byde ende onbedwonghen Gemeynten/kiesende alleenlijck boozsckere saken/namelijcken in tijden van Ooylogh/Woosinnamen ende Dozken / den welcken sy/soo langhe als de selve administratie duert/onderdantelijc zijn/keerende daer nae weder tot haer oude ende eerste officie ofte bypheyt: Op deser boeghen wort het meestendeel van dese nieuwe Werelt gheregeert/te weten/van daer gheen geso:deerde Coninckrijcken/noch geoydmeerde Republichen ofte Gemeynten/noch eeuwighe ende bek:nde Dozken ofte Coningen en zijn/hoe wel dat men daer/niet tegenstaende/wel eenighe Heeren ende booznaemende Ridders / op welke maniere het int gheheele Lant van Chile toegact/ alwaer d' Araucanen,die van Tucapel ende andere / soo veel Jaren de Spagnaaerden teghens ghestaen hebbe. Alsoo was oock van gelijcken t'gezele Lant van't nieuwe Coninckrijck van Granaden,ende dat van Guatimala,ende d' Eplanden gantsch Florida,Brassilien, Luçon,(ofte de Phillippijnen)ende andere groote ende geweldighe Lantschappen/upt'ghesondert dat in deel van de selve / de Warbarsteheyt noch veel grooter ofte meerder is/want en hebben nauwelijcks eenighe kennisse van Overhoofse/maer gebieden ende regeeren al te samen int ghemeyn/waerom het daer oock al te mael anders niet en is/noch toe gaet/dan soo gelijck alst haer int hooft comt / met overlaet/cracht ende gewelt/onbedelijckheyt ende onghescheijcktheyt ende soo wie dat van't meeste vermogen is/is den ghenen die d'overhant ende t'ghebiedt heeft. In Oost-Indien heeft men wijdestreckende ende seer ghesondeerde Coninckrijcken/gheleijck als daer is/ dat van Sian,ban Binnaguar,ende andere/de welke een hondert d'uynt Alaan ofte twee te veit comen byenghen / alsoe willen. Ende noch so gaet boven al/de groote ende de macht van't Rijke van China, welker Coninghen(nae dat se verhalen) over de twee d'uyntent Jaren regerneert hebben/ende dat /door hare goede regeeringhe. In West-Indien soo heeft men alleenlijcken maer twee gesondeerde Coninck ofte Rieper-Rijcken ontdeckt/welcke is dat van de Mexicanen in nieu Spagnen,ende dat van d'Ingas in Peru,ende ick en soude niet lichtelijcken connen segghen/welcke van dese twee/dat het ghewelouchste Rijke gheweest is/want in Christusien ofte Gebouwen/ ende groot'shepdt van Hoff/ soo glinck Motequma die van Peru te boven. In Thresofen ofte Schatten/Rijckdom/ende groote van Provincien/soo ginghen d'Ingas die van Mexico te boven/ende in Antiquiteyt ofte Oudtheyt/soo was oock het Rijke van d'Ingas onder / ebenwel niets te veel. In septen van Wapenen ende Dictojnen/dunct mp/datse byde gelijcke deel ghehadt hebben. Een dinc is altoos seker/dat dese twee Rijken alle d' andere Heerlijckheden der Indianen(die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn)in goeder geschicktheyt ende Politie grootelijc te boven gingen/als oock in de mogentheyt/richdommen/en noch veel meer in supersitten ende diensten van hare Goden: Ende hoe wel datse bejde in deel dinghen over een q:amen / soo waerense nochtans in een dinc seer verscheyden / want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijke/door brekesinghe/gheleijck alst Roomsche Rijke: Ende onder die van Peru soo was dooz Offens ende naeste bloet / gheleijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende Franckrijck. Van dese twee Regeeringen(gheleijck als van't alderbooznaemste ende bekantste der Indianen)sal getraceert worden / tghene dat tot onse propoost goet dancen sal / achterlatende veel clepne ende moeploose dinghen die niet te bedieden hebben.

Van't Ooylogh ende byzome dade van dese Araucanen, mach men lese int tractaet van Don Alonso de Atzila, gheleijck als op een ander geannoteert is.

Het 12. Capittel. Van de Regeeringhe der Coninghen *Ingas* van Peru.

So wanneer dat den Inga (die in Peru Regneerde) doot was/te volghde hem syn wetijlike Soon/mt kirke nae ende hielden booz soodanighen/ken ghenen die ghi bozen was/van de principaelste vrouwe des Inga, die sy Coya noemden/ de welke was zebert de tijt van eenen Inga, Iupangny ghenaeint / as haer eyghen Suster / wans de Coninghen hielden booz een groots heyt/ met haer Susters te treuuen: Ende al wast schoon/datse ander Vrouwen ofte Wifpitten hadden/so was noch eens de successie van't Coninkrijck op de Soon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Coninc eenigen wetelijcken Broeder hadde/so succedeerde den Broeder booz den Soon/ ende nae den seluen/den heef van desen/te weten/syn Broeders ende eersten Coninc Soon. De selue maniere van successie onderhielden van ghelijcken/ de Curacas ende Heeren/in de goederen ende Kintjen. Daer wierden/ met den overledenen/ onreynlijcken veel Ceremonien ende oberdabighe exequien ofte uytvaerden/ op haer mantelre/ bedjeben/ onderhielden een groots heyt/ die booz waer oock groot is/ te weten/ dat geentgen Coninc/ die van nius de Regeeringe aenbinc/ geentgen Coninc/ erfde/ maer moest syn eygen huys opstellen/ ende Gout en Silber/ in alle t'ander/ weer van nius aen vergaderen/ sonder reys aen dat van den overledenen te raken/ welke alsof al te samen gedebiteert ofte toegheeygent wiert/ booz syn Beedt/ huys ofte Guaca/ als oock booz de costen ende renten van syn huys/ hesein/ die sy naeliet/ de welke hem/ met haer naecomelingen/ al te samen eeuwighen berontledichden/ in de sacrificien/ Ceremonien ende dienften des overleden Coninc/ want hielden hem te restont nae syn doot/ booz eenen Godt/ ende hadden syn sacrificien/ gehouwen Beelden/ ende alle t'ander meer. Booz dese onderhoudinghe wast / dat den Schadt/ die men in Peru hadde/ onepndtlijck was/ om dat altoos eick een van d'Ingas/ sochte / syn huys ende schat boben dat van syn Booz/aten/te doen upmunten ende te verbeteren. Nu/ het teycken daerse de Possessie/ ofte t'besit van't Coninkrijck/ met aernamen/ was eenen rooden wollen quast/ die in synicheyt de zijde te boben ginc/ den welcken hem quam te hanghen recht te midbeweghen van't booz/hoofst/ ende en mocht oock van niemant anders gedraghen worden/ als alleen van den Inga, want was ghelijck als een Coninc/ Croon ofte Diadema/ Doch aen de zijde van't ho oft / te weten / by't Oer hanghende/ mocht men den quast wel draghen/ ghelijck alsse oock van andere Heeren ghedraghen wierden/ maer op't midden van't booz/hoofst/ was alleen booz den Inga, als gheleyt is. Soo haest als sy nu de quast ontsinck/ soo wozender een seer solemme Feeste / ende een groote menichte van sacrificien ghedaen / met een groote quantiteyt van Goud ende Silbere Daten/ ende veel clepne Schaepkens van t selue gemaect/ als oock een groote somme van groote ende clepne lakenen/ van't Cumbi ghemaect / die seer net ghewyscht waren. Item/ veel ende alder ley Zeeschelpen/ ende veel costelijcke Pluymen/ met dupsent Schapen/ de welc van bereschepden coloure moesten wesen/ van alle t'welcke men sacrificie dede: Ende den Opper-Priester nam een kint/ van de ses tot de acht Jaen oudt/ in de handen/ segghende ghelijckelijck met alle d'ander Ministeren) tot het ghehouwen Beelt/ van den Viracocha: Heere/ die presenteren ofte offeren wy

wop dat ghy ons in ruste hout/ende ons in onse Dozlogen wilt helpen/ ende dat ghy onsen Heere den Inga in sijn grootheyt ende staet wilt onderhouden/ ende dat hy altoos mach doozspoedich wesen / ende dat ghy hem oock wilt gheben / beel wetenshapps ofte verstande / om ons te regeeren. Wp dese Ceremonie ofte Huilunghe / soo wonden haer / die van t gantsche Rijkke ober / als oock van weghen alle de Guacas ende Hephlichdommen / die se hadden : Ende d'eerbiedinghe die dese lieben haren Ingas aen deden / als oock d' affectie diese tot hem hadden / was sonder twijffel seer groot / sonder datter opt behonden is / datter pemant van den haren eenighe beraderij tegens hen gepleecht heeft / want en procedeerden in haerder Kegeeringhe / niet alleenlyck met grooter macht / maer oock met veel gherachticheyt ende Justitie / sonder in gheenderley maniere toe te laten / datter pemant on recht of te coyt gedaen wiert. Den Inga selde sijn Souberneurs ober berishepden Provincien / zijnde eenighe als Superintendenten, ende sonder pemant anders t' erkennen als hem alleen : Andere van wat minder machts / ende eenighe int bysonder / met een byemde geordineert geregelt heyt / in sulcker boegen / datser haer niet eens en dozfen byncken dyncken / sa noch int minste een koop / aer van t Mays haerder ghebueren ontinnen. Dese Ingas hadde oock dooz een groot sheyde ende opinie / dat men d' Indianen altyts behoorde geocrupeert ende int werck te houden / waer van men noch seden / daeghs sien mach / de straten / ende weghen diese met eenen onepntlijcken arbejdt ghemaect hebben / t'welcke men seyt gheueest is / om d' Indianen te deffenen / ende om dat se niet ledich souden wesen. Soo wanneer datse op een nieu / eenighe Provincie oberwonen / soo was t'erstont haer adijts / de principaelste der Angebozen nae een ander Provincie te verboeren / ofte nae haer Hoff te transporteren / ende dese woerde / heden / daeghs in Peru, Mitimas ghenaemt / stellende in de plaetse van de selue / upt die van haer Patie van Cusco, nameelijcken van de Dozlingen / welke waren / ghelijck als Ridder van ouden Hupsse ofte Gheslachte. De castijdinghe die men dooz de mis bynucken dede / was seer straf / ende alsoo accorderen alle de ghene die hier pet van hebben comen te weten / datter gheen beter noch gheradender Kegeeringhe dooz d' Indianen mach wesen.

Het 13. Capittel. Van de verdeelinghe die d'Ingas deden met hare Vassalen ofte Onderdanen.

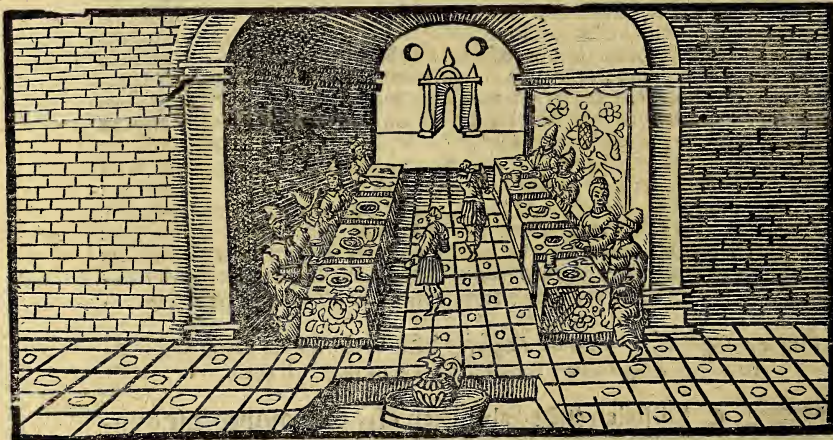
Vberhalende het ghene gesept is / wat byeeder ende in bysonder soo is te weten / dat de verdeelinghen die d'Ingas van haer Vassalen ofte Onderdanen deden / was soo bysonderlijck / datse die al te samen seer lichtelijcken konden regeeren / al hoe wel dat het een Rijkke was van duysent mijlen in de streckinghe : Want soo haest alsse eenighe Provincien oberwonen / so maectten ende boeghden se d' Indianen t'erstont tot Republiken ende Ghemeenten / tellende de selue by Rotten / ende stellende ober elke / elken Indianen / eenen die daer t' ghebet ende sozgh dooz hadde / ende ober elke honbert een ander / ende ober elke duysent een ander / ende ober elke elken duysent een ander / ende desen noemden se Hano, t'welcke een principael ampt was / ende ober alle de doozsepe wasser in elke Provincie een Souberneur / upt het Gheslachte van d'Ingas, den welcken sy al te samen onderdanich waren / hent een weder opt breedste rekeninghe ghebende van al datter gheschiet was / te weten / van de ghene die daer ghebozen ende ghestorven waren / als oock van t' Wee ende d' Wkere.

d'Ackeren/ ofte de bou ende zaep-landen. Dese Goubernetars quamen alle Jaeren uyt Cusco, (alwaer t Hof was) ende keerden daer weder nae toe/ teghens den tyt dat men de groote feestte van t Rayme soude houden/ byngende alsdan alle den Inbuyt van t Kijcke met hen ten Hobe/ want en mochten daer oock ander sijn niet in comen. Gheheele Kijcke was verdeelt in vier quartieren / die ghenamnt wierden Tahuantinsuyo, t welke waren Chinchafuyo, Collafuyo, Andefuyo, Condesuyo, ende dat/ consoyde de vier wegghen die van Cusco uytquamen/ alwaer men t Hof ende de generale vergaderinghe hielt. Dese wegghen/ als oock de Probintien die daer met ober comen/ strecken nae de vier heecken ofte zjden der Werelt/ te weten/ Collafuyo nae t Suyden/ Chinchafuyo nae t Noorden / Condesuyo nae t Westen/ ende Andefuyo nae t Oosten. In alle hare Republicken ofte Gemepiten/ haddense twee soorten ofte krotten van volcke / welke waren van Hananlayo ende Vrinlaya, dat is soo veel gheseyt/ als die van hoben/ ende die van beneden. So wanneer datter yet geboden/ ofte boozden Inga ghebrocht soude werden/ soo was het al te boozen berclaert/ hoe veel dat elcke Probintie/ Republick ende krot/ daer van te deel quam/ t welke niet en was met ghehele ghebeelte/ maer een peder na advenant / nae de qualiteyt ende themogghen van elck landt / in sulcker boeghen datse wel wisten (om de somme van hondert duysent Hanegen (ofte Schepelen Mays op te byenghen / verbi gratia.) dat sulck een Probintie het chiende deel/ daer van stont te gheben/ ende sulck een/ het sevende deel/ ende sulck een/ t vyfde paert/ etc. ende van gheheleken t selve onder de Republicken, Kotten ende Aillos, ofte gheslachten. Dooz t Recht ende de Rekeninghe van alles / soo warenber die Quipocamayos, t welke d' Officieren van de Reken-camer waren / die met hare vanden ende knooppen/ sonder eens te saelgeren/ wisten te segghen/ tot een Woen ende boeter houts toe/ wat datter gegeven was/ ende by de Registers der selve/ soo wistense onder d' Indianen/ in een oogenblick te reekenen wat dat een peder te deel quam.

Het 14. Capittel. Van de Edificien ofte Gebouwen ende Ordonnantie, die d' Inga in hare Fabrijcken ofte Timmeringhen hadden.

De Edificien ende Fabrijcken ofte Gebouwen/ die d' Ingas ghenaeckt hebben/ soo in Sterckten/ Tempelen, Wegghen/ Delt ofte Landthuyen/ ende andere/ zjn seer veel/ ende van oberdabigghen arbeyt gheweest/ gheelijck als het huydighen daeghs ghesien mach worden/ ende de verballen stucken/ ende overblyffels/ soo in Cusco als in Tiaguanaco, in Tambo, ende op ander plaetsen/ alwaer men steenen bindt van uytnemende groote/ so dat men niet en can ghebencken/ hoe datse ghehouwen/ ghebrocht ende ghesfelt comen wesen/ ter plaetsen daer se staen. Dooz alle dese Gebouwen ende Sterckten/ bleden Inga in Cusco, ende op verscheyden plaetsen van sijn Kijcke/ dede maken/ so quam daer een groot ghetal van Doek uyt alle Probintien / want maechten byzemde ofte wonderlijcke Gebouwen/ en ghebruykten gheen hermenginghe van materie ende walck/ noch en hadden oec geen pfer noch stael/ om de Steenen te houwen ende te bearbeyden/ noch eenige Instrumente ofte gereetschap om die te byenge/ en zjn nochtans so net en perfect gewoest/ dat men op veel plaetsen d' asschepts niet onder scheyden en can/ daer se en den ander geboegt zjn/ zjnde veel van de selve steenen so groot als geseyt is/ so dat het een ongelooftijc dinc soude wesen/ so ment niet en saeg. Ic hebber in Tiaguanaco een gemete van 38. boeten lanc/ ende 18. boeten breet/ hebbende de dicte van ontrent ses boeten. In de mueren van de Forteresse ofte t Slot van Cusco, de

welcke met handen gheschapelt/ ofte op den anderen gelept zijn/ heeft men veel steenen die noch veel grooter zijn. Ende t'ghene dat meer is te verwonderen/ is / dat alhoewel dat dese steenen/ van de booschzehen Maeren/ met gheen slegel ofte Winckelhaeck ghehouwen/ ende onder den anderen/ (te weten / in de grootte ende ghedaente) seer ongelyck zijn/ soo sluyten ende voegghen de naeden/ ofte sचेptsels/ nochtans soo wel op den andere n/ sonder eenighe vermenginghe van materie ofte kalk / dat het een ongelooflyck dinc seggint te wesen. Alle dit selve wiert gedaen met veel volck/ ende met groote lichtsaemheyt int arbeypden/ want om den eenen steen met den anderen te voegghen/ (nae datse wel ende juist te samen sluyten) soo heeft het nootwendich moeten wesen / de selve dinc wilts te beproeben / dewijle dat de meesten deel van

den niet ghelyck noch effen hol uyt en comen. De menichte d'eder van Volck moeste comen/ om aen de steenen ende Ghebouwen te arbeypden/ wierden van den Inga saerlijcx uytghesondert ende aengheteykent / doende d' Indianen onder haer de verbeeltinghe/ ghelyck als van alle d'ander dingen/ sonder datter hem pernant tegens seide/ ofte tselve qualijck aenam. Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren / soo stonden sy nochtans ghelyck ende onprofftelijcken verbeelt / zijnde eppentlijcke ghelyck als Mefiten / (dat zijn der Mahomettischer Kercken) ofte Barbarischer Ghebouwen. Centghe verweerde steenen Bogen en wisten sy in haer Ghebouwen niet te maken/ noch en hebben dock de wetenschap der vermenginghe van kalk ofte siment noyt vercreghen. Soo wanneer datse in de stibier van Xauxa, quamen te sien/ d' opzichtighe van de houtte Bogenen ofte steunsels/ daer men de steenen Wugghe op overwelven soude/ ende hoe dat men se daer nae (de Wugghe ghemaect zijnde) weder werck dede/ begonden sy te blieden ende werck te loopen / meynende dat het gheheele werck van de Wugghe (die van gehouwen steen is) ter neder soude stoyten: Maer so wanneer datse saggen/ dat de selve geheel ende bast bleef staen / ende datter de Spagniaerden oede.

den ober ginghen/soo seyde den Cacique ofte Heere/ tot sijn mede-gezellen: 't is recht ende reden dat wy dese dienen / want schijnen boozwaer wel kinderen van de Son te wesen. De Buggen die sy ghebruycken / waren van een soort van strop/ ofte gebruyde Biesen/ de welcke met stercke touwen ofte liabels aen de Oeveren van den water-cant vast ghebonden ende ghehecht waren/ wanten maecten geen Buggen van steen ofte hout. 't geene dat men heben/ daerhs heeft/ in de doozwateringhe ofte uytloosinghe van't groote Lack ofte Mery van Chicuito in Collao, is een dinc om te verwonderen / want den selben arm ofte dooztocht is uyt der maten diez/ sonder datter eenich sijnent ofte materie plaats houden mach / ende is soo bheet/ dat het niet moghelijk is/ t' selve niet eenich overtweffel ofte steenen Boghe te mogen overrepen/ waerom het gaansch onmoghelijk was/ daer enige steenen ofte houten Bugge ober te comen maken / des niet teghenslaende soo heeft het vernuft ende t'abelheyt der Indianen comen vinden / hoe datter een seer vaste ende s'ekere Bugge ober ghemacht mocht werden / ende dat / alleenlyck van strop / twelcke een sabel schijnt te wesen/ ende is doch eventwel waerachtich / want maecten / ghelyck als op een ander gesept is/ van een sekere soort van Biesen / (die't Lark boozbruynght/ van haer Totoragheeten) eenighe Bondels / ghelyck als ghebonden mutsaerden/ ofte schooben: ende om dieswille dat het selve eenlichte materie is / soo en gaet het niet te groent/ alwaer sy alsdan veel Biesen op stropden/ zijnde de boozsyde Ballen ofte Bondels/ seer wel/ aen weerszijden van de Ribler / vast ghebonden / waer mede men daer (soo wel met gheladen beesten/ als de lieden) t'zinnen wille mach ober passeren. Als ick dese Bugge bywghen ober passerde / soo was ick my verwonderen de / van de conste ende inventie der Indianen / om dat sy met een soolichteeruyghen dinc/ better ende sekerder Buggen maecten/ als de Bugge van de Barcan is/ daer men van Swilien naar Triana ober gaet. Ick hebbe oock de leughde van de selve Buggen ghemeten/ ende was / soo't my wel ghedenck/ van bye hondert ende soo veel doeten. De drepen van de selve dooztocht/ ofte uytloosinghe / seyt men ongrondelijck te wesen/ ende schijnt dat het water / boven oyt/ niet eens en verroert/ doch segghen dat het van onder eenen seer ghewelighen looy ofte stroom heeft. Dit is nu ghevoert / soo veel als d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15. Capittel. Van de goederen des *Ingas*, ende van d'Ordinancie der Tributyen ofte Imposten dien hy over d'indianen ghestelt heeft.

DEn Rijckdom van d'*Ingas* was onnoembaer ofte sonder comparatie/ want alhoe wel datter genighen Coninck en was/ die yet van de goederen ende schatten van sijn boozsaet quam te erben/ soo hadden sy nochtans eventwel alle den Rijckdom ofte s'hat van hare Rijckent/ haren wille/ de welcke van gout/ silver/ als oock van ghewoet ofte lakenen ende Bee / seer oberbloedich ende abombant waren. Ende den aldergroofter Rijckdom van allen/ was/ die ontelbare menichte van Onderdanen/ die altoos verontledicht en bereyt waren/ int ghene daer t' haren Coninck gheliefde. Nu/ so werden hen uyt elcke Probinctie ghebruycht / t'geene datter uytgelesen was/ te weten/ de Chichas, (een Natie alsoo ghenaemt) dienden hen met welckent ende costelijck hout. De Lucanas, met cloecke gaenders/ om haer Rosbaer ofte Setel te draghen. De Chumbibilas, met danssers / ende alsoo voortz in alle t'ander meer/ daer ickke Probinctie was bysonder ende uytman: ende van hadde / ende dit noch behalven de gemeyne nuddelen ofte Imposten die sy al te samen contribuerden. De gout ende Silber

Inghen (daer men in Peru een wonderlijcke overvloet van heeft) wierden berept ofte
 ghegraven Indiana / die hier toe wptghefondert waren/ de welcke van den Inga, in
 alle het gheene dat sy booz hare costen ende nootdruften van doen hadden / versoght
 wierden waer mede men int selve sijcke soo grooten schat ende rijckdom hadde/ dat
 ter veel van opnue zyn/ dat het gheene / dat de Spagaerden in handen ghecreghen
 hebben/ (alhoewel dat het soo veel was als wy weten) niet gheweest en is/ het tijt-
 de deel/ van t' gheene dat d' Indianen wel verfoncken/ wech gesseken ende verborggen
 hebben/ sonder dat men t' selve opt (met alle de neersichept die de begeerlijckheyt wel
 ghedaen heeft om te weten) heeft comen ontdecken ofte vinden. Doch den groot-
 sten rijckdom die dese Barbarische Coninghen hadden/ was/ dat alle hare Bassalen of-
 te Onderfaten/ haer captijben ofte slaben waren/ welker arbept sy oock t' haren wil-
 le/ ende nae haer appetjt waren ghenietende. Ende t' gheene dat te verwonderen is/
 is dat sy haer in sulcker boeghen / ende met sulck een opdenen/ van heulieden lieten die-
 nen/ dat het haer gheen slavernije/ maer een seer geluckich leven docht te wesen. Om
 nut te weten d' Ordinantie der Tribuuten/ die d' Indianen aen haer heeren gaven/
 soo is te weten / dat soo wanneer den Inga de Republijcken ofte Steden (die hy ober-
 won) aentpckende/ soo verbeelde hy alle t' Lant in dype ghebellen/ t' eerste deel/ booz
 de heilige ende Godesdiensten/ in sulcker boeghen dat den Pachayachacht (t' welke
 den Schepper is) de Son/ de Chuquilla, ofte Donner / de Gooden / ende d' andere
 Guacas ende Heplichdommen/ elck een / syn eygden Landen hadden / wozynde de
 byuchten hier van/ verdaen ende ghebesicht in sacrificien/ ende tot onderhou der Mi-
 nistren ende Priesters/ want elcke Guaca ofte Hebidesel / hadde zyn ghedeputeerde
 Indianen int bysonder. T' meestendeel hier van / wierden verdaen in Cusco, al-
 waer den algheynnen Heplichdom was / ende de reste in de selve Republijcke ofte
 Stede/ daer t' gheplucht ende gewonnen wiert/ want hadden in elck Doop ofte Dieck/
 hare Guacas ende Hebidesels met de selve ordinantie ende aenroepinghe / als die van
 Cusco, comende van ghelijcken in haer doen / met de selve Godesdiensten ende cere-
 monien ober een t' welke een dinck om verwonderen is / ende is oock waerachtich/
 want is by meer dan hondert Doppen ondervonden gheweest/ secker te zyn/ hoewel
 dat etlijcke by de twee hondert mylen van Cusco verscheppen liggen. Nu t' gene dat
 men aldus op dese Landen zaepde ende plucte/ ofte insaelde/ wiert gelept in bewaer-
 huppen/ die alleenlijck hier toe gemaecte waren/ ende dit was een groot deel van t' tri-
 but dat d' Indianen gaven / doch men en can niet weten hoe veel dat het gheweest
 was/ want was op t' eene Landt veel / ende op t' ander luttel/ ende op etlijcke plaetsen by
 nae t' eenemael / ende dit deel beneficieerden ofte bearbepten sy albereerst. Nu/ het
 tweede deel van de Landen ende Erben / was booz den Inga, waer van hy / met het
 gene dat tot sinnen dienste van doen was/ als oock sijn maechschap/ de heeren t' gar-
 nisoen ende de Soldaten/ af onderhouden wierden / zynde t' selve oock wel t' meesten-
 deel der Tribuuten / soo ghelijck als het aen de Deposieten ofte Proband- huppen ghe-
 sien mach worden/ want zyn veel langher ende wijder als de Bewaer ofte Proband-
 huppen der Guacas ofte Beed-huppen. Dese Tribuut wiert ghebracht in Cusco, of-
 te ter plaetsen daer t' booz de kirghsch knechten van doen was / ende dat / met een
 byemde ende spoedighe sozghbuldicheyt : ende soo wanneer t' selve niet van doen en
 was/ soo wiert het tijten twaelf Jaren bewaert/ teghens den tijdt van noode. Dese
 Landen van Inga wierden ghebeneficieert nae die van de Goden/ ende gingense al te
 samen (sonder eenighe exceptie) bearbepten/ met haer Feest-cleederen aen/ singhende
 liebekens tot lof van den Inga ende de Guacas, ende soo langhe als de beneficie ofte
 arbept duerde / soo atense altoos op des Ingas cost / ofte op de cost van de Son ofte

Guacas, daerſe de Landen dooz bearbeypden: Maer d'oude Lieden/ ſiecken/ Vrouwen ende Weduwen/ waren van deſen Tribuvt by ende exempt: ende alſhoewel dat het ghene dat ghepluckt ofte ghewonnen wiert/ dooz den Inga, dooz de Son/ ofte dooz de Guacas was / ſoo waren ebenwel / des niet teggenſtaende / de Landen eyghenlijcke van de Indianen ende haerlieber dooz Ouders. Het derden-deel van de Landen/ wierden van den Inga doozt ghemeyne Volck ghegheben / doch men en can niet gheweten/ hoe groot dat dit deel wel gheweest is/ ende of het oock meerder of minder mochte weſen / als dat van den Inga ende de Guacas, altoos is het ſiker datter toeficht was/ te welen ghenoech te welen/ om t'gemeyne Volck met v'onderhouden. Van dit derden-deel en hadde niemant eenighe beſittinghe oft eyghenſchappe int byſonder / noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe poſſeſſie van eyghen dinghen ghehad/ ten waer dat het was dooz ſonderlinghe gunſte ende toelatinghe des Ingas: doch ebenwel ſoo en mocht het ſelve niet verbyzeemt/ noch oock onder d'eyghenamen verbeelt worden. Deſe Landen van t'gemeyne Volck/ wierden Jaerlijchs verbeelt/ ende een peder aenwijſinghe ghedaen van een alſuchen ſtuck Lanta/ als ſy doozt t'onderhout van zyn perſoon / Vrouwen kinderen van doen hadde/ zijnde teene Jaer wat meer of min als v'ander / nae dat het byp'gheſin was/waer toe ſy oock haer gheſette maet hadden. Van t'ghene dat een peder albus toegedeelt wiert/ en gavenſe noyt eenich tribuvt/ want alle hare contributie ofte belaſtinge was/ alken tijck de Landen van den Inga ende van den Guacas te bouwen ende te b'neſicieren ofte bearbeypden / ende de byruheen des ſelven in deſpoſitio ofte beſparinghe te ſtelen. Soo wanneer dat het een onbyzichtbaer Jaer was/ ſoo wierden alle de gebreke-lijke ofte nootduſtighe lieben / van de ſelve oogh ſloten byruchten ofte v'vanden/ doozſien / want hadden altoos een groote menſche van overſchot. Van t'Dee dede den Inga de ſelve verbeelinghe als van de Landen/ twelcke was/ die te ſellen ende wepden/ ende plaetſen upt te ſonderen dooz t'Dee van den Guacas ende den Inga, ende van elke Republijcke ofte Stede (als oock van t'ghene datter opghehoert wiert) was een deel dooz haer Jurisdicctie ofte Contrepe/ een ander dooz den Conſulck/ ende de reſte dooz de ſelve Indianen/ jae hadden van gelijcken de ſelve verbeelinghe ende ordinaritie tot onder de Jaghers toe/ ende lieten oock gheensins toe/ datter een ighe wijſiaens (verſiaer van de Jacht) vervoert ofte ghedoot wierden. Het Dee/ ofte de hudden van den Inga ende Guacas, waren deel ende groot/ ende noemdenſe Capaellamas, maer het Dee ofte de hudden van het ghemeyne Volck/ zyn weynich ende arm/ waerom die Guacchallamar gheheeten wierden. Den Inga ſelbe groote ſorghvuldſcheypt in de conſervatie ofte onderhoudinghe van t'Dee/ want is oock alle den ſchat van t' ſelve Rijcke. De wijſiaens en wierden (ghelijck als gheſeyt is) in geenderley maniere gheſactſceert noch ghedoodet/ noch oock op de Jacht ghebanghen. Soo daer eenich van de kinderen ſpurſt ofte zeerich wiert/ (te welcke ſp'ald' Carache noemen) ſoo moeſt ment terſont lebent begrabe/ op dat het d'ander t'quaer niet en en cleeden. Sejeerden t'Dee op zynen tijdt/ ende gaven daer een peder van/ d'atſer dooz ſien / ende dooz haer wijſe den kinderen/ ghewaet ofte cleederen af ſpinnen ende weben ſouden. Ende daer wiert ingelijck verſoek op gedaen/ ofte t' ſelve ooc volbrachten ende naequamen/ ſtraſſende den genē die onachtſaem was. Van t'Dee des Ingas, wierden gewaet ofte lakenen af geweben/ ſo dooz hem als dooz ſyn Woffeſin/ te weten een ſoort van Cumbi, die coſtelijck ende van beede zynen ebe recht was/ t' ree ander die ſlecht en grof was/ de welcke ſy van Abaka noemen. Men en hadde van dit ghewaet ofte cleederen geen geſet getal/ dan alleenlijck t'gene dat een pegeſijck toegeliept wiert. De wol die daer overk' hoot / v'pdenſe by haer Depokten ofte Dewaer-goederen: ende hierom

waft dat de Spagnarben by haerleiden / van dese dinghen / als oock van alle ander noodtusten tot s' Menschen leuen / seer vol op / af houden / alsoe daer eerst in quamen. Die salber nu mogen wesen / (die van eenighe consideratie is) die hem van soodant' ghe merkelijcke ende wel voorszene Regeertinge niet en verwondere? Want alhoewel dat d' Indianen gheen Keltigruysen noch Christenen en waren / so ondersteltwense nochtans (op haer maniere) een alzulcken hooghen volmaecthejpt / van geenich dincq' epghen te houwen / ende haer al te samen vooz haer noodtusten te voorszien / ende de dinghen der Keltighe / ende van haren Coninck ende Heere soo volcomelijcken t' ontberhouden.

Het 16. Capittel. Van d' Ambachten ofte Handt-wercken die d' Inmanen leerden.

Noch so hadden d' Indianen van Peru een ander weldact / te weten / een pederkerde ende oeffende hem / van sonst' as / in alle Ambachten ofte Handt-wercken die tot het Menschelijcke leuen van doen zyn / want daer en waren onder haer geen bysondere d' n' bachtgelieden ofte Meesters / gelijck als by ons / van Snijders / Schoemakers ende Webers / maer leerden ende versaghen haer al te samen / van alle het gene datse vooz haerlieder persoonen ende hupsen van doen hadden: costen alleghelijck Weben / ende haer epghen Laeckenen ende ghelwaet maken / ende hierom waft oot soe want n' eer haer den Laga met wol dede versien / soo waft soo veel als oft' hysse ghecleet hadde. Wisten al te samen t' Landt te houwen ende te betweldadighen / sonder eenighe andere arbejders daer toe te huppen: Maecten altemael eppen / hupsen / ende de Vrouwen waren de gene die hier aldermeest af wisten / sonder in weelden opgehoet te worden / maer dienden haer Mans met grooter sozghuldichejpt. Van andere Ambachten ofte Handt-wercken / die epgentijcke niet en zyn van ghemeyne ende ordinarische dinghen vooz t' Menschelijcke leuen / hadden se haer eppen ende bysondere Werckmeesters / gelijck als daer waren / Silversmeden / Schilders / Potbackers / Schuytvoorders / Aeken-meesters ende Speellieden. Ende in de selve Handt-wercken van Weben / Bouwen ofte Timmeren / soo waren daer oock noch Meesters vooz uptgheleuen ende exempte Wercken / van de welcke hem de Heeren dienden / maer onder de ghemeynen Man (gelijck als gheseyt is) soo gheriesoen een pegghelijck zyn selven / van t' ghene dat hy vooz zyn hups van doen hadde / sonder dat den eenen aen den anderen hier van yet betaede / ende is doek noch heden / daeghs alsoe / in sulcker boeghen dat niemant den anderen van doen en heeft / vooz de dinghen van zyn hups / ende persoon gelijck als daer is van Coussen / Schoenen / Cleederen / een hups te bouwen / zaepen ende maepen / ende t' gherectschap ende d' Instrumenten daer toe te maerken. Hier inne soo comen d' Indianen bynsesf over een / met de Institutie ofte Kestghel der oude Monicken / die int leuen van de Vaders verhaelt worden. Om de waerhejpt te segghen / is een Volk / die wepnicq' begeerlijckhejts ende weelden hebben / ende alsoe zynse oock te byden met een wel-ghematicht leuen: want voozwaer / soo men haer maniere van leuen upt wille keure / ende niet van ghelwoonte ende upt de nature sennan / up souden segghen / dat het een leuen wazet van grooter volmaecthejpt / ende en laet oock niet een ghenoechsame voozberepdinghe te hebben / om de leere des heylighen Euangeliums (de welke soo grooten vranck is van de hooberdijne / begeerlijckhejpt ende weelde) aen te nemen ende t' ontfanghen / maer de Predickers en conformenten

formeren hen altoog niet met het exempel/datse met de Leere (diese aen de Indianen predicken) geven. Een dinc isser om beel op ghelet te wesen / te weten / dat / hoewel dat de bracht ende de cleedinge der Indianen so slecht was / so waren nochtans alle de Probintie / hier van verscheppen / namelijk int gene datse op 't hooft sette / zynde van sommige een gewevene ofte gebeyde wyonge ofte blecht / die dickwils om / en booz den anderen getwonden is: ban an beren is het byet / ende maer eens omwonen : van elycke gelijck als moztieren ofte clepne hoeden: van eenige gelijck als hooge ronde bonnetten: van andere gelijck als 't buytenste van een seef ofte sife / ende alsoo andere dupsentderlep verscheppen hede meer. Ende daer was ooc een onwederroegelycke Wet / dat niemant de bracht ende 't habijt van zyn Probintie mocht veranderen / ja al waert oock schoon dat hy hem op een ander plaats transporeerde / 't welke den Inga (om goede Kegeeringhe) booz seer nootwendich hielt / so gelijck als het oock noch hedens daeghs is / hoewel datter nu so veel opsigts ende sorgg niet en is als het wel placht te wesen.

Het 17. Capittel. Van de Post-boden ende *Chasquis* die den *Inga* ghebruyckten.

VAn loopende Boden ende Posten hadde den *Inga* in alle zyn Rijkhen eenen grooten dienst af / noemdense *Chasquis*, welke waren de gene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droegen / en haer advijsen wederom int Hof brachten. Dese *Chasquis* ontstelden haer op elke Topo, (dat is alle anderhalve myle weeghs) in twee hupskens / ende waren vier *Indianen* / de welke by Maenden van elck quartier poosien ende verandert warden / ende liepen met de bootenschappen / die hen gegeven werden / in aller haesticheit / tot datse die aen een ander *Chasqui* gaben / die alstos (te weten / van de gene die loopen souden) bereyt ende wacker / of op de wacht stonden: liepen tusschen den dach ende nacht by de bystijck Spaensche mylen weeghs / niet tegenstaende dat de meeste landen van daer / seer woest ende wylt zyn. Dienden van gelijcken om eenige dingen / die den *Inga* begeerde in groeter haest te byngen: ende alsoo haddense oock in *Cusco* versche Zeevisch (hoewel dat het hondert mylen weechs zyn) in twee dagen tijts / ofte weynich meer. Daer datter de *Spagnaerden* int Lant gecomen zyn / so heeft men dese *Chasquis* gebuyckert in tijden van eenighe beroerten ofte grooten noot. Den *Viceroy Don Martin* heeftse booz ordinaris gestelt / alle vier mylen weegs / om d'expeditien te draegen ende te byngen / 't welke in dat Rijke een sake is van groeter importantie / hoewel datse met so groot rabbidicheit ende so haest niet en loopen / als d'oude ende hoorledenen wel gedaen hebben / noch en zyn oock soo veel niet / doch worden wel betaelt / ende dienen gelijck als d'ordinarische boden van *Spagnien* / ghebende de pakketten ofte byeben alle vier ofte vijf mylen over.

Het 18. Capittel. Van de *VVetten*, *Institie* ende straffe, die d'*Ingas* geordineert hebben, als oock van haer Houwelijcken.

Soo gelijck als men den genen / die int *Cozlogh* / ofte eenige andere administratien wel dienden / preminentien ende boozdelen gaf / gelijck als van eygen Landen / *Wapens* / *Houwelijcken* met *Doutwen* van des *Ingas* geslachte / also dedense van gelijcken aen de onghesooramen / ende de gene die schult hadden / een straffe castijdinge. De dootslagen ende 't sielen wietde met der doot gestraft: de Overuelen ende bloetsghanden van met de ascendenten ende descendenten in linea recta, ofte rechte

rechte graet wierden bejeghlyc met de doot des misdadigers gestraft: doch ebentwel/
 soo is te weten / datse booz geen overspel en hielben / veel Vrouwen ofte Wifften te
 hebben/noch sp (te weten/de Vrouwen) en hadden daer oock geen lijf straffe om/soo-
 mense by andere bont/van alleelijck die de rechte Hupf-houtwe was / met de welcke
 sp eppenlijcken t'houwelijck onderhielden/ want dese en was niet meer als een/er-
 de wierden met bysondere solemniteyt ende ceremonie ontfangen ende aen genomē/
 'twelcke was den Hupfdegom t'haeren Hupfe te gaen/ofse die met hem te nemen/ende
 haer een Ojota aen de boede te doe. Ojota hietense de schoone dese albaer gebuyrtken/
 welcke zijn gelijc als Spaensche alpargatten, (ofse grauwe Monicr-schoenen) die bobē
 opē zijn. So de Wuyt maegt waer/so was d'Ojota bā wol/maer so sp't niet en was/
 so wasse bā sparto. (dat is van t'wuych daer men de Spaensche Wjge-koyben afbreyt.)
 Wile b ander moesten dese dienen en erkennē/ende dese byorch ooc een jaer lanc zwarte
 rou deederen/voorz de Man/als hy overleden was/ ende en troude in een Jaer lanc
 geen ander/waren gemeynlijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met zijn e-
 gen hant/aen zijn Gouverneur ofse Capiteynen/ende de Gouverneurs ende Cacic-
 ken her/taemden in hare Steden de jonge Gesellen ende Dochters op een plaats/ende
 gaben elck een zijn Vrouw/ besluptende t'houwelijck met de booyfcheyden cere-
 monie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijf-straffe/ soomense by
 een ander bont / als oock van gelijcken den misdadiger: ende al wast schoon/dat haer
 den Man vergaf/so ende lieten se haer daerom niet te straffen/doch niet met der doot.
 De selve pene wasser oock/in de Bloetschande/van met de Moeder/Groot-moeder/
 Dochter/ofse kint's kinderen te doen te hebben. Met ander maesschap en wast niet
 verboden te houwlijcken ofse te hoelerē/maer was alleen in de eerste graet. De hoo-
 der met de suster en lieten se van gelijcken niet toe / accessie te hebben/ noch en hielden
 daer oock gheen Houtwelijck van/ int welcke in Peru veel Leeden niet bedrogghen zijn/
 geloovende dat d'Ingas ende Heeren / wettijcken met haer eppen susters trouwen/ al
 waert schoon datse van een Vader ende Moeder waren. Maer de rechte waerheyt
 is/dat dit selve/ altoos booz onwettelijcken gr houden/ ende in de eerste graet/in hou-
 welijck te vergaren/verboden is geweest/ gebuerende dit selve aldus tot den tijt van
 Topa Inga Yupanguy, Vader van Guainacapa, ende Groot-Vader van Atagualpa, in
 wiens tijt de Spagnuaer de eerst in Peru quamen: want den selven Topa Inga Yupan-
 guy was den eersten die dese gewoonte brak/ trouwende met Mamoello, sijn epgghen
 Suster van Vader ende Moeder: ende den selven beval/ende wilde oock / dat alleē
 de Heeren Ingas, ende anders niemant/ niet haer eppen susters/van Vader ende moe-
 der/mochten houwlijcken/so gelijck als hy bede. Hadde tot een soon Guainacapa, ende
 een Dochter die genaemt was Coya Cullimay, ende beval/ende de laetste ure sijn le-
 bens/ofse sterfbedde/dat dese zijn soon ende dochter/hooeder ende suster van Vader en
 Moeder / te samen souden trouwen / ende dat het ander princiaal volck / booz haer
 Hupf-houtwen mochten nemen/haer eppen susters/van de Vaders zijde alleē. En-
 de soo ghelijck als tselve houtwelijck onwettelijck ende tegens de natuere was/ alsoo
 ordineerde oock Godt / dat met de byzichte die daer van quam 'twelcke was Guascar
 Inga ende Atagualpa Inga) t'lijcke van d'Ingas een eynt nam. So wie dat het gebuyt
 van de houwelijcken der Indianē van Peru grondelijcker ende bieder begeert te ber-
 staen, mach lesen het Tractact dat Polus (ter begeerte van Don Hieronymo de Loaysa,
 Kersf-Bisschop van de Stadt de los Reyes) geschreyen heeft den welcken so van dit/
 als ooc van veel ander dingen der Indianen/ neersich onderfoet gedaen heeft. Ende
 t'it selve is ooc noodich om de dwalinge van veel wech te nemen/ de welcke niet we-
 teude welck t at onder d'Indianen de wettelijcke ofse hysit is/ doen den ghedoopten
 Indianen

Indiaen de bpsit trouwen/ende de rechte Vrouwe verlaten. Oock mede soo siet men
 Ewepnich fondament dat sommitige ghehadt hebben/de welcke pretendeerden te seg-
 ghen/dat woorden **M**an ende **W**ys gheboopt/ al waert schoon dat het Broeder en-
 de Suster waren soo behoorden nochtans haer Houwelyck bevesticht ende toeghe-
 laten te worden. **C**ontrarie hter van/ is be sloten by't Synode Provinciael van Lyma,
 ende dat met veel reden/ want het selve houwelyck en was oock noch by de India-
 nen selfs niet wettelyck.

Het 27. *Capittel.* Van de afcomste der *Ingas*, Heeren van *Peru*,
 ende van hare *conquesten* ofte overwinningen ende *Victorien*.

Dier is/ dooz bevel van de **Catholijcke Majesteit** den
Continck Don Philippus onser Heere/ ondersoek ghebaen/ ende dat/ met
 alle mogelycke neer sichept/ van de afcomste/ **G**odt/ diensten ende **W**et-
 ten der *Ingas*, ende om dat de selve **I**ndianen gheen gheschryften en heb-
 ben/ soo en heeft men't soo wel niet comen te wreegh byngen/ als men't
 wel begeerde/ maer by haer **Q**uipos ende **R**egisteren (de welcke / ghelijck als gheseyt
 is / haer in de plaets van **B**oecken dienden) heeft men comen te weten / t' ghene ick
 alhier segghen sal. **E**erstelijcken/ soo is te weten/ dat men in boozeden tijden / noch
Continck noch **Heer** in *Peru* en hadde/ die se al te samen ondersentich waren / maer

waren gelijc als verfaemde rotten en gemeynten/ gelijc als het hedenbargh noch is/
 int rijcke van *Chile*, en byna alle d'ander plaetsen geweest zijn/ die de *Spagnaerden* in de
 selve **W**esterse *Indien* overwonnē hebbē/ wpi gesondert t' rijcke van *Mexico*. So is te
 weten/ dat men onder d' *Indianen* gebonden heeft/ bye manieren van **R**egeringen
 ende le-

Wepnifh ghesloot oft ghehitft wozt / sullen daer den anderen by du' Enden om doo-
den ende ombrengen / om d' opinie (van wie dat de byoomfje ende cloofte is) staende te
houden / ghelyck als in Cusco ghebeurt is. Den tyt elste naem daerje met conque-
steerden, ende haer Heeren van dat ghehele Lant maecten / was te beynen / dat nae
de algemeyne Sunnbloet (van de welke alle de 'e Indianen wetenschap ende kennisse
hadben) de Wereldt dooz dese Ingas weder gereftaurcert ende opgheromen was / co-
mendende haerder 7. upt de speloncke ofte r'hol van Pacantambo. en dat haer daerom alle
d'ander siede tributj en onderdanicheit schuldich waren / als haer lieber Progenitoren
ofte Doozt-teelberg. Behaiben dat so seyt enie ende b: b: stichden se oec noch dat spie-
den alleen de warachtighe Neligie ende wetenschap hadden / van hoe dat Godt ghe-
dient ende gecert moeste wejen waeromme sp oec alle d'ander onderwijen moesten /
ende t' fondament dat se hier in hadden / van hare Godts dienften ende Ceremonien /
is een blick dat onpynlijck is. Daer waren in Cusco (als t' Heylighe Landt) ober de
vier hondert Aenbidtjels / zynde alle de plaetsen vol misstrien. Ende soo ghelyck alle
ginghen conquerende ofte ober t'winende / alsoo brachten ende boerden se oock haer
epghen Guacas ende Godts dienften ober dat ghehele Rijkhe in. Den princypaelen
dieje aenbaden / was den Viracocha Pachayachacic, dat is den Schepper der Wereldt
ende nae hem / de Son / ende seiden dat de Son / als oock d'ander Guacas, te d'ucht of-
te cracht ende t'wesen van den Schepper ontfingt en / ende dat se vooz hem d' Antre-
cessen was ofte Doozbidders waren.

Het 30. Capittel. Van den eersten Inga ende sijn nacomelin-
ghen.

DEn eersten Man / die d' Indianen vooz een beginsel
van d' Ingas noen en / is gheweest Mangocapa, ende d' sen verseren se nae
de Diluvie ofte Sunnbloet / upt het hol ofte t' Der ster van Tambo ghe-
romen te wesen / t' welke byf ofte ses mijlen van Cusco verscheyden is.
Den selven / segghen se / heeft twee princypael Gheslachten der Ingas,
t' beginsel gheghe ten / eene Hanan Cusco, ende t' ander Vrin Cusco ghenaemt. Van t'
eerste Gheslachte sijn genomen de Heeren die t' Lant oberwonnen ende gheregereert
hebben. Den eersten diese t' Hoost maecten (van deser Heeren gheslachte die ick seg-
ghe) was ghenaemt Ingaroca, den welcken een Gheslachte ofte Aillo ghe slicht heeft /
t' welke sijn naem van Vicaquirao ghehen : Ende al hoe wel dat desen gheen
groot Heer en was / soo liet hy hem nochtans met Gouden ende Silberden Daten
bienen / ordinerende dat men alle sijnen schat soude dediceren ofte tocep genen / tot den
Godts dienft van sijn Lichaem / ende tot onderhout van sijn Familie ofte Husghesin /
ende sijn naerom dede alsoo van gheslachten / wordende een gemeyn ghebruyck / ge-
lyck als gheseyt is / dat gheenighen Inga de goederen noch Husghesin van den Dooz-
saet t'ef de / maer stichten haer hus op een nieu. Ten tyden van desen Ingaroca ghe-
bruyckten sijn Gouden Afgoden. Dae Ingaroca is ghevolght Yaguaruague, dat is ghe-
sept Bloerscheper / die al out was : segghen alsoo ghenaemt te wesen / om dat hy van
sijn Wanden oberwonnen ende ghevangen wesende / upt enrike spijt ende waemoed-
ichheyt / bloet tweende. Desen wiert begraven int Doop / Paulo ghenaemt / t' welke
lept op den wegh nae Omaluyo toe. Desen heeft ghesicht / t' gheslachte van Aocaili
panaca ghenaemt. Dae desen / is ghevolght sijn Soon Viracocha Inga, dese was seer
Rijk / ende maecte groote Daten van Gout ende Silber / ende heeft ghesicht te
Familie

Familie ofte t'Geslachte van Coccopanáca. T'lichaem van desen is (dooz de saem van de groote Schat die daer met begraven was ghesocht gewees van Gonçalo Pizarro, ende heeft het oor(nae dat hy veel Indianen vrede toezienten aengebden hadde) in Xaquixaguana ghebonden/ alwaer hy naderhand van den President Gualca gevangen ende gherecht is gheweest. Den selven Gonçalo Pizarro hebval t'lichaem van den voorszijven Viracocha Inga te verbranden/ ende d'Indianen namender daer nae d'afsche van/ ende leydens in een Bot te bewaren/ ende deden daer groote sacrificien met/ tot der tijt toe/ dat het selve/ met ander lichamen meer/ van d'Ingas, van Polo, geremedeert wiert/ diese met een wonderlijcke neersicheit ende practijcke/ uyt der Indianen macht ghetrocken heeft/ bindende de selve soo seer gebaent/ datse noch gaef ende gheheel waren / waer mede hy een groote somme van Afgoderij (diese de selve aendeden) wech nam. Nament desen Inga qualijck af/ dat hy sijn selven Viracocha (t'welcke den name Godts is) intituleerde ofte toereghende: Maer om hem t'eruse ren/ soo sepe hy/ hoe dat hem den selven Viracocha in een droom gheopenbaert was/ ende behouen hadde/ dat hy sijnen naem voeren soude. Nae desen is ghevolght Pachacúti Inga Yupanguy, den welcken een seer cloeck overwiner / een groot Republichsichter/ ende een wonder was/ van t' meestendeel der Godtsdiensten ende supersticien haerder Afgoderij/ ghelijck als ter stont ghe'ept sal worden.

Het 21. Capittel. Van Pachacúti Inga Yupanguy, ende t'ghene datter geschiet is tot Guaináca toe.

Pachacúti Inga Yupanguy, regneerde t'sestich jaer/ ende heeft veel overwonnen: T'beginfel van sijn Dictozien was / dat enen sijnen oudsten Broeder (den welcken de Heerlijckheyt ofte t'Regiment ende d'administratie van t'oorlogh/ hy leven ende met wille/ van sijnen vader hadde) de nederlaegh creech/ in enen

in eenen slag dien hy met de Changas dede / t welcke een Patie is / die de Dallepe ofte t Dal van Andaguailas besaten / ontrent dertich ofte beertich mylen van Cusco, op de wegh van Lyma, hem alsoo (ver slaghen ende verwonnen zijnde) met wepnich Woer vertreckende ende te rugge keerende : t welcke siende den minder Broeder Inga Yupanguy, heeft (om hem selven Heere te maken) een inventie ghebonden / ende geseyt dat (wesende hy alleen ende seer krankmoedich) hem den Viracocha Schepper / geypoocken hadde / hem beslaghende / daer nae de mael hy een Alghemejne Heere ende de Schepper van alles was hebbende ghemaect den Hemel / de Son / de Wereld / de Menschen / ende staende al watter is onder sijn ghewelt / datse nochtans hem de behoofstijcke onderdancsheyt niet en bewesen / maer beden eer een ghelycke eerbiedinghe aen de Son den Donner / t Hertijck / ende aen ander dingen / de welke doch anders / niet meer deucht noch crachts en hadden / dan alse van hem cregen / ende dat hy hem daerom dede weten / hoe dat men hem / in den Hemel daer hy was / Viracocha Pachayachaclic noemde / t welcke soo veel bediet als Alghemejne Schepper : Ende op dat men soude ghebooven / t selve warachtich te wesen / hoe wel dat hy alleen was / soo en soude hy niet eens twijffelen / met desen tijtel woick op te maken / ende hoe wel dat de Chángas van dede ende Victorieus waren / dat hy hem / bes niet teghensiaende / teghens haer Victorie verlenen soude / ende een Heere maken / want hy soude hem Woick sepiden / die hem (sonder ghesien te worden) te hulpe souden comen / t welcke alsoo gheschiede : Want begonst met desen tijtel / ende onder dit decksel / Woick op te maken / ende eenen grooten hoop te versamen waer mede hy de Victorie herreegh / ende hem selven tot een Heere maecte / ontrennende sijn Vader / ende Broeder (die hy met strijt verwan) de Hertijck heyt ofte t Regiment comende daer nae van ghelijcken de Chángas t oberwinnen : Ende zedert den tijt van de Victorie af / soo beroyndere de hy / dat men den Viracocha booz den alghemejnen Heere soude houden / ende dat hem de Welben van de Son ende Donner / eerbiedinghe ende e r k n n i s s e souden doen / ende van dien tijt af booztaen / soo wiert het Beelt van den Viracocha, boben dat van de Son / Donner / ende alle d' ander Guacas ghestelt. Ende hoe wel dat desen Inga Yupanguy, Chácaras Landen ende Wee up / sonder de / booz de Son / Donner / ende d' ander Guacas, soo e n dede hy nochtans ganisch gheen aenwijsinghe van eenich dinck booz den Viracocha, ghebende booz reden / dat wesende den selben een alghemejne Heere ende Schepper / sulx niet van doen en hadde. Nu de Victorie van de Chángas ghehad hebende / soo heeft hy sijn Soldaten verclaert / hoe dat splieden niet gheweest en sijn / de ghene die den strijt ghewonnen hebben / maer sehere ghebaerde Mans / die hem den Viracocha ghesonden hadde / ende datse sock niemant en heeft comen te sien comen / dan hy alleen zijnde de selve daer nae in steenen verandert / ende dat het noodich was die te soecken / om dat hyse / nae sijn segghen / wel wiste te kennen : Verhalven soo bergaderde hy eenen grooten hoop steenen / dien hy van t Gheberge up / las / ende t eerste booz Guacas op / de welke sp aenbaden / ende sacrificien aendeben / noemende de selve de Pururáncas. Dese boerdense seer debotelijcken met haer ten Oozlogh / hen laten dunckende datse met haerder hulpe / de Victorie booz seker ende gheweest hadden. Dese imaginatie ende besietinge / van den selven Inga, bermocht soo veel dat hy daer seer merkelijcke Victorien met verkreegh. Dese Inga stichte de Familie ofte gheslachte / Yncapacaca ghesheeten / ende rechte een groot Gouden Beelt op / t welcke hy Indyllápa noemde / stellende t selve op een Kroonbaer / die ganisch ende t eenemaal bair louter ende seer costelijck Gout was / van welcker Gout noch veel ghebracht is gheweest tot Caxamalca, booz de hyrscheydt ofte t kranstoen van Atahuapla, ten tijden als hem den March-graeff Francisco Pizarro ghevanghen hadde. Dese Ingas Ups /

Dienaers en Mamacónas die tot spner gedachtenis dienden / heeste den Licenciaet Polus in Cusco ghebor den bindende het Lichaem des selven getranspoteert van Paral-lacta tot Totoca. he. alwaer nu de Parochie-kercke van S. Blasus ghesicht is. **D**es selbe Lichaem was noch soo gheheel ende met een seker Beumem toeghemaeckt dat het levendich schyn te wesen : Hadde d' ooghen van Goude Drieskens ghemaeckt / de welcke soo wel ingheset waren / datter de natuurlijke ooghen gheen ghebreck aen en deden / sy bende op 't hooft noch een lick-tepcken van een steen-woy / t'welcke hy in eenen sekeren strijt ghereghen hadde : Was gant'ch grau / sonder dat daer oock een haer aen ghebrack / soo ghelyck als of hy op den selven dach eerst gheschieden wate / zynde meer als t' festsich ofte tachtentich jaren dat hy doot geweest was. **D**it lichaem / met meer andere van d' Ingas, wierde van de voorszeyden Polo r en de Stad van Lyma toeghesonden / dooz bevel des Vicoireys de Marck-graef van Canette , t'welcke seer noodich was / om d' Afzoberne van Cusco opt te roepen. **I**nt Gast-Huyt van S. Andries (t'welcke den voorszeyden Marck-graef gesticht heeft) hebben veel Spagnaerden t' voorszeyden Lichaem / met alle d' ander meer ghesien / hoewel dat se nu al qua-lyck ghetraceert ende wat vergaen zyn. **D**on Philippe Chantopà, de welke t' derde ofte vierde gelidit (in rechte succesie) van desen Inga was affmerende dat de goderen / die den voorszeyden Inza spn Familie ofte Huytghesin naelt / onndembaer waren / ende dat se moesten wesen in handen van den Inaacónas, Amáro, Tito ende andere. **D**a dese dan / soo is ghevolght Topa Inza Yupanguy ende nae dien / en ander spn Soon / die den selven naem hadde / den welcken ghesicht heeft de Familie ofte t' Gheslachte Apac Aillo ghemaeckt.

Het 22. Capittel. Van den principaelsten Inga, Guainacapa ghe-heeten.

In den voorszeyden Heere is gevolgt Guainacapa, dat is soo veel geseyt als een Rijck ofte cloeck Jonckman / welcke hy oock van beyden was / ende dat meer als eenich van spn voorszaten ende naecomeltinghen : Was seer voorszichtig / ende selde een groote oydene op alle plaetsen van t' gantsche Lant over : Was in de Rijckshandeltingh seer vleyslycht stout / doerthmoetich ende gheluckich / ende verkreegh oock groote Victorien. **D**esen verzeyde spn Rijcke / veel meer als alle spn voorszaten t' samen ghebaen hadden / t' e doot nam hem wech int Coninckrijcke tot Quito, dat hy ghe wonnen hadde / t'welcke vier honder Mahlen van spn Hoff verscheyden is. **W**iert gheoyent / ende lieten de darmen ende t' herte in Quito blyuen / om dat hy t' alsoo bevolen hadde : **E**nde spn Lichaem wiert ghebracht ende gheleyt in den vermaerden Tempel der Sonne / binnen Cusco. **D**aer worden noch hedensdaeghs ghe'toont / veel ghebouwen gheplaveyde wegghen. Fortressen ofte Sloten / ende andere merckelijcke ende upmtunierde werken van desen Coninck : Heeft oock ghesicht de familie ofte t' gheslachte van Temebamba. **D**ese Guainacapa wert van den spner / by spn levende lijf / dooz een Godt aenghebeden / een dinck dat (naer der ouden bebestinghe) met genick van spn voorszaten ghebaen is gheweest. **A**ls hy sterf / soo wierden daer bysien personen / van die van spnen huys) gedoot / om hem in d' ander werelt te gaen dienen / ende spleden sterbe oock seer bywillich om hem gheselschap te houden. **I**ac in sulcker voeghen / datter beel (beschaven de berhaelde haer selvs tot de selbe efferte der doot presenteerden. **D**en rijckdom ende Schat van desen / was een dinck dat noyt ghesien is gheweest : **E**nde om dat de

dat de Spaengnaerden niet lange na sijn doot int Lant quamen/ soo wass dat d'Indianen seer sooghuldsich waren/ t selue al te mael te verdoelghen ende wech te stelen/ hoe wei datter een groot deel van ghebracht is ghe weest tot Caxamalca, booyt t lant soen van sijn Soon Atahualpa. Daer wort bevesticht van ghe loof waerdighe lieben/ dat hy himen Cusco ober de drie hondert soo kinderen / als kintns kinderen hadde. De Moeder van desen/ genaemt Mamaoclo, was in grooter estime ende aensien. De Aichamen / soo van de Moeder als van Guamacapa (die seer wel ghebalfen/ t ende gecreurt waren) sijn van Polo nae Lyma gesonden geweest. Waer mede hy een onepntelicheyt va Afgoderhe (dieser met bedyde) wech nam. Na Guainacapa soo succedeerde in Cusco sijn sone/ Tito Cussy gualpa genaemt/ die daer nae Guafcar Inga geheet wiert/ dewelcke sijn lichaem noch herbzant wiert dooz de Capiteynē bā Atahua pa, die insgelijc Guainacapas sone was: Desen stont (in Quiro wesende) tegens zijnen broeder op/ hem met een gheweldighe Heycracht teghens treckende/ alsoe soo gheschiedt dat de Capiteynen (van Atahualpa) Quizquiz ende Chilibuchima, Guafcar Inga in de stadt van Cusco ghevangen namen/ te weten/ nae dat hy booyt Heere ende Coninck bekent ende toeghelaten was gheweest/ want was in effe et de wtijche successie oft nae-comer/ waer van die van ober alle sijn Rijcke (namelijcken int Hof) grootelijcken in bezwaert waren. Ende soo ghelijck alse in d'uyterste noot/ haer (tot de sacrificien begevende) niet machlijck gheuoerh en wonden/ om haer Heere in vylicheyt te stellen/ ende om datse oock van ober alle sijn Rijcke (namelijcken in Hof) grootelijcken in bezwaert waren/ als mede dooyt groote Heyplegher daer Atahualpa met aen quam/ so acroydense/ ende daer wort noch gheseyt/ datse/ dooyt sijn bebel/ een groote sacrificie deden aen den Viracocha Pachayachacic, t welke den algheynen Scheyper is/ hem biddende dat (dewijle sy haer Heere niet en mochten verlossen) hy volck van den Hemel wilde seyn den/ die hem upt de ghevanghenisse mochten trecken. Staende aldus met een groot hertrouwen op haer sacrificien/ so quam daer t ydinge hoe datter een secker volck van ober Zee/ upt de Schepen aen landt gheromen waren/ die Atahualpa ghevangen hadden/ ende om dies wolie dat de Spagnaerden (die Atahualpa in Caxamalca ghevangen namen) so wepnich waren/ als ooc om dat het iustt terskont geschiede als d'Indianē t'booyt, sacrificie aen den Viracocha gedaen hadden/ so noemde sy de Spagnaerde Viracochas gelovende datse van Godt gesonden waren/ waerom den selven naem (van datse de Spagnaerderden Viracochas uoerden) noch tot heden staegt in gewoonte gebleven is. Ende so wy booyt waer te sodanigen exempel gheben hadde/ als de reden wel eyschte/ so sou bent d'Indianen niet recht geraden hebben/ in te segghen dat het een volck was/ die Godt ghesonden hadde: Bock soo staet de hooge Goddelijcke booyseicheyt hier in grootelijcken te bemerken/ van hoe dat die d'income der onseren in Peru, bereypt hadde/ de welcken onmogelijcken gewerck soude hebben/ soo de tweedyacht ende oneenicheyt van de twee Broedren ende haer hadden/ niet gheweest en ware/ t welke ons seckerlijcken is verbindende/ dat soo de Landen van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch soo veel te meer ghewonnen sullen worden de Zielen booyt den Hemel.

Het 23. Capittel. Van de laetste Successieuren ofte afcomelinge-
ghen van der Ingas.

Het gene dat op't booyseude meer te seggen valt/ is byeedelijcken van de Spagnaerden getyactert in de Histojien der Indianen/ ende om dat

om dat het van de teggenwoordighe intentie bzeemt ende berfsheden is / soo sal ick alleenlijcken verhalen de successie die daer van a Ingas gheueest is. Doodt wesende A tualpa in Casamalca ende Guascar in Cusco. (hebbende Francisco Pizarro. met den spnen / het conincrijck oberweliche) soo heeftse Mangocapa den Sone van Guainacapa in Cusco belegert / en seer benaut gehad / maer heeft in eynde t lant gantlijc en al berlatē en hem vertrocken tot Vilcabamba. Int Gebergte / a waer hy hem / dooy de woestheyt der Gebergten / onthouden mocht. Alhier ontstielden haer d'afcomelinghen der Ingas tot op Amaro. den welcken sy vinghen / ende op de plaets van Cusco de doot aenbeden / met een ongelooftijcke weemoedicheyt der Indianen / in te sien / t men openbare Justitie dede / van den ghenen diese booy haerlieder Heere hselben. Dae dit si lve / soo zyn gheschiedt de ghebanghenissen van andere / uyt het booysepe gheslachte der Ingas. Ick hebbe ghekent enen Don Chalos. Soons Sone van Guainacapa. Sone van Paulo. die hem liet doopen / ende de partije van de Spagnaerden (tegens sijn hzoeder Mangocapa) altoos toegebaen was. Ten tijden des Marck-graefs van Canette. is ghecomen met vreden uyt Vilcabamba Saritopa Inga. in de Stadt de los Reyes (ofte van der Coninghen) ende hem wiert gegeven / de Vallepe ofte t Dal van Yucay. met meer ander dinghen / in t welke sijn Dochter naeghevolgt is. Dit is van de successie ofte ofcomste die hedens daeghs van die soo weelbighe ende oberrijcke Familie ofte geslachte der Ingas bekent is / welcker ghebiet ofte Keegeringe drie hondert ende so veel Jaren duuert heeft / tellende int selve rijcke / elf afcomelinghen / tot dat het t'eene-maal geesseeert ende vergaent is. In d'ander parcioliteyt ofte afcomste van Uruin-Cusco. de welke (ghelijck als vooren geseyt is) van gelijcken sijn hercomste heeft van den eersten Mangocapa is ghevolgt Cinchiroca : Dae desen / Capac Yupanguy. ende nae den selben / Iluqui Yupanguy : Dae desen / Mayracapaeste Tarcoguanan. Dae den selben / sijn Sone die niet ghenoeint wort : Dae dien / Don Iuan Tambo Maytanpanaca. Dit is nu ghenoech int ghene dat de materie van den oorspronck ende afcomste der Ingas. die t Lant van Peru oberheert hebben / met het ghene meer dat gheseyt is / van hare Wetten / Keegeringe / ende maniere van procederen / is belanghende.

Het 24. Capittel. Wat maniere van Republijcke, ofte Stadts Keegeringe, dat de Mexicanen ghehadt hebben.

He wel dat by de Historie (die van t Rijcke / Successie ende oorspronck der Mexicanen geschreuen sal worden) de maniere van haer Republijcke ofte Stadts ordene ende Keegeringe blijcken sal / soo sal ick nochtans in een somme verhalen / t ghene daralhier int ghemeyn / alder aenmerckelijckste schijnt te wesen / welker hzoeder verhael daer nae in de Historie volghen sal : Eerstelijcken int ghene daer de Keegeringe der Mexicanen seer polijck in schijnt gheueest te hebben / is gheueest in d'ordene / diese ghehadt / ende sonder overtreden / onderhouden hebben / van eenen Coninck te kiezen : Want van den eersten (diese ghehadt hebben / Acamapich ghesecten) af / tot den laetsten toe / welke was Motencuma. den tweede van dien name / so en heester noch gheueest t Rijcke / dooy effents ende successie / beseten / dan dooy. Wettelijcke verketfinghe ende rictie / t welke int eerste van de Ghemeynte gheschiede / hoe wel dat de sake van de treffelijckste ende hooznaemste aengebeden ende uytgeboert wiert. Daer nae / ten tijden van Icoatl. den vierden Coninc / so zynder dooy raet en ordene / Electeurs ofte Keurvoysken ghesielt / de welke gheschickelijcken / met twee Heeren ofte Coninghen / die

ghen (die onder die van Mexico stonden / welke was die van Tezcuco, ende die van Tacuba) de electie ofte verkiefsinghe te doen / toe quam. Cozen gemepnlijken jonghe Mannen tot Coninghen / om dat de Coningen altoos ten oorlogh trocken / ende was oock t'principaelste daer sijn om begeerden / ende alsoo sagens oock datse tot de Oorlogh bequaem mochten wesen / ende datser selver een pbericheydt in hadden. Nae d'Electie, soo hieldense twee manieren van Feesten : Deene / int aennemen van de Possesse der Conincklijcke staet / waer toe sijn in den Tempel gaende / grootte Ceremonien ende sacrificien deden / op de hertest (diese Goddelijc noemden) daer altoos / boogden Altaer van haeren Afgodt / hper in was / doende daer nae veel Oracien ende Harengē van Rhetorica, waerime sijn groote curse afhept hadden. D'ander ende solcimeefste Feeste was / die van haerder crooninghe. Om tot de selue te comen / so moest sijn eerst eē Welt-slach winnen / ende seker ghetal van Captiven ofte slaven brenghen / om haerder Afgoden te sacrificieren ende quam als dan met grooē triumphe ende pracht in / woogdende seer solenelijck ontfanghen / so wel van die van den Tempel, (de welke al te mael in processie gingen / speelde op verscheppen Instrumēten / al Dierrookende ende singhēde) als van de Weerlijcken ende die van t' Hoff die al te samen met haerē inventie uptiquamen / om den Victozieusen Coninck te ontfanghen. De Croon ende t' Coninck teken / was van boezen op de maniere van een Myter, ende van achteren omgheflaghen / in sulcker voegen / datse niet geheel ront en was / want het boozste staet hoogher / ende puntse ghewijs op. Den Coninck van Tescuco hadde de pperminentie / dat den Coninck van Mexico van sijnē handt moeste ghecroont worden. De Mexicanen waren haer Coninghen seer ghetroou ende onderdanich / ende daer en wojt niet behonden datser eenich verraet gheleeght hebben : Alleenlijken soo wojtter van de Historien gherefereert / datse den vijftien Coninck / Ticocic ghenaemt / om dat sijn bloohtertich ende clepnoedich was / met vergift hebben ghesocht om te brenghen / maer booz competentie ende ambitie, ofte eergtericheypt / en can men niet bekinden datter onder hemleiden eenenicheypt noch partijchayp gheweest is / ghelijck men ghemepnlijken onder de Gemepaten wel heeft : Maer daer doxt eer verhaelt (ghelijck op sijn plaets ghesien sal worden) dat de beste van de Mexicanen t' Coninckrijcke gepwghert ende verwoopen heeft / hem laten dunckende / dat het booz de Republijcke ofte ghemepne sake / beter was / een ander Coninck te hebben. In den eersten / soo waren de Coningen (om dat de Mexicanen noch arm ende nau bejet waren) in haer tractement ende hofghesien seer matich ofte gemodereert / maer soo gelijck alsse in machte ofte moghentheyt waren aenwassende / alsoo groepdēse oock in toerustinghe ende grooē heyt / tot datse quamen tot die soo groote pracht van Motecuma, dat / al en hadde sijn schoon anders niet ghehad / als t' hups van de Ghebdierten / dien sijn hadde / soo soude het noch een opgheblasen dinck (ende noyt spns ghelijcken ghesien) gheweest hebben : Want daer waren in sijn hups / van alderley Disschen / Voghelen / Gebierten ende Weefsen / ghelijck als in een ander Arcke van Noe. Door de Zee / Disschen / hadde sijn Cisternen ofte Backen met Sout-Water / ende booz de Rivier / Dissch / Backen met soet ofte versich Water. Door de Zacht ende Ghy / Voghelen / haer gheleghetheyt / als oock van ghelijcken booz de wyede Weesten / ende dat / in grooter oberbloet / hebbende een groote menicheit van Indianen / die allenlijck verontlicdicht waren / om dese Ghebdierten t' onderhouden ende te boeden. Soo wanneer dat sijn sach / dat het niet moghelijck en was / renighe soorte van Dissch / Voghel / ofte wrecht Weste te moghen lebden onderhouden / soo moest sijn des selven ghelijcken se cofelijck ughthouwen hebben / in dierbare Gheskeeten / in Silber / of in Gout / of in marber / of in steen ghesneben. Hadde oock booz verscheppen manieren aenleuen / bpsondere Paley-

sen ende Wypfen/eenighe van plaifer/ander van routwe ende doeffshepdt/ende eenighe
 booz de Kiegeringhe ofte t' Goubernement / hebben de in syn Dalepsen verfschepden
 wooninghen / naere de qualitept van de Heeren die hem dienden / ende dat / met een
 yeenre ordinantie ende distinctie.

Het 25. Capittel. Van de verscheyden Digniteyten ofte Staten, en-
 de Ordnen der Mexicanen.

Madden een groote eerbaerhepdt / in de Heeren ende
 Ebelleiden hare tijtelen ofte Digniteyten te gheben / op dat men onder
 haer mochte erkennen / wiens dat men de meeste eere schuldich was.
 Naer den Coninck / soo was de Digniteyt ofte t' Ampte van de vier / ghe-
 lijck als kurbosten / de welcke / nae dat d' Electie van den Coninck ghe-
 daen was / van ghelijcken ghezoen wierden / waren ghemeensdijcken de Woeders / of-
 te seer nae Maechtschap / van den Coninck. Dese vier dengenoemt Atlacohecalcatl,
 dat is soo veel ghesepdt / als een Wping van de Woy-Lancen / t'welcke een soorte
 van gheweer was / die splieden seer veel ghebruyckten. Naer dese / soo waren de gene
 die men Tlacatecatl noemde / dat is Wenschen-dober / ofte Doozhouwer ghesepdt. Den
 berden tijtel was van den ghenen diese Ehuahuacatl noemden / dat is Bloetsoeter ofte
 bergietere te segghen / niet soo als hy wil / maer al crabbende. : Alle dese tijtelen waren
 van krijghslieden. Daer was noch een vierde Digniteyt / die gheintituleert was /
 Tlillancalqui / dat is / Heere van t' swarte Wyp / ofte van de wartichepdt / ende dat / om
 een seker swartsel daer hen de Priesters met bestreken / ende dienende was tot haer-
 der Afgoderije. Alle dese vier ampten waren van den oppersten Raet / sonder wiens
 goetduncken den Coninck gheen sake van importantie bede / noch doen mochte. En-
 de als den Coninck doot was / soo moest den ghenen booz Coninck ghezoen worden /
 die eentich van dese vier tijtelen hadde. Behalven de boozsepde / soo waren daer noch
 andere Raden ende Wperscharen : Ende daer wordt van erbarenlieden / van t' selve
 Lant ghesepdt / vatter soo veel gheweest souden zyn / als in Spagnen / ende vatter ver-
 schepden Confistorijs met haer Rechters ofte Auditouren / ende Balliouwen van t' Hof
 waren / hebbende andere Substituten als Correcteurs / Hoogh Balliouwen / Ste-
 hou-
 ders / Oppar-Schouten / ende andere van minder weerdichepdt / die van gelijcken oock
 onder dese sonden / met een seer goede ordinantie / zynde de selve al te samen de vier
 Superintendenten Princen (die neffens den Coninck assiseerden) onderwoopen / ende dese
 vier mochten alleen bonnis gheben van leuen ter doot / ende alle d' ander moesten aen
 dese per memorie gheben / t' ghene datse Sententeerden ende wptwisen ende den Con-
 nink wiert op sekeren tijden notitie ghegheben / van alle t' ghene dat in syn Rijkhe
 omgintch ende ghebaen wiert. In de goeberen haddense van ghelijcken haer Politie
 ende goede administratie / hebbende over t' gantsche Rijkhe haer Officieren / Reken-
 Meesters ende Thesoyiers verdeelt / die des Coninck Tribuys ten minsten ende Renten ont-
 singhen / ende insalden. Den Tribuyt wiert ten minsten eens ter Maent int Hof
 ghebracht / zynde de contributie van alle t' gene dat de Zee ende t' Lant boozt bryngt /
 soo wel van de hercierse als van de mont-costen. In ghene dat haerder selighe
 ofte supersittie ende Afgoderije aengaet / haddense noch veel meerder sorgghuldichepdt
 ende distinctie / met een groot ghetal van Ministers / welcker ampt was de Gemeynre
 haer Godtsdiensten ende Ceremonien t' onderwijfen ende te leeren : Waerom een
 Indiaen seer wel ende wijsselijcken sepde tegens een Christen Priester / die hem van
 d' Indianen

d'Indianen beclaeghde/ dat het gheen goede Christenen waren (ende datse de Wet Gods niet en leerden. Laet (sepde sy) de Paters, ofte Popen / soo veel sorgs brachten om d'Indianen Christenen te maken / als de Ministers van de Afgoden wel ghehad hebben/ om haer de Ceremonien te leeren/ want met de helst van de selfe sorgs/ soo sullen wy Indianen/ seer goede Christenen wesen/ bewijle dat doch de Wet Iesu Christi, veel beter is/ wordende door ghebreck van diese onderwijst / van d'Indianen niet aenghenomen. Sepde booywaer de waerheyt / ende is oock booy onstieden een ghe- noechsame confusie ende schande.

Het 26. Capittel. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van Krijgh-Ampten diese hadden.

De principaelste graet van eeren / velden de Mexica-
nen in den Krijgh/derhalven soo waest oock / dat d'Edellieden de treffel-
ijckste Soldaten waren/ende andere die gheen Edellieden en waren/
quamen door de glorie der Krijghshandelinghe/tot Digniteyten ende ampten/
ende onder d'ebelen gerekent te worden/gaben notabele yfhen aen
den ghenen die haer byzmelijcken ende cloeck ghebrachten hadden / ghenietende pre-
mentien, die niemant anders hebbe en mocht/ waer mede sy haer seer stoutmoedich
ende hartich maectten. Haer wapenen waren sisherpe Wjimen ofte Scheer-messen
van Dier-steen / die aen beyde zyden van een stock/ vast gemaect waren. Dit ge-
weer was soo sel/ datter geassimeert werdt / datser met eenen slach t'hoofst van een
Deert by de Perck gantsch niet afschieden. Gehuypten oock sware Kolben ofte Knob-
sen/ende sijnhe Lanen/ende oock soo ghelijck als Spietsen/ ende andere Werp-Lan-
den/daer sy wonder in gheoeffent waren: wechteden oock veel met steenen upt. Nu/
om haer te beschermen/ soo gebuyctense klepne Ronbassen ende Schilden/sominge
ghelijck

ghelyck als Helmetten ofte Caschetten/met een groot ghebeert van Plumagien aen de kranen ende Helmetten: Cleeeden haer niet Cypghers/Leeuw/en/ ofte ander. Wierde Deseffen bellen: Waren tegens den Wyant seer haestich int aenballen/ende ooc seer bedreven op't loopen ende woyfelen/ want haer maniere han't oberwinnen en was soo veel niet ghelegghen in te dooden/als in te Captiveren of te banghen/ dienem de de Cativen, als gesept is/tot haerder sacrificien. Moteçuma is gheweest den generel die de Ridderichap tot meerder graet ofte Digniteyt ghebracht heeft / opzinerende in de Krijghshandelinge seker Digniteyten, soo ghelyck als van Commandeurs met besondere teykenen. Oalberghepsefereertste van dese / waren de ghene die de ceypn van't hant met een roode riem opgebonden hadden / met een costelycke Plumagie/ waer van een ghe tacken af uytstaken / die achter op den rugghe neerhinghen / met quasten van't selue aen de eynden. Dese quasten waren soo veel int ghetal/als de seppen waren/dese bedreven hadden. Van de Goeden der Ridderichappe was van ghelycken den Coninck selfs/ende woyt oock alsoo met dusdanighe soorte van Plumagie afgheschilbert ghebonden / ende in Chapultepec, alwaer Moteçuma met syn Soon in een Steenrotte uytgehokken staen / (t welcke weerdich om sien is) staen met de booyshyden bracht/met een groot ghebeert van Plumagien. Daer was een ander ooyden/diese de Aquilas, ofte d' Arenden noemden / ende dan noch een ander diese de Leeuwen ende Cypghen hieten / t welcke gemeynlycke de byome ende cloerke heiden waren/die hen in den Krijgh uytmunteden / dese quamen alsoo/ alsse ten strydt ghynghen/met haer teykenen uyt. Daer waren noch andere/ ghelyck als bale ofte grauwe Ridbers / die van soo grooter estime niet en waren als d' ander: Dese droeghen gesneuen Colbers/ die hen int ront tot boben over t' ooy heen reykten / comende ten strydt met de teykenen / als d' ander Ridbers / maer waren alleenlycken ghe wapent van de middel opwaerts / want d' aldertreffelykste wapenden haer ghehele end' alle de boben berhaede mochten Gout ende Silber dragghen/haer met costelyck Caeten Cleeven/goude ende beschilderde Daten hrbben/ende met Schoenen gaen. De ghemeyne Wan en mochten anders gheen Daten ghebruycken als van aerde / noch en mochten niet ghefchoent gaen/ noch oock anders gheen Cleederen dyagen als van Nequen, t welck een groef iuysh is. Elk een van de vier booyshyden Ordenen ofte Digniteyten, hadden int Paleys ofte Hoff/ haer eyghen wooninghen ende tytelen: De eerste wierden ghenaemt/de wooninghe der Princken ofte Vorsten: De tweede van d' Arenden: De derde, van de Leeuwen ende Cypghen: De vierde/ van de grauwe ofte bale Ridbers/etc. t' ander boick/die gemeynber waren/hadden haer wooninghen beneden: Ende so pemant buyten syn Logement Verberghde/ was op de penen van Lijff-straffe.

Het 27. Capittel. Van de groote sorghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen ghehad hebben, int opbrenghen van de jeucht.

Veerlich dinck en heeft my meer verwondert noch weerdigher gheboecht ghepsefen ende in memoire ghehouden te wesen als de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehad hebben int opboeden van haer kinderen: Want om datse wel versonden / dat alle de hope van een goede Republycke ofte Stadts welbaert bestaende is in de onderwijnsinghe der kinders/ (t welcke van Plato heedelycken ghehandelt woyt in syn Boeken/De Legibus, ofte van de Wetten) soo bestelense dat

hare kin-

haer kinderen/de weelde ende bypicheyt (de welke booz den selven ouderdom / twee pestilentien zijn) ontrocken worden/haer verontledighende in pofftelijcke ende eerlijcke exercitien / tot welcker effecte sp in de Tempelen bysondere huyfen van kinderen hadden / soo ghelijck als Scholen / ofte onderwijs huyfen / zynde van de Jonghers ende Dachtters des Tempels (daer om sijn plaets byeedelijcken van gehandelt is) versceyden. Daer waren in de boozscheyden kinder-Scholen een gooote menicheyt van Inrichtkens / die daer bywillichlijcken van d' Ouders self gebzacht wierden / de welke haer Opvisenders ende Tucht-Maeesters hadden / diese leerden ende onderwiesen / in lofflijke exercitien / als van beleeft te wesen / haer Ouders in respect ofte achttinghe te hebben / te dienen ende onderdantich te wesen / waer toe sp haer lessen ende leerin ghen gaben ende boozhielden / op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen: Leerden haer oock singhen ende danssen onderrechtense van ghelijcken in kirijgh handelinghe / ghelijck als daer is / een Wyl-Harpoen-Aer / ofte gerooste kroede op een bebecke af te schieten / met een stondas wel om te gaen / ende met het zweedt te spelen of te scherpen. Wedere qualijck slapen / ende noch argher eten / op datse van jonghs af tot den arbeyt souden wennen / ende gheen weeldich volck wozden. Behalven t'geneyne ghetal van dese Jongers / soo warender noch / in de selve verreck-plaetsen / ander e Heeren ende Edelieden kinderen / de welke wat meer opsichts ende een bysonder tractement hadden : De cost wiert haer van haer Ouders ghesonden : Waren oude ende erbaren Mannen bevolen / datter die nae sien souden / van de welke sp ghestadelijcken onderricht ende beernaent wierden / dewicht saem te wesen / kuyfich te leven / ghe-reggelt int eten te zyn / te basten / de ganck te matighen / sacht / sijnich ende gheschickt te gaen : Hadden booz een ghebruyck haer in eenighen arbeydt ende sware exercitien te beyyoeben. Soo waaner datse al ovghehoer waren / soo haddense gooote achttinghe op haer gheneghentheyt / ende den ghenen diese saghen tot den kirijch gheneghen te wesen / (ende ouderdom hebbede) sochtense in eenighe occasie te beyyoeben. Dese soodantige / sondense / onder decksel datse de Soldaten eten ende lichtochten souden brengen / in de kirijch / om albaer te moghen sien / hoe dat het toeginck / ende de armoedt die daer geleden wiert / op datse alsoo de hreese mochten verlesen. Leyden haer dickwils een seer sware last op den hals / om datse / soose haer int selve cloeckmoedich toonden / te lichtelijcker int gheselchap van de Soldaten mochten aenghenomen worden : alsoo dat het oock wel ghebeurde geladen nae t' Legher te gaen / ende Capiteyn / met een tepcken van eeren / wederom te comen : Ende van andere die haer soo seer wilden upmunten / dat se d' eerste mael ghevanghen ofte doot bleben. Hielben booz t' arghste / gebangen te blijven / waer om sp haer selben liever doot hoefsten / als in de handen van haerder Wyanden te raken / in doegghen dat den ghenen die haer hier toe begaben / (t welcke ordinantie de kinderen van den Adel ende byzome Helden waren) volghen daer haer gheneghentheyt ende affectie in. Andere die gheneghen waren tot de dinghen des Tempels / ende om / op onse maniere geproocken) gheselijck te wesen. Namense (alste de Jaren hadden) upt der Scholen / ende brachtense in de Cellen ofte woonningen des Tempels / die daer booz de heiligheuten waren / haer van gelijcken de geestelijcke tepckenen aendoende / ende albaer haddense haer Prelaten ende Maeesters / diese van al wat de selve administratie aenginck / onderwiesen / ende moesten in den dienst / daerse haer toe dedicoerden / ofte begaben / volsherden ende achtervolghen. Gooote orde ne ende gheschicktheyt was die van de Meritanen / in haer kinderen op te bynghen / ende so men nu ter tijdt de selve ordinantie hadde / in huyfen ende Seminarien te maken / daer men dese Jonghers opbrachte / de Christenheyt der Indianen soude sonder twyffel seer floeyen. Sommighe jaloersche Persoonen hebben besaen int werck te

hebben/hebbende den Continck ende spnen kraet oock bewesen / de hant aent selbe te houden/maer om die wille dat het een sake van interes is / so gaet het seer verlancksaem ende stouwelijcken hoort. Godt wil ons te recht helpen/op dat het gene de kinderen der duffter nisset haerder verlies ghebaen hebben / ons ten minsten een consulsie ofte verwerthepbt en zy / ende dat de kinderen des lichts niet soo seer int goet en achteren en blijen.

Het 28. Capituel. Van de Dans-spielen ende Feesten der Indianen.

DE wijse dat in de vermakelijckheydt ende tijtcoztinghe van een Republyck ofte Gemeenpate/tot spner tijdt/eens deels de goede Kegeeringhe bestaende is / soo en salt niet quaet wesen pet te seggen van t gene dat d'Indianen hier van gebuycht hebben/naemlycken de Mexicanen. Daer is gheenich ghesichte ofte soorte van Menschen (die in ghemepaschap leven) ontdeckt gheweest / die haer maniere van vermakelijckheyt ende tijtberoyff niet en hebben / met spelen/danssen/ofte coytwijlghge exercitie. Ick hebbe in Peru een maniere van bechten (speuls ghewijs) ghesien / de welke met soo eenstijcken ghemoet / van de partijen ontstact dat haer Puella (ghelijck spse hieten) met ghenoech perijckels afstiep. Hebbe oock duffentberlep manieren van danssen ghesien / daer se verscheppen ampten ofte gheneringhen naebootsen / als van Schaepheyders / Ackerlieden / Dfschepers / Jaghers / etc. Ende waren gemeenlycken al te mael met eenich gheluyt ende treden die seer verlancksaem ende sematije op haer pas guamen. Daer waren noch ander Danssen / met Dom-aensichten (diese Guacones noemen) zynde de graven ende haer Crongnien / ghelijck als van enkele Duppels. Danssen van ghelijcken d'eenre Maas / op d'anders schouderen / op de maniere alsoe in Portugal de Pelas (ghelijck spse heeten) dyaghen. Tmeesten-deel van dese Dans-spielen waren superstittien / ende een soorte van Afgoderij : Want alsoo waft datse haer Afgoden ende Guacas eerbiedinghe bewesen : Daerom de Prelaten ghejocht hebben / soo vele alsoe moghen / dierghelijcke Dans-spielen te schoutwen : Doch om dat het meestendeel van dien / enkele vermakelijckheyt ende tijtcoztinge is / soo woxt het des niet te min noch eventwel toeghelaten / datse op haer maniere danssen ende springhen moghen. Spelen / met dese Danssen / op verscheppen Instrumenten / te weten eenighe ghelijck als Fluytkens / ofte Dypkens / andere ghelijck als Trommen / ende andere ghelijck als Kruickhoorns. C'ozonariste is al tesamen met ghelijcker stemmen te singhen : Singhen een ofte twee haerlieder rijmen ofte gedichten boozae / ende antwoydende alle d'ander met het laetste van t'beers. Somtighe van dese Liedkens ofte Ghebichten waren seer aerdelich / ende verhaelden eenighe Histozien : Andere waren vol superstittien / ende andere waren niet als enkele viesvasen ende leuerhen. Den onse / die onder haerlieden vrlieeren / hebben onderstaen / de dinghen van ons heplich Sheloof / onder haer maniere / van ghesanghen in te voeren / ende t'ploffyt dat hier dooz ghebonden woxt / is seer veel / want staen met de lust van de sangh ende thoon / gantsche daggen ober / in toe te hooren / ende nae te seggen / sonder eens moede te woerden. Hebben van ghelijcken in hare tale onse maniere van ghebichten ende wijsen gheselt / ghelijck als van Octaven / ghesanghen van Liedkens ende Konbeelden / ende is om te verwonderen / hoe wel / ende met wat een lust / datse d'Indianen aennemen. Dit is boozwaer hoort dit Volk een goeote ende seer noodighe middel. In Peru soo wozen dese Danssen gemeenlycken Tagut gheenoemt : In ander Producten van Indien noemden se Ateyos, ende in Mexico.

Hebben in
Portegael en
ghebuycht /
datse in de
proceffen van
eenighe Om-
meeganghen
ende groote
Festdaggen
ender andere
Dansspelen
ende repeser-
tation / son-
ge Dorctee-
kens al staen
de op de
schouderen
dyaghen / al-
waer de dra-
ghee / met de
Docten / al
Dansen / al
en het Doch-
terken met de
sluche / een
accdyde boot
sexe aantich
ken.

Mexico, Mitotes. In gheenighe plaetsen en was soo grooten curieus hepdt van spelen ende danssen/als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedens daeghs d'uytelers bint/ die een doen veruanderen. Enige op een coorde/andere die met hoeten op een stoc/ ofte rechte pael staen en danssen/ende dapsenderley spjongghen doen: andere die met de soolen ende t'hol van de hoeten een strupck ofte balck veruoeren/ om'daerpen/ ende om hoog werpen/ t'welcke niet gelooflijcke schijnt te wesen/soomen niet en sacly/ ende doen noch ander dapsient proef-stucken van grooter subtylhepdt/ in clauteren/ spjongghen/ buptelen/ware ghewichten te bragghen/ slagghen te verbragghen/ de welcke ghenoech soude wesen om pfer te byken/ van alle t'welcke men aerdighe ende an- t'ijckse perten ghenoech af siet. Maer de vermakelijcke verctien die van de Mexi- canen aldermeest in weerden ghehouden is/ is die solennele Mitote. t'welcke eenen Dans is/ diese in sulcker achttinghe hielden/ datter al te mets de Coringt en sels in- quamen/doch niet tegghens haren danck/ende met ghewelt/ ghelijck als een Contri- ck Don Pedro van Arragon met den Barber van Valencien. Dese Dans ofte Mitote deden se ghemerplijcken in de tranen ofte binne plaetsen van de Tempels ende s' Co- ntrick dapsen/ de welcke d'alderuyfste waren/ selben te midde woegen van de plaets twee Instrumenten/zynde t'eenen int maeckel ghelijck als een Trommel/ ende t'an- der als een Con/ t'welcke upt een stuck ghi maect/ ende van binnen uptghe- holt was/ comende te staen ghelijck als op een Beelt van een Mensche of Gheerte/ ofte op een Pilaer: Waren beyde- gaer in sulcker boegghen ghestelt/ datse op den an- deren acqdeerden/ ende een goede consonantie gaven/ maecten daer verscheppen ghelupt met/zynde de ghesanghen veel ende verscheppen/ginghen al te samen al in- ghende ende danssende opt ghelupt/ met soo grooten gheschickheyt ende oydene/ dat niemant den anderen over tradt/ ofte te bupten ginc/ passende al te meel op malcar- deren/ soo wel in de stemmen als int veruoeren van de hoeten/ ende dat/ met sulcken behendicheyt/ dat het een dinc om sien was. In dese Dans-spielen maectense twee Kingghen van Dolck/ te weten/ int midden daer d'Instrumenten stonden/ selben haer d'Ouderen/ Heeren/ ende de treffelijckste lieden/ de welcke albaer bynae met een stil- staende voet danssen ende songghen. Frontsom de selve/ een goet stuck daer van af/ qua- men al d'ander/ twee ende twee upt/ danssende rondtom met meerder haesichheyt/ ins- kende verscheppen veranderinge/ en sekere spjonge/ op sijn tijt en te propoost/ comende also onder haer eenen seer hrede/ si ruynerinc te make. Quame aē dese danse met he- alderbeste ghewet datse hadden/ ende met verscheppen Julweelen/ een peder nae sijn- hermoghen. Hadde hier een groote achttinge op/ waerom sp dese manere van dans- sen van jonghs afleerden ende aenwenden. Al hoe wel datse veel van dese Dans-spielen ter eeren van haerder Goden hielden/ soo en was het nochtans van haer Insti- tute ofte Anstellighe niet/ maer was ghelijck als gheseyt is/ een manere van recrea- tie ende verbruinghe booz de Ghemeynte/ verhalven soo en is het oock gheen reden/ t'selue d'Indianen t'ontrecken/ maer dat men wel booz hem sie/ datter geenigen su- persittie met vermenghe worde. In Tepotzotlan. t'welcke een Dorp is/ ghelegghen se- ben mijlen van Mexico, hebbe ick de booschreben Dans ofte Mitote sien doen in de binne-plaets van de Kercke/ ende stont mi wel aen/ dat men d'Indianen op de s'ceft- dagen hier in berontledichde en met onderhield/ de wijle datse doch nootwendich een- ge recreatie ofte vermakelijckheyt hebben moeten/ want int gene dat oyerbaer ende- sonder permants nadel gheschiet/ heeft men minder hinder van/ als in andere dese op haer selben alken souden mogen doen/ so haer dese wech. genome/ si verboden wierde. En generalijcken so is het/ int gene dat men d'Indianen van hare costummen en ge- buycken mach toelaten/ so daer niets van haer oude dwalingen onder vermengt is/

weerdich.

weerdich te ghebergen ende toe te laten/ ende te maken na den raet des Paus S. Gregorius, dat hare Ffeesten ende tijtcoztingen gerecht ende gestiert worden tot Godes ende syner Heylighen eere / welcker Ffeesten sy celebzer ende zijn. Dit sal nu ghenoech wesen/ als oock int ghemeyn/ van de costumien/ ende politijcke ghebruycken / der Mexicanen/ van haren oozsponck ofte opcomste / vermeerderinghe / ende Kesper-rijcke/ (welcke een saecke is / die wat breeder ende vermakelijcher wesen sal / t' selve upt de gront ende van eersten in/ te verstaen) sal blijven om in een ander (te weten t'aenbolghende) Boeck van te handelen.

Eynde des seften Boecks.

Het sebenste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel*. Wat datter aen gelegen is, kennisse te hebben van de daden der Indianen, namelijcken van de Mexicanen.

Ale (ofte t'zj wat) Historien dat het soude moghen wesen/ waerachtich ende wel gheschreven zijnde / en hzenghen geen cleyn proffijt voor den leser: want het gene dat geweest is / gelijc als de wijse ma seyt/ dat selve dat is/ noch en t' gene dat wese sal/ is t' selve geweest is. De menschelijcke dingen zijn haer onder den ander seer gelijc/ en wt de geschiedenissen van t' eene/ so leert men t' ander. Daer en is geen so Barbarisch volc/ die niet pets goets hebben/ dat zijns waert is: Ende daer en is oock geen soo politijc ende Menschelijc/ die niet pets hebben dat te verbeteren is. Nu/ soo wanneer dat het Relaes ofte Historie/ van de baden der Indianen/ anders gheen vruchte meer en hadde / als t' ghemeyne / van te wesen een Historie ende Cractaet / van dinghen die in effect ende met de waerheyt/ alsoo geschiet zijn/ soo is het waerdich voor een nutbaer diuck aenghenomen ende ontfangen te worden / ende niet om dat het Indianen zijn / so en is daeromme de noffte van hare dinghen niet te verwerpen/ ggelijc als wy in de waterlijcke dinghen sien / dat d' Kuthenen niet alleenlijc en schryben van de voozmaemste Gebierten/ upnemende Planten ende dierbare Gesteenten/ maer oock van de wepnich gheachte Ghebieren/ ghemeyne Cuyperen/ Steenen/ ende dinghen die seer ordinaris zijn/ want men in de selve oock egghenschappen heeft / die aenmerckens waert zijn: In voegen / dat soo wanneer dit anders niet en ware als een Historie/ wesende/ ggelijc als het is/ en gheen fabulen ende versterfels/ soo en is het gheen subiect / dat men voor ontweerdich houden mach om te schryben ende te lesen. Maer daer is noch een andere seer sonderlinghe reden te weten/ om dat het van een wepnich gheacht Volck is/ so wort het g'iene dat van haer lieben ghedenckens waert is/ te meerder gheacht/ als oock om dat het verseyden materien zijn/ van die van Europa, ggelijc als daer zijn/ van de selve Natien/

selve Daden/so geeft het een grooter lust/ om upt de gront ende van aenbegin te ver-
 faen/haren ooz/ yronck of begin/se/haer maniere van procederen/ haer geluckighe en-
 de teghenpoedighe gheschiedenissen/ ende en is niet alleen lust/maer oock profijt/nar-
 melijcke booz de ghene die daer met handelen moeten. Want de kennisse van haer-
 der dinghen / zyn haer noddende / om ons int onse gheloof te gheben / en de zyn int
 mereindeel onderwijfende / hoe dat se ghehandelt moeten worden. Is oock noch deel
 van de ghemeyne ende onwetende berachtinge/werchmenende/daer se te van Europa
 in hebben/de welcke van dese lieben oordeelende zyn/datse gemte dinghen van men-
 schelijcke redelijckheyt noch boozsichtigheyt hebben. Den onschult van dese hare ge-
 meyne oprie/en ean nieuwers beter gebonden worden/ als in de warachtighe nar-
 ratie/van de daden van dese lieben. Soo sal ick van/met des Heeren hulpe / handelen
 van den oorsponck/successe ende notabele daden der Mexicanen/ ende dat so cozt alst
 ny moghelijck is/ende int laetste soo sal men verstaen moghen/ die ghestaltenisse die
 den alderhooghten Godt heeft willen upkiezen / om dese Daden t'licht des Euange-
 liums/van sijn eeniggen ghebozen Sone Iesu Christo onsen Heere/roopenbaren/ den
 welcken ick bidde / dat hy desen onse u diepen arbeet/in sulcker boeghen te recht wil
 stieren/dat hee ter eeren ende glorie van sijn Goddelijcke moghenheyt/ ende tot eenti-
 ghe nuttigheyt van dese lieben (dien hy sijn Heplighe Euangelische Wet berge mepre-
 schapt heeft) strecken ende int licht comen mach.

Het 2. Capittel. Van de Oude bewoonders van nieu Spagnen, en-
 de hoe datter de *Nauatlacas* in ghecomen zijn.

D Oude ende eerste bewoonders van de Provincien die
 wy nieu Spagnen heeten/waren seer Barbarische ende woefse lieben / en-
 de onderhielen haer alleenlijck van de Jacht / waerom sy den naem van
 Chichimecas cregen/leef den sonder t'Lant te besaepen/ofte te bouwten/ noch
 en woonden oock niet by een/want alle hare exercitie ende leven was anders niet als
 Jaghen/waer in sy wonder bedeyben waren. Woonden ende ontstielben haer op de
 scherpe Steenrotzen/ende op d' alderwoefse plaetsen van t' Gheberghe / levende seer
 Beestelijck/sonder eenighe Politie / ende gantelijc end' alnaecht. Jaeghden Venesoe-
 nen/Wajen/Conijnen/Wesels/Wollen/Wilde Kratten/Doghelen/als oock ontstijck-
 den (soo ghelijck als daer zyn Slanghen/Waeghdissen/Kratten/ Spynckhanen ende
 Woymen/met het welcke/als oock met Crupderen ende Wozelen/sy haer onderstiel-
 den: Sleyen op de Gheberghten in de holen ende Wdernissen: De Wouwen gin-
 ghen van ghelijcken met de Mans op de selve exercitie van de Jacht/latende de kin-
 deren aen een tack van een Boom (in een Wiejen troysken gheleghen) hanghen/nar
 datse haer Wyck vol ghesoghen hadden/ tot soo langhe datse wederom vande Jacht
 quamen. En hadden geen Overhoofst/noch eenighe erkentenisse/ende leefden sonder
 eenigge kennisse van Goden/Godtsdienste of religie. Men vint noch hedent daegs
 in nieu Spagnen duf danighe soorte van volcke/de welcke alleenlijck van hare boghen
 ende pghen leven/ende seer hinderlijc zyn/want om quaet te doen/ende yet te bespin-
 ghen/boegen ende rotten haer by een/sonder dat haer de Spagnaerden opt met goet-
 heyt of quaet heyt/met list of geweld tot eenighe Politie ende onderbanlicheyt hebben
 comen brengen: Want naedemael datse geen Gemeynschappen/Woyzen/ofte sla-
 re plaetsen hebben / daer se haer onthouden/soo ist met dit Volck te bechten / anders
 niet als eenckle Ghebergheen op ende neer te jagen/alwaer e haer verspreppen/ ende

op 't alderwoeste en bedekste van't bergte berbergen. Soodanich van 's huppigen daeghs de maniere van't leven der Indianen / ende dat / in veel Provincien ende op verschillende plaetsen. Van dese soorte van Barbarische Indianen / wort booyname-lycken ghetraectert / in de Boecken De procuranda Indorum salute, soo wanneer daer gheseyt wort / dat het haer van noode is / ghebwinghen ende onderdanich ghemaccht te worden / met eenich eerslyck ghewelt / ende dat het ons noodich is / haer eerst te leeren Menschlyken woorden / ende daer nae Christenen. Men wil segghen / dat de gene die men in nieu Spagnen, Otomyes noemt / (t welcke ghemeenlycken d' arme Indianen sijn / die op de woeste plaetsen woonen) van de selve soorte gheweest sijn: Doch dese woonen by den anderen / ende hebben eenighe Politie / ende noch wel tot dingen van de Christenheyt. De ghene die haer met henke den wel verstaen / en bebindense niet onequamer / noch onabelber / als d' ander / die rijcker ende booz Politieker ghehouden worden. Nu comende tot onse ppopoost / dewijle dat dese Chichimecas en Otomyes (van de welke gheseyt is / d' eerste bewoonders van nieu Spagnen geweest te sijn) zaepden noch maeyden / latende 't alderbeste ende bruchthaerste Lant onbewoont legghen / soo ist selve daer nae / van de Natien die van buyten quamen / inghenomen ende verontledicht ghevozen / die welcke / om dat het een politieck volck was / Navatlaca ghe-naemt werden / dat is soo heel gheseydt / als een Volck die hare spake weten te verclaren / ende upt e legghen / in compatatie van d' ander Barbarische ende onwedelijcke Menschen. Dese twee bewoonders Navatlacas, sijn ghecomen / van een seer ver-gheleggen Lant / upt het Hoorden / alwaer men als nu een rijcke ontdeckt heeft / datse nieu Mexico heeten / in welke Landon we / twee Provincien sijn / d' eene Aztlan ghe-heeten / (dat is een plaets van de streghers gheseyt) ende d' ander Teuculhuacan ghe-naemt / dat is soo heel gheseyt / als een Lant der gener die Goddijcke Groot-vaders hebben. In dese Provincien soo hadden de Navatlacas hare Hopen / Acker / Landen / Goden / Godtdiensten ende Ceremonien / met goede ghereghelicheyt ende Politie. Dese Navatlacas waren verdeelt in seben Gheslachten ofte Natien / ende om dat het int selve Lant een ghebruyck was / dat elcke Gheslachte haer bysonder ende bekende Contrepe ende onthoudinghe hadde / soo schilderse den ooyponck ende afcomse der Navatlacas, in de Figure van een Speloncke ofte Hol / segghende datse upt seben Holen gecomen sijn / Lant van Mexico bewoonen / waer van sp in in haer Liberijen ofte Bibliotheek een Histolie af maken / Schilderende seben Holen met haer afcomelingen. Den tijt dat de Navatlacas upt haer Lant gecomen sijn / nae Aekeringe ende t melden van haer Boecken / passert ober de acht hondert Jaren / ende ghereduerct op onse rekeninghe / is gheweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich / alsoe eerst upt haer Lant begonsten te trecken / vertoefden in den wech / alcer datse in t Landt van Mexico (datse nu bewoonen) quamen / tachtentich volle Jaren. Dooz sake van haer soo verlanghaem reysen / was dooz persuasie ende bebel van hare Goden / t welke sonder twijffel Duppelg ghe weest sijn / die sich baerlyken met haer spaken / van datse berespighen ende soeken souden nae nieuwe Landen / van soo ende soodanighe teyckenen / ende alsoo zynse gheromen / t Lant te bestien / ende de teyckenen t erkennen / die hare Afgoden haer gheseydt hadde / ende alwaer datse goede plaetsen konden / sloegense haer ter neder / ende bewoondense / die besaepende ende bebouwende: Ende alse van weder ander beter ontdecken / verlietense de gene diese bewoont hadden: Doch latende altoos op de selve plaetsen / eenich Volck blijben / nameijcken de ghene die out / krank ende moelogs waren. Aieten van gheslijcken versien met goede Ghebouwen ende Edificien van de welke men noch hedensdaegs (op de wegh daerse dooz heen quamen) spooz ende teycken af bindende is. Met dese maniere van

soo verlancksaem te reysen/ brachtense de tachtentich Jaeren oberwegh/ met dooz/ int
ghene dat men wel in een Maent tijds gaen mach / ende zijn alsoo ghekomen int
Landt van Mexico op onse rekeninghe / t' Jaer van neghen hondert ende twee.

Het 3. Capittel. Hoe dat de ses Gheslachten van de *Navatlacas*
t'Lant van Mexico bewoont hebben.

Dese seven Gheslachten/ daer van gheseyt is/ quamen al
te samen ghelijck upt/ zijnde d'eerste de Suchimilcos, dat is soo veel gheseyt/
als Volck van de Bloc in Ackeren : Dese behouden de Zuyt-zijde van de
Water-rant van t' groote Lach ofte Meer van Mexico, sichten een Stadt
van haer naem/ met noch veel ander plaetsen. Langh daer nae / soo quamen die van
het owerde Gheslachte/ Chalcas ghesenamt / dat is gheseyt/ Volck van de monden/ ende
de timmerden van ghelijcken een Stadt van haer naem/ verdeelende de Lant-palen
ofte timmren met de Suchimilcos. De derde waren de Tepanecas, dat is Volck van de
Zuygge geyt : Dese behouden ende bewoonden oock de Water-rant van t' Lach/
te weten aen de West-zijde. Dit Volck vermenichvuldighden so seer/ datse de Hoofst-
plaets van haer Probinctie Azcapzalco noemden/ t'welcke so veel geyt is/ als Me-
ren-Hol/ ende zijn een langhen tijt seer machtich gheweest. Nae dese/ soo zijn gheco-
men de gene die Tezcúco bewoont hebben / t'welcke zijn/ die van Cálhua dat is cron
Volck gheseyt/ om dieswille datter in haer Landt eenen Bergh stont/ die seer cron
was. Op deser hoeghen so is t' Lach ofte Meer van dese vier Natien/ omringht ge-
wozden/ bewoondende dese / de zijde van t' Oosten / ende de Tepanecas de zijde van t'
Zoozden. Dese van Tezcúco wierden booz seer coytops ende wel bespraect ghehou-
den/ zijnde haer tael oock seer fraep. Daer nae soo quamen die Tlatlucas, dat is volck
van t' Gheberghte gheseyt/ dese waren d' alderplomste ende grooffte van allen. Ende
om dieswille datse alle de platte Landen/ rontsom t' Meer/ tot aen t' Gheberghte toe/
berondedicht bonden / sos passerdense aen d' ander zijde van t' Gheberghte / ende
bonden aldaer een seer spaciens / heet ende vruchtbaer Landt / alwaer se veel ende
groote Vlecken bonden / noemende de Hoofst-plaets van haer Probinctie Quahu-
nachuá, t'welcke soo veel te segghen is / als een plaets daer des Arents stem gheslypt
geeft/ wozynde van die van onse ghemeyne Tale Quernavaca geheeten/ ende is de sel-
ve Probinctie die men heden daeghs t' Marchgraefschap noemt. Die van t' sesse ghe-
slachte/ t'welcke de Tlascaltcas zijn/ dat is t' Volck van t' Zoot gheseyt / passerden
ober t' Gheberghte heen/ Oostwarts aen/ trekkende tot onder t' besneude Gheberg-
te/ al waer den vermaerden Vulcan, ofte Wperighen Bergh / tusschen Mexico ende de
Stadt de los Angelos, ofte van d' Enghelel/ staet : Bonden seer groote ende goede ge-
legheutheden/ ende verspreyden haer oock seer wijt ende hiet/ timmerende heerliche
ghedouwen/ met ver scheyden Vlecken ende Steden. De Hoofst-plaets van haer Pro-
binctie noemdense/ na haeren naem/ Tlascala. Dit is de Platte/ die de Spagnarden toe-
ghedaen waren/ met welker hulpe se oock t' Landt quamen t' overwinnen/ waerom
de selve/ tot op den hupdighen dach/ noch by van Tribut zijn ghenietende een ghe-
merale ofte algemeyne recepte. Ten tijden dat alle dese Natien de selve Landen be-
gonsten te bewoonen / soo en bewesen haer de Chinchimecas (te weten / Doude ende
erst bewoonders) gantich gheen waengunst/ noch en selbender haer oock niet eens
teghens/ dan docht haer alleenlyk byeint te zijn / ende ghelijck als verwondert ende
verbaest wesen/ de berghden/ haer int alderbedektste van de Steenroffen. Naer

de gene die aen d'ander zijde der besneende Gebergte wonden/ (alwaert de Tlafcaltecas behouden) en wilden niet contenten/ t'ghene dat alle d'ander Chichimecas ghe-
 daen hadden/ maer stelden haer eer ter weer/ om haer Landt te beschermen: En de
 om dies wille dat het Keusen waren/ (nae t' verhael van hare Histoyen) soo meyndense
 de byeembelinghen met ghewelt te verduyben/ maer haer groote craecht wiert dooz de
 listicheyt van de Tlafcaltecas overwonnen ende t'onderghebracht te weten maekten
 daer eerst versterkt/ ende eenen bebeynsden peys/ ofte vze mede/ ende nooden haer te
 gast/ op een groote Maeltijt/ hebbende te doozen een hoop Doler/ te schupl ende in
 een herboogghen laech ghelept. Alse nu aldus int beste van haer byasserije ende d'one-
 kenstijap waren/ so ontstalense haer/ met een groote dissimulatie/ de Wapenen/ t'wel-
 ke waren groote Irt nodsen ofte Kolben/ Rondassen/ houtse Zweerden/ ende andere
 diergetijcke sooyte van Ghesmeer. Dit gedaen zijnde/ quamen haer onbersiens over-
 vallen ende besoghen/ de welke haer willende te weer stellen/ ende missende haer
 Wapenen/ sloeghen de handen aen de naest staende Boomen/ ende scheurden daer de
 takken van af/ ghelijck als ander de bladen van Katousouden moghen afhalen. Doch
 dewijle dat de Tlafcaltecas in Wapenen ende op haer hoede waren/ soo hebbense epnt-
 lijcken de Keusen oberweldicht ende verslagghen in sulcker woeghen/ datter niet een af
 te lijf en bleef. Niemand en verwondert hem/ noch en houde dit van de Keusen booz
 geen sabel/ want daer wozen noch hedens daeghs Menschen-gebeenten gebonden/
 die van ongelooflijcke groote zijn. Als te in Mexico was t' laer van ses en tachtich/ so
 wiert daer een van duysantige Keusen gebonden in een van onse Erben/ (die wy noe-
 men Ictis van t' Gheberghte) waer van ons een van de kiesen ghetoont wierdt/ de
 welke/ sonder t' selbe te enrecreten ofte te verheffe/ wel so groot was/ als een mans
 bypft/ ende alle t'ander nae adbenant/ t'welcke ick selfs ghesien hebbe/ my verwonde-
 rende van een soo onghefchickten groote. Met dese Dictoije van/ soo zijn de Tlafcal-
 tecas vzeefamijck/ ende alle d'ander Gheslachten/ in rusten gebleven/ onderhouvende
 de boozschyden ses Gheslachten der byeembelingen/ altoos vrentschappe onder den
 anderen/ houwende ende trouwende d' eene met des anderen kinderen/ verdelende
 de Lant-palen ofte lruyjen/ seer vzeefamelijcken/ soekende elck een met een eerlijcke
 competentie ofte eergerticheyt/ sin Republijck ofte Gemeynte te verhsen/ vermeer-
 deren ende heerlijck te maken/ tot so lange datse tot grooten aenwasch ende mogen-
 cheyt quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat datter ongsack/ begonsten ee-
 nighe polijse aen te nemen/ haer lichamen te bedecken/ ende schaemte te maken/ van t'
 gene datse tot die tijdt niet ghedaen hadden/ ende beginnende altemets met het ander
 Volk om te gaen/ verliesende dooz de ghemeynschappe de vzeefse/ quamen se met de
 tijt van haer te leeren/ beginnende te mets Hutten ende Woeten te maken/ met een-
 ghe ordene ende ghereghelicheyt van Republijcke ofte Stadtse Gemeynte/ kiesende
 Keeren/ ende haer booz Obericheyt erkennende/ alsoo datse hier mede een groot deel
 van t' besseelijcke liden (datse te boozen hadden) achter lieten ende afspeden/ doch blij-
 vende ebenwel altoos op de Berghen/ ende dicht aen t' Gheberghte van d'ander af-
 ghesondert. Op dese selve maniere/ houde ick booz seker/ dat het met alle d'ander
 Nacten ende Povintten van Indien toeghegaen is/ dat d'eerse wilde lieden geweeft
 zijn/ de welke/ om haer van de Tacht t' onderhouden/ seer woeste ende wilde Landen
 doozboort/ ende een nieuwe Werelt ontbeckt hebben/ de selve bynaest bewoonende
 ghelijck als wilde Diere/ sonder Hups/ Dack/ Ackeren/ Vee/ Contruk/ Wet/ Godt/
 noch redelijcheyt te hebben: Dae nae comende andere nteuwe ende beter Landen
 te soeken/ hebben t' goede bebout/ ghereghelicheyt/ polijse/ ende een maniere van Re-
 publijcke/ (hoewel seer Barbarisch) ingheboert. In daer nae soo hebben haer eendghe
 (van dese.

van dese selve/ ofte misfchien van ander Natien/ die wat meer wetenschaps ende listighepts hadden/ als d'ander/ begheben/ om de gheye die van minder vermogen waren/ te verbrucken/ ende t'haerder onderdanicheyt te brengen/ tot soo langhe datse groote Coninrijcken ende keijserdommen quamen te sichten. Also is geschreef in Mexico ende in Peru, ende alsoo is oock sonder twijffel gheweest/ t'z' waer dat het wil/ op alle plaetsen daer men onder dese Barbaren gesouwerde Steden ende Republiken/ ofte Stads- gemeynthe vnde is/ waerom ic mi in mijn optinē (die ic int eerste boec hiebbelijckē gehandelt hebbe) come te bevestigen/ van dat d'eerste bewoonders van West-Indiē overlant gecomē zijn/ en dat consequentelijckē alle de landen van Indien met die van Aſien, Europa ende Africa ende de nieuwe Werelt met d'oude/ aen een comen/ hoe wel dat tot hupdigen daeghs toe/ t'lant dat dese twee Werelden aen een knoopt ende t'samen boeght/ noch niet ontdeckt is/ ofte soo daer Zee tusschen bepen is/ moet soo nau wesen/ datter de wilde Gebierten/ al swemmende/ ende de menschen in clepe/ ende arme schuyten/ met overmogen comen. Maer achterlatende dese Philosophijge/ soo willen wy weder tot onse Historie keeren.

Het 4. Capittel. Van den uyttocht ende wegh der Mexicanen,
ende vand e bouwinghe van *Mechoacan*.

ND verlopen zijnde/ drie hondert ende twee jaren/ dat des booscheden Gheslachten uyt haer Landt ghetrocken waren/ ende dat van nieu Spagnen behout ende bewoant hadden/ zijnde t'lant al seer bewoont ende in goede ordene ende politijge ghebracht/ soo zijn die van t' sevendē vol ofte Gheslachte/ ober ghecomen/ t'welcke de Natie der Mexicanen is/ comende gheslijck als d'ander/ uyt de Probtintie van Aztlan ende Tecuilhuacan, en politijck/ beleeft/ ende seer sijnbaer volck: Dese aenbaden den Afgodt/ Viztlipuztli, van de welken hier vooren breedelijcke mentie ghemaeckt is: Ende den Ghybel/ die in den seluen Afgodt was/ sprac/ ende regeerde dese Natie seer lieftelijcken. Dese van/ bebal haer/ uyt haer Landt te trecken/ sien belovende/ dat hy haer Princken ende keeren/ soude maken/ van alle de Probtintien die d'anderes Gheslachten behout hadden/ ende dat hy haer soude gheben een seer overbloedich Landt/ met veel Gouts/ Silber/ costelijcke Ghesleenten/ Pluymen/ ende rijcke Mantels/ ofte Cleederen: Waer mede sy uyt trocken/ hebbende haren Afgodt/ in een Arcke van Biesen gheseten/ hy haer/ de welcke van vier de voornaemste Dye siers ghedraghen wiert/ mei wten hy oock gemeynschap siekt/ ende int heymelijck de gheschiedenissen van haren wegh openbaerde/ sien waer schouwende van t'ghene dat haer wederbaren soude/ ghebrēde ende ordinerende haer leder Witten/ Goud/ dienste/ cerimonien en sacrisien/ in sulcker boegen datse oock niet een baet en versetten/ sonder goetdranken ende bebel van desen Afgodt: Wanneer ende maer datse repen ende rusten souden/ weder van hem vooghtsel/ ende van haer tot een punt toe achterholghe. Het eerste datse deden/ (alse pewers quamen) was t'erfoudt een Hups ofte Tabernakel te bouwen/ vooz haren valschen Godt/ ende selben hem altoos te middeweghen van t'leggher/ daerse haer ter neer sloeghen/ settende d'Arcke op een Altaer/ die op de selve maniere ghemaect was/ gelijk alse de Christelijcke Kercke in ghebyuck heeft. Dit ghedaen zijnde/ soo bereyden ende boudense hare Ackeren met kroon ende andere Wertweyten/ die onder haer ghebyucken/ maer waren noch ebentwel haren Godt so onderdanich/ dat soo t'hem godt dochte/ dat set in haerde so hadden set in/ en so niet/ en bevelende dat sy t'leger

souden oytbreken) so bleef het daer altemael staen/tot enkel zaet / ende tot onderhout van d'oude krankken/ ende moeploose lieden / diefer niet oeffete wille lieten bijden/ t'zy te wat plaetsen datse houden / pretenderende dat alle t' Landt van haer Partie mochte bewoont blijven. Op aventure so sal dese uyttocht ende bevaert der West-Indien een ghelijckenis sejnen te hebben / met de tocht ende wegh die de kinderen van Isael uyt Egypten deden/ want sp' lieden wierden oock/als dese / vermaent uyt te trecken om t' Landt van Belosten te soecken : Ende hadden/ soo wel d'ene als d'ander/haren Godt tot een Westman/haer beraetslagende met de Arcke, ende hem een Tabernakel makende/ende brachten oock/soo wel d'een als d'ander/ een groot ghetal van Zaren om/aleer datse int Landt van Belosten quamen : So dat ter in all. dat selve als oock in veel ander dinghen (van dat de Historie der Mexicanen vermeldende is) ghelijckenisse is/ met het gene dat de Heylighe Schryftuere verhaelt van de Aitac-litenende bewoont blijven. Op den Dupbel/ Pings der Hoofardij/ ghevocht heeft (in de handelinghe ende onderbanicheyt van dit Doick) nae te bootsen / t' ghene dat den Alderhooghlijken ende waerachtighen Godt met syn Ghemeynte uytgericht heeft. Want soo ghelijck als booren geseyt is/ soo heeft den Satan altoos/ een vromde appetijt ofte lust/om Godt te verghejcken/welker gemeenschappe ende handelinghe met de Menschen/ desen Doot-Byant balckelijcken ghevocht heeft t' uirperen/ ofte nae hem te trecken. Daer en is noch noyt Dupbel gebonden die also met de lieden omghegaen heeft/als desen Dupbel Vizlipuzeli, ende blyckt oock wel wie dat hy geweest is/ want daer en zijn noch noyt supersittienfer Godt/diensten/ noch wyze/ der ende onmenschelijcker sacrificien gheseen / noch ghehoort/ als dese den sp' en gheleert ende onderrecht heeft/ zijnde eyntlijcke ghelijck als de ghene/ die ghebricht waren van den selven Byant des Menschelijcke Geslachteg. Den Oversten ofte Capiteyn/ die dese lieden nae volghden / was ghenaemt Mexij, waer van daer nae den naem Mexico ende die van syn Partie/Mexicanen/ afgheromen is. Nu reysende albus met de selve verlanesamheyt/ (als d'ander ses Partien gedaen hadden) vermaende/ saepende en maepende op verscheyden plaetsen/waer van men noch tot huydigen daegs de tercken ende ruinen ofte overblyfsels vint/ passerende heel moeptens ende verjckels/ zijn eyntlijcken ten langhen laetsten gearriveert in de Provincie die men Mechoacan heet/ (dat is soo veel als een Wisch-ryck-landt geseyt) want men albaer seer veel heeft/ te weten/ in de groote ende schoone Laken ende Meyden die daer zijn/ alwaer sy (om dat haer de ghelegentheyt ende frischeyt van t' Landt aensfont) begeerden te rusten : Waer te raet gaende met haren Afgodt/ (den welcken daer niet te vreden was) so baden se hem/ dat hy haer ten minsten wilde vergunnen / datser eenich van haer Doick mochte n' laten/ om een soo goeden Landt te beboutwen : Waer in hy wel te vreden was/ ende gaf haer ooc de praetijck/ hoe datset doen ende aemrechten souden/ t'welcke was dat gaende sp' lieden/ soo wel v'vouten als mang/ in een schon Lack ofte Mepy/ Pazcuaro ghenaemt/ om hen te baden/ soo riet hy/ dat men de cleeren soude ontrooben van de genie die daer blijven/ ende terfont/ sonder eenich rumoer/ t' Legheer opzeken/ ende doozgaen/ t'welcke also ghebaen wiert. Als nu d'ander (die met de lust van t' baden/ oyt bezoch niet verdacht waren) uytquamen/ en haer van haer cleederen en met ghelicken berooft/ bespot/ ende verlaten vonden / bleven se seer verslaghen ende claghe-lyck : ende om te bewyisen den haet diefer op t'regen/ so seyt men datse haer t' brachten/ oock haer tale/ beranderen. Ten minsten/ so ist een binc dat seker is/ dat dese Mechoacanen altoos v'vanden van de Mexicanen geweest zijn/ waerom sy oock den March-graef van den Dale/ t' gheluck ofte te goeder tijt quamen aenbieden/ ten tijden als hy de Dictorie van t' overwinnen van Mexico hercreghen hadde.

Het 5. Capittel. Van't gene dat haer wedervaren is, in Malinalco,
in Tula, ende in Chapultepec.

VAn Mechoacan tot Mexico zijn ober de bijtich mijlen/ op
desen weeghept Malinalco, alwaert ghebeurde/ datser a n haren Afgodt be-
claeghden van een Vrouwte upt haerder gheselschap/ die een groote Toobe-
naerster was/ (de welcke genaemt wiert Suster van haren Godt) om datse
henlieben / met haer quade consten/ groote schade dede / ende op een seckerre maniere
sochte haer/ van henlieben/ voor een Godinne te doen aenbidden/ waer op den Afgodt/
aen een van de Ouderlinghen/ die d' Arcke droeghen / in een boom openbaerde/ ende
septe/ dat sy de gemeente/ van sprent wegen/ soude troosten/ haer op een nieu groote
belofents doende/ ende datse den se lben/ syn Suster/ als een wyde ende quade vrou-
we/ met alle haer familie/ souden berlaten/ bykendet Uger by nacht/ ende met groter
stillschept op/ sonder eenich spoor te laten / waer nae toe datse trocken t' wercke sp
alsof de den. Nu/ de Toobenaerster haer/ met haer familie/ alleen ende bespot bli-
dende/ heeft albaer een Dreck gesticht/ welke Malinalco ghenaeamt wiert/ ende men hout
die van Malinalco alnoch voor groote Toobenaers/ gelijk als kinderen a n sooda-
nighe Moeder. Nu / om dies wille dat de Mexicanen/ door dese parryschappen/ als
oock om de deel krancken/ ende t' moeyloos Volck/ datse hier ende daer achter lieten/
seer gewacht ende gemindert waren/ soo wildense haer wederom verstercken/ waer-
om sy haer Rust- plaets maerkiten / in een ghelegghentherdt die men Tula hiet/
dat is soo veel/ als een/ plaats van Wiesen gheseyt / albaer geboodt haer den Afgodt/
datse een groote kibiere souden af dammen/ ende verleyden / in sulcker boeghen datse
over een groot black belt/ mochte hren stoyten/ ende met de conste dien sy haer leerde
omringhden/ een schoon Geberchte/ Coatépec genaemt/ altemael met Water/ ende
maechten daer een groot Lack ofte Meer/ t' welke sy roufsm beplanten met Wil-
gen Popellieren/ Elsen/ ende ander boomen/ alwaer veel Diefen in begonst te groepen/
comende oock na t' gheboomte veel ghevoghelte / soo dat het een seer lustighe plaats
wiert. Ende om dat haer de gelegentheyt wel aenstont/ ende moede wesen/ ende van soo
veel repens/ begonst se veel te handelen/ van albaer te houtwen / ende niet berber te
passeren/ Waer van hem den Dupbel seer dapper verstoorde. / dreyghende syn Wie-
sters met der doodt/ ende bebal haer terfondt/ datse d' afsamminghe van de kibiere-
hadde/ ende septe/ dat sy/ de ghene die onghesooftsaem geweest waren/ dien aenstaen-
de nacht sulcken casydinghe souden gheben als sy verbient hadden. Ende so gelijk
alst t' quaetboen/ den Dupbel soo eyghen is / ghehenghende dickwois de rechtheer die-
heyt Godts / dat de ghene die hem voor haren Godt verzozen hebben soodanighen
Wen overghelevert wieden/ soo geschiedent/ datter des middernacht/ op een sicker
oort van t' Legher/ een groot gherucht ghehoort wiert / ende als sy daer s' moegheng-
nae toe gvinghen/ soo hondense daer ligghe/ de ghene die hoer ghenomen hadden als
daer te sijn. De maniere van datse ghedoot waren/ was de boort uptgerucht/ en-
de t' herte daer upt ghehaelt/ soo ghelijck als sye honden ligghe / waer mede desen ha-
ren lieflijcken Godt aen die arme onghelukkighe Menschen lerende was/ de maniere
van Sacrificien die hem aenghenaem waren / t' welke was van die tijdt boort-
taen de Menschen in haer grouwelijcke Sacrificien de Wozst op te sijn/ ende de
herten daer upt te rucken. Met dese casydinghe ende met het verdoegghen van t'
Delt/ om.

Welt om dat het Lack weder gantsch verloopen ende uytghezooght was / soo heb-
bense hem met haren Godt beraden/ende zyn/met syn wille ende bebel / allenghengens
hooy aen ghetrocken tot dat se op een Nijl nae aen Mexico in Chapultepec quamen/
een plaets die seer gerechert is / om syn ghenoechschickheyt ende frischeyt wille/
maeckten haer in dit Gheberghe sterck dooy breefs van de Patien die t selve Landt
beyoonden / die haer al te samen tegghens waren / namelijcken/om date enen Copil,
Sone van de Toobenaerster diese in Malinalco verlieten de Mexicanen gheblameert/
ende enen quaden roep naeghegheben hadde/ben welcken dooy bebel van syn Moeder/
een langhen tijt daer nae int verbolgh der Mexicanen ghecomen is/soeckende de
Tepanecas, met de andere onligghende naebuieren/jae tot de Chalcas toe/ tegghens haer
te doen opstaen/ende bracht het oock in sulcker boeghen te wegh / dat se met ghewap-
pender hant op trocken / om de Mexicanen te vernielen. Den dooy schreyden Copil
selde hem op enen Bergh/die te middeweghen van t Lark staet / (A copilco ghehe-
ten)berwachtende de verdelaghe ende vernielinghe van syn Vanden : Maer sp-
lieden liepen dooyt abdyss van hare Afgod/naer hem toe/en quame hem onderhoers
t'oberballen ende doot te smijten / ende brachten t' hert aen haren Godt/den welcken
t selve behal int Lark ofte Mexy te woypen/ van t welcke sp verlieten een Tunal(dat
is eenen Boom alsoo ghenaemt)hooytgecomen is/ alwaer daer nae Mexico ghesticht
wiert. De Chalcas, met de ander Patien/zijn tegghens de Mexicanen ten stryde ghe-
comen / hebende de Mexicanen hooy haer Capiteyn ghezoen een kloekmoedich
Welot/met namen Vitzilovitch, den welcken in de meeste furie ofte hitte/van de Span-
den ghehanghen ende ghebdoot wiert : Doch evenwel soo en verlojen de Mexicanen
hierom te moey niet/maer bochten seer byomlijcken/so dat se/ tot wyt van de Span-
den/eenen open wegh ofte scheuringhe/in haer slach/oozen maeckten / hebende te
middewegen van haer d'oude Mannen / Vrouwen ende kinderen/ende passerden
alsoo tot Atlacuyavaya toe / een Wleck ofte plaets van de Culhuas, de welcke sp besich
bonden met haer Feste te celebieren. Alhier maeckten sp haer sterck / sonder dat se
eens van de Chalcas, noch van d'ander/achtervolght wierden/maer zyn weder/als
besichhaemt wesende(om dat sp/die soo veel waren)haer van soo wepulich overwonnen
saghen)naer haer Woon-plaets(en toe ghetrocken.

Tunal is een
Boom ofte
plante / be-
staende in
enckele bla-
den die gant-
sch groef ende
dick zyn, so-
menne t'ee-
ne blad, uyt
het ander
hooyt / daer
int vierde
Boeck hier
hooyen/ Cap.
23. van ghe-
handelt is.

Het 6. Capittel. Van den strijdt diese hadden tegghens die van
Culhuacan.

Sonden/ dooy raet van den Afgodt / hare Ghelanten
aen den Heere van Culhuacan, hem ghelegghenshepde ende plaets eys-
schende/om te bouwen ende woonen/den welcken/nae dat sp hem met
den spnen beraden hadde / haer aenwysinghe dede op Ticaapan (dat is
soo veel gheseyt als t'witte Water) met intentie van datser mochten
sterben ende te looy gaen : Want daer was in de selve contreye een groote menichte
van Doeren/Slanghen/ende andere fensinghe Gebierten/die uyt een Gberghe/
dat daer ontrent font / hooyt quamen. Maer spieden aenghepoyt ende onderrecht
zijnde van haren Duppel / namen seer gheetne aen / t'ghene dat haer ghepsefen-
teert wiert / betrennende dsos d' Duppels konst alle de hooytsheden Ghebier-
ten / sonder dat se haer pet quaets deden / Jae veranderense noch oock tot doedsel
/ daer t'haren wille ende hymoedelijcken van eetende : Welcke de Heere
van Culhuacan siende / als oock hoe dat t Landt bebouden / Ende daer Aiker ende
jaerplanden

zaep-lande gemaert hadde/ geſengde haer ſyn ſtab/en liet haer toe datſer in alle byentſchappe met mochten handelen. Maer den God/ die de Mexicanen aanbadden/en dede dit niet/ ſo gelijck als hy placht/ om eenich goet/ van ont meerder quaet te doen. Nu ſo ſepde hy tot ſyn Diefſter/ dat dit de plaers niet en was/ daer hy begeerde datſe bijben ende volgherden ſouden/ ende dat oock d' uytcomſte van daer/ dooz Oorlogh te weegh ghebracht moeft weſen/ waer toe ſy een Vrouw-Perſoon moeften ſoeken/ om te brengen aen de Godinne van't diſcooy/ ofte tweedbracht/ zynde den aenſlaech/ dat men ſoude doen epſſchen aen den Coninck van Culhuacan / ſyn Dochter/ tot een Coningdane der Mexicanen/ ende Moeder van haren Godt/ den welcken d' Ambaſſaſſichſchep goet-ducckende / haer die ter ſont met veel verticfels ende gheſelſchaps overghelevert heeft. Nu / den ſelben nacht datſe gheromen was / ſoo hebbenſe (dooz bevel van den ſelben dootſlager dieſe aanbadden) de dochter ſeer wyedelijcken geboort en gebijt/ ghelijck als ſy oock ſeer delicaet doen connen / treckende t' bel een Jonghſtinck aen/ ende dat/ boven ober de cleederen van de Dochter / ſtellende haer alſoo op deſer maniere by den Afgodt/ haer booz een Goddinne ende Moeder van haren Godt beſicrende/ ende baden haer oock/ van die tijt af/ aen haer eenen Afgodt makende dieſe Toocq noemen/ dat is ſoo veel als onſe Groot-Moeder gheſept. Nu/ noch niet te vreden weſende met deſe wyetſhepdt/ ſoo hebbenſe met ſchalkſhept de Coninck van Culhuacan. Vader van de Dochter gheuoobet/ dat hy ſyn Dochter (die al booz een Goddinne geconſacreert ofte ghewydt was) ſoude comen aanbidden: Ende comende den ſelben met groote yreſtente ende veel gheſelſchaps van den ſynen/ hebben hem in een Capelle ghebracht/ die ſeer doncker was/ alwaer haren Afgodt ſont / op dat hy ſyn Dochter/ die daer oock ſont / offerhande aen doen mochte: Maer geſchiedende daſ hy (int ontſteken van't Merooch/ t'welcke by haer maniere in een Wperts oghheoſfert wierdt) dooz de blam/ t'bel van ſyn Dochter quam te bekennen: Ende verſtaen hebbenſe de wyetſhept ende t'bedoch/ is terſont al rſtende uytgelopen / ende met alle ſyn Volk/ met een dultſhepdt ende verbolghen ghenoot/ op de Mexicanen gheballen/ tot ſoo langhe dat hy haer te rugge dreef/ ende vertrecken dede/ tot aen't Rack ofte Mey/ toe/ ſae ſoo ſeer/ datſer bynae in verſmoozden ende te grondt gingen. De Mexicanen verweerden haer/ ende wierpen met ſkere Roeden/ dieſe ghebruykten/ daer ſy haer weder partije dapper met quetſen / in ſulcker boeghen datſe epnlijcken Rant creghen / ende verlatende de ſelbe contrep/ zyn over het Rack ofte Mey/ gheromen/ ſeer verbe ſtruceert/ moeploos ende nat weſende/ met een groot gheſchep ende gherucht van Vrouwen ende kinderen/ tegheng haer/ ende tegheng haren Godt/ die haer in ſulcken parckel ſtede. Moeften ober een ſtibier/ die men niet gronden conſt/ alwaerſe van hare ſtandaffen / Schilden / Pylen ende Vieſen / Ballas ofte Wondels maerten/ daerſe met ober quam. Epnlijcken/ makende van Culhuacan af/ eenen omwegh/ zyn gheromen tot Iztapalapa/ ende van daer tot Acatzintilan / ende daer nae tot Iztacalco/ ende epnlijcken ter plaetsen daer hedens daegs de Hermyte ofte Cluſſe van S. Antonio ſaet/ aen de incomſte van Mexico. ende in de Wijk die men alſnu van S. Pauwel noemt/ haren God hen in de tribulatten/ ende moeplooshept vertrooſtere/ ende ſen moet ghebende/ met beſoſteniffen van groote dinghen.

Het 7. Capittel. Van de Stichtinge ofte Bouwinge van Mexico.

N Den tijt gheromen weſende/ dat den Vader der leughen ſyn Gemepate voldoen wilde/ de welcke niet langher ſoo veel omwegen/

moeptens ende verjckelen verdragghen mochte / soo is ghebeert / dat eenighe oude
 Coymenaers ofte Priesters (int doozgaen van een dichte bewassene Wildernisse van
 Wiesen ende dierghelike crupderen) ghemoet hebben een plas van seer claer ende
 schoon Water / t welcke seheen versilbert te wesen / ende staende haer ooghen rontsom
 hier / sagen dat de Boomen / de Beemt / de Disschen / ende al wat datse te sien quamien /
 seer wilt schijnende was / ende haer hier van verwonderende / soo wierden se een Do-
 phetje van haren Godt ghedachtich / de welke haer t selve ghegheven hadde / tot een
 tepcke / van de plaets daerse rusten / ende Heeren van t ander Volck woorden soudent
 Ende schyepende van blijdschap / zynse met de goede tydninghe weder nae de Ghe-
 mepnte ofte t Legher gecomen. Den aenbolgenden nacht / soo is Vizelipuzeli een out
 Priesters in een droomt verscheen / seggende datse int selve Lach ofte Meep een Tunal-
 Boom soudent soecken / die uut een

plaetsen daer / booz spn belvel t jerte van spn upant
 Copil, sone van de Coobenacster gewoopen was /
 ende datse op de selve Tunal soudent vinden eenen
 seer schoonen Arent / die hem albaer was wepden-
 de / ofte onderhield met het boetsel van seer schoone
 Voghelen : Ende soo wanneer datse sulcx saghen /
 soo mochten se weten dat het de plaetse was daerse
 haerlieder Stadt Timmeren soudent de welke alle
 d' ander soudent overtrefsen / ende in de Werelt
 vermaect wesen. Des mozzghens soo versaeinden
 de Guden de gantsche Ghemepnte / ende dat / van
 den meesten tot den minstentoe / ende bedeuft een
 vermaetinghe ende reden / van t hele datse haren
 Godt schuldich waren ende van de verschijninge /
 den sp dien nacht (hoe wel onweerdich) ghehad
 hadde besluende dat se al te samen gelijc behoort-
 den te gaen om die soo gheluck salighe plaets / die
 haer beloest was / te soecken / t welke in haer al te
 samen soo grooten devotie ende blijdschappe bes-
 oozsaecte / dat se haer terstont sonder eenich dilap /
 op de tocht begaven / ende haer herdeleende aen d' een ende d' ander zijde / ende over de
 gheseele Wildernisse van Wiesen / Wiesen / ende ander crupderen van t Lach / b gon-
 stense nae de tepckenen der openbaringhe / van die soo ghewenschte plaets te soecken /
 quam en op den selven dach te ghemoeten de Plas / waters des booldeden daezys /
 maer seer verschepden / want en was niet witschijnende / maer soo root als bloet / zyn-
 de herdeelt in twee stroomen / waer van d' eene so dick ende doncker blau was / dat het
 haer seer verwonderde / ende te denken gaf / dat het eenich groot mysterium moeste
 bedieden. Epntlijck / nae datse langhe stier ende daer ghesocht hadden / soo vertoorde
 hem den Tunal-Boom / die uyt een steen ghesproten was / sittende in de selve eenen Co-
 nincier Arent met opghespreyde ende uytgherechte bleughelen / ende t ghesicht nae de
 Son t oeghewent / hebbende rontsom hem een groote verschepdenheyt van costelicke
 Voghelen-Blummen / als wit / root / geel / blau ende groen / van soodanighe sijnckheyt /
 als daerse de Beeldkens af maken / ende hadde in spn clauwe een seer schoone Vogel.
 So wanneer datse hem te sien / ende de plaets van t Orackel te kennen quam / soo
 zynse al te samen op haer knipen ghebalen / doende den Arent een groote eerbiedinghe
 aen / ende sp heeft haer van gelijcken t hoost toegeene pgt / ende van alle canten besien.

Alhier was een groot rumoer ende bewijs van de hofte ende dancksegginghe aen den
 Schipper / ende haren grooten Godt Viztlipuztli, die haer in alles een Vader was /
 ende altoes met waerachticheyt ghehandelt hadde / neemden / om de voorsz. heven ooz-
 sake de Stadt diese alhier sitgheben / Tenoxitlan, t welcke soo heel te bedieden is / als
 een Tunal op een steen / zijnde haer Wapen ende Dewijs noch tot op den huppighen
 dach / een Krent op een Tunal, hebbende in d' eene clauwe / een Voghel / ende sitten de
 met d' ander clauwe op den Tunal. Des anderen daeghs zijns met ghelijcker stem-
 me gaen maken een Clupe ofte Capelle / dicht by de Tunal van d' Krent / op dat d' Ar-
 ke van haren Godt aldaer mochte rusten ende bewaert wesen / tot der tijt toe datse de
 macht cregghen om eenen heerlijken Tempel te maken / ende alsoo wast / datse die
 maecten van aerden- sooden ende ander bterghelijcke materie / ende met stroo oher-
 deckten. Ter siont daer nae / datse haer betaet slaecht hadden / soo naemense vooz haer /
 te coopen / van de onnigghende gheburen hout / steen ende halck / in mangelingh van
 Wisc / Dozschben ende Barnaet / als oock vooz Ganen / Scholers / Ceelinghen / en-
 de ander verscheppen soozten van Water- Voghelen / alle t welcke sy met groote nees-
 si cheyt / int voorsz. heven Rack ofte Meerz dat hier van seer oberbloedich is / vtschten
 ende soegghen / ginghen met dese dinghen op de Maecten van de Steden ende Doz-
 gen der Tepanecas / ende die van Tezcuco / haer Naburen / vergaderende alengs kens /
 met grooter bevoornisheit ende prattijcke / t ghene datse van doen hadden / tot de bou-
 winghe van hare Stadt / ende maecten een ander beter Copel van steen ende halck
 vooz haren Afgodt. Beheyden ende dencken oock een groot deel van t Rack ofte
 Meerz / met plancken ende timent. Dit ghebaen zijnde / soe heest / op eenen nacht ha-
 ren Afgodt / een van hare Wylsters aldus toeghesproken : Seght tot de Vergaderin-
 ghe ofte Ghemeente der Mexicanen / dat hen de heeren affonderen ofte verderen /
 een pder met syn Maectschap / vrienden ende aenhanghers / in vier principale Wijk-
 ken ofte Ghebuerten / latende t Wups / dat ghy vooz mijn stus- pleete ghemactet
 hebt / te middelt eze blijbe / en elcke verdeelinghe ofte rot / betimmere syn Wijke ofte ge-
 buerte na syn wille. En nit zyn de vier principale Wijke van Mexico, die heben dat ges-
 genaemt zyn / S. Ian de Ronde, S. Maria, ofte lief- vrouwe / S. Paulus en S. Sebastiaen. Na
 dat haer de Mexicanen in dese vier Wijken verdeelt hadden / so heest syn haren God
 bevolen / datse onder haer lieben souden verdeelen de Goden / die hy haer aenwees / en-
 de datse in elc een van de vier principale Wijken souden opbineren ende afteykenen /
 andere bysondere Wijken ofte Ghebuerten / daer de voorsz. heven Goden ghestet
 ende geeert souden worden. En also hadde dese Wijken noch ooc andere elc pue Wijk-
 ken / die onder haer stonden / nae dat het ghesal van de Afgoden was / die hen haren
 Godt dede aenbiden / de welke sy noemden Calpuluetco, dat is ghesepd / Godt van de
 Wijken. Op dese maniere wordent gesticht / ende van depne beginfelen so is de Stad
 van Mexico-Tenoxitlan tot een groote wasdom ende vermeerderinghe ghecomen.

Het 8. Capittel. Van de oproeringhe van die van Tlatellulco, en-
 de van den eersten Coninck die de Mexicanen ghecoren hebben

De verdeelinghe der Wijken ende Ghebuerten met de
 voorsz. heven opinantie ghebaen zijnde / soo zijnder sommighe wpt d' Ou-
 ders / ende van langhen hercomse / die hen lieten duncken / dat men haer in
 de verdeelinghe van de Erven ende plaetsen / sulcken voozdel niet en gaf / alse
 wel verdienen / als Volk die op haer seer ghetreden ende verstoort waren / midt-
 gaders

gaders haer Maechſchap ende Vrienden) die ghemintneert / ende teghens d'ander
 ogheſtaen hebben / ende zjn veretrocken een nieuwe Woon-plaete te ſoeken / de
 welcke haren wegh nemende langhs het Lach ofte Wey heen/zijn ghecomen daer
 ſe een diep Dypnaſſicht ofte oghehooght Lant vonden / t'welcke ſ' Tlatellolli noe
 men alwaer ſ' haer ter neer ſloeghen/ghebede t'felte den naem van Tlatellulco, dat
 is ſoo veel gheſeyt/als een oggehooght ofte gebult Landt. Dit was de derde ver
 deelinghe ofte ſcheuringhe der Mexicanen/nae dat ſe upt haer Lant gerocken waren/
 zjnde d'eerſte die van Mechoacan , ende de tweede die van Malinalco. Deſe die haer
 naer Tlatellulco aſonderden/ waren van haer ſelven ongheerust ende van quaden im
 bozſt/ende alſoo waſt datſe oock hare nabueren de Mexicanen de quaeſe Wuerſchaj
 sen deden / dieſe coſten / warenſe altoos oberlaſſich ende moeylijk / ſae ſoo veel / dat
 d'oude twiſt ende partjſchappe noch tot op den hupdighen dachts duerende: Au
 ſende die van Tenoxtilan, dat haer die van Tlatellulco ſeer teghens waren / ende datſe
 al te mets vermeerden ende aenwiſſen / byeſende ende ſchoemde datſe hien met der
 tijt ſouden moghen te boben gaen / ſoo hebbenſe haer op de ſake langhen tijt beraed
 ſacht beſluptende epulijcken dat het goet was eenen Coninck te kieſen/die ſpieden
 onderdanich waren / ende de wederpartje ontſien mochten/ want hier mede ſouden
 ſpieden onder ſentleden ſoo veel te eendzachtigher ende ſterker woen / ende de Wp
 anden en ſouden haer ſoo veel niet verſouten. Aldus gereſdeert zjnde om eert Co
 ninck te kieſen/ſoo hebbenſe noch eenen anderen ende ſter noodigen ende goeden raet
 ghenomen/dat ſer neman van onder haerſleden ſelſe toe wilden kieſen / om alle twiſt
 ende tweedzacht te ſchouten/als oock om met den nieuwen Coninck eenighe van de
 naeſt liggende Natten (daerſe afomringht ende hulp loos ban waren) te wintuen :
 Ende ſende t' ſelbe al te maal wel in/als ooc om te verſonen den Coninck van Culhu
 acan , den welcken ſ' grootelijcken veronghelijck ende te coyt ghebaen hadden / om
 datſe de Dochter van ſ' n boozſaet / gheboort/ gheblif / ende daer ſoo grooten ſpot met
 bedreuen hadden/als mede om eenen Coninck te hebben / die van t' Mexicaens bloet
 was/van welcker generatie/daer veel in Culhuacan waren / vanden tijt af datſer mes
 in peys ende vrede leefden / ſoo hebbenſe beſloten tot eenen Coninck te kieſen / een
 Jongck-Maan met namen Acamapixtli, Sone van een groot Mexicaens Boorz / ende
 Wrouwe / Dochter des Coninck van Culhuacan, ſonden ter ſont hare Gefanten om
 hem ſulcx aen te bieden / met een groot present/doende de ſelbe hare Ambaſſaetſchap
 op deſe maniere: Groot-Heer/wplieben D. Baſſalen ende Dienſknechten de Mexi
 canen / ſekende ende beſloten zjnde / onder de Wlberniſſe der Wiefen ende Water
 lieſen haer Lach ofte Wey aileen/ende herlaten van alle Natten der Werelt zjnde
 alleinlijck van onſen Godt ghelept/ter plaetſen daer wy nu zjn / t'welcke gheleggen
 is in de Jurijſdictione van D. Lantpalen/ende die van A zeapuzalco, ende die van Tezcuc
 co. Ende de wijle dat ghy ons toeghelaten hebt/daer in te woonen / ſoo en begeeren
 wy noch en is oock gheen reben/ſonder Hoofst ende Heere te wſen/die ons gebiet / te
 recht helpt/ghelept/ende ons teghens onſe Wpanden beſt hermet ende boozſaet. Hier
 om iſt / dat wy tot u comen/wetende dat in u hups ende Hoff/Sonensjn / die van onſe
 generatie met u vermaechſchapt / ende van onſe ende wuxer inghelwant ende bloedt
 boort/ghepooten zjn. Onder deſe/ſoo hebben wy kenniſſe van eender wdes ende ont
 ſen hi wts hant ghenaeamt Acamapixtli, den welcken wy u hidden/ons te wilken geben
 boorz een Heere/ende ſullen hem in ſulcker achtlinge hebben/als ſ' verdienende is/ge
 ſien dat ſ' is van rechter Linea ende ofcomſte der Mexicanenſcher Heeren ende Co
 ninghen van Culhuacan. Den Coninck de ſaecke ingheſien hebbende / ende hoe
 dat het hem niet qualijck en quam /met de Mexicanen) die cloeck ende broom waren
 ſint ver

sijn verbont te treden/ heeft hen gheantwoort/datse sijn Dochters Sone te goeder tijt
 mochten met hen nemen/hoe wel hy daer by seide/dat soo t een Vrouw- Person wa-
 re / en sou dese haer niet gheben : Willende daer mede te verstaen gheben / dat (soo lee-
 lijcken seyt dat boven verhaelt is/bolepbende sijn reden / met te segghen : Gaet se-
 nen/mijn kindt/dient uwen God/weest sijnen Stadthonder/Kegeert en Gouverneert/
 de Schepfelen/der gener/door weng wyleben/Heere van der Pacht/van den Dagh/
 ende van de Winden : Gaet henem/ ende weest een Heere der Wateren/ ende van t
 Lant dat de Natie der Mexicanen besitten/ neem hem nu met u in goeder ure/ende
 siet toe/dat ghy hem handelt als een Sone ende kindt mijns Dochters. De Mexi-
 canen bedanckten hem wederom/ende baden hem ghelijckelijck/dat hy hem met sijn
 eygen hant wilde upthuwelickē/ ende also gaf hy hem tot een Wuyf/vrouwe een van de
 principaelste Dochters van onder haer lieben/brachten de nieuwe Coninck ende Co-
 ninginne met alder eeren die t hen mogghelijck was / ende deden haer Incomste/ Co-
 ninge al te samen/tot de clepne kinderen toe/upt/ om haer Coninck te sien / ende
 brachten hem in een Daleys t welcke als doe arm ghenoech was/ende seken hem in
 haer Conincklijcke Setels. Terstont daer nae/soo stont daer een van d'oude Kijter-
 sijkers (die daer seer prompt ende gheschick waren) oberepnt/ ende sprack op dese
 maniere: Mijn Sone/ende onsen Heere ende Coninck/weest seer willecom/in dit ar-
 me Wuyf ende Stadt/onder dese Wildernisse van Biesen ende Water-liesen/ etc. al-
 waer d'armen van D. Vaders / Groot Vaders ende Maechtschap zyn ljdende t ge-
 ne dat den Heere/van dat gheschapen is/bekent is : neemt acht/Heere/dat ghy comt
 wesen een Wozstanker / tjabuwe ende beschutels van dese Natie der Mexicanen/
 om dief wile dat het is t jaer van onsen Godt Vizardipuzeli, om welcker oorfsake D t ge-
 biet ende de Jurisdicctie ghegheben wort. D is wel bekend / dat wy in ons Landt
 niet en zyn/want het ghene dat wy nu besitten/is ons bzeemt / ende wy en weten
 niet/hoe dat het mozgen ofte overmozgen met ons wesen sal/daerom so mought ghy
 aenmercken/dat ghy niet en comt om te rusten/ noch om D te beemaken / maer om
 eenen nieuwen arbeyt aen te vaten met een soo swaren last die u altoos ghenoech te
 doen sal gheben/wesende een Slaef ofte Dienstknecht van alle dese menichte/die D te
 deel ghesallen is / ende van alle d'ander naest ghelegghen Volckeren / de welcke ghy
 soecker n sult aenghenaeem te wesen/ende in bzees/aemhepde t onderhouden / bewijle
 dat ghy weet/dat wy in haer Landt yalen ende Jurisdicctie woonen : waer mede hy
 hoiepride met weder te verhaelen/weest seer willecom / ghy ende de Coninginne onse
 Vrouwe/in dit D Conincklijck. Dit was de Harengc ofte Ontfangh-reden van den
 Guden/de welcke/met alle d'ander die de Mexicaensche Histoyen celebreren/ sy vooz
 een ghebruyck hadden de Jonghers van buyten te leeren / ende dese kedenen alsoo/
 doorz overbracht/ ende van handt tot handt te confereren ende in ghebruyghenisse te
 houden/zijnde erlijcke van de selve waerbich om met haer epgghen woorden verhaelt
 te worden. Den Coninck antwoorde / haer danckende / yresenterende zyn upterste
 neersichtept ende sorghe/om haer te beschermen/ende soo vele als hy moecht/ beghuy-
 saem te wesen/waer mede sy hem den Eedt deden/ende setten hem/op haer maniere/
 de Coninck Croon op / de welcke ghelijckelijck heeft de Croon van de Senioria ofte
 Heerlijchept der Venetiaenders. Den naem van desen eersten Coninck Acamabixli
 wyl soo beei seggen/als Kieten in de wuyf/ende alsoo is oock sijn Wuyf ofte Wey-
 ken/een Wilt met veel Kieten-Wylen daer in.

Het 9. Capittel. Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van Azcapuzalco betaelden

MEt kiesen van den nieuwen Coninck quam so wel te ghelucken / dat de Mexicanen / in een weynich tijt / een forme van een Republijcke ofte Stadts regeerteinge en by de vyeendelinghe eenen nam ende optinie begonsten te crygen / waer door haer onligghende Debuyeten (gheuyckicht zijnde door haer ende vryese) begonsten te handelen / om haert onder te bryngghen / namelijcken de Tepanecas, welcker Hoost was de Stadt van Azcapuzalco, aen de welcke sy tribuyt betaelden / als een doork die van buyten ghecomen waren / ende in haer Lant woonden: Maer den Coninck van Azcapuzalco, vreesende haer macht die te mets aenwies / heest ghehoert de Mexicanen te verdrucken / waerop hem met den spnen beraden hebende / heest doen segghen aen den Coninck Acamapixtli, dat den tribuyt / diese hem betaelden weynich was / ende datse hem oock van dien tijt doorraen souden bryngghen / Wilghen ende andere boomen / tot de opbouwinghe van syn Stadt: Ende behaften dat / soo soudense hem noch maken een Ackerwerf int Water van verscheppen Hertwepten / ende hem die alsoo volwassent / ende ryp / door't selue Water / alle Jaren heen bryngghen / sonder pet te ghebreken: Ende so niet / soo berclaerden sy haer booz vbanden / ende dreyghde sy te roepen ende te vernielen. De Mexicanen wierden / door dit bebel / seer dapper verslagghen ende ontfelt / hen laten dunckende / dat het een onmogelijck dinc was / t'ghene men haer opleyde / ende dat het anders niet en was dan een ooylaecke te soecken om haer te verdruben. Maer haren God Viztlipuztli heest haer ghetroost / verschijnende den seluen nacht / booz een van d'Ouders / hem bevelende / dat sy syn Sone den Coninck / van spnen wegghen soude segghen / dat sy niet en soude twyffelen / den eytsch van't tribuyt aen te nemen / ende dat sy / met syn hulpe / soude maken / dat het al te mael lichte om doen ware. Welcke oock alsoo gheschiede: Want ghecomen wesende den tijt van't tribuyt te geben / soo brachten haer de Mexicanen de Boomen die se hen bevolen hadden / als oock d'Ackerwerf int Water ghemaect / ende die dooz't Water heen voerende / op het welcke stont veel ghegraent Mays (dat is haer Coorn) met syn aaren / als oock Chile of Axi, Blitum ofte Waper / Tomates, Frijsolen, Chias, Cautwoerde / ende veel ander dinghen / al te saemen volwassent ende in sapsoen. Den ghenen die d'Ackerwerben ofte Bou-Landen (die men int Lac ofte Meer van Mexico, midden int water, maect) niet gesien heest / al t'ghene hier verhaelt wort / booz een beusellinghe houden / ofte sulken ten minsten gelooven / dat het Cooberste ende een werck van den Duppel (die dese lieden aenbaden) gheweest is / maer is sekerlijck ende boozwaer / een dinc dat seer wel te doen is / ende diechtwils ghebaen wort / byn Ackeren op't water te maken / want stonten d'aerde in sulcker voegen hoben op de Biesen ende Water-liesen / dat het van't Water niet eens ghekrenccht mach worden / worden de daer op ghesaert / ghebout / ende waft / geeft rypdom / ende word't alsoo nae alle wegghen verdoert. Maer om't selue lichtelijcken met grooter nienchte ende seer wel ghesaponeert te maken / soo ist al te mael wel te gheboen / datter den Viztlipuztli (die anders Patillas genoemt wiert) met omghegaen heest / namelijcken int eerste / alse sulck noyt ghebaen noch gesien hadden. Den Coninck van Azcapuzalco heest hem oock seer verwondert / soo wannet dat sy volbracht sacht / t'ghene dat sy booz onmogelijck gehouden hadde / ende septe tot den spnen / dat dat volck enien grooten Gode hadde / ende dat het haer al te mael licht om doen

om doen was/ende septe tot henieden: Jaedemael dat hen haren Godt alle d'inch te
 boozen dede/soo begeerde hy/datse hem op een ander Jaer/ten tijden datse de tribuyt
 byschten/van ghelijcken souden byngen op d' Ackerwerf/een Gans met een Reppger/
 sittende op ghebroepte Eyren/ende moest wesen in sulcker boeghen/dat/ ten tijden
 van t aencomen/de jonghen terfont uptgepicht warden/ende booz den dach quamen/
 sonder dat het ander/ints mochte wesen/ op de verbeurte van in haer byandtschap te
 verballen / upt welcken soo hooberdigghen ende ondoenlijcken epich / onder
 de Mexican en een groote broefhept volghde. Maer haren Godt heeft hen by nacht
 (ghelijck als sijn ghewoonte was) booz enen van den synen vertroost/ seggende/dat
 hy't selbe altemael op sijne last na/ en datser niet in beducht wilde wese/en datse haer
 versekerē souden/datter eenē tijt soude comē/dat die van Azcapuzalco de selve byemde
 lusten/van nicu we tribuyt/met het leben betale soude/maer dat het booz den tegeren
 wooydigen tijt van doen was/te swijgē/en gehoozsaem te wese. Den tijt van den tri
 buyt gecomen wesende/byngende de Mexicanē alle het gene datter van haer Acker
 werf afgeepicht was/so quamē daer op de Balla ofte Acker te verschijnen/sonder dat
 splieden selfs wisten hoe dat het toegrick) een Gans ende een Reppger / sittende op
 haer Eperen te broepe n. Nu/haren wegh verwooyderende / sijn gecomen tot Azca
 puzalco,alwaer sy terfont de jonghen uptklypten / waer van den Coninck van Azca
 puzalco boven maten verwon dert zijnde/wedertom tot den synen gheseyt heeft/dat de
 selve dingen meer als menscheijck waren/ende dat de Mexicanen een booziganc had
 den/om noch weeren boven al te worden. Epntlijcken/so en swachten doch elenwel
 d'instellinghe/van t tribuyt te geben/niet een hanz/ende om datse haer niet machtych
 gheuoerē en bonden / soe warense verdundich / ende volherden in dese subiectie endo
 dienstbaerhept bysich haren lanch. In desen tijt soo quam den Coninck Acamapixtli
 t'oberijden / hebbende sijne Stadt van Mexico vermeerderd ende versien met veel
 Ghebouwen/Straten/wooytachten van Wateren / ende een groote menichte van
 Dictualen ofte lijnrochten. Heeft geregneert met grooter Dyeede ende ruste veertich
 Jaren/hebbende altoos salours gheweest van t welbaren ende vermeerderinge van
 sijn Republycke ofte Ghemeypnte. Liggghende op sijn sterben / soo dede hy een dinc
 weerdich om gedenccken/te weten/en wilde de successie van t Coninckrijcke niet stel
 len in handen van den genen dien hy't laten mochte/maer liet eer d' Republycke ofte
 Ghemeypnte in haer volcomen bypichept/op datse (gelijck alsse hem bypwillichijcken
 gherozen hadden) oock alsoo mochten kiesē / den ghenen die't haer alderbest te pag
 quam tot de goede Regeeringhe / haer vermaenende datse doch altoos de welstande
 van hare Republycke ofte Ghemeypnte wilden aensien / ende bewijende swarichept
 te hebben/van dat hy haer niet byp en liet van tribuyt/ende de subiectie/met haer te
 bevelen sijn Wou ende kinderen / heeft sijn leben volepndicht/latende sijn ghezele
 Ghemeypnte/booz sijn doot/seer mistroostich.

Het 10. Capittel. Van den tweeden Coninck, ende van't ghene
 dat by iijn Regeeringhe ghefchiet is.

De upthaert van den overleden Coninck gedaen wesen
 de hebben haer d' Ouderen t'hoornaemste volck/ende een deel van de Ghe
 meypnte verlaemt/om enen Coninc te kiesē/ alwaer den alderouften den
 noot booz ooghen stelden/daer se in waren/ende dat het noodich was/booz
 Hoofst van haer d'ouderē/een Persoon die medebooghentheydt hadde met de
 oudēden/

cude lieden/ Weduwen ende Weesen / ende die een Vader van de Ghemeynte ware/ want splieden souden wesen de pluymen van sijn bleughelen / d' oogghzauwen van sijn oogghen/ ende den daert van sijn aensicht/ ende dat het soek van doen was/ cloeckmoedich/ te wesen/ delijck dat het haer haeck van doen soude wesen / hen met cracht van haer handen te behelpen/ nae dat het hen haren Godt ghepropheetert ende boosheyt hadde. Soo is van de Resolutie gheweest/ voor eenen Coninck te kiesē / een Sone van den Doosjaet/ ghebuyckende hier in/ soo Edele Resolutie/ hem tot een nacomer te gheben sijn Sone/ soo ghelijck als hy gesadt hadde/ in meerder vertrouwen te hebben op sijn Ghemeynte. Dese Jonghelinc was ghenaeint Vitziloviti, t'welcke beduyt costelijcke ofte rijcke pluynt/ seiden hem een Coninck Croon op/ ende seiden hem/ ghelijck als de ghewoonte was te doen met alle hare Coninghen/ met een salbe die se Goddelijck noemden/ want was de selve daerse haren Afgodt met salben. Een Aethiopycker dede hem terstont een elegante Oratie, hem verweckende moet te hebben om haer te herlossen upt de moeyten / dienstbaerheyt ende eilende daerse van de Azcapuzalcosin verzuickt leefden: Ende hopenyt zynde hebben hem al te samen gegroet/ ende deden hem hare erkentnisse. Dese Coninck was onghehouwt/ ende sijnen Naet lieten haer durcken/ dat het goet was hem te huwelijcken/ met een Dochter des Coninck van Azcapuzalco, om hem te byent te hebben/ ende met dese oofake eenlijcsing te doen verminderen van de swaere last der tribuyten / die hy haer opleyde / hoe wel dat se hreeden/ dat hy hem niet en soude willen verontweerdigen/ haer sijn Dochter te gheben/ om dat hy se hoor sijn onderdanen hielt. Maer versoekende t' selbe met groeter demoechicht ende seer beleefde wooyen/ den Coninck van Azcapuzalco heeft in verwillicht/ ende een van sijn Dochters ghegheben/ ghenaeint Ayaucaigual/ ende deden de Ceremonie ende solemniteyt van t' Houwelijck / t'welcke was/ een eynde van des Mang Mantel te binden/ met een ander eynde van t' Wjfs Huyck ofte cleet/ in teycken van des Houwelijck bant. Dese Coninginne baerden een Sone/ welcker naem sy versochten aen sijn Groot Vader den Coninck van Azcapuzalco, ende woypende de loten/ ghelijck als sy t' hoor een ghebuyck hebben/ want waren upt der maeren groote wooyeggers/ in haer kinderen naemen te geben/ behal dat men sijn Dochters Sone soude heeten Chimalpopoca/ hetwelcke te segghen is/ een Schilt ofte Ronde das dat roock van hem gheeft / met het goet genoegen dat den Coninck van Azcapuzalco/ met het Dochters kind bewees/ soo nam de Coninginne sijn Dochter oofake/ hem te bidden hoor goet te willen aensien/ ghesien dat hy al een Mexicans kindt hadde/ de Mexicanen te willen verlijchten van die soo swaere lasten van sijn Tribuyten/ t'welcke den Coninck seer gheerne (met goetdurcken van den sijnen/ soellet/ haer latende/ in de plaets van t' Tribuyt dat se gaben/ verobligeert/ van dat se alle Jaeren souden byngghen een paer Gansen ende eenighen Dijck/ tot een erkentnis van sijn Onderdanen/ ende dat se in sijn Land woonden/ met hetwelcke de Mexicanen seer verlijcht ende wel te byden bleven. Maer desen trooft en duerde haer niet lanc/ want de Coninginne haer Doosjanster wert binnen weynich Jaeren ofghiblich / ende een Jaer daer nae/ den Coninck van Mexico, Vitziloviti, latende sijn Sone Chimalpopoca van t' sijn Jaeren. Heeft geregneert der t' sijn Jaer/ sterf van weynich onder als der t' sijn Jaer/ was ghehouden hoor eenen goeden Coninck / sozghvuldich ende neer slich in de Godt diensten harer Goden/ van de welke sy hoor een optme hadden / dat de Coninghen gelijckenis waren/ ende dat d' eere die men haren Godt aendede/ dat men die den Coninck dede/ t'welcke sijn gelijckenis was/ ende hierom wast dat de Coninghen soo curieus waren / in den Godt dienste ende erbieblighe van hare Goden. Was van ghelijcken doeck sinlich / in de her ten van de onlijggende ghebuyten te wunnen

winnen ende tot hem te trecken/ende daer veel handels met te drijven/waer mede hy syn Stadt verruereerde, makende dat de spnen hen verontledighden (op het Lack ofte *Wepz*) in Krijgh-faken/toerustende het volck/teghens het ghene daerse vast op toe leyden om te verruyghen/ghelijck als haest blijcken sal.

Het 11. Capittel. Van den derden Coninck *Chimalpopoca*, ende van synen wreeden doot,ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aenvinghen.

Ot een nabolgher van den dooden Coninck/hebben de Mexicanen/na seer rijpen raet/ ghecozen / syn Sone *Chimalpopoca*, hoe wel dat het een Jonghen van thien Jaeren was/hen latende duncken dat het haer noch ebe/wel van doen was / de genade des Coninck van *Azcapuzalco* t'onderhouden/met datse syn Dochters Sone tot een Coninck maecten/ende selden hem alsoo op synen thoon/hem ghebende de tepkenen van't *Ooylogh*/met een Boghe ende Pjlen in de rene hant/ende een swert van Blighen ('welcke spieden ghehuycken) in de rechter handt/beduydende hier mede na haer segghen/dat se hen door Wapenen pzetendeerden by te make. Die van *Mexico* leden een grooten noot ende gebeyck van Water/want dat van't Lack ofte *Wepz* was moessich ende quaet om dinccken/ende tot een remedie van't selve / deden dat den jongen Coninc soude seynde om aen syn Grootvader/die van *Azcapuzalco* te eyschen/ t'Water van't *Gheberghe* van *Chapultepec*, welck ghelegghen is een myl van *Mexico*. ghelijck als boven gheseyt is/ 'welck sy seer mildelijcken vercreghen / ende stellende in't selve neerstigheyt/maecten een water-goot van *Curben*/ ofte zooden van aerde/staken ende palen/waer mede 'twater tot in haer Stadt quam : maer om dat het op't Lack ghebout was/ende de goot daer oter heen quam/ soo waest dat het op veel plaetsen om viel en aen stucken bjack ende en mochten haer water niet ghemeten ghelijck alsse wilden ende van doen hadden. Maet dese occasie ('tzv nu dat splieden 'selve al wiliens sochten/om met de *Tepanecas* te bycken / ofte 'tzv datse met weynich aemmerkinghe haer beueegghden) sonden in effect een seer troefen *Ambasfatschap* aen den Coninck van *Azcapuzalco*, segghende datse 'twater/dat hy haer geschoncken hadde/niet en mochten genieten/om dat haer de goot tot veel plaetsen onstelt ende aen stucken was/waerom sy hem eyschten/dat hy haer wilde versien van hout/kalck/ende steen/ende syn werclieden seynden/om met het selve een goot te maken van kalck ende steen/die niet vergaen mocht. Dese tijdinghe en beviel de Coninc niet/wel ende den spnen noch veel mander/haer dunckende dat het een seer vermeten ende stoute boodtschap was/ende een quaet bedijff van *Onderdanen* met haer Weeten. Nu de pynstjaelste banden haet verstooyt zijnde / ende segghende dat het selve oock al te onbeschaemt was/gesien datse niet te vreden en waren in een byzint *Lant* te woonen/ende dat men hen haer water gaf/wilden dat men hen soude gaen dienen/wat dat doch booz een dnick was / ofte wat dat haer een blydent volck / ende die onder bief-boffschen staken/sieten duncken/datse haer souden doen verstaen ofse goet waren booz *Werk-meesters*/ende dat se haer d'oyge blasentheyt souden doen dalen/met haer 't *Lant* ende 't leven af handich te make. Maet dese rebenen ende toornicheyt zynse uptgegaen/latende den Coninck/diese eens beels booz suspect hielden / om de Dochters Soons wille/ende spleiden hielden op haer selven weder eenen nieuwen haet/in de welke besloten wert/dat men openbaerlijck soude doen uptroepen / dat

ghzenighen Tepaneca met de Mexicanen souden handel of wandel doen/mech in haer Staat comen/noch toelaten/datse in de hare quamen/op lijstraffe/waer upt men verstaen mach/dat de Coninck onder dese Lieden gheen absoluyt ghebiet ende heerschappe en hadde/ende dat hy eer de Regeeringe hadde op de maniere van een Burgermeester ofte Hertoch/als van een Coninck/hoe wel dat oock daer na/tegbiet van de Coninghen/met de macht opghewassen is/tot dat het enckele tyranijse gheworden is/geinck als men sien sal aen de laetste Coninghen: Want onder de Barbaren ist altoos gheweest/dat soo groot als gheweest is de macht/soo groot is 'tghbiet gheeweest. Jae men vint oock noch wel in onse Histoyen van Spagnien/dat etlijke van de oude Coninghen/de maniere van Regeeringe/ghelijck als dese Tepanecas in ghehuypck hadden. Doch mede soo waren d'eerste Coningen van Roome van gelijcken alsoo/uptgesondert dat Roome van Coninghen quam te declineren op Contulen ofte Burgermeesters ende vroetschap / tot soo langhe dat het weder op keperen quam. Waer de Barbaren zijn van ghemattichde Coninghen gebedaert tot op Tyranen/zijnde d'eene ende d'ander Regeeringe gelijck als uytneende/ende de midselste/te weten/die van een gematticht Coninckryck d'alder sekerste. Maer keerende op onse Histoye/siende den Coninck van Azcapuzalco,de absolutie van den zinnen / twelcke was de Mexicanen om te huynghen/badt haer/datse eerst sijn Dochters Soon / den jonghen Coninck/wilden ontfelen/ende datse daer nae te goeder tijdt de Mexicanen mochten overballeen. Stenden bynaest al te samen hier in ober eem/om den Coninck te gheleuen/ende om datse medelijden met den Jonghen hadden: Maer twee van de principaelste waren daer heftich teghens/affirmerende dat het eenen quaden raet was: Want al hoe wel dat Chimalpopoca van haer bicoet was/was van wegghen de Moeder/ende dat de zijde van de Daders wegen aldermeest trecken soude/ende hier mede besloten: dat den eersten die men behooyde/leuen te nemen was Chimalpopoca, Coninck van Mexico,ende datse oock beloof den 'selbe alsoo te doen. Met dese resistentie diese hem deden/ende met de resolutie diese genomen hadden/nam den Coninck van Azcapuzalco sulcken swarichheyt/dat hy van hertfweere ende desperaetheyt terfont sieck wert/ende niet langh daer na gestorven is, met wiensoo doot volepden: de de Tepanecas haer te resolveren/hebben een groote herraderije aengevangen/ende op eenen nacht liggende den jonghen Coninck van Mexico te slapen sonder wach: ende eenich achterdencken/zijnde die van Azcapuzalco in sijn Dalley's gheromen/ ende hebben met der haest Chimalpopoca geboot/ende zijn daer weder van daen gekert/sonder datmense eens ghewar werde. Soo waameer des moeghens den Mexicaenschen Adel (nae haer gewoonte quamen om haren Coninck te groeten / ende hem met soo veele wonden doot vonden/macten sulcken rumoer ende misbaer/datter de gehele Stadt af waeghe/ende stelden haer terfont al te samen (blint zijnde van granschap) in wapenen om de boot van haren Coninck te wyken. Nu/sleeden dus herbolgen ende sonder ordinantie heen loopende/so is haer een van haer boymaestste Ridders te gemoet gegaan/ende heeft gesocht haer te stilen/ende met booydachte wyse rederen op te houden. Waer loopt ghy/ (sepde hy) O Mexicanen / weest gherust ende stelt u herten te vreden/bencht dat de dinghen sonder consideratie geen goet beleyt noch uptcomste en hebben/bewinght s'heren leet overpeynsende / dat al hoe wel dat u den Coninck doot is/soo en is niet hem niet volepndicht / het dooyluchich Bloet der Mexicanen/Donen hebben wy van de overleeden Coningen met welcker toeberlet/u:cederende in t'Rijcke/ghy beter doen sult / tghene dat ghy voorneemt. Nu/wat Oberste o se Hoofs hebt ghy/die u in uwen opset geleyde? En loopt so blint met/berust u gemoet/kiest eerst een Coninck ende heere die u gelepde/verstercke ende moedt.

moedt ghebe teghens uwe Wanden : Daer en tusschen difsimuleert met herstandt/
doende de Wtbaert van uwen dooden Coninck/die ghy teghenwoozdich hebt/want
daer nae salter beter gelegentheyt wesen/tot de waken. Hier mede steldense van haer
hooznemen op/ende om de Wtbaert van haren Coninck te doen/soo nooden/ende de Hee-
ren van Tezucico/ende die van Culhuacan den welcken sp/dat soo seelijcken ende wye-
de seyt (dat de Tepanecas te werck gestelt hadden) vertelden/waer mede sp/haer be-
weegghden tot mede sijden van haerlede/ende tot toornicheyt van tegens hare Wp-
anden : Doegghden daer by/dat hare intentie was/of te sterben/of soo grooten quaet
te waken/haer stidende datse die soo onrechtuerdighe sake/van haer wederpartije
niet en wilden besulptich wesen/want en wilden van ghelijcken oock niet / datse hem
met haer Wapenen ende Dolck bystant deden/maer dat sp't tusschen beyden wilden
aensien hoe't daer met a'sthey : Aileenlijck tot haer onderhou: begerden/ende datse haer
d'onderhandelinghe niet en wilden afluyten/gelijck als de Tepanecas gedaen hadden.
Op dese redenen b:wesen die van Tezucico ende die van Culhuacan een seer goet ghe-
noegghen ende satisfactie: p: fenterende hare Steden/ende alle den handel ende wissel
diesse begerden,om haer/nae haren wille/soo te Water als te Landt, te voorszien van
A'strocchten. Pae dit/soo baden haer die van Mexico, by haer te willen bigghen / ende
t'assisteren op d'Electie van den Coninck diese wilden maken/ twelcke sp/van gelijc-
ken accepterden om haer te gghelieven.

Het 12. Capittel. Van den vierden Coninck *Izcoalt*, ende van den
Krijgh teghens de *Tepanecas*.

Doo wanneer dat alle de gene (die haer by de Electie
souden laten binden) versaeint ende by een waren/so isser een van d'Or-
ders (die men hooz een groot Orateur hiet) opgestaen/ende sprack/ na
dat e Historien verhalen op deser maniere : D'gebeect/ O Mexicanen
'richt van uwen ooggen/maer niet dat van t'Herre : Want al is schoon
dat ghy verlogen hebt/den genen/die t'licht ende den Leptin an was / van dese Mexi-
caensche Gh. meynste/soo is doch gebleven dat van t'Herre/om t'oberdencken / dat
soose een gheboort hebben/soo zijnder ander ghebleven / die met groot hoozdeel sullen
moghen volbooen/t'gebeect dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico en is hier
mede niet te niet/noch het Coninck: Bloet ten eynde : Keert u ooggen ende siet ront-
som/soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaenschen Adel/in ordynantie/niet een
noch twee/maer veel ende seer sprellente Dozzen/Sonen van den Coninck Acama-
pixtli, onsen rechten ende wetlijcken Heere. Alhier mooght ghy t'uwen wille uptke-
sen/seggende/desen willen wy/ende dien willen wy niet/ende soo ghy een Dader ver-
lozen hebt/alhier sult ghy Dader ende Moeder binden. Maecht rekeninge/O Mexi-
canen/dat de Son hooz eenen cleynen tijt ghecluyseert/ende t'Hertryck verdupstert
is/ende datse het licht te rontom weder geregen hebben. Soo Mexico met de doot van
uwen Coninck verdupstert is/laet de Son terstont opgaen/haest eenen anderen Co-
ninck besiet wien/waer dat ghy u ooggen opslaet/ende tot wien dat u herte ghene-
gen is/dien is de gene die uwen Godt *Vizlipuztli* uptbercojen heeft. Ende derree-
kende dese Oratie wat meer/so heeft den Orateur gheconcludeert / met een groot wel-
behagghen van alle die daer by waren. Soo is van upt den staet hooz Coninck gheco-
ren geworzen/*Izcoalt*, twelcke soo veel te seggen is/als een Slanghe van Dignen/
den welcken een Sone was van den eersten Coninck *Acamapixtli*, die by een van
spn Slavinne

sijn Slabinnen geteelt hadde/en hoetwel dat hy niet wetteijck en was/ soo hebbense hem gecopen/want in goede manieren/bzombadschept ende elockhept/ginck hy alle d'ander te boben/be wesen daer al te samen een goet genoegen in te hebben/ namentlijcken die van Tezcuco, om dat haren Coninck gehout was met een Suster van Ico-
 alt Gheroont ende op sijn Coninck Setel gheselt zijnde/soo isser een ander Orateur uytgeromen/den welcken seer breedelijcken handelende was/van d' Obligatie die den Coninck tot sijn Ghemepnte hadde/ende van de goede moedte die hy bewijssen moest inden noot ende swaricheden/seggende onder andere reden aldus: Siet, nu zijn twy u aenhanghsfels/sult ghy by abontuere den last laten vallen / die op v schouderen leyt? Sult ghy laten vergaen den ouden Man/oude Wyf/oude Wescant ende de Weduwe? Hebt medelijden met de kinderen die op handen ende voeten langs der aerden cruppen/ de welke vergaen sullen so ons onse vanden veroberen. Nu dan/Heere/ begint vwen Mantel t'ontdouben ende uyt te spreken/om u kinderen op den hals te nemen/twelcke zijn d'armen ende 'tgemeyne Volck/de welke haer toeberlaet hebben op de schaduwe van vwen Mantel/ende op de frischeyt van u goedertierenheyt/ende noch veel ander dierghelijcke woorde, de welke de Jonghers (ghelijck als op sijn plaets geseyt is) booz haer exercitie van buyten leerden/ ende onder wesen daer nae gelijck als een les/aen de gene die van nieuus in de selve Facultheyt van Orateur studeerden. Als doe so waren de Tepanecas al geresolueert/ de gantsche Natie der Mexicanen te vernielen / ende hadden tot dien effecte een groot ghereetschap ende toerustinghe/ waerom den nieuwen Coninck vast besich was/om t'oorlogh aen te banghen/ ende aen den man te comen/met de gene die haer so verongelijck ende vertoorn hadden. Maer de gemeyne Man/Heer omnes, siende dat hare wederpartijen in veelheyt van getal/ende van alle amonitie ende gereetschap van oorlogh/hen te boben gingen/zijn vol angst ende vrees tot den Coninck gegae/hem met grooter demoeschept bidden/dat hy doch een so periculusen oorlogh niet wilde aenbanger/want soude wesen om sijn arme Stadt ende Volck te vernielen. Nu / ghebraycht zijnde wat middelen dat se dan begeerden/datmen hoorwenden soude? Antwoorden/dat den nieuwen Coninck van Azcapuzalco barmhertigh was/dat men aen hem vrede soude verdoeken/ende haer presenten om hem te dienen/ende dat hy haer uyt die Biesbossechen ende Water-liesen wilde trecken/ende haer huyzen ende Landen onder den zijnen geben/om al te samen onder een Heere te wesen/ende dat men/om tselve te bercrijgen/ haren Godt op sijn Hof haer ofte Setel booz hen soude nemen/tot een Middelaer ende Doorbiddel. Dit rumoer ende gekarm van de Ghemepnte vermocht so veel/ namentlijcken om batter sommige van den Adel waren/die de selve meynunghe toestonden/dat men de Priesters dede roepen/ende den Setel met haren Godt bereyt maecten/om de reysse te beginnen. Als dit selve nu aldus toegestelt wiert/ende al te samen met dit arcoort van vrede/ende haer onder de Tepanecas te begeben/vertwillichden/ so isser van onder t'volck opgestaen/een Jongelinc van een aerdelich en galliant gelaet/den welcken haer met een groote stoutmoedicheyt seyde: Wel / wat is dit / Mexicanen? zijt ghy sot? hoe dur? salder, so veel versaecht heyt wesen / dat wy ons aldus salien over leveren aen die van Azcapuzalco? Ende hem nae den Coninck wende te spreken / heeft hem geseyt: Hoe comt het/Heere/dat ghy sulck een dinc toelaet? Spreckt tot dese Ghemepnte/ende segt haer/datse middel laten soeken tot onser bescherminghe ende eere/ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelijck en stellen in handen van onse vanden. Dese Jongelinc was genaemt Tlacaellel, zijnde den selven Coninck daer om aher/ende was den alderboomsten ende cloeksten Capteyn/ en vanden meesten haet die de Mexicanen opt gehad hebben/gelijc als hier nae gesien sal worden. Nu/

den. Nu reparerende van Iſcoalt, met het gene dat hem ſijn mede ſo vooꝛdachtelijcken geſeyt hadde/hielt de Gheuepente op/ſeggende/datſe hem eerſt wilden bezoeven eerſt ander beter ende eerlijcker middel/ende keerende hier mede tot den Adel van den ſpien ſepde: Alhier zijt ghy al te ſamen/de gene die mijn Waechſchay / ende de goede van Mexico zijt, den genen die moedt heeft/om my een bootſchay te doen aen de Tepanecas, die ſtae op. Siende den eenen op den anderen/bleuen ſtil / ende daer en was niemant die hem onder 't mes preſenteren wilden. Alſhoe heeft hem de Jonghelick Tlacaellé (op ſtaende) gepreſenteert om te gaen ſeggende/ghewen dat hy doch ſterden moeſte, ſo waſſer weynich aen gelegen of het heben of moꝛgghen was/datter omfulcken oorſake beter te verwachten ſtont dat hy daer was / hy mocht hem behelen/ 'tghene dat hem belieſde. Ende hoe wel datſe dit beſtaen/ al te ſamen boꝛz vermeten/ hept achten/ſoo heeft hem/ des niet tegenſtaende/ den Coninck ghereſolbeert heen te ſeynden/om de wille ende gelegenthept des Coninck van Azcapuzalco ende ſijn volck te weten/houende boꝛz beter 'tieben van ſijn Hebe 't'abontueren/dan d'ere van ſijn Gheuepente. Tlacaellé bereypt zynde/ heeft hem op den wegh begeben/ende comende tot aen de Wachters/(welcke oꝛdinantie hadden/om 't'z wat Mexicanen datſe coſten crighen, doot te ſnijten) heeft haer met een abelhept gheperſuadeert / datſe hem wilden byden Coninck byngen/ben welcken hem verwonderende te ſien / ende ghehoort hebbende ſijn Ambaſſaetſchay/welcke was / aen hem byde verſoekende met eerlijcke middelen. Heeft geantwoort/dat hy met den zynen ſoude ſpreken / ende dat hy des anderen daerſs wederom ſoude comen om t'antwoort: Ende epſſchende Tlacaellé verſeker inge/ en coſt hem anders gheen gheben/van dat hy ſijn goede neerſtighept ſoude ghebuycken. Hier mede is hy weder tot Mexico ghekeert/ghewent e ſijn woort aen de Wachters van wederom te comen. Den Coninck van Mexico bedancckenbe ſijn goet hertighept/ heeft hem wederom geſonden/om d'antwoort: Ende ſoude ſelue van Crigh hielt, ſo bebal hy hem/aen den Coninck van Azcapuzalco ſekere wapenen te geben/om hem te beſchermen/ende hem 't'hoofte te ſaluen ende met Pluymen te beſteken/ſo gelijck als men de doode lieden bede/hem ſeggende / nademael dat hy geen byde en begeerde/ſo ſoudenſe hem ende ſijn volck 'tieben benemen. Ende hoe wel dat den Coninck van Azcapuzalco wel peys begeerde/want was van goeden inboꝛz/ſo hebben hem den ſpien nochtans in ſulcker boegen oppherockt ende verhoꝛbeert dicht/dat d'antwoort van openbaer oorlogh was. Welcke gehooꝛt hebbende den Gefant/ heeft gedaen alle het ghene dat hem ſpien Coninck bevolen hadde/verclarende met de ſelue ceremonie (van den Coninck Wapenen te geben/ en hem met de dooden Salve te beſinieren) dat hy hem/van weghen ſpien Coninck / uptbarghde ende ontſepde/welcke die van Azcapuzalco bijdelijcken toeliet/hem latende Salven ofte beſmeeren/ende met Pluymen beſteken/ende gaf den Gefant ofte Wobe / een ſeer goede ruſtinge ofte Wapentuych in betalinghe/ende hier mede waerſchoude hy hem/dat hy de beur van t'Walers niet weder upt ſoude gaen / want daer ſtont bevolck op hem te wachten / om hem aen ſtucken te ſlaen / maer dat hy door een cleyn Pooꝛtken (welcke hy in een ganc van ſijn Walers opgedaen hadde) heymelijke ſoude uptgaen/welcke den Jonghelick alſo volbrachte/ende loopende door onbekende omwegen/quam ſo berde/dat hy in ſalvament geraecte/ten aenſien van de wachters / ende heeft haer/van daer af/uptgedaert/ſeggende: Tenapecas ende Azcapuzalcos, ghy doet u ampte ſeer qualijc van wacht te houden: Nu dan/weet hoe dat ghy al te ſamē ſult ſterden/ende daer en ſal niet een Tepaneca te iſſe blyhen: waer mede de wachters op hem aenbielen/ende hy weerde hem ſo byomelijcken/dat hy daer erlijcke van doot ſmeet/ende ſiende dat het volck vermeerden/ heeft hem aerdſchijckē veretrocken na ſijn

Stadt toe/ alwaer hy de rjdinghe maect dat het Oorlogh aengehangen was/ sonder remedie/ ende dat de Tepanecas met haeren Coninck uytgedaecht bleuen.

Het 13. Capittel. Van den Slach die de Mexicanen deden met de Tepanecas, ende van de groote Victorie die vercreghen.

Inde d'uytdaginge ter ooren gecomen van de Ghe-
mepnte van Mexico, zyn met de ghewoonijcke versaecht heyt nae den
Coninck geloopen/ hem oorlof eyschende / dat sy leuen uyt haer Stadt
begeerden te gaen / want hi: ben haer berkeg dooz ghe wys ende seker.
Den Coninck heeft haer getroost en goeden moet gegeuen/ belovende
dat hy haer byschept soude geben/ soose de byanden overwonne/ en datse niet en sou-
den twijffelen haer dooz oberwinners te houden. De Gemepnte sepe daer twee op:
Ende soo wy oberwonnen werden/ wat sullen wy dan doen? Soo wy oberwonnen
werden/ antwoorde hy so ver binden wy ons van nu af/ in twee handen te stellen/ op
dat ghy ons doodet/ en ons bleesch moogt eten/ uyt vuple pannen/ ende dat ghy u op
ons uzecht. Wel aen/ also salt ooc zyn/ seppen sy/ so ghy de victorie berkeft. en so ghy
se verrijght/ so presenteren wy ons/ van nu af/ D tributarien te wejen/ ende u Hupie
ende Landen te bouwen/ D Wapenen en lasten te dragen/ als ghy ten oorlogh trekt/ en
ende dat/ dooz nu ende altoos/ wy lieben en onse naromelingen. Dit oerzoer gemact
zijnde/ tusset en 't gemepne Volc en den Adel/ (welcke sy daer na vobijachtie met wil
ofte met dwang/ ende dat volcomelijcken gelijc als sy' beloofst hadden.) Den Conine
maecten Tlacaellel syn oberste Delt-Heer/ en zijnde haer geheele Leger in slachopde-
ne gestelt/ ghebende 't bebel van Capiteynen aen de alder-hoornste van syn Maech-
schap ende Vyanden/ heeft haer een seer discrete en heftige Hareng (ofte vermanin-
ghe) ghedaen/ waer hy hy noch boeghde/ den moet die splieden al hebben / die niet
clepen en was/ bevelende datse al te samen/ op 't bebel en gebet van den Oberste Delt-
Heer die hy genoemt hadde/ souden passen/ den welcken 't Volck in twee deede/ ende
beval d'alderdoerckste ende stoutertichste/ datse in syn geselschap/ d'alder eerste aen-
val souden doen/ ende dat alle de reste/ met den Conine Izcoalt stil souden staen/ tot der
rijt toe/ datse d' eerste/ dooz de byanden sagen inbzeken. Du treckende van albus in o-
dinantie aen/ so werdense van die van Azcapuzalco ontdeckt / dewelcke terstont met
een furie ter Stadt uyt liepen/ met een groote rjedom ende costelijcheit van Gout/
Silber/ sghoone Pluimagien/ ende seer costelijcke Wapenen/ gelijc als de gene/ die de
Heerschappij van dat geheele Lant hadden. Icoalt debe een Delt-tepcken/ met een
depen Tommel/ dien hy op den rugge droech/ ende terstont berkeft hem een groot
gerijck/ met een geroep van Mexico, Mexico, ende vielen op de Tepanecas : Ende hoe
wel dat haer de selbe/ sonder comparatie/ in 't getal te boken gingen / so hebbense die
norchtang in desdyge gestelt ende doen te rugge keeren na haer Stadt toe/ en comen-
de de gene die achter gebleuen waren daer ooc op aen/ coepende met luyder stemme:
Tlacaellel, victorie/ victorie/ zyn al te samen ober hoop tot in de Stadt gheloopen/ al-
waerse dooz 't Coninck bebel/ niemant en spaerden / noch Wang/ noch Guben/ noch
Dwoulen/ noch Kinderen / brachtense altmael met den zwerede om/ roosden ende
plunderden de Stadt/ die seer rijck was. Ende hier noch niet met te byeden wesen-
de/ zyn noch uytgetrocken in 't berhoelch van den genen die gheblucht waeren/ ende haer
op de woestheyt en wildernisse van t gebregte (die daer dieht by staen) berstcke had-
den/ ende zijnder op gevallen/ ende hebbense seer wreedyghke omgebracht en geboot.

De Tenapecas hebben van eenen Bergh (daerfe op ghescheyden waren) de Wapenen van boven neer gewoopen/ende baden haers lijfs ghenade/haer pferentende om de Mexicanen te dienen/ende haer Landen/Ackeren/steen/kralk ende hout te gheben/ende hen altoos booz haer Heeren te kernen. Waer mede Tlafcaellèl sin Volk behal af te wijcken/ende den fack op te houden/haer lieben vergunnende onder t'berbant van de boogfchelbe condittion/ twelcke sp haer solemnelycken deden zweeren / cii niet eer behestigen/waer mede sp weder na Azcapuzalco toe heerden/ende met haeren seer rycken roof ende groote victorie na de Stadt van Mexico. Des anderen daechs deden den Coninck de boornaemste ende t'gemeyne volc bergaderen/ende verhalende t'ac-cooyt/dat de Gemeynte ghemaecht hadde/haerchde offe oock te byeden waren/t selve nae te comen. De Gemeynte sephen/dat spiteden sulckx beloost/ ende den Abdel tselve seer wel berdent hadden/ende datse oock alsoo te byeden waren/haer eeuwighlycken te dienen/ende hier van dedenfe den Eet/twelcke sonder oibetredinge altoos onderhouden is gheweest. Dit gebaen zynde/is Icoalt weder nae Azcapuzalco gefeert/ende heeft met haet van den zynen/alle de Landen ende goederen (van de gene die o'berwonnen waren) ghebeelt onder d'oberwinners / zynde t'principaelke deel boozden Coninck/ende terfont daer na booz Tlafcaellèl, daer na booz d'ander Vol-liden/naer dat hem een peber/in't bechten byoom ghebragen hadde. Somnige van de ghemeyne Man/wierden van ghelycken Landen ghegeven/om datse haer byometycken g'gueten hadden/alle d'ander/wesense van der hant af, ende verschovenfe/ gelijck als een bloo ende cleynhertich Volck. Teyckenden oock ghemeyne Landen af booz de Wycken offe Geburten van Mexico, een peber t'zjn/om met de selve den dienste ende Sacrificie van hare Goden te gherieken. Dit is gh'weest d'ordinantie/diese van die tijt af voorten altoos onderhouden hebben/in de deelinghe van den Roof ende Landen/der ghenet diese oberwonen/ende tot onderbancijep byachten. Hier mede soo bleven die van Azcapuzalco soo arm datse noch booz haer eygen selfs niet een Ackerwerf en behielden. Ende t'alder bitterste was haeren Coninck t'ontnemen / ende ggeenen anderen meer te moggen hebben/als alieen den Coninck van Mexico.

Het 17. Capittel. Van den Crijch ende Victorie die de Mexicanen hadden op de Stadt van Cuyoacan.

Al hoe wel dat het pzinripaelste van de Tenapecas, Azcapuzalco was/soo waren daer noch ander Steden/die onder haer eygen Heeren hadden/als Tacuba ende Cuyoacan. Dese ghesien hebbende de voopleiden destructie/begheerden dat die van Azcapuzalco den Crijch weder teghens de Mexicanen v'rueten souden: Ende siende dat sp't niet te werck stelden / als de gene die gantsch ghebroken ende machteloos waren/so hebben die van Cuyoacan onder haer gehandelt/den Crijch op haer selven te boeren/waerom sp sochtten om d'ander omlyggende Matten daer oock toe te berwerken/hoewel dat sp'leden haer niet en wilden bemoeppen/noch questie met de Mextranen hebben. Maer den haet ende rijst (diese van haer voospoet hadden) aentwassende/so begonsten die van Cuyoacan, de Mexicaensche Vrouwen (die op haer Marchten quamen) g'ualijck te tracteren/haeren spoot daer met bydenbe,doende tselve van ghelycken met de Man/diese vermochten quaet te doen/waerom den Coninc van Mexico verboot/datter niemant van den spnen tot Cuyoacan souben comen/noch dat men ooc niemant van den haeren/in Mexico gehengen soude. Hier mede volepnde die van Cuyoacan haer te verforberen om t'roogly aen

logh aen te vanghen/maer wilvensē daer eerst met eenigen schandelijcken ende trotsen schijny/toe verwecken/twelcke was/hen op een van haer solennele Fiesten te gast noodende,alwaerse (nae datser met een seer goeden cost wel gespijst/ende met groote Dansspelen/nae haer ghebruyck/onthaelt hadden) haer boozt laetste gherecht/ in de plaetse van't Fruyt Vrouwen Cleederen sonden/haer dwinghende dat sijse moesten aen-trecken/ende alsoo op sijn Vrouwen ghereect/weder na haer Stadt toe keeren/haer veruughtende/datser van enckele blooferticheyt ende Wyf-aerdicheyt (bewijle daer van te boyen toe gepoyt hadden) niet in Wapenen ende ter weer gestelt hadden. Die van Mexico (seyt men) deden haer wederom in betallinghe/ eenen anderen swaerlastighen spot/van hen in hare Dooften van Cuyoacan, sekerē roock te maken/waer mede sy deden/datter heel Vrouwen quade misdachten cregen/ende oock veel volck sich wierden. Epndelijcken/dat de sake op een openbaer Oorlogh upt quam/ comende d'een tegens den anderen/met alle haer macht te slach/ in welcken slach de listicheyt ende yornicheyt van Tlacaellē,de victorie herrerech/ want latende den Coninck/vechtende met die van Cuyoacan,wist met elijcke/ doch wepnich byome Soldaten/een omlaech te maken/in sulcker boeghen/dat sy die van Cuyoacan op den rugge aen quam/ende van achteren in den hoop slaende / hen nae haer Stadt toe dede wijcken/ende siende datse hen sochten te begheben inden Tempel die seer sterck was/ is met ander dype Soldaten/door haer heen gheslaghen / ende heeft haer de Dooftocht ende den Tempel afghandich ghemaecht/ende den Bryant daer in ghesieken / haer dwinghende te veldwaert in te bluchten/alwaer met de oberwommenen/ een groote destructie gheben wiert/ende verholchdensē tot op thien mylen weeghs te Landewaerts in/tot soo langhe datse op een Gheberghte comende/ (de Wapenen van haer werpende/ ende de handen ober een eruppende) haer aen de Mexicanen op gaben/ende hen met veel tranen om vergiffensē baden/van de onbeleeftheyt diese bedriven doensē haer als Wyven veracht hadden / ende yfenteerden haer boozt slaven: In somma/hebben haer epndelijcken verghen ende in ghenade ontfanghen. Met dese victorie sijn de Mexicanen/met eenen seer rijcken byt van gewaet/wapenen/Gout/Silber/Juwelen/seer schoone Plumagien/ ende een groote menichte van Caytjven/wederom gekeret. In dese daet hebben haer boven al gequeten/die van de booznaemste van Culhuacan,die de Mexicanen quamen helpen/om eere te verwerben/ende daer nae datse van Tlacaellē verkent ende boozt ghetrou bebonden wiseden/ (hen ghebende Mexicaensche bevijsen ofte Cer-tepkenen) heeftse altoos by hem/aen sijn zijde gehouden/vechtende deselue met een groote yornicheyt. Men sach wel dat men dese dype/met den Oestien Delt-Beer/alle de victorie schuldich was/ want van alle de Caytjven ofte ghevangenen die daer waren/wiert bebonden dat van de dype deelen de twee deelen van dese bier ghereghen waren/twelcke seer lichtelijcken bebonden wiert/door de listicheyt diese ghebruyckten/want so warmer datse yemant dvinghen/soo medensē die een lock hapt/af/ende leverdensē alsoo aen d'ander ober / ende daer wiert bebonden/dat de ghene die't hapt afghesmeden hadden/soo overbadich veel waren/als gheseyt is/waer door sy een groote reputatie ende fame heeren/ van byome Helden/ende eerdensē als oberwinners/met haer te gheben seer goote boozdeelen van den roof ende Landen/soo ghelijck als de Mexicanen altoos in ghebruyck ghehadt hebben/waer mede sy de ghene die ten strijdt trocken / soo doeckmoedich maectten/om hen in de Wapenen upt te munten.

Het 16. Capittel. Van den strijdt ende Victorien die de Mexicanen hadden met de *Suchimilcos*.

N De Natie der Tepanecas, t'onderghebracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen oorjake / om t selbe te doen met de Suchimilcos. de welke ghelijck als gheseydt is, d'eerste waren / van de booysepde seben Hoken ofte Ghi slachten/die t Lant bewoont hebben. D'oorjake en is van de Mexicanen niet ghesocht gheweest/hoe wel dat se/ghelijck als Oberwinters/presumeren mochten/booyder aen te passeren. Maer de Suchimilcos hen gelden om haer eyghen quact/ghelijck als het gheseyt met lieben van tweynich verstante/ende van al te grooten sojghbuldie hept/ de welke om t'quaet (dat se haer laten inbeelden) te s'houwen/daer midden hi vallen. De Suchimilcos ueten haer booystaen/dat de Mexicanen met de booyleden Victorien/handelen souden/ om haer oock tot onderdanicheyt te brenghen/ende tracterende hier van onder haer lieben/ soo waerender die seyden/dat het goet was/dat men haer van sonden aen af/booy Oberbeeren erkenden / ende haer abontuer booy goet bekenden/ ende te ghemoet gincck. Doch epnlijcke/soo heeft de mepinghe van int contrarie / plaets ghelijcken / van haer t'onderscheppen ende slach te leveren. Welcke verstaen hi bbende den Coninck van Mexico, Icoalt, heeft spaen Obersten Tlacaellé, met sijn Volck daer nae toegesonden/ende quamen in alanderen slach te leveren/oyt selbe Delt/daer de s'heppende van haer limgten ofte Lant-palen was: Ende hoewel dat in Dolek ende toerustinghe/beyde de partijen niet seer onghelijck en waren/ so waren sy t' nochtans seer veel in d'ordinantie ende gheregtheit van t' verchten/want de Suchimilcos vielender ghelijckeliken met den gantschen hoop t' seffens/ ende sonder opdene / op aen. Tlacaellé hadde de sijnen verdeelt in Kotten ofte Dleughelen / in goeder ordiantie/ende alsoo waast dat se haer wederpartije seer haest in besozjde stelden / ende nae haer Stadt toe deden wijcken/de welke sy oock niet ver haest in namen / haer vervolghende tot soo verre/dat syse in den Tempel besetten/ alwaer syse met vier beden upvoluchten nae t Gheberghe toe tot dat sy haer epnlijken met gherupste handen deden oppgeven/keer ende den Capiteyn ofte Obersten Tlacaellé, met grooter triumphewederom comende de Priesters upt niet haer Musjck Spelen van Fluyten / hem ontfanghen/hem met de pyncktaelste Capiteynen betoetoochende/ ende doende andere Cerimonien ende vertooninghe van blydschap diese ghebruyckten / ende den Coninck gincck met haer al te samen ghelijck nae den Tempel, om haren balschen Gode danck segginghe te doen/waer nae den Duppel alsoog seer ghesaect heeft/van hem te verheffen/ met de eere dien sy niet uptghericht en hadde / dewyle dat d'oberwinnighe ende Regeeringhe niet van hem / maer van den warachtighen Godt gheseggeven woort/den ghenen die t hem goet dunct. Des anderen daeghs / soo is de Coninck Icoalt nae de Stadt Suchimilco toe getrocken/ende liet hem sweeren ende Hulden booy Coninck van de Suchimilcos. ende om haer te troosten/beloofde hye/ dat hy haer goet doen soude/ende tot een teycken van t selbe / liet hy haer bebelen / dat se souden maken eenen gheplabeyden ofte ghesiraecten wegh/ streckende van Mexico af / tot Suchimilco toe/ t welke vier Mijlen te reghs zyn / op datter al,oo tusschen haer beyden te meeder handel ende gherepnhaps wesen mochte / t welke de Suchimilcos te werck stelden/ende in wepnich tydts soo behiel haer de Regeeringhe / ende het tractement van de Mexicanen/soo wel/dat se haer booy seer gelukkig hielden/ Coninck ende Aenblyck/

ofte de ghemeyne Regeeringhe berandert te hebben. Eenighe van de onligggende ghebueren en namen/ gelijk als se wel behoort hadden) noch hier geen Spiegel aen/ zynde opghetrocken ende verblind/ of dooz haet ende nijt/ ofte dooz byciet van haer verlies. Die van Cuytlavaca (een Stadt gelegen op't Lant ofte Mep/ welker naem ende habitatie (hoewel versehepen) noch tot op den huydighen dach duert. Waren seer bezeyen/op de Schuytbaert van't Mep/ ende lieten haer duncken/ dat se hier mede de Mexicanen te Water wel krencken mochten. Welcke den Coninck ter ooren comende/soude wel ghewilt hebben/datter sijn Legher teghens ten sijnhe ghetrocken hadde. Maar Tlacaellèl houdende dit Oorlogh in weynich achtinge/ende booz ten schandelijck dinc/datment met dese lieden so seer ter herten soude nemen/ yszenteeer dat hysse alleenlijck met Jonghers wilde verwinnen/ gheelijck als hy't oock te wert seide/ginc in den Tempel, en nam wt de verker- plaetse van dien/de jongers die hem best aenstondt/en nam bā tu scijde de 10. en 18. jarē/alle de jongers dien hy bont/ die met Schuyten ofte Canoas om costen gaen/ende gebende de selve sekerē onderwij- singhe/ende opdene van verchten/ is met haer nae Cuytlavaca toe ghetrocken/ alwaer hy/met sijn loofse trecken ende listicheben/de Wpanden soo benaut maecte/dat hysse op de blucht kreech/ende volggende haer op de jacht nae/ so is de Weere van Cuytlavaca, upt de Stadt comende/hem te ghemoeet ghegaen/hem met sijn Stadt ende Volck op- ghebende/waer mede het terstont cesserde van haer meer quaets te doen. De Jong- hers sijn/met grooten roof ende veel ghebangenen/ booz haer sacrificien/wederom ghekeert/ende wierden seer solennelijcken/met grooter Proesse/ Musjcken/ ende Weroockinghe ontfanghen/ende ginghen haren Afgodt aen bidden/nemende aerde/ ende eetende daer van/ende treckende de Priesters/met de Lancetten/ Bloet upt de schenen/met meer andere dierghelijcke superstitien/diese in busdanighe handel ghe- huycken. De Jonghers bleven grootelijcken gheert/ ende ghemoeet/ woebende van den Coninck omjelsē ende ghecust/ende van haer Vrienden en Waghēn gelept/ ende t'gheruchticep over t'gheheele Lant/hoe dat Tlacaellèl de Stadt van Cuytlavaca met Jonghers overwonnen hadde. De tjdninghe van dese Victorie/ende d'aemwerc- kinghe van de boozebenen/ openden d' ooghen van die van Tezucō, (een treffelijck ende seer verstandich volck in haren doen) in sulcker boeghen/datse/ met de eerste Res- solutie/van meyninghe wierden/ haer den Coninck van Mexico onderdanich te ma- ken/ende hem hare Stadt aen te bieden. Zoo heeft van den Coninck van Tezucō, met goetduncken van die van sijn Kraet/Ghesanten ghesonden/die seer ketsojck of- te wel sprekent waren/met uptgelesen Presenten/om haer aen te bieden booz Onder- danen/hen biddende om een goede vrede ende vrientchappe/ r/welcke seer goetwillich- lijcken ende gheerne aenghnomen wiert/hoe wel datse/ dooz Kraet van Tlacaellèl, (om t'selue t'effecteren) dese Ceremonie deden/van dat die van Tezucō, met die van Mexi- cō, te Velt quamen/ende slach leverden/ende haer epnelijcken opgaven/ r/welcke een Nete ende Ceremonie van Oorlogh was/ sonder dat daer van weder zjden Bloet ghestoet ofte pemant ghetuyt wiert. Hier mede so bleef den Coninck van Mexico booz Overhoofst van Tezucō, sonder dat hy haer haren Coninck eens ontnam/ mare maecte hem van sijn oppersten Kraet/ t/welcke daer nae so altoos onder- houden is gheweest/ tot den tjd van Mōteçuma, den tweeden van dien name/ toe/ in welker Regeeringhe de Spagnaerden int Landt quamen. Met de Stadt ende t'Landt van Tezucō, tot onderdanichepdt ghebracht te hebben/ bleef Mexico booz Vrouwe ofte Overhoofst van alle het Landt ende Plecken/die tronsom t'Lack ofte Mep/(daer t'op ghefondert is) waren. Nu hebbende van Icoalt dese boozpoedichepdt ende Regeeringhe ghenoten twaelf Jaren/ is sieck ende afstijch gheworden/ latende

rijcke/datse hem ghegheben hadden / in groote was dom/ dooz de vroomheyt ende
 Raedt van syn Hebe Tlacaelel, (ghelyck als ghesepdt is) den welken booz beter
 hiet Coninghen te maecten/ als sulx selfs te wesen/ ghelyck als hier nae ghesepdt
 sal worden.

Het 16. Capittel. Van den vijfden Coninck van Mexico, ghe-
 naemt *Moteçuma*, d'eerste van dien name.

D'Electie van den nieuwen Coninck quam de vier trefse-
 ijckste huertoxten toe/ (ghelyck als op een ander ghesepd is) ende gelycke-
 lighen/dooz bysondere Privilegie/den Coninck van Tezcuco, ende den Con-
 inck van Tacubá, dese ses verlaemde Tlacaelel, ghelyck als den ghenen / die
 de meeste authoriteyt hadde/ende de sacche in beraet ghestelt zijnde/quam de verkie-
 singhe te ballen op *Moteçuma*, d'eerste van dien name, Hebe van den selven Tlacaelel,
 syn Electie was seer aenghenam/ende also wierden daer oock seer solennele Freenen
 ghebaen/met meerder pompeusheyt als de boozgaende. Terstont alse hem gheco-
 een hadden/soo brachtense hem/met een groot ghelept/nae den Tempel, ende booz de
 Wyertest (diese Goddelijck noemden) daer altoos nacht ende daech byer in was / stel-
 den hem aldaer een Coninck Thron/met Conincklycke verciersels/ende met de pur-
 ten van een Epgher ende Veresejen/die den Coninck / tot dien eynde / aen synen Af-
 godt ghesacrificeert hadde/trock hy bloet uyt syn oozen / uyt syn haken / ende uyt syn
 schenen/want alsoo was den Dupbel belust/ gheert te wesen. Alhier deden de Prie-
 sters/ Ouders ende Hoofst-Mannen/haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen
 gheluck biedende/ ghehuypcken in soodanighe kieseinghe groote Bancketten/ Dans-
 spelen/beel Wyerwerken ende Lichters te maken. Ende daer wiert ten tijden van
 desen Coninck inghevoert/ ofte int gebuyck gebracht/dat den Coninck/tot de Freenen
 van syn Crooninge/selfs in Persoone/pewers een Gozlogh ofte strijt soude aenvangē/
 daer hy ghevanghenen van daen brachte/om solennele sacrificien met te doen / ende
 dit selue bleef van dien daech af/booz een Wet. Alsoo trock *Moteçuma* nae de Provin-
 tie van Chalco, de welke haer booz Wyandt verlaert hadde/ alwaer hy/ byomelijckers
 bechtende/een groote menichte van ghevanghenen kreech / waer mede hy / op den
 daech van syn Crooninge/een uptghelesen sacrificie presenteerde/ hoewel dat hy booz
 datmael de Probinctie van Chalco, de welke van een strijbaer Volck was / niet ghe-
 heel t ondergebracht ende ghesleecht hadde. Op desen daech van de Crooninge was
 seer eenen grooten toeloo van verschepden naech ende vertgheleggen Conterpen/om
 de Freenen te sien/ ende haer wierden al te samen oberbloedighe ende costelijcke
 spijse ghegheben/ende men cleedde se al te samen met nieuwe cleederen / nauelijcken
 v'arne lieden. Hierom was oock dat de Tribuuten des Coninck/op den selven dach/
 met grooter gheschickheyt ende vracht/in de Stadt ghebrachte werden / als van al-
 derhande ghewaert/oste lakenen/ Cacao, Gout/ Silber/ costelijcke Pippen/ groote
 Backen van Catoen, Axij, ofte Indiaensche Peper/ verschepden soezen van Wertwe-
 pen/beiderley soozten van Zee ende Rivier-Wisch/ menichte van vruchten / ende on-
 tallighe deel Sachts/ behalven dan noch die onnoembare Presenten die de Coninghen
 ende Heeren aen den nieuwen Coninck sonden. Alle de Tribuuten quamten in ghe-
 leden ende hy ghebeurten nae de verschepdenheyt der Probinctien/ comende de Hoff-
 meesters ende Onsfanghers met sekere ende verschepden Wapenen ofte Cer-
 keken booz aen / ende etewaer met sulcken gheschickheyt ende Polijte / datter niet

min te sien was en de incomste der tribuyten/als aē alle d'ander Jreest. Den Coninc
 geroont wesen/begaf hem tot de oerwaniinge van verscheyden Provincien/ende
 om dieswille dat hy cloeck ende vroom was/soo quam hy van d'eene Zee tot aen d'an-
 der/hem in alles behelpende met den kraet ende loofheyt van syn Ouerste Capiteyn
 Tlacaellel, den welcken hy (als reden was) seer lief ende weert hadde. Den Krijch daer
 hy hem aldermeest in berontledichde / ende die hem alderwaerste viel / was die
 van de Provincie van Chalco, in de welke hem groote dinghen bejeggheden / waer
 onder een gheschiede die wel notabel was/te weten/zijnde een spier Wouder gehan-
 ghen/soo hebben de Chalcos hoogghenomen hem tot haren Coninck te maken / waer
 toe sy hem t'elue seer beleefdelijcken ende onderdanelijcken booz oogghen leyden.
 Nu sy van siende haer obstinaet booznemen/ heeft haer gelept/ dat soose hem in effect
 booz Coninck wilsen opwerpen/datse op de palets souden oprechten een seer hooghe
 Mast/ende maken op t'hooghste van dien/een clepne stellagie / om aldaer op te dinc-
 men. Ende gheloovende slieden/dat het een Ceremonie was/om hem bethevender
 te maken/hebben t'elue also te weerk gestelt. Ende vergaderende sy alle syn Mexi-
 canen/kontsom de Mast/ist t' boben op gheclonunen/met een bloem-rieckerken in de
 handt/ende heeft/han daer af/ tot de spnen aldus ghesproken: O vrome Mexicanen/
 dese willen my verheffen booz haren Coninck/ maer de Goden en laten my niet toe/
 dat ick/om Coninck te wesen / mijn Waders-Lant verraderge bewijse/ ende wil lie-
 ber hebben/dat ghy van my leeret/u eer te laten dooden/als u te begeben aen u vyan-
 den zijde. Dit ghelept hebbende / wierp hem van boben neer af in duysent stucken/
 van welcker spectakel de Chalcos soo grooten afschrijsen cregen/ende met sulcken toorn
 ontfcken werden/datse t'erstont op de Mexicanen vielen / ende haer met de spietjen
 doozliepen/ende om hals byachten/als een wit ende berbittert boos Wolck/legghen-
 de dat haer herten met den Duppel beseten waren. Den aenvolghenden nacht ghe-
 heurdet/datse twee Wpien hoornden/die tegghens den anderen aen / een doeblich gekicht
 maecten/t welke die van Chalco booz een hoorzegginge slieden/datse haest verniet
 ende t' onderghebracht souden worden/gheelijck alst oock ghebeurde. Want den Co-
 ninck Motequma quam selfs in Per-soone met syn gantsche macht op haer aen / ende
 overwons/vernietende haer gheheele Coninckrijck/ende passerende t' besneende ge-
 berchte/(genaemt)beroberde ende conquesteerde t'Lant tot aen de Noort-Zee toe/
 ende nemende van daer af/spnen keer nae de Zuyder-Zee toe/ overwon ende bracht
 noch oock verscheyden Provincien tot onderbanichepdt / in boegghen dat hy hem een
 seer machtigen Coninck maecte/dit altemael met hulpende raet van Tlacaellel, den
 welcken men vnae de gantsche Mexicaensche Heerschapphe schuldich was. Doch
 evenwel / soo was syn meyninghe (gheelijck als het oock ghedaen wterdt) dat men de
 Provincie van Tlacala niet beroberen soude/op batter de Mexicanen een Frontier-
 plaets van vbande aen mochten hebbe/daer haer de seucht van Mexico in de wapenē
 mochte oeffnen/ende gheelijckelijck om te hebben menichte van captyven/daerse hare
 Afgoden sacrificien van doen mochten/in de welke/gelijck als men ghesien heeft/ een
 groote menichte van Menschen geconsumeert ofte verbaen werden/ ende dese moe-
 sien nootwendich in den Krijch ghenomen wesen. Dese Coninck Motequma (ofte
 om beter te segghen/ synen Ouersten Tlacaellel)sis men met rechte schuldich alle de ge-
 schicktheit ende Politie die Mexico gehadt heeft/als van Kraben/Conistorien/Wer-
 scharen booz verscheyden saken/daer een groote ghereghelicheit in was/ende oock so
 grooten ghetal van Kraets-Heeren ende Rechteys / als in eenigge van de bloepenste
 Republijcken ofte Gemeenten van Europa. Dese selfden Coninck bracht syn Co-
 ninckliche Juyss tot grooten aensien ende aushoijtept/makende veel ende verscheyden
 Officianten/

Officanten/ ende liet hem met groote Ceremonie ende pacht dienen. In de Godts dienften van ſyn Afgoden en heeft hy hem niet minder ghetoont/ vermeerderende t'ghet al der Miniſteren/ ordinerende nieuwe Ceremonien/ houdende in ſyn Wet een veeemde ende pdele ſuperſtitieus obſervantie. Houde dien grooten Tempel/ daer in de hooggaende Boecken mentie van ghemaect is/ vooz ſinen Godt Vitzlipuzli. In de dedicatie banden Tempel, offerde hy ontalliche ſacrificien van Menſchen/ dien hy in verſcheyden Dictoyen ghecreghen hadde. Eynlijcken/ ghenetende een groot boozſpoedicheyt in ſyn Heerſchapphe/ quam ſieck ende afgblich te worden/ hebben de geregeert acht en twintich Jaeren/ ſeer different van ſinen navoiggher Tiquic, die hem/ noch in vroomheyt/ noch in gheluck niet eens en gheleek.

Het 17. Capittel. Hoe dat Tlacaellel geen Coninck wilde wesen,
ende van de Electie ende gheſchiedeniffen van Tiquic.

D vier Gedeputeerde bergaderden haer met de Heeren van Tezucuo ende Tacuba, ende preſiderende Tlacaellel, ginghen daer met booz/ om d'electie van den Coninck te doen/ ende die ven al te ſamen haer ſtemmen op Tlacaellel, ghelijck als den ghenen die t' ſelve ampt/ beter als permant anders/ verdienende was. Maer hy wepgherde ſulck met crachtighe ende voldoende redenen/ de welcke haer verſoegghden een ander te kieſen/ want hy ſepde/ beter vooz de Gemeente te wesen/ dat een ander Coninck/ ende hy ſyn uprechter ende medehulper was/ ſoo ghelijck als hy t' tot dien tijt toe ghemerest haddē/ als alle den laſt op hem alleen te laden/ want ſonder Coninck te wesen/ mochte ſe boozſeker houden/ dat hy niet minder booz ſyn Gemeente ſoude arbeeden/ als of hy ſulck ware. Ten is gheen dinc dat veel in gebruyck is/ van niet te willen ghevooghen/ d'opperſte plaats ende ghebiet te hebbe. a/ te willen de ſoygh en moeyte/ ende niet d'eere ende oppermacht: Doch ten ghebeurt oock niet veel/ dat den ghenen/ die t' altemaal hy ſyn ſelven can uphoeren ende ha idelen/ bijde is/ dat een ander de princijaelſte hant ofte macht heeft/ ten enſien dat de ſake der Gemeente te beter u'tromiſte hebbe. Deſen Barbare heeft hier in de ſeer wijs Kompanen ende Gijcken te boben gegacn/ ende ſoo niet laet het ſegghen Alexander, ende Julius Caſar, de w. l. k. den eenen te weplich was/ een Werelt te ghebieden/ ende d' alderweerdichſte ende ghetrouſten van den ſpnen/ met wyede toymenten/ leven benomen heeft/ alleenlijc om een cleyn bermode dat hy hadde/ van datſe begeerden te regeeren/ ende den anderen verclaerden hem booz/ dyant van ſyn Daders/ want/ ſegghende/ ſoo men ym neest t'recht verdraypen woude/ ſoo ſoudement alleen verdraypen om te moghen Regeeren/ ſoo groot is den doxt die de lieden hebben om te ghebieden. Hoewel dat de daet van Tlacaellel oock wel ghepotten mochte wesen/ van een al te grooten vertouwen op ſyn ſelven/ hem latende dincken/ dat hy ſonder Coninck te wesen/ ſulck ghenoech was/ gheien dat hy bynaest de Coningen tot ſyn ghebiet hadde/ ende ſplieden lieten hem oock toe/ toe te moghen draygen een ſeker cer-teyken als een Tiara (dat is een Turbant ofte Tuſſ) t'wecke alleenlijcken de Coninghen betaembe. Doch boben alle t' ſelve/ ſoo is deſe daet pyffens wert/ ende noch meerder/ te houden/ de Gemeente beter te moghen helpen/ wesende onderdaen als Oberhooft: Want is in effect alſoo/ dat ghelijck als in een Comedie, de meſte erre is verdienende/ den ghenen die repreſenteren de is/ de Perſonagie die d' alderbequaemſte ende noochſte van doen is/ al iſt ſchoon van een ſchaepgherber ofte Doer/ latende die van den Coninck ofte Capiteyn vooz de ghe-
die t' doen

die't doen can. Alsoo behooren oock / in goeder Philosophye / de lieden meer t'gemeyne welbaert aen te sien / ende haer te boeghen tot het amyte ende staet / daerse best in bezien ende bequaem toe sijn: Maer dese Philosophye is meerder opgheloopt / dan alsse teghenwoordich ghehandelt wort / daerom soo laet ons tot onse vertellinghe comen met te segghen / dat in vergheldinghe van sijn zedicheyt / ende dooz t' respect dat hem de Mexicaensche Keurboysen hadden / soo baden se Tlacaellel, de wyle dat hy niet en begeerde te kegeeren / dat hy wilde segghen / wie dat hem dorchte / dat men de kegeeringhe in handen soude stellen. Hy gaf sijn stem op een Soon des oberledenen Coninck / die noch heel jonck was / met namen Tiquocie: Ende sy antwoerden / dat het seer swacke schouderen waren / hoor soo veel last. Waer op hy weder sepe dat de Jaren daer oock waren / om den last te helpen draghen / sus ghelick alsse met de boozgaende ghedaen hadden / waer merde sy haer resoluerden / ende togen Tiquocie, doende met hem de ghemeynlike Ceremonien / doorhoorden hem de neus / ende stelden daer / tot een traepicheyt / een Emeraultin. Ende dit is d'oorake / dat desen Coninck in de Mexicaensche Woerken booz een doozgh boozde neus vercoont ofte aenghetepkent wort. Desen wiert seer different van dat sijn Vader ende Doozsaet ghemeyn hadde / want wiert ghescheiden booz bloesherliche ende wepnich strijtbact / rock up / om tot sijn crooninghe / ee Hoozintle / die oppestaet was / te bevechte / en verloor op de rucht veel meer van sijn volc / als hy byanden gebange creesch. Des niet tegenstaende / werde hy wederom / seggende / dat hy 't getal van de byanden bracht / die daer tot de sacrificie van sijn crooninghe van doen waren / en also wiert hy ooc met grooter solenniteyt gecroont. Maer de Mexicaeren waren qualijc te byede / dat se een Coninc hadde / die cleynmoedich ende gheen goet Crichsinan was / waerom onder haer handelden / hem niet bergifse aen een cant te helpen / ende alsoo en duerde hy oock in de kegeeringhe / niet langher als hier Jaren. Waer aen goet te sien is / dat de kinderen niet altoos t'bloet ende de byoomhepdt van d'ouders aen en erben / ende hoe dat de gloste ende eere van de Doozaten meer ghewest is / hoe dat d'ondeuchte ende veracht heyt / van de ghene die haer int ghebiet / ende niet in de verdiensten / naevolghen / te hatelijcker is. Maer dit beekes verbeterde des te meer / eenen anderen Doozder van den oberledenen / desghelijc Sone van Moteçuma, den welken ghenaemt was / Axayaca, ende wiert met goetdrucken van Tlacaellel ghecozen / waer in hy beter gheraecte als met den boozledenen.

Het 18. Capittel. Van de doot van Tlacaellel, ende daden van

Axayaca, den sevenden Coninck van Mexico.

Dese tijt soo was Tlacaellel seer out / ende droegen hem als soodanich / in een stoel op de schouderen / om hem te laten binden in den staet ende saecten die daer booz quamen. Quam epnliche sieck te worden / ende comende den nieuwen Coninck / die noch niet gecroont en was / hem versoeken / heest veel tranen gheseyt / hem laten druckende / dat hy aen hem een Vader / ende Vader van het Wabers Landt verloor. Tlacaellel heeft hem seer hertgrondelijck sijn kinderen bevolen / namelijk den outsten / die hem in d'oorloghen / diese ghesadt hadden / broom ende wel ghebraghen hadde. De Coninck beloefde hem / dat hy daer nae sien soude / ende om den ouden noch meer te vertroosten / soo heeft hy hem booz sijn ooghen ghegheben / den last ende retpckenen van Oberse Capitepu ofte Veldt heer / met alle de prementien ofte boozdelen

voorzeden van syn Vader. Waer mede den Guden soo wel te byeden/ ende gherust was/ dat hy van't syn daggen met volpnde. Ende so de selve van daer niet en passerde nae die van't ander leden/ soo soudinense vooz gheslucksch moghen rekenen/ want liet vooz syn doeksheyt van een arme ende verlaten Stadt/ daer hy in gebozen was/ ghesondeert/ een soo grooten/ rijken ende machtighen Coninckrick. Ende ghelijck als een soodanighe stichter/ ende dat/ bynae van haer gantsche Heerlyckheyt/ soo hebben hem de Mexicaenen den Verbaert gedaen/ met meerder pompeusheyt ende verfooninghe/ alsoe opt eenich van de Coninghen ghedaen hadden. Om nu t' gheslach ende den rouwe/ die de gantsche Mexicaense Ghemeente/ dooz de doot van desen haren Capiteyn/ bedrogen/ te doen vergeten/ soo heeft Axayaca vooz ghenomen/ ter stont den tocht t'aenbeerden/ die tot syn Crooninghe van noode was/ ende is met grooter haeste met syn Legher ghepasseert nae de Prohibitie van Teguan-tepec, de welke van Mexico verschepden lept/ twee hondert Dagen/ ende heeft aldaer eenen slach ghedaen/ teghens een machtighe ende ontallijcke Heppracht/ die daer/ soo van de selve Prohibitie/ als van d'omliggende gebueren teghens Mexico vergadert was. Den eersten die van syn Legher, te velde ende voozquam/ was den selven Coninck/ daghende syn weberpartije upt/ van de welke hy (alsoe hem aenlaten) beyn/ de te vlieden/ tot so langhe dat hyse in een laech brachte/ alwaer hy veel Soldaten (met stroo bedekt) verborgghen hadde. Dese quamen op haren tijt vooz den dach/ ende de gene die vooz liepen/ keerden haer weder om/ in sulcker voegen/ datse die van Teguan-tepec tusschen beyden cregghen/ ende vlieten daer op aen/ ende deden daer een wyeden neerlaegh onder/ ende verholgende de Victoije/ raserden ende vernielden hare Stadt ende Tempel, ende castigete alle d'omliggende gebueren seer straffelijck/ ende waren sonder rusten overwinende tot Guatulco toe/ een Haven aende Zuyder-Zee/ die hedens daeghs seer bekent is. Van dese tocht is Axayaca weder na Mexico ghekeert/ met een seer grooten Supt ende Rijkdom/ alwaer hy hem/ met een grooten hooghmoet/ vresive gereetschap van sacrificien/ tribuften/ ende alle t'ander meer/ liet Croonen/ comende alle de Werelt upt/ om syn Crooninghe te sien. De Coninghen van Mexico ontfinghen de Croon van de handt van de Coninghen van Tezucuo, welke ppreminentie haer toe quam. Debe noch veel ander tochten ende aenflagghen/ daer hy groote Victoijen met verreech wesen/ selve altoos den eersten/ die syn volck aenboerde/ ende den Spant aenransten/ waer mede hy een naem verkreect/ van een seer byoom Capiteyn. Ende hy en ghenoeghde hem niet alleen met de byende Patient t'onder te byngghen/ maer seide dock die van syn eyghen Rikellen ofte Oproer/ makers den toom in den mont/ een dinct dat syn Voorzaten noyt hadden moghen/ noch berran doen. Daer is hoopzen gheseyt gheweest/ datter sommighe ongheruste ende malcontenten/ van de Mexicaense Ghemeente afghesondert ende ghescheyden waren/ die niet verde van Mexico een ander Stadt bouden/ de welke sy noemden Tlatellulco, ende was daer/ als nu S. Iacob staet. Dese Oproerders maecten een Stot ofte partye op haer selven/ ende quamen seer te vermenichvuldigen/ ende en wilden de Heeren van Mexico noyt erkennen/ noch haer ten dienste staen. Da so heeft van den Coninck Axayaca aen haer ghesonden/ te vermanen datse niet en wilden verdeelt ende afghesondert wesen/ maer dewijle sy van een bloet ende Ghemeente waren/ datse haer met hantlieden souden vermanen/ ende den Coninck van Mexico erkennenisse doen. Op dese bootschap antwoorde de Heere van Tlatellulco, met een groote verachttinghe ende hooghmoet/ dagende den Coninck van Mexico upt/ om hant vooz hant met hem te campen/ ende heeft ter stont syn volck toegherust/ bevelende datter haer een deel souden verbergghen/ onder Diefen ende Lies- Bosschen van't Lach ofte

Mepz/om also te beдекter te wesen/ofte om die van Mexico te meerder te bespotten/
 bebal haer toe te maken ghelijck als Rabens/Opnden/Woghelen/Woysschen/ende als
 andere senijnighe Dieren/die men int Mepz heeft/meynende de Mexicanen met be-
 dzoch te verrasschen / ende datse ober de weggen ende straten van't Lact souden co-
 men. Axayaca ghehooyt ende verfaen hebbende d'uytdaginge/ende de listicheyt van
 sijn wederpartie/heest sijn Wolck verdeelt/ende ghebende een deel aen sijn Obersten
 de Sone van Tlacaellél, heest hem beholen de selve laghe van't Mepz te niet te maken/
 ende te vernielen/ende hy is vand'ander zijde ghetoghen / met de reste van't Wolck/
 dooz een onghewoone weegh/nae Tlatellulco toe/ende her se eerst booz al uytgeroepen/
 den ghenen die hem uytghedaeght hadde/op dat hy sijn woost soude naercomen ende
 volbraghen. Ende comende de twee Heeren van Mexico ende Tlatellulco uyt / ona-
 teghens den anderen te campen/hebben bepde gaer de haren beholen stil te staen/tot
 der tijt toe datse saghen wie dat van haer beppen/d'oberwiner bleef. Ende t'bebel
 ghehoorsaem zynde/zijn seer moedelijcken den anderen te keer ghegaen / alwaer
 eynlijcken/nae datse een wij'e tijts ghevochten hadden) die van Tlatellulco gedwoe-
 ghen wiert/den rugge te keren/want die van Mexico deckte hem soo veel ende meer
 op als hy verbraghen mochte. Siende die van Tlatellulco haren Capiteyn blughen/
 gaben van ghelijcken den moet verlossen/ende lieten den rugge sien/ende verbolgende
 de Mexicanen/haer op de hielen nae/zynnder met een verwoeghen moet opgheval-
 len. Dock soo en is den Heere van Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen/want meynende
 den selben hem sterck te maecken/op't bobenste van spnen Tempel / is hem nae ghe-
 clommen / ende heest hem met ghelwelbt ghegrepen / ende van den Tempel
 af / in moezelen neer gheworpen / doende daer nae den Tempel ende de Stadt
 aen Bryant steken. Middeler tijt dat dit aldus toeginck / soo was den Mexicaenschen
 Obersten/daer ginder/seer heftich doende/in hem te wycken van den ghenen die haer
 met bezoch ghesocht hadden in net te krijghen. Ende naer datse dooz de wapene
 ghebonghen waren haer op te gheben / ende om ghenade te bidden / soo sepe den
 Obersten/dat hy haer in gheen ghenade woude op nemen / woorende alcer datse be-
 ghebante der Ghebieten/daerse in herwaendelt hadden gheveest/eens naebootsen:
 Daeromme soo moesten se singhen ende tieren ghelijck als Ruck Woysschen ende
 Rabens/welcher Debijnen spaenghenomen hadden/ende datse op dese maniere/ende
 oock anders gheen/ghenade verwerpen souden/ willende hen hier mede te schande
 maken/ende met haer listicheyt de spot d'ghen. De vrees doet alle dinghen met der
 haest leeren/want songhen ende craeyden/ofte tierden/met alle de verscheydenheydt
 van stemmen die haer beholen wierde ten eynde datse met her leven mochten afco-
 men/hoewel seer beschaemt van een soowaaer-lastighen tijderozijf / die haer vpan-
 den met henlieben bedreben. Men seyd dat het noch tot den huydighen dach duert/
 dat die van Mexico, die van Tlatellulco sulx berwijten/ende sy inoghent oock seer qua-
 lick verbraghen / dat men haer yet van dese gheneuchelijcke sanghen/ende craeyen
 ofte tieren ophaelt. Den Coninck Axayaca hadde in dese Preeke een goet behaghen/
 ende zyn met de selve/ende met een groote blijdtchappe weder nae Mexico toe ghe-
 keert. Den Coninck wierdt ghehouden booz een van d'alberteste/heest geregeuert
 elc Jaren/hebbende tot een naercomer een ander, die in doechteyt ende deuchden niet
 vander en was.

Het 19. Capittel. Van de daden van *Autzol*, den achtsten Coninck van *Mexico*.

Onder de vier Keurvorsten van *Mexico*, wiert (ghelijck als ghesepdt is) t'rijcke door haer stemmen ghegheven / aert den ghenen die t'haer goet docht. Nu soo wasser eenen van grooter bequaemheyt genaemt *Autzol*, op den welcken de meeste stemmen vielen / ende sijn *Clerie* was oock van de gantsche *Gemeente* wonder aenghensen / want behalven dat hy seer cloeck ende vroom was / soo hielden se hem al te samen booz seer gemeynsaem ende een byent van goet te doen / t'welcke in de ghene die kegeeren / t'principaelste is / van bemint ende ghehoorsaem te wesen. Den tocht dien hy booznam te doen / tegens de *Feeiste* van sijn *Croonnghe* / was om te gaen straffen d'onbeleeft heyt van die van *Quaxutlaclan*, een seer rijcke ende voozhoedighe *Provincie* / de welke hebben daerhy t'principaelste van nieu *Spagnen* is. Dese hadden de *Hoff-Meesters* ende *Officieren* (die de *Tribuyten* nae *Mexico* brachten) besponghen ende afzefest / ende warend met opghestaem. Hadde een groote moeyte om dit *Volck* t'onder ende tot ghehoorsaemheyt te brenghen / want hadden haer begheben ter plaetsen daer de *Mutranen* / door eenen grooten arm van der *Zee* t'overcomen belet was / tot welcker remedie / *Autzol*, met een byemde ende moeyliche inbentie / int water dede sondren / een dinck ghelijck als een *Eplandeken* / ghemackct van *lijffen* ofte teenen / aerde / ende deel ander materialen / waer mede hy met sijn *Volck* tot by sijn vbanden mocht overcomen / ende haer slach leeren / in welcken slach hy haer ter mer lepde / verwon / ende tot sijnen wille castig eerde / ende is met grooter triumphen ende rijckdomme weder na *Mexico* toe ghekeert / hem nae haerleeder ghewoonte doen croonende. Den selven *Autzol* heeft met verscheppen conquesten ofte overwinninghen / sijn rijcke verbyzepdt tot by *Guatimala* toe / t'weleke ghelgghen is / bye hondert *Mijlen* van *Mexico*. En is oock niet min milt als vroom gheweest / want soo wanneer dat sijn *Tribuyten* ghebracht wierden / (de welke gelijck als gesepd is / met groote pompus heyt ende overbloet in quamen) soo quam hy upt sijn *Paleys* / ende vergaderende / ter plaetson daer t'hem goet dochte / alle de *Gemeente* / beval dat men aldaer de *Tribuyten* soude byenghen / alwaer hy alle de nootdruftighe ende *Armen* ondeelde van t'ghelwaet / eethare lijffen / ende van alle t'ghene daer van doen hadden / in grooten overbloet : Ende de dingen van waerdighe / als *Gout* / *Silber* / *Juwelen* / *Plumagten* ende *Sagghen* / die de hy onder de *Capiteynen* / *Soldaten* / ende t'*Volck* die hem dienden / een peder na sijn verdiensten ende vrome daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede soo was *Autzol* van ghelijcken een groot *Republyk* / sichter / woypende de quade *Edificien* ter neder / ende herthinnende wederom heel heerlijcke *Ghebouwen* op een nieu. Liet hem dancen / dat de *Stadt* van *Mexico* weynich waters was ghenietende / ende dat het *Lack* ofte *Meer* seer *Moossich* was / waerom hy booz hem nam / daer eenen grooten arm ofte booz *Waters* (daer haer die van *Cu yoacan* met dienden) in te brenghen / tot welcker effect hy dede ontbeden de treffelijckste van de selve *Stadt* t'welcke een seer hermaect *Coobenaer* was / ende sijn inbentie boozgestek hebende / heeft hem de *Coobenaer* ghesepdt / dat hy wel booz hem soude sien / wat dat hy dede / want in de selve saecke was een groot swarthept ghelgghen / ende dat hy mocht weten / dat soo hy's selve *Water* upt te moer ofte sijn loop trock / ende in *Mexico* lepde / dat hy daer de *Stadt* niet verduyncken soude. Den *Coninck* hem laten dancende / dat het maer

erufen waren/om sijn boornemen te willen beletten/ heeft hem met gramschay wech gestooten ende verjaecht. Des andren daegs heeft hy tot Cuyoacan gesonden eenē Alcalde ofte Officier van t' Hoff om den Coobenaer geyvangen te nemen. Ende hebbeende den selven verstaen/waerom dat de Ministers des Conincs geromen waren/ heeft haer beholen in te comen / ende heeft hem getransforniert ofte verandert in de ghebante van eenen byzelychen Xrent/van welcker ghesicht sy soo beanght wieden/datse wederom ghekeret zyn/ sonder hem te vanghen. Autzól verhoort zynde/ heeft ander ghesonden / vooz de welke hy hem vertoonde in de ghebante van een seer mreeden ende seilen Cyger/waerom hen dese beghelyt niet en doysten aenroeren : Zyn ten berder mael ander ghecomen/ende bonden hem ghelyck als een grouweijcht Serpent/waerom sy noch soo veel te meer byesden. Den Coninc met dese valschecken verbystert zynde / heeft die van Cuyoacan doen byezeggen / by alsoo verre datse hem dien Coobenaer niet ghebonden en byachten / dat hyder de Stadt terstont om soude doen beriselen ende om werpen. Dooz dese byeese / ofte t'z nu met sijn eyggen wille / ofte dooz dwanch van den zynen / soo is den Coobenaer daer eyndelighcken nae toeg egaen/ende daer comende/heeft hem terstont doen verwolgen/ ende openende een Canael ofte Coest/daer t' Water (nae Mexico toe) dooz quam / is met sijn intentie ten eynde ghecomen / comende eenen grooten stroom ofte loop Waters in sijn Lack ofte Meer stozen / de welke sy met groote Ceremonien ende superstitien gheleypden/gaende sommighe Priesters Wateroekende op den Oever van de waertant. Andere sacrificerende Quartsels / ende besmeerende de canten van de tocht ofte goot/met haer bloet. Andere spelende op Itackshoogs / ende doende t' Water Musyck aen/ met welcker cleedinghe (mepne van de Gobbden van t' Water) was/dat de voornaemste toeghemaeckt was / grooten ende hieten t' Water al te samen willecom. Alsoo staet het noch hedens daeghs altemael afgheronterscept in de Mexicaensche Annalen ofte Jaer-Boecken/welcke Boecken men in Roome heeft / op de ghewijde Bibliotheek ofte Liberije Vaticano, alwaer een Vader onses geselschaps (die van Mexico geromen was) dese/ende d'ander Historien meer te sien quam/ende verclardense den Bibliotheker van sijn heyligheyt die een wonder groot vermaken hadde/ t' selve boeck te verstaen/dat sy van te vooren noyt hadde connen te verstaen comen. Den loop van t' Water quam tot Mexico toe/maer den aenstoot was soo groot / dat het niet veel en schilde/oste de Stadt soude verzoncken hebben / ghelyck alst den anderen ghespdt hadde/ende quam in effect e en groot deel van dien te ruynen/maer dooz t' vernuft van Autzól wieret t' selve altemael geremedieert / want liet een Waterloosinghe ofte Sluys maecken / waer mede sy de Stadt versterkede / ende heeft alle t' verballen (welcke van een quaet ghehou was) weder geparreert/ende besien met een sterck ende welghemaeckt werck / endeliet alsoo sijn Stadt contom met Water beringhelt (ghelyck als een ander Venetien) ende seer wel bebout. De Regeringhe van dien dierde elf Jaer/rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naecomer van alle de Mexicanen.

Het 20. Capittel. Van de Electie des grooten *Moteczuma*, den laetsten Coninck van *Mexico*.

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnien quamen/ (welcke was int Jaer ons Heeren/dusent vijfhondert ende achtstien) soo regneerde *Moteczuma*, den t'weeden van die t'namen/ ende laetsten Coninck der Mexicanen.

fanen: Segghen ben laetsten/ want alhoewel dat die van Mexico, nae den doot van
 desen eenen anderen cojen: Iae dat noch meer is / by't leuen des seluen Motecuma,
 hem verclarende vooz een Prant van't Baders-Lant / ghelijck als hier nae gheseyt
 sal worden/soo en heeft nochtans den ghenen die hem in de successie nae volghde / als
 oock den ghenen die ghebanghen ghebracht wiert / in de handen des Marchgraeffs
 van den Gale / niet meer ghehadt als bloote namen ende Tijtelen van Coninghen/
 om dies wille dat de Spagnar den als doe by nae haer gheheele Rijcke verobert ende
 affhandicij ghenaeckt hebben. Alsoo dat wy niet reden daerom Motecuma vooz den
 laetsten Coninck rekenen / ende is oock ghelijck als soodanich / gheromen op't uiterste
 ende hooghste der Mexicaenscher macht ende grootsheyt / de welcke van onser de
 Barbaren ofte Heydenen te rekenen) een pder een groote verwonderinghe gheest.
 Vooz dese oorzake ende om dat dit de sijn den was / die Godt gewilt heeft / dat de ken-
 nisse des Euangeliums / ende t' Rijcke Iesu Christi, in dit Landt soude ingheboert wor-
 den/soo sal ick de dinghen van desen Coninck een weynich byeeder verhalen. Motecuma
 was van sijn seluen seer statich rustinnich / ende van weynich sprack / ende so
 wanneer dat hy quam te spreken in den Oppersten Raet daer hy van was / soo gaf
 sijn discretie een verwonderinghe ende naedencken/waerom dat hy / noch oock vooz
 sijn Coninck ampt/ontien ende gerespecteert was. Ontsielt hem ghenepnighken in
 een groote verreck-plaetse/dien hy vooz sijn seluen geozbtneert hadde in den grooten
 Tempel van Vitzlipuztli, alwaer men sepe, dat hy veel met sijn Afgod onginck / ende
 met hem sprack/ende hielt hem alsoo vooz een groot seligheus ende Debotaris. Maer
 dese conditien/ende niet dat hy van seer goeden Adel ende grootmedich was / soo is
 d' Electie/ seer sctheijcken/ende met weynich teghenstaets/op hem gheballen/ghelijck
 als een persoon daerse (vooz soodanighen ampt) al te samen d' ooghen opgheslaghen/
 of ghehouden hadden. Nu crighende den seluen de wetenschap van sijn verckfinghe/
 is hem in den Tempel (op de voorszede sijn verreck-plaetse) gaen verckfinghe / zj dat
 het geweest is / om een so swaren sake t' oberdencke / gelijc als daer is van so veel volc
 te regeren) ofte t' zj dat het geweest is (geijc als ic best geloofde/vooz een beuepnt ge-
 laet van dat hy de heer schappij niet en achte. In somma/ hebben hem albaer gebonde
 en ghereghen/ende brachten hem/ niet alle t' ghelept ende beuichde / die t' hem moghe-
 lijck was/nae haer Consijsioe toe: Ende hy quam met sulcken grabitept/ datse al te
 samen sepe, dat hem den naem van Motecuma (Welcke soo veel te segghen is / als
 een straf Beere) niet recht wel toequam. De Heur vojsten deden hem een groote cer-
 biedinghe/ende gaven hem de wete van sijn Electie / ginck terstont van daer/nae de
 Wper ofte Coolst van de Goden/om te s' Weroocken ende sijn Ostrande te doen/hem
 bloet treckende upt de oogen / kaken ende schenen / ghelijck als een ghebruyck was.
 Beleden hem niet sijn Coninckijcke verckersels / ende doozbooude t' nederste van
 sijn neus/ hinghen daer een seer costelijcken Elmerault aen / (Barbarische ende yhu-
 lijcke wstante) doch de vracht van te ghebieiden/debe/datset niet en gheboelden. Sit-
 tende daer nae op sijnen Thoon / heeft d' Oratien ofte Mensspraken / die se hem deden/
 aenghehoort de welcke/nae datset in ghebruyck hadden/elegant ende conlijck wa-
 ren. Dierste dede den Coninck van Tezcuco, ende om dat de selbe noch niet verckhe
 memozie in gheueghenisse ghebleuen/ende waerdich om te hoozen is/soo sal ick e al-
 s' ter stellen/ende was aldus: T' groot abontuer dat alle dit Rijcke verreckghen heeft/
 s' her edele Jongelinc in bedient te hebben/ id te ontfanghen vooz een hooft / van
 alle het g'et / in t' dooz de lichticheyt ende overencominghe van d' Electie/ende
 dooz die soo algemeyne blijchapphe (die se al te samen daeromme bewijzen) ghenoech

verstaen worden. Hebben boozwaer seer groote reden/want de Mericaensche Heers-
 schappij is nu also groot erde wijt verheeft/dat daer/om een Aderic (gelijk als dese
 is) te regeren/ende een so swaeren last te dragen/ niet minder stercke ende bapp-
 erheeft van doen en is/als die van D onbetweeghijge ende cloeckmoedich hert/noch ooc in-
 der ruymnichgept/wetenschap ende boozsichtichept/als d' uwe. Ick sie claerlijchlijc/
 dat den almoghenden Godt/dese Stadt lief heeft/ naedemael dat hye licht ghegeven
 heeft/om te hiesen/ t' ghene dat haer noodich van doen was. Want wse twyffelc/dat
 een Dors (die booz syn Regeeringe) de negen dubbelsehen van den Hemel doozgront
 heeft/als nu (dat hem de last van syn rijcke verbindende is) met sulcke lewendige scherp-
 sennichgept niet en souden begrypen ende verbaten/de dingen van t' aertrijcke/om syn
 volck te haet te comen. Wie twyffelc/dat de groote cracht/die ghy altoos so vrome-
 lijcken bewesen hebt/in saken van impozantie/D' alnu/daer jo veel van doen is) met
 en sullen overschieten: wse soude moghen beucken / dat in soo veel dachtis gebrucken
 sal toebelaet ende remedie booz Bedulwen ende Weesen/ wse en soude hem niet la-
 ten geseggen/dat de Mericaensche Heerschappij niet algecomen is / op t' hoogste
 van haer autozitept/denijle dat D de Heere/van dat ghescheyen is/soo heel berghe-
 nepnischapt heeft/want van u alleen aen te sien / bewijst ghy aen den genen die u be-
 siet. Verbligt u O ghy geluckich Lant/van dat u den Schepper ghegeven heeft/een
 Ding die u sal wesen/een baste colonne daer ghy op steunt/ sal wesen een Wader ende
 toelucht/daer ghy u niet sult te hulp comen/sal wesen met den spnen in barmher-
 richgept ende medelijden meer als hzoeder. Laet u O Coninck boozsecker boozstaen/
 dat ghy met de staet geen oorzake en n' zent/om D te vermaeken/ ende gestreckt te lig-
 gen op t' bedde/verontledicht in wellust ende tijtverdujff/maect t' herte sal D eer in de
 beste slaep ontspijngen ende wacker blijven/om de soogh die t' booz D' sal dragen/ende
 sal in de smakelijckste beet van spu eten/ geen geboelen hebben/opgetrocken zijnde in
 de gedachten van D welhaert. Segt my doch geluckich rijcke/of ick reden hebbe/in
 te seggen/dat ghy u niet sulcken Coninck hyslic maect/ende u adem/oste aessen/ ver-
 haect. Ende ghy O seer wel-gebozen Jongelinc/ende groot mogenden onsen Heere/
 hebt een goet vertrouwe en moet/dat nademael D de Heere/van al dat gescheyen is/
 dit ampt gegeven heeft/hy D van gelijcken geben sal/stercke en cracht/om t' selve von-
 derhouden. En den genen die in allen den boozleben tijt/so mist met D geweest is/die
 moocht ghy wel vertrouwen/dat hy D niet en sal weygeven/ syn grootste gaden/ de-
 wijle dat hy D in den grootsten staet beroepen ende gestelt heeft/den welcke ghy veel
 en goede saken moet genieten. Den Coninck Motecuma sat op alle dese redē met groot-
 ter aendacht t' se en hoozde/ de welcke volypndicht zijnde/hem (gelijck als men seft) in
 sulcker voegen betweegden/dat hy tot dize mael toe aenbindt/om t' ant' woorden / ende
 sulcx niet en cost wytzengen/als overmonnen zijnde van tranen/tranen die d' eppijng
 lust ofte blijtschap wel placht te stozten / smedende een maniere van debotie (die van
 spu eygen byen/ hde booztrout) met bewijs van groote dootmoedichept. Epnlijc hem
 bedarende/ heeft coztelijck gesept: ic moeste wel (goede Coninck van Tezcuco) blint ge-
 noech wese/so ic niet en saech en verstont/dat de dingē die ghy my gesept hebt/anders
 geweest zyn/als enkele gunste die ghy my hebt willen bewijse / bewijse dat hebben-
 de so veel Wele en wel-geboze. mannen in dit rijcke) ghy de hant geslagen hebt/op
 die van d' alderminste bequaemhept/ t' welc ic ben/en is leker/dat ic in my so wepnich
 bewijst geboele/booz een soo trefelijcken sake / dat ick niet en weet wat beginnen/
 dan allenrijcken mijn toelucht te nemen tot den Heere van dat gescheyen is/dat hy
 my wil bystaen/ende al te samen te vermascnen booz/ my te willen hoden. Dese wooz-
 den gheseyt hebben de/be gonst weder om van beweeghenis te weenen.

Het 27. Capittel. Hoe dat *Motecuma* den dienst van zijn Huys
ordineerde, ende den strijt dien hy voerac om hem te laten Croonen,

Desen/die in syn Electie so veel ootmoedicheyts ende
beweghens ghe-toont hadde / heeft terstont (nae dat hy Coninck was)
syn hooghmoedige ghebachten begunen t'openbaren/bebelende in den
eersten/dat niemant van de ghemeyne lieden/in syn huys/noch eentich
Coninck Officie mochte bedienen / ghelijck als het / tot die tijt toe / syn
hoorszaten in ghebruyck ghehadt hebben / waerinne hy haer seer herijste / datse hem
hadden laten dienen van sommige van teegen stamme / ende wilde dat alle de Heeren
ende lieden die van Adel waren / hen in syn Paleys souden ontfouden / ende d'amp-
ten van syn huys ende Hoff bedienen. Ende als hem t'selue van een Ouder / van
grooten aenien / die hem opghebracht hadde / ende syn Tuchtmeester was) teghens
ghefproken wiert / seggende dat hy wel soude hoor hem sien / ende dat het selue al wat
beel in hadde / want was om de gantsche gemeyne ende de gemeyne Man van hem
te sagen ende te verbrœyden: Jae dat mit er is / en souden hem niet eens dozven aen-
sien / si inde datse alsoo der wooyen en berseghoben waren. Waer op hy weder seyde/dat
dat het gene was dat hy sochte / en dat hy niet en soude toelat / dat de gemeynen man
niet de Adel soude vermergt / en onder een wesen gelijc als tot die tijt toe geweest hat-
de, en dat den dienst die soodanich Dole bede / was soo gelijck als sy selfs waren / waer
mebe de Coninghen gantsch geen reputatie en berwoyden. Heeft hem eyndliken in
sulcker boegen geresolueert/dat hy nae synen kraet font / te bevelen / datse terstont alle
de Setels ende ampten/die die van de Ghemeynte in syn huys ende Hoff hadden/
soude beneemen ende te niet doen / ende die weder gheben aen de Ridders ofte Bellie-
den / welke alsoo ghebaen wiert. Dit ghedaen zijnde / is selfs in persone ghetroc-
ken op de tocht ende aenstach die tot syn Crooninghe van doen was. Nu / soo wasser
teghens de Croon gerebelleert ofte opghestaen / een Provintie die seer bert ghelegen
was / nae de Noord- Zee toe / alwaer hy nae toe trock / met hem nemende de uptge-
lesenste van syn volck / de welke al te samen seer cietlijck ende wel toegherust waren /
ende voerde t'oorlogh met sulken vloer suincheypt ende behendicheypt / dat hy in wep-
nich tijts de gheheele Provintie t'onderbracht / ende de gene die schult hadden / straf-
selijck castigeerde / keert ende met een seer groot getal van ghebanghenen / hoor de sa-
crificien / ende beel ander Buyp / wederom nae huys toe. In syn wederom-comste
wiert hy van alle de Steden seer solemnelijcken ontfanghen / ende de Heeren van dien /
quamen hem dienen ende hantwater gheben / doende haer ampten ghelijck als die
van syn eyghen huys ghesin / een dinc datse met geentich van de booledenen ghedaen
hadden / so groot was de byese ende t'ontsich datse van hem gheretghen hadden. In
Mexico wiert de Jeeftste van syn Crooninghe ghebaen met sulken pompeus heyt van
Dancspelen / Comedien, Sette-duchten / lichters / inventien / bersegheden Spelen / ende
met soo veel rijckdoms van Tribuypen / die hem van alle syn rijcken gebracht wier-
den / datter enen toeloop was / van bycemt volck / die daer te vooyen noyt ghesien
noch bekent waren gheweest / sae oock selfs de byanden der Mericanen / quamen be-
derckelijcken in een groot ghetal / om die te sien / ghelijck als daer waren die van
Tlafcala ende Mechoacan. Motecuma sulck te vooyen comende / heeft bevolen dat
inense soude Herberghen / ende soo wel tracteren als syn eyghen persoon / ende dede
haer scaepe sellogien ende rijck-Versters maerken / ghelijck als ben synen / om de

Freeſte te ſien. Ende des nachts ſo quamen / (ſoo wi ſprieden) als den ſelven Coninck / daer oock mede in / met haer ſpelen ende Wom-Neſichten. Ende om datter van deſe Provincie mentte gemaecht is / ſo iſt goet dat men weet hoe dat die van Mechoacan, Tlaſcála ende Tepeaca, haer noyt en hebben wille a bezeghen onder de Coningheit van Mexico, maer hebben eer ſeer broedelijcken daer tegghens geſteden / hebben de die van Mechoacan, die van Mexico, oock wi elijckce reyen veruonken / als oock van gelijcken die van Tepeaca, alwaer den Maregraef Don Fernando Cortés (nae datſe hem met de Spagnaelden upt Mexico verjaegt hebben) in inreynige was / o eerste Stad van de Spagnaelden te bouwen / de welcke hy noemde / (ſoo't my wel ghebentck). Segura de la Frontera, (dat is / de verſeker inghe van de Frontiere) hoewel dat de ſelve bouwinghe weynich voortganch hadde / want alle het Spaenſch Volck / is daer nae (met de veroveringhe) nae Mexico ghepasseert. In effect / dat het die van Tepeaca, Tlaſcála ende Mehoacan, altoos ſtaende ghehouden hebben tegghens de Mexicanen / hoewel dat Motecuma tegghens Cortés ſeyde / dat ſpie al willems niet en hebben willen overwinnen ende t'onder byenghen / om t'onderhouden d'oeffeninghe van den krijck / ende te krijghen t'ghetal der ghebanghenen / dieſe van doen hebben.

Het 22. Capittel. Van de costuymen ende grootheydt van
Moteguma.

DEſen Coninck dan / begaf hem / om hem te doen respecte-
ren / ja bynaest gelijck als een Godt te doen aenbiddē / want niemant van t'
ghemeyne Volck en mocht hem onder d' oogghen ofte int aenſicht ſien / ende
ſoot penant dede / moester om ſterben. En ſtede hi niet wesen noyt op ber-
sden / maer wifert altoos ghebraghen op de ſchouderen van de Heeren / ende ſoo hy
af ſoude ſijghen / ſoo ſprekense hem een costelijck Capijt onder de boeten / om op te
gaen. Als hy oberwegh gack / ſoo moest hy / met de Heeren van ſijn gheſelſchap / in
een parck ofte beſteck gaen / dat tot dien eynde daer tae gemaecht was / ende alle t'
ander Volck byten t' parck van beyde de zyden. En trock noyt cleedt twee maels aen /
noch en adt noch en dyne nimmermeer / meer als eens upt een Schotel ofte Dinc-
Beker / moeste altoos altemael niet wesen : Ende daer hy hem eens met ghebiert
hadde / gaf hy terſont aen ſijn Dienaers / de welcke met deſe toeballen costelijck ende
ſchoon getraectert ginghen. Was upt der maten Dziend / van dat men ſijn Wetten
onderſeide : gebeurde wel / als hy van eenich ooggh (met Dictoye) wederom quam /
dat hy bepenſende hem puer te gaen vermaken / hem onbeheent maecte / om te ſien
(dewijle ſp niet en dochten / dat hy tegghenwoozlich was) ofte pet van de Freeſte ofte
ontſanck achtet lieten / ende ofſe die peders in te buyten ginge / ofte dat daer wat aen
gebrack / ſo caſtigerde hy t' ſonder remiſſie. Om oock te weten hoe dat ſijn Dincſte-
ren haer ampt bebidēden / ſoo maecte hy hem van gelijcken dick wils in ander habij-
ten onbekent / Jae onderſocht ende vernam ſcherpelijck / wiſe dat ſijn ſtechters ſocht om
te roopen / ofte haer verweckte om onechte ſaken hoog te ſtaen / ende pet hier van be-
bindēde / warden de ſelve terſont ter doot her wesen / en bjaeghde daer niet eens na /
of het Heeren dan of het van ſijn Maechſchap / Jae of het van ſijn eyghen Broeders
waeren / want den ghenen die miſdede / moest ſonder remiſſie ſterben. Helt met den
ſyren werplich ghemeynſchaps / ende liet hem ſelden ſien / was beeltyds in ſyn
vertreck plaetſe / oberdenckende de Regeeringhe van ſijn Rijke. Wshalven dat hy
een goet

een goet krechtter ende statich was/so was hy oock seer stryftbaer /sae seer geluckich/ ende si vercrech ooc also grootie Dictozien/ comende tot alle de booschzeden groot heyt. Ende om dat de selve al in te Spaensche Historien ghescheyden staen / soo en dunckte my niet noodich daer yet meer af te verhalen. Ende int ghene dat nu booztaen geseyt sal worden/sal ick alleen sozgh hebben/te schryven t'gene dat d'Indiaensche Boeken ende Tractaten zyn verhalende/daer onse Spaensche Schryvers geen mentie af en maken/om dies wille datse de secreten van dat Landt soo wel niet gheueren hebben/ ende zyn dinghen seer waerdich aen te mercken / ghelyck als nu ghesien sal worden.

Het 23. Capittel. Van de vreemde Voor-spoken ende teycken en die daer in Mexico gheschiedden, eer dat hem sijn Heerschappij volcynde.

Mewel dat ons de Goddelijcke Schrijtuere verbiedt/ opde Booz-spoken ende Prognostication geloofte geben/ ende Hieremias ons te keunen gheeft / dat wy ons verschicken van de teycken en des Hemels/ghelyck als de Heydenen doen/soo is nochtans de selve Schrijtuere leerende/daer (in sommighe algemeyne veranderinghen ende castydinghen/die Godt doen wil) de Teycken en / Monstren ende Booz-spoken / die daer veeltyts selvten te verschynen/niet al te misrijen ofte te verwerven en zyn/ ghelyck als ons Eusebius Cesariensis te verstaen gheeft / want den selven Heere van de Heinen en der Aerden ontneemt sodanighe nyeende nieuwteden aen den Heer el/ Elementen/Bessen/ende aen ander sijn schepselen/op datse eensdies mogen dienen tot een waerschouwinge booz de menschen/ende eensdeels om een beginnel te wesen van de straffe/met de verschickinghe ende verbaertsepe/diese veroorzaken. Int twede Boeck der Machabeen staet ghescheyden/hoe dat het booz die soo groote veranderinghe ende beroerte der kinderen van Israel/veroorzaect booz te Tyrannije van Antiocho Epiphanes ghenaemt/de welke de Heylighe Schrijft is noemende / wortel der zonden/gheschiede/dat men ober Jerusalem/beertich daghen lanc groote slach-oozden van Ruoterije ende krighs volck / in de lucht sach/ de welke met haer vergulde Harnassen/Spit sen/Schibden/selle Deerden/ende met bloote zwerden/laende ende schermutterende/teghens den anderen doende waren. Ende daer wort gheseyt / dat (sien de dit selve die van Jerusalem) sy Godt baden/ dat hy sijn straffe wilde van haer weeren/ende dat de selve Booz-spoken ofte Teycken/te goede mochten gedijen. Int Boeck der wijsheyt/soo wanneer dat Godt sijn Gemeynte wilde trecken upt Egypten/ende d'Egyptenaren straffen/wierden oock verhaelt etijck ghesichten ende verschickinghe van Monstren/als van hier verschynende lichten/gesichten by ontijden van vreeseliche trongen en gedaenten/die daer vershonen. Iosephus in de Boeken de bello Iudaico/ende van de Joodische Ooyloghen / vertelt van deel ende goete Booz-spoken/die daer vershonen booz de destructie van Jerusalem/ende laeste ghehanghens van ongeluckighe Volck/die Godt met veel reden booz vanden hiet. Ende van Iosephus heeft Eusebius Cesariensis/ende andere t selve tielaes ghenomen/ authortierende de selve Prognostication. De Histoy-schryvers zyn vol van dierghelycke obserbatien ende gewote veranderinghe van Staten / Republijcken / ofte Rijkken. Ende Paulus Orosius en isser niet wepnich vertellende/ende sijn obserbatie en is oock

Deut. 18.
Hier. 19.

Lib. 9.
Demonst.
Euang.
Demonstrat. 1.

Mach 5.

Mach 6.

Sap. 17.

Euseb. lib.
1. de Eccl.
Heft.

is oock sonder twijffel niet pdel/want hoewel dat het een pdelheyt/jae een superstitie is/doe Godt dooz syn Wet verboden heeft / Prognostication ende Teyckenen lichtelijcken ghelooft te gheben. Niet teghensiaende in seer groote dinghen/veranderingen van Patien/Rijcken/ende seer merckelijcke Wetten/ende is het geen pdelheyt/maer goet geraden/te ghelooben/dat d'opperste Wyshheyt schickt/ ofte toelaet de dinghen die eenighe tijdinghe met byenghen van dat gheschieden sal/ welke dienende is/ gelijk als ick gheseyt hebbe/ d'ene tot een waerschouwinge/ende d'ander/van wegen de straffe/ende al te samen tot een teycken/dat de Coninck der Mexicelen met der menschen dinghen rekeninghe hou: den welcken/ gelijk als vooz de grootste veranderinghe der Werelt/ (welcke sal wesen den dach des oordeels) gheordineert heeft d'aldergrootste ende schickelijckste teyckenen die men soude moghen bedencken. Also oock/ om te bedieden / ander cleynere ofte minder veranderinghe (doch eben-wel merckelijcke) op verscheyden plaetsen der Werelt/ soo en laet hy niet te vertoonen eenighe wonderbaerlijcke schijns/ die hy/nae de Wet van syn eeuwighe wijshheyt/ beordineert heeft. Oock mede/ soo is te verstaen/dat alhoewel dat den Dupbel een Vader verleyghen is/ soo doet hem nochtans den Coninck der gloriez' zynner spijt/ dieckwilis de waerheyt bekennen/jae van louter zeyse ende tegens spnen danck/moetsen den selve niet wepnicmaels segghen. Also waest / dat hy in de Woestijne / ende dooz den mont der Beseuten/ met luyder stemmen was roepende/ dat Iesus den Salmaker was/die gheromen was om hem te vernielen. Also septe hy oock (dooz Phitonifa) dat Paulus den oprechten Godt yedickte. Van ghelijcken / verschijnende ende tormenterende de Hups vrouwe van Pilato, dede haer hooy Iesum, den rechtredendighen Man/solciteren. Inghelijck so zyn ons noch oock behalven de Heylighe Schijfneren/ andere Hystorien refererende/ verscheyden getuygenissen van d'Agoden/ tot een bebestinghe der Chyristelijcker Religie / daer Lactantius, Prosperus, ende andere/ mentie van maecten. Ende in Eusebius, in de Boecken der bereypinghe van t'Euangelij. gheselen mach woyden/ende daer nae in die van zyn Demonstratie, welcke hier van byedelijcken is handelende. Hebbe alle dit selve aldus te propoost ghebracht/ op dat niemant en wille verachten/ t'ghene dat de Hystorien ende Jaer-boecken der Indianen zyn vershalende / beroerende de breeinde Doozspoken ende Prognostication die gheshadt hebben/van dat haer Rijcke/ende t'Rijcke des Dupbels/die hy ghelijckelijcken aenbaden/ten eynde was/ende om dat se ghebeurt zyn/ in soo onlanghs gheleiden tijden/welcker gheseygenis noch verich in de memorie is/ als oock om dat se reden soo ghelijcksoornich zyn / dat hem den dooztrayten Dupbel van een soo groote veranderinghe zeyde/ ende bedaezghet / Ende Godt hier ende ghelijckelijck soo zeyde ende verwoeste Agoden-bienaers begost te castigeren/ soo segge ick/ dat se woerdich zyn/ghelooft te gheben/ende hooy soodanighe ist/ dat icse oock houde ende alhier verhaele. Jhu/ so is t selve toegegae op dese maniere/dat hebbeinde Motecuma geregeert veel Jaren lanck/ met d'alderoppreste hooyspoedtheyt/ende gheselt zynde in soo hooghen gedachten/dat hy hem promptelijcken dede dienen ende huyesen jae aenbidden / ghelijck of hy een Godt gheweest waer / soo begonst hem den alderhooghste castigeren / ende eensdeels te waerschouwen / met te ghehenghen/ dat de selve Dupbels (dien hy aenbadt) hem seer d'oechtighe hooyboden sonden / van beriecs van syn Rijcke / Ende dat se hem tormenteeden met Prognostication, die noyt gheschoot ofte ghesien waren / waer mede hy soo melancolijck ende verust bleef/dat hy van syn selven niet en wist. Den Aggodt van die van Cholola, Die ghenaeemt wiert Quetzalcoalt, vercondichde/ hoe datter een breeint volck op den wegg was / om die Rijcken te besitten. Den Coninck van Texcoco (welcke

Matth. 1.

Luc. 4.

Act. 16.

Welcke een groot Nigromant ofte swarte-Constenaer was / ende compact met den Dupvel hadde) quam Moteçuma besoecken / buyten de ghewoonlijcke wyze en verseeckerde hem / sijn Goden gheseyt te hebben / hoe dat hem ende sijn gantsche stijcke een groot verlies ende moepte vooz handen was. Veel Coobenaers ende Gheselaers / sepden hem t selve van gelsjcken / onder de welcke eenen was / die hem seer bysonderlijcken sepde / t ghene dat hem naemaels quam te ghebeuren : ende staende met hem te spreeken / soo wiert hy ghelwaer hoe dat hem de Duppen ende groote Teencil van de handen ende Leeten ghezackten. Nu zijnde met soodanighe tijdinge gantsch ontselt ende qualijcken te vreden / heeft alle dese Coobenaers bevolen ghevanghen te nemen / maer zy-lieden zijn haer selijcken upt de ghevanghenisse verdwenen / waer mede Moteçuma soo rasende ende upt sinlich wiert / (van dat hyse niet en mocht doen dooden) dat hy alle heilieder Vrouwen ende kinderen dede ombzinghen / ende haer Hupfen ende Goederen in de grondt wptroepen ende vernielen. Ende voelende sijn selven / dooz dese voozboden gheprijckelt / soo heeft hy gheacht den toon van sijn Goden te versoenen / waer toe hy gheboot te bringhen enen seer grooten Steen / om daer heftighe sacrificien op te doen / ende gaende seer veel volcx met haer Kabels ende gherectschap upt / om die te brengen / en constense niet eens verroeren / hoe wel datse vast aenholdende / seer veel dicke Kabels aen stucken bzaecken / ende dooz dien datse noch eben opiniateliclyc vooztinghen / sonder ophouden / soo hoorde se int epnt / dicht by de Steen / een stemme / datse niet en wilden te verghcefs arbeypden / want en souderse doch niet comen met re- men / om dat den Heere van dat gheschapien is / niet langher en wilde ghedooghen / dat men sulcke dinghen dede. Moteçuma dit hoorende / heeft bevolen / datse de sacrificien alker souden doen : waer op (soo men seyt) weder een ander stem sepde / En heb ick niet gheseyt / dat het niet en is de wille des Heeren / van dat gheschapien is / dat men sulcx doet : ende op dat ghy sien meucht / dat sulcx waer is / soo sal ick my een poos laten voozsteypen / ende sulc my daer nae niet weder comen verroeren : Welcke al so ghebeurde / datse die een poos lieftelijcken vooztrocken / ende daer nae in gheenderley maniere / soo lange datse haer / dooz veel biddens / liet bringhen tot aen de incomfster Stadt Mexico, alwaerse subijtelijcken in een Water- tocht ofte stroom viel / ende soeckende daer nae / en is noyt verschenen of gebonden / maer vonden se daer nae / weder ligghen / op de selve plaets daer sijse van daen ghe- haelt hadden / waer van zy seer verwondert ende verlust bleben. Op desen selven tijt / soo verschen en daer aen den Hemel / een seer groote ende licht- schijnende vlamme Dyers / in de ghedaente van een Pyramide , de welcke hem begonst te verthoonen des middernachts / clammende alsoo op : ende des mozzghens als de Son op ginch / soo quam het te staen op het besteck van den middach / al waer het weder ver- ween. Verthoonde hem op dese maniere alle nachten / den tijt van een gantsch jaer lanck / ende t elcke mael dat het upt quam / soo marckte t volck een groot ghecrisich ende gheroep / (ghelijck alsi haer ghewoonte is) verstaende dat het een voozlegginghe ofte teycken van groot quaet was : oock mede soo is eens den gh-heelen Tempel ontfiecken / (sonder datter van binnen of van buyten / enich licht / noch wonder of Blizen / ontrent was) ende ghevende de Wachters een groot gheluyt / quam daer seer veel volcx met Water nae toe loopen / om t selve t uypen / maer en hielp gantsch niet / tot soo langhe dat het gantsch end / al gheconsummeert was / segghen dat het sebeen ghelijck of het Dyer upt het selve houtwerck gheromen hadde / ende dat het met het Water meer vrande. Sagghen van gelsjcken een Comect opcomen

by claren lichten dach / de welcke sijnen loop dede / van uyt den Westen nae't Oosten / werpende een groote menichte van Doncken ofte Dperstralen van hem / ende sepden te hebben de ghedaente van een seer langhe Streert / ende aen't beginsel ofte eynde / drie dinghen ghelijck als hoofden. E' groote Lack ofte Mappz / welke ghelegghen is / tusschen Mexico ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe Windt / Aerdtbevinghe / ofte eenighe andere oorzaecke was) subitelijcken te steden / wassende ende spinghende met Waterbellen ofte Bubbelen / soo hoogh op / dat alle de Timmeragien ofte Gheboutwen / die daer dicht by stonden / onder de voet vielen. Daer woerdt gheseyt / dat men op desen tijdt / veel gheluydts ofte stems hoorde / ghelijck als een bedruckte ofte weemoedighe Vrouw / de welke sonntijds sepde : O mijn kinderen / uwen onderganck ende verberf is nu op handen. Andermaels sepde sy / O mijn kinderen / waer sal ick u heen voeren / dat ghy t'eenemaal niet verlozen en gaet? Van ghelijcken soo verschenen daer verscheppen Monstren met twee Hoofden / ende bzinghende de selve booz den Coninck / verdwenen terstont uyt het ghesicht. Alle dese boozsepden dinghen gaen twee seer vzeemde Monstren te boven / waer van t'ene aldus was : De Dirschers van't Mappz ofte Lack / cregghen een Voghel van de grootte ende Coleur als een Craen / doch van een vzeemde ende noyt-ghesoorde ghedaente / den welcken zy bzachten tot Moteçuma, die tot die'r stonden hem onthielt / int Daleys datse noemden van den Stoutue ende Droshept / dat altermaal swart gheberwet was : want soo ghelijck als hy hadde verscheppen Daleys tot vermaeckelijckheyt ende tijdt-verdynt / alsoo hadde hys oock van ghelijcken booz tijden van swaricheyt / daer hy nu dapper met becommert was / dooz de dreyghementen die hem sijn Goden aen deden. Met sulcke dzoevighe naren ofte boozboden / quamen by hem recht op den Middagh / ende selden hem den selven Voghel booz / de welke recht boven op't Hoof / een dinck hadde / r'welcke blinkende ende doozschijnende was / op de maniere van een Spiegghel / int welke Moteçuma conde sien t' schijnfel van den Hemel ende Sterren / waer van hy verwondert bleef / ende keerende d' Ooghen nae den Hemel toe / en sach daer gantsch gheen Sterren altoos aen. Nu siende weder in de selve Spiegghel / sach hy Crighssoelck die van uyt den Oosten / met een Heyplegher / al vechtende ende doot smijtende aen quamen / dede sijn Waersegghers roepen / die hy veel hadde / ende hebbende t'selvede ghesien / sonder reden weten te gheven / van't ghene haer ghevzaeght was / soo is den Voghel op den besten tijdt verdwenen / sonder datse die opt meer te sien quamen / waer van Moteçuma seer dzoevich ende gantsch verbaest bleef. Cander datter gheschiedde / was aldus : Daer quam eenen Boer ofte Bouman hem aensprecken / de welke ghehouden was / booz een goet degelijck ende slecht man / ende den selven refererde hem / hoe dat wesende hy des boozighen daeghs besich op sijn Ackerwerk / soo quam daer eenen overgrootten Arent nae hem toe vliegen / ende nam hem int ghewicht op / sonder eenick letsel ofte seer te doen / ende bracht hem by een secker Hol / al waer hy hem in dede gaen / segghende den Arent : Aldergroot-moghenste Heere / daer bzinghe ick u den ghenen die ghy my bevolen hebt. Ende den Indiaenschen Landtman sach rontsom aen allen zijden / om te sien met wien dat hy sprack / ende en conde niemant sien / ende hoorde terstont een stemme / de welke hem sepde / Kent ghy dien Man / die albaer op der Werden wtghestrekt leyt? Ende siende op de Bloer / sach hy een Man die seer vast in slaep sach / met Conincklijcke vertiersels aen / ende een Bloem-rieckerken / met

een welriekende zandende Leemte in de Handt / nae de ghewoonte van't selve Landt / ende comende de Bouman hem te verkenmen / sach dat het was den grooten Coninck Moteçuma. Terstont nae dat hem den Landtman verkennt hadde / soo antwooydde hy : Groot-moghende Heere / dit schijnt te wesen onsen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme wederom seyde / Ghy seght de waerheydt / besiet eens hoe slaperich ende sozgheloos dat hy leyt / van de groote moeyten ende quaden die hem over t' Hoofst hanghen ende bejeghenen sulken : t' is altydt / dat hy betale de groote overlasteren ende quellinghe / die hy Godt aenghe-daen heeft / ende de groote tyzannij van sijn opgeblafentheydt / ende hy is hier van soo sozgheloos ende verblindt in sijn ellendicheydt / dat hy't niet eens en ghevoelt : ende op dat ghy't sien moocht / soo neemt die Leemte dien hy in sijn Handt heeft zandende / ende houtse aen sijn Ope van't Been / ende ghy sult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den armen Landtman en doost hem niet ghenaecken / noch oock doen t' ghene hem gheseyt wierdt / door de groote vrees die sie al te samen van den selven Coninck hadden. Maer de stemme seyde wederom : En vrees niet / want ick ben / sonder comparatie / veel meer als desen Coninck / ende ick can hem vernielen / ende u beschermen / daerom doet het ghene dat ick u bebele. Waer mede den Boer de Leemte uyt des Coninck Handt nam / ende stackse hem al zandende aen sijn Ope / ende hy en verroerde hem niet eens / noch en thoonde daer gantsch gheen gheboelen in. Dit ghedaen zijnde / seyde de stemme tot hem : dewijle dat hy nu sach / hoe slaperich dat den selven Coninck lach / dat hy hem soude gaen wacker maecken / ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert was / ende dat hem den Wrent alsdoe / door t selve bevel / weder int ghewicht op nam / ende op de selve plaetse byacht / daer hy hem van daen ghenomen hadde / ende tot boldoeringhe van t' ghene hem gheseyt was / soo quam hy hem waerscheuwen. Men seyt / dat Moteçuma alsdoe nae sijn Ope sach / ende bevont dat het verhandt ofte versengt was / t'welcke hy tot die t stonden niet eens ghevoelt hadde / waer mede hy boven maten droevich ende mistroosich bleef. T'mach wesen / dat het ghene den Landtman alhier verhaelde / hem ghebeurt is / door een inbeeldinghsche Pacht-ghesicht / ende en is niet onghelooft / dat Godt de Heere (door middel van eenen goeden ofte quaden Enghel) gheordineert ofte toeghelaten heeft / de selve waerschouwinghe te doen aen den Landtman / (hoe wel een onghelooftiche ofte Heyden) tot een castijdinghe des Coninck / naedemael dat wy van dierghelijcke ghesichten zijn lesende in de Goddelijcke Schryftuere / datse van ghelijcken gheopenbaert zijn / aen onghelooftiche ofte Heydensche lieden ende sondaren / als Nabuchodonosor / Balan / ende die Pirhomia van Saul. Ende soo wanneer dat juist alle dese dinghen niet alsoo volcomelijcken gheschiet waren / soo is het nochtans secker / dat Moteçuma niet groote swaricheyt ende quellinghe belast was / door de veel ende verscheyden Doorzoden ofte Spoocken dien hy hadde / van dat sijn sijnke ende Wet haest op een epnde was.

Het 24. Capittel. Van de tijdinghe die *Motēcuma* creech, hoe dat de Spagñaerden aen sijn Landt ghecomen waren, ende van d'Ambassaetschap dien hy aen haer sandt.

ND/ soo zijn dan int veerthiende Jaer/ der Regeeringhe van Motēcuma, (t welcke was int jaer onses Salichmaeckers/ 1517.) verschenen in de Poozt-Zee / eenighe Schepen met volck/ maer van de bewoonders van de Zee-Custe (t welcke Onderdanen waren van Motēcuma) hen seer grootelijcken verwonderden / ende willende haer d'Indianen noch meer voldoen/ van wie datse waren/ sijn met eelsjke Canoas ofte Schuyten/ de Schepen aen boozt ghebaren / nemende veel verberffinghe van eetbare Spijssen ende costelijck ghetwaet boozt haer / ghelijck als offe ghecomen hadden om die te vercoopen. De Spagñaerden ontvinghense in haer Schepen / ende in betalinghe van hare Spijssen ende Cleederen/ daerse hen van te vreden stelden/ gaben sijse sommighe Snoeren/ van valsche roode/ blauwe/ groene ende geele Steenen/ de welcke d'Indianen meynden dierbare Steenen te wesen. Ende hebbende haer de Spagñaerden gheinformeert / van wie dat haren Coninck was / ende van sijn groote macht / hebben haer verlos ghegheven / segghende datse die Ghesenteen aen haer Heere wilden brenghen/ ende hem segghen/ datse hem boozt dese reyse niet en mochten gaen besoeken/ maer datse wel haest wederom souden comē/ om hem te comen besien. Met dese bootschap sijn die van de Zee-Cust nae Mexico toe getogen brenghende met haer in een Doeck geconterseft/ alle het ghene datse gesien hadden/ als van de Schepen/ Menschen/ ende haer ghebaente/ ghelijckelijck met de Ghesenteen diese hen ghegheven hadden. Met dese bootschap bleef den Coninck Motēcuma seer perplex ende waeremoedich / ende behal datser niemant yet af segghen souden. Des anderen daeghs vergaerde hy sijnen Raet / ende wijende haer de Doecken ende Snoeren/ bzaegghde hen om raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert besloten/ dat men aen alle de Zee-Custen oydene soude stellen / om op haer horde te wesen ende wacht te houden / ende datse hen (soo daer yet bejeghende ofte overquam) daer van souden waerschouwen. Caenvolghende Jaer/ t welcke was int begintsel van't Jaer van achtthienen/ soo sagense t Zeewaert in/ de Vloot verschijnen/ daer den Marekgraef van den Dale / Don Fernando Cortés / met sijn metgesellen in quam / met welcke tijdinghe Motēcuma seer verbaest was / ende hem met den sijnen beradende / seiden 3p altemaal / dat sonder twijffel ghecomen was/ haer oude en groote Heere Quetzalcoā / de welcke geest hadde/ dat hy weder comen soude/ en dat hy nu oock alsoo van upt den Oosten quaer/ daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder de selve Indianen een opinie / dat haer in vooreden tijden een groot Spijs verlaten hadde/ met beloften van weder te comē/ van welcker fundament op een ander gheseyt sal worden. Hebben epntlijcken ghesonden vijf treffelijche Ghesanten/ met costelijche Presenten/ om haer willecom te heeten/ seggende dat 3p wel wisten/ dat haer groote Heere Quetzalcoā daer mede quam/ ende dat hem haer Dienaer Motēcuma dede visiteren / hem houdende boozt sijn Dienstknecht. Dese Ambassaetschap verstonden de Spagñaerden dooz middel van Marina Indiaen diese met hen brachtē/ de welcke de Mexicaensche tale const. Ende dunckende Hernando Cortés / dat het selve een goede occasie was / om in Mexico

Mexico te gheraecten / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel ende ciertlick soude opschicken ende toerufen / ende hebbende sijn leven ghesfelt met groote au-
thoriteyt ende pacht/heest de Ghesanten bevolen in te comen/de welcke niet meer en ghebrack / als hem vooz haren Godt aen te bidden. Gaben hem haer Ambas-
saetschap / seggende dat sijn Dienaer Moteçuma hem dede verfoecken / ende dat
hy hem / als sijn Stadthouder / t Landt op sijnen naem in bewaernis hielt / ende
datse wel wisten / dat hy Tolpicin was / die haer al ober veel Jaren belooft hadde/
weder te comen sien / en datse hem alhier van de Cleederen brachten die hy plaecht
te dzaghen / als hy onder haer verkeerde / ende datse hem oock baden / de selve te
willen ontfanghen/hem biedende veel ende seer goede Presenten. Cortés antwooz-
de (accepterende de giften) ende gaste verstaen/dat hy den ghenen was/die 3p sep-
den/waer mede 3p seer wel te vreden bleven/siende datse van hem soo vzientliken
ende liefstallich ghetraectert wierden / t welcke (soo wel in dese als in ander saec-
ken) in desen vzoombadigen Capiteyn pyfens weert was / ende soo sijn ontwoozp
vooztganc gheshadt hadde / t welcke was / t selve volck met goetheyt te winnen/
soo scheent datter de beste middelen voozghelwent ende gheraecht waren / die men
soude moghen wenschen / om dat gheheele Landt met liefde ende vzeedsamicheyt/
t Evangelium onderdanich te maecken. Maer de sonde van die soo vzeede doot-
slaghers ende Satans lijfs-eyghen/waren de castijdinghe van den Hemel berep-
schende / zijnde oock die van veel Spagnaerden niet wepnich / ende alsoo ist / dat de
hooghe oozdeelen Gods / de ghesontheyt van de lieden verfelt hebben / houwende
de verdooven Wortelen af. Ende soo/ghelick als d' Apostel seft / t quaet ende Rom. 8.
de verblintheyt van d' eene is gheweest / de salcheyt van d' andere. In effect / des
anderen daeghs / nae de voozseyde Ambassaetschap soo zijn de Capiteynen / ende
t pzienciaelste volck van de Vloot in den Ammerael ghecomen / ende oberleggende
de saecke / ende verstaende hoe rijck ende machtich dat het Rijkhe van Moteçuma
was/lieten hen duncken/dat het van noode was/onder dat volck reputatie te ver-
crighen / van dapperer ende vrome cloecke Helden/ende datse daer dooz (hoe wel 3p
wepnich waren) souden ontsien / ende binnen Mexico ontfanghen worden. Tot
sulcken eynde/bedense alle het Gheschut van de Schepen ronfom afschieten / ende
om dieswille dat sulcr van d' Indianen noyt ghehoort of ghesien was geweest/ble-
ven soo verbaest ende verschrickt / ghelick of haer den Hemel op t hooft ghevalen
hadde. Daer nae / soo hebben hen de Soldaten gaen updzaghen / om met haer te
vrechten / ende om dat het d' Indianen niet en dozsten onderstaen / soo hebben 3p
haer t selve verueten/ende quaelyck getraectert / hen wijsende haer Kapijeren/Lan-
cien Kincen-Cragen Partisanen ofte Hellebaerden/ende andere Wapenen/waer
mede 3p haer seer verbeert maecten. d' Arme Indianen cregen hier dooz soo groo-
te erghernisse ende verschrickinghe / datse gantsch van opinie veranderen/seggen-
de dat haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet met onder en quam/maer dat
het Goden ende Wyanden waren / die om henlieden te vernielen quamen. Soo
wameer datse nu tot Mexico quamen/soo was Moteçuma int huys vande Dyer-
sehare / ende al eer datse hem d' Ambassaetschap brachten / soo dede den onghelick-
ghen noch in sijn teghenwoozdicheyt / een groot getal van Menschen sacrificeren/
doende met het Bloet der ghesacrificeerden / de Ghesanten bedoutwen ofte bespre-
ghen / wepende dat hyse / met dese ceremonie / (diese in seer solemnele Ambassaet-
schappen ghebruyckten) goet souden crighen. Maer alle t Relaes ende informa-
tie van de ghebaente der Schepen / volck ende Wapenen ghehoort hebbende / bleef
gantsch

gantsch ende t'eenemael confusys ende verplex : ende raet ghehouden hebbende / en heeft gheen beter middel ghevonden dan om t'onderfoecken / of hy d'aencomste van de selve Breen delinghen / dooz swarte Consten ende besweeringhen cost beleiten. Slaghen haer dickwils met dusdanighe middelen te behelpen / want de ghemeynschappe diese met den Duyvel hadden / was seer groot / met welcker hulpe zy oock niemichmaels vzeemde effecten te weegh bzachten. Nu dan / soo vergaderden haer de Coobenaers / swarte-Constenaers ende Duyvel-besweerders : ende van Motecuma ghepoort zijnde / namen op haer last / t'selbe volck weder in haer Landt te doen keeren / tot welcker eynde / zy ghegaen zijn / op seckerere Oorden / ofte bestemde plaetsen / (die haer / om de Duyvelen te vermanen / ende haer Consi te gebuycken / bequaem dochte) een dinck waerdich aen te mercken / beden al watse mochten ende costen / ende siende dat de Chzistenen ghemich dinck hinderlich en was / t'zjn wederom tot haren Coninck ghekeert / segghende / dat die lieden meer als Menschen waren / want daer en was niet een dinck van haer Cooberte ende Besweeringe / dat haer yet beschadichde. Alhier begoft hem Motecuma te persuaderen / eenen anderen weegh te kiesen / ende beynsende met haer comste een goet ghenoeghen te hebben / heeft over alle sijn Rycke (sependende) bevolen / dat men de selve Hemelsche Goden / die in sijn Landt gheromen waren / dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Ghemeynte was seer verflaghen ende mistroostich / ende daer quam veel vzeede rjdinghen / hoe dat de Spagnaerden seer veel bzaeghten nae den Coninck / nae sijn maniere van procederen / ende nae sijn Huys ende Goederen. Hier van wack / dat hy hem boven maten seer beclaeghde / ende radende hem den sijnen / ende ander swarte-Constenaers / dat hy hem soude verberghen / presenterende hem ter plaetsen te bzinghen / daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx ghewegghert / om dat het hem dochte / een verachttheyt te wesen / ende nam vooz hem / dat te verberghden / al waert schoon dat hy daer om sterben soude / ende is eyntlich van sijn Coninck huys in een ander ghegaen / om de voozsepede Goden (ghelijck als zy-lieden sepden) in sijn Palays te doen herberghen.

Het 25. Capit. Van der Spagnaerden comste in Mexico.

Men meyninghe en is niet / te handelen / van de Daden der Spagnaerden / die nieu Spagnen gewonnen (noch van de vzeemde gheschiedenissen diese ghehad / hebben / noch oock van de moer ende vroomheyt des onderwinlijcken Capiteyns Fernando Cortés / want hier van doch al genoech Histozien ende Tractaten zijn : ende de gene die den selven Capiteyn Fernando Cortés gheschreven heeft aen den Keyser Carel de vyfde / (hoe wel met een slechte stijl / ende vzeemt van opgeblafentheyt) gheven ghenoechsame ghetuyggenissen van dat ter ghepasseert is / t'welcke veel ende seer waerdich was / in eenwighe ghebcughenisse te blijven. Maer om alleenlijcken mijn intentie te voldoen / soo resteert daer te segghen / t'ghene dat d'Indianen van dese faerke zijn refererende / t'welcke tot noch toe in geen Spaensche letteren ofte schryft ghestelt en is. Nu hebbende dan Motecuma de tjdinghe van de victozie des Capiteyns / ende hoe dat hy vast / in sijn bereytsch / aen quam trecken / hebbende verbont ghemaekt met die van Tlascala sijn Hoof-t-uyanden / ende een straffe castjdinghe ghedaen over sijn vzienden die van Cholola / soo heeft hy hem ghemeynt te bedreyghen /

ghen / of te beproeben / met vooz upt te senden / een van sijn treffelijckste / met sijn
 Wapenen ende Coninc eer-tenckenen / de welcke hem beynde te welen Mote-
 cuma : welcke bedoch ofte versieringhe / den Marchgraef verstaen hebbende / dooz
 die van Tlascalá, die in sijn gheselschap quamen / heeft hem sulc ontboden met een
 diserete berispinghe / van dat hy hem hadde willen bedriegen. Daer van Mote-
 cuma seer versuft bleef / ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende sijn
 ghedachten om ende meer om) wederom onderstaen / de Christenen te doen afwij-
 ken / dooz middelen van Coobenaers ende Dupbel-besweerders / tot welcken epir-
 de / hyder veel meer vergadert heeft als d'eerste reys / haer dazegghende t'leven te
 benemen / soofe wederom quamen sonder t'effectueren daer hysse om upt sant. Zy-
 lieden beloofden sulc te doen : ende daer ginck een groot krot ofte schare / van dese
 Dupbelsche Officianten / op de wegh van Chalco, (t welcke was / daer de Spa-
 gnacarden nae toe / ende dooz moesten comen / ende climmende een hoochte opwaerts
 aen / soo is haer verschenen Tezcalipuca, (een van haer yncipaelste Goden) de
 welcke van't Spaensche Legher af quam / zijnde ghecleet ghelijck als de Chalcas,
 hebbende de Bossten ghegozt ofte opgheschozt / met een Coorde van sparto, (een
 rupch daer men in Spagnen de Dijgheroben af bzept) die acht maels om t'lijf
 ginck / sach daer upt / ghelijck als of hy upt sijn sinnen / dzoncken / moeplods ende
 dul gheweest hadde / ende comende by't krot ofte schare van de Coobenaers ende
 Gohelaers / is stil bijsen staen / ende heeft daer met een groote toornicheyt ghe-
 seft : Daerom comt ghyliden weder hier ? Wat ist dat Motecuma dooz ulieder
 middel soecht ? Hy heeft hem te laet bedocht / want het is al besloten / dat men hem
 sijn kijke / sijn Gere / ende al wat hy heeft / ontneme / dooz die groote tyranijnen /
 die hy teghens sijn onderdanen bedreven heeft / want hy en heeft niet gheregeert
 als een Heere / maer als een Tyran ende Derrader. Hoerende dese woorden / soo
 hebben de Coobenaers verkennt. dat het haren Afgod was / ende hebben haer vooz
 hem verootmoedicht / ende eenen steenen Altaer opgherecht / bedeckende ende be-
 sroepende de selve met Bloemen / van die daer ontrent stonden. Maer hy hier
 gheen werck of maekende / heeft haer weder bekeven / segghende : Daerom zijt
 ghy Derraders hier ghecomen ? Keert u / keert u / terfont wederom / ende siet Me-
 xico eens aen / op dat ghy weten meucht hoe t' daer met af loopen sal. Ende men
 seft / datse haer (om Mexico te besien) omkeerden / ende saghen altemaels in een
 louter Dper ende Wam staen byanden / ende hier mede is den Dupbel verdwuen.
 Ende om dat zpliden niet voozder aen dozsten passeren / soo hebben zy t' selve Mo-
 tecuma te hemmen ghegheben / den welcken vooz een wijl tijds (met sijn ooghen
 nae der Herden toe) niet een woort cost uptbzegghen / ende zijnde t' selve wat ovet
 heeft geseft : Jhu wel aen / wat sullen wy doen / soo ons de Goden ende onse vrien-
 den niet te hulp en comen / ende datse eer onse Dpanden boozderlijck zijn ? Soo
 hebbe ick my dan gheresolueert / ende laten wy ons alsoo al te samen resolveren /
 daer come af wat het wil / dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen ons oock
 niet verberghen / noch eenighe vertsaechtheyt thoonen. Ich hebbe medelijden ende
 compassie met de Guden ende kinderen / die gheen Danden of Doeten en hebben
 om haer te beschermen. Ende dit gheseft hebbende / swegh hy stil / om dat hem
 sijn ghemoet begoft t'oberstulpen ende te beweghen. Spytlijcken / beginnende den
 Marchgraef Mexico te ghenaecken / soo heeft Motecuma vooz hem ghenomen /
 vanden noot een dencht te maeken / ende is dye vierendeel mijls upt de Stadt hem
 teghens ghetogen / t'ontfangen / comende met grooter Majesteft : ende woordende
 ghy daz.

ghebraghen op de schouder van vier Heeren / hebbende ober t'hoofst / een verhemelt van Gout ende costelycke Pluppen. Nu / ten tijden dat se malcanderen ghemoetten / soo is Moteçuma afgheseghen / ende hebben den anderen seer beleefdelijcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortès heeft hem gesept / dat hy sonder swaricheyt soude wesen / dat sijn comste niet en was / om hem sijn rijcke te benemen of te verminderen. Moteçuma heeft Cortès , met sijn met-ghesellen / gheherberghet in sijn principaelste Paleys / dat seer heerlijck was / ende hy is selfs in een van sijn ander Huysen ghegaen. Den selven nacht / soo hebben de Soldaten t'gheschut van blijdschap los gheschoten/waer van d'Indianen (die sulcken musfijck niet ghelwoon waren) niet wepnich en verseyckten. Des anderen daeghs / soo heeft Cortès , Moteçuma ende de Heere van sijn Hof doen vergaderen in een groote Saal : ende hy een zijnde/ heeft haer (sittende in sijn Stoel) ghesest/ hoe dat hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte Dozt / die hem uytghelonden hadde / om ober de selve Landen goet te doen / ende welbaet te bewijzen / ende dat hy daer die van Tlascalá (t'welcke sijn Vrienden waren) seer claeghlyck in ghevonden hadde / van't onghelijck ende leet / dat hen die van Mexico altoos aenghebaen hadden / ende dat hy begheerde te weten / wie dat de schult hadde / om haer te vereenighen / ende van nu voorten den anderen gheen quaet meer aen te doen / ende dat hy / met sijn Broeders / (verstaet de Spaghaerden) aldaer souden blijven / sonder eenighe schade te doen / maer souden haer eer in alles helpen daer se kosten en mochten. Vede dat dese redenen van al te samen wel verstaen mochten worden / waer toe hy sijn Colcken ghebruyckte. Welcke den Coninck ende d'ander Mexicaense Heeren verstaen hebbende / zijn daer grootelijcken in verblif ende ghetruft gheweist / nae't bewijs ende vriendtschappe diese aen Cortès , ende aen alle d'ander / thoonende waren. Vele hebben een opinie / dat se (ghelijck als de saecke op den selven dach besloten bleef) seer lichtelijcken met den Coninck ende t'Coninckrijck ghebaen condon hebben / al wat se wilden / ende dat se haer de Wet Christi ingheplant mochten hebben / met groote voldoeninghe ende vreedsaemheyt. Maer Godts oordeelen sijn onbegrijpelyck / ende de sonden van beyde zijden veel / ende alsoo is de saecke oock seer verseyden afgheloopen / hoe wel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie ghecomen is / in te bewijzen barmherticheyt aen de selve Natie / met het licht van sijn Evangelium / hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen ober den ghenen / die t'voor sijn Goddelijcke Majesteit verdient hadden. In effect / daer zijn oorsaecken opgherefen / waer dooz aen beyde zijden / quaat vermooden / clachten ende onghelijcken voozghewent wierden. Ende siende Cortès , dat het ghemoot der Indianen verzeemt was / soo heeft het hem goet ghebocht / hen te verseecken met de handen te slaen aen den Coninck Moteçuma , ende hem gevanghen te nemen / ende in d'Aers ofte Woepen te setten / een saecke die de Werelt te vermonderen gheeft / t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verzande / ende hen onder de Vpanden liet besluypen / om te verwinnen of te sterben) wel ghelijck is. Het argste van allen / was / dat hem Cortès (dooz oorsaecke van d'ontijdighe comste / ener Pamphilo de Narvaes , tot Vera Cruz , om t'Lant opzuerich te maechen) van Mexico moeste absenteren / latende den armen Moteçuma in handen van sijn Met-ghesellen / de welcke sijn discretie noch moderatie niet en hadden / waer dooz / dat de saecke ghecomen is / tot een gantsche opzuerantie t'weedyacht / sonder eenighen middel van vrede.

Het 26. Capit. Van de doot van *Moteçuma*, ende hoe dat de Spagnærden uyt *Mexico* scheidten.

De Cortesens afwesen ofte absentie van Mexico, soo heeft den ghenen / die in sijn plaats bleef / voor hem ghenomen / een straffe te doen over de Mexicanen / ende was soo oberdabich / ende daer wierden soo veel van den Adel omghebracht / (in een Mitote ofte Dans-spel diese int Hof ofte Paleys hielden) dat de gantsche Ghemeynte oproerich wert / ende grepen / met een verbolgen opsinnicheyt / de Wapenen in de hant / om haer te wreeken ende de Spagnaerts te dooden / ende alsoo waest / datse het huys besetten ende dapper behauden / sonder dat haer de schade (diese van t Gheschut ende Doetboghen cregen / die seer groot was) yet toe kosten doen / om van haer voornemen af te staen. Volherden int selve veel daghen lanc / ende benamen haer de *Afstrochten* / sonder daer yets ter werelt in of upt te laten. Dochten met Steenen woyp-Pijlen / met haer maniere van Spietsen oft *Sweerden* / welke kroede zijn / daer se vier ofte ses seer scherpe Dlijmen ofte Scheermessen in hebben / ende waren soodanich / datter in dese furie ende oproerte (gelijk als de Historien verhalen) een Indiaen met een slach / den gantschen hals ende t'hoofd van een Peert gheheel met af maerde. Wisse nu op eenen dach met sulcken opset ende verbolghentheit waren vechtende / soo hebben de Spagnaerden (om haer te stillen) *Moteçuma*, met een ander van de treffelijckste / doen climmen boven op een plat van t huys / beschut zijnde met de Rondassen ofte Schilden van twee Soldaten die met hem gingen. Siende zp-lieden haer Heere *Moteçuma*, bleven al te samen stil staen / en daer was terstant een groote silentie. Als doe soo seyde haer *Moteçuma*, dooz middel van dien anderen treffelijcken / met luyder stemme / datse haer souden bedaren / ende de Spagnaerden gheen Oorlog aen doen : want dewijle dat hy ghevangen was / (ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer niet profiteren. Hoozende dit selve een cloeckmoedich *Jongelinc* / genaemt *Quicuxtemoc*, den welcken zp onder haer al gehandelt hadden / voor Coninc op te werpen / riep weder met luyder stemme tot *Moteçuma*, dat hy hem wel mocht gaen versien als een stuck *Schelins* / nademaal dat hy soo bloofertich geweest was / datse hem dach alsnu niet meer ghehoorzaem souden wesen / maer souden over hem soodanighen straffe doen / als hy verdient hadde / ende nozonden hem / tot meerder selvande / een *Wijf* te wesen. Dit gheseyt hebbende / spande hy sijn *Boghe* / ende begoft hem met Pijlen nae sijn *Lijf* te schieten / ende de Ghemeynte begonst weder aen met Steenen te werpen / ende haer strom te verbolghen. Daer woxt van velen gheseyt / dat *Moteçuma* op dese reys met een steenwoyp getref wiert / daer hy van sterft. Maer d' Indianen van Mexico bevestigen / dat sulcx niet waer en is / dan dat hy daer na / de doot gestorven is / die ick terstant verhalen sal. Als hem *Alvarado* ende d' ander Spagnaerden / soo benaut ende beset saghen / hebben ghesonden aen den *Capiteyn Cortes*, om hem te doen weten / t' groot perijckel daerse in waren. Ende hebbende hy / met een wonderlijcke behendicheyt ende cloeckheyt / de dinghen van *Narvaes* gheremedieert / ende t' meesten deel van sijn volck tot hem gheregen / is met grooter haest / ende spoedighe dachreysen / nae Mexico den sijnen te hulpe ghetrocken / ende nemende den rijt waer / dat d' Indianen rustende waren / want rwas haer ge-

woonte/datse in haer Oorlogh van alle vier dagen/ een rusteden/ is met practijcke ende ghewelt soo verre ghecomen/dat hy hem gheboecht heeft tot by den sijnen/int Coninck Paleys/daer hen de Spagnaerden sterck ghemaecht hadden/waerom zy veel vruchden ende blijtschap bedreuen/ende alle het Gheschut los schoten. Maer om dieswille/dat d'uytsinnicheyt der Indianen meer ende meer aen wies/sonder datter eenige middelen ware/om haer te vreden te stelle/en dat haer de Lijfsochten te eenemael begonsten te ghebreecken / siende oock datter ghen hope en was / van haer langhet te moghen verweeren/ soo heeft den Capitein Cortes vooz hem ghenomen / daer op eenen nacht al blindelingsh ende bedecktelich upt te trecken / ende hebbende ghemaectt eenige houten Buggen/ om te passeren over twee seer groote ende periculense Water-tochten ofte stroomen/ is met grooter stilheyt des middernachts daer upt ghetracken / ende hebbende al een grooten hoop van t'Walek ghepasseert over d'eerste Water-tocht ofte stroom/ soo zynse ontdeckt gheworden dooz een Indiense Woutwede welcke seer luyde begonst te roepen/ hoo dat haer Wyanden wech liepen / op welcker gheluyt de gantsche Gheneypnt t'samen liep/ ende met een dappere furie/daer op aen vielen/in sulcker boeghen/datter/int passeren van de tweede Water-tocht/ soo ghewant als overtreeden/over de drie hondert ter neder ghelept wierden / ende doot bleven / ter plaetse daer heden/daeghs een Cluyse staet/ de welcke (onbeschozlick ende sonder reden) van de Martelaren ghe-naemt wort. Daer waender veel/die/om haer Gout ende Zilveren/diese met haer dzoeghen/te bewaren/ t'lijf verlozen. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te bzenghen/wierden van de Mexicanen ghevanghen genomen/ende seer wreedelijken vooz hare Goden gesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Motecuma wierd van de Mexicanen doot ghebonden/zynde/ nae datse segghen/ met Pongnaerden doozstecken. Ende haer opinie is/ dat hy op den selven nacht/ met meer andere der voozmaenste/van de Spagnaerden/omgebracht is geweest. Den Marchgraef/ sept eer/ int Kelaes ofte Tractaet dat hy aen den Keyser sandt/ dat hem de Mexicanen/op den selven nacht/ een Soon van Motecuma, met meer andere Edelheden/die hy met hem brachte/ geboodt hebben : ende sept oock/dat haer allen den rijkdom/van Gout/Silver ende Ghesceenten/diese met haer dzoeghen/int Lack ofte Mepz geballe is/sonder dat sulcx opt weer te voozsehyn quam. Nu t'mach wesen hoe dat het wil/ Motecuma is ellendeliken voleypnt/ende heeft van sijn groote opgheblasentheyt ende tyranijie gherestelicken betackt/t'gene dat hy aen t'oordeel van den Heere der Hemelen wel verdient hadde / want comende sijn lichaem in handen der Indianen/en wilden hem niet alleen gheen Coninck/maer noch oock geen geyneyn Mans uotwaert ofte begraeffense daen/ vertuerpende t'selue met een groote vermaetheyt en gramshappe. Een van sijn Dienaers hebbende mededoogentheyt met soo veel onghewals van enen Coninck/ die te voozen ontscien/ende ghelijc als een Godt/aenghebeden was/maecte daer ergheus een Wperamp/ ende verbrant sijnde/erde hy sijn Afscbe/ soo gelinck als hy best mocht/ op een plaets/die ghenoech veracht was. Nu/keerende op de Spagnaerden/die t'ontquamen/ passeerden een seer grooten armoet ende moeyten/ want d'Indianen waren haer verbolghende/met een obstinaet ghenoot/twee ofte drie dagen lanck/sonder datse haer een ooghenblick lieten rusten/ ende zy-Lieden waren soo seer gheverert van hongere/datter seer woonich Gzanen van Mays omgedeelt wierden dooz haer eten. De Tractaten der Spagnaerden ende van d'Indianen comen over een/van hoe datse onsenHeere alhier miraculeuslic verlost heeft/haer beschermede

de Moeder der barmherticheyt/ ende Coninginne der Hemelen/Maria, seer wonderbaerlick op een Bergsche/bzie Wjlen van Mexico, al waer hedenstaeghs een Kercke ghesundeert is/tot een gedachtenis van't selve/ gheintituleert/ Ons Liefvrouwen der bystant of sie hulpe. Quamen by haer Vrienden die van Tlascalā, al waerse haer weder oprusten ende versaghen/ende hebben met haerlieder hulpe/alsoock met de wonderbaerlicke cloecksinneheyt en goet belept van Fernando Cortes, t' Oorlogh wederom teghens Mexico aengevanghen/ soo te Water als te Lant/ ende hebben eyntlick / met de inventie der Bergantynen ofte Roep-Jachten/ diese op 't Lach ofte Meer toerusten/ ende daer nae dooz veel Deltslagen/ende meer als t' seftich periculense stryden/ de Stadt t' eenmael comen te veroveren. Ide in ghecreghen/ op den dach van S. Hipolito, den dertjenden Augusti/ van t' Jaer 1521. Den laetsten Coninch der Mexicanen hebbende seer hartnueckelichen t' Oorlogh uytghevoert/ is ten laetsten ghevanghen ghecregen in een groote Canoa ofte Schuete/ daer hy t' met meyne t' ontcomen/ ende gebzacht zijnde/ met andere van de trefselicste/ vooz Fernando Cortes, soo is het Conincken/ met een vzeemde cloeckmoedicheyt/ (een Poingact npt treckende) tot Cortes gecomen/ ende heeft hem ghesert: Ick hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick ghemogen hebbe/ tot een beskerminghe van den mijnen/ soo en ben ick als nu niet meer schuldich/ als u dit te geven/ op dat ghy-der my terstont met ombringt ende doodet. Cortes antwoorde, dat hy hem niet en begheerde te dooden/ noch dat sijn meyninghe niet gheveest en was om haer te beschadighen/ maer dat het haerder soo sorten hartnueckicheden schult was/ soo veel quaets en verderf gheleden te hebben/ want het was haer wel indachtich hoe veel maels dat se haer de vzeede ende vzeentschappe aangeboden hadden. Dit gesep hebbende/ liet hem bewaren ende seer wel tracteren/ met alle d' ander meer die daer afgecomen ende ghesalbeert waren. In dese Conqueste ofte Overwinninghe van Mexico, sijn gheshiet veel wonderbaerlicke dinghen/ ende ick en houder vooz gheen leughen noch verheffinge/ t' ghene dat gesep wort/ van de gene die schijven/ hoe dat Godt de saecken der Spagnerden met veel miraeckelen te baet ghecomen is/ ende sonder hulpe ende savenr van den Hemel/ soo wast onmogelijcken gheveest/ soo veel swaricheden ober te comen/ ende t' ghecele Landt/ dooz t' belept van soo wepnich volcx/ te slechten ende t' onder te vzeinghen: want al hoe wel dat wy-lieden sondaren/ ende sulcken hulpe onwaerdich waren/ soo was nochtans de saecke vooz Godt/ de glorie van ons geloof/ ende de welbaet van soo veel bupsenden van Zielen (gelijck als den Heere van de selve Natie ghepvedesincert ofte vercoz hadde) verespsehende datter/ om de veranderinge die wy sien/ middelen vooz ghevent worden/ die boven de natuer ende ergen waren/ van den ghenen/ die de Blinden ende ghevangenen tot sijnre kennisse roept/ ende haer met sijn hepligh Ewangeliem is gevende/ t' licht ende de vzeicheyt. Ende op dat dit selve best gheleoft ende verstaen mach worden/ soo sal ick sommige exempelen verhalten/ die my op dese Histozie te yzopoost duncken te comen.

Het 27. Cap. Van sommige Miraeckelen die Godt in *Indien* ghevrocht heeft, tot een hulpe van't ghelooft, ende sonder verdienstn der ghenere diese uytgherecht hebben.

Santa Crus de la Sierra (ofte t'heplige Crups van't Geberghste) is een seer verre ghelegghen ende groote Provincie int Rijkke van Peru, de
 ¶ 2
 welke

welcke nabuerſchap heeft/met verſchepden onghelooibghe Natien/die tot noch toe t'licht van't Ewangeliſum niet ontfangen hebben/ ſoo zy't van den tijt af (datter de Vaders van ons gheſelſchap niet ſulcken intentie nae toe ghetrocken zijn) niet aengenomen en hebbe. Doch die vande boozſepde Provincie/ zijn al't hant Chyſikenen/ en daer zijn Spagnaerden/en een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Chyſikenen/ ſoo in gecome is/ was aldus: Een Soldaet van een ongheregelt ende moetwilich leven/in de Provincie van de Charcas, de welke hem / dooz vrese van't gherecht (die hem om ſijn miſdaden verbolgghde) ſeer verde te landwaerts in begaf/wieet van de Barbarif. he ofte onghelooibigen/ van't ſelve Landt/ in behoet opghenomen. Ende ſiende deſen Spagnaert/dat deſe lieden een groot ghebreck van Water leden/ende datſe/om reghen te cryghen/beel ſuperſtitien (ghelyck het haer gebuyck is) aenrechten/heeft haer gheleyt/ dat ſoofe wilden doen t'ghene hy haer ſeyde/dat het terfont soude reghenen. Zplieden zplieden haer/dat ſeer gheerne te willen doen. Hier mede dan/ ſoo maecte den Soldaet en groot Crups/ende rechtent obereynt/ende beval haer/ datſe aldaer ſoudden aenbidden/ ende Water epſſchen/ t'welcke zplieden alſoo deden/ een dinc/dat wonderbaerlich is: daer ſtozten terfont ſoo grootten menichte van Regenwater/ dat d'Indianen ſoo grooten devotie tot het heylighe Crups creghen/ datſe in alle hare nooden haer toevlucht op namen/ ende t'ghene vercreghen datſe epſchten: jae ſoo veel/ datſe hare Afgoden quamen onder de voet te werpen/ t'Crups vooz een Wapen ofte Ter-teycken droeghen/ ende Medicanten epſchten/ om haer te laten onderwijſen en Doopen/ waerom de ſelve Provincie noch tot heben/daeghs geintituleert ofte ghenoemt wert San Ja Crus de la Sierra, (dat is t'heylighe Crups van't Gheberghte. Maer op dat men ſien mach/ dooz wien dat Godt dit wonder teycken ghewoycht heeft/ ſoo is te weten/ dat comende den ſelven Soldaet (nae dat hy etlycke Jaren deſe miraeckelen van Apoſtel gheden hadde/ ſonder ſijn leven te beteren) in de Provincie vande Charcas, ende rechtende wederom ſijn ſehelmerije ypt/ is in Potosi openbaerlich aen de Galgh ghehangen: daerom ſoo moeft (den ghenen die dit altemael ſchryft/ als een ſaecke die kannelich/ ende in ſijnen tijt ghebeurt is) hem ſeer wel ghekent hebben. In de vreesde Peregriatie die Cabeça de Vaca (oft t'koeven-Hooft/ den ghenen die naemaels Gouverneur in Paraguy gheweest is) gheſchreben heeft/van't t'ghene dat hem int Land van Florida geſchiet is/ met twee of drie Makers/zijnde daer/ van een Armada ofte Vloete/ alleen ghebleven/dwalende thien jaren landt/dooz Barbariſche Landen. Ende doozloopende t'ſelve Land tot aen de Supder Zee toe/berelt/ende is oock een ghefloof waerdich Antheur/ hoe datſe van de Barbaren ghedwongen waren/haer van ſeckerer Tranckheden te ghenesen/ ende ſoofe sulck niet en deden/ dze gghdenſe haer t'leven te benemen. Ende hoe wel dat zy gantsch gheen erarentheyt/ noch oock eenighe ghereectſchap tot de Medecijnen en hadden/ ſoo maectens haer (dooz den noot ghedwongen wesen) Ewangeliſche Medecijnen/ lebende de Kerckelijcke Ghebeden/ende maeckende het teycken des Crupes daer oer/ en quamen de ſelve Trancken daer met te genesen/ met welcker nieu-mare zy't ſelve Ampt moefften achter volghen/ dooz alle de Plecken ende Steden die ontelbaer waren/ comende haer de Heere wonderlich te bate/ in sulcker voeghen/dat zijder haer ſelvs van verwonden/ dewijle datſe niet meer als leden van een ghemejn leven waren/zijnde den eenen van jaer noch oock een Swart. Lancerero, is in Peru een Soldaet gheweest/ ende men en weet oock van hem anders gheen weerdicheyt meer/ dan dat hy een Soldaet

Soldact was. Deseu ghenas de Wonden op de staende voet / alleen met seeckerse goede woorden/ ende het teycken van t' Cruys daer ober te slaen / waer upt datter een ghemeyn spreckwoort boozt quam / Den Psalm van Lancerō. Ende woorden de den selben gheexamineert van den genen die d'authoziteyt in de Kercke hebben / soo is sijn Ampt ende daet gheapprobeert / ofte boozt goet gheseyt gheworzen. Ten tijden dat de Spagnaerden in de Stadt van Cusco belegen/ende in soo grooten beuaetheyt waren / dat het haer /sonder eenighen bystant van den Hemel / niet moghelic en was / daer van bezijt te worden / soo woxt daer van ghelooft wserdighe Personen vertelt / ghelijck als ick het selfs gehoozt hebbe / dat werpende d' Indianen met Oper-Pylen op het Dack van de Wooninghe der Spagnaerden / (t'welcke was / daer alnu de groote Kercke staet) wesende t' selve Dack van een secker Stroo / welck men aldaer hicho noemt / en quam nocht noyt t'ontstecken of pet te byanden / want een Vrouw / die daer hoben om hoogh was / dede het Oper terstont upt / ende dit wiert ooghenschyjnlichen van de Indianen aenghesien / ghelijck als zy t' niet verwonderinghe nae gheseyt hebben. Dooz veel Tractaten ende Histozien die daer zijn / weet men boozt secker / dat (in verseyepden Deltlagen die de Spagnaerts gehadt hebben / soo in nieu Spaguen als in Peru) de wederpartije der Indianen / in de Nocht ghesien hebben / een Ridder met een Sweert in de hant / ende sittende op een wit Peert / die boozt / ofte met de Spagnaerden was vechtende / waer van de veneratione ofte eerbiedinge / die men den glozieusen Apostel S. Iacob over alle de Landen van Indien gheeft / altoos ende alnu nocht soo groot is gheveest. Op andere tijden saghense / in diergelijcke beuaetheden / t'Beelt van ons W. s. vrouwe / van wiens de Christenen / in die Contrepen / onberghelijckelijcke weldaden ontfanghen hebben. Ende soo men dese Hemelsche wercken alteamael op t' byzet wilde behalen / ghelijck alsse ghepasseert zijn / soude een seer lanck tielaes vallen : het is ghenoech dit selve gheroert te hebben / met d'oorzaecke van de vrientschappe die de Coningume der glorie aen den onsen verthoont heeft / ten tijden datse van de Mexicanen / soo seer beuaet ende vervolght waren / t'welcke alteamael geseyt is / op dat men verstaen mach / dat onsen Heere sozgh ghedragen heeft / om t' Christelijcke Ghelooft ende Religie boozt te staen ende behulpsich te wesen / begheremende den ghenen die t' haer pprofessie was / hoe wel dat zplieden by avontuer / dooz haer wercken / soodanighe Hemelsche weldaden ende hulpe niet en waren verbiende. Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat men alle de dinghen / van de eerste Overwinners van Indien / niet soo absolutelijcken en verdoeme of verwoyde / ghelijck als somnighe ghelcerden ende Religiosen (doch sonder twyffel met eenen goeden pvet / maer al te veel) ghedaen hebben. Want al hoe wel dat den meesten hoop ghelooft zijn / gierighe / rockelooft / en seer onwetende Lieden in de maniere van procederen / die men onder d' onghelooovighen (die de Christenen noyt te cozt ghedaen hadden) behoort te hebben / des niet tegensstaende / soo en mach men in ghelijck niet ontkennen / datter oock van wegghen d' onghelooovighen / veel booshepts ende quets tegens Godt ende den onsen bedyven is gheveest / die haer tot wreethet en straffe verobligeert ende gepoxt hebben. Ende t' ghene dat noch meer is / soo heeft den Heere van allen / (hoe wel dat de ghelooovighen / Sondaren waren) haer saecke ende partije willen boozstaen / tot welbaert der selver onghelooovighen / de welke haer daer nae / dooz dese occasie / rot het heplighe Evangelium souden bekeeren / want Godes wegghen ende raetslagghen / zijn hoogh ende wonderbaerlick.

Het 28. Capit. ende t'laetste, Van de gheleghenheit ofie gheitalentis, die de Goddelijcke voorsienicheydt, in *Indien* gheordineert ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer incomste te hebben.

W In dese Historie van Indier voleynden/ met te verclaren/ de wonderbaerlijcke schickinghe/ waer dooz dat Godt/ d' incomste van t' Evangelium/ int selve Land/ gedisponeert ende bereypt heeft/ t'welcke grootelijcken t'aenmercken staet/ om de wijsheyt ende goetheyt des Scheppers daer dooz te lofde ende groot te maekken. Dooz t'claes ende t'Discours dat ick in dese Boecken gheschryeben hebbe / soo mach van eien een versien worden dat de selve tijcken/ soo wel in Peru als in nieu Spagnen, ten tijden dat daer de Christenen in quamen / gecomen waren op t'alderhooghste/ ende op d'uyterste Palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besittende/ t'Landt van t'rijcke van Chile af/ tot boozby dat van Quito, t'welcke zijn duyfent Mijlen weeghs: ende hadden soz grootē dienst ende rijckdom van Gout/ Silber/ ende alle coselijckheyt. Ende in Mexico regneerde Moteçuma, v in de Nooyt-Zee af/ tot aen de Sijpder-Zee toe / wozyende ontsien ende aenghebeden/ niet als een mensche/ maer als een Godt. Op desen tijdt soo ooybeelde den Alderhooghsten/ dat dien Steen van Daniel, die de rijcken ende Monarchijen der Werelt aen stucken brack/ van ghelijcken soude bzecken/ die van d'ander nieuwe Werelt. Ende soo ghelijck als de Wet Christi booz den dach quam / ten tijden dat de Monarchie van Noome gheromen was op sijn alderhooghste/ alsoo ist in ghelijck gheschiet in de Westersche Indien, ende is boozwaer ghevoert/ een opperste boozsienicheyt ende schickinghe van den Heere / want zijnde in de Werelt een hooft en tijelijck Heere/ (ghelijck alst van de ghewijede Doctozen aenghemerckt wort/ was d'oozsaecke / dat in het Evangelium seer lichtelijcken mochte verghemeynshappen/ aen soo veel volck ende Patien. Tselve is van ghelijcken in indien toeghegaen / al waer de comste ende kennisse Christi / aen de hooften van soo veel rijcken ende Volckeren / d'oozsaecke gheweest is / dat die seer lichtelijcken over alle de selve verspreyt wiert. Doch mede/ soo staet hier noch een bysonder dinck t'aenmercken / te weten / dat soo ghelijck als de Heeren van Mexico ende Cuco de Landen quamen t'overwinnen/ alsoo quamen zp daer oock hare tale in te boeren: want al hoe wel datter waren/ ende noch zijn/ eer groote verscheydenheden van bysondere ende epgnen talen/ niet tegenstaende soo was/ ende is noch heden daeghs de hooftsche tale van Cufco wel over de duyfent Mijlen int ghebruyck. Ende die van Mexico en moet niet minder wesen het welcke (om de Pzedicatie te verlichten/ ten tijden dat de Pzedicanten met de kennisse der talen/ gelijk in booztijden/ niet begaest en zijn) niet weynich/ maer seer veel ghepoffiteert heeft. Hoe grooten behulp dat de groote van de boozschryeben rijcken gheweest is / tot de Pzedicatie ende bekeerlinghe der lieben / mach / van die t'begheert / ghesien worden / aen de meeste swaricheyt die men onderbonden heeft / in te bzenghen tot Christum / d'Indiamen die gheen een Heere en erkennen/ ghelijck als ghesien mach worden int Land van Florida, in Braslien, in de Gheberghten van d'Andes, ende op ander duyfent Concrepen/ al waer men in vijftich Jaren soo veel niet gheesctueert ofte wpt ghericht heeft/

heeft/als in Peru ofte nieu Spagnen, in min als vijf Jaren. Soo men nu wil segghen/ dat den rijkdom van't selve Landt / sulcx veroozsaecht heeft / en ontken ick niet / doch evenwel soo en waert niet moghelijk gheweest de selve rijkdom te besittē ende te verwaren/so daer gheen Monarchie gheweest ware. Ende dit selve is een schickinghe Gods/ dat men (in den tijt dat wy Evangelische Predicanten/ soo tout ende gebreckelijken van gheest zijn) Cooplieden ende Soldaten vint/die met den bzant ofte ypericheyt der begheerlijckheyt ende t' ghebiet / soeckende ende bindende zijn/ een nieu volck/ daer wy met onse Coopmanschappen moghen incoemen. Want soo ghelijc als S. Augustijn seyt / soo is de Prophecie van Esaie veruult/van dat hem Christi Kercke/niet alleen en verbrēpt/aen de Rechter/maer insghelijcx oock aen de sincker cant/ t'welcke is/ ghelijc als hy selfs verclaert/ aen te nemen ofte te vermeerderen dooz Wereltsehe ende aertsehe middelen van Menschen/de welcke meer haer selfs/als Iesus Christus soeken. Is van gelijcken een groote voozienicheyt Gods gheweest/ dat d'eerste Spagnærden hulpe gebonden hebben/aen de selve Indianen/ende datter partijsehe ende een groote oneenicheyt onder was. In Peru ist altoos claer ende blyckelick / dat d'oneenicheyt van de twee Broederen/ Arhualpa ende Guascar, (zijnde den grooten Coninck Guainacapa onlangs gesloven) den Marchgraef Don Francisco Pizarro, ende de Spagnærden/ incomste ghegheben heeft/om datse verontbedicht waren/ in malcanderen Ooglogh aen te doen/ ende elck een versochte haer te bzient te hebben. In nieu Spagnen en is het niet minder onderbonden / dat den bystant ende hulpe van die van de Provincie van Tlascalá, (om d'eerwighe vantschap / diese met de Mexicanen hadden) den Marchgraef Don Fernando Cortés, ende den synen/de victorie ende Heerlijckheyt van Mexico gaf/ende sonder dat / soo waft onmoghelijken gheweest/ de selve ghewonnen/ noch haer oock op't lant te mogen onthouden hebben. Soo wie dat d'Indianen in wepnich hout ende oorbeelt/ dat men/ met het voozdeel die daer de Spagnærden ober hebben van Persoonen / Heerden/ offensive ende defensive Wapenen/ wel alle Landen ofte Natien der Indianen souden moghen oberwinnen/is seer bedrogghen. Daer is Chile, ende om beter te segghen/ Arauco ende Tucapel, t'welcke twee Vallepen zijn/ende is ober de 25. Jaren (hoe wel dat men daer eenen daghelijcksehe ende continuelijcken strijt teghens voert/ ende sijn ypterste best doet / sonder datter nochtans onse Spagnærden by nae een voert lants comen afwinnen: Want als zy maer eens de vrees van de Heerden ende Roers verlozen hebben/ ende te weten comen/dat de Spagnærden insghelijcx van een steenwoypp ende van een Pyl ter neer ballenende gequetst comen worden/ soo wordē daer de Barbaren soo in verhart/datse dooz de Spietsen heen loopende/ haer seyt comen upt te rechten. Hoe veel jaren zijnt wel/dat men in nieu Spagnen volck ooghemaecht ende teghens de Chichimecos ghestreden heeft / t'welcke een wepnich naechte Indianen zijn/ die alleenlick met Pijlen ende Boghen omgaen/ sonder datmense tot op den hupdigen dach heeft comen berwinnen/maer worden eene alle daeghs stoutter ende onvertaggher. Nu de Chuchos, Cariguānas, Pilecones, ende alle d'ander van d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo grooten ghereetschap van Wapenen ende volck (ghelijc wy ghesien hebben) niet nae toe ghetrocken/ Wat hebbense uptgherecht? Met wat winst zijne wederom ghetoemen? Quamen wederom niet wepnich/te vrede ende blij wesen/dan dat zy daer met het leven af gecomen waren/ hebbende by naest alle haer Bagagie ende Heerdeis verlozen ende achtergelaten. Niemant en late hem duncken/als hy Indianen

August. lib.
2. de con.
Euangel.
cap. 36.

hoozt noemen/dat hy daer door verstaen moet/dat het lieden van Hout/ of wpt een Boom gehouwen zijn/en soo niet/mach het comen besoecken en onderastaken. Laet de glorie ofte eere gegeven worden/diese toe comt/ t'welcke pynicalijckken Godt/ en sijn wonderbaerlijcke schickinge is. Want soo hem Motecuma in Mexico, en den Inga in Peru, te weer gefielt hadden/ om de Spaguaerden d'incomste te beletten/Cort's en Picarro (hoe wel dat het excellent Capiteynn waren)souden daer wepnich toe geholpen hebben/ om voer op t'lant te crigen. De groote subjectie en geloozsaemheyt/die d'Indianen tot hare Coningen en Heeren hadden/ en is oock geen clepne hulpe geweest/om Christi Wet aen te nemen en t'ontfangen/en de selve dienstbaerheyt en subjectie/diese den Dupbel/sijn tyranijse/en een soo swaren jock onder woopen waren/was een seer excellente gheleghentheyt/voor de Goddelijcke wijsheyt/ om de selve misbruycken tot het goet te profiteren/ pluckende sijn goet van een anders quaet/dat hy selfs niet gesiept en heeft. Het is en dunck/dat slecht en gewis is/datter gecnich volck vande Westersche Indien bequamter geweest (als oock noch) zijn/om t'Evangeliüm aen te nemē/als de gene/die haer Heeren alder onderdanichst waren/en den meesten last gedragen hebben/soo van tributen/dienstbaerheyt/ als van Godsdienste en gebuycken der doode ofte begraefenissen. Alle het gene dat de Mexicaensche Coningē/en die van Peru, besetē hebben/ is hedenst daeghs t'alderbeploeghsste van de Christenheyt/en daer de minste swaricheyt ghevonden wort/in de politijcke en Geestelijcke regeeringe. Het swaelastich en t'onverdragelijck jock van des Satans Wette/Sacrificien en Ceremonien/ waer de selve Indianen (als vooren gesept is) alsoo moede af te verdragen/datsē hen onder haer veraet slaeghen/en ander Wet en Goden te soecken/om te dienen. En alsoo heeft haer ooc Christi Wet/gedocht(en noch dunckē) te wesen rechtveerdich/sachtmoedich/repn/goet/gelijck ofte effen/en gantsch en al vol weldaden. En t'gene dat in onse Wet swaer valt/ (t'welcke is/soo groote/hoochē en verbozgen misserien te gelooven/wiert onder dese lieden seer lichtelijcken ingeplant/om dies wille dat haer den Dupbel/ander swaerder/en noch oock de selve dingen/die hy van onse Evangelische Wet ontstelende/vergemepnschapt en dienst gemaeckt hadde/ gelijk als sijn maniere van t'Nachtmael t'ontfangen/brechten/aenbedinge van drie in een/en ander diergelijcken/en zijn/tor spijt vanden Opant/dienstich geweest/datsē wel en te degen met de waerheyt aengenomen mochten worden/ van de gene diese met de leugen ontfangen hadden. Godt is in alles wijs en wonderbaerlick/verwint den tegenstrijder met sijn eygen gewep/ en wapenen/vangt hem met sijn stric/en onthalt hem met sijn eygen sweert. Gynlijcken/ soo heeft onser Godt (die dese lieden geschapen/en soo langen tijt/soo t'scheen/vergeten hadde/en als de gheluckige ure gecomen was) willen doen/dat de selve Dupvels/vpanden der Menschen/die valschelichen voor Goden gehouden wierden) tot haerder spijt/ gepunghnisse moesten geben/der conste van de warachtige Wet/van de macht Christi/en van de triumpphe sijnēs Crupees/gelijck als het door de boben-verhaelde Doozboten ofte Spoken/Propheeten/Tepckenen/Prognosticationen/ door veel ander dingen/die daer in Peru, en op verschepden Contrepen/gebeurden/warachtelijcken gebleeken is/en de selve Indiaensche Gochelaers en Wijsen/ Ministers des Satans/hebben t'selbe beleeden en gekent. En men en cant oock niet ontkemen/want het is openbaer en hemelick ghenoech voor de Werelt/ hoe dat ter plaetsen daer men t' rups gefelt/kercken/ende Christi naems belijdinge heeft den Dupbel niet eens en derflickē en geesfeert en te niet zijn/alle de t'samen-spraeken/Oraculen antwoozde/en sicht-

en sichtebaerlijcke verschijningen die daer onder alle sijn ongelooibigen so ordinarijs en gemeen waren. En so daer noch hebben daeghs eenich van sijn vermaleidijde Ministers yet ban't selve is genietende en in gebuyck heeft / is daer pewers in de Spectoncken ofte Hoven en op verborghen ende seer hemeljsche plaetsen / gantsch eind al upt de wegh / en byzant ban den naem en handelinghe der Christenen. Den alder-oppersten Heere zp gebenedijt booz sijn groote barmherticheiden / en booz de glorie van sijnen H. Naem. Boozwaer so de gene die dese liede in't wereltijge als ooc int geestelijc / regeren / haer gelijck als hen Christus gegeven heeft een Wet en Jock die sachte moedijc en verbzja gelijck is / met eenen lichten last / niet mer lastis op en leyden / alsse wel verbzagen mogen / gelijc als de Cedullen ofte Schijffen des goeden Keyfers / saltger gedachten / bermeiden en bevelen. Ende soo gelijckelijck niet het selve / noch ten minsten de heylt van de sozge ware / om den gene tot haerder salicheyt behulpsaem te wesen / die ons met haer arm sudet en arbepat sijn profittende / soo soudt de byzetsaemste en geluckelijste Christenheyt der Werelt wesen. Onse zonden en geben ons dicwils geen plaets tot merder welbaer / ebenwel so segge ic hier mede / t' gene dat de waerheyt / ende booz wy set seker is / dat alhoewel dat d' eerste incomfite des Evangeliums op veel plaet en niet geweest en is / met de Christelijcke eenhoudicheyt en behooslijcke middelen / so heeft nochtans de goetheyt Godts. upt het selve quaer / goet getrocken / en gedaen dat de subjertie ofte onderdaelicheyt der India / e geweest is tot haerder volcomen remedie en salicheyt. Laet gesien worden / alle het gene dat in onse tijde op een nieu in Oost en Weste tot de Christenheyt aengehaelt is / en laet gesien worden / hoe wachthij si kerypt en bystant / datter int geloof en Christelijcke lietsche gheweest is / ter plaetsen daer de nieuwe bekeerden volcomen bypicheyt gehad hebben / om hen nae haerder eygen wyse wille te disponeren ofte te regulere. Onder d' Indianen / die de Christenheyt onder wopen sijn / neemt het / sonder twijffel / in wasdom en verbeteringe aen / byngende alle daegs meer byzichte booz / t' en onder andere / van andere qualiteyten en geluckiger begunselen / romt het te verballen en is daer byngende tot een vernielinge. En hoewel dat de begunselen in de Westersche-Indien moer plichke geweest sijn / so en heeft daerom nochtans / den Heere niet gelaten / daer terstont heen te sichten / seer goede Werck / gassen van sijn getrouwe Ministers en H. Apostolische mannen / gelijck als daer geweest sijn / broeder Maarten van Valencien / Franciscanus / broeder Dominicus van Betangos / Dominicaner / broeder Jan van Roa / Augustijner / met andere Dienstknechten des Heeren / die heplijchliken geleest / en dinghen upigericht hebben / die s' menschen macht te boben gingen. Welgelijc / wyse heplige Prelaten / en seer gedeneerde Priesters / van de welke wy niet alleenlijc en hoozen merkelijcke mirakelen en eygen Apostolische daden / maer hebben haer noch oock in onsen tijde in de selve graet gekent / en sels gemepnschap met gehad. Maer bewijse dat mijn intentie nu anders niet geweest en is / als te handele t' gene dat d' eygen lietslozje der booscheiben Indianen is beroerende / tot op den tijt dat het den Vader onses Heeren Iesu Christi goet gedocht heeft / haer t' licht van sijn woort te bergemepnschappen / en wil niet boozder passere / latende t' distours van't Evangelium inde Westersche-Indien / tot op een ander tijt / ofte booz een beter vernuft. Biddende den opper sie Heere van alle / t' aen sijn dienaers / hertgrondelijcken te willen bidden aen sijn Goddelijcke Majesteit dat hy hem / booz sijn goetheyt / wil verweerdigen / sijn nieuwe Christenheyt / die hy in den laetsten tijde aen't eynde der Werden / geplant heeft / die wil s' te willen besoeken / ende met hemeljsche gaben vermeerderen. Den Coninck der Ceulwen / zp de Glorie Creeren.

Heerlijcheyt booz nu ende altoos / Amen.

FINIS.

De Tafel van alle de Capittelen die in dit gheheele Boeck, ofte Historie Natural ende Morael van VVest-Indien, verhandelt zijn.

*Den goetwillighe Leser wort ghewaerschout, dat het ghetal daer de b, by
ghest. is is, b. t.reckent de and.r zijde van't blatt.*

Het Eerste Boeck.

- H**et eerste Cap. Van d'opinie die sommige Autheurē gehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Werelt. Fol. 1.
- Het 2. Cap. Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopen-
de is. Fol. 2
- Het 3. Cap. Dat de H. Schrift ons te verstaen geeft, het Aertrijc int midden van der Werelt te wesen. Fol. 3.
- Het 4. Cap. Antwoordt op het gene dat uyt de Schriftuere geallegeert werdt, tegens de rondicheyr des Hemels. Fol. 4. b
- Het 5. Cap. Van t' Schepfel ende gedaente des Hemels der nieuwe werelt. Fol. 5.
- Het 6. Cap. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen, lant-Zee heeft. fol. 5.
- Het 7. Cap. Waer inne wederleydt wert, d'opinie van Lactantio, de welcke seyde, datter geen Antipodes en waren. Fol. 6.
- Het 8. Cap. Van d'opinie die S. Augustijn hadde om d'Antipodes t'ontkennē. F. 7.
- Het 9. Cap. Van de opinie die Aristotelus hadde, beroerende de nieuwe Werelt, en welcke d'oorfake was, die hem bedroogh om sulcx t'ontkennen. Fol. 8.
- Het 10. Cap. Dat Plinius ende d'Ouderen oock het selfde van Aristoteles ghevoelende waren. Fol. 9 b
- Het 11. Cap. Hoe datter onder de Voorouderen eenige kennisse van dese nieuwe Werelt g'hevonden is. Fol. 10. b
- Het 12. Cap. Wat Platonis gevoelen was, van dese Westersche-Indien. Fol. 12.
- Het 13. Cap. Dat sommige geloofft hebben, hoe dat Ophir, in de H. Schrift, dit ons Peru beduydende is. Fol. 12.
- Het 14. Cap. Wat dat Tharsis ende Ophir in de Schriftuere beduydende zijn. F. 13.
- Het 15. Van de Prophecije van Obadia, die van sommige op dese Indien beduyt ende uytgheleyt worden. Fol. 14.
- Het 16. Cap. In wat manieren dat de Menschen in Indien ghecomen moghen wesen, ende datse na die contreyen met geen opfette wille gevaren zijn. Fol. 4.
- Het 17. Cap. van de eygenschappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seylsteens, om met te varen: ende hoe datse d'ouderen niet gekent hebben. Fol. 16 b
- Het 18. Cap. Waer in geantwoort wert, den genen die gevoel ende zijn, dat men in voorigen tijden de Zee Ocean bevaren heeft, gelijk als heden daeghs. Fol. 17.
- Het 19. Cap. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bewoonders van Indiē, aldaer gecomen zijn, verfteken wesende met onweder en tegens hare wille. F. 18.
- Het 20. Cap. Dat het niet tegenstaende meer gelijkkenisse, dan goede redē heeft, te denckē, dat d'eerste bewoonders van Indien over lant gecomen zijn. Fol. 19.
- Het 21. Cap. Op wat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ge-

T A F E L.

dien ghepasseert zijn. Fol. 20.
 Het 22. Cap. Hoe dat t'Indiaensche gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van Atlantide, gelijk als sommige meynen. Fol. 21.
 Het 23. Cap. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestighende zijn, d'Indianen van't Ioodsche gheslachte af te comen, valsch is. Fol. 22.
 Het 24. Cap. Door wat redenen men niet wel en can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen. Fol. 23.
 Het 25. Wat d'Indianē te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerste opcomste ofte beginfel. Fol. 23.

Het tweede Boeck.

Het eerste Cap. Daer in gehandelt sal worden van de Natuere ende eyghenscappe der Equinoctiaal. Fol. 24.
 Het 2. Cap. Wat dat d'ouderen gemoveert heeft, voor eē ongetwijffelt dinc te houdē, de Torrida onwoōbaer te wese. F. 24 b
 Het 3. Cap. Hoe dat de Torrida Zona overvloedich vochtich is, en dat hē d'ouderen hier inne seer bedrogē hebbē. F. 25.
 Het 4. Cap. Dat het buytē dē Tropicos int contrarie van de Torrida is, en also heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verft af is. Fol. 25.
 Het 5. Cap. Hoe dat men binnen den Tropicos, in den tijt van de hitte en Somerden egen en op wateren heeft, en van de rekeningē der Winter en Somer. Fol. 26.
 Het 6. Cap. Dat de Torrida grootē overvloedicheyt heeft van waterē en weydē, al ist schoon dat het van Aristotelis noch soo veel ontkent wort. Fol. 26 b
 Het 7. Cap. Wort ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de Tropicos, daer verft af wesende, t'water is optrec-

kende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is. Fol. 28.
 Het 8. Cap. Op wat maniere men verstaen moet, het gene dat van de Torrida Zona gheseyt wort. Fol. 29.
 Het 9. Hoe dat de Torrida niet uyt der maten, maer passelijckē heet is. Fol. 29. b
 Het 10. Cap. Dat haer de hitte vā de Torrida, met den overvloedigen regen ende corticheyt der dagē matigendē is. F. 30.
 Het 11. Cap. Dat men, behalven t'voorseyde, andere oorsaken heeft, om de Torrida getempert te wesen, namelijckende Nabuerschap de Zee Ocean. Fol. 31.
 Het 12. Cap. Dat de hoogste landē d'alder coutste zyn, ende wat d'oorsaecke daer van is. Fol. 31.
 Het 13. Cap. Dat de principaelste oorfsake, van de Torrida getempert te wesen, het waeyen van de coele winden is. Fol. 32. b
 Het 14. Cap. Dat men in de Geweste des Equinoctiaels, een seer gevoeglijck ende bequaem leven leeft. Fol. 33.

Het derde Boeck.

Het eerste Cap. Dat de Historie Naturael vande Indiaensche dingē, aengenaem en vermakelijcken is. Fol. 34.
 Het 2. Cap. Van de Winden ende hare verscheyden eyghenscappen ende oorsaken int generael. Fol. 34. b
 Het 3. Cap. Van sommige eyghenscappen der Winden, die in de nieuwe Wereldt waeyen. Fol. 36.
 Het 4. Cap. Datter in de Torrida Zona altoos Briesen, ende buyten dien, Vendavalen ende Briesen waeyen. Fol. 37.
 Het 5. Cap. Van de verscheydenheydt der Winden Briesen, ende Vendavalen, met d'andere meer Winden. Fol. 38.
 Het 6. Cap. Wat dat d'oorsake is, dat men

TAFEL.

- altoos in de Torrida is vindende, Windē van Orienten, ofte uyt den Oosten, om te varen. Fol. 59. b
- Het 27. Cap. Door wat oorfake dat men gemeynlijcker de *Pandavale* is vindēde, buytē de *Torrida*, op de meefte hoogte. F. 40. b
- Het 8. Cap. Van de exceptien die men inde voorfeyde Regel vint, ende van de Winden ende ftiten, die daer in de Zee ende op't Lant zijn. Fol. 41.
- Het 9. Cap. Van sommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de Contreyen van Indien. Fol. 41. b
- Het 10. Cap. Van den Ocean die Indien is omvanghēde, ende van de Noorder ende Zuyder Zee. Fol. 43. b
- Het 11. Cap. Van de engte vā Magallanes, hoe die vā de Zuytzijde gepasseert is. 44. b
- Het 12. Cap. Van de Straet ofte engte die sommighe bevestighen, aen de Cufte van Florida te wesen. Fol. 45. b
- Het 13. Cap. Van de eygenschappen der Straet ofte engte van Magallanes. F. 46.
- Het 14. Cap. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien. Fol. 46. b
- Het 15. Cap. Van verscheyden Vifch, ende maniere van Vifchen der Indianē. F. 47. b
- Het 16. Cap. Van de Lackē ofte Meyren, die in Indien gevonden worden. Fol. 49.
- Het 17. Cap. Van diversche Fonteynen ende vloeyendē Beken. Fol. 50.
- Het 18. Cap. Van de Rivieren. Fol. 50. b
- Het 19. Cap. Van de qualiteyt van't Lant vān Indien int Generael. Fol. 51. b
- Het 20. Cap. Van de eygenschappen van't Lant van Peru. Fol. 52.
- Het 21. Cap. Van d'oorfaken diese geyen, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent. Fol. 54.
- Het 22. Cap. Van de eygenschappen van nieu Spagnen, met d'Eylanden, ende ander Landen meer. Fol. 54. b
- Het 23. Cap. Van't lant dat noch onbekēt is, en van't verschil, van eenen geheelendach, tusschē die van Orientē ofte Oostē en die van Occidentē ofte Westē. F. 55.
- Het 24. Cap. Van de Vulcanen, vyerighe monden ofte Swavelbergen. Fol. 56. b
- Het 25. Cap. Wat dat d'oorfake is, dat het vyer ende roock van dese Vulcanen foolanghen tijt duert. Fol. 57.
- Het 26. Cap. van de Aertbevinge. F. 57. b
- Het 27. Cap. Hoe dat het Aertrijc ende de Zee haer zijn omvangende. Fol. 58. b

Het vierde Boeck.

- Het eerste Cap. Van 3. soorten vā Mixt ē, dat is gemengten ofte composstien, daer mē in dese Historie vā handelē sal. f. 59. b
- Het 2. Cap. Van d'abondantie der Metalen die men in West-Indien heeft. Fol. 60.
- Het 3. Cap. Van de qualiteyt des Aerttijcx daer men de Metalen vint, ende dat sē in Indien niet altemael bereyt worden: endē hoe dat d'Indianen de Metalen ghebruyckt hebben. Fol. 61.
- Het 4. Cap. Van het Gout dat in Indien bereyt wort. Fol. 61. b
- Het 5. Cap. Van't Silver van Indien. F. 63.
- Het 6. Cap. Van't Gheberghe Potosi, ende van sijnen ontdecker. Fol. 63. b
- Het 7. Cap. Van de rijcdommē ofte schat, die daer gegraven is, en noch alle daegs getrocken wort uyt het gheberghe van Potosi. Fol. 65.
- Het 8. De maniere van't graven ende bereyden der Mijnen van Potosi. Fol. 66. b
- Het 9. Cap. Hoe dat het Metael van't silver gebeneficieert ofte bereyt wort. F. 68
- Het 10. Cap. Van de wonderlijcke eygenschappen van't Quicksilver. Fol. 68. b
- Het 11. Cap. Waer dat het Quicksilver gevonden wort, ende hoe dat sync overrijcke

TAFEL.

- rijcke Mynen in Guancavilca, eerst ontdeckt syn gheworden. fol. 69. b
- Het 12. Cap. Met wat cōste, dat het Quic-silver uytghetrocken, ende t' silver daer met bereyt oft gefuyvert wert. fol. 70. b
- Het 13. Cap. Van de Artificien, ofte Ingenien daermen de Metalen met maelt, en de hoe dat het silver geesfayert ofte beproeft wort. fol. 72. b
- Het 14. Cap. Van de Esmeraulten. fol. 73. b
- Het 15. Cap. Van de Peerlen. fol. 73. b
- Het 16. Cap. Van t' broot van Indien, en van t' Mays. fol. 74. b
- Het 17. Cap. Van de Yucas, Cacavi, Pappas, Chunos, ende t' Rijs. fol. 75. b
- Het 18. Cap. Van verscheyden Wortelen van Indien. fol. 76. b
- Het 19. Cap. Van verscheyden soortē vā groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pyn-Appelen, fruytken van Chile, ende Pruymen heeten. fol. 77. b
- Het 20. Cap. Van t' Axi ofte Peper van Indien. fol. 78. b
- Het 21. Cap. Van de Platano. fol. 78. b
- Het 22. Cap. Van t' Cacao ende van t' Caca. fol. 79. b
- Het 23. Cap. Van t' Maguey, Tunal, Greyn, ofte Cochinillie, Anil ofte Indigo, ende van t' Algodon ofte Karboen. fol. 80. b
- Het 24. Cap. Van de Mameyen, Guayayos ende Paltos. fol. 81. b
- Het 25. Cap. Van de Chicocapotes, Annonas ende Capolies. fol. 81. b
- Het 26. Cap. Van de verscheyden soorten van vruchten, als oock van de Cocos, Amandelen, van d' Andes ende Amandelen van de Chacapoyas. fol. 82. b
- Het 27. Cap. Vā verscheyden Bloemen, als ooc vā sommige boomen, die alleenlijk enckele bloessmen voortbrengē, en hoe dat d' Indianē deselve gebruyckē. fol. 83. b
- Het 28. Cap. Van t' Balsam fol. 83. b
- Het 29. Cap. Van t' Lique-damber, en ander Olyen, Gommen ende Drogen, die van Indien gebracht worden fol. 84. b
- Het 30. Cap. Van t' groote geboomte van Indien, als oock van de Cedren, Ceivas, ende andere groote Boomen fol. 85. b
- Het 31. Cap. Van de Planten ende vrucht-Boomen die uyt Spagnien naer Indien ghebracht zijn. fol. 86. b
- Het 32. Cap. Van de Druyven, Wijngaerden, Olijf ende Moerbessie-Boomen, ende van t' Suycker-Riet. fol. 87. b
- Het 33. Cap. Van t' cleyn ende groot vee van Indien fol. 88. b
- Het 34. Cap. Van sommige gedierten vā Europa, die de Spagnaerden in Indiē gevonden hebben, en hoe dat de selve daer ghecomen mogen zijn. fol. 89. b
- Het 35. Cap. Vā de vogelen die men daer van hier heeft, ende hoe dat se in Indien ghecomen mogen zijn. fol. 90. b
- Het 36. Cap. Hoe dat het mogelijcken is, dat men in Indien gedierten heeft, die oogenighe ander plaetsen ter werelt ghevonden worden. fol. 90. b
- Het 37. Cap. Van de voghelen die eygentlijcke van Indien syn. fol. 91. b
- Het 38. Cap. Van de Bergh-gedierte. fol. 92. b
- Het 39. Cap. Van de Meer-katten ofte Apen van Indien. fol. 93. b
- Het 40. cap. Van de Vicuvas ende Tarugas van Peru. fol. 93. b
- Het 41. cap. Van de Pacos, Guanacos, ende Schapen van Peru fol. 94. b
- Het 42. Cap. Van de Bezar-steenen, 95. b

Het vijfde Boeck.

- Het 1. Cap. Hoe dat de hooverdye ende nydicheyd des Duyvels d'oorfake ghe-weest is van d' Afgoderye fol. 97. b
- Het 2. cap. Hoe veel manieren vā Afgoderye dat d' Indianen gepleecht hebbē, 98. b

TAFEL.

- Het 3. Cap. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is. Fol. 98. b
- Het 4. Cap. Van de eerste soorte der Afgoderye, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen. Fol. 99.
- Het 5. Cap. Van de Afgoderye, die d'Indianen gebruyckten met de Particuliere dinghen. Fol. 100. b
- Het 6. Cap. Van een ander soorte van Afgoderie met de overledenē of tē doodē. f. 101. b
- Het 7. Cap. Van de superstition die met de dooden bedreven. Fol. 102. b
- Het 8. Cap. Van de gebruyckē die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen gehadt hebben. Fol. 103
- Het 9. Cap. Van de vierde en laetste soorte der Afgoderye, die d'Indianen, namelijk, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren gebruyckt hebben. Fol. 104.
- Het 10. Cap. Van een vreemde maniere van Afgoderye, die de Mexicanen gebruyckten. fol. 106.
- Het 11. Cap. Hoe dat den Duyvel gesocht heeft, inde maniere der sacrificē, religie en Sacramentē, God te vergelijken. f. 106. b
- Het 12. Cap. Van de Tempelen die men in Indien gevonden heeft. fol. 107.
- Het 13. Cap. Van den hooverdigen Tempel van Mexico. fol 107. b
- Het 14. Cap. Van de Priesters ende d'amp- ten diese bedienden. fol. 108. b
- Het 15. Cap. Van de Cloosters der jonge dochteren, die den Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft. fol. 109.
- Het 16. Cap. Van de Cloosters der Religieuse die den Duyvel voor sijn superstition heeft. fol. 110. b
- Het 17. Cap. Van de penitentien en strengheyt die d'Indianen, doot s' Duyvels ingeven, gebruyckt hebben. fol. 111. b
- Het 18. Cap. Van de sacrificiē die d'Indianen aen den Duyvel deden, ende van wat dinghen. fol. 112.
- Het 19. Cap. Van de sacrificien diese van Menschen deden. fol. 113. b
- Het 20. Cap. Van de grouwelijcke sacrificien der Menschen, die de Mexicanen gebruyckten fol. 114.
- Het 21. Cap. Van noch een ander maniere die de Mexicanen gebruyckten in de sacrificie van Menschen. fol. 115. b
- Het 22. Cap. Hoe dat de selve Indianen al moede ware, en de wreethedē van hare godē niet langer verdragē mochtē 116. b
- Het 23. Cap. Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der heylighe Kercke nae te bootsen. fol. 117
- Het 24. Cap. Op wat maniere dat den Duyvel in Mexico onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feeſte of te Ommeganck van t' Corpus Christi, dat is t' Sacraments-dach, ende d'uytdeelinghe van t' nachtmael, die de Kercke gebruyct 117. b
- Het 25. Cap. Van de biecht en de Biechtvaders die d'Indianen gebruyct hebbe. 119
- Het 26. Cap. Van de mismaeckte salvinge die de Mexicaensche Priesters ende andere Natien gebruyckten als oock van hare Toovenaers. fol 120. b
- Het 27. Cap. Van andere Ceremonien en costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn. fol 122
- Het 28. Cap. Van sommige feesten, die, die van Cusco gebruyct hebbe, en hoe dat de Duyvel van gelijkē heeft willē nabootsen het Mysterium of te verborgentheyt der heylige Dryvuldicheyt. fol 123
- Het 29. Cap. Van de Feeſte van t' Iubileo, of te Affact, die de Mexicanen gebruyckt hebben. fol 125
- Het 30. Cap. Van de feeste der Coopliedē, die de Cholutecas gebruyckten. fol 127
- Het 31. Cap. Wat proffijt datter te halen is, uyt het Relas van de superstition der Indianen. fol 128.

TAFEL.

Het ſefte Boeck.

- Het eerſte Cap. Hoe dat de gene, een valſche opinie hebben, die d'Indianen voor onverſtandige lieden houden. fol 129
- Het 2 cap. De maniere van de Rekeningē en Kalendier ofte Almanack die de Mexicanen ghebreyecten. fol 129. b
- Het 3 cap. Op wat maniere dat d'Ingas de Iaren ende Maenden telden. fol 130
- Het 4 cap. Datter gheenighe Natien van Indianen ontdeekt zijn, die letteren ghebreycken. fol 130. b
- Het 5 cap. De maniere der Letteren ende Boecken die de Chinen gebreycten. fol 131
- Het 6 cap. Van de Univerſiteyten ende Studien van China. fol 132. b
- Het 7 cap. De maniere van de letteren ende gheſchriften die de Mexicanen ghebreyckten. fol 133
- Het 8. cap. Van de ghehenghiſſen ende Rekeninghe, die d'Indianen van Peru gebreyckten. fol 134
- Het 9 cap. Wat maniere ofte forme dat d'Indianē in hare geſchriftē haddē fol 134. b
- Het 10 cap. Hoe dat d'Indianen hare Bodē uytſonden. fol 135
- Het 11. cap. Van de Regeeringhe en Conningen dieſe gehadt hebben. fol 136
- Het 12 cap. Van de Regeeringhe der Conningen Ingas van Peru. fol 136
- Het 13 cap. Van de verdeelinghe die d'Ingas deden met haer Vaſſalen ofte Onderdanen. fol 136. b
- Het 14 cap. Van de Edificien ofte Gebouwen ende ordiantie, die d'Ingas in hare Fabrijcken ofte Timmeringē haddē. fol 137
- Het 15 cap. Van de goederen des Ingas, ende van d'ordiantie der tribuyten ofte Impoſten diē hy over d'Indianen gheſtelt heeft. fol. 138
- Het 16 cap. Van d'Ambachten ofte Antwerpencken die d'Indianē leerden. fol 139. b

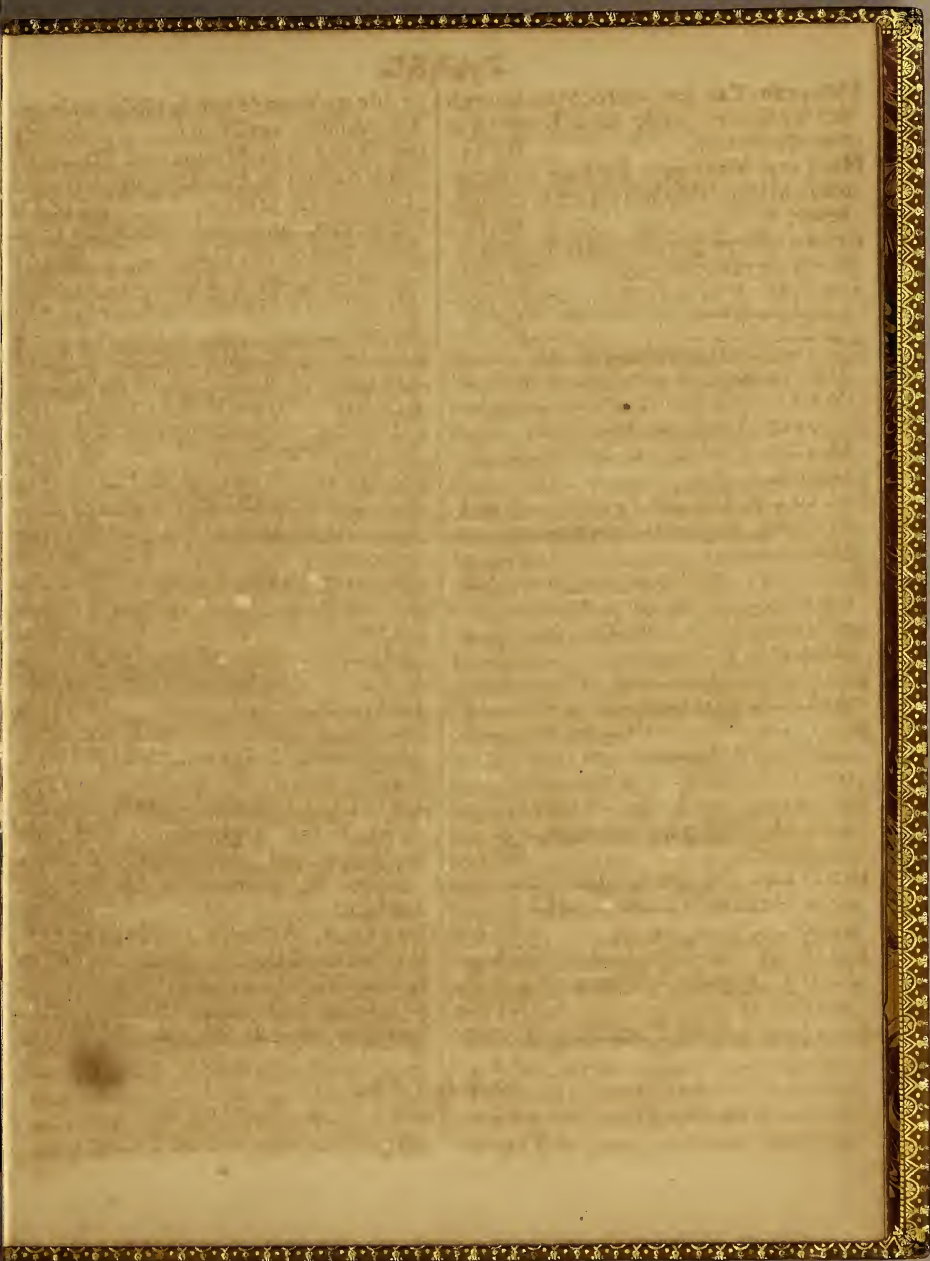
- Het 17 cap. Van de Poſt-Boden ende Chafquis die dē Inga gebreyctē. fol 140
- Het 18 cap. Van de Wetten, Juſtitie en ſtraffe, die d'Ingas geordineert hebben, als ooc van haer ſouwelijcken. fol. 140
- Het 19 cap. Van de aſcomſte der Ingas, Heeren van Peru, en van hare conquēſten ofte overwinningē en victorien. fol 141
- Het 20 cap. Van den eerſtē Inga ende ſijn nacomelinghen. fol 142
- Het 21 cap. Vā Pachacuti Inga Yupanguy ende t'gene datter geſchiet is tot Guainacapa toe. fol 142. b
- Het 22 cap. Van den principaelſten Inga, Guainacapa geheeten. fol. 143. b
- Het 23 cap. Van de laetſte ſucceſſeuren ofte aſcomelingen van der Inga. fol 144
- Het 24 cap. Wat maniere van Republijcke, ofte Stadts Regeeringe, dat de Mexicanen gehadt hebben. fol. 144. b
- Het 25 cap. Van de verſcheyden Digniteyten ofte Staten, ende Ordenen der Mexicanen. fol 145. b
- Het 26 cap. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van de Krijchſ-Amp-ten dieſe hadden. fol. 146
- Het 27 cap. Van de groote forghvuldicheyt en Politie, die de Mexicanen gehadt hebbē, int opbrengē van de jeucht fol 146. b
- Het 28 cap. Van de Danſſpelen ende feeſten der Indianen. fol 147. b

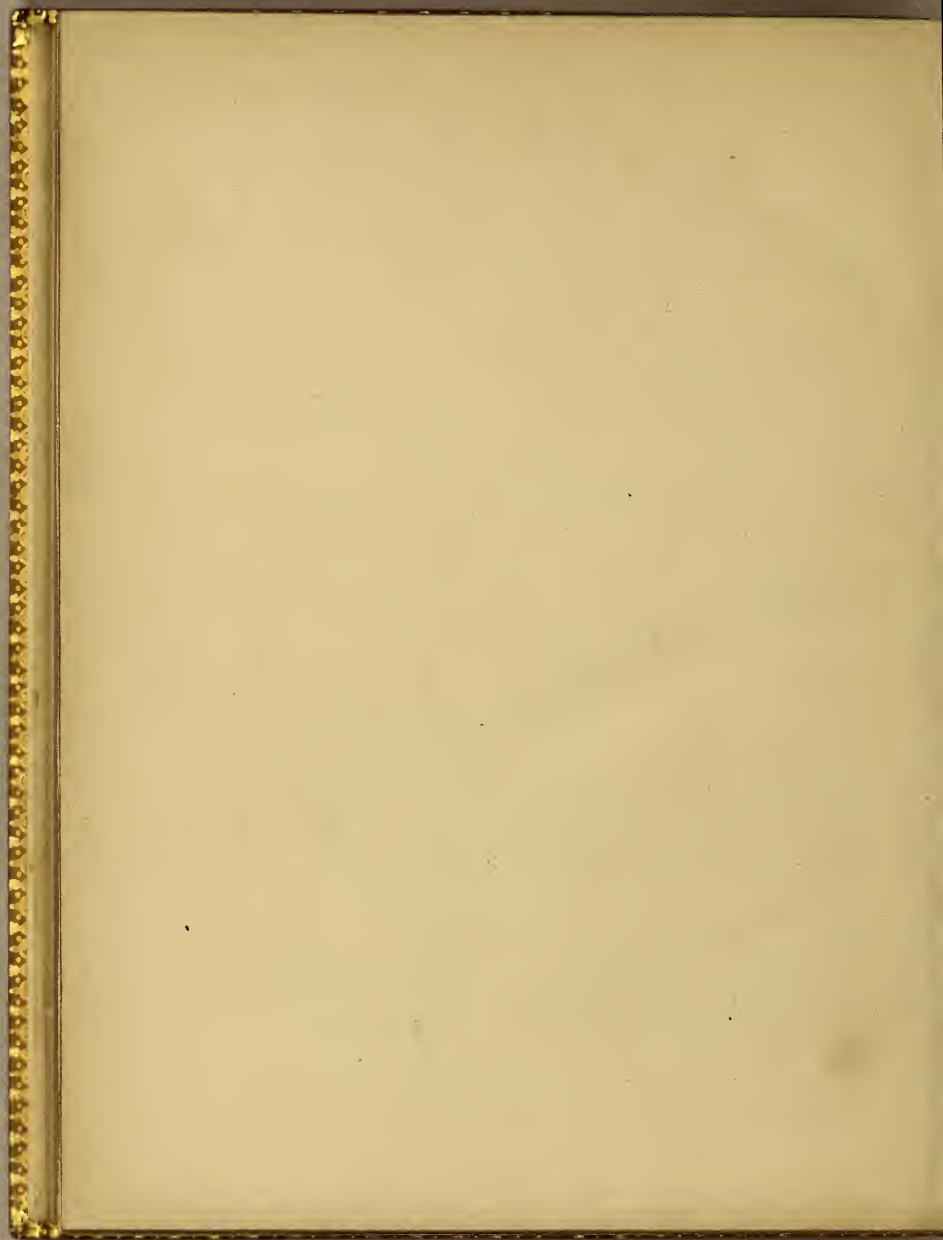
Het ſevenſte Boeck.

- Het 1 cap. Wat datter aen gelēgen is, kennisſe te hebben van de daden der Indianen, namelycken van de Mexicanē. fol 148. b
- Het 2 cap. van de Oude bewoonders van nieu Spagnen, ende hoe datter de Navatlacas in gecomen ſyu. fol 149
- Het 3. cap. Hoe dat de ſes Gheſlachten van de Navatlacas t'lant van Mexico bewoont hebben. fol 150.

- Het 4 cap. Van den uytrocht ende wegh der Mexicanen, ende van de bouwinghe van Mechoacan. fol 151
- Het 5 cap. Van't gene dat haer wedervaren is, in Malinalco, in Tula, en in Chapul-tepec. fol 152
- Het 6 cap. Van den strijt diese hadden teghens diē van Cuhuanā. fol 152, b
- Het 7 cap. Van de Stichtinghe ofte Bouwinghe van Mexico. fol 153
- Het 8 cap. Van de oproeringe van die van Tlatelluco, en van den eersten Coninc die de Mexicanen gecoren hebben. fol 154
- Het 9 cap. Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van Azcopuzalco betaelden. fol 155, b
- Het 10 cap. Van den tweeden Coninck, ende van't ghene dat by syn Regeeringe gheschiet is. fol 156
- Het 11 cap. Van den derden Coninc Chimalpopoca, en van synen wreeden doot, ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aen vingen. fol 157
- Het 12 cap. Van de vierde Coninc Icoalt, en vā de Krijch tegens de Tepanecas. fol 158
- Het 13 cap. Van den slach die Mexicanen deden met de Tepanecas, en van de groote victorie diese vercreghen. fol 159, b
- Het 14 cap. Van den Krijch ende victorie die de Mexicanen hadden op de Stad van Cuyoacan. fol 160
- Het 15 cap. Van den strijdt ende victorie die de Mexicanen hadden met de Suchimicos. fol 161
- Het 16 cap. Van den vijfden Coninck van Mexico, ghenamet Motecuma, d'eerste van dien name. fol 162
- Het 17 cap. Hoe dat Tlacaellē geē Coninc wilde wesen, ende van de electie ende geschiedenissen van Ticocic. fol 163
- Het 18 cap. Van de doot van Tlacaellē, ende daden van Axayaca, den sevenden Coninck van Mexico. fol 163, b
- Het 19 cap. Van de dadē Autzol, den achtsten Coninck van Mexico. fol 165
- Het 20 cap. Van de Electie des grooten Motecuma, den laetsten Coninck van Mexico. fol 165, b
- Het 21 cap. Hoe dat Motecuma de dienst van syn huys ordineerde, en de strijt die hy voerde om hem te latē croonē. f. 167
- Het 22 cap. Van de costuymen en grootheid van Motecuma, fol 167, b
- Het 23 cap. Van de vreemde voorspoken ende teyckenen die daer in Mexico gheschieden, eer dat hem syn Heerschappye voleynde. fol 168
- Het 24 cap. Van de tijdinge die Motecuma creech, hoe dat de Spaghaerden aen syn lant gecomé waren, ende van d' Ambassaetschap die hy aē haer sant. f. 170, b
- Het 25 cap. Van der Spaghaerden comste in Mexico. fol 171, b
- Het 26 cap. Van de doot van Motecuma, ende hoe dat de Spaghaerden uyt Mexico scheyden. fol 173
- Het 27 cap. Van sommighe Mirakelen die Godt in Indien ghewrocht heeft, tot een hulpe van't geloof, ende sonder verdiensten der ghener diese uytgherecht hebben. fol 174
- Het 28 cap. en laetste, van de gelegentheyte ofte gestaltenisse, die de Goddelycke voorsiechtheyt, in Indiē geordineert ofte geschiet heeft, om de Christelycke Religie daer in comke te hebben. fol 175, b

Eynde des Tafels.

B624
A185h

c

